

DR MARCEL JUNOD

ΠΟΛΕΜΙΣΤΗΣ ΧΩΡΙΣ ΟΠΛΑ

ICRC

ΠΟΛΕΜΙΣΤΗΣ ΧΩΡΙΣ ΟΠΛΑ

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ ΤΟ 1946

ΠΟΛΕΜΙΣΤΗΣ ΧΩΡΙΣ ΟΠΛΑ

του
MARCEL JUNOD

Προλογίζεται από τον
MAX HUBER

πρώην πρόεδρο της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού

Η μετάφραση και επιμέλεια έγινε με τη συνεργασία του Ευρωπαϊκού Κέντρου Έρευνας και Κατάρτισης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ανθρωπιστικής Δράσης του Παντείου Πανεπιστημίου υπό την εποπτεία της Διευθύντριας Επίκουρης Καθηγήτριας Μ. Ντ. Μαρούδα.

ICRC

Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού θα ήθελε να ευχαριστήσει την καθηγήτρια Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα για τον γενικό συντονισμό της μετάφρασης του βιβλίου, καθώς και τους ερευνητές αλλά και επαγγελματίες διερμηνείς Μαριέττα Σιμεγιάτου και Νεφέλη Ζαραμπούκα-Χατζημάνου που επιμελήθηκαν την απόδοση του κειμένου, και τους δόκιμους ερευνητές φοιτητές Παναγιώτα Αग्रιδιώτη, Βικτώρια Αναστασοπούλου, Αλεξάνδρα Βερνιδάκη, Νικόλαο Βουδούρη, Εσθήρ Γεωργίου, Μαρία Κολοκυθά, Ευσταθία Κοσμά, Άννα Μπουλαμάτση, Αναστασία Μυλωνά, Γεωργία Νικολοπούλου, Έλενα Ντελίου, Μαρία Ντεργιαντέ, Μαριαλένα Πανταζή-Ψαθά, Δέσποινα Πλανάκη, Πολυτίμη Τσιάλτα, Σταυρούλα Τσιτσίρη για τη συνδρομή τους στη μετάφραση των κειμένων. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στον ερευνητή του ΕΚΕΚΔΑΔ Παναγιώτη Ιωαννίδη για την πρωτοβουλία του να μεταφραστεί το βιβλίο στα ελληνικά και για την καθοδήγηση που προσέφερε στην μεταφραστική ομάδα κατά τη διάρκεια του εγχειρήματος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	11
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1935	18
ΑΙΘΙΟΠΙΑ	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ I: «ΚΑΥ ΜΑΣΚΑΛ»	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II: Ο ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΝΤΕΣΙΕ	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ III: Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΣΟΥΗΔΙΚΟΥ ΑΣΘΕΝΟΦΟΡΟΥ	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV: «ΑΒΙΕΤ. . ΑΒΙΕΤ. . .»	56
ΚΕΦΑΛΑΙΟ V: ΟΙ CHIFTAS	66
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI: Η ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΜΜΕΝΗ ΠΟΛΗ	78
ΙΣΠΑΝΙΑ	89
ΚΕΦΑΛΑΙΟ I: ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΙ	90
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II: ΑΝΤΑΛΛΑΣΣΟΝΤΑΣ ΖΩΕΣ	114
ΚΕΦΑΛΑΙΟ III: ΑΝΟΙΧΤΕΣ ΠΟΡΤΕΣ	130
Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ	139
ΚΕΦΑΛΑΙΟ I: ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1939	140
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II: ΑΡΝΟΥΝΤΑΙ ΝΑ ΚΑΤΑΛΑΒΟΥΝ	145
ΚΕΦΑΛΑΙΟ III: ΔΕΚΑ ΓΙΑ ΕΝΑΝ	160
ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV: Η ΧΑΜΕΝΗ ΕΣΤΙΑ	171
ΚΕΦΑΛΑΙΟ V: ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΑΣΠΡΑ ΠΛΟΙΑ...	178
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI: ΔΥΣΤΥΧΙΣΜΕΝΗ ΑΡΚΑΔΙΑ	188
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII: ΦΡΟΥΡΙΟ ΚΑΙ ΦΥΛΑΚΗ	212
ΙΑΠΩΝΙΑ	235
ΚΕΦΑΛΑΙΟ I: ΣΤΟΝ ΔΡΟΜΟ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ	236
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II: ΑΝΤΡΕΣ ΣΕ ΚΛΟΥΒΙΑ	252
252ΚΕΦΑΛΑΙΟ III: ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΟΜΟΡΙ	272
ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV: Η ΝΕΚΡΗ ΠΟΛΗ	288
ΚΕΦΑΛΑΙΟ V: Η ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ DR. VISCHER	301
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI: Ο ΤΡΙΤΟΣ ΜΑΧΗΤΗΣ	308

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Είμαι διπλά χαρούμενος που προλογίζω αυτό το βιβλίο, στο οποίο ο Dr. Marcel Junod περιγράφει τις εμπειρίες του από τη θέση του αξιωματούχου της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού συνοδευόμενες με μερικές παρατηρήσεις γενικά για τις δραστηριότητες του Ερυθρού Σταυρού. Πρωτίστως για να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου δημοσίως, καταρχάς στον Dr. Junod για την αφοσίωσή του και τη μακρόχρονη, αποτελεσματική και γενναία υπηρεσία που προσέφερε στον Ερυθρό Σταυρό αλλά και σε όλους αυτούς που στάθηκαν στο πλευρό του, για τον μεγάλο σκοπό, ως μαχητές πρώτης γραμμής, και δευτερευόντως επειδή πρόκειται για ένα βιβλίο, που έχει γραφτεί αποκλειστικά βασισμένο στην άμεση εμπειρία από το πεδίο δράσης, και κατά συνέπεια προσφέρει μία πολύ πιο πειστική εκδοχή του μεγαλείου του Ερυθρού Σταυρού, με όλες τις δυσκολίες αλλά και τους κινδύνους που αντιμετωπίζει, από ό,τι θα μπορούσε να προσφέρει μία συστηματική έκθεση τεκμηρίωσης. Οι δύο μέθοδοι προσέγγισης συμπληρώνουν η μία την άλλη.

Ο Dr. Junod έγραψε τον «Τρίτο μαχητή¹» με δική του πρωτοβουλία, παρουσιάζοντας την προσωπική του ιστορία, διαλέγοντας το υλικό του από τη μεγάλη του εμπειρία. Οι εμπειρίες που επέλεξε και που ανακαλεί στο βιβλίο δε στοχεύουν σε καμία περίπτωση στο να κατηγορήσουν ή να επιβραβεύσουν συγκεκριμένα κράτη ή συγκεκριμένα άτομα, αλλά αναδεικνύουν τις καταστάσεις, γενικές και συγκεκριμένες, τις οποίες ένας αξιωματούχος της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού μπορεί να βιώσει, και συμβάλλουν στη γενική κατανόηση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουμε.

Η πρόθεση του βιβλίου δεν είναι να περιγράψει τις δραστηριότητες της Επιτροπής ή τη συμπεριφορά των εμπόλεμων μερών. Η πρόθεσή του είναι να αποτελέσει μία εισαγωγή στα ιδιαίτερα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο Ερυθρός Σταυρός στην καρδιά και στο κέντρο των δραστηριοτήτων του. Η ποικιλία και η σημασία των αποστολών του Dr. Junod και ο χρόνος που αφιέρωσε σε αυτές του δίνει το δικαίωμα να πει πράγματα που πρέπει να ειπωθούν.

Σε συμφωνία με τη φύση του και την αποστολή του, ο Ερυθρός Σταυρός βοηθά τα θύματα του πολέμου όχι με βάση την εθνικότητά τους ή με βάση τον λόγο για τον οποίο πολεμούν, αλλά αποκλειστικά και μόνο επειδή είναι ανθρώπινα όντα που υποφέρουν και χρήζουν

¹ Το βιβλίο έχει μεταφραστεί στα ελληνικά με τον τίτλο «Πολεμιστής χωρίς όπλα».

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

βοήθειας. Επιδιώκει επίσης να καταπραΰνει τον ανθρώπινο πόνο εκεί που δεν υπάρχει ελπίδα ουσιαστικής βοήθειας από άλλες πηγές. Αυτές είναι οι γενικές αρχές που καθορίζουν το τεράστιο πεδίο της δράσης των αξιωματούχων της Διεθνούς Επιτροπής.

Παρ' όλα αυτά, το συγκεκριμένο έργο του Ερυθρού Σταυρού δεν καθορίζεται αποκλειστικά από την ιδέα της προσφοράς βοήθειας προς άλλους ανθρώπους, αλλά και από την επιθυμία να ανακουφίσει τη δυστυχία που δημιουργείται από τον άνθρωπο, που δημιουργείται από την κτηνωδία του ανθρώπου και που για αυτό τον λόγο είναι πιο επώδυνη και πιο δύσκολο να αντιμετωπιστεί. Η πιο τρομερή μορφή απάνθρωπης πράξης είναι ο πόλεμος και γι' αυτό η ιδέα του Ερυθρού Σταυρού γεννήθηκε στο πεδίο της μάχης, γι' αυτό του δόθηκε ειδικό καθεστώς προστασίας στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου, γι' αυτό του δόθηκε το δικό του διακριτό έμβλημα. Παρ' όλα αυτά, ο Ερυθρός Σταυρός δεν περιορίζει το έργο του στη σφαίρα των διεθνών συρράξεων. Δρα και στο πλαίσιο εμφύλιων συγκρούσεων και, κατά βάση, προσφέρει την προστασία του σε όλα τα ανθρώπινα όντα τα οποία είναι ανυπεράσπιστα στα χέρια του εχθρού που τους καταδιώκει και απειλεί να τους καταστρέψει. Υπάρχει ένας απεριόριστος αριθμός διαβαθμίσεων μεταξύ της δίωξης του ατόμου και του πολέμου μεταξύ των ανθρώπων, αλλά αυτές είναι οι δύο ακραίες μορφές και παράγουν ανάλογη σωματική και ηθική δυστυχία.

Πολλές κυβερνήσεις και ανεξάρτητοι οργανισμοί, συμπεριλαμβανομένων κυρίως των διαφόρων Εθνικών Συλλόγων του Ερυθρού Σταυρού, προσφέρουν τεράστιο και πολυδιάστατο έργο με στόχο την ανακούφιση της ανθρώπινης δυστυχίας και της πρόληψης των αιτιών της. Παρ' όλα αυτά, πρέπει να λαμβάνουμε συνεχώς υπόψη την ουσιαστική διαφορά μεταξύ των δύο καταστάσεων στις οποίες προσφέρεται το έργο ανακούφισης και αρωγής. Προσφέρεται είτε σε περίοδο ειρήνης στο εσωτερικό ή στο εξωτερικό, ή σε καιρό πολέμου στο εσωτερικό και αποκλειστικά προς όφελος του κράτους που αφορά, ή ίσως επισημώς προς όφελος ενός εμπόλεμου κράτους το οποίο χαίρει της υποστήριξης των δωρητών ή και προς όφελος των αιχμαλώτων που βρίσκονται στα χέρια του εχθρού.

Η ανθρωπιστική βοήθεια που δίνεται στην πρώτη περίπτωση είναι παντού καλοδεχούμενη. Στη δεύτερη περίπτωση, η πολιτική και ψυχολογική πίεση που δημιουργείται σε περίοδο πολέμου μεταξύ δύο αντίθετων πλευρών κατά κανόνα δημιουργεί εχθρότητα προς αυτούς που χρειάζονται αρωγή και ανυψώνουν ένα τείχος δυσπιστίας προς εκείνους που προσπαθούν να την προσφέρουν,

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

καθιστώντας απαραίτητο, καταρχάς, να καταρριφθεί αυτός ο τοίχος. Η ανθρωπιστική δράση πρέπει τουλάχιστον να γίνεται ανεκτή, και ει δυνατόν να ενθαρρύνεται, ακόμη και αν ωφελεί πρωταρχικά τον εχθρό.

Το έργο μας, λοιπόν, είναι να σχηματίσουμε ένα τρίτο μέτωπο που θα διαπερνάει τις δύο εμπόλεμες πλευρές, ένα τρίτο μέτωπο που δε θα στρέφεται εναντίον τους αλλά θα δουλεύει προς όφελός τους. Οι μαχητές αυτού του τρίτου μετώπου ενδιαφέρονται μόνο για τη δυστυχία του ανυπεράσπιστου ατόμου, ανεξαρτήτως της εθνικότητάς του, των πεποιθήσεών του ή του παρελθόντος του. Αγωνίζονται όπου μπορούν εναντίον όλων των απάνθρωπων πράξεων, εναντίον κάθε υποβιβασμού της ανθρώπινης προσωπικότητας, εναντίον κάθε αδικίας κατά ανυπεράσπιστων ανθρώπων όντων. Γι' αυτούς τους αγωνιστές ο Dr. Junod επινόησε τον όρο «ο τρίτος μαχητής».

Είναι απαραίτητο για τους ουδέτερους να αγωνίζονται σε αυτό το ανθρωπιστικό μέτωπο, γιατί είναι πολύ ευκολότερο γι' αυτούς να αποδεσμεύονται από την προκατάληψη και την εχθρότητα που είναι στη φύση των ανθρώπων οι οποίοι βρίσκονται σε κατάσταση πολέμου. Ταυτόχρονα, έχουν καλύτερες ευκαιρίες για αποτελεσματικότερη παρέμβαση και ανθρωπιστική δράση προς όφελος αιχμαλώτων στην περιοχή ενός εμπόλεμου μέρους. Είναι αυτό που κάνει τόσο σημαντική την ύπαρξη ενός οργανισμού με τόσο αυστηρά ουδέτερο χαρακτήρα, όπως της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού, και αυτό ισχύει και για τους αξιωματούχους της, ιδιαίτερα όταν έχουν την ενέργεια και τη στόφα του Dr. Junod.

Παρ' όλα αυτά, το πνεύμα του Τρίτου Μαχητή δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να περιοριστεί στους πολίτες ή τους θεσμούς ουδέτερων κρατών· και, ευτυχώς, δεν περιορίζεται. Η κυρίαρχη ιδέα και η ουσία των Συμβάσεων της Γενεύης είναι η εξασφάλιση της ίδιας μεταχείρισης προς όλους τους ασθενείς και τραυματίες ανεξαρτήτως του αν είναι φίλοι ή εχθροί. Είναι η εκπλήρωση της κραυγής του Σολφερίνο: Siamo tutti fratelli².

Εκτός της καθαρά ιατρικής δράσης, οι Σύλλογοι του Ερυθρού Σταυρού ασχολούνται και με τη μεταχείριση όλων των αιχμαλώτων πολέμου ανεξαρτήτως εθνικότητας. Παρ' όλα αυτά, για διάφορους λόγους είναι ξεκάθαρο ότι αυτή η δράση ωχριά ως έναν βαθμό συγκριτικά με τη βοήθεια που δίνεται σε ομοεθνείς ή συμμάχους των ενόπλων δυνάμεων και του άμαχου πληθυσμού. Ταυτόχρονα, οι Σύλλογοι του Ερυθρού Σταυρού και τα μέλη τους, ως άτομα, μπορούν

² Είμαστε όλοι αδέρφια.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

να συνεισφέρουν σημαντικά στη διασφάλιση σεβασμού προς τον Ερυθρό Σταυρό και στην εξασφάλιση της επικράτησης του ιδανικού της προσφοράς βοήθειας καταρρίπτοντας τον τοίχο της αντιπάθειας που είναι διάχυτη προς τους αιχμαλώτους πολέμου του εχθρού και της διάλυσης των υποψιών που μπορεί να έχουν οι αρχές για τους ουδέτερους που θέλουν να τους προσφέρουν βοήθεια.

Το βιβλίο του Dr. Junod μας δίνει μία εντυπωσιακή εικόνα των δυσκολιών που τόσο συχνά υπονομεύουν το έργο των αξιωματούχων του Ερυθρού Σταυρού και δείχνει πόσο αναγκαίο και καθησυχαστικό είναι για αυτούς να βρίσκουν ηθική υποστήριξη από τους Εθνικούς Συλλόγους του Ερυθρού Σταυρού των κρατών στα οποία πρέπει να δουλέψουν. Από την άποψη αυτή η ανεξαρτησία των Εθνικών Συλλόγων του Ερυθρού Σταυρού και των μελών τους προς τις αρχές είναι κάτι πραγματικά πολύτιμο.

Όσον αφορά στο έργο του Ερυθρού Σταυρού, το ερώτημα της αμοιβαιότητας έρχεται συχνά στο προσκήνιο. Το βιβλίο του Dr. Junod δείχνει την τεράστια σημασία αυτής της αρχής, ιδιαίτερα σε καταστάσεις που δεν έχει καθοριστεί εκ των προτέρων από διεθνείς συμφωνίες όπως οι Συμβάσεις της Γενεύης. Στην πράξη, το αμοιβαίο συμφέρον των εμπόλεμων μερών για την τύχη των υπηκόων τους που βρίσκονται στα χέρια του αντιπάλου σχεδόν πάντα αποτελεί μία συνθήκη που είναι ως έναν βαθμό απαραίτητη για το έργο της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού και των αξιωματούχων της. Η Διεθνής Επιτροπή επιδιώκει να θεμελιώσει αυτή την αρχή όπου οι συνθήκες το επιτρέπουν και το επιτυγχάνει χάρη στην απαραίτητη ιδιότητα της αμεροληψίας, που την ωθεί να παρεμβαίνει παντού προσφέροντας τη βοήθεια που έχει εξουσιοδοτηθεί να δώσει. Παρ' όλα αυτά, η δουλειά της δεν εξαρτάται πάντα από την αρχή *quid pro quo* και δεν είναι ποτέ αντικείμενο πολιτικής ή άλλου τύπου διαπραγμάτευσης.

Μιλώντας για τον «τρίτο μαχητή» –και κατά συνέπεια για το τρίτο μέτωπο–, ο Dr. Junod χρησιμοποιεί την ορολογία του πολέμου και είναι πρωτίστως στην περίοδο του πολέμου που οι έννοιες αυτές αποκτούν πλήρως τη σημασία τους. Αλλά παρά τις προφανείς συγκρίσεις, οι ιδέες αυτές από την ίδια τους τη φύση είναι εκ βάθους αντίθετες με αυτές του πολέμου.

Οι αξιωματούχοι που είναι, τρόπος του λέγειν, στρατεύματα πρώτης γραμμής της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού ή άλλων ουδέτερων οργανώσεων πρέπει, σαν στρατιώτες που πολεμούν τον εχθρό, να κατέχουν κάποιες ιδιότητες: ηθική και σωματική δύναμη να επιμεινούν σε δύσκολες και συχνά επώδυνες καταστάσεις, και

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

κουράγιο· όχι μόνο σωματικό κουράγιο ενόψει του συνεχούς και σοβαρού κινδύνου –πολλοί αξιωματούχοι του Ερυθρού Σταυρού έχουν δώσει τη ζωή τους στην υπηρεσία του Ερυθρού Σταυρού– αλλά επίσης και πολιτικό θάρρος, καθώς αυτό είναι απαραίτητο όταν αυτοί που είναι αντικείμενο του μίσους και της απέχθειας, και είναι ανυπεράσπιστοι, πρόκειται να κρατηθούν σε ένα περιβάλλον που είναι συχνά μη φιλικό και μερικές φορές ιδιαίτερα εχθρικό. Και τελικώς, όπως ένας διοικητής στρατού, ένας αξιωματούχος πρέπει να κατέχει την απαραίτητη ικανότητα να λαμβάνει γρήγορες αποφάσεις, συχνά εξαιρετικά σοβαρής φύσης, με δική του ευθύνη, καθώς συχνά δε θα είναι σε θέση να στραφεί στη Γενεύη για οδηγίες.

Δεν είναι μόνο η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού στις σχέσεις της με τις εμπόλεμες κυβερνήσεις που πρέπει να διαθέτει κάποιες διπλωματικές δεξιότητες, – τακτ, διακριτικότητα, σταθερότητα και μία αίσθηση της αναλογικότητας– αλλά και οι αξιωματούχοι στις σχέσεις τους με τις αρχές, τους στρατιωτικούς διοικητές και τις εθνικές οργανώσεις των κρατών στις οποίες δουλεύουν. Αξίζει να σημειωθεί, ότι ο στόχος δεν είναι να εξαπατηθεί κάποιος ή να αποκτηθούν πλεονεκτήματα με άδικο μέσα, αλλά να γίνει αξιοποίηση της κάθε δυνατής ευκαιρίας. Η δυσaráσκεια που μία τέτοια επιφυλακτική και μη δεσμευτική στάση μπορεί να προκαλεί στην ανθρώπινη καρδιά είναι πλήρως δικαιολογημένη από τον τελικό της στόχο: να βοηθήσει τον μεγαλύτερο δυνατό αριθμό θυμάτων πολέμου όσο πιο αποτελεσματικά γίνεται. Και γι' αυτό μια τέτοια συμπεριφορά είναι πλήρως συμβατή με τη σταθερή προσήλωση στην αποστολή και στα ιδανικά του Ερυθρού Σταυρού.

Η προσήλωση είναι απαραίτητη και καθοριστική. Είναι η πηγή από την οποία ο αξιωματούχος αντλεί το κουράγιο και κατακτά τον έλεγχο του εαυτού του, που είναι τόσο απαραίτητα για την εκπλήρωση του έργου του. Είναι η προσήλωση στην αρχή ότι η βοήθεια που προσφέρει ο Ερυθρός Σταυρός, παρά τις εξελίξεις και το μέγεθος των φιλοδοξιών του, πρέπει να κατευθυνθεί προς τα ανθρώπινα όντα που είναι ανυπεράσπιστα στα χέρια του εχθρού τους, ότι θα προστατέψει την ανθρώπινη προσωπικότητα και θα υποστηρίξει την αξιοπρέπεια του ατόμου ειδικά σε περιπτώσεις που δεν υπάρχει άλλη εθνική, κομματική ή ιδεολογική βοήθεια διαθέσιμη. Όσο πιο δύσκολο είναι το ανθρωπιστικό έργο, τόσο πιο απαιτητική είναι η αποκήρυξη των εγωκεντρικών παρορμήσεων και τάσεων, ακόμη και αν είναι ενδεδυμένες με μία εθνική ή ιδεολογική μορφή, και τόσο πιο συμβατό είναι με το πνεύμα του Ερυθρού Σταυρού. Αυτές οι υπέρτατες αρχές

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

του πνεύματος του Ερυθρού Σταυρού πρέπει να εμψυχώνουν όχι μόνο την ίδια τη Διεθνή Επιτροπή αλλά και τους αξιωματούχους της, με μία ιερή φλόγα που θα επιτρέψει στον Ερυθρό Σταυρό να υλοποιεί το έργο στο οποίο οφείλει την ύπαρξή του. Αυτό το έργο καθορίζεται από ανθρωπιστικές επιταγές μόνο και από κανένα άλλο συμφέρον, ανεξαρτήτως του πόσο θεμιτό αυτό μπορεί να είναι.

Είναι ουσιώδες να μην περάσει απαρατήρητη αυτή η πτυχή της δράσης του Ερυθρού Σταυρού εν μέσω του τεράστιου έργου που συντελείται στη σφαίρα της εθνικής, συμμαχικής ή ιδεολογικής αλληλεγγύης, έργου που, από τη φύση του και παρά τους ανθρωπιστικούς του στόχους, λειτουργεί σε καιρό πολέμου μόνο προς όφελος του ενός ή του άλλου αντίπαλου μετώπου, ενώ ο Ερυθρός Σταυρός ως σύνολο αντλεί την πνευματική του δύναμη και αφοσίωση στην υλοποίηση του συγκεκριμένου έργου αποκλειστικά από το ενδιαφέρον του για την ύπαρξη και την αξιοπρέπεια της ανθρώπινης προσωπικότητας και από το μέγεθος της δυστυχίας που ένα ανυπεράσπιστο ανθρώπινο ον μπορεί να υποφέρει στα χέρια του εχθρού του.

Ελπίζω ότι το βιβλίο του Dr. Junod θα μεταφέρει στο ευρύ κοινό μία πραγματική και διαρκή αίσθηση του μεγαλείου του έργου και του βάρους της ευθύνης που εναπόκειται σε όλους αυτούς που δουλεύουν και αγωνίζονται αφιλοκερδώς, για καθαρά ανθρωπιστικούς σκοπούς.

MAX HUBER

Πρώην πρόεδρος της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού

Στη μνήμη του πατέρα μου

*Πάντα οι αντίπαλοι σε έναν πόλεμο είναι δύο, αλλά κοντά σε αυτούς
–και ενίοτε ανάμεσά τους– εμφανίζεται ένας τρίτος μαχητής: ένας
πολεμιστής χωρίς όπλα.*

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1935

Ο λόφος του Hasenrain με τα πράσινα λιβάδια και το στέμμα από σκουροπράσινα έλατα δεσπόζει πάνω από τις γκριζες στέγες του Μυλούζ. Περίπου στα μισά του λόφου, τα κτίρια του νοσοκομείου, κατασκευασμένα από την τραχιά και συμπαγή πέτρα των Βοσγίων, είναι διάσπαρτα σε ένα πάρκο γεμάτο σκιές, λουλούδια και σιωπή. Ο δρόμος που ανηφορίζει ανάμεσα στα δέντρα σταματάει, σχεδόν στην κορυφή, σε ένα απομονωμένο υπόστεγο: τη χειρουργική πτέρυγα.

Ήταν εκεί που το φθινόπωρο του 1935 ξεκίνησα το τελευταίο έτος της εξειδίκευσής μου. Προσωρινά, ήμουν υπεύθυνος για 270 κλίνες –εν απουσία του επικεφαλής χειρουργού– και η δουλειά μου άφηνε λίγο χρόνο για να σκεφτώ οτιδήποτε πέραν των ιατρικών υποθέσεων. Υπήρχαν δέκα ιατροί βοηθοί για να φροντίζουν εξακόσιους ασθενείς. Κάθε μέρα στο τέλος της βάρδιας μας συζητούσαμε με ενθουσιασμό τις περιπτώσεις μας και τη μελέτη μας, και σπάνια ακούγαμε οτιδήποτε για την επικαιρότητα που κυριαρχούσε στα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων. Ο κόσμος τελείωνε εκεί που ξεκινούσαν οι τοίχοι του νοσοκομείου και δεν υπήρχε τίποτα που θα μπορούσε να μας αποσπάσει την προσοχή από τα βασικά μας ενδιαφέροντα: την ανθρώπινη δυστυχία, τους ασθενείς μας και τους κινδύνους που εγκυμονούσε μια εγχείρηση για να σωθεί μία ανθρώπινη ζωή.

Στις 15 Οκτωβρίου έπρεπε να κάνω τον γύρο των θαλάμων όταν με πλησίασε ένας υπάλληλος.

«Σας ζητούν στο τηλέφωνο από τη Γενεύη, γιατρέ».

Στο τηλέφωνο αναγνώρισα τη φωνή ενός φίλου που με είχε βοηθήσει, όταν ήμουν δεκαοχτώ, να οργανώσω μία εκστρατεία ανακούφισης για παιδιά από τη Ρωσία. Γνώριζα ότι από τον πόλεμο και μετά είχε εργαστεί ασταμάτητα και με αφοσίωση για τη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού.

«Αφορά μία Αποστολή που θα θέλαμε να σου προτείνουμε»

«Μία Αποστολή;» αναφώνησα με έκπληξη. «Τί είδους Αποστολή;»

«Να πας με έναν αξιωματούχο μας στην Αιθιοπία³».

Έπρεπε να το σκεφτώ λιγάκι πριν καταλάβω τι εννοούσε. Ήξερα, φυσικά, ότι ο πόλεμος είχε ξεσπάσει εκεί, μετά από μία διαμάχη για

³ Στο αγγλικό κείμενο αναφέρεται ως Αβησσυνία ενώ στο γαλλικό γίνεται χρήση και των δύο ονομασιών.

τις πηγές νερού, και ότι ο Negus είχε προσφύγει στην Κοινωνία των Εθνών, από την οποία οι Ιταλοί είχαν παραιτηθεί έχοντας τον μεγάλο στόχο να κατακτήσουν την Αιθιοπία.

Καθώς έβαζα τα δυνατά μου να θυμηθώ τα λίγα στοιχεία που γνώριζα γι' αυτή τη διένεξη που ήταν εντελώς εκτός της πραγματικότητας μου, η φωνή του φίλου μου επανήλθε πιο απαιτητική.

«Χρειαζόμαστε έναν γιατρό. Είσαι νέος και είσαι ελεύθερος. Θα ήταν μία καλή εμπειρία για σένα».

«Ναι, φυσικά, φυσικά», είπα. «Αλλά πρέπει να σκεφτώ και το νοσοκομείο. Πρέπει να μου δώσεις λίγο χρόνο».

«Όχι, αγαπητέ μου φίλε. Πρέπει να αποφασίσεις αμέσως. Θα περιμένω σήμερα να μου τηλεφωνήσεις».

Έκλεισα το ακουστικό και προχώρησα αργά για να συναντήσω τον επικεφαλής μου. Κάθε πρωί του έδινα αναφορά και τον πληροφορούσα για την κατάσταση των ασθενών. Μόλις τους σκέφτηκα, ο πειρασμός που ένιωσα για ένα λεπτό ή δύο προηγουμένως να δεχτώ την πρόσκληση του φίλου μου υποχώρησε, και μόλις ανέβηκα στη χειρουργική πτέρυγα μαζί του το είχα ήδη βγάλει από το μυαλό μου θεωρώντας το αδύνατο.

«Κάτι σημαντικό;»

«Όχι, κύριε, τίποτα ιδιαίτερο».

Και ήταν αλήθεια. Η νεφρεκτομή και το σύνθετο κάταγμα στον θάλαμο 12 πήγαιναν καλά. Το παιδί στον θάλαμο 18 είχε ακόμη πυρετό, αλλά το απόστημα υποχωρούσε ικανοποιητικά. Στον θάλαμο 23 ο ασθενής με το κάταγμα κρανίου παρέμενε σε κώμα.

«Πιστεύεις ότι πρέπει να τον εγχειρήσουμε;»

«Ναι, με κρανιοτομή. Σε περιπτώσεις σαν και αυτή, δεν πρέπει να χάνουμε την ελπίδα μας».

Η πόρτα που είχε ανοίξει προς τον έξω κόσμο για λίγα λεπτά από το τηλεφώνημα του φίλου μου ξαναέκλεισε. Όχι, η πιο συναρπαστική περιπέτεια ήταν εδώ, όχι στην Αφρική. Η μάχη για την ανθρώπινη ζωή που μας κράτησε για ατελείωτες ώρες σκυμμένους πάνω από το χειρουργικό τραπέζι με όλες τις αισθήσεις μας σε εγρήγορση.

Ξαφνικά, ο επικεφαλής μου έστρεψε τη διαπεραστική του ματιά πάνω μου.

«Τίποτε άλλο, Junod;»

«Τίποτα πολύ σημαντικό. Απλώς μόλις έλαβα ένα τηλεφώνημα από τη Γενεύη».

«Κακά νέα;»

«Όχι. Με κάλεσαν να πάω στην Αιθιοπία».

«Ο Negus ή οι Ιταλοί;»

«Κανένα από τους δύο. Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού».

Ο επικεφαλής σκέφτηκε για λίγο και προς στιγμήν φάνηκε να διστάζει.

«Για πόσο καιρό;» ρώτησε.

«Δεν ξέρω στ' αλήθεια. Ίσως έξι μήνες».

«Αν ήμουν στη θέση σου θα πήγαινα, Junod. Κοίτα, θα σου δώσω άδεια για έξι μήνες. Βγες και δεσ τον κόσμο. Θα ήταν περίεργο αν δεν αποκόμιζες κάτι χρήσιμο από αυτή την εμπειρία».

Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού. Από το όνομα και μόνο φαντάστηκε ένα δεκαώροφο κτίριο γεμάτο αξιωματούχους, γραμματείς και δακτυλογράφους. Αλλά όταν έφτασα στη Γενεύη δέκα ημέρες αργότερα βρήκα ένα μικρό σπίτι, την Villa Monyier, στη μέση ενός υπέροχου πάρκου. Δε νομίζω να υπήρχαν περισσότερα από δώδεκα δωμάτια σε αυτό το μέρος και μισή ντουζίνα δακτυλογράφοι που δούλευαν υπό την καθοδήγηση τριών γραμματέων.

Υπήρχε μία ωραία βιβλιοθήκη στην οποία διάβασα για την ιστορία και τις αρχές του Ερυθρού Σταυρού.

Αναλογιζόμουν κάποιες σημαντικές προβλέψεις της Σύμβασης της Γενεύης —«*Τα μέλη των ενόπλων δυνάμεων και τα εις το επόμενον άρθρον αναφερόμενα άλλα πρόσωπα όταν είναι τραυματία ή ασθενείς δέον να είναι σεβαστά και να προστατεύονται εις πάσαν περίπτωσιν. Θα τύχουν ανθρωπιστικής μεταχειρίσεως και περιθάλψεως υπό του εν συρράξει μέρους στην εξουσίαν του οποίου θα βρίσκονται, άνευ ουδεμίας διακρίσεως δυσμενούς χαρακτήρος βασιζομένης εις το φύλον, την φυλήν, την εθνικότητα, τη θρησκείαν, τας πολιτικές πεποιθήσεις ή έτερον ανάλογον κριτήριον...*»⁴— όταν κάποιος μου απηύθυνε τον λόγο: «*Καλημέρα. Επιτρέψτε μου να σας συστηθώ: Sidney Brown. Θα ταξιδέψουμε παρέα*».

Μου μίλησε στα γαλλικά με μία προφορά μισοαγγλική, μισοσουηδογερμανική, που δεν ήταν καθόλου δυσάρεστη.

«Ω, βλέπω ότι σε πετυχαίνω εν τω μέσω μελέτης», σχολίασε όταν παρατήρησε ότι διάβαζα. «Δε θα το έκανα και πολύ αυτό αν ήμουν στη θέση σου».

⁴ Άρθρο 12 του δευτέρου κεφαλαίου της 1ης Σύμβασης της Γενεύης.

Βλέποντας την έκπληξή μου χαμογέλασε.

«Μη με παρεξηγείς. Τα βιβλία είναι καλά, αλλά όταν είσαι εκεί ολομόναχος, χιλιάδες μίλια μακριά από τη Γενεύη, θα πρέπει να βασιστείς πολύ στη φαντασία σου. Υπάρχουν βέβαια τα επίσημα κείμενα του Ερυθρού Σταυρού, αλλά πάνω απ' όλα είναι το πνεύμα του πράγματος».

«Ναι, φυσικά. Καταλαβαίνω. Τι θα κάνουμε μόλις φτάσουμε εκεί;»

«Φαντάζομαι ότι θα έχουμε να κάνουμε πολλές διανομές ανθρωπιστικής βοήθειας, επισκέψεις σε αιχμαλώτους πολέμου, να εξασφαλίσουμε ότι ο Ερυθρός Σταυρός και οι Συμβάσεις της Γενεύης τυγχάνουν σεβασμού».

Ο Brown ήταν ένας ψηλός ξανθός τύπος που έμοιαζε να περνάει τον περισσότερο χρόνο της ζωής του στη μετακίνηση. Για εφτά χρόνια έκανε επισκέψεις σε Εθνικούς Συλλόγους του Ερυθρού Σταυρού σε όλο τον κόσμο και είχε μόλις επιστρέψει από μια Αποστολή στην Κίνα και την Ιαπωνία.

Με πήγε στον Πρόεδρο της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού, τον Max Huber, τον οποίο συναντούσα για πρώτη φορά. Του έθεσα την ίδια ερώτηση.

«Τι ακριβώς θα κάνουμε μόλις φτάσουμε εκεί;»

«Θα είστε οι εκπρόσωποί μας. Αυτό σημαίνει ότι θα μας ενημερώνετε για τα αιτήματα του Αιθιοπικού Ερυθρού Σταυρού, που ιδρύεται τώρα. Επίσης, έχουμε ενημέρωση από όλες τις πλευρές ότι αποστέλλονται ασθενοφόρα και εξωτερική βοήθεια. Θα πρέπει να το συντονίσετε όλο αυτό. Αλλά πρέπει πάντα να θυμάστε ότι δεν είστε ούτε ανακριτές ούτε δικαστές, και η συμπεριφορά σας θα πρέπει να υπαγορεύεται πάνω από όλα από την ανάγκη παροχής ανακούφισης στα θύματα πολέμου».

Συνέχισα να συστήνομαι σε κόσμο. Σε κάθε ερώτηση που έκανα έπαιρνα πάντα την ίδια απάντηση.

«Θα δεις όταν θα φτάσεις εκεί. Να είσαι προσεκτικός και πάνω από όλα αντικειμενικός».

Μελέτησα τον χάρτη της Αιθιοπίας με μεγάλη προσοχή. Ήταν ο μεγαλύτερος σε κλίμακα χάρτης που μπόρεσα να βρω, περίπου ένα μέτρο. Προσπάθησα να φανταστώ πώς θα ήταν η χώρα: τέσσερις φορές το μέγεθος της Ιταλίας, με έναν αυτοκράτορα και δώδεκα εκατομμύρια κατοίκους που αποτελούνταν από διάφορες πολεμικές φυλές.

Οι προετοιμασίες για το ταξίδι μας ήταν πυρετώδεις. Ασθενοφόρα φτάνανε από τη Σουηδία, τη Μεγάλη Βρετανία, την Αίγυπτο και την Ολλανδία.

Η Αντόουα είχε μόλις υποστεί τον πρώτο της βομβαρδισμό από τον αέρα. Υπήρχαν εκατοντάδες θύματα, και κανένας γιατρός. Απαιτούνταν άμεση βοήθεια. Την τελευταία στιγμή, τριάντα φορτία υλικού προς τον Αιθιοπικό Ερυθρό Σταυρό προστέθηκαν στην ευθύνη μας.

Ήμασταν έτοιμοι να φύγουμε.

Οι αποχαιρετισμοί με τους φίλους μου εκείνο το βράδυ στον σταθμό του Copenhavn και η ανησυχία που προκαλούσαν οι λέξεις «ριπές», «βομβαρδισμοί» και «ενέδρες» με έκαναν σχεδόν να αισθάνομαι ότι πήγαινα ο ίδιος στον πόλεμο.

Δε συνειδητοποίησα τότε ότι ο πόλεμος για μένα θα συνεχιζόταν για πολύ καιρό ακόμα μετά την κατάκτηση της Αιθιοπίας από τους Ιταλούς και θα με πήγαινε στην Ισπανία, τη Γερμανία, την Αγγλία, την Πολωνία, την Ελλάδα και στην Άπω Ανατολή· μέχρι τη Χιροσίμα.

Ένα περίεργο είδος μαχητή του οποίου τα χέρια ήταν δύο συμβάσεις· δύο συμβάσεις και κάτι ακόμα: «Το πνεύμα του πράγματος» όπως το είχε θέσει ο Brown.

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

«KAY MASCAL»

Η διώρυγα του Σουέζ αποτελούσε την πύλη προς τον πόλεμο. Το κλείσιμό της θα εξασφάλιζε στον Negus την υπεράσπιση της πατρίδας του, ενώ ελεύθερη διέλευση για την Ιταλία, πρακτικά σήμαινε ανοχή σε μία σύρραξη που στα λόγια είχε καταδικαστεί.

Όταν φύγαμε από τη Μασσαλία οι διπλωματικές διαβουλεύσεις συνεχίζονταν μέσα στο ίδιο κλίμα ασάφειας. Άραγε θα επέβαλλαν τις κυρώσεις που προβλέπονταν στο άρθρο 16 του Συμφώνου; Για πρώτη φορά στη σύντομη ιστορία του γινόταν επίκληση του Συμφώνου της Κοινωνίας των Εθνών. Οι διπλωματικές καγκελαρίες διαβουλεύονταν. Οι κυβερνήσεις αντάλλασσαν εμπιστευτικά υπομνήματα, τα οποία ο Τύπος δημοσιοποιούσε αμέσως. Ο Ήντεν ήταν υπέρ της εφαρμογής του συμφώνου, ο Λαβάλ υπέρ ενός διακανονισμού, ενώ ο Μουσολίνι εξαπέλυε απειλές από το μπαλκόνι του Palazzo Venezia. Από τον ασύρματο του Σαντιγί ακούγαμε μόνο αντιφατικές πληροφορίες.

Περνώντας από το Στενό της Μεσσήνης είχαμε ήδη ακούσει τη φήμη ότι ένα ολόκληρο έθνος προετοιμαζόταν για την κατάκτηση της Αφρικής. Κάθε τόνος που πέρναγε από τη διώρυγα του Σουέζ κόστιζε στους Ιταλούς ένα χρυσό φράγκο. Τα κοσμήματα του Οίκου της Σαβοΐας θυσιάζονταν για να πληρωθεί το υπέρογκο τίμημα, ενώ σε όλη τη χερσόνησο οι γυναίκες έδιναν με ενθουσιασμό τα δαχτυλίδια και τις βέρες τους στο τοπικό δημαρχείο, θέλοντας έτσι να συνεισφέρουν στον εθνικό σκοπό.

Όταν φτάσαμε στο Πορτ Σάιντ αντικρίσαμε δεκάδες ιταλικά πλοία αγκυροβολημένα αρόδο· ήταν γεμάτα στρατεύματα ενώ στα αμπάρια είχαν κανόνια, άρματα μάχης και πολυβόλα. Από τα καταστρώματα, οι στρατιώτες τραγουδούσαν την «Giovinezza» και φώναζαν με όλη τους τη δύναμη «A chi la vittoria?»⁵ περιμένοντας να ακούσουν την απάντηση: «A noi»⁶.

Τα πλοία σήκωσαν άγκυρες και γλίστρησαν σιγά σιγά προς τον νότο.

Το πέρασμα ήταν ανοιχτό. Ο πόλεμος είχε αρχίσει.

Από τις αποβάθρες, το πλήθος παρακολουθούσε το θέαμα με αδιαφορία. Κάποιος που στεκόταν δίπλα μου μουρμούρισε με πικρία: «Η προδοσία του Σουέζ».

⁵ «Σε ποιον ανήκει η νίκη».

⁶ «Σε εμάς».

Δεν είπα τίποτα. Ήμουν στην υπηρεσία του Ερυθρού Σταυρού και θυμήθηκα τις οδηγίες που μου είχε δώσει ο Max Huber: «Να είσαι αντικειμενικός». Καταλάβαινα απόλυτα γιατί ο Πρόεδρος της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού είχε επιμείνει τόσο πολύ. Ήταν δύσκολο, αλλά ήξερα ότι ακόμα και μία λέξη αρκούσε για να καταδικάσει την Αποστολή μας.

Πέντε μέρες αργότερα φτάσαμε στο Τζιμπουτί. Μόλις αποβιβαστήκαμε, η ησυχία που επικρατούσε κατά τη διέλευση αντικαταστάθηκε από μια απερίγραπτη βόη. Σε αυτή την άγονη γωνιά του κόσμου όπου συναντιούνται φίλοι και εχθροί, ύποπτοι, κερδοσκόποι και κατάσκοποι κάθε λογής, το Τζιμπουτί είχε γίνει ο κοινός προθάλαμος για τους εμπόλεμους και τους μυστικούς συμμάχους τους. Από εκεί ξεκινούσε η μόνη σιδηροδρομική γραμμή που ένωνε την Αντίς Αμπέμπα με τον έξω κόσμο και από την οποία περνούσε όλο το πολεμικό υλικό που είχε καταφέρει να προμηθευτεί η Αιθιοπία από το εξωτερικό. Υπήρχε όμως και ένας αεροδιάδρομος, στον οποίο προσγειώνονταν τα ιταλικά αεροσκάφη που έκαναν τη σύνδεση ανάμεσα στην Ερυθραία και τη Σομαλία, καθώς και πολλά πλοία, προερχόμενα από τη Μασάουα ή το Μογκαντίσου, που έκαναν στάση στο λιμάνι.

Παντού ένιωθες την ατμόσφαιρα του πολέμου. Μπορούσες να παρατηρήσεις τους εχθρούς σου μέσα από τα φυλάκια των ιταλικών και αιθιοπικών προξενείων. Στα κακόφημα μπαρ κατά μήκος του λιμανιού γίνονταν φανταστικά παζάρια.

Η διαμονή μας στο Τζιμπουτί ήταν σύντομη και στις 6 Νοεμβρίου φύγαμε από την πόλη με το τρένο, μέσα στο αυτοκρατορικό βαγόνι που μας είχαν εξασφαλίσει.

Μόλις φύγαμε από το Τζιμπουτί βρεθήκαμε στην έρημο, εκεί όπου η γη ανεβαίνει προς τα αιθιοπικά σύνορα, και περάσαμε μέσα από μία περιοχή με ηφαιστειογενή πετρώματα, χωρίς ίχνος βλάστησης. Ήταν ένα είδος σεληνιακού τοπίου, σαν αυτά που βλέπουμε στην Ισπανία, κοντά στην Αλμερία. Ήταν εύκολο να φανταστώ τις δυσκολίες που έπρεπε να ξεπεραστούν προκειμένου να χτιστούν αυτά τα 800 χιλιόμετρα σιδηροδρόμου. Μέσα σε λίγες ώρες, γέφυρες παρασύρονταν από ξαφνικές πλημμύρες, καταρρακτώδεις βροχές ανέβαζαν τη στάθμη του νερού στα ποτάμια μέχρι και οκτώ μέτρα· δρόμοι καταστρέφονταν και ξαναχτίζονταν δεκάδες φορές· τα εργαστήρια και τα εργοτάξια δέχονταν σχεδόν κάθε βράδυ επιθέσεις από ληστές. Για κάθε τραβέρσα είχε χαθεί μια ανθρώπινη ζωή. Ξαφνικά, βγαίνοντας από ένα στενό, το τρένο σταμάτησε στον

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

συνοριακό σταθμό όπου Αιθίοπες στρατιώτες ήλεγξαν τα χαρτιά μας. Φορούσαν ωραίες χακί στολές, αλλά όχι μπότες. Οι στρατιωτικές γκέτες τυλίγονταν γύρω από τους αστραγάλους, αφήνοντας τα πόδια τους γυμνά.

Συνεχίσαμε το ταξίδι μέσα από τις πεδινές περιοχές της Αιθιοπίας μέχρι την Ντίρε Ντάουα. Η γη ήταν μαγευτική, το νερό έτρεχε από παντού και η βλάστηση ήταν πλούσια. Από το παράθυρο του τρένου παρατηρούσα τις χαριτωμένες αντιλόπες, οι οποίες απομακρύνονταν όταν πλησιάζαμε. Όλα ήταν ήρεμα και ειρηνικά. Οι χωρικοί δούλευαν στα χωράφια και ίσα που γύρναγαν τα κεφάλια τους μόλις περνάγαμε. Ήρθε η νύχτα, και το επόμενο πρωί, έπειτα από ταξίδι δεκαεννιά ωρών, ξυπνήσαμε στην Αντίς Αμπέμπα.

Προσκολλημένη στην πλαγιά ενός λόφου, η πόλη είναι ένα συνονθύλευμα από χαμηλά και στρογγυλά σπίτια, άθλιες καλύβες με αχυρένιες σκεπές, μυτερές σαν κώνοι, φτηνά κτίρια, ξενοδοχεία, συνεργεία και πολυτελείς κατοικίες κρυμμένες ανάμεσα σε καταπράσινα δέντρα ευκάλυπτου, ευωδιαστά και ήρεμα.

Η μοναδική μεγάλη οδική αρτηρία της Αντίς Αμπέμπα είναι η ατελείωτη στριφογυριστή λεωφόρος Μακόνεν, στρωμένη με άσφαλτο. Τα σπίτια στέκονται το ένα δίπλα στο άλλο συνεχόμενα ή διαχωρίζονται από τους τεράστιους κήπους και τα ακαλλιέργητα χωράφια. Η δραστηριότητα είναι έντονη κάθε στιγμή της ημέρας. Έλληνες και Αρμένιοι, κυρίως ράφτες, μπακάληδες και φωτογράφοι αποτελούν τη βασική ομάδα καταστηματαρχών. Ο ρόλος τους εδώ είναι ίδιος με του Καΐρου: του απαραίτητου μεσάζοντα. Μπροστά στα μαγαζιά τους υπάρχει πάντα ένα ζωηρό πλήθος. Οι Αιθίοπες μέσα στους λευκούς μανδύες τους είναι σαν χιονονιφάδες που στροβιλίζονται αργά ανάμεσα σε αμάξια, φορτηγά, και άμαξες, ενώ οι φωνές τους ανακατεύονται με μία φριχτή βοή από μηχανές και κόνρες.

Πάνω από την πόλη, κοντά στο παλάτι του Βασιλιά των Βασιλιάδων, ήταν ήσυχα. Εκεί ο αυτοκράτορας προετοιμαζόταν προσεκτικά να υπερασπιστεί τη χώρα του. Η κυβέρνησή του αποτελούνταν μόνο από λίγους στενούς συμβούλους. Κάποιες φορές, ο κυβερνήτης μιας επαρχίας –ή «Ρας», όπως τον αποκαλούσαν–, έχοντας μαζέψει στρατεύματα πήγαινε να τον επισκεφθεί και να του αποτίσει φόρο τιμής, και τότε η λεωφόρος Μακόνεν έβλεπε μονάδες από παράξενους ξυπόλυτους πολεμιστές να βαδίζουν σιωπηλά, στον σιγανό ρυθμό μεγάλων τυμπάνων που μετέφεραν μουλάρια. Είχαν τα μαλλιά τους χτενισμένα σε κοντές μυτερές πλεξούδες, έχοντας έτσι την εμφάνιση ενός στρατού από σκαντζόχοιρους.

«Δόξα στον Βασιλιά των Βασιλέων! Θάνατος στους εχθρούς του!»

Στον έναν ώμο κουβαλούσαν ένα δόρυ ή ένα αρχαίο μουσκέτο, στον άλλο ένα δέμα που περιείχε πιπεριές και αλεύρι. Κάποιοι κρατούσαν στο χέρι ένα κυρτό σπαθί ή τύλιγαν ζώνες με αμέτρητα φυσίγγια γύρω από τη μέση τους. Αυτοί ήταν το στράτευμα της πρώτης γραμμής, η υπηρεσία επιβίωσης και το σώμα μεταφοράς πολεμοφοδίων· όλα σε ένα.

Συλλογίζομαι τους άλλους στρατιώτες που είχα δει πριν από τρεις βδομάδες να περνούν από τη Διώρυγα του Σουέζ με άρματα μάχης, κανόνια, αεροπλάνα: ήταν καλά εξοπλισμένοι, οργανωμένοι και πολύ σίγουροι για τη νίκη τους.

Ξένοι διπλωμάτες παρακολουθούσαν προσεκτικά την πορεία των γεγονότων από τις κατοικίες τους που χάνονταν στα βάθη απέραντων κήπων. Κωδικοποιημένα μηνύματα μεταδίδονταν από την Αντίς Αμπέμπα σε πρωτεύουσες σε όλο τον κόσμο. Στα εδάφη των Αγγλων είχαν στρατοπεδεύσει 120 Σιχ – καλοί, μεγαλόσωμοι τύποι με απαθή πρόσωπα κάτω από τα περιποιημένα τουρμπάνια τους. Οι υπήκοοι της Αυτού Μεγαλειότητας της Βρετανίας ήταν καλά προστατευμένοι.

Στα μπαρ μπορούσες να συναντήσεις όλους τους εξέχοντες ξένους ανταποκριτές από την Ευρώπη και την Αμερική: τον Knikerbocker, τον Stear, τον Helsey... αλλά συχνά δεν είχαν τίποτα το συνταρακτικό να τηλεγραφήσουν. Ο αυτοκράτορας τους είχε απαγορεύσει να απομακρυνθούν περισσότερο από σαράντα χιλιόμετρα από την Αντίς Αμπέμπα. Καθώς δεν υπήρχαν ενδιαφέροντα νέα, τα Σαββατοκύριακα πολλοί από αυτούς έφευγαν από την πρωτεύουσα και πήγαιναν στο Μπισόφτου, που βρισκόταν σε κοντινή απόσταση. Εκεί υπήρχε ένα πανδοχείο που ανήκε σε ένα ζευγάρι Γερμανών και πρόσφερε όλες τις ανέσεις ενός ελβετικού ξενοδοχείου, στην όχθη μιας όμορφης μικρής λίμνης όπου καταπιάνονταν με το κυνήγι της πάπιας.

Κάπου κοντά στη λεωφόρο Μακόνεν υπήρχε ένα μακρύ χαμηλό κτίριο που έμοιαζε με παράπηγμα αιχμαλώτων. Πάνω στην πόρτα, μια ξύλινη πινακίδα έγραφε «Kay Mascal» στα αραβικά και στα αμχαρικά και από κάτω υπήρχε μία καινούρια σημαία από λευκό και γυαλιστερό ύφασμα, με δύο κόκκινες λωρίδες. Οι δύο λέξεις πάνω στην πόρτα δε χρειάζονταν περαιτέρω μετάφραση. Ήταν η έδρα του Ερυθρού Σταυρού.

Μέσα υπήρχε μόνο ένα μεγάλο τραπέζι από αλουστράριστο ξύλο και μερικές καρέκλες. Δεν είχαν ακόμα γραφομηχανή, ωστόσο ένα τυπογραφείο της περιοχής τους είχε παραχωρήσει μία στοίβα από επιστολόχαρτα με το έμβλημα του Αιθιοπικού Ερυθρού Σταυρού.

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Όταν ο Brown και εγώ μπήκαμε μέσα σοκαριστήκαμε λίγο αντικρίζοντας τις υποτυπώδεις εγκαταστάσεις, αλλά καθίσαμε στις θέσεις μας γύρω από το τραπέζι για να παρευρεθούμε σε μία από τις πρώτες συνεδριάσεις της Εθνικής Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού, ο οποίος είχε δημιουργηθεί με ενθουσιασμό και καλή θέληση. Ο Πρόεδρος Gueta Herrouy, ένας αξιόλογος Αιθίοπας με γκρίζα γενειάδα, ντυμένος με μαύρο μανδύα, εκφώνησε έναν λόγο για να μας καλωσορίσει. Μαζί του ήταν άλλοι τρεις ή τέσσερις Αιθίοπες. Ένας Αμερικανός ιεραπόστολος, ο Dr. Lambie, ήταν ο Γενικός Γραμματέας. Ο Σουηδός Dr. Hanner και ο Αυστριακός κ. Abel ήταν οι αντιπρόεδροι. Την ιατρική υπηρεσία του αιθιοπικού στρατού εκπροσωπούσε ένας γιατρός από την Ελλάδα, ο συνταγματάρχης Αργυρόπουλος.

Σε αυτόν απηύθυνε ο Brown την πρώτη ερώτηση.

«Θα μας πείτε, κύριε συνταγματάρχα, από τι αποτελείται η ιατρική υπηρεσία των στρατευμάτων του αυτοκράτορα;

Ο συνταγματάρχης Αργυρόπουλος απάντησε με ένα χαμόγελο απογοήτευσης:

«Προς το παρόν από τίποτα. Απολύτως τίποτα. Τα στρατεύματα του Μεγαλειότατου έχουν πάει στο μέτωπο χωρίς γιατρούς ή νοσοκόμες, χωρίς καν επιδέσμους».

«Απίστευτο! Και ποιος θα φροντίσει για αυτά;»

«Ο Ερυθρός Σταυρός, υποθέτω. Μπορούμε να παρέχουμε ορισμένες ιατρικές προμήθειες που καταφέραμε να αγοράσουμε εκ μέρους της αιθιοπικής κυβέρνησης. Μέχρι στιγμής έχω αρκετές για να εξοπλίσω ελαφρά δέκα ασθενοφόρα».

Ο Gueta Herrouy παρενέβη.

«Δε μας ενημέρωσαν ότι έχει φτάσει στο Τζιμποντί ένα ασθενοφόρο από τη Σουηδία;»

«Έχει φτάσει», είπε ο Brown, «μαζί με άλλες μονάδες από τη Μεγάλη Βρετανία, την Αίγυπτο, την Ολλανδία, τη Νορβηγία και τη Φινλανδία. Όλα τα ασθενοφόρα είναι πρώτης τάξης και πολύ καλά εξοπλισμένα. Αυτό που μου φαίνεται όμως δυσκολότερο είναι να έχουμε ασθενοφόρα αποκλειστικά αιθιοπικά».

Τότε μίλησε ο Dr. Lambie.

«Έχουμε ήδη οργανώσει δύο ασθενοφόρα, με πλήρωμα έναν γιατρό και δέκα νοσηλευτές. Το ένα βρίσκεται ήδη στο μέτωπο, νότια της Χάραρ. Ο γιατρός είναι ένας από τους ιεραποστόλους που έχουμε στο νοσοκομείο. Το δεύτερο ετοιμάζεται να φύγει για τη Sidamo.

«KAY MASCAL»

Μπορούμε να οργανώσουμε άλλα πέντε. Χαιρόμαστε πολύ δε για τις συμβουλές και τη βοήθεια του γιατρού Junod.

Όλα τα βλέμματα, συμπεριλαμβανομένου του Brown, στράφηκαν προς εμένα.

«Με μεγάλη μου χαρά», είπα, «αλλά πρώτα απ' όλα πρέπει να μου δώσετε τα μέσα για να το κάνω. Θα μπορούσα να σας κάνω μία βασική ερώτηση; Υπάρχουν Αιθίοπες γιατροί;

Ο Σουηδός Hanner έδειξε τα δόντια του με ένα πλατύ χαμόγελο.

«Φυσικά, αγαπητέ μου. Οι “hakim”, οι ιθαγενείς μάγοι, έχουν κληρονομήσει κάποιες παραδοσιακές πρακτικές που βασίζονται στη θεραπευτική δράση των βοτάνων· οι θεραπείες τους είναι αρκετά περίεργες και μυστικά φυλαγμένες. Πιστεύω όμως ότι θα είναι δύσκολο να τους κάνουμε στρατιωτικούς γιατρούς. Εάν οι πληροφορίες μου είναι σωστές, υπάρχει μόνο ένας διπλωματούχος γιατρός σε όλη τη χώρα. Στην Αντίς Αμπέμπα και στις μεγάλες πόλεις, όπως είναι η Χάαρα και η Ντέσιε, σε μερικά νοσοκομεία είναι υπεύθυνοι κάποιοι ιεραπόστολοι ή γιατροί, οι οποίοι, όπως και εγώ, βρίσκονται στην υπηρεσία του αυτοκράτορα. Όχι. Εάν θέλετε γιατρούς για τα ασθενοφόρα, θα πρέπει να απευθυνθείτε σε ξένους γιατρούς που είναι ήδη εγκατεστημένοι εδώ ή να φέρετε από την Ευρώπη. Έχω μία λίστα με όλους τους γιατρούς που γνωρίζω στη χώρα, και είναι όλοι πρόθυμοι να δουλέψουν για τον Ερυθρό Σταυρό. Μπορώ να σας τους συστήσω όποτε θέλετε».

Λίγες μέρες αργότερα γνωρίστηκα με το μελλοντικό πλήρωμα των ασθενοφόρων. Στην πρώτη μονάδα ήταν επικεφαλής ένας νέος Έλληνας χειρουργός, ο Δρ. Ντάσιος, και βοηθός του ήταν ο Dr. Loeb, ο οποίος είχε παρασημοφορηθεί για τις υπηρεσίες που προσέφερε στο γαλλικό μέτωπο κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Το δεύτερο ασθενοφόρο το ανέθεσα στον Dr. Schupler. Ήταν γύρω στα τριάντα, και είχε εκδιωχθεί από την Αυστρία μετά το πραξικόπημα που κόστισε τη ζωή στον Αυστριακό Καγκελάριο Ένγκελμπερτ Ντόλφους. Τα αισθήματα που έτρεφε εναντίον των Ιταλών, που εκείνη την εποχή ήλεγχαν το πέρασμα Brenner, τον οδήγησαν να υποστηρίξει τον αιθιοπικό σκοπό.

Βοηθός του ήταν ο Ινδός Dr. Ashmed, οι υπηρεσίες του οποίου είχαν παραχωρηθεί στον αυτοκράτορα από τους πλούσιους ινδουιστές εμπόρους της Αντίς Αμπέμπα. Ήταν αδύνατος, με μούσι, και συχνά τον παρατηρούσα να ανταλλάσσει με τους Αμερικανούς ιεραποστόλους τη Βίβλο με ένα Κοράνι. Ο προϊστάμενός του με

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

πληροφόρησε ότι είχε την κακή συνήθεια να αφήνει τους ασθενείς του, ακόμη και να εγκαταλείπει το χειρουργικό τραπέζι, όταν ερχόταν η στιγμή για την προσευχή του.

Το τρίτο ασθενοφόρο ανατέθηκε σε δύο Πολωνούς, τον Dr. Belau και έναν φοιτητή ιατρικής ονόματι Medinski.

Το τέταρτο ασθενοφόρο δόθηκε σε έναν Εβραίο γιατρό που τα τελευταία 13 χρόνια εργαζόταν στην Αντίς Αμπέμπα. Ο Dr. Mezatosh ήταν ένας γοητευτικός άντρας γύρω στα πενήντα, ερασιτέχνης ποιητής και μουσικός. Κάθε φορά που αναχωρούσε το караβάνι, η βασική έγνοια του ήταν να σιγουρευτεί ότι το βιολί του ήταν μέσα στις προσωπικές αποσκευές του.

Ένας Άγγλος, ο ταγματάρχης Burgoyne, ήταν υπεύθυνος για τη μονάδα μεταφοράς.

Όλοι αυτοί αποτελούσαν τα ετερόκλητα στοιχεία που είχαμε στη διάθεσή μας. Ως νοσηλευτές πήραμε τους Αιθίοπες που είχαν εκπαιδευτεί στα νοσοκομεία των ιεραποστολών και μεταφέραμε τους άνδρες και τις προμήθειες με φορτηγά προς τα βόρεια και τα νότια μέτωπα – όσο το επέτρεπαν οι δρόμοι τουλάχιστον. Έπειτα, κάθε μονάδα είχε το δικό της караβάνι, το οποίο έσερναν μουλάρια που μέσα από τους θάμνους και τα βουνά την οδηγούσαν στην περιοχή των εχθροπραξιών.

Δεν ήμουν σίγουρος για την απόδοση των ασθενοφόρων έτσι όπως είχαν οργανωθεί, αλλά δεν υπήρχε άλλη λύση. Ήταν ξεκάθαρο ότι έπρεπε να εξοικειωθούμε, όσο το δυνατόν γρηγορότερα, με τις περίεργες συνθήκες ζωής σε μία χώρα που είχε αποξενωθεί ξαφνικά από τις παραδόσεις της για να κάνει γνωριμία με την «πρόοδο», μέσα στον βρυχηθμό εκρήξεων από βόμβες.

Ο Brown και εγώ είχαμε την τιμή να μας υποδεχτεί ο αυτοκράτορας. Το πρωτόκολλο έπρεπε να τηρηθεί αυστηρά: φράκο και ψηλό καπέλο. Προβλέπονταν επίσης τρεις υποκλίσεις: η πρώτη στο κατώφλι της αίθουσας του θρόνου, η οποία ήταν καλυμμένη με κόκκινο βελούδο, η δεύτερη στο μέσον του τεράστιου σμυρναϊκού χαλιού και η τρίτη σε απόσταση ενός μέτρου από τον αυτοκράτορα.

Παρ' όλα αυτά, η υποδοχή μας από τον μεγαλειότατο ήταν πολύ απλή και φιλική. Ο διερμηνέας αποσύρθηκε, αφού ο αυτοκράτορας μιλούσε γαλλικά. Κάναμε μία σύντομη συζήτηση, κατά τη διάρκεια της οποίας δύο αξιαγάπητα σκυλιά έπαιζαν στα πόδια μας. Όταν έσκυψα να τα χαϊδέψω, ο αυτοκράτορας χαμογέλασε. Έμοιαζε πάρα

«KAY MASCAL»

πολύ με τις φωτογραφίες που είχα δει: η έκφραση του προσώπου του ήταν γαλήνια, αλλά κάπως μελαγχολική. Μας ρώτησε αν είχαμε επαφή με την Κοινωνία των Εθνών και αν είχαμε κάποια σημαντική πληροφορία να του μεταφέρουμε.

«Το Σύμφωνο της Γενεύης...»

«Όχι, Μεγαλειότατε. Η Σύμβαση της Γενεύης...»

Έπρεπε άραγε να αγανακτήσουμε επειδή μπερδεψε αυτές τις δύο σοβαρές συμφωνίες ενός πολιτισμού τόσο απομακρυσμένου από τον δικό του; Το πρώτο, το οποίο είχε παραβιαστεί τόσο εύκολα, επεδίωκε να αποτρέψει τον πόλεμο, ενώ η άλλη, η οποία δύσκολα μπορούσε να τηρηθεί, επεδίωκε να απαλύνει τον ανθρώπινο πόνο. Οι Αρχηγοί των Κρατών ήταν πραγματικά σοφοί όταν συμφώνησαν ότι η σημαία του Ερυθρού Σταυρού θα έπρεπε να κυματίζει πάντα, σαν την ύψιστη ελπίδα, πάνω από τα πεδία της μάχης την οποία δεν είχαν καταφέρει να αποτρέψουν.

Όταν υπενθυμίσαμε τη διαφορά στον Βασιλιά των Βασιλέων, το πρόσωπό του συννέφιασε.

Ο ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΝΤΕΣΙΕ

Τον Δεκέμβριο του 1935, άρχισαν να έρχονται τα πρώτα νέα από το μέτωπο. Η μάχη του Μεκέλε συνεχιζόταν στο βορειότερο τμήμα της Αιθιοπίας. Η αρχική νίκη της αιθιοπικής πλευράς γρήγορα μετατράπηκε σε καταστροφή και τα ιταλικά στρατεύματα προήλασαν 100 χιλιόμετρα προς τα νότια. Οι τραυματίες ήταν πάρα πολλοί αλλά δεν υπήρχε κανείς εκεί για να τους φροντίσει.

Από την Ντέσιε, μια μικρή πόλη ανάμεσα στην Αντίς Αμπέμπα και το Μεκέλε, έμαθα ότι τα ασθενοφόρα μας είχαν κρατηθεί εκεί λόγω της έλλειψης των μουλαριών που θα κουβαλούσαν το προσωπικό και τις προμήθειες. Οι εργασίες στο οδικό δίκτυο δεν είχαν ακόμα τελειώσει και τα φορτηγά δεν έπαιρναν το ρίσκο να συνεχίσουν.

Στις 6 Δεκεμβρίου, έλαβα ένα τηλεγράφημα που με ενημέρωνε ότι η Ντέσιε είχε βομβαρδιστεί: κάποια ασθενοφόρα είχαν καταστραφεί και το νοσοκομείο της αμερικανικής Αποστολής είχε χτυπηθεί.

«Μα η Ντέσιε είναι ανοιχτή πόλη! Το νοσοκομείο και τα ασθενοφόρα έφεραν ξεκάθαρα τα διακριτικά τους...»

«Η φασιστική αεροπορία δε δίνει σημασία σε κάτι τέτοια».

Μέχρι εκείνη τη στιγμή η μόνη εικόνα που είχαμε από τις καταστροφές της αεροπορίας ήταν αυτή που δυσοίωνα είχαν προφητεύσει ορισμένοι. «Από εδώ και πέρα», έλεγαν, «οι πόλεις στα μετόπισθεν θα κινδυνεύουν το ίδιο με τις περιοχές των εχθροπραξιών. Όλοι θα βρίσκονται σε κίνδυνο: γυναίκες και παιδιά, ακόμη και τραυματίες μέσα στα νοσοκομεία». Είχαν άραγε δίκιο;

Ο αυτοκράτορας βρισκόταν στην Ντέσιε και έτσι αποφασίσαμε μαζί με τον Brown ότι την επόμενη μέρα έπρεπε να πάω εκεί για να δω το μέγεθος των καταστροφών που είχαν υποστεί τα ασθενοφόρα μας.

Ο μόνος δρόμος που πήγαινε από την Αντίς Αμπέμπα στον βορρά είχε μήκος 400 χιλιόμετρα. Πρώτα διέσχιζε τα αρκετά γόνιμα οροπέδια, τα οποία καλλιεργούσαν οι γεροδεμένοι χωρικοί της φυλής των Galla. Οι στρογγυλές καλύβες τους ήταν διάσπαρτες στα πλαϊνά των λόφων κάτω από τη σκιά επιβλητικών δέντρων. Στη συνέχεια, τα χωράφια καλαμποκιού και οι συστάδες ακακίας αραίωναν σταδιακά, μέχρι που ο δρόμος κατέληγε σε άγονες και ξερές εκτάσεις όπου η βλάστηση εμφανιζόταν μόνο κατά την περίοδο των βροχών.

Ένα κονβόι από έξι φορτηγά —ευδιάκριτα από απόσταση— προχωρούσε στον δρόμο προς τα βουνά. Τα δύο από αυτά μετέφεραν

Ο ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΝΤΕΣΙΕ

τις προμήθειες που προορίζονταν να αντικαταστήσουν εκείνες που είχαν καταστραφεί κατά τον βομβαρδισμό των ασθενοφόρων μας. Στο τρίτο φορτηγό επέβαινε ο Βρετανός στρατιωτικός ακόλουθος. Τα υπόλοιπα θα μετέφεραν την ιατρική μονάδα του Ούγγρου γιατρού Mezarosh όσο γινόταν πιο κοντά στο μέτωπο.

Περίπου εκατό χιλιόμετρα από την πρωτεύουσα, το κονβόι μπήκε σε μια σειρά από κοιλάδες ανάμεσα σε ψηλά, απότομα τοιχώματα. Βοσκοί με γενειάδες και καφέ μανδύες στηρίζονταν πάνω στα μπαστούνια τους, δημιουργώντας μια βιβλική εικόνα στο μέσον του κοπαδιού.

Στο πέρασμα του Terma-Ber, σε υψόμετρο 3.500 μέτρα, αποκαλύφθηκε το ρημαγμένο τοπίο της κεντρικής Αιθιοπίας. Μια άβυσσος με αδιαπέραστα υψώματα ανοιγόταν στα πόδια μας. Ένα τέτοιο φράγμα θα μπορούσε εύκολα να είναι απροσπέλαστο, ωστόσο δεν υπήρχε κανένα σημάδι από στρατιωτικές εργασίες. Πέντε μήνες αργότερα οι Ιταλοί θα περνούσαν από αυτήν ακριβώς τη διαδρομή χωρίς να πέσουν σε καμία ενέδρα.

Στον κατήφορο, η οδήγηση έγινε επικίνδυνη. Σε κάποια σημεία το οδόστρωμα από την πλευρά του γκρεμού είχε υποχωρήσει από τις κατολισθήσεις. Μερικές μέρες νωρίτερα, όπως μου είπε ο οδηγός, ένα αυτοκίνητο γλίστρησε και συνετρίβη 300 μέτρα πιο κάτω.

Στην πεδιάδα, η βλάστηση γινόταν και πάλι τροπική καθώς τη διέτρεχαν ποτάμια, κάποια από τα οποία είχαν ακόμα και 500 μέτρα πλάτος. Τα φορτηγά τα διέσχιζαν με μεγάλη ταχύτητα και το νερό πεταγόταν κάτω από τις μηχανές.

Είχαμε καλύψει 200 χιλιόμετρα, αλλά είχε ήδη νυχτώσει και αναγκαστήκαμε να κάνουμε στάση. Γνωρίζαμε ότι σε αυτά τα μέρη το σκοτάδι διαδεχόταν γρήγορα το φως της μέρας.

Βρισκόμασταν στο δάσος και διάλεξα ένα ξέφωτο για να κατασκηνώσουμε. Βιαστικά στήσαμε τις σκιηνές μας και ανάψαμε φωτιές. Οι μαϊμούδες είχαν πιάσει κουβέντα στα κλαδιά. Εκεί κοντά υπήρχε ένα ρυάκι, με αποτέλεσμα σύννεφα από κουνούπια να χορεύουν γύρω από τις λάμπες μας.

Πάνω από το κεφάλι μου, τα κλαδιά σχημάτιζαν μεγάλα μαύρα σχέδια στον έναστρο ουρανό. Ήταν η πρώτη μου νύχτα στο ύπαιθρο.

Ετοιμαζόμουν να κοιμηθώ, όταν ξαφνικά άκουσα έναν ήχο σαν ξύσιμο στην είσοδο της σκιηνής και ταυτόχρονα μια δυσάρεστη μυρωδιά άγγιξε τα ρουθούνια μου. Άναψα τον φακό. Φώτισε μία ύαινα, η οποία, αφού έκανε ένα περίεργο ουρλιαχτό προς το φως, έφυγε προς την αντίθετη κατεύθυνση.

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Ο Dr. Junod δίπλα από το αεροπλάνο του Αιθιοπικού Ερυθρού Σταυρού.

Όταν βρέχει στην Αιθιοπία, οι δρόμοι μετατρέπονται σε ποτάμια λάσπης.

Ο ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΝΤΕΣΙΕ

Ένας βαθύς κρατήρας και ξεριζωμένα δέντρα στο σημείο που βρισκόταν το σορηδικό ασθενοφόρο.

Ο Έλληνας χειρουργός Δρ. Ντρίσιος και ο Ινδός γιατρός Dr. Ashmed με τα ασθενοφόρα τους.

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Νωρίς το πρωί, με ξύπνησαν κάποιες φωνές από την άλλη μεριά της κατασκήνωσής μας. Βγήκα έξω να δω τι συμβαίνει. Ένας από τους αξιωματικούς μεταφοράς κρατούσε μια καραμπίνα και καβγάδιζε έντονα με έναν Αιθίοπα που τον απειλούσε με ένα σιλήτο. Με το ένα χέρι άρπαξα το σιλήτο και με το άλλο την κάννη της καραμπίνας και διέταξα τους δύο άνδρες να μου τα παραδώσουν, κάτι που έκαναν απρόθυμα, λογομαχώντας έντονα. Φαίνεται ότι ο αξιωματικός είχε χάσει κάποια χρήματα, τα οποία πίστευε ότι του τα είχε κλέψει ο άλλος. Έψαξα, λοιπόν, μόνος μου τη σκηνή και τελικά βρήκα τα χρήματα σε εντελώς διαφορετικό σημείο από εκείνο που είχε υποδείξει ο κάτοχός τους.

Αφού αποκαταστάθηκε η τάξη, φύγαμε στις επτά περίπου, ελπίζοντας να είμαστε στην Ντέσιε το ίδιο βράδυ.

Βγαίνοντας από το δάσος, βρεθήκαμε μέσα σε βαλτώδεις πεδιάδες, στη μέση των οποίων υπήρχε ένα μεγάλο χωριό. Στην είσοδό του, οι στρατιώτες στέκονταν σε μια ξύλινη μπάρα, πάνω στην οποία έγραφε στα αμχαρικά: «Στρατιωτικό Σημείο Ελέγχου».

Μόλις έμαθαν ότι πήγαινα να δω τον αυτοκράτορα μου συμπεριφέρθηκαν με μεγάλη προσοχή, κάτι που με κολάκευσε ιδιαίτερα. Ένας στρατιώτης με οδήγησε σε ένα πέτρινο σπιτάκι όπου βρισκόταν ο αρχηγός της περιοχής. Ανταλλάξαμε ευγενικούς χαιρετισμούς και μου πρόσφερε ένα ποτό.

«Μην το πείτε», μου ψιθύρισε ο διερμηνέας.

Γιατί όχι; Το ποτό αυτό ήταν ένα είδος υδρόμελου, φτιαγμένο από ζυμωμένο μέλι, και σε ξεδιψούσε ευχάριστα. Δεν μπορούσα να αρνηθώ μπροστά σε τόση ευγένεια και ήπια στην υγεία του αβήσсуна αρχηγού, ο οποίος ανταπέδωσε με το πλατύ του χαμόγελο. Για να προφυλαχτώ από τη δυσεντερία, από πιθανά μικρόβια που περιείχε το υδρόμελο, πήρα ένα δισκίο σαλβαρσάνης.

Σημείωσαν τα ονόματά μας σε ένα μεγάλο βιβλίο, το οποίο ήταν καλυμμένο με κηλίδες μελανιού και, όταν επιστρέψαμε στα φορτηγά μας, περάσαμε από την μπάρα που είχε ανοίξει αποκλειστικά για μας.

Το πρωινό ήταν ευχάριστο, αλλά ο καύσωνας της ημέρας ήταν αποπνικτικός. Το έδαφος ήταν καλυμμένο με λασπωμένο στάσιμο νερό και για να το αποφύγουμε οδηγούσαμε κοντά στους πρόποδες των λόφων.

«Αυτό το μέρος της χώρας δεν είναι πολύ ασφαλές», με πληροφόρησε ο οδηγός· και πρόσθεσε τη λέξη *chiftas*, που σημαίνει ληστές.

Θα έχω την ευκαιρία να αναφερθώ σε αυτούς ξανά, αλλά ήμουν ήδη επαρκώς πληροφορημένος για τον κίνδυνο έτσι ώστε να πάρω

Ο ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΝΤΕΣΙΕ

κάθε πιθανή προφύλαξη. Κρατούσα το κονβόι μαζί και τοποθέτησα φρουρούς στις σκεπές των φορτηγών. Εγώ κάθισα στο μπροστινό φορτηγό με μια καραμπίνα Winchester ανάμεσα στα γόνατα. Όλα έδειχναν ήσυχα. Οι μεταλλικές κατασκευές έλαμπαν στον ήλιο και τα φορτηγά προχωρούσαν αναπηδώντας στον χωματόδρομο και σηκώνοντας πίσω τους σύννεφα σκόνης.

Το μεσημέρι κάναμε στάση για φαγητό. Η ατμόσφαιρα άρχισε να γίνεται όλο και πιο βαριά όταν μεγάλα σύννεφα εμφανίστηκαν στο σκοτεινό ουρανό. Οι οδηγοί εξέφρασαν ακόμα μια ανησυχία τους: έπρεπε να φύγουμε όσο πιο γρήγορα γινόταν για να φτάσουμε στο βραχώδες τμήμα της διαδρομής στους λόφους της Ντέσιε πριν μας πιάσει η βροχή, αφού μια δυνατή καταιγίδα θα δημιουργούσε λακκούβες από λάσπη και οι ρόδες θα κολλούσαν.

Ήδη οι πρώτες ψιχάλες έπεφταν στο καπό. Ξεκινήσαμε. Λίγα λεπτά αργότερα άρχισε να βρέχει καταρρακτωδώς. Το φορτηγό γλιστρούσε επικίνδυνα και αναγκαστήκαμε να σταματήσουμε. Για μία ώρα η βροχή έπεφτε στον δρόμο σχηματίζοντας αυλάκια παντού. Οι ρόδες του φορτηγού είχαν μπει μέχρι τη μέση στο νερό.

Σταδιακά η βροχή σταμάτησε και ο ήλιος ξαναβγήκε, αλλά όταν κατεβήκαμε ήμασταν μέχρι τον αστράγαλο μέσα στην πυκνή και κολλώδη λάσπη. Προσπαθήσαμε να ξεκινήσουμε, αλλά οι ρόδες άρχισαν να πατινάρουν, το κουτί των ταχυτήτων να στριγκλίζει, και η μηχανή να μαρσάρει ανώφελα. Μετά από πεντέξι προσπάθειες, τα παρατήσαμε. Έπρεπε να περιμένουμε μέχρι να στεγνώσει η λάσπη και τα λάστιχα να ανακτήσουν πρόσφυση.

«Πόσο θα κρατήσει αυτό;»

«Μερικές ώρες ή μερικές μέρες. Όλα εξαρτώνται από το αν θα έχουμε κι άλλη βροχή».

Μέχρι το απόγευμα δεν υπήρξε καμία βελτίωση κι έτσι έπρεπε να κατασκηνώσουμε ξανά για τη νύχτα. Στήσαμε τις σκηνές στο πλάι του δρόμου και αφήσαμε εκεί έναν φύλακα. Ευτυχώς, ο ουρανός παρέμεινε καθαρός και μέχρι το επόμενο πρωί η λάσπη ήταν αρκετά σκληρή ώστε να μας επιτρέψει να βγάλουμε τα φορτηγά από τα αυλάκια στα οποία είχαν βυθιστεί.

Συνεχίσαμε το ταξίδι προς τα ψηλά βουνά μέσα σε μία τεράστια πεδιάδα καλυμμένη με θάμνους. Κοντά στο χωριό, πάνω σ' έναν υποτυπώδη αεροδιάδρομο που είχαν φτιάξει, φαινόταν ένα μεγάλο γκρι πουλί πίσω από τις καλαμιές. Ήταν το προσωπικό αεροπλάνο του αυτοκράτορα.

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Ο δρόμος έγινε απότομα ανηφορικός. Σαν λαξεμένος στον βράχο πάνω από τον ιλιγγιώδη γκρεμό, οδηγούσε σε επίπεδα υνώματα περικυκλωμένα από ακανόνιστες κορυφές. Για μία ακόμα φορά μυρίσαμε τα βοσκοτόπια και το άρωμα του ευκάλυπτου και είδαμε, ανάμεσα στα δέντρα, τους πρώτους κίτρινους τοίχους και τις κατεστραμμένες καλύβες της Ντέσιε.

Η άφιξη του караβανιού μας στα εδάφη της Αποστολής, όπου είχαν στηθεί οι σκηνές των μονάδων των ασθενοφόρων και των δημοσιογράφων, προκάλεσε ένα ξέσπασμα χαράς. Όλοι μας υποδέχτηκαν με εμφανή ενθουσιασμό.

«Σας περιμέναμε με ανυπομονησία», είπε ο Έλληνας χειρουργός που ήταν υπεύθυνος για την πρώτη μονάδα. «Έχουμε χειρουργήσει γύρω στους πενήντα τραυματίες – λαπαροτομία, τρυπανισμός, ανοιχτά κατάγματα και πολλά άλλα. Οι προμήθειές μας έχουν μειωθεί αρκετά, για να μην αναφέρω αυτές που καταστράφηκαν με τον βομβαρδισμό».

Ήταν αργά για να κάνουμε τον γύρο της πόλης προκειμένου να επιθεωρήσω τις ζημιές, και έτσι δέχτηκα την πρόσκληση των Αμερικανών ιεραποστόλων του νοσοκομείου να μείνω μαζί τους.

Το βράδυ φάγαμε όλοι μαζί και ο αρχηγός της Αποστολής, ο Dr. Bergman, μου μίλησε για τον βομβαρδισμό.

«Στις 6 Δεκεμβρίου, στις 07:45, δώδεκα ιταλικά αεροπλάνα πλησίασαν την Ντέσιε από τα νότια και άρχισαν να βομβαρδίζουν τακτικά μέχρι τις 08:50. Οι πρώτες βόμβες που χτύπησαν το νοσοκομείο μας, διαπέρασαν την πτυχωτή μεταλλική οροφή. Μία από αυτές εξερράγη στον θάλαμο των ασθενών, αλλά από θαύμα δεν τραυματίστηκε κανείς αν και καταστράφηκε όλος ο εξοπλισμός. Άλλες έπεσαν στις σκηνές, διαλύοντας τα κιβώτια με τα φάρμακα. Το χειρουργείο έγινε συντρίμια.

«Υπάρχει πιθανότητα τα αεροπλάνα να έκαναν λάθος τον στόχο;»

«Ενδεχομένως να μη διέκριναν τις σημαίες πάνω στις σκηνές, αλλά ο μεγάλος κόκκινος σταυρός πάνω στη στέγη του νοσοκομείου είναι σίγουρα ορατός από 2.000 μέτρα ύψος. Εάν υποθέσουμε ότι δε γίναμε σκόπιμα στόχος, τότε η μόνη πιθανή εξήγηση είναι ότι ήθελαν να χτυπήσουν το πρώην ιταλικό προξενείο που συνορεύει με την Αποστολή μας και στο οποίο διαμένει τώρα ο αυτοκράτορας. Όμως, σε αυτή την περίπτωση, δε σημάδευσαν καθόλου καλά, διότι δε χτυπήθηκε κανένα από τα κτίριά του».

«Η πόλη πώς είναι;»

Ο ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΝΤΕΣΙΕ

«Πολύ άσχημα. Πέταξαν περισσότερες από 800 εμπρηστικές βόμβες. Οι αχυρένιες καλύβες άναβαν σαν πυρσοί και οι στέγες έπεφταν πάνω στους κατατρομαγμένους κατοίκους. Από παντού ακούγονταν ουρλιαχτά τρόμου και μετά όλοι διασκορπίστηκαν στην ύπαιθρο».

«Και ο αυτοκράτορας;»

«Πήρε άμέσως το πολυβόλο του και άρχισε να σημαδεύει στον ουρανό, αλλά αυτό ενέτεινε τον γενικό πανικό – οι στρατιώτες του άρχισαν να σημαδεύουν προς όλες τις κατευθύνσεις, με την ελπίδα να καταρρίψουν τα μεγάλα “πουλιά του θανάτου”, τα οποία έβλεπαν για πρώτη φορά. Οι σφαίρες τους εξοστρακίζονταν ανάμεσα στους κατοίκους που είχαν τραπεί σε φυγή».

«Είχε πολλά θύματα;»

«Διακόσιους πενήντα νεκρούς και τραυματίες. Επί δύο μέρες οι γιατροί μας δούλευαν ασταμάτητα. Η αφοσίωσή τους ήταν αξιοθαύμαστη, το ίδιο ισχύει και για τους αξιωματικούς μεταφορών που πήγαν την ώρα του βομβαρδισμού να βρουν τους τραυματίες μέσα στις φλόγες».

Την επόμενη μέρα, ένας από τους συμβούλους του αυτοκράτορα με πήγε στα συντρίμια της Ντέσιε. Η έντονη μυρωδιά από τη φωτιά ακόμα αναδιδόταν από τα ερείπια. Το μόνο που έμεινε από τα πέτρινα σπίτια ήταν καμένοι τοίχοι. Οι αχυρένιες καλύβες αποτελούσαν πλέον σωρούς από στάχτες.

Αυτή ήταν απλώς μια φτωχή μικρή πόλη από λασπωμένες καλύβες με αχυρένιες σκεπές, χαμένη στην Αιθιοπία, αλλά ήταν η πρώτη φορά που αεροσκάφη εκτέλεσαν μία μαζική και παρατεταμένη επιδρομή για να καταστρέψουν σπίτια, εστίες και οικογένειες. Σήμερα, είναι άραγε εύκολο να γίνει κατανοητή η αγωνία που νιώσαμε στη σκέψη ότι ίσως και οι δικές μας πόλεις, τα δικά μας χωριά, μπορεί μια μέρα να είχαν την ίδια μοίρα;»

Οι γιατροί υπέγραψαν ένα μήνυμα διαμαρτυρίας και το έστειλαν στην Κοινωνία των Εθνών.

Ήταν ένα προφητικό μήνυμα. Μετά την Ντέσιε θα ακολουθούσε η Γκερνίκα. Και λίγο αργότερα η Βαρσοβία, το Ρότερνταμ, το Λονδίνο, το Κόβεντρι, η Αϊξ-λα-Σαπέλ, το Βερολίνο και τελικά η Χιροσίμα.

Ο αυτοκράτορας με προσκάλεσε σε δείπνο μαζί με τους αξιωματικούς και τους γιατρούς του βρετανικού ασθενοφόρου που είχε μόλις φτάσει.

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Η τραπεζαρία ήταν σχετικά μικρή. Το τραπέζι είχε τη μορφή σταυρού, κάτι που αποτελεί παράδοση για τους Κόπτες, και ήταν καλυμμένο με λευκό τραπεζομάντιλο. Γύρω από το τραπέζι υπήρχε μια γιρλάντα από λουλουδία σε κίτρινο και πράσινο – τα χρώματα της Αιθιοπίας. Στο κέντρο του τραπέζιού υπήρχε ένας σταυρός από κόκκινα τριαντάφυλλα, ως δείγμα σεβασμού προς τους καλεσμένους του.

Κατά τη διάρκεια του δείπνου, ο αυτοκράτορας στράφηκε προς το μέρος μου και είπε:

«Οι γιατροί του Αιθιοπικού Ερυθρού Σταυρού επέδειξαν ηρωισμό κατά τη διάρκεια του βομβαρδισμού».

Δεν υπήρξε καμιά άλλη αναφορά στον βομβαρδισμό. Ένωσα τη βαθιά του θλίψη και ίσως μια απελπισία που δε θα παραδεχόταν ποτέ. Ήταν ο φόβος της παραδοχής της ανεπάρκειας των μέσων άμυνας ενάντια σε έναν εχθρό που ήταν εξοπλισμένος με μηχανές καταστροφής; Ήταν ήδη τρομαγμένος από το μέγεθος της θυσίας που ζητούσε από τους ανθρώπους του σε έναν πόλεμο, το αποτέλεσμα του οποίου φαινόταν σχεδόν σίγουρο; –τουλάχιστον για εκείνον...

«Πού βρίσκονται τα ασθενοφόρα σας;»

Εξήγησα στον αυτοκράτορα τις δυσκολίες που αντιμετωπίζαμε στην προσπάθεια να πάμε τα ασθενοφόρα στο μέτωπο· ο δρόμος από τη Wal-dia στο Kwo-gam θα ήταν αδιάβατος για τρεις εβδομάδες το λιγότερο.

«Θα στείλω χίλιους άνδρες για να κάνουν τη δουλειά πιο γρήγορα».

«Λόγω της έλλειψης μεταφορικών μέσων, τα αιθιοπικά ασθενοφόρα έχουν ακινητοποιηθεί στην Ντέσιε».

«Θα δώσω τις απαραίτητες εντολές. Διακόσια μουλάρια και άλλοι τόσοι οδηγοί θα βρίσκονται σε τρεις μέρες στη διάθεσή σας».

Ο αυτοκράτορας ήθελε να παρακολουθεί προσωπικά τις λεπτομέρειες και θαύμασα την ηρεμία και τη μεθοδική επιμονή με την οποία εκτέλεσε μια δουλειά που δεν του πρόσφερε κάτι.

Στη διάρκεια του δείπνου γνώρισα καλύτερα και τον επικεφαλής του βρετανικού ασθενοφόρου, τον Dr. Melly. Παρά την πρόσφατη προειδοποίηση των ιταλικών αεροπλάνων, είχε αποφασίσει να παίξει το παιχνίδι σύμφωνα με τους κανόνες, διασφαλίζοντας στους άνδρες του την προστασία της σημαίας του Ερυθρού Σταυρού. Θα ταξίδευε κατά τη διάρκεια της ημέρας και οι οροφές των φορτηγών θα βάφονταν με έναν μεγάλο κόκκινο σταυρό, ενώ στα διαλείμματα θα άπλωνε στο έδαφος μία μεγάλη σημαία του Ερυθρού Σταυρού.

Ο ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΝΤΕΣΙΕ

Την ώρα που έφευγα, ο πρίγκιπας Μακόνεν, ο νεότερος γιος του αυτοκράτορα, μου είπε στεναχωρημένος ότι ο ασύρματός του δε δούλευε πια. Έριξα μια ματιά και διαπίστωσα ότι οι συσσωρευτές στις μπαταρίες ήταν στεγνοί. Με λίγο βρόχινο νερό μπόρεσα να τους επαναφέρω και έτσι άφησα τον μικρό πρίγκιπα να πιστεύει ότι είχα υπερφυσικές δυνάμεις μιας και κατάφερα να τον επισκευάσω τόσο γρήγορα.

Πήγα στο «σπίτι» του Dr. Melly για ένα τελευταίο ποτό. Η σκηνή του ήταν ευρηματικά διαμορφωμένη για να παρέχει όσες περισσότερες σπιτικές ανέσεις γινόταν. Υπήρχε ένα τραπέζι εργασίας, μία βιβλιοθήκη και άνετες πολυθρόνες. Το ραδιόφωνο μας ταξίδευε χιλιάδες μίλια μακριά, κάπου στο Savoy όπου έπαιζε μία μπάντα.

Επιστρέφοντας στο σπίτι της Αποστολής πέρασα από τις σκηνές των δημοσιογράφων. Έκαναν αρκετό θόρυβο, παρά την προχωρημένη ώρα, πίνοντας και παίζοντας χαρτιά πάνω στα κρεβάτια των σκηνών τους, τα οποία είχαν μεταμορφώσει σε τραπέζια για μπριτζ και πόκερ.

Μερικές μέρες αργότερα τα αιθιοπικά ασθενοφόρα αναχώρησαν για τον βορρά με τα μουλάρια που τους είχε προμηθεύσει ο αυτοκράτορας. Γρήγορα τους ακολούθησε η βρετανική μονάδα. Την ίδια στιγμή έμαθα ότι η ολλανδική μονάδα είχε αναχωρήσει από την Αντίς Αμπέμπα.

Λίγο πριν τα Χριστούγεννα αποφάσισα να επισκεφθώ τους σταθμούς των ασθενοφόρων στο βόρειο μέτωπο, και έφυγα για τη Waldia.

Σε αυτό το μικρό χωρίο, 150 χιλιόμετρα περίπου από την Ντέσιε βρισκόταν η Αυτοκρατορική Φρουρά. Αποτελούνταν από 10.000 διαλεγμένους άνδρες, τους οποίους κρατούσε σε εφεδρεία ο αυτοκράτορας για τις σημαντικές μάχες. Φορούσαν καλές χακί στολές, αλλά περπατούσαν ξυπόλυτοι, όπως οι υπόλοιποι Αιθίοπες πολεμιστές. Ήταν εξοπλισμένοι με μοντέρνα τουφέκια και πολυβόλα.

Η αιθιοπική μονάδα του Δρ. Ντάσιου είχε κατασκηνώσει σε έναν μικρό λόφο έξω από τον στρατιωτικό καταυλισμό. Έφτασα νωρίς το πρωί και είδα με ικανοποίηση ότι η μονάδα ήδη εργαζόταν με κάποιους ελαφρά τραυματισμένους και με περιστατικά δυσεντερίας.

Από τον λόφο όπου βρισκόταν η μονάδα μπορούσαμε να δούμε το μεγάλο στρατόπεδο της αυτοκρατορικής φρουράς, του οποίου οι μικρές παραδοσιακές τέντες, κυκλικές και μυτερές στο κέντρο, ήταν συμμετρικά διατεταγμένες, σαν δεμάτια σανό.

Λίγο μετά την άφιξή μου ακούστηκε ο ήχος μιας σάλπιγγας. Αμέσως οι αξιωματικοί του ασθενοφόρου ξεκίνησαν να τρέχουν, να ξεστήνουν τις σκηνές και να τις διπλώνουν, να μαζεύουν τις προμήθειες και να τις καλύπτουν με φυλλωσιές.

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

«Τι συμβαίνει;» ρώτησα τον δρα Ντάσιο.

«Πρέπει να το κάνουμε αρκετές φορές την ημέρα, αγαπητέ μου φίλε, από τότε που ένα φασιστικό αεροπλάνο μάς επισκέφθηκε και έριξε τις βόμβες του γύρω μας. Σε τέτοιες περιπτώσεις δε θέλω να παίρνω το ρίσκο να θέτω σε κίνδυνο τις ζωές των ασθενών ή του προσωπικού μου». Και πρόσθεσε με πικρία: «Ξεχάσατε κιόλας τον βομβαρδισμό της Ντέσιε;»

Στην πεδιάδα που βρισκόταν κάτω από εμάς, το στρατόπεδο της αυτοκρατορικής φρουράς εξαφανίστηκε ως διά μαγείας. Έμεινα έκπληκτος από την ταχύτητα και την ικανότητα των Αιθιόπων στην τέχνη του καμουφλάζ. Αλλά στα δεξιά είδα μία γραμμή από σκηνές σε ένα ημικύκλιο.

«Και με αυτές εκεί τι γίνεται;» ρώτησα.

«Αυτές έχουν μόνο άχυρο μέσα», είπε ένα αγόρι.

Η σάλπιγγα ήχησε για δεύτερη φορά για να υποδείξει ότι τα αεροπλάνα ήταν ορατά. Αμέσως μετά, τρία αεροσκάφη πέταξαν προς το μέρος μας. Είχα ένα δυσάρεστο συναίσθημα βλέποντάς τα να πλησιάζουν. Πέταξαν ευθεία προς τις ψεύτικες σκηνές και επιτέθηκαν πετώντας βόμβες. Καθώς χτύπησαν το έδαφος, οι εκρήξεις παρήγαγαν φωτεινές βιολετί λάμψεις. Τριγύρω μου τα αγόρια γελούσαν με την καρδιά τους με την πετυχημένη φάρσα που έκαναν στους Ιταλούς.

Όταν σήμανε η λήξη του συναγερμού, άφησα τους φίλους μου και πήγα να επισκεφθώ τη βρετανική μονάδα που είχε εγκατασταθεί στην άλλη μεριά του λόφου, περίπου δύο χιλιόμετρα μακριά από το στρατόπεδο. Καθώς περνούσα την κορυφή του λόφου θαύμασα την τέλεια στοίχιση των πενήντα σκηνών που είχαν στηθεί στην πεδιάδα και τα είκοσι φορτηγά που είχαν συνταχθεί γύρω από τη μεγάλη σημαία του Ερυθρού Σταυρού που ήταν απλωμένη στο έδαφος.

Κατέβηκα τον λόφο και εκεί με υποδέχτηκε ο Dr. Melly. Γέλασε όταν του είπα την ιστορία με το αιθιοπικό ασθενοφόρο που καμουφλαριζόταν γρήγορα σε κάθε προειδοποίηση για αεροπορική επιδρομή. Ήταν ακόμα αποφασισμένος να μην κάνει κάτι παρόμοιο και να έχει εμπιστοσύνη στην προστασία που πρόσφερε ο Ερυθρός Σταυρός. Παρεμπιπτόντως, η αγγλική ιδιοσυγκρασία τού απαγόρευε να δείξει την παραμικρή αμφιβολία, και η βεβαιότητά του με γέμισε με θαυμασμό.

Μερικές ώρες μετά, όταν επισκέφθηκα τις σκηνές, εμφανίστηκε μπροστά μου η μασκώτ του καταυλισμού: μία μεγάλη χελώνα, πάνω στο καβούκι της οποίας είχαν ζωγραφίσει έναν κόκκινο σταυρό, σαν

Ο ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΝΤΕΣΙΕ

φυλαχτό ενάντια στον βομβαρδισμό.

Εκείνη τη στιγμή ακούσαμε τον ήχο του αεροπλάνου ξανά. Οι Άγγλοι κοίταξαν ψηλά στη μικρή κουκκίδα που πετούσε προς το μέρος μας.

«Αυτοί οι πιλότοι είναι περίεργοι σαν τις μαϊμούδες», παρατήρησε ο Dr. Melly. «Έρχονται να μας δουν κάθε μέρα, και καμιά φορά αρκετές φορές τη μέρα».

Ξαφνικά ακούσαμε το σφύριγμα από τις βόμβες που έπεφταν. Οι Άγγλοι τις κοιτούσαν να πέφτουν χωρίς να κουνηθούν από τη θέση τους.

«Μερικές τρύπες στο έδαφος είναι μόνο», είπε ο Dr. Melly περιφρονητικά.

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΣΟΥΗΔΙΚΟΥ ΑΣΘΕΝΟΦΟΡΟΥ

Επί έναν μήνα επιθεωρούσα τους υγειονομικούς σχηματισμούς στο βόρειο μέτωπο, όπου είχαμε εγκαταστήσει, σε διάφορα σημεία σε απόσταση 200 χιλιομέτρων, επτά νοσοκομειακά οχήματα.

Η κατάσταση στο νότιο μέτωπο ήταν πολύ λιγότερο ευνοϊκή· εκεί είχαμε μόνο ένα νοσοκομειακό όχημα, το σουηδικό, που υποστηριζόταν από την αιθιοπική μονάδα.

Το πρωί της 3ης Δεκεμβρίου έλαβα ένα επείγον αίτημα από τον αυτοκράτορα να πάω στην Ντέσιε.

Κατά την άφιξή μου με παρέλαβε ο ιδιαίτερος γραμματέας της Αυτού Μεγαλειότητας. Μπορούσα να καταλάβω από το πρόσωπό του ότι κάτι σοβαρό είχε συμβεί.

«Διαβάστε αυτό», είπε και μου έδωσε ένα τηλεγράφημα.

Το μήνυμα ήταν από τον Ras Desta, τον διοικητή των αιθιοπικών δυνάμεων στο μέτωπο της Sidamo.

Σουηδικό ασθενοφόρο καταστράφηκε ολοκληρωτικά από βομβαρδισμό. Στοπ. Επικεφαλής ασθενοφόρου σοβαρά τραυματισμένος.

Ο βομβαρδισμός του νοσοκομείου της Ντέσιε, ο βομβαρδισμός του ασθενοφόρου του Έλληνα χειρουργού και οι βόμβες που έπεσαν κοντά στο βρετανικό ασθενοφόρο δεν ήταν ατυχήματα. Μήπως οι φασίστες βομβάρδιζαν επίτηδες τον Ερυθρό Σταυρό; Έπρεπε να μάθω εάν, αυτή τη φορά, υπήρχε κάποια δικαιολογία· εάν η σουηδική ιατρική μονάδα είχε η ίδια τηρήσει όλες τις διατάξεις που προβλέπονται από τη σύμβαση· εάν οι σκηνές είχαν αρκετή απόσταση από στρατιωτικές εγκαταστάσεις και έφεραν το διακριτικό έμβλημα.

Όταν έγινα δεκτός από τον αυτοκράτορα, τού πρότεινα να πάω αμέσως στο σημείο.

«Είναι πολύ μακριά... Θα χρειαστεί να διασχίσετε όλη την Αιθιοπία, από τον βορρά μέχρι τον νότο».

Ωστόσο, εγώ επέμενα και του ζήτησα την άδεια ελεύθερης κυκλοφορίας. Ο αυτοκράτορας υπέγραψε τα έγγραφα που απαιτούνταν για το ταξίδι και μου έδωσε ένα προσωπικό γράμμα για τον Ras Desta, τον γαμπρό του. Επιπλέον, μου παραχώρησε ένα πολιτικό αεροπλάνο, ένα μονοκινητήριο Fokker, με πιλότο έναν νεαρό εθελοντή του Σουηδικού Ερυθρού Σταυρού, τον εικοσιτετράχρονο κόμη Rosen.

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΣΟΥΗΔΙΚΟΥ ΑΣΘΕΝΟΦΟΡΟΥ

Την 1η Ιανουαρίου 1936 βρέθηκα και πάλι στην Αντίς Αμπέμπα, καθώς θα παίρναμε μαζί μας τον Σουηδό Πρόξενο, ο οποίος ήταν συγχρόνως ο αρχίατρος του αυτοκρατορικού νοσοκομείου. Ένα από τα αγόρια του νοσοκομείου ήταν μαζί μας ως διερμηνέας. Του είχα αναθέσει να κάνει κάποιες δουλειές για την αναχώρησή μας.

«Ichi naga.... όλα έτοιμα για αύριο» με διαβεβαίωσε.

Είχα μείνει αρκετό καιρό εκεί και γνώριζα τι σήμαινε πραγματικά αυτή η γνωστή αιθιοπική έκφραση: «κάποια μέρα... δεν ξέρω ακριβώς πότε».

Το επόμενο πρωί σηκώθηκα από τις πέντε για να πάω στο αεροδρόμιο, όπου βρέθηκα αντιμέτωπος με την οριστική άρνηση του επικεφαλής να μας αφήσει να φύγουμε.

«Αδύνατον να φύγετε σήμερα», δήλωσε, «αλλά *ichi naga*».

Στις 3 Ιανουαρίου, η ίδια άρνηση και υπόσχεση μαζί: *ichi naga*.

Στις 4 Ιανουαρίου, απεγνωσμένος αυτή τη φορά, ξύπνησα τον Αμερικανό σύμβουλο της κυβέρνησης και πήγαμε μαζί στο παλάτι. Όταν φτάσαμε, ήταν ακόμα πολύ νωρίς και περιμέναμε κάτω από τους ευκάλυπτους για καμιά ώρα μέχρι να ανοίξουν οι πύλες.

Όταν επιτέλους ξεκίνησαν οι εργασίες της ημέρας στο παλάτι, οι άνδρες που μας παρέλαβαν έμοιαζαν να μη γνωρίζουν τίποτα για το ταξίδι μας. Μάταια τους έλεγα για τον επικεφαλής του σουηδικού νοσοκομειακού οχήματος που ήταν σοβαρά τραυματισμένος και που η ζωή του εξαρτιόταν από τη γρήγορη μεταφορά στο νοσοκομείο της Αντίς Αμπέμπα. Έδειξα την άδεια κυκλοφορίας με την υπογραφή του αυτοκράτορα, καθώς και το γράμμα που μου είχε δώσει για τον Ras Desta.

Έχω την εντύπωση ότι οι Αιθίοπες δεν ήθελαν να μας αφήσουν να φύγουμε για δύο λόγους. Πρώτον, φοβόντουσαν ότι το αεροπλάνο μας μπορεί να παρεμποδιστεί και να καταρριφθεί από τους Ιταλούς παρά το διακριτικό έμβλημα του Ερυθρού Σταυρού. Δεύτερον, δεν ήταν σίγουροι ότι δε θα μας κατέρριπταν τα ίδια τα αιθιοπικά στρατεύματα εάν μπέρδευαν το αεροπλάνο μας με ιταλικό. Έμαθα αργότερα ότι το μόνο μέσο επικοινωνίας με την Αντίς Αμπέμπα που είχε στη διάθεση του ο Ras Desta ήταν ένας ασύρματος μικρού πεδίου, ο οποίος, όμως δε λειτουργούσε μετά τον βομβαρδισμό. Επιπλέον, το Γενικό Επιτελείο είχε χάσει επαφή με τον διοικητή του νότιου μετώπου και δεν μπορούσε να τον ενημερώσει για την άφιξή μας.

Έπειτα από συζήτηση δύο ωρών, κατάφερα επιτέλους να πάρω την άδεια για να συνεχίσω το ταξίδι μου – με δικό μου ρίσκο.

Ήμασταν όλοι ενήμεροι για τους κινδύνους του ταξιδιού. Υπήρχε ένα στρατιωτικό αεροδρόμιο στην Irga Alem –το τελευταίο σημείο στον νότο

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

που είχε τηλεφωνική σύνδεση με την πρωτεύουσα-, αλλά μετά από εκεί δεν υπήρχε τίποτα και θα έπρεπε αναγκαστικά να προσγειωθούμε στο δάσος.

Σκεφτήκαμε, ως μέτρο προφύλαξης, να τηλεγραφήσουμε την κατά προσέγγιση πορεία του ταξιδιού μας στη Γενεύη για να ενημερώσει την ιταλική αεροπορία. Η κίνηση αυτή φάνηκε να μετριάζει κάπως τις ανησυχίες των Αιθιόπων φίλων μας και απογειωθήκαμε από το αεροδρόμιο της Αντίς Αμπέμπα το μεσημέρι της 4ης Ιανουαρίου.

Τα σκοτεινιασμένα και κυματιστά τμήματα του δάσους ακολουθούσαν εκτάσεις ηφαιστειακής στέπας. Συστάδες δέντρων, ακακιών, ευφορβιών και τζίτζιφιών, μαζεύονταν γύρω από τις πιτσιλιές της λίμνης, σε τόσο μικρή απόσταση που το νερό έλαμπε στον ήλιο σαν λιωμένος χάλυβας.

Από τα εύκρατα υψίπεδα της Αντίς Αμπέμπα περάσαμε στις καταιγίδες της τροπικής ζώνης, και νιώσαμε τη θερμοκρασία να ανεβαίνει σαν μια υγρή και λαμπερή δροσιά.

Για οδηγό μας είχαμε μόνο την ελικοειδή γραμμή του ποταμού κάτω μας και συνειδητοποιήσαμε τι σήμαινε το να αποκλίνουμε από την πορεία μας ή, ακόμα, να πέσουμε πάνω σε ένα μικρό εμπόδιο από σύννεφα. Μετά από πτήση δύο ωρών περίπου, εντοπίσαμε ένα χωριό από καφετί καλύβες παραταγμένες κατά μήκος του ποταμού. Ο κόμης Rosen έστριψε το αεροπλάνο και στη συνέχεια το προσγείωσε με πλήρη σιγουριά στο αεροδρόμιο της Irga Alem.

Η πριγκίπισσα Desta μας είχε στείλει παραδοσιακό αβησσυνιακό φαγητό: πικάντικη σάλτσα μέσα στην οποία επέπλεαν αυγά και κομμάτια κοτόπουλου. Για να μη μας ενοχλήσουν οι ντόπιοι, μας είχαν ετοιμάσει ένα τραπέζι στην άκρη του αεροδρομίου και τέσσερις Αιθίοπες κρατούσαν ένα μεγάλο λευκό σεντόνι, δημιουργώντας κάποιου τύπου ιδιωτική τραπεζαρία.

Ενώ εμείς τρώγαμε, το προσωπικό του αεροδρομίου ανεφοδίασε το αεροπλάνο με καύσιμα, δίνοντάς μας επιπλέον και κάποια μιτόνια, έτσι ώστε να καταφέρουμε να ολοκληρώσουμε το ταξίδι χωρίς δυσκολίες. Το νότιο μέτωπο απείχε περίπου 300 χιλιόμετρα από την Irga Alem και έπρεπε να έχουμε καύσιμα για 600-700 χιλιόμετρα για να μπορούμε να επιστρέψουμε.

Τα μοναδικά μέσα καθοδήγησης που είχαμε ήταν ένας στοιχειώδης χάρτης μικρής κλίμακας και μια πυξίδα. Δεν είχαμε κανένα μέσο για πτήση χωρίς ορατότητα· ούτε καν ασύρματο. Για να κάνουμε εκτίμηση της θέσης μας, συγκρίναμε τον χρόνο της πτήσης με την ταχύτητα και την απόσταση που έπρεπε να διανύσουμε.

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΣΟΥΗΔΙΚΟΥ ΑΣΘΕΝΟΦΟΡΟΥ

Οι τελευταίες πληροφορίες που είχαμε για το σουηδικό νοσοκομειακό όχημα το τοποθετούσαν στα 300 χιλιόμετρα βόρεια του χωριού Melka-Dida, εκεί όπου είχε βομβαρδιστεί. Υπολογίσαμε ότι θα φτάναμε μετά από περίπου δύο ώρες πτήσης.

Στις τρεις το μεσημέρι απογειωθήκαμε, αλλά αυτή τη φορά δε μας συνεπήρε η μαγεία του εδάφους και του τοπίου. Κοιτούσα σταθερά το ρολόι μου, τον χάρτη και την πυξίδα. Ο κόμης Rosen πετούσε χαμηλά και ακολουθούσε προσεκτικά την πορεία του ποταμού. Όταν πλησιάσαμε στον προβλεπόμενο χρόνο πτήσης, τού έδωσα ένα κομμάτι χαρτί όπου έγραφα: «Φαίνεται κάτι στον ορίζοντα;» Μου απάντησε αρνητικά. Ξεκίνησε να πετάει κυκλικά σε ανοιχτούς κύκλους, ενώ εμείς ανήσυχα σκανάραμε το έδαφος μήπως δούμε κάποιο σημάδι της σημαίας του Ερυθρού Σταυρού ή κάποια άλλη ένδειξη ότι το όχημα βρισκόταν στη γύρω περιοχή. Αρχίσαμε να αγχωνόμαστε, γιατί το επίπεδο της βενζίνης έπεφτε επικίνδυνα και δεν είχαμε κανένα μέσο ανεφοδιασμού του ρεζερβουάρ εν πτήσει.

Στις 17:15 εντόπισα ένα χωριό στο βάθος μιας μεγάλης πεδιάδας. Πρότεινα να προσγειωθούμε εκεί και να προσπαθήσουμε να πάρουμε κάποια πληροφορία από τους ντόπιους.

Ο κόμης Rosen κατέβασε το αεροπλάνο πολύ γρήγορα και ψάχναμε να βρούμε κάποιο μέρος κατάλληλο για προσγείωση. Όσο μπορούσαμε να δούμε, παντού υπήρχαν ψηλοί θάμνοι. Μέχρι την τελευταία στιγμή φοβόμουν ότι θα συντριβούμε ή, ίσως, συγκρουστούμε με τα κοπάδια από αντιλόπες που έφευγαν σαν τρελές μόλις πλησιάζαμε, αλλά ο κόμης Rosen έκανε μια καταπληκτική προσγείωση.

Βρισκόμασταν αρκετά μακριά από το χωριό και έτσι αποφασίσαμε ότι θα πηγαίναμε οι τρεις μας –ο Rosen, εγώ και το αγόρι, ως διερμηνέας– ενώ ο Σουηδός Πρόξενος θα έμενε πίσω να προσέχει το αεροπλάνο.

Περπατούσαμε επί ένα τέταρτο μέσα στους θάμνους και τις βατομουριές που ξέσκizαν τα ματωμένα γόνατά μας. Ξαφνικά ήρθαμε πρόσωπο με πρόσωπο με τέσσερις μαύρες σκιές που κρατούσαν ακόντια στα χέρια. Ξεδιπλώσαμε μια αιθιοπική σημαία και φωνάξαμε:

«Denestiligne⁷! Kay Mascal!»

Η αντίδρασή τους δε μας καθησύχασε οπότε πλησίασα περισσότερο και φώναξα:

«Χαϊλέ Σελασιέ!»

⁷ «Χαίρετε».

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Μετά τον βομβαρδισμό του βρετανικού ασθενοφόρου, ένας χειρουργός μαζεύει τα εργαλεία που μπορούσαν ακόμη να χρησιμοποιηθούν.

Αιθίοπες νοσηλευτές φέρνουν ένα φορείο στο ολλανδικό ασθενοφόρο.

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΣΟΥΗΔΙΚΟΥ ΑΣΘΕΝΟΦΟΡΟΥ

Αιθίοπες στρατιώτες φορούν αυτοσχέδιες αντιασφυζιογόνες μάσκες.

Ο βομβαρδισμός της Ντέσιε αποτυπωμένος από έναν Αιθίοπα καλλιτέχνη (παρατηρήστε τη βόμβα που πέφτει πάνω στην καλύβα του Ερυθρού Σταυρού).

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Τα πρόσωπα αυτών των μαλλιαροκέφαλων αγρίων παρέμειναν ανέκφραστα.

Ξαφνικά –δεν ξέρω πώς μου ήρθε η ιδέα– έκανα έναν μακρύ λαρυγγισμό, έτσι όπως συνηθίζουν να κάνουν οι βοσκοί στην Ελβετία. Τα τέσσερα πρόσωπα χαμογέλασαν πλατιά και προχώρησαν φιλικά προς το μέρος μας δείχνοντας τα αστραφτερά λευκά δόντια τους. Την ίδια στιγμή, μέσα από τους θάμνους όπου κρύβονταν, άρχισαν να ξεπηδούν πλήθη ιθαγενών. Δεν είχαμε την παραμικρή υποψία ότι μας παρακολουθούσαν τόσα πολλά μάτια.

Ο Αιθίοπας διερμηνέας δυσκολευόταν να γίνει κατανοητός ή να καταλάβει αυτούς τους ιθαγενείς που μιλούσαν μια τελείως διαφορετική διάλεκτο. Κάνοντας χειρονομίες και μιμούμενος τον θόρυβο του αυτοκινήτου, προσπάθησα να πάρω πληροφορίες για τα συνηθικά φορτηγά, αλλά έμοιαζε να μη γνωρίζουν. Στο τέλος, ο ένας από αυτούς –μάλλον ήταν ο αρχηγός τους– κατάλαβε τι ήθελα και έδειξε προς την κατεύθυνση του Nagale, όπου πιθανότατα βρισκόταν το ασθενοφόρο. Τον προσκάλεσα με χειρονομίες να μας ακολουθήσει μέχρι το αεροπλάνο.

Στον δρόμο πρόσεξα ένα μωρό αντιλόπη που δεν μπορούσε να περπατήσει κανονικά. Πρέπει να το είχε εγκαταλείψει η μητέρα του, ίσως από τον πανικό που προκλήθηκε από την προσγείωσή μας. Ένας ιθαγενής το σήκωσε και το κουβάλησε στα χέρια του. Μου ήρθε στον νου ο Καλός Ποιμένας και το χαμένο πρόβατο. Βρήκα ένα κομμάτι ζάχαρης στις τσέπες μου και το μωρό αντιλόπη σήκωσε την όμορφη μουσούδα του, κάτι που έφερε το χαμόγελο στα πρόσωπα αυτών των αγροίκων, οι οποίοι ωστόσο συμπεριφέρονταν εξαιρετικά στους απρόσμενους και παράξενους επισκέπτες τους.

Πρόσφερα ένα τσιγάρο *Lucky Strike* στον αρχηγό τους. Το κοίταξε, το μύρισε και ύστερα το έφαγε, με το χαρτί και τα όλα του, και ζήτησε άλλο ένα. Μετά από πολλά τσιγάρα, φτάσαμε εκεί όπου περίμενε το αεροπλάνο και τον έπεισα να έρθει μαζί για να μας καθοδηγή.

Ο κόμης Rosen άναψε τη μηχανή και, λίγο πριν κλείσω την πόρτα της καμπίνας, ο ιθαγενής που κουβαλούσε το μωρό αντιλόπη το άφησε στα πόδια μου. Το *Fokker* βρέθηκε στον αέρα με δύο επιπλέον επιβάτες.

Ο ξεναγός μας έδειχνε αρκετά άνετος. Ακούμπησε με το χέρι το μέτωπό του σαν να ήθελε να δείξει ότι έχει πονοκέφαλο, χωρίς να είναι ούτε στο ελάχιστο αγχωμένος από το ύψος και με ήρεμο και επιτακτικό τρόπο μάς έδειχνε με χειρονομίες προς ποια κατεύθυνση να πετάζουμε.

Μετά από δέκα λεπτά ήμασταν πάνω από το Nagale και ήδη βλέπαμε τους Σουηδούς, οι οποίοι είχαν ακούσει τον ήχο της μηχανής και

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΣΟΥΗΔΙΚΟΥ ΑΣΘΕΝΟΦΟΡΟΥ

κουνούσαν σημαίες του Ερυθρού Σταυρού. Ήταν περασμένη η ώρα – άλλα πέντε λεπτά και θα χανόμασταν μέσα στη νύχτα.

Ο Αιθίοπας φίλος μας έμοιαζε απογοητευμένος που δεν προσγειωθήκαμε κατευθείαν εκεί όπου μας χαιρετούσαν, αλλά ο κόμης Rosen έψαχνε ένα μέρος πιο κατάλληλο για προσγείωση, μακριά από κορυφές δέντρων και βράχους που ήταν σκορπισμένοι τριγύρω. Ευτυχώς, λίγα χιλιόμετρα πιο μακριά, ανακαλύψαμε ένα ξέφωτο το οποίο έμοιαζε να είναι ελεύθερο από εμπόδια και εκεί προσγειωθήκαμε.

Τη στιγμή που ο έλικας σταμάτησε να γυρίζει, είχε πέσει η νύχτα. Ανάσαμε φωτιά στα χόρτα για να δείξουμε τη θέση μας στους Σουηδούς που σίγουρα θα έψαχναν για το σημείο προσγείωσής μας. Οι ώρες περνούσαν, η αγωνία μας μεγάλωνε. Μολονότι είχαμε ρίξει ερυθροσταυρικές και αιθιοπικές σημαίες στο τελευταίο χωριό πάνω από το οποίο πετάξαμε, η εμφάνιση και άλλων ιθαγενών θα μας γέμιζε με φόβο. Είχαμε έναν διερμηνέα μαζί μας, ήταν η αλήθεια, αλλά μετά από την πρόσφατη εμπειρία μας, δε νιώθαμε καθησυχασμένοι.

Από αυτά που μου είχαν πει στην Αντίς Αμπέμπα, η ύπαιθρος εδώ γύρω πρέπει να είναι γεμάτη από στρατιώτες, από τη στιγμή που η συνολική δύναμη στρατευμάτων του Ras Desta υπολογιζόταν σε 50.000, αν και, φυσικά, απείχαμε ακόμα αρκετό δρόμο από το μέτωπο.

Κατά τις δέκα η ώρα το βράδυ, δύο προβολείς εμφανίστηκαν στην κορυφή του λόφου που ακολουθήθηκαν αμέσως από άλλους δύο. Ένας από τους υπολοχαγούς του Ras Desta ήταν στο πρώτο φορηγό, και το δεύτερο ανήκε στους Σουηδούς. Τεντωμένος σε ένα στρώμα, με κλειστά μάτια και με τα δόντια του σφιγμένα, για να κρύψει τον πόνο, βρισκόταν ο αρχηγός της σουηδικής ιατρικής μονάδας, ο Ταγματάρχης Hylander. Είχε τραυματιστεί σοβαρά από οβίδα στη δεξιά λαγόνα.

Οι Σουηδοί ήταν συγκλονισμένοι από τη στυγνή κίνηση της ιταλικής αεροπορίας και έτσι δε μίλησαν πολύ. Αποφασίσαμε να αφήσουμε τον Ταγματάρχη Hylander στο αεροπλάνο, το οποίο θα τον πήγαινε στην Αντίς Αμπέμπα το επόμενο πρωί, ενώ εγώ πήγα με το φορηγό στον καταυλισμό μέσα στο δάσος.

Το επόμενο πρωί έβαξα μάτια για οποιοδήποτε σημάδι μιας σημαίας του Ερυθρού Σταυρού – όλη η πίστη στην προστασία που πρόσφερε η Σύμβαση της Γενεύης είχε εξαφανιστεί.

Καθισμένος γύρω από τη φωτιά, το ίδιο βράδυ άκουσα την ιστορία του βομβαρδισμού από τους επιζώντες.

«Βιώσαμε απίστευτες δυσκολίες στην ορεινή περιοχή της Sida-mo, αλλά μέχρι τα μέσα του Δεκέμβρη καταφέραμε να φτάσουμε στο

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

μέτωπο και να εγκαταστήσουμε τον καταυλισμό μας επτά χιλιόμετρα μακριά από τα κεντρικά του Ras Desta, τα οποία ήταν και αυτά περίπου τριάντα χιλιόμετρα πίσω από την πρώτη γραμμή. Στήσαμε τις σκηνές σε τετράγωνη διάταξη: από τη μία πλευρά ανάμεσα σε φοίνικες κατά μήκος του ποταμού Ganale και από την άλλη σε ένα ξέφωτο που ήταν περικυκλωμένο από ακόμα περισσότερους φοίνικες. Δύο ψηλά γυμνά δέντρα κρατούσαν τις τρεις σημαίες σύμφωνα με τους κανονισμούς: τη σημαία του Ερυθρού Σταυρού, τη σημαία της Αιθιοπίας και τη σημαία της Σουηδίας. Άλλες σημαίες του Ερυθρού Σταυρού ήταν απλωμένες στο έδαφος, εύκολα ορατές από τον αέρα.

«Το πρωί της 22ας Δεκεμβρίου, φασιστικά αεροσκάφη πέταξαν πάνω από τον καταυλισμό και βομβάρδισαν τις σκηνές. Ευτυχώς κανένας δεν τραυματίστηκε. Δουλεύαμε πυρετωδώς επί οκτώ ημέρες χωρίς καμιά προειδοποίηση: παρακολουθούσαμε 600 ασθενείς ενώ είχαμε χειρουργήσει 130 τραυματίες. Τα φορτηγά πήγαιναν στην πρώτη γραμμή για να φέρουν πίσω τους σοβαρά τραυματισμένους».

«Στις 30 Δεκεμβρίου, γύρω στις επτά το πρωί, αεροσκάφη πέταξαν κατά μήκος του ποταμού πετώντας φυλλάδια τυπωμένα στην αμχαρική· δεν προλαβαίναμε να τα αποκρυπτογραφήσουμε. Μετά έστριψαν και δέκα από αυτά πέταξαν προς τον καταυλισμό μας περίπου στα 600 μέτρα ύψος και έριξαν μια βροχή από εκρηκτικές και εμπρηστικές βόμβες».

Ένας Σουηδός έφυγε και επέστρεψε με ένα από τα φυλλάδια για να μου το μεταφράσει:

Έχετε παραβιάσει το διεθνές δίκαιο. Αιχμαλωτίσατε έναν από τους πιλότους μας και τον αποκεφαλίσате. Σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, οι αιχμάλωτοι πρέπει να αντιμετωπίζονται με σεβασμό. Γι' αυτό θα πάρετε αυτό που σας αξίζει.

Το φυλλάδιο είχε την υπογραφή «Graziani».

«Σε τι αναφέρεται;» ρώτησα.

«Ένας Ιταλός πιλότος έπρεπε να κάνει αναγκαστική προσγείωση κάπου πίσω από τις αιθιοπικές γραμμές και οι ντόπιοι τον σκότωσαν».

«Και ποιες ήταν οι κυρώσεις;»

«Ο αρχηγός της μονάδας μας σοβαρά τραυματισμένος, ένας Σουηδός οδηγός με ένα μέρος του σαγονιού τουσπασμένο, ένας άλλος οδηγός χτυπημένος στο κεφάλι, είκοσι οκτώ Αιθίοπες εκτελέστηκαν την ώρα που κοιμόντουσαν, και πενήντα ακόμα ασθενείς και νοσηλευτές είναι σοβαρά τραυματισμένοι».

Είδα τις συνέπειες του βομβαρδισμού στον εξοπλισμό της μονάδας.

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΣΟΥΗΔΙΚΟΥ ΑΣΘΕΝΟΦΟΡΟΥ

Οι σκηνές ήταν κατατρυπημένες από σφαίρες, τα φορτηγά είχαν χτυπηθεί άσχημα από την έκρηξη, ο κλίβανος αποστείρωσης ήταν εκτός λειτουργίας, και υπήρχαν τρύπες στις θήκες των εργαλείων και των φαρμάκων.

Μόνο ένα φορτηγό είχε μείνει ανέπαφο και την επόμενη μέρα θα με μετέφερε στο σημείο της καταστροφής στο Melka-Dida.

Έπρεπε πρώτα να πάμε στο αρχηγείο του Ras Desta. Ο Σουηδός γιατρός που ήρθε μαζί μου με προετοίμασε σε κάποιο βαθμό για το τι επρόκειτο να δω, αλλά ακόμα κι έτσι δε φαντάστηκα ότι οι πρώτες αχτίδες του ήλιου θα αποκάλυπταν ένα τόσο οδυνηρό θέαμα.

Η πεδιάδα η οποία εκτείνεται ανάμεσα στον ποταμούς Davo και Ganale είναι μια έρημος, μέσα στην οποία για μια απόσταση περίπου 180 χιλιομέτρων, είναι αδύνατο να βρεις έστω και λίγο νερό. Στον δρόμο βλέπαμε πολλούς λιποτάκτες, αρρώστους, και ανθρώπους που πέθαιναν από την πείνα και τη δίψα. Δεν ήταν τίποτε άλλο παρά σκελετοί που προχωρούσαν παραπατώντας στη σκόνη. Μερικοί από αυτούς είχαν τα πρόσωπά τους μουντζουρωμένα με ασπριδερή λάσπη. Μηδαμινό νερό ήταν ό,τι περιείχε το *korokoro*, ένα μεταλλικό φλασκί, το οποίο ήταν το πιο σημαντικό από όλα τα υπάρχοντά τους.

Φτάσαμε πολύ αργά στο αρχηγείο του Ras Desta και έτσι δε μας υποδέχτηκε ο ίδιος, αλλά ένας Βέλγος αξιωματικός αποσπασμένος στο Γενικό Επιτελείο μού περιέγραψε τις φριχτές συνθήκες κάτω από τις οποίες πολεμούσαν και πέθαιναν οι τελευταίοι μαχητές του νότιου μετώπου. Σε αντίθεση με ό,τι μου είχαν πει στην Αντίς Αμπέμπα, ο στρατός της Sidamo ποτέ δεν είχε πάνω από 15.000 άνδρες, και τώρα είχαν απομείνει 4.000 με 5.000, για τους οποίους σκοτώνονταν τρία μοσχάρια την ημέρα. Η διοίκηση μπορούσε να δίνει στους άνδρες μόνο μία κούπα αλεύρι την εβδομάδα, και ακόμα και αυτό δε μοιραζόταν πάντα, καθώς τα δύο οχήματα που είχαν για τη μεταφορά των προμηθειών συχνά χαλούσαν ή λεηλατούνταν καθ' οδόν.

Ο μισοπεινασμένος στρατός έφερε ελάχιστη ή καθόλου αντίσταση στις μάστιγες που αποδεκάτιζαν τις τάξεις του: ελονοσία και δυσεντερία.

Ένα κλίμα απόγνωσης βάραινε ολόκληρη την περιοχή, η οποία κατά τα άλλα ήταν απaráμιλλης ομορφιάς. Από το ύψωμα στο οποίο στήσαμε τις σκηνές μας μπορούσαμε να δούμε μία από τις στροφές του Ganale. Ο ποταμός σε αυτό το σημείο έχει περίπου 300 μέτρα πλάτος. Σε κάθε όχθη υπάρχει ένα παχύ πέπλο από φοινικόδεντρα και περίπου 500 μέτρα πλούσιας βλάστησης. Πέρα από αυτό είναι άγονη γη, την οποία ο καυτός αέρας της ερήμου σαρώνει νύχτα και μέρα.

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Μέσα σε όλες αυτές τις κακουχίες που υπέμεναν τα στρατεύματά του, δεν περιμέναμε την υποδοχή που μας είχε επιφυλάξει το μεσημέρι της επόμενης μέρας ο Ras Desta.

Μας κάλεσε να γευματίσουμε μαζί στη σκηνή του, και το γεύμα που ετοίμασε μπροστά μας ήταν εξαιρετικό, με τα πιο πικάντικα πιάτα και τα πιο δροσερά ποτά. Μετά το γεύμα άνοιξε δύο μπουκάλια σαμπάνιας και επίσημα σήκωσε το ποτήρι του στην υγεία των καλεσμένων του.

Με όλες του τις χειρονομίες έδειξε ένα πολύ έντονο αίσθημα ευγένειας και κομψότητας. Ήταν ένας μικρόσωμος άνδρας, και είχε αλλάξει τον μαύρο μανδύα με μια όμορφα ραμμένη χακί στολή. Κάτω από την κάσκα που φορούσε για τον ήλιο έλαμπαν τα φωτεινά έξυπνα μάτια με τις μεγάλες μαύρες βλεφαρίδες.

Μόλις διάβασε το γράμμα από τον αυτοκράτορα ξάπλωσε μπρούμυτα και φίλησε το έδαφος στα πόδια μου. Μετά το γεύμα με οδήγησε στη σκιά των φοινικόδεντρων και άπλωσε ένα πολυτελές χαλί στην όχθη του ποταμού. Μου πρόσφερε την καραμπίνα του, δείχνοντάς μου τους κροκόδειλους που βρίσκονταν σε απόσταση 50 μέτρων από εμάς.

Τρεις βολές με τη Remington ήταν αρκετές για να τους κάνουν να γλιστρήσουν εύκολα πίσω στο νερό. Ο Ras τεμπέλιζε, ενώ κάποιος του έκανε απαλά αέρα. Η χαλάρωση ενός πρίγκιπα εν μέσω της κόλασης...

Παρά την αφόρητη ζέστη, τράβηξα τον εαυτό μου μακριά από αυτή την όαση της ηρεμίας για να πάω να επιθεωρήσω το μέρος όπου είχε βομβαρδιστεί η σουηδική ιατρική μονάδα.

Οδηγούσα γύρω από το δάσος από φοινικόδεντρα, κατά μήκος της όχθης του ποταμού, ακολουθώντας κάθε του ελικοειδή στροφή. Ξαφνικά βρέθηκα μπροστά σε κρατήρες από βόμβες και ξεριζωμένα δέντρα. Έκανα στην άκρη.

Παντού τριγύρω υπήρχαν κατεστραμμένα υλικά, φορεία, θήκες έκρηξης, κιβώτια και κομμάτια από τις σκηνές. Εδώ και εκεί υπήρχαν ίχνη από αίμα. Και στη μέση του ξέφωτου βρίσκονταν δύο ψηλά νεκρά δέντρα από τα οποία είχαν κρεμάσει τις σημαίες.

Αυτό που με ταρακούνησε ήταν ότι πουθενά κατά τη διαδρομή δεν είχα δει κανένα σημείο να έχει βομβαρδιστεί με τόση βιαιότητα. Ήταν προφανές ότι η σουηδική ιατρική μονάδα –η μοναδική πηγή οποιασδήποτε βοήθειας για όλον αυτόν τον άτυχο στρατό του νότου– είχε καταστραφεί επίτηδες.

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΣΟΥΗΔΙΚΟΥ ΑΣΘΕΝΟΦΟΡΟΥ

Ένα πακέτο επιδέσμων ήταν μισοθαμμένο στην άμμο κοντά στον κρατήρα της βόμβας. Πάνω στο σκισμένο του χαρτί μπορούσα ακόμα να διαβάσω τις λέξεις «Στοκχόλμη 1935» και σε κάθε πλευρά υπήρχε ένας κόκκινος σταυρός. Το θέαμα με συγκίνησε πιο πολύ από το μήνυμα. Άνδρες είχαν ταξιδέψει με αυτό το πακέτο επιδέσμων από τη Σουηδία μέχρι την Αιθιοπία και πέρασαν μέσα στην καρδιά της ερήμου και τους θάμνους για να βοηθήσουν τους συντρόφους τους. Θυμήθηκα αυτό που μου είχε πει ο Σουηδός: «Βιώσαμε απίστευτες δυσκολίες στην ορεινή περιοχή της Sidamo». Μα τότε, για ποιον λόγο πολεμούσαν;

Στην Ντέσιε, μετά τον βομβαρδισμό των ασθενοφόρων μας, είχαμε τουλάχιστον την αρωγή του στρατού για να οργανωθούμε ξανά και όλα τα μέσα να φτάσουμε σε μια προσβάσιμη περιοχή ήταν στη διάθεσή μας. Και υπήρχε πολύ νερό για να σβήσει τη δίψα των ανδρών στο παραλήρημα.

Εδώ δεν υπήρχε τίποτα.

Πουθενά δεν είχα αντιληφθεί πιο ξεκάθαρα την αξία των πραγμάτων από ό,τι μέσα στην απομόνωση της ερήμου.

Μετά βίας άκουσα τη συμβουλή του Βέλγου αξιωματικού, ότι πρέπει να φύγουμε όσο το δυνατόν πιο γρήγορα.

«Οι Ιταλοί πρόκειται να επιτεθούν. Έχουν πλησιάσει στα τέσσερα χιλιόμετρα».

Ήρθε στον νου μου η ατέλειωτη σειρά από ανθρώπινους σκελετούς που θα ξανασυναντούσα στη διαδρομή και τα ικετευτικά μάτια τους καθώς θα μας κοιτούσαν μέσα από τη σκόνη του φορτηγού μας.

«ABIET⁸. . ABIET. . .»

Από τον Φεβρουάριο του 1936 και μετά τα γεγονότα έτρεχαν με μεγάλη ταχύτητα. Τα νοσοκομειακά οχήματα προσπαθούσαν να γλιτώσουν από τους βομβαρδισμούς, έπεφταν στα χέρια του εχθρού και του ξέφευγαν την τελευταία στιγμή.

Οι επιζώντες του σουηδικού νοσοκομειακού οχήματος, λόγω λανθασμένης πληροφόρησης από το Γενικό Επιτελείο του Ras Desta, έπρεπε να τραπούν σε άτακτη φυγή μέχρι το Irga Alem. Είχαν αφήσει πίσω όλο τον εξοπλισμό, συμπεριλαμβανομένων των φορητών, και είχαν αναγκαστεί να κάνουν 200 χιλιόμετρα με τα πόδια για να ξεφύγουν από τη γρήγορη προέλαση του Graziani, ο οποίος είχε κατατροπώσει τον αιθιοπικό στρατό του οποίου, στον νότο, ηγείτο ο Ras Desta.

Είχα λάβει τηλεγράφημα από την ομάδα του Αυστριακού γιατρού που με ενημέρωνε ότι, εφόσον ο Ερυθρός Σταυρός δεν τους προστάτευε πλέον, γεγονός που μαρτυρούσαν οι επαναλαμβανόμενοι βομβαρδισμοί, είχαν αφαιρέσει όλα τα διακριτικά εμβλήματα από τις σκηνές και δούλευαν μυστικά.

Οι δύο Πολωνοί του αιθιοπικού ασθενοφόρου στο βόρειο μέτωπο είχαν αιχμαλωτιστεί από τους Ιταλούς. Δύο χρόνια αργότερα θα τους συναντούσα ξανά: τον έναν ως αιχμάλωτο πολέμου στη Γερμανία και τον άλλο σε ένα θεραπευτήριο της Ελβετίας να πεθαίνει από φυματίωση.

Ο δεύτερος, ο Dr. Belau, μου περιέγραφε το δραματικό τέλος της αποστολής τους στην Αιθιοπία.

«Στις 15 Ιανουαρίου», μου είπε, «ενημερωθήκαμε από Αιθίοπες στρατιώτες ότι οι πρώτες ιταλικές περιπόλοι είχαν κατορθώσει να φτάσουν στο κοντινό βουνό. Δεν υπήρχε καμία πιθανότητα οπισθοχώρησης επειδή τα μουλάρια μας ήταν δεμένα δέκα χιλιόμετρα μακριά από τον καταυλισμό, ενώ κάποια τα είχαν κλέψει οι ίδιοι οι Αιθίοπες στην προσπάθειά τους να φύγουν πιο γρήγορα.

»Επειδή πλησίαζε η μάχη, πήγα στο καταφύγιό μας μαζί με τους ασθενείς και δύο νοσοκόμους ιθαγενείς. Ο βοηθός μου, ο Dr. Medinsky, με ενημέρωσε ότι όλοι οι τραυματισμοί μας είχαν αγνοηθεί τις οδηγίες του και είχαν φύγει. Η οπισθοφυλακή του στρατού του Ras Moulougheta δεν ήταν τώρα τίποτα παρά μια ορδή λεηλατών και το μόνο πράγμα που μπορούσαμε να κάνουμε ήταν να περιμένουμε τους Ιταλούς.

»Ο πρώτος Ιταλός που ήρθε στο καταφύγιό μας ήταν ένας νεαρός

⁸ «Δείξε έλεος».

υπολογαγός. Ξαφνιάστηκε που είδε δύο λευκούς άνδρες και μας φέρθηκε άσχημα, προσπαθώντας να αποκτήσει στρατιωτικές πληροφορίες για την οπισθοχώρηση του Moulougheta. Εγώ αρνήθηκα να του πω το παραμικρό και έτσι πήρε όλα τα προσωπικά μας αντικείμενα, ακόμα και μια καραμπίνα με την οποία ήμουν πολύ δεμένος, την οποία και κρέμασε στη σέλα του αλόγου του.

»Αργά το απόγευμα μας μετέφεραν στο Επιτελείο της Μεραρχίας και εκεί μας ανέκριναν με ακόμη μεγαλύτερη σκληρότητα. Μας κατηγορούσαν επειδή, ως λευκοί, είχαμε υπηρετήσει τον Negus και είχαμε υπογράψει τη διαμαρτυρία κατά του βομβαρδισμού της Ντέσιε.

»Οι μέρες που ακολούθησαν ήταν βασανιστικές. Κάθε δύο ή τρεις ώρες, οι στρατιώτες μάς έβγαζαν από τα κελιά, μας έστηναν στον τοίχο και προσποιούνταν ότι μας εκτελούσαν. Ήταν γι' αυτούς μια μορφή ψυχαγωγίας που τους έκανε να ξεκαρδίζονται στα γέλια με την αγωνία μας.

»Όταν μεταφέρθηκα στην Αντόουα, πίστευα ότι είχα σωθεί, αλλά τα βασανιστήρια ξανάρχισαν. Μιλούσαν όλη την ώρα για την Ντέσιε. Θεωρούσαν το γεγονός επαίσχυντο και, κατά τη γνώμη τους, είχαμε διαπράξει έγκλημα επειδή το γνωστοποιήσαμε. Δεν μπορείτε να φανταστείτε με πόση σκληρότητα προσπαθούσαν να με αναγκάσουν να ανακαλέσω. Με χτυπούσαν στα χέρια με τα κοντάκια των τουφεκιών, και, αφού πλέον κατέρρευσα και παραληρούσα από τον πυρετό –ναι, το ομολογώ–, υπέγραψα το χαρτί που μου έδωσαν».

Το νοσοκομειακό όχημα των δύο Πολωνών ήταν η τέταρτη μονάδα που χάσαμε. Δεν υπήρχαν άλλες στο νότιο μέτωπο, ενώ στο βόρειο παρέμεναν μόνο τρεις.

Μέσα σε έναν καταγισμό ανεπιβεβαίωτων πληροφοριών, αληθινών και ψεύτικων φημών, η ατμόσφαιρα στην Αντίς Αμπέμπα γινόταν όλο και πιο τεταμένη, όλο και πιο απαισιόδοξη.

Όταν εκμυστηρεύτηκα τους φόβους μου στον Βρετανό υπουργό, δήλωσε με αυτοπεποίθηση:

«Δεν υπάρχει λόγος ανησυχίας, αυτή τη χώρα τη γνωρίζω χρόνια. Οι Αιθίοπες δε θα τρέξουν μακριά από τους Ιταλούς. Η οπισθοχώρηση είναι μόνο ένα τέχνασμα».

Μου έδειξε στον χάρτη την οροσειρά που κάλυπτε τον βορρά και τον νότο της χώρας.

«Εκεί κρύβονται. Θα επιτεθούν στους αντιπάλους και θα ανακόψουν τον ανεφοδιασμό. Όλα θα τελειώσουν με έναν ανταρτοπόλεμο που θα αποβεί μοιραίος για τους άνδρες του Ντούτσε».

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Ο sir Sidney ήταν ο μόνος αισιόδοξος που είχε απομείνει. Ωστόσο, στις 4 Μαρτίου θα τον περίμενε μια έκπληξη.

Εκείνη τη μέρα λάβαμε ένα σύντομο τηλεγράφημα. Αυτή τη φορά τα φασιστικά αεροπλάνα είχαν βομβαρδίσει και σχεδόν καταστρέψει το βρετανικό νοσοκομειακό όχημα.

Λίγο καιρό αργότερα γνώρισα ένα παράξενο αγόρι ονόματι Dobinson, τον οποίο ο καλός μου φίλος, ο Dr. Melly, είχε ορίσει υπεύθυνο μεταφορών και μου είπε ολόκληρη την ιστορία.

Πρέπει να επισημάνω ότι ο Dobinson είχε αναλάβει αυτή τη θέση λόγω της εξαιρετικής ευφυΐας και της προσαρμοστικότητάς του και κυκλοφορούσαν διάφορες φανταστικές ιστορίες για τις περιπέτειές του.

Μια μέρα, ενοχλημένος που δεν ήταν προσκεκλημένος στο δείπνο που παρέθετε ο Γάλλος πρεσβευτής, εμφανίστηκε στην έρημο ανάμεσα στις αντιπροσωπείες Αιθιόπων αρχηγών, ντυμένος και ο ίδιος ως Αιθίοπας. Η άπταιστη γνώση της αμχαρικής γλώσσας και των εθίμων του επέτρεψε να παίζει τέλεια τον ρόλο του. Αλλά τελικά τον πρόδωσε το ποτό. Μετά από αρκετά τζιν και ουίσκι, δεν μπόρεσε να αντισταθεί στον πειρασμό, κάθισε στο πιάνο και άρχισε να παίζει αμερικάνικη τζαζ, γεγονός που εξέπληξε τους πάντες...

Ήταν, επίσης, γνωστός για την εφευρετικότητά του. Είχε φτιάξει ένα πολυ-χρηστικό σαπούνι, το οποίο ήταν κατάλληλο, εκτός από πλύσιμο, για να γυαλίζει τις μπότες του. Μπορούσες να το απλώσεις στο πρόσωπο για προστασία από το κάπνισμα του ήλιου και, αν το λάδι δεν έφτανε, μπορούσες να το βάλεις στο τηγάνι και να φτιάξεις αυγά.

Περιττό να πω ότι η καριέρα του Dobinson δεν τελείωσε με τον πόλεμο της Αιθιοπίας. Όταν άκουσα από αυτόν ολόκληρη την ιστορία του βομβαρδισμού του βρετανικού νοσοκομειακού οχήματος, πέθαινε από πλήξη στη φυλακή Σαν Σεμπαστιάν, αιχμάλωτος του Φράνκο.

Για να επιστρέψουμε όμως στην καταστροφή η οποία σηματοδότησε το τέλος των ψευδαισθήσεων για τον ανθρωπισμό των φασιστών.

«Είχαμε φτάσει κοντά στην Amalata», μου είπε ο Dobinson «που βρίσκεται στους πρόποδες ενός βουνού στον νότο της πεδιάδας του Kworam. Ένας ανώτερος Αιθίοπας αξιωματούχος μάς συμβούλεψε να μη στήσουμε τον καταυλισμό στην πεδιάδα αλλά κοντά στον δρόμο, επειδή το μέρος μαστιζόταν από τους “Chiftas”.

»Το βράδυ της 2ας Μαρτίου, η βρετανική ιατρική μονάδα έστησε έναν πρόχειρο καταυλισμό, παράταξε τα φορτηγά στη σειρά και τα σημάδευσε με μεγάλους κόκκινους σταυρούς που αναγνωρίζονταν εύκολα από

ψηλά. Είχε νυχτώσει και δε γνωρίζαμε ότι το γειτονικό δάσος ήταν γεμάτο από Αιθίοπες στρατιώτες.

»Το επόμενο πρωί, ένα ιταλικό αναγνωριστικό αεροπλάνο πέταξε χαμηλά πάνω από τον καταυλισμό μας. Οι Αιθίοπες στρατιώτες άρχισαν να πυροβολούν εναντίον του και, σύμφωνα με την εκδοχή των Ιταλών, το αεροσκάφος επέστρεψε στη βάση του διάτρητο από σφαίρες, ενώ ο πιλότος του πίστευε ακράδαντα ότι οι πυροβολισμοί προήλθαν από τον καταυλισμό της βρετανικής μονάδας, μιας και ήταν το μόνο ορατό στοιχείο από ψηλά.

»Το απόγευμα της ίδιας μέρας μετακινήσαμε τον καταυλισμό στη μεγάλη πεδιάδα του Kworam, μακριά από στρατιωτικές εγκαταστάσεις.

»Το πρωί της 4ης Μαρτίου η μονάδα ήταν έτοιμη να πιάσει δουλειά. Απλώσαμε τις σημαίες στο έδαφος και ξεκίνησαν να έρχονται οι ασθενείς. Στη σκηνή του χειρουργείου ο Dr. Melly ετοιμαζόταν να φορέσει τα γάντια του για να κάνει τον πρώτο ακρωτηριασμό, όταν από πάνω μας πέταξε ένα αεροπλάνο S.62. Χωρίς καμία προειδοποίηση έριξε μια ισχυρότατη βόμβα, η οποία έπεσε ακριβώς στο κέντρο της ερυθροσταυρικής σημαίας που ήταν απλωμένη στο έδαφος περίπου 20 μέτρα από τις σκηνές.

»“Πρέπει να έχει γίνει λάθος”, είπε ο Dr. Melly, ατάραχος ως συνήθως, αλλά σχεδόν έμεινε με το στόμα ανοιχτό όταν μια δεύτερη βόμβα έπεσε δίπλα στη σκηνή σκορπίζοντας θραύσματα παντού. Η τρίτη βόμβα έπεσε ακριβώς πάνω στη σκηνή, σκοτώνοντας τον ασθενή στο χειρουργικό τραπέζι και πετώντας τους νοσηλευτές και τους βοηθούς προς όλες τις κατευθύνσεις, ευτυχώς χωρίς να τους τραυματίσει.

»Το αεροπλάνο έριξε συνολικά δέκα μεγάλες βόμβες, είκοσι μικρότερες και κάποιες εμπρηστικές βόμβες. Τρεις ασθενείς σκοτώθηκαν εν ψυχρώ στα κρεβάτια τους και τέσσερις άλλοι τραυματίστηκαν θανάσιμα. Πολλές σκηνές και φορτηγά καταστράφηκαν ολοσχερώς».

Όταν λάβαμε το τηλεγράφημα του Dr. Melly στην Αντίς Αμπέμπα που μας γνωστοποιούσε τον βομβαρδισμό, δε γνωρίζαμε καμία από αυτές τις λεπτομέρειες, αλλά σύντομα μάθαμε ότι η βρετανική ιατρική μονάδα αναγκάστηκε να αποσυρθεί από την πεδιάδα στη γειτονική ορεινή περιοχή. Οι γιατροί και οι νοσηλευτές, με τη βοήθεια Αιθιόπων στρατιωτών, κατέβαλαν υπεράνθρωπες προσπάθειες για να μεταφέρουν τα απομεινάρια της μονάδας τους, κάτω από την

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

καταρρακτώδη βροχή. Από εκείνη τη στιγμή και έπειτα η βρετανική μονάδα θα έμενε καμουφλισμένη.

Υπήρχαν όμως και πιο ανησυχητικά νέα. Ένας αξιωματικός του ολλανδικού ασθενοφόρου είχε εξαφανιστεί. Ο Ντάσιος, ο Έλληνας χειρουργός, υπεύθυνος της τρίτης αιθιοπικής μονάδας, ήταν νεκρός ή αγνοούμενος.

Επειδή όλα αυτά είχαν αρχίσει να μου προκαλούν σοβαρή ανησυχία, αποφάσισα να φύγω για το βόρειο μέτωπο.

Αυτή τη φορά πήγα βόρεια με αεροπλάνο, αφήνοντας την Αντίς Αμπέμπα γύρω στις 18 Μαρτίου.

Όταν πλησιάζαμε στην Ντέσιε το αεροπλάνο μας ξαφνικά έκανε βουτιά και πήγα γρήγορα μπροστά, να ρωτήσω τον πιλότο τι είχε συμβεί. «Ιταλοί!» απάντησε λακωνικά και έδειξε έξω από το παράθυρο τα δύο αεροσκάφη που στριφογύριζαν στον ουρανό. Ήταν μια δυσάρεστη στιγμή. Το αεροπλάνο μας ήταν ευδιάκριτα σηματοδεδεμένο με ερυθρούς σταυρούς στα φτερά και στις ατράκτους, αλλά εγώ γνώριζα ήδη ότι αυτή η προστασία δεν ήταν αρκετή. Εάν μας είχαν εντοπίσει, αυτό σήμαινε σχεδόν βέβαιο θάνατο.

Ο πιλότος μου ξεκίνησε με μια σειρά ακροβατικών, πετώντας μέσα από μια στενή κοιλάδα για να ξεφύγει από το οπτικό πεδίο των αντιπάλων και ανεβαίνοντας κάποιες στιγμές για να παρατηρεί τις κινήσεις τους. Αυτό διήρκεσε περίπου μισή ώρα, αλλά ευτυχώς η θέση του ήλιου ήταν υπέρ μας: τα δύο ιταλικά αεροσκάφη φαίνονταν ξεκάθαρα στον ήλιο, ενώ εμείς είχαμε χαθεί στη σκιά. Τελικά, προς ανακούφισή μας, έστριψαν βόρεια και εξαφανίστηκαν.

Προσγειωθήκαμε με ασφάλεια στο αεροδρόμιο της Ντέσιε. Εκεί μας περίμεναν ο Αμερικανός στρατιωτικός ακόλουθος και ο αρχηγός της ολλανδικής ιατρικής μονάδας. Ο τελευταίος με ενημέρωσε ότι ένας από τους αξιωματικούς μεταφοράς του, ο van Schelven, είχε δεχθεί επίθεση από τους chiftas μεταξύ του Waldia και του Kworam. Είχε τραυματιστεί σοβαρά στο στήθος και για αρκετές μέρες νοσηλευόταν στη βρετανική ιατρική μονάδα. Μου ζήτησαν να κανονίσω τη μεταφορά του στην Αντίς Αμπέμπα όσο το δυνατόν πιο σύντομα.

Ήταν τότε πέντε η ώρα το απόγευμα. Το Kworam βρισκόταν τριάντα χιλιόμετρα από τις ιταλικές γραμμές και ήταν εκτεθειμένο σε βομβαρδισμό από αέρος όλη την ημέρα. Προκειμένου να αποφύγουμε δυσάρεστες συναντήσεις έπρεπε να φτάσουμε ακριβώς πριν το ηλιοβασίλεμα, πολύ αργά για να πιαστούμε από ιταλικά αεροσκάφη αλλά αρκετά νωρίς για να προσγειωθούμε ακόμα με φως. Στις έξι η ώρα θα είχε σκοτεινιάσει.

Φύγαμε από την Ντέσιε στις 5:20, έχοντας υπολογίσει ένα τέταρτο της ώρας πτήση για το πρώτο στάδιο του ταξιδιού μας. Ευτυχώς όλα πήγαν καλά και στις 5:45 προσγειωθήκαμε δίπλα από το αεροπλάνο του αυτοκράτορα.

Εκεί με περίμενε μια έκπληξη. Η Αυτού Μεγαλειότητα είχε στείλει ένα από τα δικά του μουλάρια να με κουβαλήσουν στο αρχηγείο του· υπήρχε επίσης ένα μουλάρι για τον πιλότο μου. Οπότεκαβάλα στα μουλάρια, ακολουθήσαμε τον δρόμο κατά μήκος των ορεινών μονοπατιών προς τη περίφημη σπηλιά όπου είχε βρει καταφύγιο ο αυτοκράτορας και το Γενικό Επιτελείο του.

Σε όλη τη διαδρομή πρόσεξα μια έντονη μυρωδιά, κάτι σαν χρένο, και ρώτησα έναν Αιθίοπα αξιωματικό τι ήταν.

«Τι, δεν ξέρετε!» αναφώνησε. «Αυτή είναι η μυρωδιά από το αέριο μουστάρδας. Κάθε μέρα τα φασιστικά αεροσκάφη ψεκάζουν πάνω σε ολόκληρο τον τομέα».

Άρα οι φήμες που είχα ακούσει στην Αντίς Αμπέμπα ήταν αληθινές.

«Το χρησιμοποιούν με δύο τρόπους. Με βόμβες αερίου, οι οποίες διασκορπίζονται υγρό προς όλες τις κατευθύνσεις μέχρι περίπου διακόσια μέτρα από το σημείο της έκρηξης, ή με άμεση ρίψη από αεροσκάφη, διαχέοντας ένα σύννεφο από πολύ λεπτά σωματίδια. Το αέριο προκαλεί εγκαύματα αλλά όχι ασφυξία. Ξέρουν ότι οι στρατιώτες μας προχωρούν ξυπόλυτοι και με αυτό τον τρόπο τούς προκαλούν άσχημα εγκαύματα. Επίσης, τα μουλάρια μας πεθαίνουν από γαστρεντερίτιδα, μασώντας χόρτα που έχουν μολυνθεί από το υγρό».

Για περίπου δύο ώρες προχωρούσαμε μέσα από σκοτεινά μονοπάτια, όταν, ξαφνικά, περάσαμε το διάσελο και είδαμε χιλιάδες φωτιές να φωτίζουν μέσα στα δέντρα. Ήταν οι φωτιές των σκηνών της αυτοκρατορικής φρουράς που είχε κατασκηνώσει γύρω από το καταφύγιο του αυτοκράτορα. Το θέαμα ήταν αξέχαστο. Έμοιαζε σαν μια καλοφωτισμένη πόλη κάτω από τον έναστρο ουρανό.

Κατεβήκαμε από τα μουλάρια. Το μονοπάτι, απόκρημνο και στενό, ήταν απροσπέλαστο για τα μουλάρια. Φτάσαμε σε ένα πλάτωμα μπροστά σε έναν απόκρημνο βράχο.

Εκεί είδα την απειλητική μορφή του ανταεροπορικού κανονιού τύπου Oerlikon και κατάλαβα ότι ήμασταν κοντά στον αυτοκράτορα. Το όπλο αυτό ήταν διάσημο. Έλεγαν ότι το χρησιμοποιούσε ο ίδιος ο αυτοκράτορας κάθε φορά που ένα ιταλικό αεροσκάφος επιχειρούσε να επιτεθεί στη σπηλιά.

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Εγώ έγινα δεκτός με σεβασμό από τον αρχηγό του Γενικού Επιτελείου.

«Η Αυτού Μεγαλειότητά του σας περιμένει. Επιθυμεί να σας δει αμέσως».

Μπήκαμε στο καταφύγιο. Το έδαφος ήταν καλυμμένο με ένα παχύ χαλί, και η σπηλιά από μόνη της ήταν χωρισμένη σε δωμάτια με βαριές κουρτίνες. Ένα παραπέτασμα σηκώθηκε και μπήκα σε έναν μεγάλο χώρο επιπλωμένο μόνο με δύο καρέκλες κήπου, τη μια απέναντι από την άλλη. Ο αυτοκράτορας καθόταν ήδη σε μία από αυτές και μου έγνεψε να καθίσω στην άλλη. Η θλίψη και η αγωνία ήταν σχηματισμένες στο πρόσωπό του.

«Τι νέα μου φέρνετε;», με ρώτησε. «Υπάρχει κανένα μήνυμα από την Κοινωνία των Εθνών;»

Έπρεπε να του υπενθυμίσω ότι ήμουν αντιπρόσωπος του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού και όχι της Κοινωνίας των Εθνών.

«Ναι, το γνωρίζω», απάντησε, «αλλά σκέφτηκα ότι μπορεί, παρ' όλα αυτά, να έχετε κάποιο μήνυμα».

Από την έναρξη των εχθροπραξιών, ο αυτοκράτορας δεν είχε πάψει ποτέ να ελπίζει ότι μια μέρα τα κράτη-μέλη της Κοινωνίας των Εθνών θα του έστελναν τη βοήθεια που προβλέπεται από το Σύμφωνο σε περιπτώσεις επίθεσης.

Με λίγα λόγια τον ενημέρωσα για τη φριχτή κατάσταση των ιατρικών μας μονάδων και του ζήτησα να μου παράσχει έγκαιρα, πριν από την αγγή της επόμενης ημέρας, μία ομάδα στρατιωτών για να βοηθήσουν να καμουφλάρουμε το αεροπλάνο μου στο αεροδρόμιο του Kworam. Επίσης, του είπα ότι σκόπευα να φύγω όσο το δυνατόν γρηγορότερα, παίρνοντας μαζί μου τον τραυματισμένο Ολλανδό αξιωματικό.

Πήρα την άδεια από τη Μεγαλειότητά του, και για εκείνο το βράδυ ήμουν ο καλεσμένος των αξιωματικών του.

Στις 4:00 το πρωί, με την ανατολή του ήλιου, διακόσιοι Αιθίοπες στρατιώτες παρατάχθηκαν κοντά στη σκηνή μου. Σιωπηλός και ανέκφραστος κάθε άντρας κουβάλησε ένα μεγάλο κλαδί με φύλλα στο χέρι του. Ήταν μια ιδιαίτερη πομπή, η οποία ξεκίνησε για το αεροδρόμιο. Κάθισα καβάλα στο μουλάρι μου στην κεφαλή της πομπής και πίσω μου παρήλυναν οι διακόσιοι άνδρες με τις φυλλωσιές τους. Θα λέγαμε ότι θύμιζε τη σαιζπηρική τραγωδία Μάκβεθ, εκεί που το δάσος του Birnam μοιάζει να παραλαύνει.

Περίπου στις πέντε και μισή φτάσαμε και βιαστικά καμουφλάραμε τα αεροπλάνα· μετά στραφήκαμε προς τα βουνά για να συναντήσουμε τη βρετανική ιατρική μονάδα.

Ύστερα από ανάβαση περίπου μιάμισης ώρας, γύρισα και κοίταξα την πεδιάδα και είδα τις φηγούρες του αεροπλάνου μας και εκείνου του αυτοκράτορα ξεκάθαρα σκιαγραφημένες από την πρασινάδα. Κοίταξα τον πιλότο μου, ο οποίος χαμογέλασε. Το καμουφλάζ ήταν σπατάλη χρόνου.

Ενώ κοιτούσαμε ακόμα κάτω στο αεροδρόμιο, ακούσαμε θόρυβο από μηχανές: τρία βομβαρδιστικά Carroni πετούσαν προς το αεροδρόμιο. Οι πρώτες βόμβες έπεσαν ακριβώς στο αεροπλάνο του αυτοκράτορα, το οποίο φούντωσε σαν πυρσός. Κοιταχτήκαμε ξανά και αποφασίσαμε να γυρίσουμε αμέσως πίσω στο αεροδρόμιο και να αφαιρέσουμε το καμουφλάζ, δοκιμάζοντας για άλλη μια φορά την προστασία των ερυθρών σταυρών.

Προχωρούσαμε όσο πιο γρήγορα μπορούσαμε –από τη βιασύνη μας συνεχώς σκοντάφταμε– προστατευμένοι μέσα στα λιγοστά δέντρα. Τα βομβαρδιστικά έκαναν ακόμα κύκλους. Ένα από αυτά προσπαθούσε ξεκάθαρα να χτυπήσει το αεροπλάνο μας, ένα δεύτερο έριχνε βόμβες γύρω από το αεροδρόμιο και ένα τρίτο βομβάρδιζε τους τριγύρω λόφους. Έπρεπε να έχουμε τον νου μας και να πέφτουμε στο έδαφος όποτε πετούσαν από πάνω μας.

Όταν φτάσαμε στους πρόποδες του λόφου, το έδαφος ήταν τρομακτικά ανοιχτό· δεν υπήρχε πουθενά το παραμικρό σημείο κάλυψης. Πρότεινα ο ένας από εμάς να τρέξει τριακόσια περίπου μέτρα ενώ ο άλλος θα κρατούσε τσίλιες, προειδοποιώντας σε περίπτωση που πλησίαζαν. Αυτό θα γινόταν εκ περιτροπής, μέχρι να φτάσουμε στο αεροδρόμιο.

Είχα προχωρήσει περίπου εξακόσια μέτρα όταν αντιλήφθηκα μια διαπεραστική μυρωδιά, και την ίδια στιγμή τα μάτια μου άρχισαν να τσούζουν. Δεν υπήρχε αμφιβολία ότι οι Ιταλοί έριχναν βόμβες αερίου μουστάρδας.

Ακολουθήσαμε έναν δρόμο ακόμα πιο μακρινό, αλλά έτσι θα μέναμε πάνω από το επίπεδο του αερίου. Αφού εξάντλησαν τα αποθέματά τους σε βόμβες, τα ιταλικά αεροσκάφη απομακρύνθηκαν και σύντομα είχαν εξαφανιστεί στον ορίζοντα.

Όταν φτάσαμε στο αεροπλάνο ανακαλύψαμε ότι, ως εκ θαύματος, ήταν αλώβητο. Την ώρα που μετακινούσαμε το καμουφλάζ, είδαμε τρία καταδιωκτικά αεροσκάφη να πλησιάζουν προς το μέρος μας. Τρέξαμε να κρυφτούμε πίσω από έναν βράχο, γύρω στα τριακόσια μέτρα από εκεί. Τα ιταλικά μαχητικά Fiat βούτηξαν το ένα μετά το άλλο, πυροβολώντας επί ένα τέταρτο της ώρας. Αλλά, προς μεγάλη μας έκπληξη, το αεροπλάνο μας δεν έπιασε φωτιά.

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Όταν τα Fiat είχαν φύγει επιστρέψαμε στο αεροπλάνο μας γεμάτοι ελπίδα, αλλά διαπιστώσαμε ότι όλα τα ρεζερβουάρ ήταν διάτρητα. Σχεδόν αμέσως ένα καινούργιο βουητό στον ουρανό ανακοίνωσε μια νέα επίθεση από βομβαρδιστικά και για άλλη μια φορά υποχωρήσαμε βιαστικά. Αυτή τη φορά τρέξαμε για περίπου πεντακόσια μέτρα και καλυφτήκαμε σε έναν μικρό λόφο από όπου βλέπαμε το θέαμα: ήταν κωμικό, και τραγικό την ίδια στιγμή. Οι φασίστες έριξαν διαδοχικά οχτακόσιες –τις μετρήσαμε– μικρές εμπρηστικές βόμβες σε μια προσπάθεια να καταστρέψουν το αεροπλάνο μας. Έπεσαν όλες γύρω του, μπροστά, πίσω και σε κάθε πλευρά, αλλά ούτε μία δεν το χτύπησε. Ίσως τελικά το αεροπλάνο μας να ήταν «απαγορευμένη ζώνη».

Για άλλη μια φορά τα βομβαρδιστικά έφυγαν και αποφάσισα να επιστρέψω στο αρχηγείο του αυτοκράτορα για να βρω κάποιον ικανό να επισκεύασει τα ρεζερβουάρ. Το πέτυχα, οπότε γύρισα πίσω βιαστικά μαζί του στο αεροδρόμιο. Φτάνοντας όμως στην κορυφή του τελευταίου λόφου, αντιλήφθηκα ότι το αεροπλάνο μας ήταν τώρα ένας σωρός από καρβουνιασμένα συντρίμια από τα οποία έβγαине καπνός. Ο πιλότος μου είπε ότι δύο καταδιωκτικά το είχαν τελικά αποτελειώσει με εμπρηστικές σφαίρες.

Βρισκόμασταν τώρα χωρίς μεταφορικό μέσο, πάνω από χίλια χιλιόμετρα μακριά από την Αντίς Αμπέμπτα και περίπου τριάντα χιλιόμετρα μακριά από τις ιταλικές γραμμές.

Ενώ ακόμα ανταλλάσσαμε πικρές σκέψεις, μας πλησίασε μια μικρή ομάδα ανδρών. Ανάμεσα στους Αιθίοπες υπήρχαν δύο Ευρωπαίοι· ο ένας από αυτούς ήταν καβάλα στο μουλάρι και στηριζόταν από τον άλλο που περπατούσε στο πλευρό του. Ο άντρας στο μουλάρι ήταν ο τραυματισμένος Ολλανδός αξιωματικός μεταφορών, ο van Schelven. Ήταν εξαντλημένος και δεν μπόρεσε να κρύψει την απογοήτευσή του τώρα που είχε χαθεί η τελευταία του ελπίδα.

Βρισκόμασταν πολύ κοντά στην πόλη Kworam και περίπου τρεις ώρες ταξιδιού από το αρχηγείο του αυτοκράτορα. Δεν ξέραμε τι να κάνουμε. Εκείνη τη στιγμή, ο ήχος των αεροπλάνων ακούστηκε ξανά και, για πέμπτη φορά, τα βομβαρδιστικά αεροσκάφη επέστρεφαν στον τομέα. Διώξαμε τους Αιθίοπες και τα μουλάρια όσο το δυνατόν πιο γρήγορα, και οι τέσσερις μας –οι δύο Ολλανδοί, ο πιλότος και εγώ– καλυφθήκαμε πίσω από έναν μεγάλο βράχο.

Ο βομβαρδισμός που ακολούθησε έμοιαζε να είχε εμάς ως στόχο. Κοιτώντας τα αεροπλάνα μπορούσα να δω τις βόμβες να αφήνουν τις βάσεις και να σφυρίζουν προς τα κάτω προς την κρυψώνα μας.

Ξαπλώσαμε μπρούμυτα στο έδαφος, με τους αγκώνες στο πρόσωπο και τα χέρια πίσω από το κεφάλι. Οι εκρήξεις ήταν αδιάκοπες και αρκετές φορές έπεφταν πάνω μας πέτρες και χώμα. Τα αεροπλάνα πετούσαν σε μεγάλους κύκλους, και κάθε φορά που πετούσαν από πάνω μας απελευθέρωναν κι άλλες βόμβες. Όμως, είχαμε γλιτώσει και πάλι. Ανάψαμε τσιγάρα –εκπληκτικά τσιγάρα, σταμπαρισμένα ειρωνικά με τον ερυθρό σταυρό, που μας προσφέρθηκαν από τους Ολλανδούς άνδρες του Ερυθρού Σταυρού– και νιώσαμε ότι τα αξίζαμε.

Από εκείνη τη στιγμή είχα μόνο μία σκέψη: Να φύγω μακριά από αυτή την κόλαση όσο πιο γρήγορα μπορούσα. Πρότεινα να επιστρέψω στο αρχηγείο του αυτοκράτορα και να του ζητήσω ένα αυτοκίνητο – ο πιλότος και οι δύο Ολλανδοί θα έμεναν πίσω και θα περίμεναν την επιστροφή μου.

Πήρα τον δρόμο για το καταφύγιο του αυτοκράτορα μόνος μου. Οι πλαγιές του βουνού ήταν ολισθηρές από τα ξερόχορτα και τις πευκοβελόνες. Συνάντησα Αιθίοπες στρατιώτες με πρόσωπα χλωμά και ταλαιπωρημένα. Δεν είχα χρόνο να σταματήσω.

Έφτασα στον τελευταίο λόφο, του οποίου το περίγραμμα έμοιαζε λες και ένα αόρατο μαχαίρι τον είχε κόψει στον λαμπερό καθαρό ουρανό.

Αντλήφθηκα έναν περίεργο ήχο να έρχεται από το βάθος που μ' έκανε να τρέμω. Ακουγόταν σαν λυπητερό τραγούδι, σαν θρήνος που πηγαينوερχόταν με έναν αργό αλλά σταθερό ρυθμό.

Προχώρησα πιο γρήγορα, με λαχανιασμένη την ανάσα. Και ξαφνικά, όταν βγήκα έξω στον στενό χώρο που χώριζε την κορυφή του λόφου από το καταφύγιο του αυτοκράτορα, ο ήχος έγινε πιο δυνατός.

Abiet... abiet... abiet...

Άνδρες ήταν ξαπλωμένοι παντού κάτω από τα δέντρα. Πρέπει να ήταν χιλιάδες. Καθώς πλησίασα, φοβήθηκα... Έβλεπα τα φριχτά εγκαύματα στα πόδια τους και τα σκελετωμένα άκρα τους. Η ζωή άφηνε ήδη τα καμένα από αέριο μουστάρδας σώματα.

Abiet... abiet...

Ο ήχος ανέβαινε προς το καταφύγιο του αυτοκράτορα. Αλλά ποιος θα μπορούσε να τους βοηθήσει; Δεν υπήρχαν γιατροί. Τα ασθενοφόρα είχαν καταστραφεί. Δεν είχα τίποτα για να τους βοηθήσω τους δύστυχους. Αυτοί που έστρεψαν τα πρόσωπά τους προς εμένα δε με έβλεπαν πια. Δεν είχα τίποτα να απαλύνω τον πόνο τους.

Σύντομα ήρθε η νύχτα και ο ατέλειωτος και ανέλπιδος θρήνος συνέχισε να απευθύνεται στον μοναχικό αυτοκράτορα.

Abiet... abiet... abiet...

ΟΙ CHIFTAS

Τελικά φύγαμε από το Kworam με το προσωπικό όχημα του αυτοκράτορα. Φεύγοντας, η Αυτού Μεγαλειότητα μου είπε μονάχα αυτό:

«Να προσέχετε».

«Τα ιταλικά αεροπλάνα;»

«Όχι. Τους chiftas».

«Chifta», το ανέφερα και προηγουμένως, σημαίνει «ληστής».

Οι ληστές της Αιθιοπίας είναι μοναδικοί στο είδος τους. Στρατολογούνται κυρίως στις νομαδικές φυλές Gallas-Rayas στα σύνορα της Ερυθραίας. Οπλισμένοι –παραδόξως– με καλά ιταλικά τουφέκια, διεισδύουν πίσω από τις αιθιοπικές γραμμές και σχηματίζουν αμέτρητες συμμορίες, περιπλανώμενοι στις περιοχές γύρω από τη βορεινή διαδρομή ανάμεσα στο βουνό και την έρημο.

Ο Dr. van Schelven τραυματίστηκε σοβαρά από τους chiftas καθώς συνόδευε, ως αξιωματικός μεταφορών, μία μονάδα ολλανδικού ασθενοφόρου. Ωστόσο, δεν αρνήθηκε το τελευταίο μέσο που μας προσφέρθηκε για να επιστρέψουμε στην πρωτεύουσα και με ανακούφιση στριμωχθήκαμε στο πανέμορφο V8, που μας διέθεσε η Αυτού Μεγαλειότητα.

Κάθισα εγώ στο τιμόνι, αφού ο οδηγός μου φαινόταν πιο επικίνδυνος από τα ιταλικά αεροπλάνα και τους chiftas. Μαζί μας πήραμε και έναν Άγγλο, μισοπεθαμένο από δυσεντερία. Ήμασταν, λοιπόν, πέντε επιβάτες: ο πιλότος του κατεστραμμένου αεροπλάνου καθόταν στη θέση του συνοδηγού, ενώ ο Ολλανδός, ο Άγγλος και ο οδηγός στο πίσω κάθισμα.

Πριν ξεκινήσουμε, σιγουρεύτηκα πως όλοι μας κουβαλούσαμε από ένα περίστροφο. Πήρα επιπλέον δύο τουφέκια και μερικά πυρομαχικά.

Στην έξοδο της πεδιάδας του Kworam, κάπως φοβισμένοι, καθώς ήμασταν χωρίς συνοδεία, μέσα στη νύχτα και τα βουνά, αποφασίζουμε να περιμένουμε το ξημέρωμα πριν συνεχίσουμε τον δρόμο μας.

Με την πρώτη αχτίδα της αυγής, ξεκινάμε ξανά και αναθέτω στον καθένα μια ειδική αποστολή. Εγώ προσέχω το όχημα, που φυσικά δεν πρόκειται για εύκολη δουλειά σε έναν δρόμο φιδωτό, φτιαγμένο μόλις πριν από μερικές βδομάδες, χωρίς πρηνή ή προστατευτικά κιγκλιδώματα και με εξαιρετικά γρήγορη κατάβαση στην πλαγιά του Gobbo. Χρειαζόταν πολλή προσοχή για να μη γλιστρήσουμε. Θεωρητικά, ο

οδηγός που κάθεται πίσω δεξιά πρέπει να με βοηθά με τις συμβουλές του και να παρατηρεί το πλαϊνό μέρος του γκρεμού. Ο πιλότος κοιτάζει τον ουρανό, έτοιμος να μας ειδοποιήσει για την παρουσία ιταλικών αεροπλάνων. Ο Άγγλος και ο Ολλανδός έχουν ο καθένας από μία καραμπίνα Winchester στα χέρια, με την εντολή να πυροβολήσουν οποιονδήποτε chifta πλησιάσει απειλητικά.

Ωστόσο, όλα πήγαιναν καλά και γρήγορα φτάσαμε στην πεδιάδα. Στις 11:00 το πρωί ήμαστε στο Gobbo, πρώην διοικητικό κέντρο της χώρας. Στο χωριό δεν υπήρχε ψυχή. Οι εγκαταλελειμμένες καλύβες ήταν κατά το ήμισυ καλυμμένες από τις ψηλές γαλατσίδες που ξεπερνούσαν τις στέγες με το παχύ φύλλωμά τους.

Ήταν βαθιά αυτή η σιωπή. Εκεί είχαν δεχτεί επίθεση όλα τα караβάνια.

«Ένα ιταλικό αεροπλάνο στα δεξιά μας!» φώναξε ξαφνικά ο πιλότος.

Ήμασταν ακριβώς στο χωριό. Δε διστάζω ούτε στιγμή. Πήρα φόρα με το αυτοκίνητο και έπεσα πάνω σε μία συστάδα από γαλατσίδες, οι οποίες συνεθλίβησαν, αλλά όπως έπεσαν πάνω στην οροφή, έφτιαξαν το ιδανικό καμουφλάζ. Βγήκαμε γρήγορα από το όχημα. Ο Ολλανδός ήταν πολύ αδύναμος για να περπατήσει και μας συμβούλεψε να διαφύγουμε. Τον βάλαμε να ξαπλώσει κάτω από τη σκιά ενός δέντρου, του αφήσαμε μαζί ένα τουφέκι και διασκορπιστήκαμε όσο πιο γρήγορα μπορούσαμε.

Ο πιλότος και εγώ προλάβαμε να μπούμε κάτω από μια βατομουριά. Το αεροπλάνο βρισκόταν σχεδόν πάνω από τα κεφάλια μας. Ακούγονταν αρκετοί κρότοι. Έριξε τρεις ή τέσσερις βόμβες στο χωριό. Έπειτα, ο θόρυβος του κινητήρα μειώθηκε, μέχρι που σταμάτησε εντελώς.

Είχαμε την εντύπωση ότι το ιταλικό αεροπλάνο κατέβαινε πολύ χαμηλά. Ο πιλότος άκουγε με προσοχή και έξαψη:

«Ορίστε», μου λέει, «αρχίζει να χαλάει, θα προσγειωθεί. Ίσως καταφέρουμε να πάρουμε ένα ιταλικό αεροπλάνο και να αντικαταστήσουμε εκείνο που κατέστρεψαν!»

Έβγαλε το όπλο του και πετάχτηκε απότομα πάνω από τον φράχτη, αλλά ο τρομερός θόρυβος του κινητήρα τον έκανε ξαφνικά να επιστρέψει στην κρυψώνα μας. Επρόκειτο για αντιπερισπασμό. Το αεροπλάνο γύρισε κατευθείαν προς το μέρος μας, πετώντας λίγο πάνω από το έδαφος και πυροβολώντας γύρω από το χωριό, εκεί όπου πίστευε πως θα μπορούσαν να κρυφτούν άνθρωποι.

Μας είχε δει. Ήταν πολύ πιθανό. Το βέβαιο ήταν πως μια καταγίδα από σφαίρες άρχισε να πέφτει στα αριστερά μας, σχηματίζοντας μικρές κηλίδες σκόνης, σαν μια βροχή από βότσαλα που πέφτουν στη γη.

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Έπειτα, ο θόρυβος του κινητήρα χάθηκε. Το αεροπλάνο έφυγε όπως ακριβώς είχε έρθει. Για μια ακόμα φορά είχαμε καταφέρει να ξεφύγουμε.

Φώναξα τους συνταξιδιώτες μου και επιστρέψαμε βιαστικά στο αυτοκίνητο.

Εδώ ήμασταν και πάλι. Τρέχαμε με υπερβολική ταχύτητα στους καφέ στεγνούς και επίπεδους δρόμους σαν να ήμασταν σε αυτοκινητόδρομο. Τεράστια κοπάδια από άγρια άλογα μας συνόδευαν καλπάζοντας γοργά κι έπειτα μας εγκατέλειπαν, αποκαμωμένα από την εξάντληση.

Είχαμε φτάσει σχεδόν στον τελευταίο λόφο που μας χώριζε από τη Waldia, αλλά για να φτάσουμε μέχρι εκεί έμενε μόνο να διασχίσουμε ένα μεγάλο ποτάμι.

Βρήκαμε το πέρασμα και πρώτα έστειλα τον οδηγό με τα πόδια για εξερεύνηση. Το νερό έφτανε μέχρι το μέσον του μηρού. Έβαλα στο αυτοκίνητο πρώτη ταχύτητα και κατευθύνθηκα προς το νερό, πηγαίνοντας όσο μπορούσα αντίθετα στο ρεύμα, για να μη μας παρασύρει.

Το προστατευτικό κάλυμμα του κινητήρα και το πίσω μέρος του αυτοκινήτου έκαναν ένα τεράστιο άλμα και ξαφνικά ο κινητήρας σταμάτησε. Το αυτοκίνητο είχε πάθει ζημιά. Προσπάθησα να το βάλω μπροστά, αλλά δε γινόταν τίποτα. Ζήτησα βιαστικά από τον Άγγλο να πάρει το τιμόνι ενώ ο οδηγός, ο πιλότος και εγώ θα σπρώχναμε με όλη μας τη δύναμη. Ωστόσο, οι προσπάθειές μας ήταν μάταιες. Το αυτοκίνητο έμεινε ακινητοποιημένο στη μέση του ποταμού. Γρήγορα οι πέτρες που παρέσυρε το νερό μαζεύτηκαν γύρω από τις ρόδες και έτσι χάθηκε κάθε ελπίδα να το τραβήξουμε.

Πήραμε τα όπλα και τα υπάρχοντά μας και τα ακουμπήσαμε κάτω από τις ακακίες. Εγώ ήμουν αρκετά ανήσυχος, πάντα λόγω της πιθανότητας επίθεσης από τους chiftas. Ενημέρωσα τον πιλότο σχετικά και εκείνος μου απάντησε:

«Ζητήστε από τον van Schelven να μας διηγηθεί την ιστορία του».

Έτσι λοιπόν, με φωνή συγκρατημένη, με δυσκολία στην αναπνοή και με το πρόσωπο ακόμα κουρασμένο και χλωμό, ο Ολλανδός άρχισε να μας διηγείται την περιπέτειά του:

«Βλέπετε αυτόν τον λόφο; Ο δρόμος κάνει μια παράκαμψη και στη συνέχεια κατεβαίνει προς την Waldia. Εκεί, στην τελευταία στροφή, μας επιτέθηκαν.

»Ανέβαινα προς το Kworam με ένα καραβάνι από εκατό είκοσι μουλάρια. Μου είχαν τονίσει πως ήταν επικίνδυνο να περάσω χωρίς

ΟΙ CHIFTAS

συνοδεία, αλλά είμαι συνηθισμένος σε αυτές τις φήμες. Είμαι ένας γέρος άποικος, έχω ζήσει δώδεκα χρόνια στις Ινδίες κι έτσι δε με εντυπωσιάζουν οι ιστορίες με κυνηγούς κεφαλών. Το γνωρίζω· κι έχω πει στους φίλους μου: “Αρκεί να είναι κανείς σταθερός και αποφασιστικός, να σκοτώσει δύο ή τρεις και οι άλλοι δραπετεύουν σαν σπουργίτια”.

»Έτσι, λοιπόν, έφυγα από την Waldia χωρίς κανένα φόβο, γύρω στις τρεις το πρωί. Καθώς φτάναμε στο κάτω μέρος του λόφου, εμφανίστηκε στον ορίζοντα ο λαμπερός ήλιος. Περιπατώντας με έναν νοσοκόμο στο τέλος του караβανιού, είδα μπροστά μου μία μακριά γραμμή από άσπρα κουτιά με έναν κόκκινο σταυρό να κρέμονται από τις σέλες των μουλαριών.

»Ξαφνικά, χωρίς τίποτα να μπορεί να το προβλέψει, αρχίζουν να πέφτουν κοντά μου πυροβολισμοί. Προτού προλάβω να αρπάξω το περιστροφό μου, νιώθω ένα χτύπημα απότομο και επώδυνο, σαν από ραβδί, στο στήθος. Πέφτω στα γόνατα, αλλά ευτυχώς, δε χάνω εντελώς τις αισθήσεις μου. Ένας ψηλός διαβολεμένος μαύρος πηδά πάνω μου, μου παίρνει το όπλο και ύστερα αρχίζει να κυνηγά τα μουλάρια. Εγώ καταφέρνω να συρθώ μέχρι τους θάμνους που βρίσκονται στην άκρη του δρόμου, αλλά η προσπάθεια αυτή με εξαντλεί γρήγορα. Η ανάσα μου κόβεται, η καρδιά μου χτυπά δυνατά και τελικά χάνω εντελώς τις αισθήσεις μου».

Ο van Schelven σταμάτησε για λίγο και πέρασε τα τρεμάμενα χέρια του πάνω στο παραμορφωμένο πρόσωπό του. Όταν άρχισε ξανά την ιστορία του, ο τόνος της φωνής του ήταν τόσο τραχύς, που δυσκολευόμασταν να τον ξεχωρίσουμε από τον παφλασμό του νερού και από το θρόισμα των φύλλων του δάσους.

«Μετά από αρκετή ώρα, ξύπνησα από ένα τσίμπημα στο στομάχι. Άνοιξα τα μάτια και διέκρινα αμυδρά έναν άλλο ληστή να με τσιμπά απαλά με την αιχμή του δόρατός του. Καταλαβαίνω, λοιπόν, πως ήρθε το τέλος, ένα τέλος ανόητο, μακριά από όλα, χωρίς ιδιαίτερο λόγο... Όμως όχι, το δόρυ δεν μπαίνει μέσα μου. Αντιλαμβάνομαι πως αυτός ο κύριος έχει βάλει στο μάτι το ρολόι μου, του οποίου η αλυσίδα κρεμόταν από την τσέπη μου. Κάνοντας μια τελευταία προσπάθεια, θέλω να του το δώσω, αλλά προς μεγάλη μου έκπληξη, ο chifta τρέπεται σε φυγή. Θα πίστευγε πιθανότατα πως θα έβγαζα όπλο.

»Βρήκα την ευκαιρία να συρθώ ακόμα πιο βαθιά στους θάμνους και κρύφτηκα κάτω από τα κλαδιά. Μετά από μία ώρα ακινησίας και χωρίς να ακούω πια κανένα θόρυβο, βγάζω το τουνίκ μου. Κάτω από τα δάχτυλά μου νιώθω δύο πληγές να αιμορραγούν: μία οπή εισόδου,

δεξιά ανάμεσα στα πλευρά, και μία οπή εξόδου λίγο πιο αριστερά από το στέρνο. Η σφαίρα πρέπει να είχε διαπεράσει τον πνεύμονα. Μάλλον αυτό μου έδινε την αίσθηση της ασφυξίας. Βγάζω τη ζώνη και τη σφίγγω γύρω από τις πληγές όσο πιο δυνατά μπορώ. Σίγουρα αυτό μου σώζει τη ζωή, αλλά μου προκαλεί και δεύτερη λιποθυμία».

Ο van Schelven ανάβει ένα τσιγάρο και συνεχίζει:

«Όταν ξυπνάω, έχει ήδη νυχτώσει και επικρατεί απόλυτη ησυχία. Καμιά ένδειξη ανθρώπινης παρουσίας. Αγωνίζομαι, ωστόσο, να κρατήσω τα μάτια μου ανοιχτά, οι ύαινες δεν είναι μακριά. Με το ξημέρωμα, μία τρελή δίψα αρχίζει να μου ξηραίνει τον λαιμό. Αρπάζω τα φύλλα από τους θάμνους, τα μασάω και τα φτύνω. Προσπαθώ να σταθώ όρθιος για να πάω προς τον δρόμο, μήπως περάσει κάποιο αυτοκίνητο. Αλλά δεν εμφανίζεται κανένα. Και η μέρα τελειώνει... Η δεύτερη νύχτα περνά... Είμαι μισοπεθαμένος από την πείνα και τη δίψα. Αποδέχομαι την κατάσταση, δε μου μένει τίποτε άλλο πια από το να πεθάνω. Ωστόσο, παλεύω ενστικτωδώς ενάντια σε αυτόν τον θάνατο που έρχεται και το ξημέρωμα της τρίτης μέρας με βρίσκει πάντα εκεί, κάτω από τα ίδιους θάμνους...

»Και ξαφνικά, μέσα στο αναδυόμενο φως, ακούω μία κραυγή... μία οικεία κραυγή. Είναι αυτή ενός κόκορα. Ένας κόκορας μέσα στον θάμνο; Η μακρά εμπειρία μου μου λέει ότι, εάν υπάρχει κάπου ένας κόκορας, υπάρχουν και άνθρωποι. Πρέπει να υπάρχει εδώ κοντά ένα χωριό. Νιώθω την ελπίδα να ξαναγεννιέται... Μαζεύοντας όλη μου την ενέργεια και βάζοντας σημάδια για να μην ξεχάσω την κατεύθυνση του ήχου, σηκώνομαι και κάνω μερικά βήματα. Όλα γυρίζουν γύρω μου. Παραπατώ, πέφτω, ξανασηκώνομαι πολλές φορές, καταφέρνω μετά από οχτώ ώρες να κάνω δύο χιλιόμετρα και διακρίνω μερικές καλύβες. Είναι σίγουρα κάποιο χωριό... αλλά ένα χωριό με chiftas.

»Όπως και να έχει, προσπαθώ να φωνάξω. Οι ντόπιοι με βλέπουν και μερικοί αρχίζουν να με τραβούν. Μην έχοντας πια τίποτα να χάσω, στέκομαι σαν μεθυσμένος. Σίγουρα αναζητώ τον θάνατο... Εντυπωσιασμένοι από το φάντασμα που περιπλανιέται μέσα στα φρύγανα, οι chiftas με αφήνουν να πλησιάσω. Τους σπρώχνω για να μπω στην πρώτη καλύβα και εκεί καταρρέω στο έδαφος. Ξέρω πως έχω σωθεί, αφού, όπως στην Ανατολή, κανείς δε θα τολμούσε να σκοτώσει κάτω από τη στέγη του ακόμα και τον πιο θανάσιμο εχθρό του... Ψιθυρίζω αδύναμα: “Κάτι να πω... κάτι να πω...” Αλλά κανείς δεν ασχολείται μαζί μου. Μετά από δύο ώρες φριχτής αναμονής, φτάνει ο επιβλητικός μάγος του χωριού. Με κοιτάζει, με μετακινεί σε ένα άθλιο

ΟΙ CHIFTAS

κρεβάτι και μου δίνει να πω ένα νερό θολό και υπερβολικά αλμυρό. Λίγο μετά επιστρέφει και με αναγκάζει να φάω ένα αυγό τόσο σάπιο, που μέσα του υπήρχε ήδη ένας νεοσσός κατά το ήμισυ αναπτυγμένος. Αυτή είναι η υπέρτατη θεραπεία του...»

Και μόνο με αυτή την ανάμνηση, ο van Schelven παθαίνει ναυτία. Μας εξομολογείται:

«Το κατάπια όλο. Έπειτα, αποκοιμήθηκα και πέρασα επιτέλους την τρίτη νύχτα ήρεμος... Την επόμενη μέρα, χρησιμοποιώντας όλες τις λέξεις που ήξερα στην αιμαρική, κατάφερα να εξηγήσω την ταυτότητά μου. Μόλις κατάλαβαν ποιος ήμουν, οι chiftas έγιναν πιο διαλλακτικοί. Για την ακρίβεια, είχαν μάθει πως ο αυτοκράτορας με αναζητούσε και είχε υποσχεθεί ένα διόλου ευκαταφρόνητο ποσό σε όποιον του έφερνε νέα μου. Το απόγευμα, συμφώνησαν να με δέσουν στη σέλα ενός μουλαριού. Το σαμάρι κουνιόταν και κάθε εκατό μέτρα έπεφτα. Προχωρούσαμε προς το Kworam».

Ο van Schelven καθαρίζει τον λαιμό του για να τελειώσει την αφήγησή:

«Μετά από έναν γολγοθά τριάντα χιλιομέτρων, επιτέλους συναντήσαμε ένα αγγλικό φορτηγό. Πιστεύω πως δε θα μπορούσα να αντέξω δύο ακόμα χιλιόμετρα».

Περιμέναμε πως θα μας γλίτωνε ένα φορτηγό.

Το περιμέναμε μέχρι το βράδυ. Τελικά, κοιτάζοντας προσεκτικά τον δρόμο, διέκρινα μία καφετί σκόνη να πλησιάζει προς το μέρος μας. Σταδιακά, έγινε όλο και πιο ευδιάκριτη. Ήταν σίγουρα ένα φορτηγό, το οποίο οδηγούσαν Αιθίοπες που έψαχναν για ανεφοδιασμό καυσίμων.

Μας πέταξαν ένα σχοινί από την άλλη πλευρά του ποταμού. Αφού καθαρίσαμε τις ρόδες από τις πέτρες, το δέσαμε στο αυτοκίνητο και καταφέραμε να το τραβήξουμε στην άκρη του ποταμού. Όμως, δεν μπορούσαμε να κάνουμε τίποτα για να βάλουμε μπροστά τη μηχανή. Το μόνο που μας έμενε ήταν να εγκαταλείψουμε εκεί το πανέμορφο V8 του αυτοκράτορα...

Στοιβάξαμε τα πάντα μέσα στο φορτηγό και μία ώρα μετά φτάσαμε στη Waldia.

Είχαμε την τύχη να βρούμε εκεί ένα απόσπασμα του βρετανικού ασθενοφόρου, το οποίο μας πρόσφερε φιλοξενία, καθώς και το μοναδικό αεροπλάνο με τρεις κινητήρες του αιθιοπικού στρατού που βρισκόταν σκοπίμως εκεί, προκειμένου να μας μεταφέρει την επόμενη μέρα στην Αντίς Αμπέμπα.

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Ενώ ανησυχούσα για τον Έλληνα χειρουργό, τον Δρ. Ντάσιο αλλά το βράδυ έμαθα με χαρά πως έχει καταλύσει κάπου κοντά. Τον επισκέφθηκα, του εξήγησα την κατάσταση στον βόρειο τομέα και τον παρακάλεσε να επιστρέψει στην πρωτεύουσα με την πρώτη ευκαιρία.

«Φύγετε», του είπα, «πριν να είναι πολύ αργά».

Με κοίταξε γελώντας:

«Ο πόλεμος δε θα τελειώσει σύντομα. Και οι chiftas δεν είναι δα και τόσο τρομεροί...»

Δεν ξαναείδα τον Δρ. Ντάσιο στην Αιθιοπία. Τον συνάντησα ξανά στο Παρίσι έναν χρόνο αργότερα. Ο πόλεμος της Αιθιοπίας είχε τελειώσει από καιρό και είχα λόγους να πιστεύω πως είχε αλλάξει γνώμη σχετικά με την αθωότητα των chiftas.

Μόλις ακούμπησε το ποτήρι του δίπλα στο δικό μου, σ' εκείνο το μπαρ στα Ηλύσια Πεδία όπου είχαμε δώσει ραντεβού, ξαναβρήκα στα χείλη του Έλληνα χειρουργού το αισιόδοξο χαμόγελο με το οποίο είχε υποδεχτεί πριν από έναν χρόνο τις συμβουλές μου περί σύνεσης και προσοχής. Είχε βέβαια κάποιες ουλές στο πρόσωπο και στο σώμα, που σίγουρα θα του θύμιζαν αυτές τις καλές μέρες.

«Θυμάστε», μου είπε, «την τελευταία μας συνάντηση στη Waldia;»

«Φυσικά. Όμως, τι σας συνέβη στη συνέχεια;»

Η ματιά του δρ. Ντάσιου περιπλανιέται νοχελικά στην ουρά των εκθαμβωτικών αυτοκινήτων που ανεβαίνουν προς την Αψίδα του Θριάμβου. Όπως εγώ, έτσι κι αυτός δεν έδωσε σημασία και η διήγησή του ξαναζωντανεύει αμέσως την άγρια διακόσμηση του αιθιοπικού δάσους. Ήμαστε εκεί, μακριά από αυτή την πολυτέλεια, παραδομένοι σε όλες τις προδοσίες της ζούγκλας. Μιλάει αργά, σταματώντας συχνά για να καθαρίσει με μια γουλιά ούισκι τη βραχνιασμένη φωνή του.

«Λίγες μέρες μετά την επίσκεψή σας, και αφού μάταια περίμενα δύο φορητά με ανεφοδιασμό, αποφάσισα να φύγω, όχι προς τον νότο αλλά προς τον βορρά... Επωφελήθηκα από το κονβόι που μετέφερε τον Blaten Tessama με συνοδεία τριακοσίων ανδρών, αλλά μόλις προσπεράσαμε το χωριό Gobbo μία ορδή chiftas έπεσε πάνω μας. Καταφέραμε να τους αποθήσουμε μετά από μάχη που διήρκεσε μία ολόκληρη νύχτα. Μετά από το περιστατικό αυτό, ο Blaten αρνήθηκε να με αφήσει να συνεχίσω τον δρόμο μου προς το Kworam και με ανάγκασε να γυρίσω μαζί του στην Waldia.

»Εκεί η κατάσταση ήταν χειρότερη. Στις 10 Απριλίου, ένας στρατιώτης μου ανακοίνωσε πως θα δεχόμασταν επίθεση: οι chiftas

ΟΙ CHIFTAS

δεν ήθελαν μόνο να λεηλατήσουν την πόλη αλλά και να πάρουν στην κατοχή τους το ασθενοφόρο. Πήγα στον κυβερνήτη και του ζήτησα να μας υπερασπιστεί, όμως εκείνος προσποιήθηκε πως δεν είχε τα μέσα. Οχυρώθηκα λοιπόν στο καταφύγιό μου μαζί με δέκα άνδρες της προσωπικής μου φρουράς. Οι νοσοκόμοι και οι τραυματιοφορείς μου μοιράστηκαν ό,τι όπλα διαθέταμε, τα χειρουργικά μας εργαλεία: νυστέρια, μαχαίρια ακρωτηριασμού... Έπειτα περιμέναμε τα γεγονότα.

»Τα μεσάνυχτα, 150 chiftas ξεγλίστρησαν αθόρυβα γύρω από το καταφύγιό μας. Δεν τους αφήσαμε να πλησιάσουν και η ανταλλαγή πυροβολισμών διήρκεσε όλη τη νύχτα. Έφυγαν το πρωί, αφήνοντας τριάντα νεκρούς στο έδαφος. Όμως εμείς ξέραμε πως η επίθεσή τους θα ξανάρχιζε το ίδιο βράδυ, και όλες τις επόμενες νύχτες. Δεν είχαμε άλλη επιλογή παρά μόνο να αλλάξουμε καταφύγιο – εάν φυσικά κάποιος από αυτούς τους αθεόφοβους αρχηγούς των χωριών ήθελε να μας παράσχει άσυλο. Βρήκα έναν, τον Gratziasmatch Negatou, ο οποίος δέχτηκε να με κρύψει μαζί με το μικρό μου στράτευμα, αλλά μόλις είχαμε φτάσει, οι chiftas παρουσίασαν με τη σειρά τους μία αντιπροσωπεία. Ήθελαν να τους παραδώσουμε αμέσως τον άσπρο μάγο που τους είχε ξεφύγει. Ο γενναίος Negatou αρνήθηκε και, μέσα στη νύχτα, η συμπλοκή ξεκίνησε και πάλι...»

Ο Έλληνας μου έκλεισε παιχνιδιάρικα το μάτι:

«Σας σκεφτόμουν συχνά, Junod, και σίγουρα θα ήταν πιο συνετό από μέρος μου να σας ακούσω... Όμως δεν έχασα την εμπιστοσύνη μου στο αστέρι μου. Στην πραγματικότητα, η κατάσταση βελτιώθηκε κάπως και μετά από δύο ή τρεις ημέρες, τα ιταλικά αεροπλάνα πέταξαν πάνω από το χωριό για να ρίξουν προπαγανδιστικά φυλλάδια στην αμχαρική, με τα οποία ζητούσαν την παράδοση όλη της περιοχής. Υπέγραψα υπάκουα ένα συμφωνητικό παράδοσης για τον εαυτό μου και για το ασθενοφόρο και έστειλα τον διερμηνέα μου, τον Jonna Nathalie, να το παραδώσει στους Ιταλούς.

»Δεν έτυχε να γνωρίσετε τον Jonna Nathalie; Είναι κρίμα, διότι δεν πιστεύω πως υπάρχει στον κόσμο άλλος άνθρωπος που θα έδειχνε τέτοια αφοσίωση. Θα σας πω αυτή τη στιγμή τι έκανε για μένα».

«Σας έφερε την άδεια ελεύθερης κυκλοφορίας;»

«Όχι. Μάταια περίμενα την επιστροφή του επί μέρες. Νόμιζα ότι είχε διαφύγει ή τον κρατούσαν αιχμάλωτο οι Ιταλοί, και στον κύκλο μου έκανε κακή εντύπωση η απουσία του. Σιγά σιγά, οι φρουροί και οι νοσοκόμοι μου άρχισαν να φεύγουν και έμεινα μόνος με τον προσωπικό μου υπηρέτη, ο οποίος αποδείχτηκε λιγότερο άνανδρος και

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

φοβητσιάρης από τους άλλους. Βλέποντας αυτό, ο Negatou έκρινε πως ήμασταν ενοχλητικοί φιλοξενούμενοι. Μας αφόπλισε και τους δύο και μας φυλάκισε. Πιστεύω πως αυτό έγινε κυρίως για να πάρει στην κατοχή του τις αποσκευές μας, διότι αφού πήρε τα υπάρχοντά μας, μας μετέφερε σε μία καλύβα, τρεις ώρες μακριά από το χωριό. Δύο μέρες αργότερα, μας οδήγησε ακόμα πιο μακριά και μας εγκατέλειψε στα βουνά.

»Ωστόσο, ο υπηρέτης μου βρήκε το μονοπάτι για ένα άλλο χωριό. Έμαθε πως ο αρχηγός του, ονόματι Desta, ήταν ένας άνθρωπος ειρηνικός και καλός και με συμβούλεψε να πάω να του ζητήσω προστασία. Τη νύχτα έκανα μια δύσκολη διαδρομή μέσα στους βάλτους και τους βράχους, και το πρωί, γεμάτος ελπίδα, χτύπησα την πόρτα του έντιμου Desta».

Μια γκριμάτσα στα χαρακτηριστικά του Έλληνα με έκανε να καταλάβω ότι πρέπει να απογοητεύτηκε αρκετά.

«Ένα κτήνος!» μουρμούρισε. «Ένα κτήνος! Ορίστε, αυτό ήταν! Ο τρόμος των αντιποίνων από τους chiftas, αν μου παρείχε βοήθεια, σχεδόν τον έκανε να λιποθυμήσει. Η αλήθεια είναι πως ήμουν ανεπιθύμητος επισκέπτης. Για όλους εκείνους που μου παρείχαν καταφύγιο έφερνα την υπόσχεση μίας σφαγής. Όμως, ξαναφεύγοντας από το χωριό, ήμουν σίγουρος για την περίπτωση μου. Λοιπόν, έπρεπε...»

Πρέπει να ήταν επίπονη η διήγηση, καθώς ο Έλληνας διστάζει να συνεχίσει, χαμηλώνοντας το κεφάλι.

«Έπρεπε να συρθώ στα γόνατα... Είχα κρεμάσει στον λαιμό μου μια βαριά πέτρα, σύμφωνα με το αρχαίο αιθιοπικό έθιμο και μουρμούριζα σε αυτόν τον απολίτιστο μία προσευχή που μου είχε μάθει ο υπηρέτης μου. Είναι η ικεσία με την οποία κάποιος παραδίνεται ως σκλάβος για να σώσει τη ζωή του. Εκείνος που τη δέχεται είναι υποχρεωμένος να μην αποφύγει την απάντηση... Με άφησε λοιπόν να κοιμηθώ σε μία στάνη, όπου ο υπηρέτης μου ερχόταν να μου φέρει την τροφή μου. Δεν ήταν πολύ διαφορετική από αυτή των ζώων».

«Όμως τι έκαναν οι Ιταλοί;»

«Ανάθεμα κι αν ήξερα. Ο διερμηνέας μου, ο πιστός Jonna Nathalie, μου ανακοίνωσε τα νέα τους. Τον εμπόδισαν να φτάσει στις γραμμές τους, αλλά εκείνος δε σταμάτησε. Αψήφησε τους chiftas που τον καταδίδωκαν προκειμένου να έρθει να μου πει πού περίπου βρίσκονταν. Για πολλές μέρες με έψαχνε, ακολουθώντας τα ίχνη μου πάνω στο βουνό και ένα όμορφο πρωινό εμφανίστηκε ξαφνικά

ΟΙ CHIFTAS

πέφτοντας στα πόδια μου. Ξέρετε γιατί; Για να μου ζητήσει συγγνώμη για την καθυστέρηση.

»Δυστυχώς οι chiftas τον είχαν ακολουθήσει και τώρα ήξεραν για μένα. Ο ευγενικός Desta το έλαβε σίγουρα υπόψη του και μου έδωσε αμέσως την εντολή να φύγω. Το ξημέρωμα, λοιπόν, ξεκίνησα με κατεύθυνση το στρατόπεδο των Ιταλών, συνοδευόμενος από τον υπηρέτη μου και τον Jonna Nathalie. Περπατούσαμε λιγότερο από μία ώρα, όταν μία ομάδα chiftas μας περικύκλωσαν, κραδαίνοντας τα σπαθιά και τα δόρατά τους. Ο υπηρέτης μπόρεσε να διαφύγει, αλλά ο Jonna κι εγώ βρεθήκαμε πεσμένοι στο έδαφος, άγρια χτυπημένοι. Απογοιμωμένοι από όλα μας τα ρούχα, σερνόμενοι στο έδαφος, επρόκειτο να σφαγιαστούμε, όταν ευτυχώς μία άλλη ομάδα αγρίων ρίχτηκε στη μάχη. Είχαν ακούσει τις κραυγές μας και πιστεύοντας ότι επρόκειτο για μια ενδιαφέρουσα λεηλασία, ήρθαν να απαιτήσουν το μερίδιό τους από τα λάφυρα. Οι κλέφτες αλληλοσυγκρούστηκαν και κατάφερα, αν και τραυματισμένος στο πόδι, να τραπώ σε φυγή στο γειτονικό δάσος».

Ο Έλληνας συνέχισε:

«Δεν είχα τραυματιστεί κάπου άλλου, παρά μόνο στο πόδι. Τα χτυπήματα του δόρατος όμως με είχαν πετύχει σε όλα τα σημεία του σώματός μου, ειδικά στα γόνατα και στον δεξή ώμο, και δε νομίζω να υπήρχαν έστω και δέκα εκατοστά δέρματος που να μην ήταν μελανιασμένο, γδαρμένο και ματωμένο. Μετά από οκτώ μέρες...»

«Οκτώ μέρες;»

«Ναι, έμεινα κρυμμένος σε αυτό το δάσος για οκτώ μέρες. Μόνο ρίζες είχα για να φάω. Ξέρετε πόσο κρύες είναι οι νύχτες στην Αιθιοπία. Και ήμουν γυμνός! Γυμνός κάτω από τις καταρρακτώδεις βροχές... Μετά από οκτώ μέρες, το ομολογώ, είχα φτάσει σε τέτοιο βαθμό σωματικής και ηθικής εξάντλησης, που είχα καταντήσει ένα κουρέλι».

«Ποιος σας έσωσε;»

«Η ακούραστη αφοσίωση του Jonna Nathalie που απέδρασε κι αυτός ως εκ θαύματος από τη μάχη. Κουβαλώντας με και στηρίζοντάς με, κατάφερε να με οδηγήσει μέχρι ένα χωριό, όπου ήξερε πως τουλάχιστον ένας άνθρωπος δε θα αρνιόταν να με βοηθήσει. Το όνομά του ήταν Ato Foutiguès και τον είχα φροντίσει στο ασθενοφόρο μου. Μου έδειξε την ευγνωμοσύνη του, αλλά ήταν οι δικοί του άνθρωποι αυτή τη φορά που ήθελαν να με σκοτώσουν. Έπρεπε να με

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

παρακολουθεί νύχτα και μέρα μέχρι να ανακτήσω λίγο τις δυνάμεις μου. Ο Ατο Foutiguès και ο διερμηνέας μου με μετέφεραν τελικά στο ιταλικό στρατόπεδο. Είχαν περάσει είκοσι μέρες από τότε που έφυγα από τη Waldia».

Ξαναγυρίζω προς τον Δρ. Ντάσιο και τον ρωτώ:

«Και κάπως έτσι τελείωσαν τα βάσανά σας;»

«Όχι ακριβώς... (Γελάει). Πρώτα από όλα, με υποδέχτηκαν με θέρμη. Προσφέρθηκαν να με γυρίσουν στην Ντέσιε. κι εκεί έπεσα ξανά στα χέρια της “Questura”⁹. Με κατηγορούσαν ειδικότερα πως είχα υπογράψει τη διαμαρτυρία κατά του βομβαρδισμού της Ντέσιε. Κι ενώ προσπαθούσα να τους πείσω ότι αυτή ήταν η αλήθεια, τελικά βρέθηκα, πληγωμένος και χτυπημένος, πίσω από τα κάγκελα της φυλακής.

»Αυτή η φυλακή ήταν ένα βρόμικο υπόγειο, χωρίς παραθυρόφυλλα, με αποτέλεσμα ο άνεμος και η βροχή να μπαίνουν από όλες τις πλευρές. Καμιά εικοσαριά Αιθίοπες ήταν ήδη αλυσοδεμένοι. Παρά το έντονο κρύο, δεν είχα ούτε αχυρένιο στρώμα, ούτε σκέπασμα και δεν έτρωγα παρά μία φορά τη μέρα ένα πιάτο μολυσμένη τροφή. Θα πέθαινα σίγουρα από την πείνα και το κρύο, εάν οι καραμπινιέροι δε με λυπούνταν. Μου έφεραν λίγο ψωμί από τις μερίδες τους, και τη νύχτα, ο ένας από τους δύο ερχόταν να με σκεπάσει με το παλτό του. Έτρεμα από τον πυρετό, αλλά πέρασαν δέκα μέρες μέχρι να με μεταφέρουν στο νοσοκομείο. Είχα πάνω από 40° πυρετό και 150 παλμούς.

»Μόλις μπόρεσα να σταθώ στα πόδια μου, με έβαλαν σε ένα φορτηγό για την Ασμάρα. Ήταν ένα φριχτό ταξίδι πέντε ημερών, διότι ήμουν εκτεθειμένος στον καυτό ήλιο, ενώ τη νύχτα κοιμόμουν στο παγωμένο έδαφος. Τα τραντάγματα του φορτηγού, ο πυρετός και η απελπισία με έκαναν να παραληρώ σε τέτοιο βαθμό που προσπάθησα να πέσω στις ρόδες του· έτσι οι αστυνομικοί με έδεσαν... Έφτασα στην Ασμάρα σε τόσο σοβαρή κατάσταση που δεν τόλμησαν να με ξαναβάλουν στη φυλακή. Μου έδωσαν ένα δωμάτιο στο πρώην προξενείο της Αιθιοπίας όπου διέμεναν μερικοί Άγγλοι, οι οποίοι βρίσκονταν στην ίδια κατάσταση με εμένα. Όμως μετά από κάποιες μέρες ηρεμίας, οι ανακρίσεις της αστυνομίας, οι προσβολές και η κακομεταχείριση ξεκίνησαν ξανά πιο έντονα».

Ο Δρ. Ντάσιος σφίγγει τη γροθιά του σαν μια πραγματική μανία να τον διακατέχει.

«Δε θα τους συγχωρήσω ποτέ», είπε, «για αυτό που μου έκαναν εκείνη τη στιγμή».

⁹ Αστυνομία.

ΟΙ CHIFTAS

«Σας βασάνισαν;»

«Όχι, αγαπητέ μου. Με έκλεψαν. Αλλά με έκλεψαν ξεδιάντροπα!»

«Παρόλο που δεν είχατε τίποτα πια;»

«Είχα καταφέρει να συναντήσω τον πρόεδρο της ελληνικής αποικίας της Ασμάρα. Εκείνος ζήτησε άδεια από τις ιταλικές αρχές να μου δώσει ένα χρηματικό ποσό προκειμένου να πληρώσω τα έξοδα του επαναπατρισμού μου, και η άδεια αυτή –σημειώστε παρακαλώ του χορηγήθηκε σύμφωνα με τους κανόνες. Ωστόσο, την παραμονή της αναχώρησής μου δύο αστυνομικοί ήρθαν για έρευνα στο δωμάτιό μου και άρπαξαν τα χρήματα κατηγορώντας με πως τα έχω κρύψει με ύποπτους σκοπούς. Μου επετράπη να πάρω πίσω μόνο το αναγκαίο ποσό για να πληρώσω το εισιτήριο του τρένου μέχρι τα σύνορα του Σουδάν, καθώς επίσης και το εισιτήριο του καραμπινιέρου που ήταν υπεύθυνος να με συνοδέψει. Έτσι, βρέθηκα εγκαταλελειμμένος στην άκρη της ερήμου, σε ένα χωριό που ονομαζόταν Tessenli.

»Χωρίς έγγραφα, χωρίς χρήματα, έπρεπε εκεί να βγάλω τα προς το ζην δουλεύοντας ως σερβιτόρος στο πανδοχείο του χωριού, το οποίο ανήκε σε έναν Έλληνα. Μέσω ενός άλλου συμπατριώτη εμπόρου στο Σουδάν μπόρεσα να μεταφέρω την ιστορία μου στην ελληνική αποικία της Κασάλα, η οποία πήρε τελικά από τις βρετανικές αρχές την άδεια για να επαναπατριστώ.

»Αποβιβάστηκα στον Πειραιά γύρω στα μέσα Ιουλίου. Οι chiftas με κρατούσαν είκοσι μέρες, αλλά οι φασίστες τρεις μήνες».

Ο Δρ. Ντάσιος χτυπά νευρικά την μπάρα και ζητά ένα ακόμα ούισκι. Σηκώνει το ποτήρι του κι αυτό προσφέρει μέσα σε μια χρυσαφένια διαφάνεια ένα λαμπερό θέαμα, παρόμοιο με εκείνο της πιο όμορφης λεωφόρου του κόσμου.

«Και τώρα, του λέω;»

Μου απαντά πολύ γρήγορα:

«Έχω μόνο μία σκέψη, αγαπητέ μου. Να ξαναγυρίσω εκεί».

Η ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΜΜΕΝΗ ΠΟΛΗ

Ο αυτοκράτορας δυσκολευόταν πολύ να ξανακερδίσει την πρωτεύουσα. Ανάμεσα στους chiftas, σε ομάδες λιποτακτών και στα συντρίμια του στρατού του, πενήντα πιστοί αξιωματικοί και στρατιώτες τον συνόδεψαν μέχρι την Αντίς Αμπέμπα.

Μόλις έφτασε εκεί, στις 29 Απριλίου, το «Νέο λουλούδι» έμοιαζε με πλοίο που βυθίζεται και όλοι οι επιβάτες έψαχναν να βρουν τρόπο να σωθούν. Ο σιδηρόδρομος του Τζιμπουτί είχε πολιορκηθεί από επιφανή πρόσωπα της χώρας ή ξένους που θεωρούσαν πιο φρόνιμο να μην περιμένουν τους Ιταλούς.

Ο Brown, ο οποίος είχε επιστρέψει στη Γενεύη πριν από δύο μήνες, μου έστειλε ένα τελευταίο τηλεγράφημα: «Από εσάς εξαρτάται εάν θέλετε να παραμείνετε στην Αντίς Αμπέμπα ή να επιστρέψετε στο Τζιμπουτί».

Μένω προκειμένου να συγκεντρώσω τα συντρίμια των ασθενοφόρων μας, τα οποία καταφέρνουν, συχνά με απίστευτες δυσκολίες, να φτάσουν στην Αντίς Αμπέμπα. Οι Άγγλοι έφτασαν πρώτοι με μερικά φορτηγά και τον μισό εξοπλισμό τους. Στη διαδρομή, οι Ολλανδοί δέχτηκαν επίθεση από τους chiftas. Ο Schupler, ο Αυστριακός χειρουργός, ο οποίος έκανε πάνω από οκτώ χιλιόμετρα με τα πόδια, βρίσκεται σε άθλια κατάσταση. Τι απέγιναν όλοι οι άλλοι; Σύμφωνα με τους Ολλανδούς, φαίνεται πως ο Gingold, ένας Γάλλος νοσοκόμος, έμεινε με τους Αμερικανούς ιεραποστόλους της Ντέσιε.

Όπως και στο παρελθόν, έτσι και τώρα ρωτάω τον υπουργό Εξωτερικών του παλατιού πόσοι Ιταλοί είχαν αιχμαλωτιστεί από την αρχή του πολέμου.

«Πέντε», μου απαντάει.

Πράγματι έτσι είναι και καταλαβαίνουμε τι σημαίνει αυτό.

Με το πέραςμα των μηνών, οι Ιταλοί γνωστοποίησαν στη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού στη Γενεύη τα ονόματα των στρατιωτών τους που έπεσαν στα χέρια των Αιθιόπων. Οι διαδικασίες που ακολουθήσαμε για να τους βρούμε ή για να μάθουμε για την τύχη τους, οι σφοδρές διαμαρτυρίες που διαβίβάσαμε στον αυτοκράτορα αποδείχθηκαν μάταιες. Το βάρβαρο έθιμο των Αιθιόπων δεν είναι να κρατούν έναν άνθρωπο αιχμάλωτο.

Οι πέντε Ιταλοί αιχμάλωτοι του πολέμου της Αιθιοπίας οφείλουν τη ζωή τους στην καταπληκτική έμπνευση ενός από αυτούς. Το τανκ τους

Η ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΜΜΕΝΗ ΠΟΛΗ

είχε πάθει βλάβη. Εκατό μανιακοί χτυπούσαν με τα όπλα τους τον ατσαλένιο σκελετό του τανκ ζητώντας την παράδοση τους. Ξαφνικά, το καπό σηκώθηκε και ο διοικητής του τανκ φώναξε στα αμχαρικά: «Ζήτω ο Χαϊλέ Σελασιέ. Ο Χριστός αναστήθηκε!» Ο ενθουσιασμός των Αιθιόπων ήταν τέτοιος, που τους οδήγησαν ζωντανούς στον αυτοκράτορα.

Σήμερα, οι πέντε επιζώντες σαπίζουν στη φυλακή της Αντίς Αμπέμπα. Επειδή ανησυχώ μήπως τους σκοτώσουν, απευθύνομαι στον πρέσβη της Γαλλίας, ο οποίος τους παίρνει υπό την προστασία του.

Από όλες τις πλευρές, ινδουιστές, Έλληνες, Αρμένιοι ψάχνουν καταφύγιο στις πρεσβείες. Κάθε διπλωματική κατοικία γίνεται μία μικρή αυτόνομη πόλη. Μέσα στα πάρκα στήνονται εκατοντάδες σκηνές. Η Γαλλία έχει ήδη υποδεχτεί τρεις χιλιάδες πρόσφυγες, οι Γερμανοί καμιά εκατοστή, οι Αμερικανοί οχυρώνονται στο προξενείο τους. Χίλιοι Βρετανοί υπήκοοι έρχονται να τεθούν υπό την προστασία των Σιχ.

Μία ατμόσφαιρα αγωνίας βαραίνει την πόλη. Πρώτα ένα αίσθημα δέους που προμηνύει ότι ο πανικός δεν αργεί να φτάσει. Στρατιώτες ντυμένοι με κουρέλια εισβάλλουν τώρα στη λεωφόρο Μακόνεν απαιτώντας ελεημοσύνη με απειλητικές χειρονομίες. Το βράδυ, οι δρόμοι ερημώνουν.

Οι Zabaniyas εγκαταλείπουν τη θέση τους. Οι Βέλγοι αξιωματικοί, στους οποίους στηριζόμασταν για να αναλάβουν τις αστυνομικές υπηρεσίες, υποχωρούν την τελευταία στιγμή. Κανένας δεν ξέρει ποιος θα διατηρήσει την τάξη.

Τα ιταλικά αεροσκάφη Caproni εμφανίζονται για πρώτη φορά στον ουρανό. Οι Ιταλοί βρίσκονται ογδόντα χιλιόμετρα μακριά.

Την 1η Μαΐου, ο αυτοκράτορας φεύγει για το Τζιμπουτί με ειδικό τρένο.

Ποιος θα επιστρέψει τα κλειδιά της Αντίς Αμπέμπα, της εγκαταλειμμένης πόλης;

Μόλις έφυγε ο αυτοκράτορας, ένα πλήθος με ουρλιαχτά κινείται προς το παλάτι και αρχίζει να το λεηλατεί. Αιθίοπες, Gallas, πρώην στρατιώτες παλεύουν με μανία να αρπάξουν τους θησαυρούς. Και όταν δε βρίσκουν θησαυρό, παίρνουν όπλα.

Εγώ εγκαταλείπω το σπίτι μου και ζητώ καταφύγιο σε μία πρεσβεία. Μένω με έναν Γάλλο δημοσιογράφο σε ένα μικρό διαμέρισμα με θέα τη λεωφόρο Μακόνεν. Δε θα μπορούσα να βρίσκομαι σε καλύτερο σημείο για να παρατηρώ από το παράθυρό μου τι θα συμβεί μετά την άφιξη των Ιταλών, αλλά σύντομα καταλαβαίνω πως τα γεγονότα δε θα μου επιτρέψουν τέτοια ηρεμία.

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Οι πυροβολισμοί, αρχικά μεμονωμένοι, αποκτούν σταδιακά την ένταση πραγματικής ανταλλαγής πυρών. Στα περισσότερα σημεία της πόλης, βλέπουμε να υψώνεται καπνός από τις φωτιές.

«Όλα αυτά δεν έχουν καμία σημασία», μου λέει το πρωί της 2ας Μαΐου ένας γιατρός από την Αντίς Αμπέμπα που είναι εγκατεστημένος στη χώρα πάνω από δέκα χρόνια. «Οι πυροβολισμοί για τους Αιθίοπες είναι ένας τρόπος για να εκδηλώσουν τη χαρά τους».

Δεν υποψιαζόταν τότε ο φουκαράς ότι οι φλόγες θα τον έδιωχναν από το νοσοκομείο και το σπίτι του μέσα στη νύχτα.

Από το μπαλκόνι μου, παρακολουθώ τις πρώτες λεηλασίες. Αυτό συμβαίνει στο μπροστινό σπίτι. Μία ομάδα Αιθίοπων πυροβολεί τα σιδερένια παντζούρια ενός ταξιδιωτικού πρακτορείου. Σπρώχνουν με δύναμη την πόρτα και, απογοητευμένοι που δε βρίσκουν τίποτα μέσα, του βάζουν φωτιά.

Όλα τα μαγαζιά της λεωφόρου λεηλατούνται και τυλίγονται στις φλόγες διαδοχικά. Ο δημοσιογράφος κι εγώ είχαμε συγκεντρώσει στο μικρό διαμέρισμα όλα τα προσωπικά αντικείμενα και τα έγγραφά μας, και έτσι αποφασίζουμε να μείνουμε εκεί και να υπερασπιστούμε τους εαυτούς μας, εάν δεχθούμε επίθεση.

Το απόγευμα, καθώς γράφω στο τραπέζι μου, ακούω ξαφνικά φασαρία στον κάτω όροφο. Ήταν κάποιοι ληστές που εισέβαλαν στο ραφείο. Η είσοδός τους συνοδεύεται από πυροβολισμούς και βλέπω τις σφαίρες να διαπερνούν το πάτωμα γύρω μου.

Με ένα πήδημα φτάνω στο κατώφλι της πόρτας και βλέπω τον δημοσιογράφο να φεύγει με μία μεγάλη βαλίτσα προς την κατεύθυνση ενός μικρού σπιτιού που βρίσκεται στην αυλή πίσω από το δικό μας και το οποίο κατοικείται από Έλληνες. Δεν προλαβαίνω να τον ακολουθήσω και ήδη οι *chiftas* εμφανίζονται ξαφνικά και στρέφουν τα όπλα στο στήθος μου.

«Berr, berr, berr....χρήματα, χρήματα.....».

«Yelem berr....δεν υπάρχουν χρήματα.....».

Δε διστάζουν να σπάσουν την ντουλάπα μου, αλλά προλαβαίνω να σηκώσω τα πιο σημαντικά αρχεία μου και να φύγω γρήγορα για το σπίτι των Ελλήνων.

Φτάνοντας εκεί, ήμουν τόσο εξοργισμένος, που επέστρεψα στο διαμέρισμά μου με ένα περίστροφο στο χέρι. Στους αρχικούς εισβολείς προστέθηκαν πέντε ή έξι Αιθίοπες εντελώς μεθυσμένοι και πολύ απειλητικοί. Δύο από αυτούς τσακώνονταν μεταξύ τους για

Η ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΜΜΕΝΗ ΠΟΛΗ

τα ρούχα που πήραν από τα συρτάρια μου. Σηκώνω ακόμα μερικές φωτογραφίες που συνιστούσαν σημαντικές για μένα αναμνήσεις και, παραμερίζοντας τους δύο στρατιώτες που βρίσκονταν μπροστά στην πόρτα, προσπαθώ να διαφύγω. Γυρίζοντας το κεφάλι, βλέπω ένα όπλο στραμμένο πάνω μου. Πιάνομαι από τα κάγκελα και ένα σάλτο πέντε μέτρων βρίσκομαι μέσα στην αυλή. Ακούω τις σφαίρες να σφυρίζουν, αλλά φτάνω σώος για δεύτερη φορά στο σπίτι των Ελλήνων.

Στο σπίτι αυτό υπήρχε ένα θολωτό κελάρι στο έδαφος. Τα θεμέλιά του ήταν πέτρινα, αλλά ο πρώτος όροφος ήταν φτιαγμένος από ξερή λάσπη. Μία βροχή από σφαίρες χτυπάει τους τοίχους, διαπερνά το σπίτι από άκρη σ' άκρη και μας αναγκάζει να αναζητήσουμε καταφύγιο στο κελάρι.

Ο υπηρέτης μου έρχεται να με συναντήσει και με παρακαλεί να φύγουμε. Το αυτοκίνητό μου είναι παρκαρισμένο ακριβώς μπροστά. Περνώντας από την αυλή, δεν έχουμε παρά να ανοίξουμε μία μεγάλη ξύλινη πόρτα και να διασχίσουμε τον δρόμο. Καταφέρνω γρήγορα να πείσω τους Έλληνες και τους Γάλλους να μεακολουθήσουν. Ο υπηρέτης μου μας ανοίγει την πόρτα. Όλα τα σπίτια γύρω μας καίγονται ήδη, αλλά πρόλαβα να βγάλω το αυτοκίνητό μου πριν αυτά καταρρεύσουν.

Κοιτάζω πίσω μου και βλέπω τον Γάλλο και τους τρεις Έλληνες έτοιμους να με ακολουθήσουν. Πηδάω στον δρόμο. Νιώθω ότι χάνω το κουράγιο μου. Γύρω μου μία ομάδα στρατιωτών που λεηλατεί την περιοχή πυροβολεί μέσα στα παράθυρα των σπιτιών και αυτά τυλίγονται στις φλόγες. Γρήγορα με περικυκλώνουν. Δεν έχω όπλο, αφού έχω χάσει το περίστροφό μου πηδώντας από τον όροφο στην αυλή. Ο υπηρέτης μου, ο οποίος προσπαθεί να με υπερασπιστεί, εξαφανίζεται μέσα στην ταραχή. Νιώθω το τέλος μου να πλησιάζει...

Τη στιγμή εκείνη, ένας από τους ληστές προσπαθεί να αρπάξει την κάμερα που κρέμεται από τον ώμο μου. Η αντίδρασή μου είναι αυθόρμητη και του ρίχνω μία γροθιά στο πρόσωπο. Η κίνησή μου αυτή κάνει όλους τους άλλους να υποχωρήσουν και έτσι καταφέρνω να φτάσω ξανά στην ξύλινη πόρτα και στο σπίτι των Ελλήνων.

Είχα καταφέρει να γλιτώσω, αλλά έγινα έξαλλος βλέποντας πως οι τρεις Έλληνες και ο Γάλλος με είχαν εγκαταλείψει. Η στάση τους με κάνει να διστάζω να ρισκάρω μία ακόμα φορά.

Στις έξι η ώρα, μέσα στη νύχτα, το μόνο που διακρίνουμε είναι η λάμψη των πυρκαγιών. Ολόκληρη η λεωφόρος Μακόνεν είναι

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

τυλιγμένη στις φλόγες και μία βροχή από στάχτες και σπίθες πέφτει πάνω στις αχυρένιες σκεπές.

Έχουμε βρει καταφύγιο στο κελάρι. Αρπάζω ένα ματσούκι και στέκομαι κοντά στην πόρτα, αποφασισμένος να χτυπήσω τον πρώτο που θα επιτεθεί, και να προσπαθήσω να φύγω.

Όμως, είχα ξεχάσει πως οι Αιθίοπες περπατούν ξυπόλυτοι, και κανένας ήχος δε με προειδοποιεί για την άφιξή τους. Στις 7:00 η ώρα μία ομάδα φανατικών εισβάλλει στο κελάρι. Ένας από αυτούς έχει μία ηλεκτρική λάμπα και μπορούμε να δούμε τα όπλα που είναι στραμμένα καταπάνω μας. Για τρίτη φορά σήμερα, η τύχη θα με ευνοήσει. Ένας στρατιώτης απομακρύνεται από την ομάδα, έρχεται προς το μέρος μου και με πιάνει από τον λαιμό με απέραντη τρυφερότητα λέγοντας «Kay Mascall». Είναι ένας στρατιώτης που είχα περιθάλψει παλιότερα στη Waldia!

Πείθει τους επιδρομείς να φύγουν και μας οδηγεί στο σπίτι ενός φίλου του, το οποίο βρισκόταν εκεί κοντά. Ήταν ένα στρογγυλό κτίριο με παχείς πέτρινους τοίχους και έναν περιφραγμένο κήπο. Μας αφήνει τρεις πιστούς στρατιώτες με όπλα και τους υποσχόμαστε πως θα μιλήσουμε με καλά λόγια στους Ιταλούς, εάν μας υπερασπιστούν μέχρι την άφιξή τους.

Η νύχτα περνά μέσα στην αγωνία. Απ' έξω ακούγονται συνεχείς πυροβολισμοί. Με το φως του κεριού βλέπω πως βρισκόμαστε σε κάποια στάνη. Εκεί βρίσκονται οι τρεις Έλληνες, ο Γάλλος, δύο Αιθιοπίδες, δύο παιδιά μιγάδες που φωνάζουν ασταμάτητα, ένα μουλάρι και δύο σκύλοι. Αισθάνομαι χιλιάδες ψύλλους στο κορμί μου. Αδύνατον να κοιμηθώ. Προτιμώ να βγω έξω ακόμα κι αν πρόκειται να με βρει καμιά σφαίρα. Πηγαίνω, λοιπόν, να συναντήσω τους τρεις φρουρούς μου που πυροβολούν αδιάκοπα εναντίον φανταστικών εχθρών. Τους εκλιπαρώ να εξοικονομήσουν πυρομαχικά, όμως εκείνοι δεν καταλαβαίνουν ούτε λέξη από όσα λέω.

Το ξημέρωμα της 3ης Μαΐου, επικρατεί απόλυτη ηρεμία. Οι Έλληνες, που μιλούν αμχαρικά, πιστεύουν πως οι Ιταλοί βρίσκονται προ των πυλών. Οι chiftas και οι λιποτάκτες στρατιώτες εξαφανίζονται σιγά σιγά, αλλά μένουν ακόμα οι lebbas. Οι lebbas είναι κλέφτες, κάποιοι έχουν όπλα ενώ άλλοι απλώς ματσούκια, και λεηλατούν όσα δεν πρόλαβαν οι προκάτοχοί τους. Είναι, αναμφίβολα, λιγότερο επικίνδυνοι από εκείνους, όμως δεν είναι εντελώς ακίνδυνοι.

Στη γειτονιά μας, κυκλοφορεί η είδηση πως υπάρχει ένας hakim μέσα στο σπίτι.. Χτυπάνε τη σιδερένια πόρτα που βλέπει σε έναν μικρό

Η ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΜΜΕΝΗ ΠΟΛΗ

δρόμο. Είναι τραυματίες που ζητούν περίθαλψη. Πιθανότατα πολλοί είναι θύματα των δικών μας φρουρών. Κάνω έναν αυστηρό έλεγχο και δέχομαι μόνο τους τραυματίες, που δέχονται να παραδώσουν τα όπλα και τα πυρομαχικά, ενισχύοντας έτσι σημαντικά τις αμυντικές μας ικανότητες,

Τοποθετώ τους κουτσούς κατά μήκος του τοίχου και τους παρέχω τη στοιχειώδη φροντίδα. Έχω στη διάθεσή μου λίγο αιθιοπικό ύφασμα που ονομάζεται aboudjedid και για φάρμακο, ένα μπουκάλι αμερικάνικου λαδιού μέντας. Μερικές σταγόνες λάδι, λίγο ύφασμα και ορίστε, οι ασθενείς μου ανακουφίζονται.

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Χέρια ενός Αιθίοπα στρατιώτη καμένα από υγρό αέριο μουστάρδας.

Πολλοί ξυπόλυτοι Αιθίοπες πολεμιστές με εγκαύματα από υγρό αέριο μουστάρδας.

Η ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΜΜΕΝΗ ΠΟΛΗ

Ένας Αιθίοπας πολέμιστής απολαμβάνει το οινό σκυόπι μιας αντιλόπης.

Παράδειγμα ενός τέλει Chiffa.

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Η πείνα αρχίζει να γίνεται έντονα αισθητή. Έχουν περάσει είκοσι τέσσερις ώρες που δεν έχουμε φάει. Περνάω, λοιπόν, στην επίθεση. Τοποθετώντας τους στρατιώτες μου κατά μήκος του τοίχου, αρχίζω να στοχεύω όλες τις ομάδες κλεφτών που περνούν από τον δρόμο και τους αναγκάζω να ανοίξουν τα πακέτα τους μπροστά στα μάτια μου. Μετά από μερικές ώρες, παρατηρώ με ικανοποίηση πως η λεία μας αυξάνεται γρήγορα: αλεύρι, ούισκι, σαμπάνια, μπισκότα, κρασί από τον Ρήνο, καθρέφτες, τιράντες, αρώματα, γραφομηχανές... Ένας από τους Έλληνες, ο Νικολάου, είναι ήδη εντελώς μεθυσμένος.

Παρ' όλα αυτά, δεν είμαστε ακόμη ασφαλείς και μέσα στη νύχτα αποκορούμε μία δυνατή επίθεση που πραγματοποιείται από τους τελευταίους chiftas που υποχωρούν.

Η δεύτερη νύχτα μέσα σε αυτή την καλύβα είναι φριχτή. Η έλλειψη αέρα, το κλάμα του μωρού, το γρύλισμα των σκύλων, η φωνή του Έλληνα που δεν παραλείπει ποτέ να φωνάζει κάθε φορά που ζητάμε ησυχία για να ακούσουμε τους ήχους απ' έξω. Αλλά όλα αυτά δεν είναι τίποτα μπροστά στους αχόρταγους ψύλλους. Το πρωί, είμαι γεμάτος τσιμπήματα και φοβάμαι τον εξανθηματικό τύφο περισσότερο από τους lebbas.

Την τρίτη μέρα, μία από τις Αιθιοπίδες δέχεται να παραδώσει ένα γράμμα στην πρεσβεία της Αγγλίας. Εξηγώ σε μερικές γραμμές την κατάστασή μας και δίνω εντολή στη γυναίκα να βάλει τον φάκελο στο πρώτο ευρωπαϊκό αυτοκίνητο που θα βρει.

Τελικά, κατά τις τέσσερις το απόγευμα, φτάνει στ' αυτιά μου ο ήχος μιας μηχανής και ακούω να φωνάζουν το όνομά μου στη μέση του δρόμου. Βγαίνω προσεκτικά και διακρίνω από μακριά μερικούς Γάλλους φίλους σκαρφαλωμένους πάνω σε ένα φορτηγό, εξοπλισμένο με τέσσερα πολυβόλα. Είμαστε, λοιπόν, εκτός κινδύνου. Παρακινώ τους συντρόφους μου να ανέβουν μαζί μου, αλλά οι Έλληνες αρνούνται. Μένω έκπληκτος και τους ρωτάω τον λόγο. Μου δείχνουν με περηφάνια τον σωρό των λαφύρων που έχουν συγκεντρώσει μέσα στην καλύβα. Εκτός από γραφομηχανές, τώρα υπάρχουν και γραμμόφωνα, ομπρέλες...

«Και τα πράγματα;» μου λένε; «Αν φύγουμε, δε θα ξαναβρούμε τίποτα».

Παραιτούμαι από κάθε προσπάθεια να τους πείσω και φεύγω με τον δημοσιογράφο προς την πρεσβεία της Γαλλίας.

Περνώντας από την Αντίς Αμπέμπα βλέπουμε το μέγεθος της καταστροφής. Σχεδόν όλα τα ευρωπαϊκά σπίτια έχουν καταστραφεί από

Η ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΜΜΕΝΗ ΠΟΛΗ

τη φωτιά· κάποια ακόμα καίγονται. Μερικοί έμποροι έχουν χάσει τα πάντα και είναι άστεγοι.

Στην πρεσβεία ξαφνιάζονται που με βλέπουν. Με θεωρούσαν ήδη νεκρό. Τις προηγούμενες μέρες, πολλά φορτηγά με εθελοντές έχουν διασχίσει τους δρόμους της Αντίς Αμπέμπα για να αναζητήσουν τους τελευταίους Ευρωπαίους αγνοούμενους. Χρειάστηκε, επίσης, να εγκατασταθεί μία αμυντική ομάδα γύρω από την πρεσβεία, η οποία υπήρξε αρκετές φορές στόχος επίθεσης. Υπάρχουν τραυματίες, και έφτασα την κατάλληλη στιγμή για να οργανώσω το ιατρείο.

Στις 5 Μαΐου, η Αντίς Αμπέμπα ξυπνά μέσα σε μία εντυπωσιακή σιωπή. Καταλαβαίνει κανείς από τους καπνούς πως σε μερικά σημεία υπάρχουν ακόμα φλεγόμενα σπίτια. Οι δρόμοι είναι έρημοι. Όλοι οι Αιθίοπες το έχουν έχουν βάλει στα πόδια ή κρύβονται μέσα σε καλύβες. Οι Ιταλοί δεν είναι μακριά.

Κάθε εκατό μέτρα βρίσκουμε ένα πτώμα μέσα στα ερείπια. Είναι, κατά κύριο λόγο, Αιθίοπες, αλλά υπάρχουν επίσης μερικοί λευκοί, Αρμένιοι ή Έλληνες, που δολοφονήθηκαν κατά τη λεηλασία των μαγαζιών τους.

Μέσα στους κήπους του παλατιού, ανάμεσα στα συντρίμια των αυτοκρατορικών επίπλων, βλέπει κανείς χαλιά και σκισμένες κουρτίνες.

Ακόμα και τα νοσοκομεία είναι άδεια. Οι κοιτώνες είναι ερημωμένοι και το φαρμακείο σπασμένο. Οι άρρωστοι έχουν φύγει, παίρνοντας μαζί τους ό,τι μπορούσαν από εξοπλισμό και φάρμακα. Αυτό, λοιπόν, συμβαίνει στο νοσοκομείο Menelik, όπως και στο γαλλικό νοσοκομείο, στο νοσοκομείο της Filoa, όπως και στο ιταλικό νοσοκομείο.

Η λεωφόρος Μακόνεν, όπου όλες οι βιτρίνες έχουν καταστραφεί, είναι γεμάτη με κασόνια και μαυρισμένα δοκάρια. Η μικρή ξύλινη παράγκα στην οποία κυμάτιζε με περηφάνια η ολοκαίνουρια σημαία της Kay Mascall έχει καεί. Από εκείνο το μέρος που στέγαζε επί επτά μήνες τις ελπίδες του Ερυθρού Σταυρού της Αιθιοπίας δεν έχει μείνει παρά στάχτη και καπνός.

Το απόγευμα, μαθαίνω πως ο φίλος μου, ο Dr. Melly, χαροπαλεύει στην πρεσβεία της Μεγάλης Βρετανίας. Ο αρχηγός του ένδοξου ασθενοφόρου που έσωσε τόσους ανθρώπους στο βόρειο μέτωπο τελείωσε την αποστολή του στους δρόμους της Αντίς Αμπέμπα, συνοδεύοντας τα φορτηγά που πήγαιναν να συλλέξουν τα θύματα των πυροβολισμών. Τη στιγμή που σηκώνόταν, αφού είχε εξετάσει μία τραυματισμένη γυναίκα, ένας μεθυσμένος chifta τον πυροβόλησε στο στήθος.

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Τη στιγμή που φτάνω στην πρεσβεία, ο υπουργός της Αγγλίας και η γυναίκα του βρίσκονται στη βεράντα της κατοικίας. Από αυτό το σημείο έβλεπε κανείς την εξοχή που κόβεται από τον περίφημο δρόμο του βορρά.

Στον δρόμο αυτό, ένα σύννεφο σκόνης είναι ήδη ορατό. Παγωμένοι, περιμένουμε.

Καταφέρνω να επανέλθω μόνο όταν εμφανίζεται η φασιστική εμπροσθοφυλακή με έναν διαπεραστικό ήχο από μηχανές, σειρήνες και κόρνες.

Από τους κήπους της κατοικίας ακούγονται κραυγές. Για όλους αυτούς τους πρόσφυγες, αλλά και για εκείνους τους ίδιους, οι επιδρομείς φαντάζουν απελευθερωτές.

Σπεύδω προς το ιατρείο, αλλά είναι πολύ αργά. Ο Dr. Melly αφήνει την τελευταία του πνοή τη στιγμή που οι ένοπλες δυνάμεις του Μουσολίνι εισβάλλουν στην πρωτεύουσα.

Το ίδιο βράδυ...

Ο στρατάρχης Μπαντόλιο φτάνει στην πρεσβεία της Ιταλίας. Παρακολουθούσα από κοντά τη στιγμή που πήραν επίσημα υπό την κατοχή τους την Αντίς Αμπέμπα, το οποίο και σηματοδοτεί την τελευταία πράξη του πολέμου της Αιθιοπίας.

Η ιταλική σημαία, εφεξής βασιλική και αυτοκρατορική, υψώνεται. Οι σάλπιγγες ηχούν. Οι στρατιώτες ουρλιάζουν λέξεις που έχουν ήδη ακουστεί στο Κάιρο.

«Ζήτω ο Ντούτσε! Σε ποιον ανήκει η νίκη; Σ' εμάς!»

Έγινα δεκτός από τον στρατάρχη Μπαντόλιο, ο οποίος με χαιρετά ψυχρά, όταν παρουσιάζομαι ως αντιπρόσωπος της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού.

«Κοιτάξτε», μου λέει, «ο Ερυθρός Σταυρός θα ήταν καλύτερο να μην ανακατεύεται σε όλα αυτά».

Δεν του απαντάω τίποτα.

ΙΣΠΑΝΙΑ

ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΙ

Τέλη Ιουλίου 1936. Τα γεγονότα στην Ισπανία γίνονται πρωτοσέλιδο σε όλες τις εφημερίδες. Το όνομα ενός άγνωστου στρατηγού φιγουράρει παντού: Φράνκο.

Ξεκίνησε από το Ισπανικό Μαρόκο για να κατακτήσει τη μητρόπολη. Οι υποστηρικτές του συγκεντρώνονται στη Ναβάρρα και την Καστίλη. Η εξέγερση ενάντια στην κυβέρνηση της Ισπανικής Δημοκρατίας γίνεται όλο και πιο μαζική. Στις μεγάλες πόλεις ο λαός υποστηρίζει την κυβέρνηση. Όμηροι συλλαμβάνονται από κάθε πλευρά. Οι φυλακές είναι υπερπλήρεις. Παντού κυλάει αίμα μετά από τις συνοπτικές εκτελέσεις.

Στη Γενεύη οι σημαντικές προσωπικότητες ενδιαφέρονται για τον χάρτη της Ισπανίας: Μπούργκος, Μπιλμπάο, Σαλαμάνκα, Αλμερία, Χιχόν κ.λπ.. Στον χάρτη, πρέπει να αναζητηθούν αυτές οι πόλεις που ξαφνικά βγήκαν από την αφάνεια. Ποιοι είναι οι Κόκκινοι; Ποιοι είναι οι Λευκοί; Η γραμμή του μετώπου δεν υπάρχει.

Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού συνεδριάζει στη βίλα Moynier, εκεί από όπου, εννέα μήνες πριν, είχα ξεκινήσει το ταξίδι μου για την Αιθιοπία. Έχω έρθει για να παρουσιάσω στην Επιτροπή την έκθεση από την αποστολή μου... όμως, πρόκειται πράγματι για την Αιθιοπία;

«Όλες οι ταχυδρομικές επικοινωνίες με την Ισπανία έχουν κοπεί», λέει ο πρόεδρος Max Huber. «Ωστόσο, πρέπει να δράσουμε. Ο Ερυθρός Σταυρός δεν μπορεί να παραμένει αδιάφορος όταν σε κάποιο σημείο του πλανήτη υποφέρουν άνδρες, γυναίκες και παιδιά. Πρέπει κάποιος να μεταβεί εκεί για να δούμε τι μπορούμε να κάνουμε».

Τα βλέμματα στράφηκαν προς το μέρος μου.

Προσπαθώ να κάνω μία κίνηση διαμαρτυρίας. Δεν είναι πια καιρός να γυρίσω στο νοσοκομείο της Μυλούζ; Η χειρουργική ποδιά μου ταιριάζει περισσότερο από τη βαλίτσα του πολυταξιδεμένου. Η «άδεια» που τόσο γενναιόδωρα μου έχει δοθεί, δεν έχει τελειώσει ακόμα.

Αλλά όλοι μου λένε:

«Δεχτείτε. Δε θα είναι για πολύ, τρεις εβδομάδες το πολύ· μόνο ένα μικρό ταξίδι για να πάρουμε πληροφορίες».

Και οι τρεις εβδομάδες θα γίνονταν τρία χρόνια.

Τον Αύγουστο του 1936 βρίσκομαι στην πρεσβεία της Ισπανίας στο Παρίσι, όπου με υποδέχτηκε αυτοπροσώπως ο Albornoiz. Παρέμενε

ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΙ

πιστός στη Δημοκρατία, αλλά δε φάνηκε να γνωρίζει περισσότερα από τους ανθρώπους της Γενεύης. Το μόνο που μπόρεσε να μου δώσει ήταν ένα επίσημο επιστολόχαρτο της πρεσβείας, το οποίο έγραφε: «Η Ισπανική πρεσβεία στο Παρίσι συστήνει τον γιατρό Marcel Junod, αντιπρόσωπο της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού, σε όλες τις ισπανικές αντιφασιστικές πολιτοφυλακές».

Από το υπουργείο Αεροπορίας στη Γαλλία με ενημερώνουν ότι η εναέρια κυκλοφορία προς την Ισπανία έχει ανασταλεί. Ένας μικρόσωμος, στρουμπουλός άντρας, καθισμένος πίσω από το γραφείο του, με κοιτάζει ψυχρά πίσω από τα γυαλιά του και μου λέει:

«Για να είμαι ειλικρινής, δε θα σας συμβούλευα να πάρετε γαλλικό αεροπλάνο διότι, κατά λάθος, μερικά από τα αεροπλάνα μας εστάλησαν από τους Δημοκράτες να βομβαρδίσουν τους Φρανκιστές, χωρίς καν να αφαιρέσουν τα εθνικά χρώματα κάτω από τα φτερά. Ωστόσο, το γερμανικό αεροπλάνο από τη Στουτγάρδη είναι ακόμη σε υπηρεσία. Μπορείτε να το πάρετε από τη Μασσαλία».

Την επόμενη μέρα, βρίσκομαι σε αυτό το αεροπλάνο, για το πρώτο μου ταξίδι στην Ισπανία, χωρίς να γνωρίζω ακριβώς ποιος θα με παραλάβει στη Βαρκελώνη, οι πολιτοφύλακες ή οι Φρανκιστές.

Όταν προσγειώθηκα στο αεροδρόμιο του Pratt, το κατάλαβα. Εκατοντάδες οπλισμένοι πολιτοφύλακες είχαν περικυκλώσει τον αεροδιάδρομο. Οι αστυνομικοί κοιτάζουν το ελβετικό μου διαβατήριο με συμπάθεια. Βγαίνοντας από το τελωνείο, έχω την τύχη να συναντήσω τον πρόξενό μας, ο οποίος με περίμενε με το αυτοκίνητό του. Μόλις βρεθήκαμε μόνοι, έριξε ένα κλεφτό βλέμμα στο περιλαίμιο και τη γραβάτα μου. Εκείνος δε φόραγε. Τα έβγαλα και τα έβαλα στην τσέπη μου.

Στη διαδρομή προς τη Βαρκελώνη, μας σταμάτησαν πολλές φορές για έλεγχο – πάντα οι ίδιοι πολιτοφύλακες με τις εργατικές φόρμες και τον καλοβαλμένο στρατιωτικό μπερέ που έκανε τα μαλλιά τους να δείχνουν κάπως πιο μακριά από αυτό που συνηθίζεται στους στρατιώτες.

Η ελβετική σημαία πάνω στο όχημα μας ανοίγει όλες τις πόρτες.

«Consulado de Suiza... Siga hombre!»

Ο πρόξενος δεν ξέρει πού βρίσκεται η έδρα του Ερυθρού Σταυρού, αλλά με συμβουλεύει να απευθυνθώ σε ένα από τα νοσοκομεία.

Βρισκόμαστε τώρα στην πόλη. Οι δρόμοι είναι γεμάτοι κόσμο. Τα τραμ, τα λεωφορεία φαίνεται να λειτουργούν κανονικά. Τα αναποδογυρισμένα κουφάρια των αυτοκινήτων καλύπτουν την άκρη

του οδοστρώματος, αφήνοντας ίχνη από τις μάχες των πρώτων ημερών. Στις πλατείες και στους δρόμους υπάρχουν τεράστιες πολύχρωμες αφίσες που απεικονίζουν την προπαγάνδα του αναρχικού κόμματος, του περιήμου F.A.I, της Αναρχικής Ομοσπονδίας Ιβηρικής.

Προσπερνάμε ένα ανοιχτό όχημα που φέρει τη σημαία του Ερυθρού Σταυρού, μέσα στο οποίο διέκρινα τέσσερις κυρίους με λευκές ποδιές που πρέπει να ήταν γιατροί. Σταματάω λίγο πιο πέρα και τους κάνω σήμα υψώνοντας μια κλειστή γροθιά, διότι ένα ανοιχτό χέρι μάλλον θα πυροδοτούσε τη χρήση οπλοπολυβόλων από τους φύλακες που κυκλοφορούσαν παντού.

Ένας από τους επιβαίνοντες του οχήματος μιλάει γαλλικά. Είναι ενθουσιασμένος που με βλέπει εκεί και προτείνει να με οδηγήσει αμέσως στο νοσοκομείο του Ισπανικού Ερυθρού Σταυρού.

Όταν φτάσαμε βρέθηκα περιτριγυρισμένος από πολλούς και διαφορετικούς γιατρούς. Προς έκπληξή μου βρήκα ανάμεσά τους και φιλοβασιλικούς και φιλελεύθερους, οι οποίοι έσπευσαν να μου κάνουν μάθημα πολιτικής διαπαιδαγώγησης. Είναι αλήθεια ότι πολλοί από τους φερόμενους ως «αντιδραστικούς» –αλλά αφοσιωμένοι στους φτωχούς πελάτες τους– παρέμεναν ελεύθεροι στη Βαρκελώνη. Το ίδιο ίσχυε και για ορισμένα αφεντικά που φέρονταν δίκαια στους εργάτες τους. Ένα από τα χαρακτηριστικά του F.A.I., του κόμματος που κυριαρχούσε εκείνη τη χρονική περίοδο στην Καταλονία, είναι το ότι διατηρούσε ανοχή απέναντι σε κάποια στοιχεία που ήταν μεν αντίθετα από την πολιτική του αλλά που στο παρελθόν είχαν επιδείξει αναμφισβήτητη κοινωνική ευαισθησία.

Μαθαίνω επίσης πόσο πολύ η Καταλονία, όπως η χώρα των Βάσκων, θέλει να διαφοροποιηθεί από την Ισπανία. Λίγο αργότερα ένας Βάσκος θα μου έλεγε: «Ο Ebro, που χωρίζει την Ισπανία στα δύο, από τα δυτικά προς τα ανατολικά, σχεδόν παράλληλα με τα Πυρηναία, δεν είναι μόνο ένας γεωγραφικός διαχωρισμός για αυτή τη χώρα. Για εμάς υποδεικνύει το άκρο της Ευρώπης. Όλα όσα είναι νότια του Ebro έχουν αφρικανική απόχρωση».

Απλουστευτική μεν άποψη αλλά με κάποια δόση αλήθειας. Οι Καταλανοί και οι Βάσκοι είναι στοιχειωμένοι από τον αυτονομισμό. Φοβούνται τον καστιλιάνικο στρατό και τους σγουρομάλληδες Ανδalousιανούς. Ωστόσο, καθώς η Ισπανική Δημοκρατία αναγνώριζε ως έναν βαθμό αυτονομία σε αυτές τις επαρχίες κάτω από ομοσπονδιακή κεντρική διοίκηση, ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, Καταλανοί και Βάσκοι, αν και είναι βαθιά καθολικοί, τάχθηκαν από την αρχή ενάντια

ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΙ

στον Φράνκο. Όμως αυτά τα αυτονομιστικά στοιχεία δεν παίζουν ιδιαίτερα ρόλο, καθώς οι πραγματικοί εξουσιαστές είναι τα συνδικάτα: C.N.T., F.A.I. κ.λπ.

«Είμαστε η νόμιμη Ισπανία», λένε με περηφάνια. Ναι, μία νόμιμη Ισπανία, αλλά διαλυμένη από τις τοπικές αφηνιδιαστικές επιθέσεις, καθώς τα ύποπτα στοιχεία εισχωρούν παντού. Σήμερα στη Βαρκελώνη οι αναρχικοί διαπράττουν τις πιο ειδεχθείς δολοφονίες και τις πιο ευγενείς πράξεις. Κατά βάθος, απεχθάνονται κάθε μορφή κυβέρνησης.

Κατά την επίσκεψή μου στο νοσοκομείο ο επικεφαλής γιατρός μού δείχνει τις πρόσφατες αφίσες του F.A.I. που είναι κολλημένες σε όλα τα δωμάτια.

«Θέλουμε να αποδιοργανώσουμε την οργάνωση και να οργανώσουμε την αποδιοργάνωση», είπε ανασηκώνοντας τους ώμους του με κάποιο νόημα.

Όταν του μίλησα για την αποστολή μου με τον Ερυθρό Σταυρό, με συμβούλεψε να επικοινωνήσω με την κυβέρνηση της Καταλονίας, με την ελπίδα πως η οργάνωση εκεί δε θα είχε ήδη χαθεί.

Η αίσθηση της τάξης και της εργασίας που επικρατεί στην Generalidad¹⁰ φαίνεται να με καθησυχάζει. Στις πόρτες, οι φύλακες στέκονται απεργάδιαστοι. Το πλήθος δε συνωστίζεται στους διαδρόμους. Οι κλητήρες γράφουν το όνομά μου και τα υπόλοιπα στοιχεία μου και πέντε λεπτά αργότερα με οδηγούν μέσα από διαδοχικές μεγαλοπρεπείς αίθουσες όπου επιχρυσωμένα καθίσματα και μαρμάρινα τζάκια καθώς και τα κύρια έργα ζωγραφικής απεικονίζουν την ακμή της βασιλικής δυναστείας. Στην τελευταία αίθουσα τα πόδια μου βυθίστηκαν σε ένα παχύ χαλί. Κάτω από ένα ψηλό παράθυρο στέκεται ένας κομπός και πολύ καθωσπρέπει caballero. Φορούσε γκρι κοστούμι. Πλησίασε προς το μέρος μου χαμογελώντας. Ήταν ο κυβερνήτης.

Τα έκπληκτα μάτια μου καρφώθηκαν στο περιλαίμιο και τη γραβάτα του που ήταν τόσο περίτεχνα δεμένα. Μετά από τις εύστοχες συμβουλές που μου έδωσε, εξακολουθούσα να νιώθω κάπως άβολα που το πουκάμισό μου ήταν ανοιχτό. Με το αριστερό χέρι έψαξα στην τσέπη του σακακιού μου το περιλαίμιο και τη γραβάτα: ήταν ελαφρώς τσαλακωμένα, αλλά τα φόρεσα. Η κίνησή μου έκανε τον κυβερνήτη να ευθυμήσει.

«Ναι», είπε, «η περίοδος που περνάμε είναι άσχημη. Αλλά μη φοβάστε τίποτα. Όλα θα ομαλοποιηθούν».

¹⁰ Κυβέρνηση.

Ένιωσα ότι είχα απέναντί μου έναν καταξιωμένο πολιτικό, ο οποίος έκανε την επανάστασή του πίσω από τα παράθυρα. Ο κυβερνήτης άκουσε με συμπάθεια το αίτημά μου, το οποίο βασιζόταν στα λίγα στοιχεία που είχα καταφέρει να συλλέξω από την άφιξή μου στη Βαρκελώνη. Η μοναδική μου σκέψη ήταν να καταφέρουμε να σταματήσουμε τις εκτελέσεις ομήρων και από τις δύο πλευρές. Αυτό μου φαίνεται ότι ήταν και το πιο επείγον πρόβλημα και ο χρόνος θα αποδείκνυε ότι δεν έκανα λάθος. Αυτή επρόκειτο να γίνει η πιο φριχτή πτυχή του δράματος και θα ξεδιπλωνόταν μπροστά στα μάτια μας μέσα στα επόμενα τρία χρόνια.

Αναφέρω στον κυβερνήτη των Δημοκρατών εκείνους που είχαν εκτελέσει οι οπαδοί του Φράνκο στη Μάλαγα και στη Σεβίλλη. Παραδέχτηκε ότι ακόμα και εδώ, στη Βαρκελώνη, με ανώνυμες καταγγελίες είχαν αρπάξει άνδρες και γυναίκες μέσα από τα σπίτια τους εξαιτίας του ονόματός τους, και τα ίχνη τους αγνοούνταν. Εφόσον και στα δύο στρατόπεδα συνέβαιναν τα ίδια περιστατικά, γιατί να μην τα αποφύγουμε με την ανταλλαγή των καταδικασμένων μέσω της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού; Αυτό θα έσωζε πολλές ζωές.

Ωστόσο, η στάση του κυβερνήτη είναι συγκρατημένη και επιφυλακτική. Για να σώσει τους δικούς του στη Μάλαγα θα έπρεπε σχεδόν να συγχωρήσει τους εχθρούς του στη Βαρκελώνη. Πώς να σταματήσεις αυτή την τυφλή και παθιασμένη δικαιοσύνη του όχλου; Δε μου το είπε, αλλά μάντεψα τη διστακτικότητά του. Με συμβουλεύει απλά να πάω να τα συζητήσω όλα αυτά με την κεντρική κυβέρνηση στη Μαδρίτη.

Έφυγα αρκετά απογοητευμένος, αλλά ήμουν αποφασισμένος να μην τα παρατήσω.

Ο κομψός και απόμακρος κυβερνήτης εξαφανίστηκε λίγο αργότερα. Εκ των υστέρων έμαθα πως μετά από κάποιες κακοτυχίες πέρασε στη Γαλλία, αφού πλήρωσε είκοσι πέντε εκατομμύρια πεσέτες.

Οχτακόσια χιλιόμετρα με χωρίζουν από τη Μαδρίτη. Τα αεροπλάνα δεν πετούν πια, τα τρένα είναι σταματημένα, αλλά η τύχη θα μου χαμογελάσει. Ένας από τους βοηθούς του Ερυθρού Σταυρού στη Βαρκελώνη έχει αυτοκίνητο και προσφέρεται να με πάει εκεί. Τον λένε Andres και θα είναι ο πιστός σύντροφος που θα με ακολουθεί παντού στη Δημοκρατική Ισπανία.

Ο Andres είναι εξαιρετικός οδηγός και έχει λάβει μέρος σε πολλούς αυτοκινητιστικούς αγώνες. Γεννημένος από μητέρα Γαλλίδα και πατέρα Ισπανό, μιλάει τη γλώσσα μου και γνωρίζει τέλεια τη χώρα. Δεν ανήκε ποτέ σε κάποιο πολιτικό κόμμα, αλλά η αμείωτη αισιοδοξία του είναι η

ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΙ

ίδια μία πολιτική. Η φράση που συνήθιζε να λέει κάθε φορά που ερχόταν αντιμέτωπος με στιγμές έντονου συναισθηματισμού ήταν *Todo farsa...* Ναι, όλα είναι μια φάρσα. Όμως, αυτή η απλουστευτική θεώρηση της ζωής κρύβει και πολύ κουράγιο.

«Πότε φεύγουμε;» ρωτάει.

«Άμεσα».

Πρέπει ωστόσο να έχουμε κάποια χαρτιά. Του δείχνω αυτό που πήρα από τον πρέσβη, ο οποίος με σύστηνε σε όλες τις αντιφασιστικές πολιτοφυλακές.

«Τέλεια. Χρειάζομαι λίγο χρόνο μέχρι να υπογραφούν οι δύο άδειες κυκλοφορίας και είμαι δικός σας».

Μία ώρα μετά βρίσκόμαστε στον πρώτο έλεγχο, στην έξοδο από τη Βαρκελώνη. Κόντευε απόγευμα, αλλά η εξουθενωτική ζέστη δε φαινόταν να έχει καμία επίδραση στους πολιτοφύλακες, οι οποίοι ξεφύλλιζαν προσεκτικά τα χαρτιά μου. Ο λόγος του πρέσβη μάλλον τους εντυπωσίασε.

«*Siga Camarada*¹¹», μου είπε ο αρχηγός, υψώνοντας τη γροθιά του.

Ο Andres και εγώ απαντήσαμε με τον ίδιο τρόπο: *Puño alto*¹².

Η διαδρομή κατά μήκος της ακτής, δίπλα στη θάλασσα και τα πεύκα, ήταν εντυπωσιακή. Οι κόκκινοι βράχοι και οι απότομες στροφές μου θύμιζαν το *Estérel* στη Νότια Γαλλία, εκεί όπου κάποτε περνούσα τις διακοπές μου. Ο Andres είναι ένας εξαιρετικός οδηγός και για λίγο ξεχνάω την επανάσταση.

Μετά από λίγο φάνηκε ότι πλησιάζαμε σε ένα χωριό. Από μακριά διακρίναμε μερικές μπλε φόρμες. Οι πολιτοφύλακες είχαν πριονίσει ένα δέντρο στα αριστερά, ένα άλλο στα δεξιά και εμείς έπρεπε να ξεπεράσουμε το εμπόδιο. Ο έλεγχος των χαρτιών έγινε ακόμη πιο αυστηρός, όπως μπορέσαμε τουλάχιστον να κρίνουμε από την καχύποπτη και απειλητική όψη των ελεγκτών. Ο αρχηγός τους, κοντός και γεροδεμένος, ακούμπησε την κάννη του όπλου στην πόρτα, πήρε τα έγγραφα μας και τα διάβασε προσεκτικά. Κάποια στιγμή αντιλήφθηκα ότι τα κρατούσα ανάποδα. Μόλις και μετά βίας προσπαθούσα να παραμείνω σοβαρός αλλά, όταν γύρισε τη σελίδα και είδε τη φωτογραφία μου, άρχισε να γελάει και να μας κοιτάει, λέγοντας στον σύντροφό του:

«Μα τι ομοιότητα!»

Δεν ήταν και τόσο τρομερός τελικά...

¹¹ «Ακολουθήστε τον σύντροφο».

¹² Με τη γροθιά ψηλά.

«*Siga Camarada*».

Κάπως έτσι συνεχίσαμε το ταξίδι μας, περνώντας μέσα από δεκάδες ελέγχους. Όταν ο πολιτοφύλακας ήταν τόσο αγράμματος που η αναμονή παρατεινόταν, του λέγαμε:

«Ακούσατε για το φασιστικό αυτοκίνητο που μόλις πέρασε;»

«Φασιστικό αυτοκίνητο; Όχι...»

«Τι; Μας ενημέρωσαν γι' αυτό στον τελευταίο έλεγχο».

Ο πολιτοφύλακας μας άφηνε να περάσουμε για να τρέξει βιαστικά στο τηλέφωνο. Αυτό το κόλπο πετύχαινε συχνά.

Αργά το βράδυ φτάσαμε στη Βαλένθια. Πιο κάτω ήταν σταματημένο ένα φορτηγό γεμάτο ανθρώπους – φαίνεται ότι υπήρχαν εμπόδια στον δρόμο τους... Ξαφνικά, ένιωσα ένα απότομο φρενάρισμα – θα περνούσαμε πάνω από τα πτώματα που κείτονταν στο έδαφος. Μέσα στο φορτηγό, εκείνοι που τους είχαν σκοτώσει φαινόταν ατάραχοι, περήφανοι για το έργο τους.

Κατέβηκα από το αμάξι και τράβηξα δύο με τρία πτώματα στην άκρη του δρόμου για να περάσει το αυτοκίνητο. Ποιοι να ήταν; Από πού να είχαν έρθει; Σκεφτόμουν τις οικογένειές τους που θα περίμεναν μια ζωή χωρίς να μάθουν νέα τους. Δεν ανταλλάξαμε καμία κουβέντα με τους επιβάτες του φορτηγού.

Η Βαλένθια είναι φωτισμένη αλλά και ζωνρή. Ολόκληρη η πόλη είναι γεμάτη από κακοντυμένους και βρόμικους ανθρώπους. Πρέπει να πάμε στο δημαρχείο για να αναζητήσουμε τα *salvo conducto* που θα μας επιτρέψουν να φτάσουμε στη Μαδρίτη.

Μετά από ένα γεύμα στο ξενοδοχείο *Ingles*, βρισκόμαστε στον δρόμο με τους λόφους που μας οδηγεί στην Καστίλη. Η νύχτα ενθαρρύνει τις εκμυστηρεύσεις. Ο Αντρές μου διηγείται την ιστορία του.

Όταν ξεκίνησε η επανάσταση, κατατάχτηκε στον Ερυθρό Σταυρό. Με τα ίδια του τα χέρια σήκωνε τους τραυματίες και τους νεκρούς από τους δρόμους της Βαρκελώνης. Μια μέρα τον έπιασε μια ομάδα αναρχικών που τον είχαν μπερδέψει με κάποιον άλλο, και τον οδήγησαν στην κλασσική *paseo*, τον περίπατο δηλαδή όσων καταδικάζονται σε θάνατο. Την τελευταία στιγμή, λίγο πριν την εκτέλεσή του, κάποιος ένθερμος οπαδός αγώνων τον αναγνώρισε. Αντί να τον πυροβολήσουν, του έδωσαν το τιμόνι για να γυρίσει πίσω στην πόλη.

«*Todo farsa...*»

Κάθε δεκαπέντε λεπτά, ένα φανάρι μάς ανάγκαζε να σταματάμε.

ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΙ

Οι έλεγχοι γίνονταν ακόμη περισσότεροι καθώς πλησιάζαμε στην πρωτεύουσα.

Όταν το ξημέρωμα φτάσαμε στη Μαδρίτη, μέτρησα τις περιπολίες και τα μπλόκα που συναντήσαμε από τη στιγμή που φύγαμε από τη Βαρκελώνη: 148 στο σύνολο.

Στην Puerta del Sol έχει στηθεί μια τεράστια υπαίθρια αγορά, θορυβώδης και πολυπληθής. Οι πολιτοφύλακες, επιστρέφοντας από την Somotiera, πυροβολούν τους σωλήνες με τα όπλα τρομάζοντας έτσι τις περαστικές κυρίες. Όλοι μεθάνε για να ξεχάσουν. Αύριο θα πρέπει να επιστρέψουν στη γραμμή, και ξέρουμε τι σημαίνει αυτό.

Στον Ισπανικό Ερυθρό Σταυρό θέλουν να μάθουν τι πιστεύουν στην Ελβετία για τον πόλεμο της Ισπανίας. Η Επιτροπή αποτελείται κυρίως από γιατρούς και πολιτικούς. Κάποιος μου δίνει μια καφέ στολή.

«Αυτές είναι για τους αξιωματικούς», μου είπε.

Η μπλε προοριζόταν για τους πολιτοφύλακες.

Την επόμενη μέρα, ένας γιατρός με έφερε πολύ κοντά στο μέτωπο, στο Escorial. Πάνω στην πόρτα του παλατιού των βασιλιάδων της Ισπανίας, σε ένα μικρό, απλό κομμάτι χαρτί έχουν τυπωθεί αυτές οι λέξεις: «Κλειστό με εντολή της Δημοτικής Αρχής».

Ωστόσο, η βιβλιοθήκη είχε μετατραπεί σε θεραπευτήριο. Ο γιατρός του θεραπευτηρίου λογομαχούσε με τον αρχηγό της πολιτοφυλακής, καθώς ο τελευταίος είχε πάει να πάρει τέσσερις τραυματίες της εχθρικής πλευράς για να τους εκτελέσει χωρίς δίκη στο κοντινό δάσος. Για τον γιατρό, ένας τραυματίας είναι ιερός, κανένας δεν έχει το δικαίωμα να τον αγγίξει. Εγώ τον υποστήριζα με όλες μου τις δυνάμεις, αλλά συνειδητοποίησα πόσο δύσκολο είναι, σε στιγμές βίας, να επιβάλεις μια ιδέα που σου φαίνεται τόσο φυσική.

Τελικά, έγινα δεκτός από τον υπουργό Εξωτερικών Jose Giral, που ανήκε στη δημοκρατική αριστερά. Ήταν μετριοπαθής. Δέχτηκε αμέσως τις προτάσεις μου για την ανταλλαγή των ομήρων και δήλωσε έτοιμος να με υποστηρίξει και στα υπόλοιπα μέλη της κυβέρνησης. Πήρα ακόμη ένα επίσημο χαρτί που δήλωνε ότι οι γυναίκες και τα παιδιά θα μπορούν να φύγουν ελεύθερα από το έδαφος της Δημοκρατίας, εάν το επιθυμούν.

Μένω έκπληκτος με αυτήν τη απρόσμενη επιτυχία μετά τις αποτυχίες μου στη Βαρκελώνη. Μόνο μια σκέψη περνάει από μυαλό μου: Να περάσω στην άλλη πλευρά και να καταφέρω το ίδιο αποτέλεσμα και με τους Φρανκιστές.

Ο Φράνκο δεν ήταν μακριά – δέκα χιλιόμετρα με χώριζαν από τη Σαλαμάνκα. Για να φτάσω εκεί, όμως, θα έπρεπε να ξαναφύγω για Βαρκελώνη, να κάνω αντίστροφα τη διαδρομή με τους 148 ελέγχους, να περάσω στη Γαλλία διασχίζοντας τα Πυρηναία και να μπω και πάλι στην Ισπανία από το Saint-Jean-de-Luz· ένα μικρό ταξίδι 1.500 χιλιομέτρων ανάμεσα σε υψωμένες γροθιές, τραγούδια και μπλε στολές.

Το Ιρούν έχει πάρει φωτιά. Ακούμε τους πυροβολισμούς. Όλα τα σπίτια καίγονται. Αδύνατον να περάσεις. Ένας Καρλιστής που είχα γνωρίσει στο Αντάι και του μίλησα για την αποστολή μου, με πήρε στο αυτοκίνητό του. Φτάσαμε σε μια μικρή περιοχή στα σύνορα, την Dancharinea. Ο Ερυθρός Σταυρός στην Ισπανία του Φράνκο είχε ενημερωθεί και με περίμεναν.

Οι πολιτοφύλακες έδωσαν τη θέση τους στους requetés¹³ με τους κόκκινους μπερέδες και τις ανοιχτές παλάμες που φώναζαν *Arriba España*.

Οι εκπρόσωποι του Φρανκικού Ερυθρού Σταυρού είναι πραγματικοί *caballeros*: το στόμα τους είναι κλειστό και το πηγούνι προεξέχει. Ο Καρλιστής με συστήνει στον κόμη Vallelliano, έναν καλοστεκούμενο άντρα με συγκαταβατικό αέρα. Δίπλα του στέκονταν δύο εύσωμες κυρίες, μία κόμισσα και μία μαρκησία. Έκανα χειροφίλημα και ανταλλάξαμε αβρότητες.

«Είναι πολύ μεγάλη τιμή για την Ισπανία να υποδέχεται έναν αντιπρόσωπο της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού. Θα σας μεταφέρουμε αμέσως στη Βιτόρια, όπου σας περιμένει ο Επίσκοπος».

Μπήκαμε σε ένα πολυτελές αυτοκίνητο. Ο Vallelliano κάθισε μπροστά, δίπλα στον οδηγό και εγώ πίσω με την κόμισσα.

«Έρχεστε από τη Μαδρίτη; Πόσο απαίσιο... Τι κουράγιο χρειάστηκε, αλήθεια, να βρίσκεστε ανάμεσα στους Κόκκινους... Είστε τυχερός που καταφέρατε να επιστρέψετε...»

Τι μπορούσα να απαντήσω; Για μένα ήταν όλοι τους Ισπανοί.

Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού ο κόμης αποδεικνύεται πραγματικό ταλέντο στην αφήγηση. Μας διηγείται τις μάχες που είχαν γίνει εναντίον των Γάλλων.

Η κόμισσα ήταν μια έξυπνη γυναίκα. Είχε ζήσει καιρό στο Παρίσι και μιλούσε πολύ καλά γαλλικά. Όταν άρχισα να μιλάω για την ανταλλαγή των ομήρων, μετρίασε λίγο τον ενθουσιασμό μου χαμογελώντας ευγενικά, σαν να με προειδοποιούσε να είμαι προσεκτικός. Ο Ισπανός είναι ευαίσθητος....Αντάλλαξε έναν *caballero* για έναν Κόκκινο.

¹³ Καρλιστές στρατιώτες.

ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΙ

Στη Μαδρίτη με είχαν ρωτήσει εάν ήμουν μασόνος και είχαν εκπλαγεί με την αρνητική απάντηση. Εδώ με ρωτάνε εάν είμαι καθολικός και δείχνουν κάπως ενοχλημένοι όταν τους λέω πως είμαι προτεστάντης. Αναγκάζομαι να διορθώσω τυχόν λανθασμένες εντυπώσεις, λέγοντας ότι είμαι, πρώτα απ' όλα, με τον Ερυθρό Σταυρό.

Στη Βιτόρια, ένα τεράστιο ιεροδιδασκαλείο έχει μετατραπεί σε νοσοκομείο, με τη γενναιόδωρη προσφορά του προκαθήμενου της Ισπανίας Επισκόπου. Όταν μπήκαμε στην αίθουσα της υποδοχής, διακόσια μαύρα μάτια γύρισαν προς το μέρος μου. Έβλεπα μόνο ένα πλήθος λευκές στολές, ανάμεσα στις οποίες ξεχώριζε το πορφυρό ράσο του Επισκόπου. Οι εκατό νοσοκόμες που τον περιβάλλουν με τρομάζουν περισσότερο και από τα όπλα της πολιτοφυλακής στη Μαδρίτη. Ήταν οι πιο όμορφες κοπέλες της Ισπανίας.

Υποκλίθηκα μπροστά στον Επίσκοπο χωρίς να του φιλήσω το δαχτυλίδι και είδα τα βλέμματα να ξαφνιάζονται. Η αμηχανία μου όμως γρήγορα εξαφανίστηκε. Τον επίσκοπο τον δέκρινε μια γοητευτική απλότητα. Του προτείνω να επισκεφθούμε τους τραυματίες.

Πόση διαφορά από τα νοσοκομεία της Μαδρίτης... Όλα είναι οργανωμένα και καθαρά. Ωστόσο, ο επίσκοπος μου λέει για την έλλειψη φαρμάκων, καθώς στη Ναβάρρα τα αποθέματα έχουν εξαντληθεί. Το ιεροδιδασκαλείο φιλοξενεί 200 τραυματίες. Καθημερινά φτάνουν κι άλλοι από το μέτωπο του Ιρούν.

Το ταξίδι συνεχίζεται... Παμπλόνα. Η μαγευτική πόλη της Ναβάρρα σφύζει από ζωή. Τίποτα δεν έχει καταστραφεί, αφού η πόλη είχε δηλώσει αμέσως πως είναι υπέρ του Φράνκο, οι κάτοικοί της είναι σχεδόν όλοι Καρλιστές. Παντού στις πλατείες, στα μπαλκόνια, βλέπω σημαίες σε κόκκινο και χρυσό.

Εκεί μαθαίνουμε για την πτώση του Ιρούν και την ταχεία προσπέλαση των *requetés* στο Σαν Σεμπαστιάν. Ο ενθουσιασμός βρίσκεται στο αποκορύφωμα, και οι αισιόδοξοι βλέπουν το τέλος του πολέμου σε 6 εβδομάδες... «*España una, grande, libre!*» Στην πραγματικότητα, ο Φράνκο δεν έχει κάνει ακόμα τη σύνδεσή του με τον Βορρά και θα χρειαστεί χρόνος πριν από την παράδοση της φριχτής μάχης στο Μπανταχόθ.

Την ώρα του μεσημεριανού φαγητού μάς ανακοίνωσαν ότι το βράδυ ήμασταν καλεσμένοι από την εθνικιστική χούντα στο Μπούργκος. Το αυτοκίνητο περνάει γύρω από την Guipuzcoa, την πλουσιότερη επαρχία των Βάσκων, όπου τα σπίτια έχουν επίπεδες στέγες, ορόφους και παράθυρα γοτθικού ρυθμού.

«Εδώ είναι η *Μιράντα η Κόκκινη*», μου ψιθυρίζει ο κόμης. «Χρειάστηκε να βάλουμε πολλούς στη φυλακή και να τους εκτελέσουμε».

Στη συνέχεια περνάμε από την πεδιάδα της Καστίλης. Ήδη από μακριά διακρίνεται το κωδωνοστάσιο του καθεδρικού ναού του Μπούργκος. Εκεί όλες οι σημαίες αναμειγνύονται: Η κόκκινη με το χρυσό των φιλοβασιλικών, που υποδηλώνει τους εθνικιστές· η μαύρη με το κόκκινο της φάλαγγας, που μου θύμισε αυτήν του F.A.I., και το πορφυρό λάβαρο των *requetés*. Οι τοίχοι είναι καλυμμένοι με επιγραφές: «*Arriba España... Viva Φράνκο*».

Τα παλιά σπίτια «αγκαλιάζουν» τον μεγαλοπρεπή καθεδρικό ναό με μια αρχέγονη θέρμη.

«Εδώ ακόμα και οι πέτρες είναι “εθνικιστές”», μου λέει η κόμισσα χαμογελαστά.

Στις 6:00 το απόγευμα βρισκόμουν στο δημαρχείο με τους ηγέτες της εξέγερσης. Ανάμεσά τους ήταν ο στρατηγός Cabanellas, με τη μακριά λευκή γενειάδα και ο αναπληρωτής στρατηγός Molla, μεγαλόσωμος και παγερός, με τα μάτια του να κρύβονται πίσω από τα χοντρά γυαλιά.

Όταν τους μίλησα για το σχέδιο περί ανταλλαγής ομήρων, τα στόματα σφίχτηκαν, τα βλέμματα σκλήρυναν. Ο στρατηγός Molla μου λέει:

«Πώς μπορείτε να διεκδικείτε να ανταλλάξουν έναν *Caballero* με ένα Κόκκινο κάθαρμα;» Αναφισβήτητα αυτή είναι η επίσημη άποψη αυτής της πλευράς. Και ο στρατηγός συνεχίζει: «Εάν αφήσω να φύγουν οι αιχμάλωτοι, ο λαός θα με θεωρήσει προδότη. Εάν οι Κόκκινοι μάθαιναν πως θέλουμε να ανταλλάξουμε τους ομήρους, θα έσφαζαν και τους τελευταίους που έχουν μείνει. Και έπειτα φτάσατε πολύ αργά, κύριε. Αυτά τα καθάρματα έχουν ήδη σκοτώσει τις πιο όμορφες πνευματικές αξίες αυτής της χώρας».

Τα λόγια του δε με αποθαρρύνουν. Ζητάω απλώς το ίδιο που έχει κάνει δεκτό η Δημοκρατική Κυβέρνηση στη Μαδρίτη: την ελεύθερη έξοδο από την περιοχή των γυναικών και των παιδιών.

Μετά από δύο ώρες συζήτησης, πήρα τελικά το πολύτιμο χαρτί με την υπογραφή του στρατηγού Cabanellas εκ μέρους της εθνικιστικής χούντας. Μου υποσχέθηκε, επίσης, ότι η προτεινόμενη ανταλλαγή των ομήρων μεμονωμένα, ή βάσει λίστας που θα στέλνεται από τη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού, δε θα απορρίπτεται a priori.

Πριν φύγω από το Μπούργκος, επισκέφθηκα τον εθνικιστικό Ερυθρό Σταυρό και σημείωσα τις ελλείψεις σε φάρμακα, χειρουργικά εργαλεία, επιδέσμους... Έπειτα έφυγα για το Saint-Jean-de Luz, απ' όπου

ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΙ

τηλεφώνησα στη Γενεύη να τους ενημερώσω για τις ενέργειές μου.

Η επιτυχία φαινόταν μεγάλη. Γυναίκες και παιδιά θα μπορούν να φύγουν από το ένα ή το άλλο στρατόπεδο και να συναντηθούν με τους δικούς τους στο αντίπαλο στρατόπεδο. Η συμφωνία έχει υπογραφεί και από τις δύο πλευρές. Δυστυχώς, θα βλέπαμε αργότερα ποια ήταν η αξία αυτής της δέσμευσης.

Η πρώτη αντιπροσωπεία που συνάντησα στο Saint-Jean-de Luz μου ζήτησε την ανταλλαγή δύο ανδρών. Ο ένας ήταν ένας γνωστός Καρλιστής, ο don Esteban Bilbao, και ήταν αιχμάλωτος των Βάσκων στο Μπιλμπάο. Ο δεύτερος, ο Ercoreca, ήταν ένας ηλικιωμένος. Ήταν ο σοσιαλιστής δήμαρχος του Μπιλμπάο, ο οποίος είχε συλληφθεί από τους *requetés* και κρατούνταν στη φυλακή της Παμπλόνα.

ΙΣΠΑΝΙΑ

Μεταφορά ομήρων σε βρετανικό πολεμικό πλοίο μετά την επίτευξη συμφωνίας ανταλλαγής.

Δημοκρατικοί που εγκαταλείπουν την Ισπανία.

ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΙ

Στο φρούριο της φυλακής του Μοντjυϊς, φυλακισμένοι που κρατούνται από το καθεστώς του Φράνκο κάνουν γυμναστική.

Αξιωματούχοι της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού στο δημοκρατικό μέτωπο κατά τη διάρκεια διαπραγμάτευσης όρων παράδοσης μεταξύ των πολιορκητών και πολιορκημένων της Santa Maria de la Cabezza.

Με τηλεγράφημα ζητώ την έγκριση των Φρανκιστών. Προς μεγάλη μου έκπληξη η απάντηση είναι θετική.

Η δυσκολία είναι πως καμία πλευρά δε θέλει να αφήσει πρώτη τον όμηρό της. Μετά από δέκα μέρες συζήτησης καταφέρνω να πείσω τους Βάσκους να αφήσουν να φύγει ο Esteban Bilbao εάν πάω εγώ ο ίδιος να τον πάρω και μου δώσει τον λόγο της τιμής του να παραμείνει στη Γαλλία, έως ότου φέρω τον Ercoreca από τη Ναβάρρα.

Ο πρέσβης της Γαλλίας, M. Herbette, προτείνει ο ίδιος να με συνοδεύει με ένα ελαφρύ καταδρομικό, το *Alcyon*, που μας οδήγησε, στις 24 Σεπτεμβρίου του 1936, μέχρι το μικρό λιμάνι των Βάσκων, στο Μπερμέο.

Κάναμε με το αυτοκίνητο τα σαράντα χιλιόμετρα που μας χώριζαν από το Μπιλμπάο και συναντήσαμε έναν αυτονομιστή αρχηγό της Δημοκρατίας των Βάσκων. Αφού άκουσε τις εξηγήσεις μου, αποφάσισε να περάσω το ίδιο βράδυ από τη Βασκική Εθνικιστική Χούντα.

Μέσα σε μερικές ώρες καταφέρνει να συγκεντρώσει τα δώδεκα μέλη της προσωρινής κυβέρνησης και η σύσκεψη ξεκινάει αμέσως.

Είμαστε εν μέσω συζητήσεων, οι Βάσκοι είναι πολύ θετικά διακείμενοι να ακούσουν τις προτάσεις μου όταν, ξαφνικά, ένας γραμματέας μπαίνει στην αίθουσα για να μας ανακοινώσει ότι το ραδιόφωνο του Μπούργκος μεταδίδει το ακόλουθο μήνυμα:

«Προσοχή! Προσοχή! Εάν ο Dr. Junod είναι ζωντανός, καλείται να εγκαταλείψει το Μπιλμπάο αύριο, πριν από το ξημέρωμα».

Όλοι οι Βάσκοι με κοιτάζουν με έκπληξη. Πώς; Τι σημαίνει αυτό; Αυτό υποδηλώνει σίγουρα ότι επίκειται βομβαρδισμός. Η ένταση είναι μεγάλη και η σύσκεψη διακόπτεται. Προσπαθώ να δικαιολογηθώ λέγοντας πως δεν έχω ιδέα γι' αυτά που λένε οι Φρανκιστές, αλλά κάθε εξήγηση φαίνεται μάταιη.

Παρ' όλα αυτά, ο Πρόεδρος Jose Antonio Aguirre γυρίζει προς το μέρος μου και μου λέει ότι εξακολουθεί να έχει εμπιστοσύνη στον Ερυθρό Σταυρό, αλλά προφανώς δεν είναι καλή στιγμή να συζητήσουμε για την ανταλλαγή διότι, εάν πρόκειται να βομβαρδίσουν το Μπιλμπάο, η αντίδραση του πλήθους απέναντι στους ομήρους θα ήταν τρομερή. Με συμβουλεύει να πάω όσο το δυνατόν γρηγορότερα στο Σαν Σεμπασιτιάν για να αποτρέψω τους Φρανκιστές να βομβαρδίσουν την πρωτεύουσα της χώρας των Βάσκων. Μου επιτρέπει ακόμα να πάρω μαζί μου τον don Esteban, η ανταλλαγή του οποίου έχει γίνει δεκτή.

«Τον λόγο μας πρέπει να τον κρατάμε».

ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΙ

Περιμένουμε το βράδυ και βάζουμε τον don Esteban σε ένα ταξί. Είναι καλά κρυμμένος ανάμεσα στον πρέσβη και εμένα. Ο άνθρωπος είναι νεκρός παρά ζωντανός, και πρέπει να τον καθησυχάζω συνεχώς, γιατί πιστεύει πως έχει φτάσει η τελευταία του ώρα. Μου δίνει τον λόγο του ότι θα παραμείνει στη Γαλλία μέχρι την απελευθέρωση του ERCORECA.

Στις 9:00 το βράδυ φτάσαμε στο μικρό λιμάνι του Μπερμέο όπου μας περίμενε το γαλλικό ταχύπλοο. Μόνο όταν ανεβήκαμε στο πλοίο ο don Esteban κατάλαβε ότι δεν του έχω πει ψέματα. Έπαθε νευρικό κλονισμό επειδή είχε χάσει κάθε ελπίδα.

Η καρδιά μου ξεχειλίζει από ευγνωμοσύνη για αυτούς τους Βάσκους που με εμπιστεύτηκαν και που ήταν οι πρώτοι που θα έδιναν το παράδειγμα του ανθρωπισμού απελευθερώνοντας έναν όμηρο.

Στο Saint-Jean-de-Luz, οδηγώ εγώ ο ίδιος τον Esteban στο ξενοδοχείο, λέγοντάς του να με περιμένει να επιστρέψω από την Παμπλόνα και έφυγα αμέσως για να πάω εκεί να αναζητήσω το αντάλλαγμα, τον ERCORECA.

Η υποδοχή των Φρανκιστών ήταν τελείως διαφορετική. Είχα όμως ένα χαρτί από την Εθνικιστική Χούντα, υπογεγραμμένο από τον στρατηγό Mola, το οποίο επέδειξα στη φυλακή της Παμπλόνα. Παρόλο που τα έγγραφά μου ήταν σωστά, οι αρχές της φυλακής αρνήθηκαν να μου παραδώσουν τον ERCORECA. Με πρόσφατη εντολή, ο στρατηγός Mola τους είχε απαγορεύσει –δεν ξέρω με ποιο πρόσχημα– να απελευθερώσουν έναν πολιτικό κρατούμενο.

Τηλεφωνώ στην Comandancia, τον στρατό του Valladolid, αλλά και από εκεί μου απαντούν αρνητικά.

Δεν μπορώ να κρύψω την ανησυχία μου. Εάν δε μου επιστραφεί ποτέ αυτός ο κρατούμενος, δε θα τολμώ να παρουσιαστώ στους Βάσκους.

Επικοινωνώ λοιπόν απευθείας με τη Χούντα στο Μπούργκος και ζητώ από τον διοικητή της φυλακής να ακούσει ο ίδιος την απάντηση.

Το Μπούργκος φαίνεται σύμφωνο, αλλά ο δεσμοφύλακας επιμένει να μιλήσει με τον στρατηγό Mola προσωπικά, ο οποίος δεν είναι εκεί και θα πρέπει να περιμένω και πάλι. Η αγανάκτηση που νιώθω αντικαθίσταται από πραγματική οργή, αλλά το μόνο που εισπράττω είναι ένα σωρό προσβολές... Δεν καταλαβαίνουν ότι οι Βάσκοι ήταν αρκετά γενναίοι για να κάνουν την πρώτη κίνηση με τον Esteban, τον δικό τους εκπρόσωπο, και ότι αυτός είναι ήδη σε γαλλικό έδαφος.

Η μέρα περνούσαν και στις 6:00 το απόγευμα, με προσωπική διαταγή του στρατηγού Mola, μου παρέδωσαν τον ERCORECA. Είναι ένας πράος,

ήσυχος ηλικιωμένος που δεν ξέρει τι του συμβαίνει. Στο αυτοκίνητο τον ενημέρωσα για τις συνθήκες της απελευθέρωσής του και δε σταμάτησε να εκφράζει την ευγνωμοσύνη του. Τον ρώτησα αφηρημένα εάν γνώριζε τον άντρα με τον οποίο τον αντάλλαζαν. Απάντησε θετικά και έτσι αποφάσισα να τους φέρω σε επαφή στο ξενοδοχείο Saint-Jean-de-Luz.

Φτάσαμε εκεί στις 10:00 το βράδυ. Όταν μπήκαμε μέσα με τον ERCORECA, ο Esteban Bilbao καθόταν στο σαλόνι. Αυτοί οι δύο άνθρωποι, καταδικασμένοι σε θάνατο από δύο αντίπαλες πλευρές, βρίσκονταν πρόσωπο με πρόσωπο και αγκαλιάζονταν σαν δύο παλιοί φίλοι.

«Hombre! Hombre!¹⁴!»

Ορκίζονται ο ένας στον άλλο ότι θα δοκιμάσουν τα πάντα ώστε να σταματήσουν τις δολοφονίες.

«Θα είμαστε οι καλύτεροι σύμμαχοί σας», μου είπαν.

Δεν ξαναείδα τον Βάσκο, αλλά ο άλλος, ο οποίος αργότερα έγινε υπουργός Δικαιοσύνης του Φράνκο, ξέχασε γρήγορα τον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό.

Το ραδιόφωνο του Μπούργκος δεν είχε πει ψέματα. Στις 25 Σεπτεμβρίου του 1936 το Μπιλμπάο υφίσταται τον πρώτο βομβαρδισμό.

Την επόμενη μέρα επιστρέφω στο Σαν Σεμπασιτιάν. Η επιτυχημένη ανταλλαγή του Esteban με τον ERCORECA είναι ήδη γνωστή σε όλη την πόλη. Εκατοντάδες άνθρωποι έρχονται να με παρακαλέσουν να συνεχίσω τις προσπάθειές μου. Τώρα μένει να σωθούν 130 γυναίκες και νεαρές κοπέλες, φυλακισμένες στο Μπιλμπάο, οι οποίες ανήκουν στην υψηλή αριστοκρατία της Ισπανίας. Όταν ξεκίνησε ο πόλεμος, βρίσκονταν σε διακοπές στο Σαν Σεμπασιτιάν και τις πήραν οι Βάσκοι κατά την αποχώρησή τους. Ανάμεσά τους υπάρχουν κόμισσες, μαρκησίες και σύζυγοι ανώτερων αξιωματούχων ή γνωστών στρατιωτικών.

Κοιτάζω τους γονείς τους με μια κάποια πικρία. Θυμάμαι τις δυσκολίες που μου προκάλεσαν οι Φρανκιστές όταν έπρεπε να βγάλω τον ERCORECA από την Παμπλόνα.

«Θέλω να προσπαθήσω ξανά», είπα, «αλλά αυτή τη φορά χρειαζόμαστε το αντίπαλο μέρος να μην προβάλλει καμία αντίρρηση. Ο Φράνκο θα πρέπει απελευθερώσει αντίστοιχα τον ίδιο αριθμό Βάσκων γυναικών που τώρα κρατούνται σε φυλακές στην Παμπλόνα, τη Βιτόρια και το Σαν Σεμπασιτιάν.

«Αλλά πώς... Βεβαίως, μου απαντά ένας Καρλιστής. Είμαστε πρόθυμοι να σας τις δώσουμε».

¹⁴ «Άνθρωπε! Άνθρωπε!»

ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΙ

Θέλω πολύ να τον πιστέψω, αλλά χρειάζομαι μία επίσημη διαβεβαίωση. Τότε παρενέβη ο κόμης Vallerliano.

«Ο λόγος μας είναι αρκετός», λέει κοφτά.

Έστω. Δεν έχω παρά να επιστρέψω στη Γαλλία και να βρω ένα πλοίο που θα με πάει στους Βάσκους.

Στο Saint-Jean-de-Luz έχω την ευκαιρία να γνωρίσω τον Βρετανό πρόξενο του Μπιλμπάο που μόλις είχε φτάσει. Με προσκαλεί να επισκεφθώ τα πολεμικά πλοία που είναι αγκυροβολημένα στο λιμάνι. Ανεβαίνουμε σε ένα από τα βρετανικά αντιτορπιλικά, το *Exmouth* και γνωρίζω τον άνθρωπο που θα γίνει ο καλύτερός μου σύμμαχος σε όλη τη διάρκεια του Ισπανικού πολέμου: τον Πλοίαρχο Burrrough.

Ο Burrrough είναι εύσωμος και καλοστεκούμενος, με φαρδείς ώμους και ροδαλή επιδερμίδα από τα σταγονίδια της θάλασσας. Το όνομά του θα το διαβάσαμε αργότερα σε ένα διάσημο ανακοινωθέν. Είναι αυτός που, ως ναύαρχος πλέον, θα βοηθούσε τον στρατό του Montgomery να περάσει τον Ρήνο.

Αμέσως αναπτύχθηκε μια συμπάθεια μεταξύ μας. Όταν του εξήγησα τι θέλω να κάνω μου είπε:

«Είστε λίγο σαν τον Μίκυ Μάους που βλέπει την ισορροπία της Ισπανίας σαν δύο δίσκους, έναν λευκό και έναν κόκκινο. Εάν γείρει ο ένας από τους δύο δίσκους, πηδάτε στον άλλον για να τους ισορροπήσετε.

«Έτσι ακριβώς. Όταν υπάρχουν δέκα άνθρωποι καταδικασμένοι σε θάνατο από τη μία πλευρά, βρίσκω άλλους δέκα από την άλλη και προσπαθώ να τους ανταλλάξω, και έτσι σώζω είκοσι ανθρώπους».

«Εξοχα! Πότε φεύγουμε;»

«Αύριο. Για το Μπιλμπάο».

Την επόμενη μέρα ήμασταν πράγματι εκεί και, ως ανταμοιβή για την απελευθέρωση του Ercoreca, πήρα από τους Βάσκους την άδεια για να επισκεφθώ τους πολιτικούς κρατούμενους.

Στο λιμάνι είναι δεμένα τρία μικρά φορτηγά πλοία-πλωτές φυλακές, όπου κρατούνται οι όμηροι. Εκατοντάδες όμηροι, που ζουν στο αμπάρι κάτω από άθλιες συνθήκες, χωρίς φως, χωρίς αέρα, παρά μόνο ό,τι μπαίνει από τα φινιστρίνια. Η εξαθλίωσή τους είναι τρομακτική. Είναι εξίσου μεγάλη με το μίσος που χωρίζει τον Βάσκο από τον Καρλιστή, τον σοσιαλιστή από τον στρατιωτικό, τον κομμουνιστή από τον περήφανο Καστιλιανό.

Ο αρχηγός της αστυνομίας μου λέει:

«Κάνουμε τα πάντα για να αποφύγουμε τις σφαγές, αλλά, βλέπετε, μετά τον τελευταίο βομβαρδισμό, οι εργάτες μας ξέθαναν 250 πτώματα γυναικών και παιδιών. Το πλήθος κινείται προς τα πλοία από τις γέφυρες και καμιά αστυνομία δεν μπορεί να σταματήσει τον θυμό τους. Χρειάστηκε να απελευθερώσουμε κάποιους γνωστούς ομήρους για να αποφύγουμε τη σφαγή όλων. Ξέρω ότι είναι απαίσιο. Μακάρι να μπορούσα να το αποτρέψω, αλλά, μάρτυς μου ο Θεός, ήταν πάνω από τις δυνάμεις μου...» Και συνεχίζει λέγοντας: «Εάν θέλετε να πάρετε όλους αυτούς τους ομήρους, θα σας τους δώσω, αλλά πρέπει να μου φέρετε πίσω τον ίδιο αριθμό Βάσκων. Εάν πολλοί έχουν ήδη εκτελεστεί, υπάρχουν ακόμη αρκετοί στις φυλακές της Ναβάρρα και του Μπούργκος».

Δυστυχώς, έχω συγκεκριμένη συμφωνία με τους Φρανκιστές, η οποία αφορά μόνο 130 γυναίκες και κοπέλες...

Κατευθυνόμαστε προς το μοναστήρι Los Angeles Custodios όπου κρατούνται. Βλέποντας το περιβραχιόνιο του Ερυθρού Σταυρού και με την ιδέα ότι θα γίνει κάποια ανταλλαγή, οι γυναίκες ενθουσιάζονται και σπεύδουν προς το μέρος μου όταν μπαίνω στη φυλακή. Φοβούνται ότι θα χρησιμεύσουν με τη σειρά τους ως όμηροι, και θα τις πετάξουν, όπως τόσους άλλους, στα σιχαμερά αμπάρια των πλοίων. Μου εξιστορούν πως, μετά τη βομβιστική επίθεση, το πλήθος διαδήλωσε έξω από την πύλη του μοναστηριού. Η ενεργητική παρέμβαση της αστυνομίας έσωσε τη ζωή τους, γιατί αλλιώς θα τις είχαν σκοτώσει όλες.

«Οι Βάσκοι είναι κτήνη», ούρλιαζαν.

Ωστόσο, γνωρίζω πως στο Σαν Σεμπαστιάν οι Φρανκιστές εκτέλεσαν μία γυναίκα για το μοναδικό έγκλημα ότι ήταν μητέρα κομμουνιστή.

Και πάλι, την πρώτη κίνηση την έκαναν οι Βάσκοι. Η προσωρινή κυβέρνηση συμφωνεί να αφήσει ελεύθερες τις 130 γυναίκες το ίδιο βράδυ από το *Exmouth*.

Για να αποφευχθεί η μεταφορά αυτών των πολύτιμων ομήρων μπροστά από το πλήθος, μέσα από το Μπιλμπάο, αποφασίσαμε να τις μεταφέρουμε το σούρουπο με λεωφορείο μέχρι το λιμανάκι της Plencia, μια απόσταση 15 χιλιομέτρων. Το *Exmouth* θα περνούσε σε κοντινή απόσταση και θα έστελνε τέσσερα ταχύπλοα για τη μεταφόρτωση.

Η επιχείρηση διεξάγεται ομαλά στις δέκα το βράδυ. Η αστυνομία κάνει καλά το καθήκον της και η μεταφορά με το λεωφορείο δε δημιουργεί κανένα πρόβλημα. Αλλά οι γυναίκες φοβούνται πολύ.

Στην Plencia, τα λεωφορεία δεν μπορούν να σταματήσουν στο λιμάνι. Οι γυναίκες πρέπει να προχωρήσουν μέσα στο σκοτάδι, πάνω από τα βράχια, μερικά μέτρα που χωρίζουν τον δρόμο από έναν όρμο για να φτάσουν στα

ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΙ

ταχύπλοα. Οι Άγγλοι ναυτικοί τις βοηθούν, τις υποβασιάζουν, και καμιά φορά τις κουβαλάνε όπως τα παιδιά μέχρι το πλοίο.

Στις 11:00 η ώρα όλοι βρίσκονται στο πλοίο. Φεύγω από τους Βάσκους φίλους μου. Ανάμεσα στον ήχο των κουπιών ακούω έναν εγκάρδιο αποχαιρετισμό:

«*Saluda camarada, buena suerta*¹⁵».

Και μια σύσταση:

«Φέρτε μας πίσω τις δικές μας!»

Την επόμενη μέρα, το Exmouth δένει τις άγκυρες και οι επιβάτες του αποβιβάζονται στο Saint-Jean-de-Luz. Τα γαλλικά λεωφορεία τις μεταφέρουν μέχρι το Ιρούν, όπου οι φρανκικές αρχές τις περιμένουν στα σύνορα. Το Σαν Σεμπασιτιάν πανηγυρίζει τον ερχομό τους.

Μέσα στη μεγάλη αίθουσα στο παλάτι του κυβερνήτη, οι γυναίκες αυτές βρίσκουν επιτέλους τους συγγενείς τους, με τα συναισθήματα να ξεχειλίζουν, όπως μπορούμε να φανταστούμε. Ένας συνταγματάρχης υπέρμαχος του Φράνκο πήρε τον λόγο.

«Καλώς ορίσατε, λοιπόν, στην εθνικιστική Ισπανία. Τα συγχαρητήριά μας που ξεφύγατε από τα νύχια αυτών των φριχτών Κόκκινων, κ.λπ... Ζήτω η Ισπανία! Ζήτω ο Φράνκο!»

Όλος ο κόσμος σήκωσε τα χέρια εκτός από μένα. Έμεινα μόνος με τον συνταγματάρχη. Με κοίταξε και με ρώτησε:

«Τι θα θέλατε, κύριε; Και πρώτα απ' όλα, ποιος είστε;»

Ξαφνιάστηκα κάπως:

«Ο αντιπρόσωπος του Ερυθρού Σταυρού που συνόδευε όλες αυτές τις γυναίκες...»

«Δεν το γνώριζα... Είστε Ελβετός, έτσι δεν είναι;»

«Ναι».

«Και τι θέλετε;»

«Μα... περιμένω να παραλάβω 130 γυναίκες Βάσκες ως αντάλλαγμα».

«Πώς, υπάρχει και αντάλλαγμα;»

«Μα φυσικά, συνταγματάρχα μου. Δεν το γνωρίζατε;»

«Όχι, δεν το γνώριζα», απάντησε ψυχρά. «Αλλά πρέπει να σας πω ότι έχουμε ήδη ελευθερώσει αρκετές Βάσκες ... Καμία από αυτές δε θέλει να γυρίσει πίσω. Εξάλλου, πρόσθεσε με ένα ειρωνικό χαμόγελο, είναι καλύτερα εδώ απ' ό,τι στο Μπιλμπάο».

¹⁵ «Γεια σου σύντροφε, καλή τύχη».

ΙΣΠΑΝΙΑ

Η πρώτη σκέψη που έκανα ήταν: Άραγε αυτό είναι προαγγελία ενός νέου βομβαρδισμού; Επανέλαβα για τρίτη φορά:

«Υποσχέθηκα στους Βάσκους να επιστρέψω τις δικές τους. Πρέπει να μου τις δώσετε».

«Καλά, καλά...» κατέληξε κάπως καχύποπτος, «αυτό θα το δούμε με τον Ισπανικό Ερυθρό Σταυρό».

Δύο μέρες μετά, σε ένα από τα πιο όμορφα σπίτια στο Μπούργκος, μια πολύ παλιά κατοικία που οι τοίχοι της ακουμπούν τον καθεδρικό ναό, ήμουν καλεσμένος σε ένα πλούσιο δείπνο του κόμη Castifole. Ήθελε να μου μιλήσει για ομήρους, για ανταλλαγές... Ήταν παρόντες πολλοί Ισπανοί αριστοκράτες, οι οποίοι με συνεχάρησαν και με ευχαρίστησαν. Κι όμως, δεν ένιωθα καμία ευχαρίστηση. Είχα μείνει με την εντύπωση ότι η αποστολή μου θα έμενε στη μέση. Όταν τελειώσαμε το φαγητό, δεν άντεξα άλλο:

«Πείτε μου, πότε ακριβώς υπολογίζετε να μου δώσετε το αντίστοιχο μέρος της ανταλλαγής;»

Τα γέλια γύρω από το τραπέζι έγιναν πιο νευρικά.

«Μα, κύριε, μου είπε ο κόμης Valleslliano, τις έχουμε ήδη απελευθερώσει τις Βάσκες γυναίκες σας, αλλά δε θέλουν να εγκαταλείψουν ο εθνικιστικό έδαφος».

«Λυπάμαι, κύριε, αλλά ξέρω ότι πολλές από αυτές είναι ακόμα στη φυλακή».

«Ποιες;»

Δεν είχα κανένα πρόβλημα να αναφερθώ σε ονόματα, και κυρίως σε πολλούς συγγενείς του Βάσκου υπουργού Irujo.

«Μα όχι, κύριε, αυτές δεν προβλέπονται για την ανταλλαγή. Είναι οι συγγενείς ενός υπουργού, μην το ξεχνάτε».

«Πώς; Μα οι γυναίκες που συνόδεψα από το Μπιλμπάο δεν ανήκουν στην αριστοκρατία σας; Δεν είναι πολλές από αυτές συγγενείς ανώτερων αξιωματούχων, των μεγαλύτερων στρατιωτικών αρχηγών σας;»

Μέσα στην αναστάτωση που δημιουργήθηκε από αυτή την έκπληξη, αφήνω τη λίστα που μου είχε δώσει η βασκική κυβέρνηση.

«Αυτές είναι οι γυναίκες που πρέπει να ελευθερωθούν τώρα. Όλες αυτές οι γυναίκες...»

«Όχι, κύριε, αυτό είναι αδύνατο...» και ο τόνος γινόταν όλο και πιο ψυχρός. «Ο στρατηγός Φράνκο δε θα το επιτρέψει ποτέ».

«Εάν κατάλαβα καλά, εσείς δεν έχετε λόγο σε όλο αυτό;»

ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΙ

Ο κόμης με αντικρούει:

«Εμείς έχουμε κάποιον λόγο, αλλά οι Κόκκινοι δεν έχουν».

Τους κοιτάζω λοιπόν με απόλυτη ηρεμία και τους απαντώ:

«Αρχίζω να πιστεύω ότι οι αληθινοί κύριοι, οι caballeros, δε βρίσκονται στο Μπούργκος αλλά στο Μπιλμπάο».

Αυτό προκάλεσε ξέσπασμα. Σηκώθηκαν όλοι από το τραπέζι. Εγώ ήμουν κάπως χλωμός, αλλά κυρίως εξουθενωμένος από αυτή τη ματαιοδοξία. Μουρμούρισα:

«Πιστεύω ότι θα ήταν προτιμότερο να φύγω. Θα ξαναμιλήσουμε για όλα αυτά αργότερα».

Αυτό διήρηκε αρκετές εβδομάδες.

Αντί για τις 130 Βάσκες γυναίκες, παρέλαβα μόνο τις συγγενείς του υπουργού Irujo και μερικές άλλες που είχαν καταδικαστεί σε θάνατο στοΣαν Σεμπασιτιάν.

Έλαβα επίσης την υπόσχεση ότι θα μπορέσουν να επαναπατριστούν σαράντα παιδιά Βάσκων που βρίσκονταν σε ένα θερινό σχολείο, όχι πολύ μακριά από το Μπούργκος.

Οι γυναίκες του Μπιλμπάο πίστευαν ότι δε θα ξαναδούν ποτέ τα παιδιά τους. Ψιθυρίζαμε χαμηλόφωνα ότι σίγουρα τα είχαν φάει οι Μαυριτανοί. Γύρω από αυτό το θέμα κυκλοφορούσαν οι πιο παράλογες φήμες. Μόλις μου έδωσαν την υπόσχεση της επιστροφής τους, έστειλα τηλεγράφημα στους Βάσκους. Δε φαντάζεστε τη χαρά που έκαναν με αυτό το νέο.

Θα έφταναν στο Saint-Jean-de-Luz στις 25 Οκτώβρη. Θα τα παραλάμβανε το Exmouth και το βράδυ θα ήμασταν στο Μπιλμπάο.

Ωστόσο, το πρωί της 25ης Οκτωβρίου μάταια περίμενα την άφιξη των παιδιών. Στις 11:00 έλαβα ένα μήνυμα από τα σύνορα το οποίο μου έλεγε ότι όλα είχαν αναβληθεί και ότι η αναχώρηση των παιδιών είναι ξανά υπό συζήτηση. Ίσως αν πήγαινα στο Μπούργκος... Αλλά είχα υποσχεθεί στις Βάσκες ότι θα τους έφερνα πίσω σήμερα τα παιδιά τους. Πρέπει να πάω στο Μπιλμπάο για να τους εξηγήσω την κατάσταση.

Το κλίμα πάνω στο Exmouth δεν ήταν καθόλου ευχάριστο. Ο Burrough ήταν έξαλλος. Το ίδιο κι εγώ.

Στις 5:00 το απόγευμα, όταν το πλοίο μπήκε στο λιμάνι του Μπιλμπάο, βλέπω από πολύ μακριά τον κόσμο να σπρώχνεται στις αποβάθρες. Οι καμπάνες της πόλης χτυπούν, οι σειρήνες ουρλιάζουν. Όλοι είναι πεπεισμένοι ότι τα παιδιά είναι στο πλοίο. Κατέρρευσα.

Μόλις κατέβηκα από το πλοίο, όλες οι μανάδες τρέχουν καταπάνω μου: «Los ninos, los ninos?»¹⁶»

Δυστυχώς, σηκώνω τα χέρια μου για να τους πω ότι δεν είναι εδώ. Μέσα στο πλήθος δημιουργήθηκε μια κίνηση θυμού. Οι γυναίκες τα έβαλαν μαζί μου. Αυτή η τρομερή απογοήτευση αποδίδεται στον Ερυθρό Σταυρό. Ακούγονταν από παντού βρισιές και μας φώναζαν:

«Κάτω ο Ερυθρός Σταυρός!»

Οι άνθρωποι με έφτυναν στο πρόσωπο. Η βασκική αστυνομία παρενέβη για να με προστατέψει. Κάποιοι Άγγλοι που με συνόδευαν προσπάθησαν να εξηγήσουν ότι οι Φρανκιστές ήταν οι μόνοι υπεύθυνοι, αλλά μετά βίας τους άκουγαν. Ανάμεσα στις κραυγές και τις σφιγμένες γροθιές –και αυτή τη φορά όχι για να χαιρετήσουν– κατευθύνθηκα προς το δημαρχείο, όπου μπόρεσα επιτέλους να μιλήσω με ηρεμία στις μητέρες των παιδιών. Επί μία ώρα, χρησιμοποιώντας τα λιγοστά ισπανικά που γνώριζα, προσπαθούσα να τις καθησυχάσω, και τελικά, να δεσμευτώ επίσημα απέναντί τους:

«Σε δέκα μέρες, σας ορκίζομαι, θα φέρω τα παιδιά σας πίσω».

Θα μπορέσω να κρατήσω τον όρκο μου;

Έπρεπε να παλέψω αρκετά, στο Μπούργκος, για να παρθεί τελικά μια απόφαση. Ευτυχώς, κάποιοι καλοί φίλοι Καρλιστές χρησιμοποίησαν όση επιρροή είχαν και έτσι, την προκαθορισμένη μέρα, έφερα στο Saint-Jean-de-Luz όλη την «κατασκήνωση».

Όταν πλέον ήταν πάνω στο πλοίο, το Exmouth χόρευε στη θάλασσα και έπλεε με χάρη στα ανοιχτά της Κανταβρίας.

Στο Μπιλμπάο, οι καμπάνες ηχούσαν αυτή τη φορά για να υποδεχτούν την άριξή μας και ξέχασα αρκετά γρήγορα, μέσα σ' αυτή την απερίγραπτη αγαλλίαση, τα βάσανα του πρώτου ταξιδιού.

Τα παιδιά ήταν εδώ. Είχα κρατήσει τον λόγο μου.

Είπα ότι είχα καταφέρει να ελευθερώσω κάποιες γυναίκες που είχαν καταδικαστεί σε θάνατο στοΣαν Σεμπασιάν. Γι' αυτό ήταν απαραίτητη η καλή θέληση –σχεδόν συνεννοχή– του δημάρχου.

Ήταν φιλοβασιλικός, ένας πολύ γενναίος και έντιμος άνδρας. Σύντομα όμως θα καθαιρούνταν γι' αυτή τη γενναιοδωρία του. Αλλά οι καταδικασμένοι σε θάνατο είχαν περάσει τα σύνορα.

Σε αυτό το γκρουπ υπήρχαν τρεις-τέσσερις νέες κοπέλες. Θυμάμαι μία από αυτές, ονόματι Maria Olazabal. Είχε συλληφθεί από το καθεστώς

¹⁶ «Τα παιδιά μας, τα παιδιά μας».

ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΙ

του Φράνκο στο πλοίο που έκανε τη διαδρομή ανάμεσα στη Μπαγιόν και το Μπιλμπάο. Συνόδευε κάποια παιδιά, τα περισσότερα ορφανά, στη Γαλλία στις θερινές κατασκηνώσεις. Κατά τη σύλληψή της, βρήκαν πάνω της ένα σημειωματάριο της Διεθνούς Κόκκινης Βοήθειας¹⁷. Ήταν αρκετό για να την εκτελέσουν...

Κάπου στα τέλη του Οκτωβρίου κατάφερα να τη βγάλω από τη φυλακή και να φύγουμε για τη Γαλλία με το αυτοκίνητο.

Σε όλη τη διαδρομή μέχρι τα σύνορα, η Μαρία δεν άνοιξε το στόμα της. Στο ημίφως της νύχτας διέκρινα τα ωχρά της χαρακτηριστικά. Δεν μπορούσε να πιστέψει ότι όλο αυτό ήταν αλήθεια...

Όταν περάσαμε τα σύνορα, γύρισε προς το μέρος μου και μου είπε:

«Muchas gracias señor¹⁷».

Τότε τη ρώτησα:

«Πού θέλεις να πας, Μαρία;»

«Μα, στα παιδιά μου, στο Μπιαρίτζ. Με περιμένουν.

Την πήγα λουπόν μέχρι εκεί».

Η Μαρία ήταν αγχωμένη. Ανοιγόκλεινε τα πόδια της και έγερνε μπροστά για να δει τον δρόμο μέσα από το παράθυρο.

«Εκεί, είπε. Ο πρώτος δρόμος δεξιά».

Στο τέλος του δρόμου φτάσαμε μπροστά σε μια βίλα. Μερικά σκαλιά, ένα πλατύσκαλο, τεράστια κάγκελα, πίσω από τα οποία μια μεγάλη φωτισμένη αίθουσα.

Το χολ ήταν γεμάτο παιδιά που έπαιζαν και ούρλιαζαν. Η Μαρία έγειρε προς τα κάγκελα. Ξαφνικά, ένα από τα παιδιά την αντιλήφθηκε.

«Μαρία... Μαρία...»

Όλα τα παιδιά έτρεξαν προς το μέρος της.

Δεκάδες χεράκια τεντώθηκαν προς εκείνη μέσα από τα κάγκελα.

¹⁷ «Σας ευχαριστώ πάρα πολύ, κύριε».

ΑΝΤΑΛΛΑΣΣΟΝΤΑΣ ΖΩΕΣ

Ανάμεσα στους ανθρώπους που υποστηρίζουν ότι οι Βάσκοι [...] έχουν δείξει σημάδια ανθρωπισμού[...] βρίσκεται ένας αποστάτης και ανόητος.

Δε χρειάζεται να διαβάσω περισσότερα. Ο «αποστάτης και ανόητος», είμαι εγώ. Η εφημερίδα που μου φέρνει αυτές τις κακές ειδήσεις είναι η *Phalange*, στο Σαν Σεμπασιτιάν και αυτή η όχι και τόσο κολακευτική εκτίμηση στο πρόσωπό μου είναι οι τελευταίες λέξεις ενός μακροσκελούς ανακοινωθέντος για την ανταλλαγή των ομήρων.

Εδώ και έναν μήνα πολλαπλασίασα τις προσπάθειες έτσι ώστε οι Φρανκιστές να σεβαστούν πλήρως την υπόσχεσή τους. Το αντάλλαγμα μετά την επιστροφή των ευγενών φυλακισμένων από το Μπιλμπάο είναι τόσο εξευτελιστικό, που μου είναι αδύνατον να αποδεχτώ αυτή την αδικία. Κατά τη διάρκεια του τελευταίου μου ταξιδιού στη Σαλαμάνκα είχα ζητήσει επίμονα να μάθω εάν τα μέτρα της χάριτος που είχαν δοθεί φειδωλά ρύθμιζαν οριστικά τις 130 απελευθερώσεις που είχαν υποσχεθεί στους Βάσκους. Αυτό το περιφρονητικό ανακοινωθέν με οδηγούσε στο να μην μπορώ να αμφισβητήσω την απάντηση της κυβέρνησης.

Από τη στιγμή που η αξιοπιστία μου έχει χαθεί εντελώς πια, πρέπει να δώσω σε άλλους αντιπροσώπους την ευκαιρία να τύχουν καλύτερης αποδοχής από τις αρχές του Φράνκο. Δε νιώθω καθόλου να πτοούμαι. Καταλαβαίνω ακόμα καλύτερα μάλιστα, μετά από αυτή τη μερική αποτυχία, το τεράστιο έργο που μπορεί και που πρέπει να αναλάβει η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού εν μέσω της φρίκης του εμφύλιου πολέμου.

Δεν είμαστε οι μόνοι, εξάλλου, που ασχολούμαστε με τους ομήρους. Η παρέμβασή μας προκάλεσε παντού μια γενναϊόδωρη συμμετοχή πρωτοβουλιών και προτάσεων. Η διπλωματική αποστολή, το διπλωματικό σώμα –κυρίως οι Άγγλοι– προσπαθούν να συγκροτήσουν σχεδόν παντού «επιτροπές ανταλλαγής», η αδυναμία των οποίων είναι το ότι δρουν αρκετά συχνά αποδιοργανωμένα. Αλλά και και μεταξύ των αλαζόνων υπάρχουν συγκρούσεις: ο καθένας πρόβαλλε τις σχέσεις του με τα δύο μέρη, υποστηρίζοντας ότι μπορεί να πραγματοποιήσει το αδύνατο.

Στο Saint-Jean-de-Luz όπου βρίσκομαι, έρχονται να με δουν απεσταλμένοι από όλα τα στρατόπεδα: Βάσκοι, Καρλιστές, Δημοκρατικοί, ακόμα και εθνικιστές, χωρίς βέβαια να το γνωρίζει η

κυβέρνησή τους. Με ικετεύουν να συνεχίσω αλλού την αποστολή που μου ήταν αδύνατον να ολοκληρώσω στον Βορρά, λόγω της θρασείας ματαιοδοξίας κάποιων «κυρίων».

«Αφού είστε “ανεπιθύμητος” στους Λευκούς, πηγαίνετε να δουλέψετε με τους Κόκκινους...»

Δεν κάνω διάκριση ανάμεσα σε Λευκούς και Κόκκινους· και, επιπλέον, τους τονίζω ότι, εάν πήγαινα να «δουλέψω με τους Κόκκινους», θα το έκανα για να διασώσω ακόμα μερικούς Λευκούς φυλακισμένους. Αλλά τι σημασία έχει; Παντού υπάρχουν άνθρωποι που υποφέρουν· κι εμένα μόνο αυτούς με ενδιαφέρει να γνωρίσω.

Την άνοιξη του 1937, με διαταγή της Γενεύης, παίρνω μετάθεση στην Κυβέρνηση της Δημοκρατίας που αποσύρεται στη Βαλένθια. Ξαναβλέπω στους δρόμους της Καταλονίας εικόνες από την αρχή της επανάστασης: τους αναρίθμητους ελέγχους της πολιτοφυλακής με τις κάπως ξεθωριασμένες από τον χειμώνα μπλε στολές, τις σημαίες του F.A.I., τα τραγούδια και τις υψωμένες γροθιές.

Οι κήποι της Βαλένθια είναι γεμάτοι από λογής λογής τριαντάφυλλα και πορτοκαλιές, αλλά στην πόλη επικρατεί απερίγραπτος συνωστισμός. Διακόσιες χιλιάδες άνθρωποι είχαν βρει καταφύγιο εδώ, εγκαταλείποντας τη Μαδρίτη ή την ερειπωμένη Μάλαγα που είχαν πέσει εδώ και λίγες μέρες στα χέρια των οπαδών του Φράνκο.

Μαζί με τον Dr. Ronald Martí, έναν άλλον εκπρόσωπο της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού, εγκαταστήσαμε μια νέα αντιπροσωπεία στα ευρύχωρα γραφεία της Calle Ciscar. Ήρθα αμέσως σε επαφή με τον υπουργό Jose Giral, ο οποίος είχε γίνει πρόεδρος της Επιτροπής Ανταλλαγών για την Κυβέρνηση της Δημοκρατίας, με αναπληρωτή τον υπουργό Δικαιοσύνης M.Manolo Irujo. Επί μήνες τους εκλιπαρούσα, τους θερμοπαρακαλούσα και τελικά τους έπεισα να μου δώσουν τις λίστες με τα ονόματα· και μετά τους έδωσα κι άλλες. Ο δρόμος των ανταλλαγών θα είναι το Γιβραλτάρ ή η Μασσαλία, πάντα χάρη στα έμπιστα πλοία του βρετανικού πολεμικού ναυτικού, των οποίων η παρουσία και μόνο μειώνει αρκετές δυσκολίες. Αλλά για τους ενδιαφερομένους, αυτές οι δυσκολίες θα είναι σχεδόν τόσο μεγάλες όπως και στον Βορρά: Μόλις γινόταν δεκτή μια ανταλλαγή από την Βαλένθια, η Σαλαμάνκα είτε αρνούνταν ή δεν απαντούσε. Πολλές φορές συνέβαινε ακόμα και το αντίστροφο.

Η αντιπροσωπεία μας σύντομα αποκτά μεγάλη σπουδαιότητα. Από το πρωί μέχρι το βράδυ γίνεται μία ατελείωτη παρέλαση. Ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός είναι γνωστός παντού. Του προσδίδουν απεριόριστη

εξουσία, η οποία γίνεται σχεδόν ενοχλητική, γιατί πολύ σπάνια πραγματοποιούνταν οι ανταλλαγές.

«Το όνομά του είναι στη λίστα. Είμαι σίγουρος».

Επειδή είναι στη λίστα, πιστεύουμε ότι έχει σωθεί. Δεν είναι σίγουρο, ωστόσο κάποιες φορές είναι αλήθεια. Πόσες περιπτώσεις είχαν «κρατηθεί» από μέρα σε μέρα, για μήνες ολόκληρους, μέχρι την ώρα της απελευθέρωσης...

Δε σταματάμε να παρενοχλούμε την αστυνομία ή το υπουργείο Πολέμου μέχρι να αποκτήσουμε τα ονόματα των αιχμαλώτων. Είναι ένα ευαίσθητο έργο, καθώς οι διαταγές εγκλεισμού και φυλάκισης περιβάλλονται από μυστήριο. Γενικά, γνωρίζουμε τους καταδικασμένους: εκτίουν την ποινή τους στο Carcel Modelo ή σε στρατόπεδα, για τα οποία έχουμε πάρει άδεια να επισκεπτόμαστε. Αλλά υπάρχει επίσης και η μεγάλη λίστα των «απομονωμένων», τους οποίους είχαν συλλάβει από ασαφείς καταγγελίες. Κάποιοι από αυτούς ήταν πραγματικοί κατάσκοποι, όπως αποκαλύφθηκε στις ανακρίσεις, και αρνούνταν να μας δώσουν τα ονόματα. Όποιος μπλέκεται με τη διερεύνηση θεωρείται και ο ίδιος ύποπτος... Έτσι, οι γονείς έρχονταν σ' εμάς. Πιο συχνά όμως έρχονταν οι γυναίκες, όταν ο πατέρας ή ο αδερφός είχε εξαφανιστεί ένα ωραίο απόγευμα ή δεν είχε γυρίσει από τη δουλειά. Κάποιες φορές, κάποιος φίλος που μπορεί να τους είχε δει τελευταίος σε κάποιο μέρος, εξαφανιζόταν με τη σειρά του και αυτός...

Υπήρχε και άλλη μια κατηγορία γονιών: Εκείνοι που είχαν τα παιδιά του φυλακισμένα «στην άλλη πλευρά», μέσα στις φυλακές του Φράνκο. Αυτοί έρχονταν στην αντιπροσωπεία για να συμπληρώσουν ένα «μήνυμα με νέα» δίνοντας ένα όνομα και μια διεύθυνση και κάποιες ασαφείς πληροφορίες για τον αγνοούμενο.

Έτσι βρίσκονταν δίπλα δίπλα φίλοι και εχθροί, χωρίς ποτέ να συμφιλιώνονται: αυτοί οι οποίοι τώρα αναζητούσαν, αλλά αγωνίστηκαν για αντίθετες ιδέες. Και οι δύο πλευρές το γνωρίζουν αλλά ο καθένας πιστεύει στη δικιά του αλήθεια. Ο καθένας τους μετράει το μίσος για την κλίκα που κρατάει και κάνει ένα αγαπημένο του πρόσωπο να υποφέρει. Και είναι όλοι τους Ισπανοί, όλοι τους μέσα στον ίδιο ανθρώπινο πόνο.

Ένα παράδειγμα ανάμεσα σε χίλια: η Isabella.

Έχει ένα σπουδαίο ισπανικό όνομα. Είναι ένθερμη φιλοβασιλική, μια μεγάλη κυρία. Τον πατέρα της τον σκότωσαν μπροστά στα μάτια της, όταν ξεκίνησε η επανάσταση. Ο αδερφός της, ο Juan, είναι ένας από αυτούς για τους οποίους ρωτώ κάθε μέρα εδώ και τρεις μήνες τους

υπεύθυνους της φυλακής της Ισπανικής Δημοκρατίας.

Κάθε εβδομάδα η Isabella ερχόταν να με δει και άκουγα την ίδια παράκληση:

«Ας μου πουν τουλάχιστον τι του έχει συμβεί... Προτιμώ να γνωρίζω ότι πέθανε παρά να ζω με αυτή την αβεβαιότητα...»

Μια μέρα η απάντηση ήρθε: «Εκτελέστηκε μαζί με άλλους δέκα, τα ονόματα των οποίων είναι [...] στο νεκροταφείο του [...] όλοι θάφτηκαν στον ίδιο τάφο με αριθμό [...]»

Η Isabella βγήκε από το γραφείο μου χωρίς ένα δάκρυ, χλωμή σαν τον θάνατο, αδύνατη και σφιγμένη στο μαύρο της φόρεμα. Διασταυρώθηκε στον προθάλαμο με την Carlita που είχε έρθει να μάθει τα νέα για τον αρραβωνιαστικό της, ο οποίος είχε εξαφανιστεί «από την άλλη πλευρά» και χωρίς αμφιβολία ήταν φυλακισμένος στη Σαλαμάνκα.

Η καθεμία γνώριζε την ιστορία της άλλης. Κοιτάχτηκαν. Κατάλαβαν αμέσως τι είχε γίνει. Έτσι, με μια κίνηση περιωρόνησης και μίσους, απομακρύνθηκαν ακουμπώντας στους τοίχους.

Το βλέμμα της Carlita είχε μια περιέργη λάμψη όταν μπήκε στο γραφείο μου. Την άκουσα να μουρμουρίζει:

«Τουλάχιστον εκείνη μπορεί τώρα να πάει στον τάφο του. Εγώ δε θα μάθω ποτέ, ποτέ...»

Αυτό το δράμα συνέβαινε καθημερινά. Ένας αδιάβατος τοίχος χώριζε τα δύο στρατόπεδα. Τίποτα δεν τον διαπερνούσε. Τίποτε άλλο πέρα από τις βρισιές και τις σφαίρες. Αλλά πέρα από εκεί, υπάρχει σιωπή. Μια απόλυτη σιωπή και στις δύο πλευρές. Έχετε κάποιον εκεί, στην άλλη πλευρά της γραμμής και δεν ξέρετε αν είναι ζωντανός.

Έχω καταλάβει εδώ και πολύ καιρό ότι αυτή η αγωνία είναι το πιο απελπιστικό βασανιστήριο. Έχω δει πολλά χέρια τρεμάμενα να τείνουν προς αυτό το τετράγωνο χαρτί που τελικά μπορούσαμε να κυκλοφορήσουμε ανάμεσα στα δύο στρατόπεδα: Το μήνυμα του Ερυθρού Σταυρού.

Δεν υπάρχει σχεδόν τίποτα σε αυτό το μήνυμα: ένα όνομα, μία διεύθυνση και ένα μήνυμα που δεν ξεπερνά τις είκοσι πέντε λέξεις. Κάποιες φορές, όταν ξαναερχόταν, η λογοκρισία δεν είχε αφήσει παρά μόνο μια υπογραφή, αλλά ήταν η απόδειξη ότι ήταν ζωντανός. Έτσι τα μάτια που διάβαζαν το όνομα, που αναγνώριζαν την υπογραφή, έκλαιγαν από χαρά.

Σε όλη τη διάρκεια του Ισπανικού Εμφυλίου, ο Διεθνής Ερυθρός

ΙΣΠΑΝΙΑ

Σταυρός θα ανταλλάξει ανάμεσα στα δύο μέρη της Ισπανίας, από το Μπούργκος στη Βαρκελώνη, από τη Μαδρίτη στη Saragossa, από τη Βαλένθια στη Σαλαμάνκα, πέντε εκατομμύρια μηνύματα.

Πέντε εκατομμύρια φορές, ο Ερυθρός Σταυρός πέτυχε ένα θαύμα: να δώσει λίγη ελπίδα ή να σπάσει την αβεβαιότητα.

Κάθε Σάββατο, δραπετεύα από τη Βαλένθια, και κατέφευγα σε ένα λιμάνι στα παράλια.

Οι μεγάλες βίλες της Las Arenas είχαν καταληφθεί από το διπλωματικό σώμα, αλλά εγώ προτιμούσα να κατεβαίνω μέχρι τον όρμο με τα μικρά σπιτάκια δίπλα στις βάρκες που χόρευαν πάνω στο νερό.

Στην παραλία, ένας ηλικιωμένος ψαράς μαντάρει τα δίχτυα του. Την ώρα που περνούσα από εκεί σήκωσε το πρόσωπό του, το οποίο φαινόταν ηλιοκαμένο και ρυτιδιασμένο κάτω από τα γκριζα μαλλιά του.

«Λένε ότι είστε του Ερυθρού Σταυρού», μου φωνάζει.

Αμέσως καταλαβαίνω τι εννοεί.

«Από ποιον δεν έχετε νέα;»

«Από τον Jose... τον γιο μου τον Jose...» μουρμουρίζει.

Ο Jose είναι είκοσι χρονών. Εδώ και έξι μήνες είχε καταταγεί στην πολιτοφυλακή. Λίγο μετά τον δήλωσαν αγνοούμενο στο μέτωπο της Μαδρίτης. Μαθαίνω το όνομα του τάγματος και τον Στρατιωτικό Αριθμό.

Μαθαίνω επίσης ότι ο V και ο πατέρας του ήταν οι δύο πιο ξακουστοί ψαράδες της ακτής. Όλοι στη Las Arenas μου το είπαν: Οι δυο τους δεν ήταν μόνο πατέρας και γιος, αλλά και φίλοι. Ψάρευαν μαζί, εξερευνούσαν όλους τους βράχους. Μαζί κάθε απόγευμα μάζευαν τα δίχτυα.

«Ήταν ευτυχισμένοι, κύριε, ήταν ευτυχισμένοι...»

Η ηλικιωμένη γυναίκα που μου μιλάει μουρμουρίζει κάτω από το μαύρο μαντίλι της:

«Χωρίς τον Jose, ξέρετε, δεν μπορεί πια να ζήσει».

Έστειλα το μήνυμα στο Μπούργκος. Και περιμένω. Οι εβδομάδες περνούν.

Όταν επέστρεψα το Σάββατο στη Las Arenas, ο γέρος ήταν εκεί. Όταν με είδε από μακριά άφησε τα δίχτυα και έτρεξε προς το μέρος μου:

«Cuales son las noticias?»¹⁸

Πέντε εβδομάδες μετά, έπρεπε να απαντήσω:

¹⁸ «Έχουμε νέα».

«Nada¹⁹».

Δεν τολμώ πια να επιστρέψω στη Las Arenas. Ξέρω ότι ο ηλικιωμένος θα είναι εκεί και τα τρεμάμενα χείλη του θα τραυλίσουν:

Cuales son...

Μία μέρα επιτέλους, ταξινομώντας τα μηνύματα που ξαναέρχονταν από το Μπούργκος, διάβασα το όνομα: Las Arenas... και το μικρό όνομα: Jose.

Όρμησα στο αυτοκίνητό μου. Κινήθηκα πιο γρήγορα απ' όσο μπορούσα. Έτρεξα προς το λιμάνι. Αυτή τη φορά ο ψαράς δε με είδε που ερχόμουν και του έκανα εγώ έκπληξη. Άρχισα να φωνάζω από μακριά:

«Oye, oye, hombre... Buenas noticias...²⁰»

Του έδωσα το μήνυμα στο χαρτάκι μέσα στα ροζιασμένα του χέρια. Δεν ήξερε να διαβάξει αλλά αναγνώρισε την υπογραφή του γιου του. Είχε την υπογραφή του Jose. Ο Jose ήταν κρατούμενος, αλλά ακόμη ζωντανός.

Γυρίζει λοιπόν προς το μέρος μου και μου λέει:

«No tengo nada, senor, solo mi barco. Toma lo²¹».

Παντού μέσα στην Ισπανία, μαζί με τους Λευκούς και με τους Κόκκινους, στο Μπούργκος, στη Μαδρίτη, στη Βαλένθια και στη Βαρκελώνη, οι αντιπρόσωποι του Ερυθρού Σταυρού έκαναν την ίδια δουλειά. Ο ιστός που υφαίναμε ατελείωτα πάνω από ένα διχασμένο έθνος ήταν ένα πλέγμα αθλιότητας και οδύνης, απελπισμένων εκκλήσεων και συγκλονιστικών δραματικών στιγμών.

Εκτός από τους συγγενείς των αγνοουμένων, τις μητέρες και τις αδελφές των εκτελεσμένων, μας έγραφαν και οι ίδιοι οι κρατούμενοι. Μέσα από τα μπουντρούμια όπου ζούσαν τόσοι άνθρωποι, αποκομμένοι από τον έξω κόσμο, μας έρχονταν σοκαριστικές αποκαλύψεις και φριχτές καταγγελίες.

Τι μπορούσαμε να κάνουμε; Δεν είχαμε ούτε την εντολή αλλά ούτε το δικαίωμα να επέμβουμε. Χρειάζοταν πολύ κουράγιο ώστε να πούμε σε εκείνους τους άνδρες που κρατούσαν τα ηνία της κυβέρνησης στο γενικότερο χάος: «Μέσα στις φυλακές σας διαπράττονται φρικαλεότητες...»

Μια μέρα αποφάσισα να πάω στον Irujo, τον υπουργό Δικαιοσύνης. Ήταν Βάσκος και γνώριζα πως είναι έντιμος άνθρωπος. Κάποτε είχα

¹⁹ «Τίποτα».

²⁰ «Κύριε... κύριε... ευχάριστα νέα».

²¹ «Δεν έχω τίποτα εκτός από τη βάρκα μου, κύριε. Πάρ' τη».

σώσει πολλούς δικούς του από τις φυλακές της Ναβάρρα. Να το θυμόταν άραγε;

«Κύριε υπουργέ, σας παρακαλώ να δώσετε προσοχή στο περιεχόμενο αυτής της επιστολής...»

Είχε γραφτεί από έναν φυλακισμένο στις φυλακές της Santa Ursula, ο οποίος είχε έκτοτε μεταφερθεί στο Carcel Modelo.

Στην αναφορά της Santa Ursula ο υπουργός σήκωσε ξαφνικά τα μάτια του, πήρε το γράμμα και άρχισε να διαβάζει:

«Επί δύο μήνες μάς υπέβαλλαν σε όλων των ειδών τα μαρτύρια και τα βασανιστήρια. Για να μας κάνουν να ομολογήσουμε, μας έβαζαν μέσα σε ένα ντουλάπι, στο οποίο δεν μπορούσαμε να σταθούμε όρθιοι. Ενώ ήμουν μέσα σε αυτό, πυροβολούσαν από απόσταση 20 εκατοστών, με σκοπό να με φοβίσουν. Μας έβαζαν μέσα σε συρτάρια ύψους ενός μέτρου και πλάτους ογδόντα εκατοστών όπου μπορούσαμε μόνο να γονατίσουμε. Μας αλυσόδεναν τα πόδια, μας πήγαιναν σε μια κρύπτη της Santa Ursula και μας παρατούσαν εκεί γυμνούς μέσα σε ανθρώπινα οστά και περιττώματα. Μας χτυπούσαν άσχημα και κάποιοι από εμάς υποφέραμε από σπασμένα πλευρά και ξεσκισμένους μυς και αρχίζαμε να ξερνάμε αίμα. Μπορούμε να αποδείξουμε ότι όλα αυτά είναι αλήθεια. Όταν ήρθαμε σε αυτή τη φυλακή (Carcel Modelo) κάποιοι από εμάς έπρεπε να περάσουμε τρεις ή τέσσερις εβδομάδες στο αναρρωτήριο. Ένας από εμάς τρελάθηκε στη φυλακή της Santa Ursula και βρίσκεται τώρα σε φρενοκομείο. Μας άφηναν για δυο τρεις ημέρες χωρίς φαγητό. Σ' εκείνα τα ντουλάπια, το λιγότερο που έμενε κάποιος από εμάς ήταν εννιά μέρες. Σε έναν Γερμανό του ξερίζωσαν τις τρίχες μία μία. Ορκίζομαι πως όλα αυτά είναι αλήθεια...»

Ήταν μόνο ένα γράμμα ανάμεσα σε πολλά άλλα.

«Φοβάμαι ότι υποπτεύομαι τα ίδια, είτε ο υπουργός. Κάνω ό,τι μπορώ για να εμποδίσω τέτοια πράγματα, αλλά δεν έχω τον πλήρη έλεγχο της κατάστασης παντού. Ο πόλεμος που βιώνουμε δεν έχει μέτωπο. Σε κάθε επαρχία, σε κάθε πόλη, σε κάθε σπίτι, ακόμη και σε κάθε οικογένεια, υπάρχει ένας εχθρός έτοιμος να μας προδώσει. Εάν χαλαρώσουμε την επαγρύπνηση έστω για μία στιγμή, είμαστε χαμένοι. Πρέπει να έχουμε επαρκή αστυνομική δύναμη για να αντιμετωπίσουμε αυτού του είδους τις καταστάσεις και οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται δε μας γίνονται πάντα γνωστές».

«Όμως, κύριε υπουργέ, γιατί να φυλακίζονται οι άνθρωποι υπό συνθήκες τόσο άθλιες, που είναι εξίσου ταπεινωτικές ακόμα και για τους φύλακες; Γνωρίζω ότι δεν έχω κανένα επίσημο δικαίωμα να

ΑΝΤΑΛΛΑΣΣΟΝΤΑΣ ΖΩΕΣ

επεμβαίνω σε τέτοια ζητήματα. Αλλά εάν ακούγατε κι εσείς, όπως εγώ, τις σπαραξικάρδιες ιστορίες που μας έρχονται, δε θα μπορούσατε να εμποδίσετε τον εαυτό σας να κάνει το βήμα που κάνω εγώ σήμερα».

«Δε σας κατηγορώ. Με αναγκάζετε να δώσω προσοχή σε κάτι που μέχρι τώρα ήταν ασαφές. Λοιπόν, τι θέλετε από μένα;»

«Γιατί να μην κρατούνται όλοι οι αιχμάλωτοί σας υπό τις ίδιες συνθήκες με αυτές που υπάρχουν στις φυλακές Carcel Modelo; Η Ισπανική Δημοκρατία έχει χτίσει τις πιο όμορφες φυλακές στον κόσμο και τις ονόμασε “φυλακές-πρότυπο”. Επιτρέψτε να γίνει το ίδιο παντού».

Ο υπουργός με κατάλαβε. Ωστόσο, την ώρα που έφευγα, το βλέμμα του έμοιαζε να λέει: *Μην μπλέκεστε και πολύ σε αυτά τα ζητήματα.*

Είχαμε όμως καθήκον να επισκεπτόμαστε τους άτυχους, εκείνους που είχαν εγκαταλειφθεί από τον κόσμο. Δεν ήταν δουλειά μας να επικρίνουμε τον λόγο της φυλάκισής τους, αλλά απλώς να δώσουμε προσοχή στις κραυγές αγωνίας και να βεβαιωθούμε πως εκείνοι που ήταν υπεύθυνοι τους άκουσαν επίσης. Και κάπως έτσι γεννήθηκε η τελευταία μορφή της παρέμβασής μας.

Είχαμε ανταλλάξει ομήρους...

Είχαμε ανταλλάξει μηνύματα...

Ίσως τώρα να μπορούσαμε να σώσουμε τη ζωή των καταδικασμένων σε θάνατο...

Ένα βράδυ, την ίδια εκείνη περίοδο, ήρθε να με βρει ο Manolo. Έδειχνε προβληματισμένος και σκεπτικός.

Ο Manolo ήταν δικηγόρος και αναλάμβανε όλων των ειδών τις υποθέσεις. Γνώριζε πολύ κόσμο και άκουγε πολλά πράγματα, αλλά ήταν διακριτικός. Δεν ανήκε ποτέ σε κανένα πολιτικό κόμμα. Κατευθείαν μου λέει τον λόγο της επίσκεψής του σε τόσο ασυνήθιστη ώρα.

«Ερχομαι κατευθείαν από το Carcel Modelo. Ο διευθυντής με ξέρει καλά και μου έδωσε αυτό το γράμμα:

«Muy senior mio²²».

Είμαι ένας Ιταλός αιχμάλωτος πολέμου. Μόλις μου ανακοίνωσαν ότι θα με εκτελέσουν αύριο το πρωί στις 5:00. Δίνω αυτό το γράμμα στον ιερέα που μόλις εξομολογήθηκα. Η συνείδησή μου είναι ήσυχη. Σώστε τη ζωή μου αν μπορείτε...

Semprebene».

²² «Κύριε μου».

Ένας Ιταλός αιχμάλωτος... Από πού προέρχεται; Είναι από αυτούς, για τους οποίους μιλάνε τόσο πολύ στην Γουαδαλαχάρα;

Αυτούς τους Ιταλούς τους είχαν μεταχειριστεί πολύ άσχημα οι Διεθνείς Ταξιαρχίες και είχαν αιχμαλωτίσει καμιά διακοσάρια από αυτούς.

«Όχι, ο συγκεκριμένος είναι πιλότος. Ήταν άτυχος ο φουκαράς. Η πρώτη του αποστολή, φτάνοντας στο στρατόπεδο του Φράνκο, ήταν να ρίξει εφόδια με αλεξίπτωτο στις πολιτοφυλακές της *Santa Maria de la Cabeza* κοντά στο Αλικάντε. Γνωρίζετε πως αντέχουν ακόμα... Εκεί βρίσκονται 700 άνδρες με τις γυναίκες και τα παιδιά τους, εντελώς απομονωμένοι λόγω της πολιορκίας από τα δημοκρατικά στρατεύματα. Ο Semprebene έπρεπε να κάνει αναγκαστική προσγείωση και τον πήραν αιχμάλωτο. Οδηγήθηκε σε λαϊκό δικαστήριο και καταδικάστηκε σε θάνατο ως φασίστας και επιδρομέας. Είναι δεκαεννιά χρονών...»

Κοιτάζω το ρολόι μου. Ήταν οχτώ ακριβώς. Είχα εννιά ώρες μέχρι την εκτέλεση.

Συνειδητοποίησα αμέσως ότι, εάν αυτός ο Ιταλός εκτελούνταν, αυτό θα οδηγούσε σε αντίποινα από την άλλη πλευρά. Τα αντίποινα οδηγούν σε περαιτέρω αντίποινα. Κάτι τέτοιο θα ήταν μια κινούμενη χιονοστιβάδα. Θα δημιουργούνταν μία κατάσταση όπου η κάθε πλευρά θα εκτελούσε αυτόματα όλους τους ξένους που έπεφταν στα χέρια της.

Δε δίστασα. Στις 9:00 ακριβώς ζητώ επείγουσα συνάντηση με τον Πρόεδρο του Συμβουλίου Largo Caballera. Περίμενα μισή ώρα, και έπειτα έγινα δεκτός.

Ο πρόεδρος στεκόταν όρθιος πίσω απ το γραφείο του. Ήταν ένας κοντόχοντρος άντρας με γκριζωπά μαλλιά και ένας από τους αποστόλους του ισπανικού σοσιαλισμού. Η όψη του είχε σκληρύνει στα χρόνια της πάλης, αλλά πίσω από αυτή φαινόταν ότι υπάρχει ανθρωπιά. Στο πλευρό του στεκόταν ο πιστός του βοηθός, ο Lloris.

Η υποδοχή μου ήταν ψυχρή. Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού δεν είχε πολύ καλές σχέσεις με την ισπανική δημοκρατική κυβέρνηση. Είχαμε κατηγορηθεί ότι δεν τηρούσαμε τα εχέγγυα της δίκαιης ανταλλαγής για την πλευρά του Φράνκο όταν αφήναμε κόσμο να φύγει από το έδαφος των Δημοκρατικών. Υπήρχε μια δόση αλήθειας σε αυτό κι εγώ το γνώριζα καλά. Να του υπενθύμιζα άραγε ότι με είχαν χαρακτηρίσει «αποστάτη και ανόητο»;

«Buenas tardes²³», είπε ο Πρόεδρος χαιρετώντας. Κρατούσε τους αντίχειρές του στις μασχάλες του γιλέκου του χωρίς να μου δώσει το χέρι του. «Τι σας φέρνει εδώ τόσο αργά;»

«Ζητώ συγγνώμη, κύριε Πρόεδρε, που σας ενοχλώ τέτοια ώρα. Θα σας πω αμέσως. Μόλις με ενημέρωσαν ότι ένας Ιταλός αιχμάλωτος πολέμου, ένας πιλότος, πρόκειται να εκτελεσθεί αύριο το πρωί στις 5:00 ακριβώς και σκέφτηκα...»

«Και γι' αυτό έχετε έρθει εδώ! Είναι αλήθεια ότι ο άντρας αυτός είναι φασίστας και δεν έχει κανένα λόγο να βρίσκεται στην Ισπανία. Θα πάρει αυτό που του αξίζει».

«Όμως, κύριε Πρόεδρε, ο άντρας αυτός είναι αιχμάλωτος πολέμου και η Δημοκρατική Ισπανία ήταν μία από τις πρώτες χώρες που επικύρωσαν τη Σύμβαση της Γενεύης...»

«Πως! Αυτή η ιστορία ξανά! Γνωρίζετε πολύ καλά πως η Σύμβαση της Γενεύης δεν εφαρμόζεται σε εμφυλίου πολέμους».

«Ναι, φυσικά και το γνωρίζω. Αλλά υποθέτω ότι θα μπορούσε να εφαρμοστεί εάν την τιμούσαν και τα δύο μέρη».

Ο Largo Caballero γέλασε σαρδόνια.

«Να τιμάται από τους επαναστάτες; Εκείνους τους ψεύτες! Θα πιστεύατε τα λόγια τους;»

Χωρίς να το ξέρει, ο πρόεδρος έριχνε αλάτι στην πληγή. Μα πώς να του το εξηγήσω; Ένιωθα πως έχανα έδαφος.

Έξι ώρες. Έμεναν μόνο έξι ώρες... Έχω το δικαίωμα να επιμείνω όταν ξέρω ότι οι γυναίκες των Βάσκων βρίσκονται ακόμη στη φυλακή; Ήμουν προβληματισμένος και λιγότερο σίγουρος για τον εαυτό μου.

Ήταν ο ίδιος ο πρόεδρος που με βοήθησε. Ίσως η σαστισμένη μου σιωπή τον είχε επηρεάσει περισσότερο από τα λόγια. Έδειχνε να καταλαβαίνει την ανησυχία μου και ξαφνικά το πρόσωπό του έβγαζε λιγότερη ένταση.

«Λοιπόν, τι θέλετε ακριβώς; Πείτε μου».

«Βλέπετε, όταν άκουσα για τη θανατική ποινή αυτού του άντρα, είπα στον εαυτό μου: Για έναν που σκοτώνεται εδώ άλλος ένας θα σκοτώνεται στην άλλη πλευρά. Και αυτό θα συνεχίζεται. Πώς θα μπορούσαμε να σταματήσουμε την εκατόμυη; Μου φαίνεται πως εάν συμφωνούσατε να αναβάλετε την εκτέλεση θα μπορούσαμε να βάλουμε τον Semprebene σε μια λίστα ανταλλαγής».

²³ «Καλησπέρα».

«Για να τον ανταλλάξουμε με ποιον;»

«Υπάρχουν ξένοι πιλότοι και στρατιώτες του δημοκρατικού στρατού, οι οποίοι είναι τώρα αιχμάλωτοι στα χέρια του Φράνκο. Θα μπορούσαμε να προσφέρουμε τον Semprebene για ανταλλαγή με κάποιον Ρώσο ή Γάλλο πιλότο και οι δυο τους να σταλούν σπίτι τους άμεσα».

Ο Largo Caballero στράφηκε στον Lloris. Δεν ήταν πολύ καθησυχαστικό. Ο Lloris ήταν γνωστός για την αδιαλλαξία του. Σκέφτηκε για λίγο, με κοίταζε, και έπειτα είπε:

«Δώστε του δεκαπέντε μέρες», είπε ξεφυσώντας στον Largo Caballero.

«Πολύ καλά, συμφώνησε ο πρόεδρος. Εάν όμως μέσα σε δεκαπέντε μέρες οι επαναστάτες δε μας έχουν δώσει το όνομα ενός άντρα που προτίθενται να ανταλλάξουν για αυτόν τον Ιταλό, τη σειρά της θα πάρει η δικαιοσύνη».

Ο Manolo με περίμενε έξω και πήγαμε μαζί κατευθείαν στη φυλακή. Εξηγήσαμε την κατάσταση στον διευθυντή, ο οποίος μας πήγε να δούμε τον Ιταλό στο κελί του. Όταν μπήκαμε, ο Semprebene πετάχτηκε όρθιος:

«Que pasa?²⁴»

Είδε το περιβραχιόνιο του Ερυθρού Σταυρού. Το πανικόβλητο βλέμμα του φωτίστηκε από μια σπίθα ελπίδας.

«Καλά νέα... Η κυβέρνηση της Δημοκρατίας συμφωνεί να αναβάλει την εκτέλεση προκειμένου να σκεφτεί την ανταλλαγή σας. Τα πάντα τώρα εξαρτώνται από τη Σαλαμάνκα».

Κοίταξα πίσω μου καθώς κατεβαίναμε τον διάδρομο της φυλακής και είδα το αγχωμένο πρόσωπό του κοντά στα κάγκελα. Έκλαιγε από χαρά.

Semprebene, που θα πει «πάντα καλά». Με τέτοιο όνομα πώς θα μπορούσε να πεθάνει!

Μα εάν μέσα σε δύο βδομάδες...

Από εκείνη τη στιγμή οι τηλεφωνικές γραμμές ανάμεσα στη Βαλένθια, τη Γενεύη και τη Σαλαμάνκα δε σταματούν ούτε λεπτό.

Πιέσαμε τους Φρανκιστές να πάρουν μια απόφαση γρήγορα, αλλά μας άφησαν να περιμένουμε οκτώ μέρες. Ωστόσο, όταν τελικά απάντησαν, τα πράγματα ήταν καλύτερα απ' ό,τι ήλπιζα. Όχι μόνο συμφωνούσαν με την ανταλλαγή του Semprebene, αλλά πρότειναν και τρεις ακόμα ανταλλαγές ταυτόχρονα.

Η λίστα που μου προώθησαν είχε τα ονόματα ενός Ισπανού και δύο Ρώσων. Πήγα ευθύς να δω τον πρόξενο των Σοβιέτ στη Βαλένθια.

²⁴ «Τι έγινε».

ΑΝΤΑΛΛΑΣΣΟΝΤΑΣ ΖΩΕΣ

Ο Strigounoff ήταν ένας ψηλός, εύσωμος άνδρας με πυκνά και ανυπότακτα μαλλιά. Ενδιαφέρθηκε αμέσως για αυτά που είχα να πω.

«Και αφού βρίσκομαστε σε αυτό το ζήτημα, τι έχει συμβεί στο πλήρωμα του *Komsomol*;|

Το *Komsomol* ήταν ένα ρωσικό φορτηγό πλοίο το οποίο είχε βυθιστεί από τους Φρανκιστές τις πρώτες μέρες της επανάστασης. Ανακοινώνοντας τον τορπιλισμό, το ραδιόφωνο του Μπούργκος είχε αναφέρει ότι εικοσιένα μέλη του πληρώματος είχαν περισυλλεγεί από τη θάλασσα.

«Θα μπορούσαν να μάθουν οι αντιπρόσωποί σας εάν ο Φράνκο θα δεχόταν αυτή την ανταλλαγή;»»

«Σίγουρα μπορούμε να κάνουμε μια τέτοια πρόταση στη Σαλαμάνκα. Εσείς, από την πλευρά σας, θα με υποστηρίξετε στις προσπάθειές μου να πείσω τον πρόεδρο Largo Caballero; Πρέπει οπωσδήποτε να αναβληθούν οι εκτελέσεις, διότι έστω και ένας να εκτελεστεί είτε από τη μία είτε από την άλλη πλευρά, αυτό θα οδηγήσει στην κατάρρευση των διαπραγματεύσεων».

Ο Strigounoff θα με υποστήριζε αφού είχαν αναμειχθεί σοβιετικά συμφέροντα. Ο Largo Caballero θα τον άκουγε αφού η σοβιετική επιρροή ήταν ισχυρή. Ο Φράνκο πιθανότατα θα δεχόταν, αφού δε θα ήθελε να θυσιάσει σκοπίμως τις ζωές των Γερμανών και Ιταλών συμμάχων του. Και προσαρμόζοντας αυτά τα αμοιβαία συμφέροντα, ο Ερυθρός Σταυρός θα πετύχαινε τον σκοπό του: να σταματήσει για λίγο τη βία, να σώσει κάποιες ζωές και να αναβάλει τουλάχιστον περιττές σφαγές.

Να κερδίσουμε χρόνο... να κερδίσουμε χρόνο... Αυτή ήταν η μόνη μας έγνοια. Ενώ ήμασταν απασχολημένοι να συζητάμε τις λίστες των ανδρών που σάπιζαν στη φυλακή περιμένοντας κάθε πρωί να τους εκτελέσουν, να τους δινόταν τουλάχιστον μια περίοδος χάριτος για μερικές μέρες, μερικές εβδομάδες... Και ίσως στο τέλος να καταφέρναμε να πετύχουμε κάτι σίγουρο.

Οι Φρανκιστές είχαν προτείνει τρία ονόματα για την ανταλλαγή του Semprebene. Εμείς προτείναμε εικοσιένα ονόματα. Στο ενδιάμεσο, η Σαλαμάνκα είχε κάνει νέες προτάσεις. Μόλις εξετάσαμε τη λίστα, διαπιστώσαμε ότι δε συμφωνούσαμε. Αλλά η Γενεύη προσπάθησε ξανά και ξανά. «Κάντε υπομονή», μας έλεγαν οι αντιπρόσωποί μας που βρίσκονταν κοντά στον Φράνκο. «Κάντε υπομονή» έλεγα εγώ ο ίδιος στον Jose Giral, τον Irujo και τον Πρόεδρο Caballero. Τα μόνα μέσα που είχα για να επικοινωνώ με τη Σαλαμάνκα ήταν μέσω της Γενεύης, η

οποία μεταβίβαζε το μήνυμά μου, λάμβανε την απάντηση και μου την προωθούσε. Μπορεί κάποιος να φανταστεί πόσα λάθη, διορθώσεις και παρανοήσεις περιλάμβανε ένα τόσο περίπλοκο μέσο επικοινωνίας. Όταν η κατάσταση άρχισε να γίνεται απελπιστικά περίπλοκη, οι αντιπρόσωποι του Ερυθρού Σταυρού και στα δύο στρατόπεδα πετούσαν στη Γενεύη για συλλογικές συζητήσεις. Συνέδρια, αναφορές, συζητήσεις και έπειτα πίσω ξανά, στις «μητροπόλεις» μας, διερωτώμενοι στον δρόμο μήπως είχε συμβεί οτιδήποτε ανεπανόρθωτο κατά την απουσία μας.

Όχι.

Οι μέρες περνούν... Οι εβδομάδες... Έπειτα οι μήνες... Και οι λίστες μεγαλώνουν και πολλαπλασιάζονται. Πρώτα μόνο το όνομα του *Semprebene*. Έπειτα τρία ακόμη. Μετά εικοσιένα και ούτω καθεξής: εκατό, τριακόσια, χίλια, χίλια πεντακόσια... μέχρι που μία ωραία μέρα είχαμε δύο χιλιάδες ονόματα στις λίστες.

Αισθανόμασταν πως κρατούσαμε αυτές τις δύο χιλιάδες ζωές από μία κλωστή· μόνο αυτή στεκόταν ανάμεσα στην ποινή που τους καταδίκαιζε και στον ανοιχτό τάφο που τους περίμενε.

Και να σκεφτεί κανείς πως μόνο ένα μικρό θαύμα αρκούσε για να τους σώσει όλους! Να πάνε κάποιοι εκεί που ήταν οι άλλοι, και θα ήταν ελεύθεροι.

Μέσα στην αίθουσα του ξενοδοχείου Ingles στη Βαλένθια, έβλεπα συχνά μια πανέμορφη γυναίκα να μπαينوβαίνει. Η κορμοστασιά της ήταν περήφανη και λιγάκι αλαζονική, αλλά είχε πάνω της την αριστοκρατική ευγένεια της Σεβίλλης.

«*Muy guapa*²⁵» μου ψιθύρισε ένας σερβιτόρος. «Είναι όμηρος περιωπής».

Έμαθα ότι ήταν η σύζυγος ενός Φρανκιστή πιλότου. Είχε γλιτώσει τη φυλακή και ήταν ελεύθερη να μένει στο ξενοδοχείο, αλλά υπό τη στενή επιτήρηση της αστυνομίας. Η χάρη και η ομορφιά της σίγουρα είχαν να κάνουν με την προνομιακή μεταχείριση που λάμβανε.

Στο υπουργείο ο M. Giral μου μίλησε για εκείνη. Είχε μόλις λάβει, μέσω της βρετανικής αντιπροσωπείας, μια λίστα από είκοσι ονόματα Δημοκρατικών που κρατούνταν στη Σεβίλλη. Ο στρατηγός Queipo de Lano είχε προσφερθεί γενναιόδωρα να τους ανταλλάξει όλους με αυτή τη μία γυναίκα. Ο Giral χαμογέλασε γνωρίζοντας.

²⁵ «Πανέμορφη».

ΑΝΤΑΛΛΑΣΣΟΝΤΑΣ ΖΩΕΣ

«Ο Queiro ήθελε να μας δελεάσει, όμως εγώ δεν παίζω. Θα κάνετε την εξής αντιπρόταση εκ μέρους μας: ένας άντρας μόνο μας ενδιαφέρει. Δεν είναι Ισπανός, αλλά είναι φίλος των Δημοκρατικών. Το όνομά του είναι Koestler».

«Koestler; Δεν τον γνωρίζω».

«Είναι ένας Ούγγρος δημοσιογράφος που έχει καταδικαστεί σε θάνατο από τον Φράνκο επειδή έστειλε πληροφορίες σε μια βρετανική εφημερίδα. Θα σας ήμουν υπόχρεος εάν στέλνατε ένα επείγον τηλεγράφημα στη Γενεύη σχετικά με το ζήτημα, καθώς η ζωή του βρίσκεται σε κίνδυνο».

«Θα το κάνω μόλις γυρίσω πίσω».

«Και πώς πάνε οι υπόλοιπες ανταλλαγές;»

«Γνωρίζετε ότι η Σαλαμάνκα ενδιαφέρεται για τους πιλότους. Οι αντιπρόσωποί μας εκεί είναι αισιόδοξοι, όμως θα πρέπει να σας ζητήσω να είστε υπομονετικοί. Φαίνεται πως ετοιμάζονται μεγάλες λίστες προσφορών και απαιτήσεων».

«Και τι γίνεται με τον Ιταλό στο Carcel Modelo;»

Ο Giral ήξερε τα πάντα για τον άντρα από εμένα τον ίδιο. Του μιλούσα συχνά για τις επισκέψεις μου στη φυλακή και κάποιες φορές ο υπουργός μάθαινε εκπληκτικά πράγματα από το στόμα ενός ξένου. Έμεινε εμβρόντητος όταν του είπα πως μου είχε τύχει να διορθώσω τις επίσημες λίστες των κρατουμένων οι οποίοι κρατούνταν στη μία ή στην άλλη φυλακή.

«Ο Ιταλός δεν είναι σε πολύ καλή κατάσταση... Σκεφτείτε ότι εδώ και δύο μήνες ζει με την ελπίδα της ανταλλαγής, αλλά χωρίς να γνωρίζει εάν μια μέρα θα τον εκτελέσουν. Τον επισκέπτομαι μία φορά την εβδομάδα για να κρατήσω το ηθικό του υψηλό».

«Περίμενε... κάνε υπομονή...»

Χρησιμοποιούσα αυτές τις λέξεις τουλάχιστον εκατό φορές την ημέρα: στη φυλακή για να παρηγορήσω έναν κρατούμενο ή σε ένα γραφείο για να καθησυχάσω ένα μέλος της κυβέρνησης. Τόση επιμονή γίνεται πειστική στο τέλος. Ένα πράγμα είχαμε ήδη επιτύχει: Εκείνοι οι απελπισμένοι άνδρες, εκείνοι οι άνδρες που είχαν καταδικαστεί και περίμεναν τώρα τον θάνατο, δε θα μπορούσαν να ξεχαστούν από τις αρχές που τους είχαν καταδικάσει. Οι λίστες μας έκαναν παντού γνωστά το μαρτύριο και τις ανησυχίες τους. Όπως, μια επείγουσα έκκληση, τα ονόματά τους ήταν εκεί, στο γραφείο του προέδρου, στο γραφείο του υπουργού. Και απέναντι από τα ονόματά τους βρίσκονταν εκείνα της

αντίπαλης πλευράς, ισάριθμων ανδρών που θα ανταλλάσσονταν για να σωθούν: άντρας με άντρα, ζωή με ζωή.

Τον Koestler λοιπόν για την όμορφη γυναίκα από τη Σεβίλλη;

Ναι, η Σαλαμάνκα συμφωνεί.

Οι διαπραγματεύσεις συνεχίζονταν για την πραγματοποίηση της ανταλλαγής. Ο Koestler βρισκόταν στη Λινέα, κοντά στα σύνορα με το Γιβραλτάρ, όμως οι Φρανκιστές δε θα του επέτρεπαν να περάσει σε βρετανικό έδαφος πριν επιβιβαστεί με ασφάλεια σε ένα βρετανικό πολεμικό πλοίο η σύζυγος του πιλότου. Ο Leech, ο Βρετανός υπουργός στη Βαλένθια, είχε την τιμή να συνοδεύει την αριστοκρατική ομορφιά της Σεβίλλης στο H.M.S. *Hunter*. Το Γιβραλτάρ ενημερώνεται από τον ασύρματο. Ο Ούγγρος δημοσιογράφος, τον οποίο ο Φράνκο σκόπευε να εκτελέσει, ήταν ελεύθερος.

Οι μοίρες τους διασταυρώθηκαν. Ο Arthur Koestler έφτασε στην επιτυχία. Μια σειρά βιβλίων έκανε το όνομά του ζακουστό στον κόσμο. Οχτώ ημέρες αργότερα η όμορφη αριστοκράτισσα της Σεβίλλης θα βυθιστεί σε πένθος. Ο σύζυγός της θα πέσει από ένα φλεγόμενο αεροσκάφος στο μέτωπο της Μαδρίτης.

Το παιχνίδι συνεχίζεται. Λίστα με λίστα, ξεχωριστά και σε μικρές ομάδες, ζωές ανταλλάσσονταν σταθερά με ζωές.

Έξι μήνες είχαν περάσει από τη συνάντησή μου με τον Largo Caballero. Ο Semprebene ήταν ακόμη ζωντανός. Το όνομά του βρισκόταν επιτέλους στη λίστα που είχαν συμφωνήσει και οι δύο πλευρές. Μαζί με εκείνον θα γινόταν η ανταλλαγή και κάποιων άλλων Ιταλών και μερικών Γερμανών.

Ένα όμορφο καλοκαιρινό πρωινό ο Dr. Martí, ο επικεφαλής της αποστολής της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού στη Βαλένθια, τους συνόδεψε με ένα αυτοκίνητο της αστυνομίας στο λιμάνι όπου περίμενε να τους παραλάβει ένα πλοίο του βρετανικού πολεμικού Ναυτικού. Ένα πλήθος από περίεργους μαζεύτηκε.

«Κάντε γρήγορα, είπαμε στους αιχμαλώτους. Να είστε σιωπηλοί».

Μπήκαν γρήγορα μέσα στο πλοίο. Ο Martí παρέμεινε πίσω, μόνος του στην αποβάθρα, περιτριγυρισμένος από τον κόσμο που ολοένα και πλήθαινε. Η μηχανή ξεκίνησε και το πλοίο άρχισε να απομακρύνεται.

«Ah los cochinos!²⁶»

²⁶ «Αχ, τα γουρούνια!».

ΑΝΤΑΛΛΑΣΣΟΝΤΑΣ ΖΩΕΣ

Και ξαφνικά ακούσαμε τους Ιταλούς που βρίσκονταν πια μέσα στην ασφάλεια του πλοίου, να τραγουδάνε δυνατά την «Gioninezza»...

Οι Ισπανοί, προσβεβλημένοι και με απειλητική διάθεση, στράφηκαν στον Marti.

Δε γνώριζαν ότι στην άλλη πλευρά το πλήρωμα του Komsomol περνούσε εκείνη τη στιγμή τα γαλλικά σύνορα, στον δρόμο προς την ελευθερία.

ΑΝΟΙΧΤΕΣ ΠΟΡΤΕΣ

Και ο πόλεμος συνεχιζόταν ανυποχώρητος.

1937...1938...

Οι Δημοκράτες υπέκυψαν στην πίεση των Φρανκιστών. Η Ισπανία αφέθηκε στη μοίρα της. Πάνω από τα κεφάλια μας, τα αεροπλάνα γίνονταν όλο και περισσότερα. Το Τερουέλ, το οποίο στην αρχή φαινόταν ότι θα ήταν μία νίκη, γύρισε σε πλήρη ήττα για τον Δημοκρατικό Στρατό, γεγονός το οποίο έφερε τον Φράνκο μέχρι τη Μεσόγειο. Η κυβέρνηση μετακομίζει από τη Βαλένθια στη Βαρκελώνη.

Η ανισορροπία των Δυνάμεων κάνει το έργο μας ακόμα πιο δύσκολο. Η Σαλαμάνκα γίνεται αδιάλλακτη. Συνεχίζουμε όμως τις προσπάθειές μας. Στα τέλη του 1938 δούλευα με την αντιπροσωπεία της Βαρκελώνης, στην Calle Lauria 95. Η ζωή εκεί ήταν σκληρή. Κάποιες γυναίκες και παιδιά μάς πολιορκούσαν για τις λίγες προμήθειες, λίγο συμπυκνωμένο γάλα και σοκολάτα, που μπορούσαμε να τους δώσουμε.

Στο λιμάνι της Βαρκελώνης, όπως συνέβαινε άλλοτε στο Μπιλμπάο, έκαναν την εμφάνισή τους τα πλοία με τους ομήρους. Για μεγάλο διάστημα δε μας επέτρεπαν να τους επισκεφθούμε. Ωστόσο, μερικές φορές οι εκκλήσεις μας εισακούονταν και η αστυνομία μάς έδινε την άδεια να προσφέρουμε κάποια βοήθεια στους κρατούμενους.

Στη φρίκη του λιμού, των συλλήψεων, της απελπισίας ενός ολόκληρου λαού, προστέθηκε και ο πόλεμος από αέρος. Τα βομβαρδιστικά αεροσκάφη είχαν στόχο την πρωτεύουσα της Καταλονίας. Οι βόμβες έπεφταν χωρίς διάκριση στα σπίτια και τους δρόμους.

Θυμάμαι ένα πρωινό του Σεπτέμβρη... Τους είδα να φτάνουν. Όπως πάντα, πέρασαν πίσω από τον λόφο του Montjuïc και κατευθύνθηκαν προς την πόλη. Κατέβηκα δυο-δυο τα σκαλιά. Κάτω στον Ισπανικό Ερυθρό Σταυρό προετοιμάζαν το ασθενοφόρο. Η κλήση δεν άργησε. Οι βόμβες είχαν πέσει στην παλιά συνοικία, σε ένα σχολείο κοντά στη Generalidad.

Ανέβηκα σε ένα όχημα μαζί με τους νοσοκόμους. Όταν φτάσαμε, η σκεπή και οι πάνω όροφοι είχαν καταρρεύσει θάβοντας περισσότερα από εκατό παιδιά. Βαλθήκαμε να ξεθάβουμε τα συντρίμια σαν τρελοί. Τα χέρια μας έτρεμαν καθώς σηκώναμε τις πέτρες. Έπρεπε να προσέχουμε πολύ καθώς δεν ξέραμε εάν ένα από αυτά τα μικρά σώματα ήταν ακόμα ζωντανό.

ΑΝΟΙΧΤΕΣ ΠΟΡΤΕΣ

Δε βρήκαμε παρά δέκα ολόκληρα σώματα. Τα υπόλοιπα ήταν διαμελισμένα. Ήταν φριχτό. Είδα έναν νοσοκόμο να κρατάει ένα ξανθό κεφάλι στα χέρια του. Άλλοι είχαν βρει τα πόδια των μικρών αγγέλων. Τίποτα δεν ήταν πια ζωντανό στο σχολείο.

Σκεφτόμουν συνεχώς: Αυτός ο τυφλός πόλεμος είναι πραγματικά φριχτός...

Για δεκαπέντε μέρες δεν πήγα να δω τους πιλότους του Φράνκο στη φυλακή. Δεν μπορούσα...

Αργότερα λογικεύτηκα. Σε τι διαφέρουν αυτές οι βόμβες από αυτές που πέφτουν στη Μαδρίτη; Όλα αυτά είναι μέρος του πολέμου. Είναι αυτός ο ολοκληρωτικός πόλεμος τον οποίο απεχθάνομαι. Δεν μπορούμε, λοιπόν, παρά να κάνουμε το χρέος μας τόσο απέναντι στους ανθρώπους που επιτίθενται όσο και σε αυτούς που τον υφίστανται...

Ιανουάριος 1939.

Το μέτωπο ερχόταν όλο και πιο κοντά στη Βαρκελώνη. Οι φυλακές ήταν υπερπλήρεις από τους κρατούμενους που τα δημοκρατικά στρατεύματα είχαν φέρει μαζί τους κατά την οπισθοχώρηση.

Στην πόλη, οι προειδοποιήσεις αεροπορικής επιδρομής γίνονταν διαδοχικά, χωρίς διακοπή. Όλες οι δημόσιες υπηρεσίες είχαν παραλύσει. Στα χωριά που βρίσκονταν κατά μήκος της ακτής περίμεναν για βενζίνη δέκα, είκοσι, πενήντα αυτοκίνητα. Όταν ξεκίνησαν οι σειρήνες, μηχανικοί, υπεύθυνοι ελέγχου, οδηγοί και επιβάτες έφυγαν προς την εξοχή. Το χάος ήταν απερίγραπτο.

Γυρνώντας στη Βαρκελώνη ο Martí και εγώ παγιδευτήκαμε στην οδό Caldetas από μια αεροπορική επιδρομή. Τα φώτα των αυτοκινήτων που βρίσκονταν στην ουρά έσβησαν μονομιάς. Πάνω από τον θόρυβο των αεροκινητήρων ακούσαμε έναν ήχο έκρηξης, όχι πολύ μακριά από εκεί. Ξαφνικές λάμπσεις φωτός στον ουρανό σηματοδοτούσαν την έκρηξη αντιαεροπορικών κελυφών (DCA). Δεν ξέραμε αν τα αεροπλάνα πετούσαν πάνω από τα κεφάλια μας περιμένοντας να ανάψουμε και πάλι τα φώτα ή αν θα γυρνούσαν πίσω. Περιμέναμε περίπου για ένα τέταρτο της ώρας με τεντωμένα νεύρα και έπειτα φύγαμε με τις πλάτες σκυμμένες.

Οι δρόμοι της πόλης είναι βρόμικοι. Δε μαζεύουν πια τα σκουπίδια. Μια σιχαμερή μυρωδιά διαχέεται παντού. Η έλλειψη νερού αρχίζει να γίνεται αισθητή. Οι άνθρωποι δε βγαίνουν από τα σπίτια τους. Εδώ κι εκεί, ο κόσμος αρχίζει να λεηλατεί τα αποθέματα τροφίμων. Από το παράθυρό μου έβλεπα άνδρες και γυναίκες να τρέχουν με τα σακιά τους γεμάτα τρόφιμα. Μεμονωμένοι πυροβολισμοί ακούγονταν μια στο

τόσο. Pacos ήταν η καταλανική λέξη που χρησιμοποιούνταν για να τους περιγράψει, μιμούμενη τον σύντομο, οξύ τους ήχο.

Αιτήματα για φαγητό μάς έρχονταν και από τις φυλακές. Το μόνο που μπορούσαμε να στείλουμε ήταν λίγο αλεύρι και γάλα. Τα αποθέματα φαγητού είχαν σχεδόν εξαντληθεί.

Οι συγγενείς των κρατουμένων αγωνιούσαν πολύ. Έρχονταν να με δουν και να με εκλιπαρήσουν να κάνω ό,τι είναι δυνατό για να αποτρέψω μία δολοφονία ή μία ακόμη μεταφορά.

Στις 19 Ιανουαρίου επισκέφθηκα τη Βρετανική Πρεσβεία για να προσπαθήσω να μάθω από τον Βρετανό Υπουργό εάν γνώριζε τις προθέσεις της Δημοκρατικής Κυβέρνησης για τους 5.000 αιχμαλώτους που κρατούνταν στη Βαρκελώνη.

Στη Γαλλική Πρεσβεία με έστειλαν στον βοηθό στρατιωτικό ακόλουθο, έναν μικρόσωμο υπολοχαγό που με δέχτηκε με έναν αέρα ανωτερότητας.

«Για ποιον λόγο ανησυχείτε;»

«Μα, κύριε υπολοχαγέ, οι δυνάμεις του Φράνκο είναι τριάντα χιλιόμετρα μακριά. Θα μπορούσαν να βρίσκονται εδώ αύριο, και η κυβέρνηση...»

«Δε συμμερίζομαι αυτή την άποψη. Η Βαρκελώνη δε θα πέσει».

Έμεινα έκπληκτος.

«Και πού στηρίζετε την άποψή σας;»

«Πώς να το εξηγήσω; Είναι απλά μία εντύπωση, όπως η ζέστη και το κρύο».

Δεν επέμεινα περισσότερο.

Ωστόσο, ο Γάλλος Πρέσβης συμμερίστηκε τις ανησυχίες μου και ήρθε σε επαφή με τον M. Negrin. Η απάντηση ήρθε στις 23 Ιανουαρίου με την ένδειξη ότι θα γινόταν μία γενική μεταφορά των αιχμαλώτων. Αλλά το χάος ήταν τόσο μεγάλο, που μόνο ένα μέρος της απόφασης πραγματοποιήθηκε.

Στις 26 Ιανουαρίου το πρωί μάς τηλεφώνησε η διευθύντρια των γυναικείων φυλακών *Las Cortes*. Ήταν σε απόγνωση. Οι συγγενείς των κρατουμένων βρίσκονταν έξω από τη φυλακή εδώ και τρεις μέρες, προσπαθώντας να εμποδίσουν οποιαδήποτε μεταφορά. Πέντε στρατιώτες που είχαν εντολή να μεταφέρουν κάποιες φυλακισμένες αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την αποστολή τους, καθώς ήρθαν αντιμέτωποι με τον απειλητικό όχλο.

ΑΝΟΙΧΤΕΣ ΠΟΡΤΕΣ

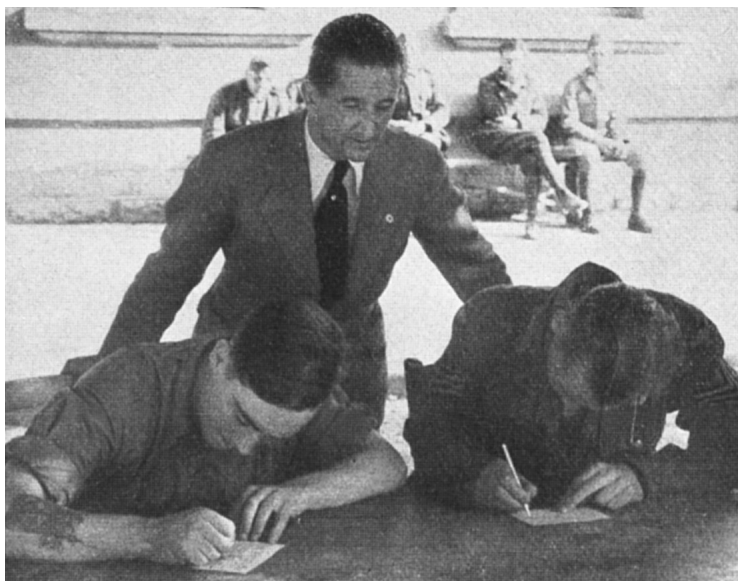

Μαδρίτη: Πλήθος περιμένει για τα μηνύματα του Ερυθρού Σταυρού μπροστά από τα γραφεία της ΔΕΕΣ.

Ο Dr. Junod επισκέπτεται πολιτικούς κρατούμενους που βρίσκονται σε κράτηση σε πλωτή φυλακή.

ΙΣΠΑΝΙΑ

Ιούνιος 1940, ο συγγραφέας έδωσε σε δύο Γάλλους φυλακισμένους τις πρώτες κάρτες του Ερυθρού Σταυρού για να μεταφέρουν τα νέα τους στις οικογένειές τους.

Ο αξιωματούχος του Ερυθρού Σταυρού (με πολιτικά ρούχα) συνοδεύεται πολύ καλά!

ΑΝΟΙΧΤΕΣ ΠΟΡΤΕΣ

Η διεύθυνση των φυλακών δεν απαντά πια στα τηλεφωνήματα. Ο Marti και εγώ δε διστάζουμε. Ήταν ξεκάθαρο ότι έπρεπε να πάμε εκεί.

Οδηγήσαμε με το αυτοκίνητο μέχρι τα προάστια, προς το κοντινότερο σημείο του μπροστινού μετώπου. Στον Diagonal, τον μεγάλο αυτοκινητόδρομο της Βαρκελώνης, περάσαμε μερικά φορτηγά γεμάτα στρατιώτες. Μπαίνοντας στην πλατεία Los Hermanos Badios μας σταμάτησαν για έλεγχο οι Δημοκρατικοί. Οι ουρές των αυτοκινήτων ήταν παραταγμένες κατά μήκος του πεζοδρομίου και φυλάσσονταν από πολιτοφύλακες οπλισμένους πολυβόλα. Όλα τα αυτοκίνητα είχαν επιταχθεί για να μεταφέρουν τους τελευταίους μαχητές.

«Bajen²⁷», πρόσταξε ένας πολιτοφύλακας με ένα περίστροφο στο χέρι.

Έκανα σήμα στον οδηγό να μείνει στο τιμόνι και βγήκα έξω για να διαπραγματευτώ.

«Το βλέπετε ότι αυτό είναι ένα αυτοκίνητο του Ερυθρού Σταυρού. Δεν πρόκειται να μας το πάρετε».

Ο άντρας δίστασε.

«Πού πηγαίνετε;»

«Ανάμεσα στα δύο μέτωπα».

Δίστασε για άλλη μια φορά και έπειτα κοίταζε τον επικεφαλής του.

«Siga²⁸», είπε ο τελευταίος.

Μπήκα μέσα στο αυτοκίνητο και φύγαμε γρήγορα.

Στη φυλακή Las Cortes μπήκαμε απευθείας στον προαύλιο χώρο. Παντού τριγύρω μας τα πρόσωπα των γυναικών ήταν κολλημένα επάνω στα κάγκελα των παραθύρων των κελιών και φώναζαν:

«Ζήτω ο Ερυθρός Σταυρός! Ζήτω ο Ερυθρός Σταυρός! Σώστε μας!»

Πήγα στο γραφείο της διευθύντριας. Ήταν μια νέα, ξανθιά γυναίκα, έντονα βαμμένη. Όλα τα κλειδιά των κελιών ήταν στοιβαγμένα μαζί πάνω στο γραφείο της. Οι φρουροί της φυλακής ήταν επίσης παρούσες – έδειχναν αδέξιες και βρόμικες. Η αγωνία στα βαρεμένα πρόσωπά τους δεν είχε καμία σχέση με αυτή των κρατουμένων. Χωρίς αμφιβολία, αναρωτιόντουσαν εάν οι ρόλοι επρόκειτο να αντιστραφούν. Η αποφυλάκιση των κρατουμένων σήμαινε αιχμαλωσία για εκείνες, και τώρα με εκλιπαρούσαν να τους προσφέρω την προστασία του Ερυθρού Σταυρού.

«Γνωρίζετε ότι πάντα ήμουν σωστή», μου λέει η διευθύντρια με τα

²⁷ «Κατεβείτε».

²⁸ «Ακολουθήστε».

βαμμένα χείλη. «Έκανα απλώς τη δουλειά μου...» Και έπειτα πρόσθεσε: «Εάν πιστεύετε πως οφείλω να ανοίξω τις πόρτες των κελιών και να απελευθερώσω τις κρατούμενες, είμαι έτοιμη να το κάνω».

Εκείνη τη στιγμή πυροβολισμοί ξεκίνησαν πίσω από τις φυλακές. Ήταν μια πυροβολαρχία των Δημοκρατικών που έστελνε τις τελευταίες της οβίδες. Σύντομα εντοπίστηκε από το πυροβολικό της αντίπαλης πλευράς, το οποίο ανταπέδωσε βίαια τα πυρά.

Δεν υπήρχε χρόνος για χάσιμο. Είχα δει ένα φορτηγό στο προαύλιο της φυλακής και έβαλα μέσα τις ηλικιωμένες και τις άρρωστες γυναίκες. Όμως ήθελαν να πάρουν μαζί και τα πράγματά τους. Μία από αυτές προσκολλήθηκε απελπισμένα σε μια καρέκλα. Τους φαινόταν αδύνατον να αφήσουν πίσω τα πανάθλια έπιπλα και τα ρούχα που χρησιμοποιούσαν για μήνες, κάποιες φορές ίσως και για χρόνια. Αναγκάστηκα να υψώσω τη φωνή μου.

Οι υπόλοιπες κρατούμενες που ήταν σε θέση να περπατήσουν έφυγαν μόνες τους, περιτριγυρισμένες από τους συγγενείς που τις περίμεναν.

Έπειτα φύγαμε. Η φυλακή έμεινε άδεια. Ένιωσα άσχημα για τη διευθύντρια και την πήραμε μαζί μας.

Στο ενδιάμεσο, ένα άλλο δράμα λάμβανε χώρα.

Πάνω από το λιμάνι και τη θάλασσα, στέκει επιβλητικά το αρχαίο κάστρο του Μοντjuic, στο οποίο κρατούνταν ως φυλακισμένοι 600 στρατιωτικοί και πολιτικοί. Το μόνο που είχε μείνει από τη φρουρά ήταν ένας αξιωματικός και επτά άνδρες.

Τα πολεμικά πλοία των Φρανκιστών που είχαν αγκυροβολήσει περίπου τρία μίλια από την ακτή άνοιξαν πυρά στο φρούριο, με την πεποίθηση πως ήταν κατειλημμένο από στρατεύματα των Δημοκρατικών.

Από την Calle Lauria τα μέλη της αποστολής μας είχαν γίνει μάρτυρες του βομβαρδισμού. Μία από τις Βελγίδες νοσοκόμες, η κυρία Perdomo, είχε αποφασίσει να πάει έως το Μοντjuic με τον οδηγό μας και να διαπιστώσει τι είχε γίνει.

Όταν έφτασαν στο κάστρο, ο βομβαρδισμός συνεχιζόταν ακόμα. Ο πανικόβλητος αξιωματικός υπηρεσίας τούς οδήγησε κατευθείαν στο αναρρωτήριο. Μία οβίδα είχε μπει από το παράθυρο και είχε εκραγεί μέσα στο κελί ανατινάζοντας το κεφάλι ενός φυλακισμένου και τραυματίζοντας άλλους. Ανάμεσα στους φύλακες και τους κρατούμενους επικρατούσε πανικός.

Οι βόμβες διαδέχονταν ασταμάτητα η μία μετά την άλλη, σε αργά αλλά τακτά διαστήματα. Σε συμφωνία με τον αξιωματικό υπηρεσίας,

ΑΝΟΙΧΤΕΣ ΠΟΡΤΕΣ

η μαντάμ Perdomo ύψωσε τη λευκή σημαία πάνω από το κάστρο και ο βομβαρδισμός έπαυσε μονομιάς.

Ο αξιωματικός παρέδωσε τα κλειδιά των κελιών στη νοσοκόμα και έπειτα, φοβούμενος μήπως πιαστεί από τους κρατούμενους, έφυγε με τους επτά άνδρες του. Όμως τη λευκή σημαία την είχαν παρατηρήσει και στη Βαρκελώνη, όπου συμπέραναν ότι επρόκειτο για ανταρσία. Ένα απόσπασμα εξήντα ανδρών στάλθηκε απευθείας για να καταστείλει τους αντάρτες. Στην πορεία το απόσπασμα συναντήθηκε με τον αξιωματικό που το είχε σκάσει και τον οδήγησε πίσω στο κάστρο σημαδεύοντάς τον στην πλάτη με τα όπλα.

Φτάνοντας στο κάστρο οι άνδρες έσπασαν την πύλη με τη λαβή των τουφεκιών τους και έπειτα μπήκαν προσεκτικά, φοβούμενοι για ενέδρα. Όμως το μόνο που τους περίμενε στην αυλή ήταν η νοσοκόμα του Ερυθρού Σταυρού.

Όλα έμοιαζαν ήσυχα μέσα στο φρούριο. Οι κρατούμενοι βρίσκονταν ακόμη στα κελιά τους, όμως αγωνιώδη πρόσωπα εμφανίζονταν ανάμεσα από τα κάγκελα.

«Τι κάνετε εδώ; Τι σημαίνει η λευκή σημαία;»

«Senor Captain, ήρθα εδώ κατά τη διάρκεια του βομβαρδισμού για να εμποδίσω τη σφαγή ανυπεράσπιστων ανδρών στα κελιά τους. Δεν υπήρχαν άλλα στρατεύματα Δημοκρατικών στον λόφο και ύψωσα τη λευκή σημαία για να σταματήσουν τα πυρά.

Ο αρχηγός έμεινε έκπληκτος, όμως η ήρεμη διαβεβαίωση της γυναίκας τον εντυπωσίασε.

«Φανταστήκαμε πως έγινε εξέγερση... Με έστειλαν εδώ για να σκοτώσω τους πάντες. Ωστόσο, έχει υπάρξει αρκετή αιματοχυσία... Έχω πάρει εντολή να υψώσω ξανά τη Δημοκρατική σημαία. Η Βαρκελώνη δεν παραδόθηκε ακόμη.

Η λευκή σημαία κατέβηκε. Οι στρατιώτες έφυγαν βιαστικά, καθώς η μάχη πλησίαζε.

Μισή ώρα αργότερα ο βομβαρδισμός ξεκίνησε ξανά, ακόμη πιο έντονα από πριν. Ήταν πλέον ξεκάθαρο ότι δεν επρόκειτο για παράδοση. Η νοσοκόμα έσκισε βιαστικά δύο λωρίδες κόκκινου υφάσματος και τις έραψε στη λευκή σημαία. Ένας κρατούμενος σκαρφάλωσε στον προμαχώνα και την ύψωσε πάνω από τη Δημοκρατική σημαία.

Ο βομβαρδισμός έπαυσε.

Εξακόσιοι άνδρες ύψωσαν τα βλέμματά τους γεμάτοι ελπίδα, εκεί που ο κόκκινος σταυρός ανέμιζε στο λευκό φόντο στην κορυφή του κάστρου.

ΙΣΠΑΝΙΑ

Στις 26 Ιανουαρίου 1939, ώρα 1:30, το πρώτο τανκ σταμάτησε έξω από το σπίτι μας. Μέσα βρίσκονταν Γερμανοί στρατιώτες. Σκαρφαλωμένη στην κορυφή του τανκ ήταν μια χαμογελαστή γυναίκα που χαιρετούσε φασιστικά το πλήθος. Την αναγνώρισα επειδή ήταν παλιά κρατούμενη στη Las Cortes. Ήταν μια Γερμανίδα Εβραία, η οποία είχε συλληφθεί και φυλακιστεί ως υποστηρίκτρια του Τρότσκι...

Το απόγευμα, τα μπαλκόνια της Βαρκελώνης άρχισαν να καλύπτονται από κόκκινες και χρυσές σημαίες. Στον λόφο του Tibidabo υψώθηκε το τεράστιο εθνικιστικό λάβαρο. Μία ατελείωτη σειρά από στρατιώτες *requetés* με κόκκινους μπεντάρδες, Φαλαγγίτες και Μαυριτανούς, με τα υπομονετικά τους μουλάρια, κατέβαιναν αργά προς την πόλη.

Το βράδυ, η Βαρκελώνη βρισκόταν υπό την πλήρη κατοχή.

Ωστόσο, οι μάχες συνεχίζονταν στα βορειοδυτικά. Ο Δημοκρατικός Στρατός οδηγούνταν πίσω, προς τα Πυρηναία, έχοντας μαζί χιλιάδες ομήρους και αιχμαλώτους. Τι θα μπορούσε να τους συμβεί σε αυτές τις τελευταίες στιγμές;

Ήταν αδύνατον να διασχίσουμε τις γραμμές για να τους προσεγγίσουμε. Υπήρχε μόνο ένας τρόπος για να συνεχίσω το καθήκον μου: Να πάω γύρω από τα Πυρηναία Όρη και να περάσω σε γαλλικό έδαφος στο Αντάι και να μπω στη Δημοκρατική Ισπανία μέσω του Port Vendres.

Πήγα να δω τον συνταγματάρχη Ugria, τον αρχηγό της Εθνικιστικής Αστυνομίας, για να αποκτήσω τα απαραίτητα έγγραφα [*laissez-passer*]. Θα θυμόταν άραγε το «αποστάτης και ανόητος» στο ανακοινωθέν της Σαλαμάνκα;

Τον βρήκα στο ίδιο γραφείο όπου πάντοτε πήγαινα για να πάρω την άδεια να επισκεφθώ τις φυλακές των Δημοκρατικών, να παρηγορήσω, να σώσω και να ανταλλάξω Φρανκιστές κρατούμενους.

Μου έδωσε το *salve conducto* μου σφραγισμένο με τα πέντε βέλη της Φάλαγγας και χαμογέλασε.

«Ανάμεσα στα χαρτιά που έμειναν πίσω από τον προκάτοχό μου βρήκα αυτό το έγγραφο που μπορεί να σας ενδιαφέρει...»

Σε ένα φύλλο χαρτιού της Δημοκρατικής Αστυνομίας, η οποία με ακολουθούσε παντού τριγύρω επί τρία χρόνια στη Μαδρίτη, στη Βαλένθια, στη Βαρκελώνη, ήταν γραμμένο το όνομά μου:

«JUNOD Marcel, αντιπρόσωπος του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού».

Και από κάτω βρισκόταν μια λέξη, υπογραμμισμένη δύο φορές με κόκκινο μελάνι:

«OJO!»

Ή αλλιώς: «ΠΡΟΣΟΧΗ!» «Υπολοχαγός Junod;»

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1939

«Παρών, κύριε συνταγματάρχα».

«Εδώ είναι το σημειωματάριό μου. Έπρεπε να καταγράψω βιαστικά τα ονόματα των ασθενών πριν φτάσετε. Αλλά είναι κακογραμμένα και γεμάτα κηλίδες. Θα το ξαναγράψετε από την αρχή και το βραδάκι θα επισκεφθείτε τους ασθενείς».

«Μάλιστα, κύριε συνταγματάρχα».

«Παραλίγο να το ξεχάσω! Θα είστε ο γιατρός του Πρώτου Σώματος Στρατού. Επομένως, θα αναλάβετε τη φροντίδα ανώτερων αξιωματικών. Εάν κάποιος από αυτούς ζητήσει να πάτε στο δωμάτιό του αντί να έρθει στο αναρρωτήριο, ή εάν σας καλέσουν εκτός του κανονικού ωραρίου, κάντε ό,τι καλύτερο για να τους εξυπηρετήσετε. Αλλά είστε συνηθισμένος σε αυτά, έτσι δεν είναι; Έχετε εργαστεί στον Ερυθρό Σταυρό, έτσι δεν είναι;»

«Μάλιστα, κύριε συνταγματάρχα».

«Εδώ θα κάνετε τη δουλειά σας όπως οι υπόλοιποι».

Μα τι διάολο νόμιζε αυτός ο συνταγματάρχης; Λες και ήμουν ανίκανος να σβήσω λίγες κηλίδες μελανιού και να περιθάλψω με διακριτικότητα και συμπόνια τους ανώτερους αξιωματικούς του Πρώτου Σώματος του Ελβετικού Στρατού που μόλις επιστρατεύτηκαν...

Το σημειωματάριο δεν κατάφερα ποτέ να το τελειώσω.

Τον Σεπτέμβριο του 1939 ένα γράμμα από τη Διεθνή Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού με κάλεσε επειγόντως στη Γενεύη. Έχοντας απολυθεί από τα στρατιωτικά μου καθήκοντα, ήμουν στη διάθεση της Επιτροπής.

Η Επιτροπή συναντήθηκε για άλλη μια φορά στη μικρή βίλα Moy-nier και προσπαθούσε να εκτιμήσει τον κρίσιμο ρόλο που επρόκειτο να της ανατεθεί κατά τη διάρκεια αυτού του πολέμου, αυτού που πιθανώς να αποκαλούσαν ως τον πρώτο ολοκληρωτικό πόλεμο.

Η εισβολή των Γερμανών και των Ρώσων στην Πολωνία, η είσοδος της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας στον πόλεμο με την ηθική υποστήριξη των ΗΠΑ, οι μάχες που διαδραματίζονταν επί έξι χρόνια μεταξύ Κίνας και Ιαπωνίας –και που σύντομα θα διευρύνονταν σε όλο τον Ειρηνικό ωκεανό– όλα αυτά τα γεγονότα υποδήλωναν ότι σύντομα τα έθνη όλου του κόσμου θα εμπλέκονταν σε αυτή τη

γιγαντιαία σύγκρουση. Γνωρίζαμε εξάλλου ότι τα τελευταία είκοσι χρόνια τα μέσα καταστροφής είχαν κάνει τρομακτική πρόοδο και ότι κατά τη διάρκεια του ίδιου του αγώνα, αυτή η πρόοδος θα γινόταν ακόμα πιο μεγάλη, ακόμα πιο τρομακτική... Γνωρίζαμε, τέλος, ότι ο πόλεμος που είχε μόλις ξεκινήσει και το τέλος του οποίου κανείς δεν μπορούσε να προβλέψει, δε θα υπολόγιζε τους άμαχους, αντιθέτως θα τους προκαλούσε φριχτά δεινά, εμπνευσμένα και επιδεινούμενα από την πλημμύρα του πάθους που προκαλεί κάθε ιδεολογικός πόλεμος: αστυνομικές ανακρίσεις, στρατόπεδα συγκέντρωσης, εξαναγκαστικές στρατολογήσεις, λεηλασίες και συλλογικές διώξεις...

Ενάντια στην ξαφνική έκρηξη βίας που εξαπλωνόταν γρήγορα σε όλο τον κόσμο, τι όπλα, τι μέσα βρίσκονταν στη διάθεση του αυστηρά ανθρωπιστικού σκοπού που είχαμε κληθεί να υπηρετήσουμε;

Τίποτα, παρά μόνο οι δύο Συμβάσεις που είχαμε ήδη δει στην πράξη στην Αιθιοπία και την Ισπανία. Χρονολογούνταν από το 1929 και η μια αφορούσε στην προστασία των τραυματιών στο πεδίο της μάχης και η άλλη στην προστασία των αιχμαλώτων πολέμου.

Σίγουρα θα ήταν μάταιο να στηριχτούμε στην αποτελεσματικότητα των πράξεων που είχαν συμφωνηθεί πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο ή ακόμα και πριν από Γαλλοπρωσικό πόλεμο του 1870.

Με στεναχώρια και πικρία ξαναδιάβασα στο *Εγχειρίδιο Διεθνών Συμβάσεων* που επανεκδόθηκε από την Ελβετική Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση το 1939, τη γνωστή *Διακήρυξη της Αγίας Πετρούπολης* που υπογράφηκε την 11η Σεπτεμβρίου του 1868 από όλα τα πολιτισμένα έθνη του κόσμου:

«Θεωρώντας ότι η πρόοδος του πολιτισμού θα πρέπει να έχει ως αποτέλεσμα να μετριάζει όσο το δυνατόν περισσότερο τις καταστροφές του πολέμου, ότι ο μόνος θεμιτός σκοπός που τα κράτη οφείλουν να προτείνουν στον εαυτό τους στον πόλεμο είναι η αποδυνάμωση των στρατιωτικών δυνάμεων του εχθρού, ότι για τον σκοπό αυτό αρκεί να ακινητοποιήσουμε τον μεγαλύτερο δυνατό αριθμό ανδρών, ότι ο σκοπός θα ξεπεραστεί αν γίνει χρήση όπλων που θα επιδείνωναν άσκοπα τα βάσανα των ανδρών που έχουν τεθεί εκτός μάχης, ή θα καθιστούσαν τον θάνατό τους αναπόφευκτο...» Και συνέχιζε πιο κάτω: «Τα συμβαλλόμενα μέρη διατηρούν το δικαίωμα να καταλήξουν σε μεταγενέστερη κατανόηση οπότε θα διατυπωθεί συγκεκριμένη πρόταση σχετικά με τις βελτιώσεις που μπορεί να επιφέρει η επιστήμη στο μέλλον στα πολεμικά όπλα, προκειμένου να τηρήσουν τις αρχές που έχουν αποδεχθεί και να συμβιβάσουν τις ανάγκες του πολέμου με

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

τους νόμους της ανθρωπότητας».

Οι τρεις Διακηρύξεις της Χάγης του 1899 και 1907 άρχιζαν με τις παρακάτω λέξεις:

«Εμπνευσμένοι από τα αισθήματα που εκφράζονται στη Διακήρυξη της Αγίας Πετρούπολης...»

Η πρώτη απαγορεύει στις αντιμαχόμενες δυνάμεις «να εκτοξεύουν βλήματα και εκρηκτικά από αερόστατα ή με οποιοδήποτε άλλο παρόμοιο τρόπο». Οι άλλες δύο καταδικάζουν «τη χρήση ασφυξιογόνων αερίων και σφαιρών ντουμ ντουμ...» Θα ήταν πολύ αφελές να πιστεύουμε ότι τέτοιες απαγορεύσεις θα γίνονταν σεβαστές από τους μεταφορείς φλογοβόλων ή από τα σμήνη των βομβαρδιστικών αεροσκαφών.

Με τον ίδιο τρόπο θα έπρεπε να συγκαταλέξουμε στα ιστορικά έγγραφα του παρελθόντος –και ίσως τις φευγαλέες ψευδαισθήσεις μας– τον περίφημο *Κανονισμό για τον σεβασμό των Νόμων και Εθίμων του Πολέμου* που χρονολογείται από το 1907 και που, θεωρητικά, είναι ακόμα σε ισχύ.

«Άρθρο 25: Η επίθεση και ο βομβαρδισμός από οποιοδήποτε μέσο, πόλεων, χωριών, κατοικιών ή κτιρίων που είναι απροστάτευτα απαγορεύονται...»

«Άρθρο 46: Σε κατεχόμενα εδάφη, η οικογενειακή τιμή και τα δικαιώματα, οι ζωές των ανθρώπων και η ιδιωτική περιουσία, όπως και οι θρησκευτικές πεποιθήσεις και η ελευθερία της θρησκευτικής λατρείας πρέπει να γίνονται σεβαστά...»

Τι έχει απομείνει από όλες αυτές τις ευγενείς προθέσεις, η αρχή των οποίων θεσπίστηκε επίσημα με τα λόγια «*Το δικαίωμα των εμπολέμων να υιοθετήσουν μέσα βλάβης του εχθρού δεν είναι απεριόριστο*»; Πόσο περήφανη ήταν η πολιτισμένη ανθρωπότητα για να διατυπώσει τέτοιες αντιλήψεις που έρχονταν σε αντίθεση προς το παλιό Δίκαιο του Πολέμου που είχε κυριαρχήσει μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα!

Από την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οι εκπρόσωποι όλων των χωρών είχαν συγκεντρωθεί σε δέκα τουλάχιστον περιστάσεις για να προσαρμόσουν αυτούς τους ανθρωπιστικούς περιορισμούς στην αυξανόμενη πρόοδο της σύγχρονης τεχνικής, αλλά ποτέ δεν κατάφεραν να έλθουν σε κάποια συμφωνία.

Το σχέδιο κανονισμού για τον εναέριο πόλεμο που προτάθηκε το 1923 στη Χάγη δεν προχώρησε περαιτέρω. Η Διάσκεψη περί Αφοπλισμού που συγκλήθηκε από την Κοινωνία των Εθνών δεν μπόρεσε να καταλήξει σε συμφωνία.

Στη Γενεύη το 1929 η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού πρότεινε δύο Συμβάσεις. Η πρώτη ήταν μια τροποποίηση της Σύμβασης του 1906 για τη βελτίωση της τύχης των ασθενών και των τραυματιών στο πεδίο μάχης. Ενώ μέχρι τότε είχε παρουσιαστεί σε 52 κράτη, επικυρώθηκε τα επόμενα χρόνια από όλες σχεδόν τις κυβερνήσεις του κόσμου.

Η δεύτερη πρόταση δημιουργήθηκε από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αφορούσε στη μεταχείριση των αιχμαλώτων πολέμου και παρουσιάστηκε σε 48 κράτη. Αλλά το 1939, ενώ είχε επικυρωθεί από τριάντα έξι κυβερνήσεις, κάποιες άλλες απείχαν από το να προσχωρήσουν, και συγκεκριμένα οι κυβερνήσεις δύο μεγάλων χωρών: της Ε.Σ.Σ.Δ. και της Ιαπωνίας.

Τι θα απογίνονταν οι κάτοικοι των πόλεων που καταστράφηκαν από τους έντονους εναέριους βομβαρδισμούς, όπως είχαμε ήδη δει στην Πολωνία; Και πάνω απ' όλα, τι επρόκειτο να συμβεί στους πληθυσμούς των κατεχόμενων χωρών που είχαν παραδοθεί χωρίς καμιά προστασία, χωρίς τις εγγυήσεις οποιασδήποτε σύμβασης, στο έλεος του κατακτητή;

Το πρόβλημα αυτό δεν ήταν καινούργιο. Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού είχε ήδη δοκιμάσει —ίσως υπερβολικά ταπεινά— να κάνει τους λαούς του κόσμου να καταλάβουν τους κινδύνους στους οποίους θα μπορούσαν να εκτεθούν χωρίς προστασία σε οποιονδήποτε νέο πόλεμο. Το 1934 όλα τα έθνη του κόσμου συναντήθηκαν στο Τόκιο σε μια Διεθνή Διάσκεψη των Κοινωνιών του Ερυθρού Σταυρού και έμαθαν για το μεγάλο έργο του Ερυθρού Σταυρού: για την προστασία των αμάχων που μπορούσαν να βομβαρδιστούν, να αιχμαλωτιστούν ή ακόμα και να απελαθούν. Ωστόσο, στα πέντε χρόνια που πέρασαν έκτοτε, καμιά κυβέρνηση δεν είχε προτείνει την επικύρωση της πρότασης.

Η εμπειρία από τον πόλεμο της Ισπανίας θα έπρεπε να μας είχε διδάξει αρκετά. Οι τυφλές καταστροφές, οι συνοπτικές εκτελέσεις, οι εκτεταμένοι πυροβολισμοί, οι διωγμοί των τάξεων και της θρησκείας, οι μαζικές συλλήψεις πολιτικών κρατουμένων ήταν μόνο η προειδοποίηση για τις φρικαλεότητες που έμελλε να ακολουθήσουν. Θυμήθηκα τα σώματα των μικρών παιδιών στη Βαρκελώνη. Θυμήθηκα το Μπιλμπάο με τα κατεστραμμένα σπίτια του και τον όγλο που ούρλιαζε προσπαθώντας να βυθίσει στο λιμάνι τα πλοία που κουβαλούσαν ομήρους.

Και θυμήθηκα τις άθλιες καλύβες στην Αιθιοπία να εκτινάσσονται

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

στον αέρα από τις βόμβες, τις στάχτες που απέμειναν από την Ντέσιε, τους σκελετούς που περιπλανιόντουσαν στους δρόμους της Sidamo, τις πεδιάδες του Kworam που κατακλύζονταν από το αέριο μουστάρδας και τα χιλιάδες θύματα που σήκωναν τα μολυσμένα και καμένα χέρια τους προς τον αυτοκράτορα...

Abiet... Abiet... Abiet.

Όλα αυτά θα συνέβαιναν τώρα δέκα φορές, ίσως και εκατό φορές παραπάνω. Τα γνωρίζαμε όλα αυτά· και θα μπορούσαμε να νιώθουμε σοκαρισμένοι από την αποστολή μας.

Αλλά ούτε ένας λόγος απαισιοδοξίας δε βγήκε από τα χείλη του Προέδρου μας Max Huber όταν συγκεντρώθηκαν όλοι οι αντιπρόσωποι της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού ενώπιόν του και εξήγησε το καθήκον μας, και μας έδειξε τι μπορούμε να κάνουμε και τι πρέπει να προσπαθήσουμε να κάνουμε σε καθεμιά από τις εμπόλεμες χώρες στις οποίες μας έστελναν.

Τα όπλα μας; Δύο Συμβάσεις!

Τα μέσα που είχαμε στη διάθεσή μας; Στη μικρή βίλα Moynier εκείνη την ημέρα υπήρχαν μόνο ελάχιστοι άνθρωποι αφοσιωμένοι: τρεις γραμματείς, πέντε δακτυλογράφοι... Και στην τράπεζα υπήρχε πιστωτικό υπόλοιπο 120.000 ελβετικών φράγκων.

Αλλά περισσότερο από ποτέ, υπήρχε αυτό το πνεύμα, το οποίο ήδη ήξερα τι μπορεί να κάνει και τι μπορεί να επιτύχει όταν κανένα Δίκαιο δεν αναφέρεται στον άνθρωπο που υποφέρει και που η μοναδική του ύπαρξη στον κόσμο προσδιορίζεται μόνο μέσα από τα βάσανα και την εξαθλίωση.

ΑΡΝΟΥΝΤΑΙ ΝΑ ΚΑΤΑΛΑΒΟΥΝ

Όλα ήταν ήρεμα στο Δυτικό Μέτωπο. Η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία ένιωθαν ασφαλείς πίσω από το μπετονένιο τείχος της γραμμής Μαζινό. Στο δάσος του Warndt, μερικά πρόβατα πηδούσαν πάνω από τις νάρκες.

Ωστόσο, στην Ανατολή η Πολωνία συγκλονιζόταν από τον καταγισμό πυρών, το αίμα κυλούσε παντού και η μέγγενη των τεθωρακισμένων Panzer στένευε όλο και περισσότερο γύρω από τον Κόκκινο Στρατό. Ήταν η αρχή για μια μακρά περίοδο μαρτυρίων.

Είχα επιλέξει να τοποθετηθώ στο Βερολίνο και για πολύ καιρό ήμουν ο μόνος αντιπρόσωπος της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού όχι μόνο στη Γερμανία αλλά σε όλες τις χώρες που κατακτούσε.

Το πρωινό του Σαββάτου της 16ης Σεπτεμβρίου 1939 είχα ήδη εγκατασταθεί στο ξενοδοχείο Adlon, το οποίο κοσμούσαν οι κόκκινες σημαίες με τη σβάστικα για να γιορτάσουν μια σειρά νικών: Posen, Ostroń, Katowice, Tarnob, Cracow... Και η λίστα επεκτεινόταν με κάθε ειδική έκδοση των εφημερίδων της θριαμβεύτριας Γερμανίας.

Τις πρώτες μου μέρες στο Βερολίνο τις πέρασα με επισκέψεις σε κυβερνητικά γραφεία. Έπρεπε να εδραιωθούν οι σχέσεις με τη Γενεύη, να έρθω σε επαφή με το γερμανικό υπουργείο Εξωτερικών, το γνωστό Auswärtiges Amt, με τον Γερμανικό Ερυθρό Σταυρό και με τη Βέρμαχτ.

Έπρεπε να μάθω σε ποιον βαθμό θα μπορούσαμε να προσφέρουμε βοήθεια, να έχουμε πρόσβαση στα στρατόπεδα, να συλλέξουμε πληροφορίες για την κατάσταση των κρατουμένων δίχως να προσβάλουμε την εύθικτη και παντοδύναμη Γκεστάπο.

Σε όλη την επικράτεια του χιτλερικού Ράιχ υπήρχαν πάρα πολύ ξένοι που από την αρχή των εχθροπραξιών είχαν οδηγηθεί στα στρατόπεδα συγκέντρωσης αλλά και μόνο λόγω της ιθαγένειάς τους· ήταν υπήκοοι και προστατευόμενοι εχθρικών χωρών.

Το πρώτο πράγμα ήταν να μάθουμε τι είδους μεταχείρισης μπορούσαν να τύχουν. Μετά από αμέτρητες συζητήσεις, οι Γερμανοί συμφώνησαν να τους χορηγηθούν τα οφέλη της Σύμβασης της Γενεύης, παρά το γεγονός ότι δεν ήταν αιχμάλωτοι πολέμου με την αρχική έννοια και εφόσον υπήρχε αμοιβαιότητα. Αυτό ήταν ένα ζήτημα πολύ μεγάλης σημασίας, όπως άλλωστε επιβεβαιώθηκε καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου. Σχεδόν όλοι αυτοί οι άμαχοι αιχμάλωτοι επιβίωσαν της αιχμαλωσίας τους και το ποσοστό θνησιμότητας ποίκιλλε από ένα έως τρία τοις εκατό ανάλογα με το στρατόπεδο και την ιθαγένεια.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ωστόσο, αυτή η συμφωνία προκάλεσε διαδηλώσεις στο Βερολίνο. Πληροφορηθήκαμε ότι στο Posen και το Bromberg της Δυτικής Πολωνίας που μόλις είχε κατακτήσει η Βέρμαχτ, είχαν ανακαλύψει δεκάδες Γερμανούς δολοφονημένους από Πολωνούς πριν από την αποχώρησή τους. Μου ζήτησαν να πάω εκεί και να διαπιστώσω τις φρικαλεότητες. Η Γενεύη συμφώνησε με τον όρο ότι η μαρτυρία μου δε θα χρησιμοποιηθεί στον Τύπο ή σε κάποιο άλλο επίσημο έγγραφο και ότι κατά τη διάρκεια του ταξιδιού θα μου επιτρεπόταν να επισκεφθώ Πολωνούς πολιτικούς και στρατιωτικούς αιχμαλώτους.

Το Βερολίνο δέχτηκε και στις 24 Σεπτεμβρίου ένα στρατιωτικό αυτοκίνητο ήρθε να με παραλάβει από το Adlon. Με συνόδευαν δύο Γερμανοί, ένας εκπρόσωπος του υπουργείου Εξωτερικών, ένας νεαρός Ναζί, και ένας εκπρόσωπος της Βέρμαχτ, ένας αξιωματικός καριέρας, με μονόκλ και μαστίγιο, ο οποίος ήταν πολύ λιγότερο ενθουσιασμένος με το νέο καθεστώς.

Ενώ οδηγούσαμε στην οδό Unter den Linden και περνούσαμε από τη Σοβιετική Πρεσβεία, ο αξιωματικός έκανε μια χειρονομία με το χέρι το προς το κτίριο και παρατήρησε με ένα παγερό χαμόγελο:

«Unsere neuen Freunde!²⁹»

Ο διπλωμάτης πήρε την ειρωνική παρατήρηση στα σοβαρά και δήλωσε:

«Οι Ρώσοι είναι γοητευτικοί άνθρωποι. Εμείς οι Γερμανοί πάντα καταλαβαίναμε τη σλάβικη ψυχή!»

Το πρώτο στάδιο του ταξιδιού πραγματοποιήθηκε στους γνωστούς Autobahnen, τους αυτοκινητόδρομους του Χίτλερ. Οι δυο ασφαλοστρωμένες λωρίδες χωρίζονταν από μια λωρίδα πρασίνου. Η χώρα ήταν εντελώς επίπεδη. Μόλις πλησιάσαμε στα πολωνικά σύνορα τα σπίτια όλο και αραιώναν. Καμιά φορά περνούσαμε από απομονωμένες φάρμες με τους χαμηλούς πύργους και τους ψηλούς τοίχους που έδιναν την εντύπωση κάστρου – κατάλοιπα από τα παλιά έργα των Τευτόνων ιπποτών.

Ο νέος άντρας από το Auswärtiges Amt³⁰ είχε προφανώς επιφορτιστεί να προπαγανδίζει και συνεχώς μίλαγε για τα θαυμαστά αποτελέσματα που επιτεύχθηκαν από το χιτλερικό καθεστώς, τις στρατιωτικές του επιτυχίες και τη λαμπρή νίκη των τανκς ενάντια στο πολωνικό ιππικό. Η προσοχή με την οποία παρακολουθούσε την παραμικρή μου κίνηση όποτε σταματούσε το αυτοκίνητο έδειχνε ότι είχε εντολές να με παρακολουθεί στενά.

²⁹ «Οι νέοι μας φίλοι».

³⁰ Υπουργείο Εξωτερικών.

ΑΡΝΟΥΝΤΑΙ ΝΑ ΚΑΤΑΛΑΒΟΥΝ

Επίσκεψη Βρετανών αιχμαλώτων πολέμου σε νοσοκομείο στην Μπεζανσόν, φθινόπωρο 1940.

Οκτώβριος 1939, πρώτη επαφή με Πολωνούς αιχμαλώτους πολέμου.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ένας Γερμανός στρατιώτης έβαψε τον τοίχο ενός στάβλου με αέριο μουστάρδας.
Τα άλογα ψόφησαν.

Στην πεινασμένη Βαρσοβία οι άνθρωποι τρέχουν να πάρουν ό,τι μπορούν από ένα ψόφιο άλογο ξεγυμνώνοντας το από οτιδήποτε φαγώσιμο σε διάστημα λεπτών.

Το απόγευμα φτάσαμε στο Posen. Ήταν εμφανές ότι θα με παραλάμβαναν οι γερμανικές στρατιωτικές αρχές. Τους μόνους Πολωνούς που είδα ήταν κάποιοι λίγοι περαστικοί που έτρεχαν βιαστικά κοντά στα τείχη.

Μας συνόδευσαν κατευθείαν στο δημαρχείο όπου οι Γερμανοί υπάλληλοι και αξιωματούχοι ανέκριναν τους συγγενείς των θυμάτων που είχαν δολοφονηθεί. Μετά από περίπου μια ώρα είπα πως είχα ακούσει αρκετά. Υπενθύμισα ότι δε βρίσκόμεν εκεί ως επίσημος ανακριτής και ότι δε θα έδινα βάση σε καμία μαρτυρία πέρα από αυτές που θα ήμουν σε θέση να εξασφαλίσω προσωπικά. Ωστόσο, έθεσα μια ερώτηση:

«Τι υπηκοότητας ήταν τα θύματα;»

«Γιατί ρωτάτε; Γερμανοί, φυσικά. *Volksdeutsche*³¹» «Με συγχωρείτε, εννοώ ποια ήταν η επίσημη υπηκοότητά τους. Τι διαβατήρια κρατούσαν, πολωνικά ή γερμανικά;

«Α! Ήταν *Volksdeutsche* που με τη Συνθήκη των Βερσαλλιών είχαν γίνει Πολωνοί, αλλά στην πραγματικότητα ήταν γνήσιοι Γερμανοί.

«Ναι, καταλαβαίνω, αλλά από νομικής σκοπιάς για την πολωνική κυβέρνηση ήταν Πολωνοί πολίτες. Φοβάμαι πως αυτή η ιστορία είναι αρκετά περίπλοκη».

Δεν μπορούσα να πω στους Γερμανούς αυτό που ένιωθα ενστικτωδώς. Αν ήταν να γίνει οποιαδήποτε σοβαρή ανάκριση πάνω στο θέμα, τότε, πάνω απ' όλα, οι Πολωνοί θα έπρεπε να ακουστούν και να μιλήσουν για τη στάση αυτών των *Volksdeutsche* πριν από τον ερχομό της Βέρμαχτ. Δε συνέχισα τη συζήτηση.

Εκείνο το βράδυ παρατέθηκε ένα γιορτινό δείπνο στο κάστρο του Γουλιέλμου Β'. Ένα τεράστιο τραπέζι σε σχήμα πετάλου τοποθετήθηκε κάτω από το θολωτό ταβάνι της μεσαιωνικής τραπεζαρίας. Οι δύο «σωματοφύλακες» μου με παρουσίασαν στον στρατηγό που διοικούσε το μέρος, ο οποίος με κάλεσε να καθίσω στα δεξιά του. Πίσω από τις καρέκλες, στέκονταν ακίνητοι εβδομήντα Γερμανοί αξιωματικοί, περιμένοντας τον στρατηγό και εμένα να καθίσουμε. Σε κάθε πιάτο υπήρχε χοιρινό παϊδάκι, λίγο βούτυρο, μια φέτα τυριού και ένα μεγάλο κομμάτι ψωμί. Και για ποτό υπήρχε κακάο και μπίρα...

«Ja, Herr Doktor», μου είπε ο στρατηγός, «το φαγητό είναι λιτό. Είναι συνήθειά μας οι στρατηγοί να τρώνε το ίδιο με τους απλούς στρατιώτες. Ωστόσο, παρατηρήστε την ομορφιά του σερβίτσιου...» Έσκυψε προς

³¹ Άτομα που είχαν γερμανικές γλωσσικές και πολιτισμικές καταβολές, αλλά όχι γερμανική ιθαγένεια.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

το μέρος μου και συνέχισε: «Χρειάστηκε να “ταρακουνήσουμε” τον Πολωνό επιστάτη για να συναινέσει να βρει τα λινά και τα σερβίτσια του Κάιζερ...»

Τα γέλια του σταμάτησαν κάθε άλλη συζήτηση.

«Ja... Prosit meine Herren... Zum Wohl, Herr Doktor³²».

Μόλις τελειώσαμε το φαγητό, η ορντινάντσα του στρατηγού μάς έφερε ένα μπουκάλι λικέρ και δύο ποτηράκια. Ο ίδιος ο στρατηγός το σέρβιρε, ένα ποτήρι για εμένα και ένα γι' αυτόν. «Zum Wohl!» Οι αξιωματικοί μάς κοιτούσαν. Και όταν τελείωσε αυτό το τελετουργικό, σηκώθηκαν όλοι μαζί και στάθηκαν προσοχή πίσω από τις καρέκλες.

«Αχ, αναστέναξε ο στρατηγός, δεν είναι διασκεδαστικό το να είναι εδώ το πόστο σου. Απαγόρευση κυκλοφορίας στις 7:00 και οι δρόμοι ερημωμένοι... Αλλά απόψε θα έχουμε προβολή. Βρήκαμε κάποιες ταινίες που οι Πολωνοί είχαν παραλάβει πριν φτάσουμε εμείς. Αν ενδιαφέρεστε να έρθετε, είστε καλεσμένος μου».

Πήγα στο σινεμά όπου μου έκαναν την τιμή να μου παραχωρήσουν ένα θεωρείο δίπλα σε αυτό του στρατηγού. Η προβολή ξεκίνησε. Και τι εμφανίστηκε στην οθόνη; Τα γεγονότα στη Γαλλία την 14η Ιουλίου. Γαλλικά στρατεύματα παρήλαυναν κατά μήκος των Ηλυσίων Πεδίων, περνούσαν κάτω από την Αψίδα του Θριάμβου μπροστά από μέλη της γαλλικής κυβέρνησης, επευφημούμενα από το πλήθος που είχε συγκεντρωθεί εκεί. Νιώθουμε έντονα την αίσθηση του πολέμου που έρχεται. Ο Νταλαντιέ μίλησε για το ένδοξο έργο που θα επιτελούσε ο γαλλικός στρατός, όπως είχε κάνει και εικοσιπέντε χρόνια πριν, εάν η δικαιοσύνη και η ελευθερία απειλούνταν οπουδήποτε στον κόσμο. Ούτε μια λέξη, ούτε μια κίνηση στην αίθουσα. Ο Χίτλερ είχε αποφασίσει ότι δεν υπήρχε αντιγαλλικό συναίσθημα στη Γερμανία.

Μετά την επική ταινία –ο επιπόλαιος και ξέγνοιαστος *Bel Ami*– σκέφτηκα πως θα μπορούσα επιτέλους να φύγω από τους εξυπηρετικούς οικοδεσπότες μου, αλλά οι δυο «φύλακες-άγγελοί» μου ήρθαν μονομιάς στο πλευρό μου για να βεβαιωθούν πως δεν περιπλανιέμαι στους δρόμους της πόλης δίχως επίβλεψη. Με συνόδεψαν μέχρι και την πόρτα του δωματίου που μου είχαν εξασφαλίσει σε ένα ξενοδοχείο που είχαν επιτάξει οι γερμανικές αρχές.

«Εάν χρειαστείτε κάτι», μου είπε ο διπλωμάτης, «θα βρίσκομαι στο δωμάτιο στα δεξιά σας και ο φίλος μου είναι στο δωμάτιο στα αριστερά. *Gute Nacht!*»

³² «Ναι... Κύριοι μου.....Εις υγείαν γιατρέ».

ΑΡΝΟΥΝΤΑΙ ΝΑ ΚΑΤΑΛΑΒΟΥΝ

Ακόμα και όταν κοιμόμουν έπρεπε να είμαι υπό επίβλεψη!

Όταν έμεινα μόνος ένωσα μια νοσταλγία. Δεν είναι τόσο ότι βρισκόμουν μακριά από τη χώρα μου· ήταν για την Πολωνία. Πότε θα μπορούσα να δω τους Πολωνούς χωρίς τον γερμανικό στρατό που τώρα ασκούσε κυριαρχία πάνω τους;

«Αύριο», μου είπε ο λοχαγός της Βέρμαχτ, «θα δείτε με τι αγριότητα συμπεριφέρθηκαν οι Πολωνοί...»

Φύγαμε χωρίς με τη συντροφιά των ιατροδικαστών για να επισκεφθούμε ένα νεκροταφείο στα προάστια, όπου παρακολούθησα την εκταφή τριών πτωμάτων. Μεταφέρθηκαν στο νεκροτομείο και η αυτοψία πραγματοποιήθηκε υπό την παρουσία μου. Δεν υπήρχε αμφιβολία για τον βίαιο θάνατό τους: κατάγματα στο κρανίο, τραύματα από σφαίρες... Οι Γερμανοί δεν παρέλειψαν καμία λεπτομέρεια: οι γραμματείς κατέγραφαν τα πάντα λεπτομερώς για να είναι πλήρης η αναφορά.

Φεύγοντας από το νεκροταφείο αγόρασα μία εφημερίδα – ήταν γερμανική, εννοείται. Στο πρωτοσέλιδο είδα το όνομά μου σε μεγάλα γράμματα. Τι να σήμαινε άραγε; Στράφηκα με μία έκπληξη προς τους δύο συνοδούς μου.

«Δείτε αυτό... Είχα τον λόγο σας!»

«Αδύνατον!» αναφώνησε ο διπλωμάτης και παρίστανε ότι είχε θυμώσει. «Θα τηλεφωνήσω αμέσως στην αρχισυνταξία της εφημερίδας στο Γκντανσκ».

«Δε χρειάζεται να μπειτε στον κόπο. Η αποστολή μου έφτασε στο τέλος της. Αρνούμαι να μου δείξετε οτιδήποτε άλλο, ό,τι και αν είναι αυτό».

«Όμως πραγματικά, δεν μπορείτε να το κάνετε αυτό. Έχουμε πολύ πιο ενδιαφέροντα πράγματα να σας δείξουμε στο Bromberg!»

«Όχι, δε θέλω να τα δω. Και τώρα παρακαλώ να κανονίσετε την επίσκεψή μου στα στρατόπεδα συγκέντρωσης των αιχμαλώτων πολέμου. Αυτό θα είναι το τελευταίο πράγμα που θα κάνω εδώ».

Το κατάλαβε. Δε θα τους άφηνα να με παραπλανήσουν πάλι. Αργότερα πρότειναν να με πάνε στο Brest-Litovsk, όπου οι Ρώσοι είχαν αναφέρει την εύρεση δεκατεσσάρων δολοφονημένων Γερμανών υπαξιωματικών σε μια πολωνική φυλακή. Το Auswärtiges Amt για άλλη μια φορά μου υποσχέθηκε επιτόλαια «το αυστηρότερο incognito».

«Θα δείτε. Αυτή τη φορά θα ληφθούν όλες οι προφυλάξεις. Θα φύγετε μόνος σας με αεροπλάνο με έναν Αμερικανό δημοσιογράφο...»

Φτηνά κόλπα, δολαστικά τεχνάσματα... Δεν μπορούσαν να με εμποδίσουν από το να ακούσω τις πραγματικές κρυναγές πόνου.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Στις 27 Σεπτεμβρίου επισκέφθηκα το πρώτο στρατόπεδο αιχμάλωτων πολέμου. Βρίσκονταν εκεί 2.500 αιχμάλωτοι που κοιμόντουσαν σε άχυρο, σε ένα μέρος που κάποτε ήταν στάβλοι. Σε κοντινή απόσταση υπήρχαν 600 πολιτικοί κρατούμενοι. Το φαγητό ήταν επαρκές, αλλά οι συνθήκες άθλιες.

«Αυτό που βλέπετε είναι προσωρινό», μου είπε εμπιστευτικά ο αξιωματικός της Βέρμαχτ. Έκανε τον εαυτό του να φαίνεται δυσμενώς εντυπωσιασμένος από τη σκηνή.

Ήταν οι πολιτικοί αιχμάλωτοι που είχαν τα περισσότερα παράπονα, διότι φαίνεται πως συλλαμβάνονταν οπουδήποτε, στον δρόμο, στα σπίτια τους, στον χώρο της εργασίας τους. Όλοι οι άνδρες ηλικίας μεταξύ δεκαεπτά και εξήντα πέντε είχαν μεταφερθεί μέσα αδιακρίτως, για «εξακρίβωση στοιχείων». Δεν τους επιτράπηκε να πάρουν τίποτα μαζί. Οι στρατιώτες είχαν τουλάχιστον τη στολή τους, κάποιον εξοπλισμό και καμιά φορά τον σάκο και την κουβέρτα τους.

Το συγκεκριμένο στρατόπεδο δεν ήταν χειρότερο από τα άλλα. Υπήρχαν εκατοντάδες τέτοια σε όλη την Πολωνία· όλα το ίδιο άθλια, όλα το ίδιο «προσωρινά». Τον Οκτώβριο επισκέφθηκα πολλά από αυτά κατά μήκος των δρόμων και γύρω από τις πόλεις. Και παντού έπρεπε να αρκούμαι να βλέπω· να βλέπω φευγαλέα ανάμεσα στις γκριζοπράσινες στολές που μου έκρυβαν τη φριχτή πραγματικότητα. Έτυχε να μιλήσω κατ' ιδίαν με τον «άνθρωπο εμπιστοσύνης» σε ένα από τα στρατόπεδα, αλλά αυτό ήταν μόνο για τέσσερα με πέντε λεπτά, και μετά οι «φύλακες-άγγελοί» μου βρίσκονταν πάλι τριγύρω μου, πιέζοντάς με να συντομεύω λόγω του χρόνου, και φλυαρώντας άσκοπα για να με κάνουν να ξεχάσω αυτά που μόλις είχα μάθει.

Σταδιακά έμαθα να μαντεύω όσα δε μου έδειχναν, να καταλαβαίνω τη διπλή έννοια των λέξεων, τη σπαρακτική αγωνία που εκφράζει η σιωπή ενός φυλακισμένου υπό την παρουσία του φρουρού του. Χρειάζομουν άπειρα αποθέματα υπομονής, επειδή γνώριζα την επιρροή που μπορεί να έχουν μετά την αποχώρησή μου μερικές λέξεις που κάποιος είχε ψιθυρίσει στο αυτί του διοικητή, μια επιφύλαξη που παραλίγο να εκφραστεί, μια βελτίωση που προτάθηκε τυχαία. Γι' αυτό και έπρεπε να υπομένω την υπερβολική προσοχή των «ξεναγών» μου και το άγρυπνο βλέμμα τους. Έπρεπε να δείχνω ότι δεν είχα συνειδητοποιήσει τη βιαιότητα του πολέμου όπως μου τη μαρτυρούσαν οι καταθέσεις ψυχής.

Ο φόβος της κυριαρχίας των Ναζί ήταν εμφανής. Οι περαστικοί άλλαζαν δρόμο στην παραμικρή θέα ενός ένστολου, τα παιδιά έφευγαν όταν κάποιος τους πρότεινε χειραψία και οι γυναίκες με τα όμορφα

ΑΡΝΟΥΝΤΑΙ ΝΑ ΚΑΤΑΛΑΒΟΥΝ

χλωμά πρόσωπά τους πλαισιωμένα από ένα μαύρο σάλι σώπαιναν μόλις τις πλησιάζαμε.

Γιατί οι Γερμανοί στενεύουν τον κλοιό γύρω μου; Υπήρχαν πολύ λίγοι ξένοι παρατηρητές στην Πολωνία εκείνη την περίοδο και αναμφίβολα θα προτιμούσαν να μην υπήρχε κανένας απολύτως.

Ποια ήταν η εξήγηση; Τα συντρίμια της χώρας, η τρομερή εξαθλίωση στα ρημαγμένα χωριά, οι περιπλανώμενες οικογένειες, τα χαμένα παιδιά, οι άνδρες που κρατούνταν στους στάβλους σαν ζώα; Όχι, έφταιγαν οι Πολωνοί που τους απογοήτευαν.

«Ach, die Polen...³³» αναστέναζε ο κυβερνήτης Frank όταν τον γνώρισα στην Κρακοβία. Αρνούνται να καταλάβουν. Μόνο να ήταν λογικοί, και θα τους δίναμε μια μικρή όμορφη Πολωνία με δεκατέσσερα εκατομμύρια κατοίκους υπό την προστασία μας. Αλλά δε λένε να συνεργαστούν... ούτε καν να κυβερνήσουν μόνοι τους!»

Δεν το σχολίασα. Έπρεπε να λάβω την άδεια να συστήσω μια επιτροπή έρευνας για τους αγνοούμενους. Μου είχαν ήδη επιτρέψει την αποστολή επείγουσας βοήθειας από την Ελβετία. Η δουλειά μου ήταν πιο σημαντική από το να προσπαθήσω να εξηγήσω στον διοικητή Frank γιατί οι Πολωνοί «αρνούνταν να καταλάβουν».

Στις αρχές του Νοέμβρη ο πόλεμος στην Πολωνία είχε ήδη τελειώσει. Οι Γερμανοί και οι Ρώσοι είχαν συνομολογήσει στο Brest-Litovsk. Πολύ λίγα ήταν γνωστά για το καθεστώς που καθιερώθηκε στη σοβιετική ζώνη. Ωστόσο, κάποια νέα κατάφεραν να φτάσουν από τα νεοσύστατα στρατόπεδα συγκέντρωσης που οργανώθηκαν στη Λευκορωσία.

«Θέλω να πάω στη Βαρσοβία».

«Α, είναι πολύ δύσκολο», αναφώνησαν οι «φύλακες-άγγελοί» μου. «Όλες οι γέφυρες έχουν καταστραφεί και οι δρόμοι δεν έχουν επισκευαστεί ακόμη».

«Αλλά τα φορτηγά της Βέρμαχτ κυκλοφορούν χωρίς δυσκολία!»

«Πολύ καλά», συμφώνησαν απρόθυμα. «Θα δούμε εάν περνάει αυτοκίνητο».

Το αυτοκίνητο μπορούσε να περάσει μια χαρά. Οι γέφυρες είχαν καταστραφεί, αλλά υπήρχαν ήδη προσωρινές διελεύσεις. Πέρασαμε ανάμεσα από κάποια χωριά που ήταν ακόμα ανέπαφα, αλλά πιο πέρα η χώρα είχε ισοπεδωθεί για χιλιόμετρα. Ανατιναγμένα δέντρα, γκρεμισμένοι τοίχοι, το έδαφος που είχε γίνει κομμάτια από χιλιάδες βλήματα πυροβόλου, όλα μαρτυρούσαν την ηρωική και απεγνωσμένη

³³ «Αχ, οι Πολωνοί...».

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

αντίσταση των Πολωνών να υπερασπιστούν την πατρίδα τους.

«Θα κατέβω εδώ», είπα ξαφνικά στον οδηγό.

Το αυτοκίνητο σταμάτησε. Οι δυο «ξεναγοί» μου με κοίταξαν έκπληκτοι. Ήμασταν στη μέση του πουθενά. Δε φαινόταν κανένα σπίτι στο οπτικό πεδίο κατά μήκος του δρόμου, αλλά σ' ένα χωράφι στα αριστερά ήταν ένας άντρας με ένα άλογο και όργωνε το αυλάκι στο αμμόδες έδαφος που ήταν σκαμμένο από κρατήρες βλημάτων. Ήταν Πολωνός αιχμάλωτος. Τον αναγνώρισα από το κασκέτο του.

«Θέλω να μιλήσω σ' αυτόν τον άντρα...»

Ο Πολωνός είχε αφήσει τα παπούτσια του σε μια γωνιά του χωραφιού και δούλευε ξυπόλυτος. Όταν πλησίασα, ο φουκαράς στάθηκε αδέξια σε στάση προσοχής πίσω από το αλέτρι.

«Sprechen Sie Deutsch?³⁴»

«Ja...wenig, wenig³⁵».

«Λίγο». Αυτό θα ήταν αρκετό. Του είπα ότι ήμουν από τον Ερυθρό Σταυρό, αλλά δε φαινόταν να με καταλαβαίνει. Προσπάθησα να τον καθησυχάσω, αλλά τα μάτια του εστίαζαν στους δύο άνδρες με τη γερμανική στολή που βρίσκονταν πίσω μου. Εγώ, εννοείται, ήμουν ντυμένος με πολιτικά.

«Είσαι παντρεμένος;»

«Ja, ja...»

Στριφογύρισε το κασκέτο του νευρικά με τα ροζιασμένα χέρια του.

«Έχεις παιδιά;»

«Ja, zwei».

Σήκωσε δύο δάχτυλα για να δείξει καθαρά τον αριθμό.

«Πού βρίσκονται;»

«Βαρσοβία...»

Έπειτα επέστρεψε στη δουλειά του επαναλαμβάνοντας αρκετές φορές με σπασμένη φωνή:

«Νεκροί... Όλοι νεκροί... Μπουμ! Μπουμ!»

Μια ώρα αργότερα φτάσαμε στα προάστια της Βαρσοβίας. Τα εργοστάσια και τα σπίτια της εργατικής τάξης ήταν κατεστραμμένα. Ο δρόμος ήταν φραγμένος από συντρίμια, προκαλώντας μπουτιλιάρισμα. Οι οδηγοί έβριζαν και καταριούνταν ο ένας τον άλλον μέχρι να

³⁴ «Μιλάτε γερμανικά».

³⁵ «Ναι, λίγο».

καταφέρουν να περάσουν. Κατά μήκος των γκρεμισμένων τοίχων, ουρές ανθρώπων περίμεναν σιωπηλά μπροστά από τα λιγοστά μαγαζιά που είχαν γλιτώσει από την καταστροφή.

Ο αέρας ήταν γεμάτος με μια απείσια μυρωδιά αποσύνθεσης. Πενήντα χιλιάδες σώματα εξακολουθούσαν να βρίσκονται κάτω από τα ερείπια ή τα είχαν θάψει βιαστικά στους δημόσιους κήπους, εκεί όπου το χώμα ήταν μαλακό για να σκάψουν τάφους. Οι νεκροθάφτες εργάζονταν ασταμάτητα για να ανακτήσουν τα πτώματα, τα οποία στη συνέχεια αποτεφρώνονταν ή θάβονταν σε κοινούς τάφους.

Κάποιοι παράδρομοι είχαν υποστεί τέτοια καταστροφή που έμοιαζαν με μονοπάτια. Πάνω από 8.000 σπίτια είχαν καταστραφεί πλήρως σε ένα σύνολο 18.000. Ανάμεσα στα ερείπια περιπλανιόντουσαν πλήθη ταλαίπωρων, τρομαγμένων και πεινασμένων ανθρώπων.

Το αυτοκίνητο έφτασε στο *Hotel Europejski*, ένα απ' τα λίγα που είχε μείνει σχεδόν άθικτο. Εκεί ήταν η έδρα του Γενικού Επιτελείου και για άλλη μια φορά βρέθηκα περιτριγυρισμένος από Γερμανούς.

Το δωμάτιό μου έβλεπε σε μια μεγάλη στρογγυλή πλατεία, πάνω από την οποία έστεκε επιβλητικός ο κατεστραμμένος θόλος του *Bruhla Palace*. Κάτω από το παράθυρό μου ένα άλογο είχε μόλις καταρρεύσει. Αμέσως οι περαστικοί, κάποιοι με μαχαίρια και άλλοι με σουγιάδες έτρεξαν να προλάβουν. Το θέαμα μου κίνησε τόσο το ενδιαφέρον που αποφάσισα να το παρακολουθήσω από κοντινή απόσταση. Έφυγα από το δωμάτιό μου, χωρίς να κεντρίσω την προσοχή των φυλάκων. Οι «φύλακες-άγγελου» δε βρίσκονταν στο φουαγιέ του ξενοδοχείου και βγήκα ελεύθερος στους δρόμους της Βαρσοβίας.

Μέχρι να κατεβώ στον δρόμο, το πλήθος είχε σχεδόν εξαφανιστεί και ό,τι είχε απομείνει από το άλογο ήταν ένα κουφάρι πάνω στο οποίο κάποιοι φουκαριάρηδες, οι οποίοι άργησαν να φτάσουν, πάσχιζαν να βρουν όση σάρκα είχε απομείνει.

Ένας περαστικός, κάπως πιο αξιοπρεπής, με πλησίασε. Βλέποντας την εμφανή μου κατάπληξη, μου άνοιξε κουβέντα:

«Να υποθέσω πως είστε ξένος;»

Όταν άκουσε ποιος ήμουν, μου συστήθηκε.

«Πρίγκιπας Lipkowsky... Κι εγώ ανήκω στον Ερυθρό Σταυρό. Κατά την οκταήμερη πολιορκία δούλεψα σ' έναν σταθμό πρώτων βοηθειών που είχε εγκατασταθεί στο υπόγειο αυτής εκεί της τράπεζας».

Μόνο το ισόγειο είχε απομείνει από το κτίριο που έδειχνε.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

«Ναι, είπε, το κτίριο καταστράφηκε από τους βομβαρδισμούς, αλλά το υπόγειο παρέμεινε άθικτο. Από εκείνο το υπόγειο έκανα δεν ξέρω κι εγώ πόσες διαδρομές στα υπάρχοντα νοσοκομεία μήπως καταφέρω να βρω επιδέσμους και ράμματα που χρειαζόνταν οι χειρουργοί μας. Κάθε διαδρομή ήταν επικίνδυνη και δεν ξέραμε εάν θα καταφέρναμε να επιστρέψουμε. Οι βομβαρδισμοί συνεχίζονταν αδιάκοπα – όταν τα αεροπλάνα τελείωναν με τις βόμβες, ξεκινούσε το πυροβολικό... Οι τραυματίες μεταφέρονταν σ' εμάς μέρα και νύχτα. Δεν μπορούσαμε να κοιμηθούμε, πεινούσαμε. Πραγματικά δεν ξέρω πώς καταφέραμε να αντεπεξέλθουμε...»

Άκουγα χωρίς να μιλώ.. Ήταν λες και κάποιος είχε στείλει αυτόν τον άνθρωπο εκείνη ακριβώς τη στιγμή για να με καθοδηγήσει μέσα από την πόλη και να μου πει για την τρομακτική δοκιμασία του. Συνειδητοποίησα επίσης την ανάγκη αυτού του Πολωνού να εμπιστευτεί έναν ξένο, και συγκεκριμένα έναν Ελβετό, και να του εξομολογηθεί τη μαρτυρική κατάσταση των Πολωνών.

«Οι τελευταίες δύο μέρες ήταν φριχτές», είπε. «Κανείς δεν τολμούσε να βγει πια έξω. Δεν υπήρχε νερό και ηλεκτρικό. Η είσοδος στο υπόγειό μας, όπως και σχεδόν σε όλα τα καταφύγια, εμποδιζόταν από τα ερείπια. Άφηναν τους νεκρούς στο ίδιο σημείο όπου σκοτώθηκαν και η δυσοσμία ήταν τρομερή. Δεν μπορούσαμε να κάνουμε τίποτα παραπάνω για τους τραυματίες που βρίσκονταν τριγύρω μας και πολλοί από τους οποίους ήταν ετοιμοθάνατοι».

Περπατήσαμε μαζί στους δρόμους. Πάνω μας έπεφταν κάποιοι περαστικοί που κι αυτοί είχαν βιώσει τις ίδιες φριχτές εμπειρίες.

«Όταν επιτέλους έπεσε σιωπή τριγύρω...» συνέχισε ο πρίγκιπας, «γνωρίζαμε ότι οι στρατιώτες μας δε διέθεταν πολεμοφόδια για να αντισταθούν...»

Σταμάτησε και έδειξε τα ερείπια της πόλης με μια χειρονομία.

«Έπρεπε να πληρώσουμε ακριβά, πολύ ακριβά. Αλλά ακόμα και αυτό δεν έχει σημασία. Πολεμήσαμε και δεν παραδοθήκαμε».

Στη διαδρομή παρατήρησα ένα πάρκο με ανατιναγμένα και ξεριζωμένα δέντρα και εκεί στη μέση στεκόταν, άθικτο για κάποιο περίεργο λόγο, το αγάλμα του Σοπέν. Ο πρίγκιπας είπε σιγά:

«Δεν πρόκειται ποτέ να παραδοθούμε!»

Ήμασταν τώρα μακριά από το *Hotel Europejski*. Περπατάγαμε με κίνδυνο ανάμεσα στους δρόμους και μου έλεγε τότε-τότε τι ήταν προηγουμένως το ένα ή το άλλο ερείπιο στην κατεστραμμένη αυτή περιοχή.

ΑΡΝΟΥΝΤΑΙ ΝΑ ΚΑΤΑΛΑΒΟΥΝ

Σταμάτησε μπροστά από ένα κτίριο από το οποίο δεν είχε απομείνει ούτε πέτρα.

«Αυτή ήταν η Γερμανική Πρεσβεία. Δε λυπήθηκαν ούτε τους ίδιους».

Καμιά φορά ένα κτίριο φαινόταν άθικτο, αλλά δεν ήταν τίποτα παραπάνω από μια πρόσοψη γεμάτη τρύπες.

«Καταστροφές του πυροβολικού», μουρμούρισε ο πρίγκιπας. Όχι τόσο άσχημες όσο των βομβών».

Με έπιασε από το μπράτσο και φύγαμε προς την αντίθετη κατεύθυνση.

«Δε θα προχωρήσουμε παραπάνω. Βλέπετε τα συρματοπλέγματα στο τέλος του δρόμου; Περικυκλώνουν το γκέτο και είναι υπό φύλαξη μέρα και νύχτα. Δεν επιτρέπεται σε κανέναν να μπει ή να βγει. Υπάρχουν 300.000 Εβραίοι εκεί και ένας Θεός ξέρει τι τρώνε. Ίσως κάποιες βάρκες διασχίζουν το βράδυ τον Vistula, γιατί η περιοχή από τη μια πλευρά οριοθετείται στο ποτάμι. Η κατάσταση τους είναι τρομερή. Λέγεται ότι ο τύφος εξαπλώνεται εκεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε δεν υπάρχει άλλο μέρος στο οποίο να μπορούν να μεταφερθούν οι άρρωστοι. Οι Γερμανοί ψάχνουν για τον Μεγάλο Ραβίνο παντού, αλλά δε θα τον βρουν ποτέ.

Σιγά σιγά επιστρέψαμε στο κέντρο της πόλης. Σκοτεινίαζε και γινόταν δύσκολο να βρούμε τον δρόμο μας μέσα από τα συντρίμια.

Ο πρίγκιπας με αποχαιρέτησε λέγοντας:

«Έχουμε Νοέμβρη τώρα, κύριε. Τίποτα δε θα καθαριστεί πριν ο χειμώνας μπει για τα καλά. Σκεφτείτε τα δεινά εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπων δίχως σπίτια στο κρύο και το χιόνι».

Στο *Hotel Europeiski* βρήκα τους δύο «φύλακες-αγγέλους» μου να περιμένουν με αγωνία την επιστροφή μου. Αναμφίβολα, στο μέλλον θα ήταν άγρυπνοι φρουροί.

Τα νοσοκομεία που επισκέφθηκα τις επόμενες μέρες δεν ήταν σε καλύτερη κατάσταση από τα ιατρεία των γκέτο. Εκατοντάδες περιστατικά τύπου ερχόντουσαν καθημερινά. Οι πτέρυγες, οι διάδρομοι, ακόμα και οι σκάλες είχαν γεμίσει με τραυματίες, ακρωτηριασμένους και φυματικούς. Δεν υπήρχαν άλλα κρεβάτια για ασθενείς, ούτε επίδεσμοι και φάρμακα. Δυσκολεύομαι πολύ να ανακαλύψω την πραγματική κατάσταση. Ακόμα και όταν μιλούσα με τους γιατρούς δεν μπορούσα να απαλλαγώ από την παρουσία των Γερμανών, και πολλοί άνθρωποι αρνούνταν να μιλήσουν υπό την παρουσία αυτών των δύο γερμανικών στολών που με ακολουθούσαν σαν σκιές.

Με ενημέρωσαν ότι η Εθνική Επιτροπή του Πολωνικού Ερυθρού Σταυρού επιθυμούσε να με δει. Οι δύο φύλακές μου δεν έφεραν καμιά

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

αντίρρηση να με πάνε εκεί. Με συνόδεψαν ως το κατώφλι της αίθουσας όπου θα συναντιόμουν με τα μέλη της Επιτροπής. Όταν άνοιξα την πόρτα οι Πολωνοί σηκώθηκαν, λίγο σοκαρισμένοι βλέποντας τις δύο γκριζοπράσινες στολές πίσω μου.

Αρκετά! Στράφηκα προς το μέρος τους και ζήτησα έντονα να με αφήσουν μόνο με τους Πολωνούς. Ο Ναζί προσποιήθηκε ότι δεν κατάλαβε και μου είπε με καλοσυνάτη μορφή:

«Μα γιατί; Εμείς μπορούμε να μείνουμε εδώ. Μπορείτε να μιλήσετε για ό,τι επιθυμείτε. Δε θα σας ενοχλήσουμε ούτε στο ελάχιστο...»

«Όχι, κύριε. Διαλέξτε. Είτε θα επιδείξετε επαρκή εμπιστοσύνη και θα με αφήσετε για όσο χρόνο εγώ θα κρίνω απαραίτητο, ή δε θα συμμετάσχω σε αυτήν τη συνάντηση και θα επιστρέψω στο Βερολίνο».

Φάνηκε σαστισμένος με την επιμονή μου και με ερωτηματικό βλέμμα γύρισε στον άλλον. Τελικά έφυγαν και με άφησαν μόνο μου με τους Πολωνούς.

Παρά τη θλίψη στα πρόσωπά τους και την εμφανή εξάντληση, μόλις έκλεισαν οι πόρτες ξέσπασαν σε εκδηλώσεις χαράς.

«Σας περιμέναμε εδώ και πολύ καιρό. Ήμασταν σίγουροι ότι η Γενεύη θα μας έστελνε κάποιον. Τώρα μπορούμε να σας πούμε τι συνέβη εδώ».

«Αλίμονο», είπα, «όπως μόλις είδατε, δεν ήταν καθόλου εύκολο να έρθω εδώ, και φοβάμαι για το μέλλον. Αλλά τώρα που είμαστε μαζί, ας δούμε τι μπορεί να γίνει».

Έπειτα συζητήσαμε τα καθήκοντα που μας περίμεναν. Πρώτα απ' όλα, να λάβουμε νέα από τους Πολωνούς πρόσφυγες στην Ουγγαρία και την Πολωνία, όπου είχαν πάει με ένα τμήμα του πολωνικού στρατού, και μετά να ασχοληθούμε με τους αιχμαλώτους πολέμου και τους φυλακισμένους πολίτες. Οργανώσαμε ένα σύστημα έρευνας και επικοινωνίας, το οποίο θα δουλέψει μέχρι το τέλος του πολέμου, όχι πάντα με επιτυχία αλλά με καλά αποτελέσματα συνολικά. Μετά συζητήσαμε για τις μεθόδους βοήθειας και για τα φάρμακα. Όλο αυτό γινόταν παράλληλα με τις συγκλονιστικές εκμυστηρεύσεις σχετικά με τη σκληρότητα της κατοχής, τη βιαιότητα των Γερμανών, τις αυθαίρετες συλλήψεις και τις ανησυχητικές φήμες που έρχονταν από τη ρωσική ζώνη.

Όλοι αυτοί οι άνθρωποι είχαν βιώσει μια φοβερή τραγωδία μέσα στο σύντομο διάστημα των δύο μηνών: συγγενείς εξαφανισμένοι στη δίνη του πολέμου ή νεκροί από τους βομβαρδισμούς, σπίατα κατεστραμμένα, έλλειψη ενημέρωσης, λιμός... Ήταν ακόμα μουνδιασμένοι από το αναπάντεχο μέγεθος της καταστροφής και γαντζώθηκαν απελπισμένα στη νέα γραμμή ζωής που έφερα και πάλι με τον δυνατό και γενναιοδωρο

κόσμο που είχαν γνωρίσει στο παρελθόν, αλλά που ένιωθαν ότι δεν τους είχε εγκαταλείψει εντελώς. Η Γενεύη ήταν η μεγάλη τους ελπίδα. Εκπροσωπούσε το πνεύμα της δικαιοσύνης που θα έβαζε ένα τέλος στις φρίκες και τις αιματοχυσίες. Μια λαμπρή ελπίδα που δεν έπρεπε να τους «κλέψω», αλλά που συνάμα ήταν τόσο εύθραυστη και απατηλή!

Λίγες μέρες αργότερα συνέβη «ένα σοβαρό περιστατικό». Μόλις μου το ανακοίνωσε ο Ναζί διπλωμάτης –πόσο μη διπλωματικός ήταν!– χαμογέλασε θριαμβευτικά.

«Δε σας το είπαν;»

«Ποιος έπρεπε να μου το πει;»

«Οι καλοί σας φίλοι από τον Ερυθρό Σταυρό. Αλλά ίσως υπάρχουν κάποια πράγματα για τα οποία οι Πολωνοί δεν είναι περήφανοι».

Οι γερμανικές εφημερίδες στη Βαρσοβία έκαναν μεγάλο ντόρο γύρω από την ιστορία αυτή. Ένας στρατιώτης είχε βρει ένα δοχείο με κίτρινη μπογιά και με αυτή είχε βάψει το χώρισμα σε έναν από τους στάβλους όπου διατηρούσαν τα άλογα της γερμανικής Kommandantur. Η δουλειά ολοκληρώθηκε μια χαρά, αλλά λίγες ώρες αργότερα ο κτηνίατρος κλήθηκε επείγοντως να εξετάσει τα άλογα και διαπίστωσε πως είχαν όλα δηλητηριαστεί. Τα χείλη τους ήταν πρησμένα και γεμάτα φουσκάλες και σύντομα πέθαναν από γαστρεντερίτιδα. Εξετάζοντας τον φρεσκοβαμμένο χώρο ανακάλυψαν ότι η περίφημη κίτρινη μπογιά ήταν στην πραγματικότητα υπερίτης.

Για άλλη μια φορά περίμεναν να χρησιμεύσω ως μάρτυρας και να καταγγείλω τη βαρβαρότητα των Πολωνών. Με πήγαν να δω τον καθηγητή Richter, στον οποίο ο κυβερνήτης είχε αναθέσει την επιστημονική έρευνα.

«Ανακαλύψαμε από πού προήλθε το δοχείο», μου είπε πονηρά ο καθηγητής Richter. «Φανταστείτε ότι οι Πολωνοί είχαν ένα τεράστιο απόθεμα τοξικών αερίων στο φρούριο Pilsudski. Παρεμπιπτόντως, θα σας το δείξουμε».

Στο μισοκατεδαφισμένο φρούριο υπήρχαν σωροί κιβωτίων. Δύο ή τρία από αυτά ήταν ανοιχτά. Ο καθηγητής έβγαλε ένα δοχείο πανομοιότυπο με αυτό που περιείχε την «κίτρινη μπογιά».

Πήρα το δοχείο στα χέρια μου, το εξέτασα και μετά διάβασα: Gelb-Kreuz Gaz και από κάτω με μικρότερα γράμματα: I.G. Farben Industrie, Berlin.

«Δεν έχω κανένα σχόλιο» είπα στον καθηγητή δείχνοντάς του την ετικέτα. Πιστεύω πως η έρευνά μου τελείωσε».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΔΕΚΑ ΓΙΑ ΕΝΑΝ

Επί μήνες, ο Χίτλερ έστελνε τανκς και αεροπλάνα εναντίον της Γαλλίας. Οι αλεξιπτωτιστές του έσπερναν τον πανικό και τη σύγχυση πίσω από τις γραμμές του εχθρού. Οι μεγάλες πόλεις του Βορρά έφευγαν η μία μετά την άλλη από τα στρατεύματά του. Σταδιακά η Γερμανία καταβρόχθιζε όλο και μεγαλύτερο μέρος της χώρας. Ένα κύμα αμάχων και στρατιωτικών ξεχυνόταν προς τον Νότο μέσα σε ατέλειωτες ουρές αυτοκινήτων, αμαξών και οποιουδήποτε μέσου διέθετε ρόδες.

Στο Βερολίνο περίμενα ανυπόμονα στο *Hotel Adlon*. Οι σερβιτόροι γίνονταν κάθε μέρα όλο και πιο αλαζόνες. Κάπου κάπου ένας από αυτούς τους ανθρώπους με τα ατσαλάκωτα πουκάμισα έσκυβε από πάνω μου και μουρμούριζε: «Καημένη Γαλλία... Δεν το θέλαμε αυτό...»

Βρισκόμουν στο Βερολίνο έξι μήνες, δουλεύοντας για τους φυλακισμένους Συμμάχους. Δεν ήταν πολλοί στον αριθμό, ίσως 800 συνολικά. Τους γνώριζα σχεδόν όλους με το μικρό τους όνομα. Ήταν η περίοδος του «ψεύτικου πολέμου».

Ξαφνικά, στις 7 Ιουνίου του 1940, κλήθηκα επείγοντως στο Υπουργείο Εξωτερικών. Ο ίδιος αξιωματικός που συνήθως με υποδεχόταν τόσο χαμογελαστά και φιλικά, τώρα ήταν ψυχρός και απόμακρος. Μου λέει με παγερή φωνή:

«Κύριε αντιπρόσωπε, έχουμε πληροφορηθεί ότι οι Γάλλοι εκτελούν τους αλεξιπτωτιστές μας ακόμα και όταν φορούν γερμανικές στολές. Αυτό είναι αντίθετο προς τη Σύμβαση της Γενεύης, την οποία έχουν υπογράψει και οι Γερμανοί και οι Γάλλοι. Ο Φύρερ δεν είναι διατεθειμένος να ανεχτεί τέτοια πράγματα. Θα πυροβολεί δέκα Γάλλους αιχμαλώτους πολέμου για κάθε Γερμανό αλεξιπτωτιστή που σκοτώνεται».

Ένιωσα έναν κόμπο στον λαιμό. Ο απότομος τόνος του, τόσο διαφορετικός από τον τρόπο που μου απευθυνόταν συνήθως, φαινόταν να υποδηλώνει πως κάτι είχε ήδη προαποφασιστεί. Ήταν μόνο μια απειλή; Ή είχε ήδη εκδοθεί μια σκληρή διαταγή; Διαμαρτυρήθηκα με αγανάκτηση.

«Θεωρώ την πληροφορία αυτή απίθανη. Δε θα μπορούσα να πιστέψω ότι οι Γάλλοι θα...»

«Το ξέρουμε, και αυτό είναι αρκετό».

«Τουλάχιστον προτού επιδοθείτε σε τόσο σκληρά αντίποινα δώστε μου την ευκαιρία να προειδοποιήσω τη γαλλική κυβέρνηση. Θα βάλω

τα δυνατά μου να φτάσω στο Παρίσι το συντομότερο δυνατόν και να πάρω πληροφορίες».

«Θα φτάσετε αφού έχει τελειώσει ο πόλεμος. Είναι αδύνατον να περάσετε τα σύνορα».

«Δε χρειάζεται να περάσω τα σύνορα. Μπορώ εύκολα να φτάσω στη Γαλλία μέσω της Ελβετίας. Την ίδια ώρα θα επισκεφθώ τους Γερμανούς αιχμαλώτους πολέμου και θα σας ενημερώσω σχετικά με το αποτέλεσμα των ερευνών μου. Μπορείτε να μου έχετε εμπιστοσύνη».

Με κάρφωσε με το καχύποπτο βλέμμα του, μετά δίστασε και κάτι στα μάτια του μου έδωσε λίγη ελπίδα. Σήκωσε το τηλέφωνο. Ο άντρας με τον οποίο μιλούσε στην άλλη πλευρά της γραμμής ήταν κάποιο πρόσωπο υψηλά ιστάμενο. Άκουσα τον αξιωματικό να μιλάει για το αίτημά μου. Η φωνή του γινόταν όλο και πιο ήρεμη. «Σίγουρα, κύριε υπουργέ... Ασφαλώς, κύριε υπουργέ...»

Έκλεισε το τηλέφωνο και απευθύνθηκε σε μένα.

«Πολύ καλώς», είπε. «Υπάρχει ένα τρένο που φεύγει για τη Νυρεμβέργη σήμερα το απόγευμα. Εκεί θα σταματήσετε και θα επισκεφθείτε ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης Γάλλων αιχμαλώτων. Θα διαπιστώσετε τον τρόπο με τον οποίο το Γερμανικό Ράιχ συμπεριφέρεται στους αιχμαλώτους του. Από εκεί θα πάτε στην Ελβετία και μετά στη Γαλλία».

«Μπορείτε τουλάχιστον να με διαβεβαιώσετε ότι...»

«Είμαι σίγουρος πως, εάν η αναφορά σας φτάσει εντός δώδεκα ημερών, τίποτε ανεπανόρθωτο δε θα έχει συμβεί μέχρι τότε».

Δώδεκα μέρες...

Νομίζω πως από εκείνη τη στιγμή και έπειτα δε μέτραγα τις μέρες, αλλά τις ώρες.

Έφτασα στον σταθμό της Νυρεμβέργης στις 8 Ιουνίου όπου με περίμεναν Γερμανοί αξιωματικοί. Μεταφερθήκαμε με το αυτοκίνητο κατευθείαν στο στρατόπεδο συγκέντρωσης. Ήταν αρκετά κοντά στην πόλη και σύντομα είδα τους μεταλλικούς πύργους ελέγχου και την τριπλή σειρά συρματοπλέγματος.

Ήταν μια όμορφη μέρα του Ιουνίου. Ο ουρανός ήταν καθαρός και ο ήλιος έλαμπε.

Ανάμεσα στα τυπικά μακρόστενα οικήματα που μοιάζανε με στρατώνες είδα τις εκατοντάδες Γάλλων αιχμαλώτων με τις ξεκούμπωτες στολές και τα καπέλα. Έδειχναν χλωμοί, ταλαιπώροι και άτονοι. Όλοι φαίνονταν σοκαρισμένοι από τη σύντομη ήττα τους. Κάποιοι από

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

αυτούς κοιτούσαν περιπαιχτικά και ειρωνικά τους αξιωματικούς που με συνόδευαν. «Και μετά τι;» έμοιαζαν να λένε με το βλέμμα τους.

Οι «άνδρες εμπιστοσύνης» είχαν συγκεντρωθεί σε κάποιο από τα οικήματα. Ο αρχηγός τους ήταν ένας Γάλλος στρατηγός χωρίς κασκέτο ή κράνος. Είχε χάσει όλα του τα προσωπικά υπάρχοντα. Το κεφάλι του ήταν φαλακρό, αλλά στο πλάι είχε κάποιες τούφες που έπεφταν μακριές, καλύπτοντας τα αυτιά του. Προφανώς στην περίπτωση του δεν υπήρχε λόγος για κούρεμα. Οι Γερμανοί τον κοίταξαν περιφρονητικά. Κάποιοι Γάλλοι αξιωματικοί που στεκόντουσαν δίπλα του κατανόησαν την αντίδρασή μου και ένας από αυτούς, ένας εμφανίσμιος γεροδεμένος τύπος που έμοιαζε αποκαμωμένος και σκεπτικός, ανασήκωσε εκφραστικά τους ώμους του.

Έκανα μια λίστα με τις απαιτήσεις τους, βεβαιώθηκα πως είχαν αρκετό φαγητό και μέρος να κοιμηθούν και ύστερα έφυγα. *Πρέπει να φτάσω στο Παρίσι το συντομότερο δυνατόν*, αυτή ήταν η σκέψη μου. *Να φτάσω προκειμένου να σώσω εκατοντάδες από εσάς τους καλούς ανθρώπους, τους οικογενειάρχες, και να μη σας εκτελέσουν αύριο*. Δε γνώριζαν τίποτε από αυτά που περνούσαν από το μυαλό μου και ίσως να με επέκριναν σκληρά για το σύντομο της επιθεώρησής μου.

Καθώς έφευγα από το στρατόπεδο συγκέντρωσης, πέρασα από ένα οίκημα όπου άκουσα να γίνεται το προσκλητήριο για έλεγχο της παρουσίας των κρατουμένων. Οι άνδρες παρατάχθηκαν σε δύο σειρές και ο καθένας φώναζε το όνομά του και την πόλη από την οποία προερχόταν:

«Moreau, από τη Λυών.

«Cazoubet από τη Μοντωμπάν.

«Forestier από τη Λιμόζ.

Έχει περάσει τόσοσ καιρός από τότε και μπορεί να μη θυμάμαι τα ονόματα των πόλεων, αλλά σίγουρα δεν ξέχασα τα ονόματα των ανδρών που άκουσα: *Moreau, Gazoubet και Forestier*. Επί δώδεκα ημέρες αντηχούσαν συνέχεια στα αυτιά μου: *Moreau, Gazoubet και Forestier, Moreau, Gazoubet και Forestier...*

Το απόγευμα έφτασα στον σταθμό Ουλμ όπου παρατήρησα μια ασυνήθιστη ανάπτυξη αστυνομικών δυνάμεων. Μόλις το τρένο σταμάτησε, εισέβαλε η Γκεστάπο: «Τα χαρτιά σας». Έδειξα το ελβετικό διπλωματικό μου διαβατήριο.

«Ελβετός!» αναφώνησε ο άντρας με μια ξαφνική λάμψη στο βλέμμα του. «Μείνετε ακίνητος εδώ που είστε».

ΔΕΚΑ ΓΙΑ ΕΝΑΝ

«Γιατί;» ρώτησα. «Πηγαίνω στην Ελβετία. Έχετε την καλοσύνη να με αφήσετε να συνεχίσω το ταξίδι μου;»

«Μη μιλάτε. Εκτελώ εντολές».

Έμεινα άναυδος. Διάφορες σκέψεις πέρασαν από το μυαλό μου. Έγινε επίθεση στην Ελβετία; Αυτό θα συνεπαγόταν κράτηση. Σκέφτηκα όλους τους συντρόφους μου που βρίσκονταν στην άλλη πλευρά των συνόρων. Σκέφτηκα την αποστολή μου, τους Γερμανούς αλεξιπτωτιστές, τους Γάλλους αιχμαλώτους πολέμου, τη ζωή των οποίων προσπαθούσα να σώσω. Όχι, σκέφτηκα, όλο αυτό είναι παράλογο.

Ο αστυνομικός πέρασε ξανά από μπροστά μου αλλά έδειχνε σαν να θέλει απλώς να περάσει.

«Περιμένετε μια στιγμή», είπα. «Έχω άλλο ένα έγγραφο να σας δείξω».

«Τι έγγραφο;»

«Ένα στρατιωτικό», είπα και έδειξα την άδεια ελεύθερης κυκλοφορίας που μου είχαν δώσει στο Βερολίνο —δε θυμάμαι με ποια αφορμή— και έφερε την υπογραφή του Oberkommando της Βέρμαχτ. Το ύφος του άλλαξε κατευθείαν και πήρε στάση προσοχής κάνοντας στρατιωτικό χαιρετισμό.

«Το τρένο δε θα φύγει απόψε για την Ελβετία, αλλά υπάρχει ανταπόκριση αύριο το πρωί».

Πήρε τις αποσκευές μου, με συνόδευσε σε ένα ξενοδοχείο όπου ζήτησε να μου ετοιμάσουν ένα πολύ καλό γεύμα, παρά το γεγονός ότι η ώρα ήταν περασμένη. Έπειτα έφυγε κάνοντας άλλον έναν σεβασμό χαιρετισμό.

Δεν καταλάβαινα τι συνέβαινε, αλλά δεν ήθελα να ρισκάρω και να ζητήσω πληροφορίες από τους ανθρώπους τριγύρω μου. Αφού έφαγα, ο σερβιτόρος πήρε τη βαλίτσα μου και με συνόδευσε στο δωμάτιο. Η συμπεριφορά του ήταν περίεργη. Ήταν ένα μείγμα καχυποψίας και λύπησης. Μόλις βρεθήκαμε στο δωμάτιό μου και έκλεισε η πόρτα, ψιθύρισε:

« Ακούσατε τα νέα; Οι Γερμανοί επιτέθηκαν στην Ελβετία και η Βέρμαχτ έχει ήδη περάσει το οροπέδιο με κατεύθυνση τη Λυών.

Του έδειξα την πόρτα.

Ήμουν απελπισμένος. Ήταν αλήθεια; Τότε για ποιον λόγο ο αστυνομικός μου είχε πει ότι θα υπήρχε τρένο για την Ελβετία το πρωί; Ήταν και αυτό άλλο ένα κόλπο; Οι αινιγματικές αντιφάσεις με αποκάρδιωναν, αλλά ήμουν τόσο κουρασμένος και σύντομα με πήρε ο ύπνος.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Η πρώτη μέρα είχε ήδη φύγει.

Στις 9:00 το πρωί έσπευσα να προλάβω τις εφημερίδες. Η πρώτη που πήρα στα χέρια μου ήταν η Frankfurter Zeitung, όπου με πηχουαίους τίτλους έγραφε: «Η Ιταλία μπαίνει στον πόλεμο στο πλευρό της Γερμανίας... Η ομιλία του Μουσολίνι...» Δεν υπήρχε καμία αναφορά για την Ελβετία. Άραγε όσα είχα ακούσει ήταν εντελώς ψέματα;

Έμαθα αργότερα ότι το ραδιόφωνο της Μόσχας είχε μεταδώσει ένα νέο για την πιθανή εισβολή στην Ελβετία και ότι αυτό είχε προκαλέσει σύγχυση. Ο σερβιτόρος πρέπει να το είχε ακούσει και, σε συνδυασμό με τα μέτρα που είχε πάρει η αστυνομία, τώρα εξηγούνταν, δεδομένου ότι η Ιταλία έμπαινε σε πόλεμο. Ωστόσο, εγώ παρέμεινα αόριστα αναστατωμένος.

Το τρένο κατευθύνθηκε προς την Αυστρία. Τα σύνορα μεταξύ Κωνσταντίας και Βασιλείας ήταν πράγματι κλειστά και το τρένο έπρεπε να κάνει παράκαμψη για να βρει ανοιχτή διέλευση στην Sankt Margarethen.

Καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας, ο ήχος των τροχών αντηχούσε στο μυαλό μου τα τρία ονόματα: *Moreau, Cazoubet, Forestier*. Όλη μέρα και όλη νύχτα το ίδιο, καθώς ήταν δώδεκα το μεσημέρι όταν κατέβηκα στην αποβάθρα του σταθμού Kreuzlingen.

Διέσχισα όλη την Ελβετία με την ελπίδα ότι θα προλάβω το ίδιο βράδυ στο Cornavin την τελευταία ταχεία για το Παρίσι αλλά, όταν έφτασα εκεί, πληροφορήθηκα ότι δεν αναχωρούσε άλλο τρένο για τη Γαλλία.

Τουλάχιστον ήμουν σε θέση να πάω σπίτι για λίγες ώρες και να ξεκουραστώ. Κοιμήθηκα με τα παράθυρα ανοιχτά κάτω από τον ουρανό μιας όμορφης νύχτας του Ιουνίου. Δεν άργησα να δω εφιάλτη. Άκουγα έναν ήχο από κινητήρες αεροπλάνων στον ουρανό. Ύπνησα αμέσως, έτρεξα στο παράθυρο και κοίταξα στον δρόμο. Οι άνθρωποι έβγαιναν ανήσυχοι από τα σπίτια τους. Δεν ήταν όνειρο. Ξαφνικά ο ουρανός φωτίστηκε από έναν κόκκινο πύραυλο που κινήθηκε πολύ γρήγορα και εξερράγη. Οι βομβαρδισμοί είχαν ξεκινήσει.

Ωστε πραγματικά γινόταν πόλεμος αυτή τη φορά; Πήγα να βρω ό,τι πληροφορία μπορούσα. Κανείς δεν ήξερε τι συμπεράσμα να βγάλει από αυτή την ξαφνική πράξη επιθετικότητας. Δεν υπήρξε καμία ανακοίνωση στο ραδιόφωνο που να το είχε προβλέψει. «Οι Γερμανοί είναι παντού», φώναζαν κάποιοι με αγανάκτηση. Αλλά την επόμενη ημέρα πληροφορηθήκαμε ότι οι βόμβες ήταν της Βρετανίας και ότι επρόκειτο για λάθος. Φαίνεται ότι μπέρδεψαν τη Γενεύη με την Κωνσταντία, της οποίας η θέση ήταν από την άλλη πλευρά.

Ωστόσο, η ελβετική υπηρεσία πληροφοριών δεν παρέλειψε να σημειώσει τη συγκέντρωση μεγάλων γερμανικών δυνάμεων στα βόρεια σύνορα και φαινόταν πως ο μόνος λόγος για τον οποίο οι Γερμανοί δεν είχαν επιτεθεί ήταν ο γρήγορος κατακερματισμός του γαλλικού στρατού.

Ουσιαστικά κανείς δε γνώριζε τι συνέβαινε πραγματικά στη Γαλλία. Ήθελα να φύγω αμέσως αλλά δεν υπήρχε καμία διοικούσα αρχή να εκδώσει βίζα ή να μου δώσει αξιόπιστες πληροφορίες. Το μόνο σίγουρο ήταν ότι δεν υπήρχαν πλέον τρένα που κατευθύνονταν προς τον Βορρά. Την 14η Ιουνίου γνωρίζαμε την εξήγηση: Οι Γερμανοί εισέβαλαν στο Παρίσι.

Πού ήταν η γαλλική κυβέρνηση; Πώς μπορούσα να έρθω σε επαφή μαζί της; Ο αξιωματικός στο Υπουργείο Εξωτερικών μου είχε δώσει προθεσμία δώδεκα ημερών, και συνειδητοποίησα ότι το μόνο πρόβλημά μου ήταν ότι έπρεπε να βρω τους Γερμανούς αιχμαλώτους πολέμου και να μιλήσω μαζί τους πριν τους απελευθερώσει η Βέρμαχτ. Παράλληλα, όμως, οι πολύτιμες μέρες περνούσαν και δεν μπορούσα να φύγω από την Ελβετία.

Είχα εκνευριστεί που είχα χάσει μια ολόκληρη μέρα ανάμεσα στην Ουλμ και το Kreuzlingen, και που στη Γενεύη θα έχανα άλλες επτά.

Δεδομένου ότι δεν υπήρχαν τρένα, αποφάσισα να ξεκινήσω με το αυτοκίνητο και να πάρω μαζί έναν σύντροφο. Αλλά προς ποια κατεύθυνση; Οι φήμες ήταν μπερδεμένες. Λεγόταν ότι ο στρατάρχης Πεταίν είχε διοριστεί αρχηγός της προσωρινής κυβέρνησης που βρισκόταν στην Τουρ ή στο Μπορντώ. Λεγόταν ότι στον Νότο είχε ξεσπάσει εμφύλιος πόλεμος. Ούτε το τηλέφωνο ούτε ο τηλεγράφος δούλευαν. Και ακόμα και όταν φτάσαμε στη Γαλλία και σταματήσαμε στα τοπικά δημαρχεία, δεν μπορούσαν να μας δώσουν καμία πραγματική πληροφορία.

Όπως και στην Ισπανία, είχα ζωγραφίσει μεγάλους κόκκινους σταυρούς στα φτερά του αυτοκινήτου. Όπου και να σταματούσαμε στη Γαλλία, μας περικύκλωναν αμέσως τα πλήθη που ζητούσαν να μάθουν νέα. Σε ένα τόσο σύντομο χρονικό διάστημα, άραγε πόσοι άνθρωποι ακόμα θα πήγαιναν να προστεθούν στους 800 αιχμαλώτους που είχα επισκεφθεί στη Νυρεμβέργη και τα άλλα Stalags³⁶;

Κάποιοι έλεγαν ότι οι Γερμανοί είχαν μαζέψει δύο ή τρία εκατομμύρια αιχμαλώτους...

«Πώς μπορούμε να έρθουμε σε επαφή μαζί τους;»

³⁶ Στρατόπεδα αιχμαλώτων πολέμου.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

«Γράψτε μια απλή κάρτα στη Γενεύη απευθυνόμενη στο Κεντρικό Γραφείο Αιχμαλώτων Πολέμου», απάντησα. «Αλλά πρέπει να έχετε υπομονή, γιατί ούτε εμείς γνωρίζουμε τίποτε ακόμη. Είναι σημαντικό να γράψετε σωστά τη διεύθυνσή σας στην κάρτα, ώστε να μπορέσουμε να σας απαντήσουμε μόλις μάθουμε κάτι».

Αλλά πολλοί από αυτούς τους δύσμοιρους ανθρώπους δεν είχαν πλέον σταθερή διεύθυνση.

Οδηγούσαμε όλη τη νύχτα μέχρι τις 5: 00 το πρωί, όταν φτάσαμε στο Σετ, στον Νότο της Γαλλίας. Όλα τα ξενοδοχεία, οι πανσιόν και τα καταφύγια, είχαν γεμίσει από κόσμο.

«Είναι αλήθεια ότι η γαλλική κυβέρνηση έφυγε για τη Βόρεια Αφρική;» ρώτησα.

«Όχι. Είναι ακόμα στο Μπορντώ».

Έτσι, στις 18 Ιουνίου κατευθυνθήκαμε με το αυτοκίνητο προς το Μπορντώ.

Δέκα μέρες είχαν περάσει από τότε που είχα φύγει από το Βερολίνο.

Στη Marmande, μόλις εκατό χιλιόμετρα από το Μπορντώ, συναντήσαμε Γερμανούς μοτοσυκλετιστές να οδηγούν ήρεμα ανάμεσα στα στρατιωτικά αποσπάσματα των Γάλλων. Οι Γάλλοι ήταν ακόμα όλοι οπλισμένοι και αδιαφορούσαν παντελώς για τους Γερμανούς. Μαζί με τους στρατιωτικούς ήταν αναμειγμένο και ένα ετερογενές πλήθος αμάχων. Ήταν μια αδιάκοπη παρέλαση από αυτοκίνητα και οχήματα όλων των ειδών, φορτηγά που μετέφεραν βιομηχανικό εξοπλισμό, κάρρα φορτωμένα με διάφορα οικιακά είδη, στρώματα και άλλα, παιδιά... Η ανακαυχή δεν είχε υπογραφεί ακόμα και η μεγάλη έξοδος συνεχιζόταν.

Στην άλλη πλευρά της Marmande συναντήσαμε το πρώτο γαλλικό στρατιωτικό σημείο ελέγχου.

«Δεν επιτρέπεται να περάσετε».

«Είμαι σε επίσημη αποστολή», εξήγησα. «Διακυβεύονται οι ζωές εκατοντάδων Γάλλων αιχμαλώτων».

«Δεν επιτρέπεται να περάσετε», επανέλαβε ο λοχαγός. «Αυτή είναι η εντολή».

«Ακούστε», συνέχισα, «μόλις ήρθα από το Βερολίνο...»

«Ανούσια η συζήτηση, κύριε. Αν θέλετε να πάτε στο Μπορντώ πάρτε το τρένο».

«Υπάρχει τρένο για το Μπορντώ;»

«Ασφαλώς. Υπάρχει ένα που πρέπει να φτάνει τώρα στον σταθμό».

ΔΕΚΑ ΓΙΑ ΕΝΑΝ

Κάναμε αναστροφή και βιαστήκαμε να πάμε στον σταθμό. Υπήρχε όντως ένα τρένο σταματημένο στην αποβάθρα. Αρπάξαμε τις βαλίτσες μας, αφήσαμε το αυτοκίνητο έξω από τον σταθμό, πήραμε εισιτήρια και τρέξαμε να προλάβουμε το τρένο.

«Και το αυτοκίνητο;» με ρώτησε ο σύντροφός μου.

«Θα μας περιμένει εδώ».

Κατά βάθος το είχα ήδη αποχαιρετήσει, αλλά το βασικό τώρα ήταν να φτάσουμε πάση θυσία στο Μπορντώ.

Δε θα επιχειρήσω να προσθέσω άλλη μια περιγραφή του πώς έμοιαζε το Μπορντώ στις 18 Ιουνίου 1940. Μέσα σε αυτό το απίστευτο χάος, βρήκα ως εκ θαύματος τον άνθρωπο που μπορούσε να καταλάβει στον μέγιστο βαθμό την αποστολή μου και να με βοηθήσει να τη φέρω σε πέρας χωρίς να χάσω χρόνο: τον Ελβετό πρέσβη ονόματι Stucki.

«Δεν υπάρχει χρόνος για χάσιμο», μου λέει. «Θα σας πάω κατευθείαν στον Στρατάρχη Πεταίν. Πιθανώς να γνωρίζετε πως έχει διοριστεί αρχηγός της κυβέρνησης».

Εκεί με υποδέχτηκε ο κύριος Charles Roux. Όσο του μιλούσα, μια τρομερή ανησυχία με κατέβαλε. Μπροστά στο γεγονός της καταστροφής που έπληξε τη Γαλλία, τι θα σήμαινε η μοίρα των ανδρών που είχα έρθει να σώσω; Επίσης, γνώριζα ότι ένας τρομερός μηχανισμός επρόκειτο να ενεργοποιηθεί και, εάν πήγαινε με το μέρος των αλεξιπτωτιστών, τότε ποιος θα μπορούσε να τον σταματήσει;

«Δέκα για έναν... Δέκα για έναν...» Και πάλι άκουγα τη φωνή των αιχμαλώτων της Νυρεμβέργης: *Moreau, Gazoubet, Forestier*.

Μίλησα με μεγαλύτερη σιγουριά από αυτήν που αισθανόμουν.

«Στο Βερολίνο οι Γάλλοι κατηγορούνται πως έχουν καταδικάσει σε θάνατο αλεξιπτωτιστές και οι Γερμανοί απειλούν με φριχτά αντίποινα. Ακόμα και μια επίσημη διάψευση θα ήταν πολύτιμη. Και έπειτα, υπάρχει η απόδειξη των Γερμανών αιχμαλώτων που έχετε στα χέρια σας. Μπορώ να τους δω;»

Ο Charles Roux με έστειλε στον Γάλλο υπουργό Πολέμου, τον στρατηγό Colson.

Πήγα να τον βρω στο δημαρχείο. Έπρεπε να περιμένω σε μια τεράστια αίθουσα υποδοχής. Ήμουν μόνος με τον σύντρόφό μου, αλλά εκεί βρίσκονταν τρεις άνδρες που μιλούσαν μεταξύ τους και τους οποίους γνώριζα αρκετά καλά: ο Λαβάλ, ο Μαρκέ και ένας στρατηγός της Πολεμικής Αεροπορίας. Ο Λαβάλ άφησε την ομάδα για να πάει στον

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

υπουργό Πολέμου. Μετά από λίγο τον ακολούθησε και ο Μαρκέ. Λίγο αργότερα μπήκαν μέσα δύο πιλότοι, ένας συνταγματάρχης και ένας λοχαγός και τους άκουσα να κάνουν την εξής συζήτηση:

«Στρατηγέ μου, ήρθα εδώ στο όνομα όλων των συντρόφων μου...»

«Τι θέλετε;»

«Ήρθα να σας παρακαλέσω να μη συνθηκολογήσετε. Σήμερα το πρωί κερδίσαμε δυο εκπληκτικές νίκες χάρη στα μαχητικά Dewoitine».

Ο στρατηγός παρέμεινε σιωπηλός και ο συνταγματάρχης επέμεινε:

«Στρατηγέ μου, πρέπει να αφήσουμε τη Γαλλία».

«Και να πάμε πού;»

«Στη Βόρεια Αφρική.

«Στη Βόρεια Αφρική; Μα είστε τρελοί! Για ποιον λόγο;»

«Για να συνεχίσουμε τη μάχη, στρατηγέ μου».

«Γνωρίζετε τι πόρους έχουμε στη Βόρεια Αφρική;» είπε ο στρατηγός αυστηρά. Εκατό χιλιάδες άνδρες και πολεμοφόδια για τρεις εβδομάδες. Και δεν υπάρχει ούτε ένα εργοστάσιο εκεί που να κατασκευάζει σφαίρες, πόσο μάλλον βλήματα».

Είδα τον λοχαγό να σφίγγει τα δόντια. Τα μάτια του βούρκωσαν.

«Πολύ καλά, στρατηγέ μου».

Χαιρέτησε κομπιά και έφυγε με τον σύντροφό του.

Αμέσως μετά κάλεσαν εμένα στο γραφείο του υπουργού Πολέμου. Μαζί του βρισκόταν ο στρατηγός Menard, τον οποίο γνώριζα καλά από τις μέρες που δούλευα για τους Ισπανούς πρόσφυγες.

«Στο Βερολίνο», ξεκίνησα, «οι Γάλλοι κατηγορούνται...»

Λίγα λεπτά αργότερα είχα όλα τα απαραίτητα έγγραφα που εξασφάλιζαν την επίσκεψή μου σε όλα τα στρατόπεδα συγκέντρωσης αιχμαλώτων πολέμου και έγκλειστων αμάχων στη Νότια Γαλλία. Ένα στρατιωτικό αυτοκίνητο μου παραχωρήθηκε και φύγαμε μονομιάς για την Τουλούζη.

«Το τηλεγράφημα πρέπει να σταλεί μέχρι αύριο το βράδυ», είπα στον στρατηγό Colson.

Περνώντας από την Marmande παρατήρησα με έκπληξη ότι το αυτοκίνητό μου βρισκόταν ακόμα άθικτο εκεί που το είχα αφήσει. Φτάσαμε στην Τουλούζη τη νύχτα και το επόμενο πρωί –ήταν ήδη 19 Ιουνίου– πήγαμε σε ένα κάστρο της περιοχής όπου κρατούνταν εκατοντάδες Γερμανών αξιωματικών.

ΔΕΚΑ ΓΙΑ ΕΝΑΝ

Το μέρος ήταν υπέροχο. Όλοι οι Γερμανοί αξιωματικοί ήταν γυμνοί από τη μέση και πάνω και λιάζονταν στον κήπο. Η πειθαρχία των Γερμανών μου προκάλεσε έκπληξη. Όταν ζήτησα να μιλήσω στους εκπροσώπους τους, ερχόταν ο ένας μετά τον άλλον, έκλιναν με βηματισμό και έκαναν τον χιτλερικό χαιρετισμό.

Δεν ήθελα να κάνω απευθείας την ερώτηση που είχα στο κεφάλι μου και έτσι ρώτησα:

«Έχετε κάποιο παράπονο από τη μεταχείρισή σας;»

Ναι, έπρεπε να παραπονεθούν πως υπήρχαν 100 κρεβάτια σε για 300 αξιωματούχους. Κάποιοι παραπονέθηκαν ότι υπέστησαν κακομεταχείριση κατά τη σύλληψη, αλλά κανείς δεν ανέφερε ότι υπήρξαν σύντροφοί τους που εκτελέστηκαν.

«Υπάρχουν αλεξιπτωτιστές ανάμεσά σας;»

Κάποιοι αλεξιπτωτιστές ήρθαν και μου συστήθηκαν. Μίλησα αργά και καθαρά, ώστε να μην υπάρξει οποιαδήποτε παρεξήγηση.

«Στο Βερολίνο οι αρχές πιστεύουν ότι Γερμανοί αλεξιπτωτιστές έχουν εκτελεστεί είτε από Γάλλους στρατιώτες είτε από τη γαλλική αστυνομία και σχεδιάζουν αντίποινα: Θα εκτελούνται δέκα Γάλλοι αιχμάλωτοι πολέμου για κάθε νεκρό αλεξιπτωτιστή».

Μετά από μια μακρά σιωπή, απάντησε ένας Γερμανός συνταγματάρχης.

«Δε γνωρίζουμε τίποτα για κάποιο παρόμοιο περιστατικό».

Τι ανακούφισή!

Αλλά προκειμένου να είναι ολοκληρωμένη η έρευνά μου έπρεπε να δω τους Γερμανούς υπαξιωματικούς και στρατιώτες που κρατούνταν στην Vernet, στο τμήμα Apiege. Αυτό σήμαινε ώρες οδήγησης σε μπουτιλιαρισμένους δρόμους, αλλά τελικά έφτασα στο στρατόπεδο συγκέντρωσης, το οποίο γνώριζα καλά καθώς εκεί επισκεπτόμουν κάποτε τους Ισπανούς πρόσφυγες. Ήταν ένα παλιό οικοδόμημα από κεραμίδια και καθόλου βολικό για τον σκοπό για τον οποίο το χρησιμοποιούσαν. Εκεί κρατούνταν 2.500 αιχμάλωτοι υπό πολύ κακές συνθήκες και το φαγητό που προσλάμβαναν ήταν ελάχιστο. Όλοι οι αιχμάλωτοι ήταν ενήμεροι για τη στρατιωτική κατάσταση και συζητούσαν για μαζική απόδραση, έτσι ώστε να πάνε να συναντήσουν τον γερμανικό στρατό που βρισκόταν περίπου 150 χιλιόμετρα μακριά στον Βορρά.

Κι εκεί μαζεύτηκαν όλοι μαζί οι «άνδρες εμπιστοσύνης» και τους έπεισα πως το καλύτερο που μπορούσαν να κάνουν ήταν να παραμείνουν ήρεμοι. Επίσης, κατέστησα σαφές στους Γάλλους ότι ήταν προς το συμφέρον τους να τους μεταχειρίζονται όσο το δυνατόν καλύτερα, διότι

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

τουλάχιστον ένα εκατομμύριο από τους δικούς τους βρίσκονταν στα χέρια της Βέρμαχτ. Μα πάνω απ' όλα έκανα στη μίλα ομάδα μετά την άλλη την ίδια ερώτηση που με προβλημάτιζε από τη στιγμή που έφυγα από το Βερολίνο.

«Είναι αλήθεια ότι οι Γερμανοί αλεξιπτωτιστές...»

Ευχόμουν να ήταν εκεί για να ακούσει τις αρνητικές απαντήσεις τους ο αξιωματικός της Auswartiges Amt, ο οποίος ήταν τόσο σίγουρος για τις πληροφορίες που είχε.

Εκείνο το θλιβερό απόγευμα του Ιουνίου πήγα ακόμα και στο Argelès για να κάνω ερωτήσεις στους κρατούμενους πολίτες. Εκεί, πάλι κατά τη διάρκεια των τελευταίων ημερών του Ισπανικού εμφύλιου πολέμου, είχα δει χιλιάδες πεινασμένους άνδρες και γυναίκες να ξεχνόνται από τα Πυρηνάια. Ενώ τώρα έρχονταν από τον βορρά, καμιά φορά έφταναν από το Βέλγιο μέσα σε φορτηγά για βοοειδή. Εκατοντάδες Γερμανοί και Ιταλοί τώρα καταλάμβαναν τις ίδιες θλιβερές καλύβες.

Στρατόπεδα στη Νυρεμβέργη, στρατόπεδα στο Argelès. Στιγματίζουν αυτόν τον μακρινό δρόμο της εξαθλίωσης, στον οποίο ο κόσμος είναι καταδικασμένος να περνά από πόλεμο σε πόλεμο. Η μόνη αλλαγή θα συνεχίσει για πάντα να είναι η αλλαγή των κατακτητών και μόνο;

Έχοντας τελειώσει τη δουλειά μου, άφησα βιαστικά πίσω μου αυτή την κόλαση. Πάντα στο μυαλό μου ήταν η μοίρα των αιχμαλώτων στην άλλη πλευρά.

«Στο ταχυδρομείο! Γρήγορα!»

Ήταν ήδη 19 Ιουνίου το βράδυ, αλλά το τηλεγράφημά μου θα έπαιρνε μόνο λίγη ώρα με επίσημη προτεραιότητα να φτάσει στη Γενεύη και να συνεχίσει προς το Βερολίνο.

Επισκέφθηκα 100 αξιωματούχους, 2.500 Γερμανούς αιχμαλώτους πολέμου και 1.000 Γερμανούς και Ιταλούς πολίτες κρατούμενους. Ασταθείς συνθήκες κράτησης λόγω περιστάσεων. Καταγγελία για αλεξιπτωτιστές, προφανώς εντελώς λανθασμένη. Κανένας φυλακισμένος δε γνωρίζει τίποτα για τις εκτελέσεις. Στοπ. – Παρακαλώ διαβιβάστε άμεσα στο Auswartiges Amt.

Την επόμενη μέρα, χωρίς να το γνωρίζουν ότι οι ζωές τους εξαρτιόνταν από αυτό το τηλεγράφημα, οι τρεις Γάλλοι αιχμάλωτοι πολέμου θα απαντούσαν στο προσκλητήριο:

«Moreau, από τη Λυών».

«Cazoubet από τη Μοντωμπάν».

«Forestier από τη Λιμόζ».

Η ΧΑΜΕΝΗ ΕΣΤΙΑ

Η ανακωχή ανάμεσα στη Γερμανία και τη Γαλλία υπεγράφη στη Rethondes στις 25 Ιουνίου του 1940. Ένα πέπλο θρήνου σκέπασε ολόκληρη την αποδιοργανωμένη χώρα. Τόσοι άνθρωποι είχαν οδηγηθεί στους δρόμους, είχαν παρασυρθεί από την έξοδο, είχαν χωριστεί από τον πόλεμο, τη μάχη και την υποχώρηση. Τίποτε πλέον δεν ήταν μόνιμο και ασφαλές, τίποτε δεν ήταν πλέον αξιόπιστο, ούτε καν μια διεύθυνση στην οποία κάποιος μπορούσε να είναι σίγουρος πως θα βρει τους δικούς του ανθρώπους.

Ολόκληρα χωριά, ακόμη και πόλεις στην Ανατολή και στον Βορρά, μαζί με τις διοικητικές δομές, τα σχολεία και τα πανεπιστήμιά τους είχαν μεταναστεύσει στον Νότο. Μια μαύρη γραμμή έκοβε τη Γαλλία στα δυο, από την Ελβετία στον Λίγηρα και από την Τουρ στα Πυρηναία. Σύμφωνα με αυτή τη συνοριακή γραμμή, που ήταν μηχανικά ίσια όπως κανείς συχνά βλέπει μόνο σε ερημικές περιοχές, μια παράξενη νέα γεωγραφία ξεπετάχθηκε, σύμφωνα με την οποία η Μετς ήταν στην Τουλούζη, το Κολμάρ στο Περιγκέ και το Στρασβούργο στο Κλερμόν Φεράν.

Η «ελεύθερη ζώνη» ήταν γεμάτη από χαμένα παιδιά και αναστατωμένους γονείς. Στην απελπισμένη προσπάθεια να βρουν τους κοντινούς τους συγγενείς, οι άνθρωποι εναπέθεταν τις ελπίδες τους σε ένα θαύμα. Καρφίτσωναν αγγελίες εδώ και εκεί στις πόλεις, στις πόρτες των σινεμά, τα οποία είχαν μετατραπεί σε νυχτερινά καταφύγια.

Άλλοι αγνοούμενοι ήταν πολύ μακριά και δεν έδιναν καμία απάντηση: οι αιχμάλωτοι πολέμου.

Πού βρίσκονταν; Πόσοι από αυτούς ήταν εκεί; Το Γαλλικό Γενικό Επιτελείο αδυνατούσε να δώσει αριθμούς, έστω και κατά προσέγγιση. Ολόκληρες στρατιές είχαν αιχμαλωτισθεί παγιδευμένες μέσα στα άχρηστα έργα της Γραμμής Μαζινό. Στρατιές ολόκληρες είχαν καταληφθεί μέσα στις πόλεις-φρούρια και είχαν αφήσει τους στρατώνες μόνο και μόνο για να προελάσουν, αφοπλισμένες, στον Βορρά.

Η έκπληξη της συντριπτικής νίκης ήταν τέτοια, που η Γερμανία κατακλύστηκε από την εισροή αιχμαλώτων. Πού θα μπορούσαν να τουςβάλουν; Καλύβες και στρατόπεδα άρχισαν να ανορθώνονται βιαστικά. Μια άλλη γεωγραφία ανέκυψε σε ολόκληρο το Τρίτο Ράιχ, αυτή των στρατοπέδων Stalag, των *Oflag* και των *Kommando*.³⁷

³⁷ Στρατόπεδα αιχμαλώτων πολέμου.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ακόμη και στο Βερολίνο οι στρατιωτικές αρχές αδυνατούσαν ομοίως να δώσουν στοιχεία για τον αριθμό των αιχμαλώτων. Ακόμη μια εισροή αιχμαλώτων τούς παρέσυρε προς τα δάση της Βαυαρίας ή προς τις πεδιάδες της Σιλεσίας. Ήταν κι αυτοί χαμένοι στο μεγάλο ταξίδι, το τέλος του οποίου δεν μπορούσαν να γνωρίζουν, μέχρι που τελικά έγιναν ένα μηδενικό, μερικά ρωμαϊκά ψηφία και ένα αρχικό γράμμα. Αλλά τουλάχιστον ήταν μια διεύθυνση στην οποία μπορούσαν επιτέλους να λάβουν νέα των αγαπημένων τους, η μοίρα των οποίων τούς ανησυχούσε πιο πολύ από τη δική τους.

Τι είχε γίνει στον αδελφό που είχε φύγει με ένα από τα τελευταία πλοία για τη Βόρεια Αφρική ή την Αγγλία; Πού ήταν η σύζυγος που είχε φύγει μακριά με τα παιδιά και μερικές φτωχές οικοσκευές μέσα σε ένα φορτηγό ανάμεσα στη Valence και το Μοντωμπάν; Πού ήταν ο Εβραίος φίλος που είχε κρυφτεί με ψεύτικο όνομα σε κάποιο χωριό στα βουνά; Πού ήταν όλοι αυτοί που δεν τόλμησαν να γυρίσουν στα σπίτια τους λόγω του φόβου της θρησκευτικής ή φυλετικής καταδίωξης, ή δε θα γύριζαν επειδή είχαν αναλάβει ξανά τη μάχη εναντίον στον εισβολέα;

Πώς θα μπορούσαν αυτοί οι άνθρωποι να βρουν ο ένας τον άλλον ξανά; Ή έστω να μάθουν νέα ο ένας για τον άλλο, να ανακαλύψουν ότι ήταν ακόμη ζωντανοί;

Η ανταλλαγή γραμμάτων ανάμεσα σε αιχμαλώτους πολέμου και τις οικογένειες τους προβλέπεται στη Σύμβαση της Γενεύης, αλλά κανείς δεν προέβλεψε την εξωπραγματική κατάσταση που εξελίχτηκε στην πραγματικότητα, καθώς αυτή τη φορά ήταν οι αιχμάλωτοι που είχαν χάσει όλα τα ίχνη των οικογενειών τους.

Όπως συνήθως, εμείς έπρεπε να αυτοσχεδιάσουμε και να βρούμε μια λύση για να ικανοποιήσει μια κατάσταση που κανένας νομικός δεν είχε προβλέψει. Και η ιδέα γεννήθηκε στην πράξη, ίσως από τις αμέτρητες αγγελίες που ήταν καρφίτσωμένες σε όλη τη Γαλλία από οικογένειες που έψαχναν να βρουν το χαμένο μέλος τους. Έτσι λοιπόν, η Γενεύη θα γινόταν ο μεγάλος πίνακας ανακοινώσεων της πληγείσας Ευρώπης, όπου εκατομμύρια ανθρώπων αναζητούσαν τους φίλους και τους συγγενείς τους.

Υπέβαλα το σχέδιο στο Γραφείο Αιχμαλώτων Πολέμου στο Βερολίνο. Η πρώτη αντίδραση του υπεύθυνου αξιωματικού, Ταγματάρχη Breyer, ήταν μια κατηγορηματική άρνηση.

«Κάνουμε ήδη όλα όσα απαιτεί η σύμβαση. Κάθε αιχμάλωτος στα χέρια μας επιτρέπεται να στείλει κάρτα στην οικογένειά του. Εάν οι ίδιες οι οικογένειες έχουν εξαφανιστεί ή αλλάξει διεύθυνση, αυτό δεν είναι δικό μας φταίξιμο.

«Αλλά γνωρίζετε ο ίδιος ότι χιλιάδες από αυτές τις κάρτες ποτέ δε φτάνουν στα χέρια του παραλήπτη. Οι αιχμάλωτοι μαραζώνουν από το άγχος και οι οικογένειες αδυνατούν να έρθουν σε επαφή μαζί τους.

«Εξαρτάται από τις ταχυδρομικές υπηρεσίες να διασφαλίσουν ότι οι κάρτες παραδίδονται στους παραλήπτες. Δεν είναι δική μας υποχρέωση.

Με μια αποφασιστική χειρονομία μου έδειξε πάνω στο γραφείο του ένα σκληρόδετο βιβλίο όπου είχε σημειώσει σχόλια σε κάθε παράγραφο:

«Η Σύμβαση γράφει ότι...»

«Μα επιτέλους, κύριε Ταγματάρχη, η Σύμβαση της Γενεύης δεν προορίζεται ποτέ ως ένα είδος Βιβλίου. Οι συμφωνίες δεν μπορούν να εφαρμοστούν κατάλληλα εάν λείπει το πνεύμα του πράγματος.

«Τι μας ζητάτε να κάνουμε, λοιπόν;

«Να επιτρέψετε σε κάθε έναν από τους αιχμαλώτους σας να στείλει άλλη μια κάρτα, αυτή τη φορά στο Κεντρικό Γραφείο Αιχμαλώτων Πολέμου στη Γενεύη και εμείς θα βάλουμε τα δυνατά μας για να φτάσουν στις οικογένειές τους.

Μια εκτεταμένη έκθεση της συνομιλίας μας και της πρότασής μου στάλθηκε στον Oberkommando της Βέρμαχτ. Επεστράφη πίσω δυο μέρες αργότερα με τη σημείωση «εγκρίνεται».

Την ίδια διαδικασία ακολουθήσαμε και στη Γαλλία αλλά στη διοίκηση επικρατούσε τέτοιο χάος που κανείς δεν ήταν σε θέση να πάρει μια απόφαση. Η παλιά υπηρεσία δημοσίων σχέσεων που ήταν επιφορτισμένη με τις σχέσεις ανάμεσα στη Γενεύη και το υπουργείο Πολέμου ήταν τώρα διασκορπισμένη σε διάφορα γραφεία ανάμεσα στη Lyons και το Κλερμόν Φερράν.

Το ζήτημα ήταν αρκετά απλό, αλλά ποιος θα αναλάμβανε να το διευθετήσει;

Όταν έφυγα για το Vichy στις 12 Οκτωβρίου 1940, δεν είχα ιδέα ότι για την επίλυσή του θα ήταν απαραίτητη η προσωπική παρέμβαση του Αρχηγού του Κράτους και του υπουργού Πολέμου.

Το περίφημο *Hotel du Parc* ήταν ακόμη ανοιχτό στο κοινό παρά το γεγονός ότι είχε γίνει η έδρα της νέας Γαλλικής Κυβέρνησης. Βρήκα τον εαυτό μου χαμένο σε έναν συνωστισμό φλύαρων επισκεπτών, οι οποίοι συμπεριφέρονταν να ήταν πρόσωπα μιας κάποιας σημασίας. Απασχολημένοι γραμματείς και ταχυδρόμοι αποστολών περνούσαν με ελιγμούς ανάμεσα από ομάδες ανθρώπων. Κατευθύνθηκα μέσα σε μια μεγάλη αίθουσα που ήταν ακόμη επιπλωμένη με τις παλιές καρέκλες και τους καναπέδες με τις δαντέλες. Γύρω από τα μαρμάρινα τραπέζια,

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

οι επιζώντες του πολιτικού ναυαγίου της Τρίτης Γαλλικής Δημοκρατίας συζητούσαν ακατάπαυστα τη μοίρα της Γαλλίας και χάρασσαν το μέλλον της Ευρώπης.

Περίμενα εκεί για πολλές ώρες. Το αίτημα μου για ακρόαση φάνηκε να είχε ξεχαστεί.

Γύρω στις οκτώ το βράδυ, άνοιξε μια πόρτα και μπήκε ο Στρατάρχης Petain. Έχοντας τελειώσει το δείπνο του, ερχόταν κάτω σαν όλους τους άλλους ενοίκους του ξενοδοχείου για να πάρει τον καφέ του στο λόμπι. Σηκώθηκα και σχεδόν αμέσως ένας αξιωματικός της συνοδείας του ήρθε προς το μέρος μου, καθώς θυμήθηκε πως με είχε δει στο Μπορντώ.

«Ποια αποστολή σε φέρνει σε εμάς αυτή τη φορά;

«Είναι ένα ζήτημα των Γάλλων αιχμαλώτων πολέμου ξανά...

Ο αξιωματικός δε με άφησε να συνεχίσω παρά έφυγε για μια στιγμή και, όταν επέστρεψε, μου είπε:

«Ο Στρατάρχης θα σας δεχτεί ο ίδιος αύριο το πρωί στις εννέα ακριβώς.

Όταν έφτασα στο *Hotel du Parc* στην καθορισμένη ώρα προϋπαντήθηκα αμέσως από έναν φρουρό που με πήγε στον δεύτερο όροφο όπου ο Στρατάρχης διέμενε σε μια σουίτα από τρία δωμάτια στο τέλοσ του διαδρόμου. Με συνόδεψε εκεί απευθείας.

Τα παράθυρα έβλεπαν στους βοηθητικούς χώρους μιας ιαματικής πηγής και το δωμάτιο είχε μετατραπεί πρόχειρα σε ένα γραφείο με λιγοστά βιβλία, μερικές δερμάτινες πολυθρόνες και ένα τραπέζι γεμάτο από φακέλους. Ο μεγάλος στρατάρχης ήταν μόνος, πολύ ευθυτενής μέσα στο μαύρο του κοστούμι. Με προσκάλεσε να καθίσω και έπειτα άκουσε με μεγάλη προσοχή αυτά που είχα να πω.

«Δε θα ξεχάσουμε ποτέ αυτά που έκανε η Ελβετία για τους αιχμαλώτους μας, είτε με συγκίνηση. Να το πείτε αυτό στη Γενεύη. Αλλά πώς και δεν έχετε έρθει σε επαφή με τον Γαλλικό Ερυθρό Σταυρό γι' αυτό, για το ζήτημα των αιχμαλώτων πολέμου και των οικογενειών τους;

«Μα επειδή υπάρχουν τρεις ξεχωριστές οργανώσεις στη Γαλλία, Στρατάρχη, και ακόμη και τώρα που μιλάμε, δεν έχουν καταφέρει να συμφωνήσουν μεταξύ τους σε ένα πλαίσιο συνεργασίας.

«Θα επιμείνω στο να συγχωνευτούν σε μία και μοναδική οργάνωση και έτσι θα διευκολύνουν τη δική τους δουλειά και τη δουλειά της Επιτροπής σας.

Και τότε ξαφνικά φάνηκε πως κάτι ήρθε στον νου του Στρατάρχη.

«Με τι συνεχίζετε να ζείτε;

«Με τη φιλανθρωπία.

«Μα δεν έχει κάνει τίποτα η Γαλλία γι' αυτό;

«Το ζήτημα αυτό συζητήθηκε στο Παρίσι τον περασμένο Φεβρουάριο, αλλά δεν πάρθηκε καμία απόφαση.

«Θα το φροντίσω εγώ ο ίδιος προσωπικά.

Ο Στρατάρχης κάλεσε τον ιδιαίτερο γραμματέα του, τον Dr. Menetrel.

«Κανονίστε μια συνάντηση για τον Dr. Junod με τον Weygand γι' αυτό το απόγευμα, είπε. Το ζήτημα είναι επείγον.

Λίγες ώρες αργότερα ο στρατηγός Weygand με άλλους τρεις στρατηγούς, με δέχτηκε σε ένα δωμάτιο του *Hotel aux Ambassadeurs*.

«Μου είπαν ότι πρόκειται για ένα ζήτημα των αιχμαλώτων πολέμου και των οικογενειών τους. Τι μπορούμε να κάνουμε γι' αυτό;

«Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού κατάφερε να πάρει άδεια για όλους τους Γάλλους αιχμαλώτους πολέμου στη Γερμανία να στείλουν μία κάρτα στη Γενεύη ώστε να αναφέρουν την κράτησή τους. Οι οικογένειες που ψάχνουν να έρθουν σε επαφή με τους αιχμαλώτους χρειάζεται μόνο να γράψουν στη Γενεύη. Όχι μεγάλα γράμματα, φυσικά, γιατί θα ήταν δύσκολο να ταξινομηθούν, αλλά σύντομες κάρτες κατά τον ίδιο τρόπο γραφής των καρτών που έχουν δικαίωμα να στείλουν οι αιχμάλωτοι. Όταν λοιπόν αυτές οι κάρτες έρθουν μαζί στον ίδιο φάκελο, η επικοινωνία μεταξύ των αιχμαλώτων και των οικογενειών τους θα αποκατασταθεί με μιας.

«Αυτό είναι απολύτως κατανοητό. Μπορείτε να υπολογίζετε στην πλήρη υποστήριξή μου. Θα λάβω τα κατάλληλα μέτρα για να βεβαιωθώ ότι ο κόσμος θα ενημερωθεί και ότι οι απαραίτητες κάρτες θα τεθούν στη διάθεσή τους.

Αυτό όμως δεν ήταν το τέλος των δυσκολιών μας. Όσο παράξενο και αν φαίνεται, οι μεγαλύτερες δυσκολίες ανέκυψαν ανάμεσα στη Γερμανία και τα κατεχόμενα εδάφη. Καμία ταχυδρομική επικοινωνία δεν επιτρεπόταν από τη βόρεια προς τη νότια Γαλλία ή το εξωτερικό. Ένας Παριζιάνος δεν επιτρεπόταν να έρθει σε επαφή ούτε με το Βερολίνο ούτε με τη Γενεύη.

Το ίδιο πρόβλημα, αλλά από την αντίστροφη πλευρά, ανέκυψε στη Γενεύη. Είκοσι σάκοι με κάρτες και γράμματα από τους αιχμαλώτους πολέμου προς τις οικογένειές τους στην κατεχόμενη ζώνη βρίσκονταν ήδη στο Κεντρικό Ταχυδρομικό Γραφείο της Βέρνης.

Έπεισα έναν ανώτερο υπάλληλο του Γερμανικού Προξενείου να με βοηθήσει να μεταφερθούν από τη Γενεύη στο Παρίσι. Ο Maier ήταν ένας Γερμανός από τον νότο, νεαρός και αθλητικός, και ήξερε τη Γαλλία καλά.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Φορτώσαμε τους σάκους στα αυτοκίνητά μας και ξεκινήσαμε. Εφόσον ήταν αδύνατο να πάμε κατευθείαν από την Ελβετία στην κατεχόμενη ζώνη, θα περνούσαμε από τη Lyons και το Vichy. Αυτή η μεγάλη παράκαμψη θα έδινε την εντύπωση ότι ερχόμασταν κατευθείαν από την «ελεύθερη ζώνη» και ότι μεταφέραμε τη διπλωματική αλληλογραφία.

Στη γέφυρα πάνω από το Λίγηρα, στο Moulins, τα ασπρόμαυρα κάγκελα του συνοριακού ελέγχου έκλειναν τον δρόμο.

«Δουλειές της Πρεσβείας, είτε κοφτά ο Maier.

Και έτσι περάσαμε μαζί με την αλληλογραφία.

«Κοιτάξτε εκεί, μου είπε. Κοιτάξτε την αντανάκλαση που κάνουν τα δέντρα πάνω στο νερό και το στρώμα άμμου στο βάθος.

Και τότε, όταν κατάλαβα ότι τα γράμματα, με τα οποία ήταν γεμάτα τα δυο μας αυτοκίνητα, θα κατέλγαν σε αυτά τα δέντρα, σε αυτό το ήρεμο νερό, σε αυτή τη μαγευτική ύπαιθρο τριγύρω και όχι στη χαμένη τους εστία, είπε και πάλι:

«Ας ξεκινήσουμε. Μας περιμένουν στο Παρίσι.

Οι σάκοι μας παραδόθηκαν στον Ερυθρό Σταυρό και επέστρεψα μόνος στη Γενεύη. Έναν μήνα αργότερα συνάντησα τον Maier ξανά. Είχε παρατείνει τη διαμονή του στη Γαλλία και είχε μόλις επιστρέψει από τη Μασσαλία.

«Το ξέρετε, είπε, ότι πέρασα τη διαχωριστική γραμμή με παρόμοιο τρόπο όπως το είχαμε κάνει μαζί;

«Αλλά δεν είχατε μαζί σάκους της αλληλογραφίας;

«Όχι, αλλά είχα έναν δραπέτη κρατούμενο μαζί μου.

Μου έδειξε τις πινακίδες του αυτοκινήτου του που είχαν εκδοθεί στη Γενεύη και έφεραν τα αρχικά «CH» της Ελβετικής Συνομοσπονδίας.

«Με πέρασε για Ελβετό, και έτσι με σταμάτησε στον δρόμο ανάμεσα στο Nevers και το Moulins. Τον είδα να κρύβεται πίσω από κάτι θάμνους, κάτισχνος και αξύριστος, και να φοράει ακόμα τη στρατιωτική χλαίνη και το στρατιωτικό παντελόνι. Με το που μου μίλησε, ήξερα περί τίνος πρόκειται: Θα μπορούσατε να με πάρετε μαζί και να με αφήσετε μερικά χιλιόμετρα κοντά στη διαχωριστική γραμμή; με ρώτησε.

Στο αυτοκίνητο μου είπε ότι προσπαθούσε να φτάσει στη γυναίκα του και τα τέσσερα παιδιά του, που βρίσκονταν στη Valence, αλλά δεν είχε λάβει νέα τους εδώ και έξι μήνες. Και αυτοί δε γνώριζαν τι του είχε συμβεί. Απευθείας σκέφτηκα τις κάρτες που μεταφέραμε για τους άλλους, Junod, και μου φάνηκε ότι άξιζε τον κόπο.

Η ΧΑΜΕΝΗ ΕΣΤΙΑ

«Και τι συνέβη όταν φτάσατε στη διαχωριστική γραμμή;

«Του είπα να μείνει στο αυτοκίνητο αλλά δεν ήθελε: «Εάν με πιάσουν, θα βρείτε τον μπελά σας» είπε. Σκαρφίστηκα μια ιστορία για να τους πω εάν ζητούσαν τα χαρτιά του, αλλά στην πραγματικότητα δεν είχαμε καμία δυσκολία να περάσουμε. Όταν είχαμε απομακρυνθεί από τον συνοριακό έλεγχο, ο κρατούμενος αναπήδησε από ευτυχία, μου άρπαξε το χέρι και το έσφιξε: «Αχ! αναφώνησε με ευχαρίστηση. Μόνο ένας Ελβετός θα το έκανε αυτό...»

Όταν φτάσαμε στη Valence, βρήκε την οικογένειά του και με σύστησε στη γυναίκα, τα παιδιά του και σε όλους τους φίλους που ήρθαν να τον υποδεχτούν, ως τον «Ελβετό σωτήρα» του.

Δεν τόλμησα να τους διαφωτίσω για την καταγωγή μου.

ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΑΣΠΡΑ ΠΛΟΙΑ...

Εθνικός Σύλλογος Βρετανικού Ερυθρού Σταυρού, Λονδίνο

7 Σεπτεμβρίου 1940

Αγαπητοί Κύριοι,

Έχουμε την τιμή να σας ενημερώσουμε ότι 36.000 δέματα έφυγαν σήμερα για τη Γενεύη. Προορίζονται για τους Βρετανούς αιχμαλώτους πολέμου στη Γερμανία. Σας παρακαλούμε να μας ενημερώσετε χωρίς καθυστέρηση...

Για μήνες αυτό το ίδιο γράμμα βρισκόταν στο γραφείο μου. Κάθε φορά που επέστρεφα στη Γενεύη, αφού είχα επισκεφθεί τα στρατόπεδα αιχμαλώτων πολέμου όπου ο χειμώνας ήταν τόσο σκληρός, ήταν ακόμα εκεί.

Ένα σημείωμα που ήταν καρφιτσωμένο στο γράμμα, κατέγραφε όλες τις αφίξεις από τον Δεκέμβριο μέχρι τον Μάρτιο: 2.700 δέματα έφτασαν από τη Λισαβόνα στη Μασσαλία πάνω σε ένα πορτογαλικό ιστιοφόρο, και ένα σουηδικό φορτηγό πλοίο είχε μεταφέρει άλλες 3.000 στη Γένοβα. Αυτό ήταν όλο.

Σε έξι μήνες 30.000 δέματα χάθηκαν και όλα όσα στάλθηκαν έκτοτε από τον Βρετανικό Ερυθρό Σταυρό είχαν την ίδια τύχη. Οι αιχμάλωτοι περίμεναν και τα δέματα δεν έφτασαν ποτέ σε αυτούς.

Στην Ευρώπη υπήρχε μόνο ένα λιμάνι που ήταν ακόμα ανοιχτό: η Λισαβόνα. Εκεί συγκεντρώνονταν τα δέματα που είχαν σταλεί από την Αμερική, την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία. Ακόμη και για να φτάσουν μέχρι εκεί, τα βρετανικά πλοία έπρεπε να πλεύσουν στον Ατλαντικό με τον φόβο των γερμανικών υποβρυχίων.

Τα μέσα μεταφοράς ανάμεσα στη Λισαβόνα και την Ελβετία ήταν ακόμη πολύ προβληματικά. Η Ισπανία είχε μόλις ανακύψει μετά από τα τρία χρόνια του εμφυλίου πολέμου. Η χώρα ήταν αποδιοργανωμένη και δεν είχε σιδηροδρομικό δίκτυο. Μονάχα ουδέτερα φορτηγά πλοία είχαν την ευκαιρία να προσεγγίσουν τα γαλλικά ή τα ιταλικά λιμάνια. Πάνω στο πλοίο δεν υπήρχε κανένας έλεγχος. Οι κλοπές, τα ναυάγια, οι καταστροφές, το πλιάτσικο ήταν όλα σύνηθες φαινόμενο. Οι αιχμάλωτοι περίμεναν, αλλά τα δέματα δεν κατάφερναν να φτάσουν.

Αφού έπιασε λιμάνι στη Μασσαλία, ένα πορτογαλικό φορτηγό πλοίο φόρτωσε κάποια βαριά κιβώτια, τα οποία οι τελωνειακές αρχές τα πέρασαν έπειτα από τη συνηθισμένη επιθεώρηση. Όταν το πλοίο έφτασε

ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΑΣΠΡΑ ΠΛΟΙΑ...

στο Γιβραλτάρ, τρεις Βρετανοί αξιωματικοί, περισσότερο νεκροί παρά ζωντανοί, σύρθηκαν έξω από αυτά. Το Βερολίνο εξοργίστηκε με αυτό το κόλπο και απείλησε να σταματήσει κάθε ουδέτερη αποστολή.

Αποκλεισμός.

Και ξανά αποκλεισμός.

Και οι αιχμάλωτοι ακόμη περίμεναν.

«Τι θα κάνουμε γι' αυτό;

«Μία λύση υπάρχει μόνο...

«Και ποια είναι αυτή;

Γνώριζα ότι το σχέδιο που επρόκειτο να προτείνω ήταν παράτολμο. Εξάλλου όλα τα σχέδια του Ερυθρού Σταυρού δε φαίνονταν στην αρχή κάπως τρελά και ανέφικτα;

«Γιατί να μην πάρουμε την κατάσταση στα χέρια μας, να ναυλώσουμε πλοία και να αφήσουμε τη δική μας σημαία να ανεμίζει στο ανοιχτό πέλαγος; Η Ελβετία έχει τα δικά της πλοία. Γιατί να μην έχει και ο Ερυθρός Σταυρός τα δικά του πλοία;

«Το *Kriegsmarine* [το Γερμανικό Πολεμικό Ναυτικό] δε θα το επιτρέψει.

«Στο βρετανικό υπουργείο Ναυτιλίας, δε θα αρέσει καθόλου αυτή η ιδέα...

Ένα ταξίδι στο Βερολίνο εξασφάλισε την προσωρινή συμφωνία του *Kriegsmarine*, με την προϋπόθεση να συμφωνήσει και το βρετανικό ναυαρχείο. Η Γερμανία δεν είχε κανένα συμφέρον να σταματήσει την προμήθεια τροφίμων σε μια ήπειρο που πεινούσε.

Η απόκτηση της συμφωνίας του Λονδίνου άρχισε να φαίνεται πιο δύσκολη. Μια ανταλλαγή τηλεγραφημάτων δεν έφερε κανένα απολύτως αποτέλεσμα.

«Πρέπει να πάω στο Λονδίνο αυτοπροσώπως.

Οι απαισιόδοξοι προσπάθησαν να με αποτρέψουν.

«Τα σχέδια του ναυαρχείου είναι αδιαπέραστα. Εφόσον η απάντησή τους δεν ήταν ευνοϊκή, αυτό σημαίνει ότι οι στρατιωτικές τους θεωρήσεις είναι κατά της όλης υπόθεσης.

Στη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού μια συνεσταλμένη φωνή ακούστηκε.

«Θα πάμε μαζί, γιατρέ.

Η φωνή ανήκε σε μια λεπτή, αδύναμη και λιγομίλητη ηλικιωμένη

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

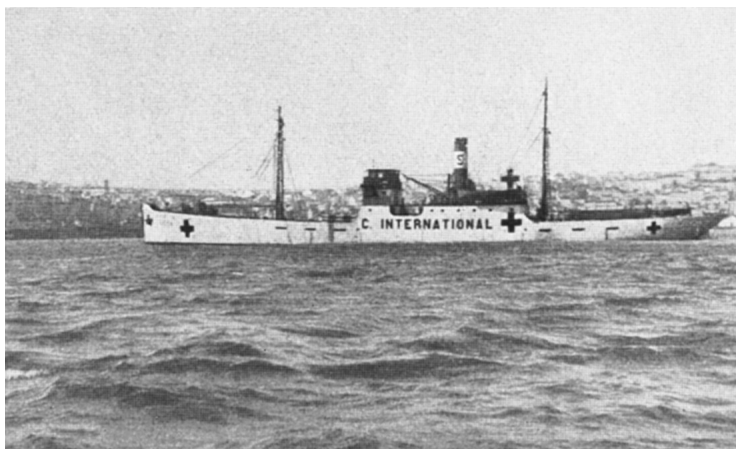

Λστεγοι

Τα ερείπια μιας γειτονιάς της Βαρσοβίας.

ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΑΣΠΡΑ ΠΛΟΙΑ...

Ένα λευκό πλοίο της Διεθνούς Επιτροπής.

Δέματα σε μία αποθήκη του Ερυθρού Σταυρού.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

κυρία: τη δεσποινίδα Odier. Ήταν πάντα ντυμένη με ένα σκούρο μπλε κοστούμι που έμοιαζε με την παλιά νοσοκομειακή στολή της. Η φωνή της ακουγόταν δειλά και διστακτικά αλλά μόνο εξαιτίας μιας σοβαρής εγχείρησης στον λαιμό της. Η υγεία της ήταν κακή αλλά τα μάτια της έλαμπαν από ζωντάνια και στην πραγματικότητα δεν υπήρχε τίποτα το δειλό ή το διστακτικό σε εκείνη. Η ίδια φλόγα και πίστη έκαιγαν ακόμα μέσα της. Για οτιδήποτε συνδεόταν με τον Ερυθρό Σταυρό δεν είχε όρια στο κουράγιο και την αποφασιστικότητά της ενώ η εμφάνιση και η φωνή της έδιναν μια συγκινητική χροιά σε ό,τι έκανε.

«Είμαι σίγουρη ότι θα καταφέρουμε να πείσουμε το ναυαρχείο.

Ακόμη και σήμερα δε γνωρίζω σε ποιο αεροδρόμιο προσγειωθήκαμε στη Λισαβόνα. Το τρένο που μας μετέφερε στο Λονδίνο ταξίδευε τη νύχτα και υπήρχε αυστηρή συσκότιση παντού, και στα χωριά και στις πόλεις. Το σχήμα των κατεστραμμένων κτιρίων στο φόντο του ουρανού γινόταν ολοένα και πιο πολυπληθές καθώς φτάναμε στο Λονδίνο και μας υπενθύμιζε ότι μια ακατάπαυστη αερομαχία είχε λάβει χώρα για μήνες πάνω στον ουρανό.

Μικρά μπλε φώτα φαίνονταν σαν να χορεύουν μπαλέτο στη Λονδρέζικη νύχτα. Σύγκρινα την έντονη δραστηριότητα του Λονδίνου, το να βρίσκεσαι σε συνεχή επαγρύπνηση, με τη βαριά ησυχία που βασιλεύει πάνω από τις γερμανικές πόλεις όταν ακόμα σπάνιζαν οι βρετανικές επιδρομές από αέρος.

Καθώς το ταξί ανέβαινε την οδό Brompton Road στράφηκα στη σύντροφό μου.

«Αυτή την ώρα στο Βερολίνο, η οδός Frankfurterstrasse είναι έρημη.

Ακουστήκε παράξενο. Μάλλον ήμουν ο μοναδικός ταξιδιώτης που έφτανε στο Λονδίνο και που μπορούσε να πει έτσι απλά:

«Τις προάλλες στο Βερολίνο...

Μα τώρα έπρεπε να ξεχάσω όλα όσα είχα δει στη Γερμανία. Δεν είχα κανένα δικαίωμα να πω λέξη. Και όταν θα επέστρεφα στη Γερμανία θα έκανα το ίδιο σχετικά με την παρουσία μου εδώ.

Ήταν επτά ακριβώς όταν φτάσαμε στο ναυαρχείο.

«Ποια είναι η δουλειά σας εδώ;

«Έχουμε συνάντηση με τον αρχιναύαρχο», είπε η κυρία Odier.

Αλλά ο αρχιναύαρχος ζητούσε συγγνώμη που δεν μπορούσε να μας δεχτεί και μας έστειλε τον ιδιαίτερο γραμματέα του. Ήταν σαν γίγαντας ντυμένος με ναυτική στολή, με ανοιχτόχρωμα μαλλιά και ένα ελαφρύ

ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΑΣΠΡΑ ΠΛΟΙΑ...

καμπούριασμα. Μέσα στα μπλε του μάτια και τις ρυτίδες του προσώπου του διέκρινες την κούραση αλλά μας απευθύνθηκε με ένα τόσο γοητευτικό χαμόγελο που μας κέρδισε με μιας. Χωρίς αμφιβολία τον είχαμε διακόψει από κάτι σημαντικό, αλλά από τη συμπεριφορά του θα πίστευες πως το μοναδικό πράγμα που τον απασχολούσε σε ολόκληρο τον κόσμο ήταν η δουλειά μας. Οι πρώτες του λέξεις εξέφραζαν το ευχαριστώ της Μεγάλης Βρετανίας για το έργο μας.

«Αυτό που κάνετε για τους αιχμαλώτους μας είναι πολύ σημαντικό...

Μόνο η κυρία Odier μιλούσε σε αυτήν τη συζήτηση. Ήταν συγκινητικό να την ακούς να περιγράφει την κατάσταση με τα τρόφιμα στην Ευρώπη και την αθλιότητα των κατεχόμενων χωρών.

Ο αξιωματικός άκουγε προσεκτικά και, ακόμη κι αν σκεφτόταν ότι η Ευρώπη ήταν μια πολιορκημένη ήπειρος, δεν είπε τίποτε αλλά μίλησε αρκετά εύγλωττα. Στον τοίχο που βρισκόταν πίσω του, ανάμεσα στο ρολόι και το περβάζι του τζακιού αυτού του άνετου αγγλικού δωματίου, μια κόκκινη λάμπα άρχισε να αναβοσβήνει: Warning. Συναγερμός.

«Η Γερμανία είναι γεμάτη με αιχμαλώτους, είτε η κυρία Odier. Οι Βρετανοί αιχμάλωτοι που σας ενδιαφέρουν συγκεκριμένα δεν είναι πάρα πολλοί σε αριθμό, αλλά σκεφτείτε τους άλλους: τους Γάλλους και τους Βέλγους, τους Ολλανδούς και τους Πολωνούς που είναι οι σύμμαχοί σας και η κατάστασή τους είναι φριχτή. Ο χειμώνας που μόλις πέρασε ήταν αρκετά βαρύς αλλά ο επόμενος θα είναι χειρότερος.

Η λάμπα που ανοιγόκλεινε απάντησε:

«Κάθε νύχτα πέφτουν βόμβες στο Λονδίνο.

Η κυρία Odier κάνει έκκληση για τους υποσιτισμένους πληθυσμούς. Παρέθεσε ανησυχητικά νούμερα για την ανεπαρκή ανάπτυξη των παιδιών και τη βρεφική θνησιμότητα. Η Πολωνία πεθαίνει από την πείνα εδώ και πάνω από έναν χρόνο. Σε μερικούς μήνες θα ξεκινούσε το μαρτύριο της Ελλάδας.

Και η κόκκινη λάμπα ανταπάντησε:

«Κι εμείς έχουμε υποστεί τις κακουχίες του πολέμου.

Μίλησα για τις επισκέψεις μου στα στρατόπεδα των αιχμαλώτων πολέμου.

«Δεν είναι απλώς ένα ζήτημα που αφορά το φαγητό, του επισήμανα. Τα ρούχα έχουν φθαρεί και προσπαθούμε να τα αντικαταστήσουμε. Αυτό σημαίνει τη μεταφορά εκατομμυρίων τόνων.

«Ναι, απάντησε ο γραμματέας του αρχιναύρχου. Το καταλαβαίνω

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

πολύ καλά, αλλά εμείς έχουμε αποκλείσει την Ευρώπη και η Γερμανία εμάς. Γιατί δε χρησιμοποιείτε ουδέτερα πλοία;

Του μίλησα για τις εμπειρίες μας με τα ιστιοφόρα πλοία που έπλεαν ανάμεσα τη Λισαβόνα και τη Γένοβα.

«Δεν μπορούν τα κύτη τους να βαφτούν άσπρα με μια πράσινη ρίγα σαν τα νοσοκομειακά πλοία;

«Μα αυτά τα διακριτικά σύμβολα είναι κατοχυρωμένα για τα νοσοκομειακά πλοία. Εμείς θέλουμε να μεταφέρουμε τρόφιμα και ρουχισμό. Πρέπει να σκεφτούμε κάτι τελείως νέο, κάτι που να μην προβλέπεται από τις Συμβάσεις.

Από έξω ήρθε ο ήχος μιας υπόκωφης έκρηξης. Κανείς δεν κουνήθηκε. Όταν η ησυχία επανήλθε, ο Άγγλος αξιωματικός συνέχισε σαν τίποτα να μην είχε διακόψει τη συζήτησή μας.

«Λοιπόν, τι είναι αυτό που προτείνετε ακριβώς;

«Θέλουμε να έχουμε δικά μας πλοία τα οποία θα πλέουν ελεύθερα στο ανοιχτό πέλαγος κάτω από τη σημαία του Ερυθρού Σταυρού, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που μετακινούνται οι τραυματιοφορείς και τα ασθενοφόρα που φέρουν τον κόκκινο σταυρό στο πεδίο της μάχης στις συμφωνημένες ώρες. Τα πλοία μας θα βαφτούν άσπρα και τη νύχτα θα φωτίζει ο κόκκινος σταυρός. Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού θα φέρει την πλήρη ευθύνη για το φορτίο τους. Το πρόγραμμα και η διαδρομή τους θα ανακοινώνονται εκ των προτέρων και στις δυο πλευρές.

Ο εκπρόσωπος του αρχιναύρχου σκέφτηκε για μια στιγμή. Φαντάζομαι πως ζύγιζε όλες τις ενστάσεις στην πρόταση αυτή. Εξάλλου, η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού ήταν ένας ιδιωτικός οργανισμός. Το να εξισώσει το έμβλημά του με μια εθνική σημαία θα ήταν κάτι το μοναδικό στη ναυτική ιστορία. Θα μπορούσαν τα απαραίτητα πιστοποιητικά να δοθούν σε πλοία που φέρουν μια τέτοια σημαία; Η κίνηση των ερυθροσταυρικών πλοίων στην ανοιχτή θάλασσα θα δημιουργούσε χιλιάδες περίπλοκα προβλήματα στο μεγάλο και μυστικό δίκτυο των πολεμικών πλοίων, τα οποία περιπολούσαν τις θάλασσες, ήταν σε επαγρύπνηση για τον εχθρό και του επιτίθονταν όταν βρισκόταν στο οπτικό τους πεδίο.

Και έπειτα θα έπρεπε να επιλύσουμε και άλλα προβλήματα με άλλα υπουργεία και άλλες αρχές: η είσοδος των πλοίων που θα κουβαλούσαν τρόφιμα και ρουχισμό στα λιμάνια της αποκλεισμένης Ευρώπης θα σήμαινε ότι είχε δημιουργηθεί ένα κενό στον αποκλεισμό.

Φοβόμασταν πολύ ότι όλες αυτές οι προφανείς δυσκολίες θα οδηγούσαν στην απόρριψη της πρότάσής μας. Η κόκκινη λάμπα που

ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΑΣΠΡΑ ΠΛΟΙΑ...

αναβόσβηνε δε μας επέτρεπε να ξεχάσουμε ότι ο «συναγερμός» συνεχιζόταν, και φαινόταν σαν να μας έλεγε επιτιμητικά:

Αυτοί οι άνθρωποι έχουν μια πολύ δύσκολη αποστολή να φέρουν εις πέρας. Είναι λογικό να τους ζητάτε να στρέψουν την προσοχή τους σε κάτι που δεν έχει καμία απολύτως σχέση με την άμεση πολεμική τους προσπάθεια;

«Αυτό το οποίο κάνετε είναι αξιοθαύμαστο, μурμουύρισε ο Άγγλος.

Και έπειτα σηκώθηκε.

«Περιμένετε εδώ ένα λεπτό.

Καθίσαμε εκεί για μισή ώρα. Τριάντα λεπτά βουβής αναμονής. Γνωρίζαμε πολύ καλά τι διακυβευόταν από την απάντηση που θα ερχόταν από στιγμή σε στιγμή. Ήταν οι ζωές χιλιάδων αιχμαλώτων. Αργότερα, θα μπορούσαμε να φέρουμε επείγουσα βοήθεια με τον ίδιο ακριβώς τρόπο στους πληθυσμούς που πέθαιναν από την πείνα.

Η πόρτα άνοιξε και είδαμε μεμιάς ότι η έκφραση στο πρόσωπο του αξιωματικού ήταν ανακουφισμένη και χαρούμενη.

«Νομίζω πως κερδίζατε, είπε. Ο αρχιναύαρχος δεν έχει καταρχάς καμία ένσταση στην πραγματοποίηση των σχεδίων σας.

Μερικούς μήνες αργότερα, υπήρχε ήδη ένας μεγάλος αριθμός πλοίων που έφεραν τη σημαία της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού και έπλεαν στον Ατλαντικό Ωκεανό και στη Μεσόγειο. Διέπλεαν ανάμεσα στη Γένοβα και τη Λισαβόνα όπου εκφορτώνονταν αποθέματα τροφίμων, ρουχισμού και ιατρικών προμηθειών από την Αγγλία, τις ΗΠΑ, τη Νότιο Αμερική, τον Καναδά και τη Νέα Ζηλανδία.

Τα άσπρα πλοία μας έπλεαν στις θάλασσες φανερά ενώ άλλα πλοία έπρεπε να κρύβουν την παρουσία τους, ενώ υποβρύχια περίμεναν τη λεία τους, ενώ νηοπομπές στρέφονταν μακριά από τις συνηθισμένες θαλάσσιες διαδρομές και καμουφλάριζαν τα φώτα πλοήγησης όταν σκοτείνιαζε. Αλλά τη νύχτα οι τεράστιοι κόκκινοι σταυροί των πλοίων μας έλαμπαν ζωηρά πάνω στη θάλασσα.

Η νέα ναυτική υπηρεσία που δημιουργήθηκε με αυτόν τον τρόπο, βρήκε έναν ακούραστο και ενεργητικό ηθικό αυτουργό στο πρόσωπο του Carl J. Burckhardt, ο οποίος την περίοδο εκείνη ήταν μέλος της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού. Ο Πρόεδρος του νέου οργανισμού ήταν ένας επιχειρηματίας από τη Ζυρίχη, ο κύριος Frohlich. Σταδιακά όλες οι υλικές, οικονομικές και τεχνικές δυσκολίες που είχαν σταθεί στον δρόμο μας, εξαφανίστηκαν και το σχέδιο πήγαινε καλά.

Η μεγαλύτερη δυσκολία ήταν να διασφαλίσουμε την ταυτόχρονη

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

συμφωνία του Λονδίνου, της Ουάσιγκτον, του Μόντρεαλ, του Βερολίνου και της Ρώμης για την ακριβή ώρα που τα πλοία μας θα μπορούσαν να πλέουν στη θάλασσα. Το πρόγραμμα πλεύσης και η διαδρομή κάθε πλοίου κανονίζονταν προσεκτικά από πριν. Κάθε καπετάνιος γνώριζε πως, όταν ήταν στη θάλασσα, η παραμικρή απόκλιση από τη συμφωνημένη πορεία θα μπορούσε να αποβεί μοιραία.

Σε κάθε λιμάνι, η φόρτωση των πλοίων ελεγχόταν προσεκτικά από έναν εκπρόσωπο της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού, και το ίδιο το φορτηγό-πλοίο συνοδευόταν πάντοτε από έναν υπεύθυνο αντιπρόσωπο της Επιτροπής. Με αυτόν τον τρόπο μειώθηκαν οι κλοπές, οι ζημιές στο φόρτωμα και το πλιάτσικο στην εκφόρτωση. Ήμασταν τώρα πολύ μακριά από τις κακοτυχίες και τις απογοητεύσεις με τα μικρά πορτογαλικά και σουηδικά πλοία.

Δυο μεγάλα βελγικά πλοία που είχαν ακινητοποιηθεί στη Λισαβόνα από τον πόλεμο και τον αποκλεισμό έγιναν τα *Caritas I* και *Caritas II* αντίστοιχα. Ένα τρίτο πλοίο του Ερυθρού Σταυρού έφερε το όνομα του μεγάλου ιδρυτή του Ερυθρού Σταυρού, «Ερρίκος Ντυνάν». Μέχρι το 1944, είχαν μεταφέρει 400.000 τόνους φαγητού —33 εκατομμύρια δέματα— και 130.000 τόνους ιατρικών προμηθειών.

Στην ξηρά έπρεπε ακόμη να λύσουμε το πρόβλημα της μεταφοράς στη Γερμανία. Στη Γένοβα και στη Μασσαλία οι αντιπρόσωποί μας συμμετείχαν σε ακατάπανστες διαμάχες με τις στρατιωτικές αρχές για τη χρήση των ελάχιστων διαθέσιμων βαγονιών. Ωστόσο, όλα περνούσαν μέσα από την Ελβετία.

Για να εξαιρέσουμε αυτή την τεράστια κίνηση εμπορευμάτων από τα τελωνεία, εγκαθιδρύθηκαν «ελεύθερα λιμάνια» στο Biel, στο Vallorbe και στη Γενεύη.

«Ελάτε να το δείτε, μου είπε ο Henri Wasmer, ο επικεφαλής της Επιτροπής Βοήθειας, σε μια από τις πολλές μου επισκέψεις στη βίλα Moynier. Θα σας δείξω μια από τις μεγαλύτερες διαμετακομιστικές αποθήκες στον κόσμο.

Με πήγε στο *Palais des Expositions*, το οποίο είχε τεθεί στη διάθεση του Ερυθρού Σταυρού. Η απέραντη αίθουσα του κύριου εκθεσιακού κτιρίου ήταν γεμάτη μέχρι επάνω με βαλίτσες και δέματα που σχημάτιζαν πυραμίδες. Από τη μια πλευρά, εκφορτώνονταν τα εμπορεύματα από τα τρένα που έφταναν από τη Γαλλία και την Ιταλία και από την άλλη φορτώνονταν τα τρένα που έφευγαν για τη Γερμανία.

«Εδώ ταξινομούμε και μοιράζουμε τα πράγματα σύμφωνα με τις οδηγίες της αντιπροσωπείας μας στο Βερολίνο, είπε ο Wasmer. Και

το καλύτερο είναι ότι σε αυτή την απέραντη ροή εμπορευμάτων από την Αμερική στη Γερμανία το ποσοστό απώλειας είναι αμελητέο. Δε χάνουμε ούτε στιγμή τα δέματα από τα μάτια μας και η τελική διανομή ελέγχεται από ένα δελτίο το οποίο επιστρέφεται σε εμάς.

Πεντακόσιοι εργάτες και τριακόσιοι υπάλληλοι δούλευαν ασταμάτητα. Τηλεφώνημα από το Βερολίνο:

«Ναι, εδώ Marti. Το στρατόπεδο Dossel έχει ξεμείνει από δέματα. Ο αριθμός παρτίδας 2.781 φαίνεται να έχει παρακωλυθεί κάπου εδώ. Θα το ελέγξετε;».

Εκεί ο αντιπρόσώπός μας Dr. Roland Marti είχε καλύψει τους τοίχους του γραφείου του στην οδό Ballensteder, όπου είχε εγκατασταθεί η αντιπροσωπεία μας στη Γερμανία, με χάρτες και γραφήματα. Κάθε στρατόπεδο είχε σημειωθεί στον χάρτη με έναν μικρό κόκκινο σταυρό. Η παραμικρή αλλαγή σημειωνόταν με προσοχή. Η συνεχής επαφή με τους εκπροσώπους των αιχμαλώτων στα στρατόπεδα και με την Oberkommando της Βέρμαχτ, μας επέτρεπε να ακολουθούμε την πορεία των δεμάτων μέχρι την τελική παράδοσή τους.

Το φορτηγό που κουβαλούσε τα δέματα σταμάτησε σε ένα μικρό χωριό στη Θουριγγία ή τη Σιλεσία. Ο εκπρόσωπος των αιχμαλώτων κάλεσε όλους τους άνδρες μαζί.

«Swift, Goodwin, Hartley...»

Και ο Swift πήρε το δέμα πίσω στην καλύβα του, το οποίο ήταν καλοσυσκευασμένο και έφερε τη λαμπρή επιγραφή: *Δέμα Ερυθρού Σταυρού Αμερικής*.

«Boys! That's from home!³⁸».

Και τα χέρια του έβγαζαν από το δέμα άλλα πιο μικρά πακέτα: ζάχαρη, αλεύρι, τσάι, βούτυρο, κρέας, φρυγανιές...και καπνό! Ένα αληθινό πακέτο «Chesterfield».

Άνδρες σαν τον Swift, δεν μπορούσαν να έχουν ιδέα για το πόση επίμονη προσπάθεια, πόσες δυσκολίες που υπερνικήθηκαν, πόσα εμπόδια που ξεπεράστηκαν αντιπροσώπευαν τα ανοιχτά δέματα που είχαν πάνω στα πόδια τους. Και τώρα ανυπομονούσε για το πότε θα παραλάμβανε το επόμενο δέμα.

Για να φτάσει στα χέρια του έπρεπε να το μεταφέρουμε μέσα από μια πολιορκημένη ήπειρο, αποκλεισμένη και αδιαπέραστη· έπρεπε να ανοίξουμε τις πύλες της θάλασσας.

³⁸ «Παιδιά! Αυτό είναι από την πατρίδα».

ΔΥΣΤΥΧΙΣΜΕΝΗ ΑΡΚΑΔΙΑ

Από το σπίτι μου στο Kavaklidere είχα απέραντη θέα στους κήπους, οι οποίοι ήταν «πασπαλισμένοι» με κόκκινες στέγες και συνέθεταν την πόλη της Άγκυρας.

Στον απέναντι λόφο, τα παλιά χαμηλά σπίτια και οι στρατιωτικοί προμαχώνες ήταν ό,τι είχε απομείνει από την αρχαία πόλη της Άγκυρας, την οποία είχε αναγεννήσει ο Ατατούρκ είκοσι χρόνια πριν. Το έργο του τώρα απλωνόταν μπροστά μου σαν μια κοιλάδα ανθισμένη από τριαντάφυλλα. Η αρχιτεκτονική της πόλης ήταν μονότονη και ο κάθε κήπος έμοιαζε πανομοιότυπος με τον άλλον. Στο βάθος απλωνόταν μια γκρι και ωχρή πεδιάδα που ήταν καλυμμένη με άμμο και ξεραμένο γρασίδι.

Οι κατοικίες των διπλωματών ήταν τα πιο όμορφα κτίρια στην πόλη και είχα για γείτονες Ρώσους, Γάλλους, Αμερικανούς και Φινλανδούς. Η Άγκυρα είχε γίνει σταδιακά μία από τις λίγες πρωτεύουσες του κόσμου όπου ακόμα συγκεντρώνονταν ξένοι διπλωμάτες από όλες τις χώρες. Φίλοι και εχθροί μπορούσαν να συναντηθούν εκεί στα δυο κεντρικά εστιατόρια, στο *Ankara Palace* ή στο εστιατόριο του Karpisch, του διάσημου Ρώσου.

Τον Σεπτέμβριο του 1941 ο πόλεμος είχε αναζωπυρωθεί ξανά στην Ανατολή και μια γραμμή πυρός έκοβε στη μέση όλη την Ανατολική Ευρώπη, από τη Μαύρη Θάλασσα μέχρι τον κόλπο της Φινλανδίας. Είχα έρθει στην Τουρκία για να διαπιστώσω εάν θα μπορούσαμε να ιδρύσουμε ένα γραφείο ανταλλαγής πληροφοριών για Γερμανούς και Ρώσους αιχμαλώτους, το οποίο θα λειτουργούσε πιο εύκολα από ό,τι στη Γενεύη. Αλλά οι συνομιλίες παρατείνονταν και η προοπτική να πραγματοποιηθεί κάτι τέτοιο φαινόταν μικρή.

Ένα πρωί, ο ταχυδρόμος, ο οποίος ξεφυσούσε τόσο πολύ όταν σκαρφάλωνε τον λόφο για να μου φέρει τις ασαφείς και απογοητευτικές απαντήσεις που κατά κανόνα λάμβανα από το Βερολίνο και τη Μόσχα, μου παρέδωσε ένα τηλεγράφημα, το οποίο έθετε ένα νέο πρόβλημα και ως εκ τούτου μια νέα πηγή ανησυχίας. Ο Brunel, αντιπρόσωπός μας που βρισκόταν στην Αθήνα, έστελνε σήμα κινδύνου.

Κατάσταση σίτισης στην Ελλάδα εξαιρετικά κρίσιμη. Στοπ. Εξαπλασιασμός θνησιμότητας μέσα σε δύο μήνες. Στοπ. Μη αναστρέψιμη καταστροφή αν δε φτάσει άμεσα εξωτερική βοήθεια.

Ο Brunel σωστά σκέφτηκε πως η διανομή τροφίμων μέσω της Τουρκίας θα ήταν πιο γρήγορη σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη επιλογή. Να είχε υπολογίσει όμως τη βραδύτητα των διαπραγματεύσεων στην Εγγύς Ανατολή;

ΔΥΣΤΥΧΙΣΜΕΝΗ ΑΡΚΑΔΙΑ

Πήγα απευθείας το τηλεγράφημα στον φίλο μου Ραφαήλ Ραφαήλ, τον Έλληνα Πρέσβη, ο οποίος δεν έμενε πολύ μακριά από μένα.

«Διαβάστε αυτό, σας παρακαλώ».

«Ναι», μου είπε θλιμμένα, «το γνωρίζω. Εδώ και δυο μήνες παλεύω με τους Τούρκους, τους Άγγλους και τους Αμερικανούς για να πάρω αλεύρι, ένα πλοίο για να το μεταφέρω και τις απαραίτητες άδειες πλοήγησης. Αλλά οι Άγγλοι είναι διστακτικοί και οι Τούρκοι ισχυρίζονται πως οι Γερμανοί δημιουργούν όλες τις δυσκολίες».

«Θα θέλατε να προχωρήσουμε μαζί σε περαιτέρω διαπραγματεύσεις;»

Σαν να τον κυριεύσε μια ξαφνική ελπίδα ο Ραφαήλ Ραφαήλ αναφώνησε:

«Νομίζω πως φτάσατε στην κατάλληλη στιγμή. Η παρέμβασή σας μπορεί να είναι καθοριστική».

Από εκείνη τη στιγμή και έπειτα ήμασταν ακούραστοι. Στις αλλεπάλληλες συνδιασκέψεις, ασκούσα όλη την επιρροή που έφερα ως αντιπρόσωπος της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού και καλούσα σε βοήθεια οποιονδήποτε μπορούσε να επισπεύσει ή να διευκολύνει την επιτυχία μας. Ο Rana Tarhan, ένας διακεκριμένος Τούρκος, μου έδωσε την πλήρη υποστήριξή του. Ήταν ο Πρόεδρος του Εθνικού Συλλόγου της Τουρκικής Ερυθράς Ημισελήνου, η οποία αντιπροσώπευε το ίδιο υψηλό ιδανικό κάτω από το έμβλημα του Ισλάμ, όπως έκανε ο Ερυθρός Σταυρός στις χριστιανικές χώρες.

Οι Τούρκοι αργούσαν να πάρουν μια απόφαση. Διατηρούσαν κάποιες επιφυλάξεις απέναντι στις εμπόλεμες χώρες, οι οποίες κατά τα άλλα συναγωνίζονταν με διπλωματική επιδεξιότητα για να αποκτήσουν το χρώμιο και τα όσπρια της Ανατολής.

Όταν τελικά οι Τούρκοι εγγυήθηκαν την αγορά των τροφίμων και αποφάσισαν ποιο πλοίο έπρεπε να τα μεταφέρει, έπρεπε να πάρουμε τη συναίνεση των δύο αντίπαλων δυνάμεων, εκ των οποίων η μία κατείχε τη χώρα ενώ η άλλη την είχε αποκλείσει από παντού.

Ο Jordan, ο Εμπορικός Ακόλουθος της Βρετανικής Πρεσβείας, ήταν υπέρ της βοήθειας για τις γυναίκες και τα παιδιά, αλλά επέμενε ότι οι άνδρες δεν έπρεπε να επωφεληθούν.

«Πρέπει να καταλάβετε πως η κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητας δε θα μπορούσε ποτέ να συμφωνήσει να τροφοδοτήσει τους εργάτες των εργοστασίων που εργάζονται για τον εχθρό».

«Ναι, φυσικά, το καταλαβαίνω, αλλά σκεφτείτε τους πρόσφυγες στη Θράκη που εκδιώχθηκαν από τα σπίτια τους και τώρα έχουν μείνει χωρίς καθόλου πόρους».

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Από την πλευρά τους οι Γερμανοί ζήτησαν το δικαίωμα να ελέγχουν τα αγαθά. Φοβούνται πως μέσω αυτών των ουδέτερων πλοίων μπορεί να αποστέλλοταν κάποιο κρυφό μήνυμα.

Η απάντησή μου και στους δυο ήταν:

«Εμείς θα αναλάβουμε τα πάντα υπό την ευθύνη μας. Ένας αντιπρόσωπος της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού θα επιβλέπει και θα διασφαλίζει ότι κανένα δέμα δε θα πέσει σε άλλα χέρια παρά μόνο σε αυτά για τα οποία προορίζεται».

Χρειαζόταν μεγάλη υπομονή για να συμφιλιώσεις όλες αυτές τις αντιφατικές απαιτήσεις. Κάθε πρόταση που γινόταν από μια πλευρά απευθείας ήγρειρε την υπονία της άλλης. Έπρεπε να ξεπερνάμε τις αντιρρήσεις που διατυπώνονταν και να μαντεύουμε όσες δεν εκφράζονταν. Συχνά συνέβαινε να φεύγω από τον Γερμανό Πρέσβη, τον von Papen, έπειτα από μία συζήτηση και να πηγαίνω κατευθείαν στη Βρετανική Πρεσβεία για να συνεχίσω περαιτέρω τις συζητήσεις, ή να διασχίζω τον δρόμο καμιά δεκαριά φορές, μπρος και πίσω, από την Ελληνική Πρεσβεία στην Ιταλική Πρεσβεία, οι οποίες ήταν σχεδόν απέναντι, σιωπηρές και εχθρικές, σε αντίθετες πλευρές του δρόμου. Και ακόμη κι όταν είχα εξασφαλίσει τη σύμφωνη γνώμη του πρέσβη, έπρεπε να περιμένουμε και τη συγκατάθεση της κυβέρνησής του.

Επιτέλους, η μεγάλη μέρα που όλες οι πλευρές συμφώνησαν ήρθε. Οι άδειες πλοήγησης υπογράφηκαν, τα τρόφιμα φορτώθηκαν σε ένα φορτηγό πλοίο, το *Kurtulus*, και πήγα στην Κωνσταντινούπολη για να το δω να «πέφτει» στη θάλασσα.

Μέσα στη σύγχυση που δημιουργούνταν από τα φορτηγά πλοία και τα ιστιοφόρα τα οποία είχαν ακινητοποιηθεί στο λιμάνι για μήνες εξαιτίας του πολέμου, εγώ εντόπισα αμέσως τον αστραφερό άσπρο σκελετό του πλοίου *Kurtulus*, στα πλευρά του οποίου έμπαιναν οι τελευταίες πινελιές των υπέροχων κόκκινων ημισελήνων που έπαιρναν τη θέση των κόκκινων σταυρών προτού τα φωτεινά του απόνερα εξαφανιστούν στην μπλε ομίχλη του Κεράτιου Κόλπου.

Το τηλεγράφημα που έστειλα στη Γενεύη για να αναφέρω την αναχώρηση του *Kurtulus* διασταυρώθηκε με ένα τηλεγράφημα που μου είχε στείλει η Γενεύη προκειμένου να αφήσω την Άγκυρα και να πάω στην Ελλάδα. Φαίνεται πως ο Brunel ήταν καταβεβλημένος από τη δουλειά σε αυτή την πεινασμένη χώρα, την οποία οι κατακτητές εγκατέλειπαν στην τύχη της και το καθήκον μας γινόταν δυσκολότερο μέρα με τη μέρα.

Ο Έλληνας Πρέσβης δεν έκρυψε τη χαρά του όταν άκουσε πως έπρεπε να πάω στην Ελλάδα.

«Πάρτε το όλο ζήτημα στα χέρια σας», με συμβούλεψε. «Όταν δείτε τη φοβερή εξαθλίωση της χώρας μας με τα ίδια σας τα μάτια θα είστε σε θέση να υπερασπιστείτε ακόμα καλύτερα τον σκοπό μας. Το πλοίο που μόλις έφυγε θα μας βοηθήσει να κρατήσουμε για λίγες εβδομάδες ακόμα. Αλλά μετά από αυτές...»

Έπρεπε να πάω στους Γερμανούς για να ζητήσω άδεια εισόδου στην Ελλάδα. Ο von Pape μου την έδωσε χωρίς καμία δυσκολία και μου πρότεινε να πάω στην Αθήνα με το αεροπλάνο – το *Junkers*, το οποίο εκτελούσε το δρομολόγιο Κωνσταντινούπολη-Κηφισιά, θα με γλίτωνε από δυο εβδομάδες κουραστικού ταξιδιού με το τρένο.

Παρ' όλα αυτά, και το αεροπορικό ταξίδι μέσω της Σόφιας και της Θεσσαλονίκης κύλησε με κάποια απρόοπτα. Μόλις διασχίσαμε τα βουλγαρικά σύνορα πέσαμε πάνω σε πυκνή ομίχλη που κάλυπτε όλη την ύπαιθρο. Ήταν αδύνατον να βρούμε διέξοδο ή να δούμε πού πηγαίναμε. Το αεροπλάνο ανέβηκε πιο ψηλά, έπεσε ξανά, και έκανε κύκλους. Μια ξαφνική διακοπή στον πυκνό μανδύα της ομίχλης μάς έδειξε μια υδάτινη επιφάνεια.

«Είναι αδύνατο να βρούμε τη Σόφια έτσι, παρατήρησε ήρεμα ο πιλότος. Θα επιχειρήσω προσθαλάσσωση. Ακόμη και χωρίς πλωτήρες θα είμαστε σε θέση να επιπλεύσουμε μια χαρά. Το αεροπλάνο θα μείνει στην επιφάνεια για είκοσι λεπτά.

Έκλεισε τον διακόπτη και οι κινητήρες σταμάτησαν. Αρχίσαμε να κατεβαίνουμε σε βολ πλανέ. Γαντζωμένοι στις θέσεις μας περιμέναμε το αναπόφευκτο σοκ.

Ξαφνικά, σχεδόν στο ίδιο ύψος με εμάς, μέσα από την ομίχλη φάνηκε ένα κόκκινο φως και μετά ένα πράσινο φως πάνω σε έναν πυλώνα.

«Το αεροδρόμιο!» είπαμε όλοι με μια φωνή.

Λίγα δευτερόλεπτα να περνούσαν ακόμα και θα είχαμε συντριβεί με μαθηματική ακρίβεια στο αεροδρόμιο της Θεσσαλονίκης, το οποίο προσπαθούσαμε να βρούμε για πάνω από μία ώρα.

Ο πιλότος έβαλε μπροστά τη μηχανή, το αεροπλάνο κέρδισε ύψος και λίγο αργότερα προσγειωθήκαμε κανονικά. Περιμέναμε να εξαφανιστεί τελείως η ομίχλη και στη συνέχεια ξεκινήσαμε για το υπόλοιπο του ταξιδιού μας, το οποίο ολοκληρώθηκε χωρίς απρόοπτα κάτω από τον λαμπερό ήλιο της Αττικής και τον υπέροχο γαλάζιο ουρανό.

Η Εύβοια, ο Υμηττός, ο Παρθενώνας...

Σύντομα έβγαλα από τη σκέψη μου αυτά τα υπέροχα μέρη για να αφοσιωθώ στη σκέψη εκείνων των δύστυχων ανθρώπων που πέθαιναν

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

από την πείνα ανάμεσα στους ναούς, τις κολόνες και τα αιώνια μάρμαρά της.

Έβγαλα το τηλεγράφημα του Brunel και το ξαναδιάβασα: «*Μη αναστρέψιμη καταστροφή αν δεν...*»

Και ενώ η σκιά του αεροπλάνου Junker απλωνόταν πάνω από τα αστραφτερά νερά του κόλπου του Φαλήρου, νόμισα πως είδα τη σημαία της απελπισίας να κυματίζει πάνω από την Ακρόπολη.

Μόλις που διέκρινε κανείς τη μικρή γαλανόλευκη σημαία που υψωνόταν σε μία από τις γωνίες του ιερού λόφου. Πολύ ψηλότερα, ανεμίζοντας από ένα τεράστιο κοντάρι, ήταν η μεγάλη κόκκινη σημαία με τον άσπρο κύκλο και τη μαύρη σβάστικα του Τρίτου Ράιχ του Χίτλερ. Πιο χαμηλά, η τρίχρωμη ιταλική σημαία κρεμόταν από το αέτωμα του Παρθενώνα.

Αλλά μόνο η Ελληνική σημαία φαινόταν να ταιριάζει με τον γυμνό χώρο και τα ακρωτηριασμένα αγάλματα... Οι κατακτητές δεν τόλμησαν να τη χτυπήσουν και οι Έλληνες, από την πρώτη κιόλας μέρα της εισβολής, αρνήθηκαν να την κατεβάσουν. Κουρελιασμένη και σκισμένη από τον άνεμο, ήταν το σύμβολο της περηφάνιας και η εικόνα της εξαθλίωσής τους.

«Όλοι αυτοί οι άνθρωποι υποφέρουν τρομερά», μου είπε ο Brunel στο αυτοκίνητο που μας οδηγούσε στο κέντρο της Αθήνας. «Η Ελλάδα ήταν πάντα φτωχή και οι Έλληνες δε βρήκαν ποτέ πολλά για να ζήσουν στο άγονο έδαφός της. Όλο τους το φαγητό ερχόταν από τη θάλασσα, και τώρα η θάλασσα είναι αποκλεισμένη και τίποτα δεν έρχεται πλέον στη χώρα. Τίποτα δε μεταφέρεται μέσω της μοναδικής σιδηροδρομικής γραμμής από τη Θεσσαλονίκη, η οποία είναι πάντα πνιγμένη με τις στρατιωτικές μεταφορές. Τουλάχιστον παλιότερα, υπήρχε αρκετό λάδι για το μαγείρεμα, αλλά τώρα οι ελιές, όπως και τα αμπέλια, μαραίνονται λόγω της έλλειψης χημικών για να κρατήσουν μακριά τα παράσιτα.

«Κοιτάξτε τους περαστικούς που λιμοκτονούν, τα αξιολύπητα παιδιά που τριγυρνούν ζητιανεύοντας ή ψάχνοντας να βρουν κάτι να κλέψουν. Προσπαθούν να επιβιώσουν μόνο με ρίζες. Οι πιο τυχεροί ίσως πάρουν λίγο ψάρι, μερικούς σπόρους αραβοσίτου, μια χούφτα αποξηραμένες σταφίδες...»

Στους δρόμους τριγυρνούσαν φαντάσματα με το φως του πυρετού στα μάτια τους. Εδώ κι εκεί γέροι, και μερικές φορές νέοι, κάθονταν στο πεζοδρόμιο και έβλεπαν πίσω προς τον τοίχο. Τα χείλη τους κινούνταν σαν να προσεύχονταν, αλλά δεν έβγαине κανέναν ήχο. Κάποιες φορές τέντωναν τα χέρια τους για ελεημοσύνη και έπειτα τα άφηναν να πέσουν πάλι κάτω αδύναμα. Καθόντουσαν στο ίδιο σημείο για μέρες. Και ένα

πρωινό κάποιος από αυτούς θα έπαινε να κουνιέται... Ο κόσμος περνούσε από μπροστά τους χωρίς να δίνει σημασία. Ο καθένας αναρωτιόταν πότε θα ερχόταν η δική του σειρά. Οι καρδιές σκληραίνουν μέσα στη δυστυχία τους.

«Οι πρόσφυγες της Θράκης...» μουρμούρισε ο Brunel. «Μετά τη βουλγαρική κατοχή ήρθαν γύρω στο ένα εκατομμύριο και αυτή η έξοδος επιβάρυνε κατά πολύ την κατάσταση. Μόνο η Θράκη παρείχε περίπου το ένα τρίτο της συνολικής συγκομιδής σιταριού στην Ελλάδα, το οποίο σε κάθε περίπτωση ήταν αρκετό για να θρέψει τον μισό πληθυσμό της Αθήνας. Αυτός όμως αυξήθηκε κατά πολύ μετά τον πόλεμο. Οι πρόσφυγες δεν μπορούν να πάνε στην ύπαιθρο για να βρουν λαχανικά, διότι τα πέριξ της Αθήνας αποτελούνται εξ ολοκλήρου από δάση με πεύκα, άμμο και πέτρα».

Δε μου πήρε πολύ να καταλάβω ότι δεν υπήρχε καμία υπερβολή στην απαίσια εικόνα που μου είχε παρουσιαστεί. Κάθε πρωί που έφευγα από το σπίτι μου στην οδό Ηροδότου για να πάω στα γραφεία της αντιπροσωπείας του Ερυθρού Σταυρού συναντούσα δύο ή τρία πτώματα στον δρόμο μου. Θάνατοι καθημερινοί, νεκροί χωρίς όνομα. Κανείς δεν μπορούσε να τους αναγνωρίσει. Κανείς δε θα ζητούσε τα σώματά τους για να τα θάψει. Ήταν οι ίδιες οι οικογένειές τους που τους είχαν αφήσει εκεί, μακριά από τα σπίτια τους, για να μπορέσουν να κρατήσουν για λίγες ακόμα μέρες τα πολύτιμα δελτία φαγητού.

Και παρ' όλα αυτά, τα ίδια τα δελτία γίνονταν σχεδόν άχρηστα, καθώς δεν υπήρχε και τίποτα να διανεμηθεί. Ήρθε ο καιρός που για έναν ολόκληρο μήνα το μόνο που μπορούσαν να πάρουν ήταν διακόσια γραμμάρια αλάτι και λίγο σαπούνι.

Η ίδια φτώχεια επικρατούσε στην επαρχία και στα λιμάνια. Δεν υπήρχαν πλέον βοοειδή ούτε γάλα για τα παιδιά· ούτε δίχτυα, ούτε αγκίστρια, ούτε πετρέλαιο, ούτε βάρκες για ψάρεμα. Πολλά σπίτια είχαν καταστραφεί και τίποτα δεν επιδιορθωνόταν ή ξαναχτιζόταν λόγω της έλλειψης υλικών και εργατικού δυναμικού.

Δεν υπήρχε άλλος καλαμποκόσπορος, ούτε λιπάσματα, ούτε φάρμακα. Στις περιοχές όπου θέριζε η ελονοσία, στη Μακεδονία και τη Θεσσαλία, δεν υπήρχαν πλέον αρσενικούχα σκευάσματα για να ψεκάσουν στις λίμνες και να αποτρέψουν την εμφάνιση του κουνουπιού anopheles. Η ελονοσία εξαπλωνόταν και δεν έβρισκες πουθενά κίνινο.

Οι εργάτες που συμμετείχαν στην αποξήρανση των βάλτων είχαν οι ίδιοι αποδεκατιστεί από τη μάστιγα.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Υποσιτισμένα Ελληνόπουλα.

ΔΥΣΤΥΧΙΣΜΕΝΗ ΑΡΚΑΔΙΑ

Ένας Έλληνας φέρνει την εξαντλημένη γυναίκα του στο νοσοκομείο.

Υποσιτισμένο Ελληνόπουλο.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ο Brunel είχε δίκιο: «*Μη αναστρέψιμη καταστροφή αν δεν...*»

Το φορτίο του Kurtulus μας επέτρεψε να διανείμουμε 500.000 συσσίτια σε διάρκεια δύο μηνών.

Στην Αθήνα το θέαμα ήταν απίστευτο. Παντού στις πυκνοκατοικημένες γειτονιές της πόλης ο κόσμος σχημάτιζε μεγάλες ουρές και περίμενε σιωπηλά τη διανομή. Τεράστια καζάνια των 100 ή 200 λίτρων είχαν στηθεί σε αυτοσχέδιες κουζίνες. Δείχνοντας το δελτίο τους, οι Αθηναίοι λάμβαναν ένα πιάτο ζεστή σούπα μία φορά τη μέρα.

Πηγαίναμε στα νοσοκομεία και δίναμε γάλα, επιδέσμους και φάρμακα. Για τα παιδιά είχαν ανοίξει ειδικά υγειονομικά κέντρα.

«Η θνησιμότητα μειώθηκε κατά 60%», ανακοίνωσε ο Δήμος της Αθήνας μετά από πέντε εβδομάδες.

Αλλά πέρα από αυτή την εμφανή εξαθλίωση που εύκολα μπορούσες να εντοπίσεις και να καταπολεμήσεις –και κατά της οποίας η παρέμβασή μας είχε γίνει αποδεκτή από τους Γερμανούς κατακτητές και το βρετανικό υπουργείο Οικονομικού Πολέμου– υπήρχε και κάτι ακόμα το οποίο δεν έπρεπε να ξεχνάμε: οι αιχμάλωτοι πολέμου.

Εκείνοι δεν μπορούσαν να έρθουν σε εμάς για βοήθεια. Μακριά, στα στρατόπεδα του Τατοΐου, της Θήβας, της Θεσσαλονίκης και της Λάρισας, τα στόματά τους ήταν κλειστά, και οι εκκλήσεις τους έφταναν σε εμάς –όπως άλλοτε στο Carcel Modelo ή στη Santa Ursula– χάρη στους γενναίους διαμεσολαβητές, οι οποίοι έσπασαν το τείχος του τρόμου και της υποψίας που είχε υψωθεί γύρω από τα στρατόπεδα από την Γκεστάπο και την ιταλική Questura.

Και πόσοι πολλοί ήταν οι Έλληνες που είχαν συλληφθεί από τις αρχές των τριών δυνάμεων κατοχής, τη Γερμανία, την Ιταλία και τη Βουλγαρία! Όμηροι συλλαμβάνονταν αδιακρίτως έπειτα από κάποια δράση της Ελληνικής Αντίστασης: αγρότες που είχαν αντισταθεί στην επίταξη, πεζοί που είχαν πιαστεί στους δρόμους μετά την απαγόρευση κυκλοφορίας. Οι φυλακές Αβέρωφ στην Αθήνα ήταν γεμάτες από αντάρτες, εργάτες και διανοούμενους. Συναντούσαμε εκεί και ξένους κρατούμενους –Άγγλους κυρίως– οι οποίοι ήταν πρώην αιχμάλωτοι πολέμου που είχαν δρατετεύσει και ενταχθεί στην Αντίσταση και είχαν αιχμαλωτιστεί ξανά από τις δυνάμεις κατοχής.

Ο βοηθός του Brunel, ο Gredinger, ένας Ελβετός επιχειρηματίας και επικεφαλής των εργοστασίων της Nestlé στην Αθήνα για πολλά χρόνια, αφιέρωνε σχεδόν όλο τον χρόνο του για να τους βοηθάει. Η γνώση του για τις συνθήκες στην Ελλάδα τού επέτρεπε να ανοίγει πόρτες που για εμάς θα είχαν παραμείνει κλειστές.

Επισκεπτόταν φυλακές και στρατόπεδα αιχμαλώτων πολέμου, η ύπαρξη των οποίων ήταν μερικές φορές άγνωστη σε εμάς, χάρη σε μία νοσοκόμα του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, την κυρία Ζαφειρή, η οποία έφερνε εις πέρας αυτό το δύσκολο έργο με ακούραστο ζήλο. Ήταν η σύζυγος ενός Αθηναίου τραπεζίτη και μέλος της υψηλής κοινωνίας αλλά λόγω της επαφής που έκανε μέσω της δουλειάς με ανθρώπους που κρατούνταν σε απαγορευμένες φυλακές, έλεγε με περηφάνεια: «Οι κομμουνιστές είναι οι καλύτεροί μου φίλοι». Ακούραστα, χρησιμοποιώντας κάθε μέσο μεταφοράς, γερμανικά ή ιταλικά φορτηγά, μηχανοκίνητα λεωφορεία και αγροτικά οχήματα, όργωνε και τις πιο απομακρυσμένες επαρχίες για να συλλέξει αναφορές από τους καταπιεσμένους της συμπατριώτες.

Σταδιακά διαμορφώθηκε γύρω από την αντιπροσωπεία μας στην Αθήνα μια ατμόσφαιρα που μου θύμιζε έντονα αυτήν που είχα γνωρίσει πριν τέσσερα χρόνια στην Ισπανία. Εδώ δεν υπήρχε εμφύλιος πόλεμος, αλλά η αυθαιρεσία και τα καταπιεστικά μέτρα των κατοχικών δυνάμεων δεν ήταν λιγότερο σκληρά: ανεξήγητες κρατήσεις, απελάσεις, βασανιστήρια... Για εμάς αυτό ήγειρε την ίδια επιταγή: Να αναζητήσουμε τα ίχνη των αγνοουμένων.

Σε αυτό το έργο δεν είχαμε καμία επίσημη θέση. Μονάχα η πρωτοβουλία ενός αντιπροσώπου μπορεί να κάμψει με λίγη τύχη και πάνω από όλα επιμονή την αυστηρότητα ενός αστυνομικού, ενός διευθυντή φυλακής ή ενός διοικητή κάποιου στρατοπέδου κράτησης.

«Δεν μπορείτε να φανταστείτε», μου είπε μια μέρα ο Gredinger, «τι κόλπα σκαρφίζομαι για να αποκτήσω πρόσβαση στα στρατόπεδα. Φτάνω απροειδοποίητα με κονσέρβες, παλιά ρούχα και μερικά δέματα του Ερυθρού Σταυρού. Αφήνω μια κονσέρβα στο γραφείο κάθε αξιωματικού, η δουλειά του οποίου είναι να με εμποδίσει να μπω, αλλά μου μένουν αρκετές για να διανείμω, άπαξ και καταφέρω να μπω μέσα».

«Κι όμως, Gredinger, μπορώ να το φανταστώ... Κι εγώ έχω κάνει πολύ συχνά κάτι αντίστοιχο».

Λίγες μέρες αργότερα ο Gredinger με ρώτησε εμπιστευτικά:

«Πείτε μου, γιατρέ, έχετε ακουστά κάποιον λοχαγό Savage;»

«Εννοείτε τον λοχαγό Alistair Savage, του Δευτέρου Βασιλικού Τάγματος; Εάν εννοείτε αυτόν, φυσικά τον έχω ακουστά. Μιλούν από το Λονδίνο μέχρι την Καλκούτα. Ο Βρετανικός Ερυθρός Σταυρός ρωτούσε γι' αυτόν στη Γενεύη και όλοι οι αντιπρόσωποι στη Μέση Ανατολή έχουν επίσης ερωτηθεί».

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

«Αυτός είναι. Πριν από έξι μήνες βρήκα τα ίχνη του, αλλά μετά τα έχασα ξανά. Αιχμαλωτίστηκε στην Κρήτη κατά τη διάρκεια εκείνης της απίστευτης μάχης στην οποία ακόμα και ο μικρότερος ορμίσκος και ο παραμικρός βράχος ήταν υπό σκληρή διεκδίκηση. Τραυματίστηκε στον δεξιό ώμο και στο κεφάλι και έλαβε φροντίδα στο νοσοκομείο Κοτινιά στην Αθήνα και μετά το έσκασε. Φυσικά, προσχώρησε στην Αντίσταση, οι Ιταλοί τον συνέλαβαν και τον έκλεισαν στις φυλακές Αβέρωφ. Εκεί προσπάθησαν να τον κάνουν να μιλήσει... Ξέρετε τι σημαίνει αυτό, γιατρέ. Αλλά είναι σκληρός σύντροφος και δεν άνοιξε το στόμα του. Άντεξε τα βασανιστήρια χωρίς να πει ούτε λέξη».

«Πώς τα μάθατε όλα αυτά;»

Ο Gredinger χαμογέλασε αφοπλιστικά.

«Κατάφερα μερικές φορές να του πάω κάποια δέματα του Ερυθρού Σταυρού, χάρη σε έναν καραμπινιέρο, έναν καλό τύπο που για ένα πακέτο τσιγάρα έκανε τα στραβά μάτια».

«Και λέτε ότι ο Savage εξαφανίστηκε και πάλι;»

«Ακριβώς αυτό, γιατρέ. Μια ωραία μέρα τον έβγαλαν από τη φυλακή και τον έστειλαν σε “άγνωστη κατεύθυνση”. Αυτό σημαίνει ότι τον κρατούν σε απομόνωση σε κάποιο στρατόπεδο ή φυλακή. Για εβδομάδες έψαχνα να βρω πού τον έχουν και τώρα νομίζω πως ξέρω».

«Πού;»

Ο Gredinger έκανε μια χαρακτηριστική γκριμάτσα.

«Στο στρατόπεδο της Λάρισας».

Μια ματιά ήταν αρκετή για να συνεννοηθούμε.

«Θέλετε να πάμε αύριο μαζί;»

«Ναι, φυσικά, η κυρία Ζαφείρη θα έρθει μαζί μας και πιστεύω ότι θα μπορούμε μέσα χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία. Χαίρομαι ιδιαίτερα που θα έρθετε, γιατρέ, επειδή έχω ένα γράμμα από τη μητέρα του και θα ήθελα πολύ να του το δώσετε».

Η Λάρισα βρίσκεται περίπου 350 χιλιόμετρα βόρεια της Αθήνας. Μπροστά μας πήγαινε το φορτηγό που μετέφερε τρόφιμα και ρουχισμό για τους κρατούμενους.

Μετά τη Λιβαδειά, ο δρόμος ανέβαινε ψηλά, μέσα από τα βουνά, διασχίζοντας ένα βραχώδες τοπίο με μπαλώματα από πεύκα και πλατάνια. Από το πέραςμα Πουρνακάρη ο ορίζοντας άνοιγε προς τον κόλπο της Λαμίας και τη Σκάλα Αταλάντης. Οι κατάφυτες ακτές της Εύβοιας και η γαλήνια θάλασσα που απλωνόταν μπροστά μας θα μας έκαναν να

ξεχάσουμε για λίγο τον πόλεμο, εάν στη διαδρομή δε συναντούσαμε υποσιτισμένες γυναίκες και παιδιά που άπλωναν ικετευτικά τα χέρια τους καθώς περνούσαμε.

Αφήσαμε το στενό των Θερμοπυλών στα δεξιά μας και κατεβήκαμε προς την κοιλάδα του Σπερχειού. Στο άλλο άκρο ήταν τα ενωμένα σπίτια της Λαμίας με τις θερμές πηγές και τα λουτρά που θύμιζαν τα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Αλλά ξαφνικά μια κοφτή εντολή μάς θύμισε έναν πολύ διαφορετικό εισβολέα: «Halt Papiere!³⁹». Η στάση ήταν σύντομη και συνεχίσαμε προς τους γυμνούς λόφους του όρους Όθρυς, ανεβοκατεβαίνοντας τους τελευταίους πρόποδες της οροσειράς, για να βγούμε στον απέραντο χρυσαφένιο κάμπο της Θεσσαλίας. Το απόγευμα φτάσαμε στη Λάρισα.

Η πόλη ήταν μισοκατεστραμμένη. Διπλά χτυπημένη από τη μοίρα, ένα μέρος των σπιτιών της είχαν καταστραφεί από τον σεισμό της 1ης Μαρτίου του 1941 και την επόμενη μέρα από εχθρικά βομβαρδιστικά.

Το στρατόπεδο ήταν τέσσερα χιλιόμετρα έξω από την πόλη, απομονωμένο από την άγωνα ύπαιθρο με μια διπλή σειρά από συρματοπλέγματα.

«Εδώ έχουμε μόνο πολιτικούς κρατούμενους, εγκληματίες του κοινού ποινικού δικαίου», έσπευσε να μας διαβεβαιώσει ο αξιωματικός υπηρεσίας. «Η Σύμβαση του Ερυθρού Σταυρού σάς εξουσιοδοτεί να επισκέπτεστε μόνο αιχμαλώτους πολέμου».

Ο Gredinger προσποιήθηκε ότι τον ξάφνιασε αυτή η πληροφορία.

«Εννοείτε πραγματικά, κύριέ μου, ότι κάναμε αυτό το μακρύ ταξίδι για το τίποτα, και ότι τώρα πρέπει να γυρίσουμε πίσω χωρίς να έχουμε ξεφορτώσει το φορτηγό μας;»

Όχι, ο αξιωματικός δεν εννοούσε αυτό. Συμβουλευτήκε τον Ιταλό γιατρό που ήταν μαζί του και τελικά μας επέτρεψε να κάνουμε εμείς οι ίδιοι τη διανομή. Προηγουμένως, μας άφησε να δούμε τους κρατούμενους για να κάνουμε δίκαια τη διανομή.

Κάπως έτσι μας επέτρεψαν να επισκεφθούμε ένα στρατόπεδο που δεν προστατευόταν από καμιά διεθνή σύμβαση και στο οποίο κανένας ξένος δεν έπρεπε να εισχωρήσει. Χίλιοι κρατούμενοι βρίσκονταν αποκομμένοι από τον κόσμο σε αυτό το στρατόπεδο, αλλά εμείς μπορέσαμε τουλάχιστον να τους δούμε, να σημειώσουμε τα ονόματά τους και να μάθουμε λεπτομέρειες για τις πιο ανησυχητικές περιπτώσεις, ώστε να τις συζητήσουμε αργότερα με τις κατοχικές δυνάμεις.

³⁹ «Αλτ! Χαρτιά!».

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ένας Ιταλός γιατρός μάς οδήγησε στο νοσοκομείο του στρατοπέδου. Καμιά τριανταριά ασθενείς με ελονοσία ή φυματίωση βρίσκονταν σε τέτοια κατάσταση, που ο μόνος τρόπος να σωθούν ήταν η άμεση μεταφορά τους σε κάποιο νοσοκομείο ή σανατόριο. Όταν το επεσήμανα αυτό, ο Ιταλός γιατρός σήκωσε ψηλά τα χέρια του.

«Και ποιος θα πληρώσει για αυτούς;»

Στο τελευταίο δωμάτιο που επισκεφθήκαμε βρήκαμε μια μάνα με την κόρη της. Ήταν οι μόνες κρατούμενες στη Λάρισα. Ήταν Αιγύπτειες που είχαν συλληφθεί στον Βόλο. Γιατί; Κανείς δε γνώριζε. Κανείς δεν είχε ενδιαφερθεί για την τύχη τους, αφού δεν υπήρχε Αιγυπτιακό Προξενείο στην Ελλάδα.

Εξήντα άνδρες κρατούνταν στο κοντινό παράπηγμα. Το μόνο τους έγκλημα ήταν ότι έτυχε να έχουν γεννηθεί στην Κρήτη. Περίμεναν για τρεις μήνες να τους επιτρέψουν να γυρίσουν στο νησί τους...

Σε ένα τρίτο παράπηγμα υπήρχε η επιγραφή «Καραντίνα». Εκεί, οι άνδρες κρατούνταν σε απόσταση δέκα μέτρων περίπου από εμάς από φρουρούς με ξιφολόγχες.

«Μην τους πλησιάζετε», μας συμβούλεψε ένας Ιταλός, «έχουν ψώρα».

Και σύμφωνα με τον ίδιο άντρα δε μας επιτρεπόταν να πλησιάσουμε ένα παράπηγμα με την επιγραφή «Καταδικασμένοι», στο οποίο υπήρχαν 200 με 300 άνδρες καταδικασμένοι για διάφορα αδικήματα: πολιτικά, κατασκοπεία και εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου. Ήταν ένα ασυνήθιστο συνονθύλευμα από κλέφτες, αναρχικούς και μαυραγορίτες. Βρίσκονταν σε πολύ κακή κατάσταση και ήταν όλοι τους βρόμικοι και ντυμένοι με κουρέλια. Έκανε ήδη κρύο και δεν υπήρχαν τζάμια στα παράθυρα του παραπήγματος.

Στο επόμενο παράπηγμα ήταν οι «Διανοούμενοι». Μόλις μπήκαμε μέσα μας περιτριγύρισε ένα απίστευτο πλήθος. Υπήρχαν δικηγόροι, γιατροί, δημοσιογράφοι και ένα σωρό άλλα επαγγέλματα. Ήταν όλοι τους σε άσχημη κατάσταση: σκελετωμένοι, αζύριστοι, με απεριποίητα μαλλιά και ντυμένοι με κουρέλια. Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν ύποπτοι για διαρροή πληροφοριών στον εχθρό. Μιλούσαν όλοι μαζί ταυτόχρονα. Ο καθένας προσπαθούσε να μας εξηγήσει τη δική του περίπτωση και να μας πείσει για την αθωότητά του. Άλλοι παρακαλούσαν για ρούχα και κουβέρτες. Κανείς δεν είχε νέα από την οικογένειά του.

Μέσα σε αυτή την απίστευτη σύγχυση, παρατήρησα μια ομάδα ανδρών στην άκρη του παραπήγματος οι οποίοι δεν είχαν πλησιάσει. Παρέμεναν καθισμένοι στα κρεβάτια τους. Από στάση τους και τη

ΑΥΣΤΥΧΙΣΜΕΝΗ ΑΡΚΑΔΙΑ

φυσιογνωμία τους κατάλαβα αμέσως ότι πρέπει να ήταν Άγγλοι. Ωστόσο ξαφνιάστηκα που τους είδα να φορούν πολιτικά ρούχα, σκισμένα σορτσάκια και πουκάμισα. Πήγα κοντά τους και μου εξήγησαν ότι ήταν όλοι τους πρώην αιχμάλωτοι πολέμου που είχαν δραπετεύσει. Μετά την απόδραση βρήκαν πολιτικά ρούχα για να κρυφτούν και τους συνέλαβαν ως αντάρτες. Είχαν όλοι τους καταδικαστεί από ιταλικά στρατοδικεία σε ποινές φυλάκισης από τέσσερα έως σαράντα χρόνια.

Συζήτησα την περίπτωση τους με τους Ιταλούς και κατάφερα να πάρω την άδεια ώστε να φορούν βρετανικές στολές, τις οποίες ο Βρετανικός Ερυθρός Σταυρός είχε στείλει στον αντιπρόσωπό μας στην Ελλάδα μέσω της Γενεύης. Η εμφανής χαρά τους στην ιδέα των νέων στολών μάς γέμισε με μια βαθιά ικανοποίηση.

Εκμεταλλεύτηκα τη γενικότερη καλή διάθεση και ψιθύρισα σε κάποιον:

«Έχετε καθόλου νέα από τον λοχαγό Savage;»

«Ναι, ήταν εδώ πριν από δεκαπέντε μέρες».

Με σκούντησε.

«Look! Σε αυτή την τρύπα».

Από το παράθυρο του παραπήγματος είδα μια τρύπα στο έδαφος που μετά βίας χωρούσε έναν άντρα να ξαπλώσει.

«Ακούμε τα βογκητά του κάθε φορά που τον φέρνουν πίσω αφού τον έχουν χτυπήσει», μου ψιθύρισε ο Άγγλος. «Έχει αρχίσει να τρελαίνεται. Και τώρα κόλλησε και ελονοσία. Θα έπρεπε να είναι στο νοσοκομείο της Λάρισας».

Απευθύνθηκα αμέσως στον Ιταλό αξιωματικό που μας συνόδευε:

«Πού βρίσκεται ο λοχαγός Savage;» ρώτησα κοφτά.

Η αμηχανία του εκείνη τη στιγμή μάς επιβεβαίωσε ότι κάτι δυσάρεστο είχε συμβεί στον Savage. Έκπληκτος από την ερώτηση, δήλωσε ότι ο Savage βρισκόταν στο νοσοκομείο.

«Θέλω να τον δω», είπα αυστηρά. «Έχω ένα γράμμα γι' αυτόν από τη μητέρα του, το οποίο έχει ήδη λογοκριθεί από την Questura».

Ο Ιταλός κατάλαβε ότι ήταν αδύνατο να αρνηθεί και συμφώνησε να με πάει να δω τον Savage όταν θα τελειωνε η επίσκεψή μας στο στρατόπεδο.

Είχαμε σχεδόν τελειώσει, όταν παρατήρησα άλλο ένα παράπηγμα στο οποίο δε μάς είχαν πάει.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

«Τι είναι εκεί μέσα;»

Ο αξιωματικός κοίταξε αδιάφορα και είπε:

«Κομμουνιστές».

Μπήκα μέσα και αμέσως έμεινα έκπληκτος από την καθαριότητα και την τάξη που επικρατούσε. Η αντίθεση με τη βρομιά και τη σύγχυση που κυριαρχούσε σε όλα τα άλλα παραπήγματα ήταν εντυπωσιακή. Υπήρχαν περισσότεροι άνδρες σε αυτό το παράπηγμα, αλλά ήταν παραταγμένοι σε μια σειρά και αρκετά σιωπηλοί. Όλοι τους μας κοίταζαν, ωστόσο τα πρόσωπά τους παρέμεναν ανέκφραστα.

Καθώς κανείς δεν έκανε κάποια προσπάθεια να μιλήσει ή να έρθει μπροστά, ρώτησα δυνατά:

«Υπάρχει κανείς εδώ μέσα που να μιλάει γαλλικά ή αγγλικά;»

Τότε δυο άνδρες ήρθαν μπροστά και ρώτησα τον έναν από αυτούς στα γαλλικά.

«Έχετε κάποιο παράπονο ή αίτημα να καταθέσετε;»

Ο άντρας στράφηκε στους συντρόφους του, σκέφτηκε για μια στιγμή και μετά είπε αργά:

«Όχι, δεν έχουμε να κάνουμε παράπονα, αλλά έχουμε ένα αίτημα. Θέλουμε να μας συμπεριφέρονται όπως σε όλους τους άλλους εδώ μέσα. Κάθε φορά που κάτι πάει στραβά στο στρατόπεδο, ρίχνουν το φταίξιμο στους κομμουνιστές. Αυτό είναι άδικο. Ο αξιωματικός θα σας πει πως εμείς πάντα υπακούμε στις διαταγές και είμαστε οι μόνοι στο στρατόπεδο με μια σχετική πειθαρχία. Θα σας ήμασταν υπόχρεοι εάν τους πείθατε να σταματήσουν να μας τιμωρούν με βάση ανώνυμες κατηγορίες».

Όλα αυτά ειπώθηκαν με μεγάλη ηρεμία και η ησυχία που επικρατούσε στο παράπηγμα ήταν εντυπωσιακή. Κοίταξα τον Ιταλό αξιωματούχο που ανασήκωσε τους ώμους του με ανυπομονησία.

Μου ήταν δύσκολο να παρέμβω σε ζητήματα πειθαρχίας. Η εξουσιοδότησή μας κάλυπτε μόνο την επιθεώρηση και τη βοήθεια, τίποτε παραπάνω. Αλλά μπορούσα τουλάχιστον να τους διαβεβαιώσω ότι, όσον αφορούσε τη δική μας αποστολή, δε θα τους φέρονταν άδικο.

«Έχουμε φέρει μαζί μας τρόφιμα και ρουχισμό», είπα. «Θα φροντίσω ο ίδιος προσωπικά ώστε εσύ και οι σύντροφοί σου να λάβετε το ίδιο μερίδιο που αναλογεί και στους υπόλοιπους».

Μόλις τελείωσε η διανομή, ξεκινήσαμε για τη Λάρισα. Το νοσοκομείο ήταν ένα παλιό ετοιμόρροπο κτίριο που φρουρούνταν από σκοπιές.

Μετά από μακρές διαπραγματεύσεις με τον υπεύθυνο αξιωματικό της φρουράς, ένας καραμπινιέρος μς οδήγησε στο δωμάτιο που μοιραζόταν ο λοχαγός Savage με έναν άλλο κρατούμενο.

Όταν μπήκαμε, καθόταν στο κρεβάτι. Ήταν υπερβολικά αδυνατισμένος. Το πρόσωπό του ήταν χλωμό και εξαντλημένο, τα χείλη του αφυδατωμένα και σκασμένα και τα μάτια του είχαν βουλιάξει μέσα στις κόγχες τους. Μόλις μας είδε να μπαίνουμε μας έριξε ένα βλέμμα άδειο, χωρίς έκφραση.

Όταν του είπα ποιος είμαι δεν έδειξε το παραμικρό ενδιαφέρον. Του έδειξα το περιβραχιόνιο του Ερυθρού Σταυρού και ένα χαρτί με το όνομά του επάνω, αλλά τίποτε δε φαινόταν να τον επηρεάζει, Εκτός από... Ναι, όταν διάβασε την κάρτα και είδε το όνομα του τάγματός του, το Δεύτερο Βασιλικό Σύνταγμα, μόνο τότε νόμισα ότι είδα μια λάμψη ζωής μέσα στα μάτια του. Είχε κάνει μια απεγνωσμένη προσπάθεια να μου επικοινωνήσει την απελπισία του; Ή ήθελε να με κάνει να καταλάβω ότι δεν έπρεπε να τον ρωτήσω; Ο Ιταλός που με είχε συνοδέψει ήταν ακόμη δίπλα μου. Έπρεπε να είμαι πολύ προσεκτικός.

Ακόμη κι όταν του έδωσα το γράμμα από τη μητέρα του δεν υπήρξε καμία αντίδραση. Του έδειξα τον γραφικό χαρακτήρα μήπως και τον αναγνώριζε και το έβαλα στα χέρια του, αλλά αυτός το άφησε να πέσει στο κρεβάτι χωρίς να κάνει καμία προσπάθεια να το διαβάσει.

«Θέλετε να γράψετε μερικά λόγια στη μητέρα σας, ώστε να ξέρει τουλάχιστον ότι είστε ζωντανός;»

Δεν υπήρξε ούτε το παραμικρό σημάδι αντίληψης στο ακίνητο βλέμμα του. Εάν ο άντρας αυτός προσποιούνταν ότι ήταν τρελός για να γλιτώσει από τους ανακριτές του, τότε ο αυτοέλεγχός του ήταν απίστευτος. Για μισή ώρα παρέμεινα μαζί του στην άκρη του κρεβατιού χωρίς να είμαι σε θέση να αποκωδικοποιήσω το μήνυμα που δεν μπορούσε ή δεν ήθελε να μου δώσει. Στράφηκα στον καραμπινιέρο:

«Σας παρακαλώ, καλέστε τον υπεύθυνο γιατρό».

Ο Ιταλός συνάδελφός μου δεν άργησε να έρθει. Του συστήθηκα. Όταν εξέτασε τον Savage το πρόσωπό του πήρε μια ανήσυχη έκφραση. Τον τράβηξα σε μια άκρη και του είπα:

«Αυτός ο άντρας είναι πολύ άρρωστος. Ίχνη οιδήματος, αποπροσανατολισμός, πιθανή ουραιμία. Δε θα έπρεπε να βρίσκεται εδώ εξαρχής. Πρέπει να οδηγηθεί σε ένα νοσοκομείο όπου θα λάβει τη θεραπεία που απαιτεί η κατάστασή του».

Ο Ιταλός έκανε μια κίνηση αδυναμίας.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

«Συμφωνώ κι εγώ μαζί σας, αλλά δεν εξαρτάται από εμένα. Πρέπει να απευθυνθείτε στην Αθήνα».

Την επομένη της επιστροφής μου, πήγα να δω τον Ιταλό υπουργό Ghigi. Είχα να συζητήσω διάφορα θέματα μαζί του, αλλά το ζήτημα του λοχαγού Savage ήταν ιδιαίτερα σημαντικό και τώρα ήμουν σε θέση να υπερασπιστώ τον σκοπό του.

«Ο Savage!» αναφώνησε ο Ιταλός υπουργός. «Μα δεν μπορεί να θεωρηθεί πλέον αιχμάλωτος πολέμου. Δε γνωρίζετε ότι έχει καταδικαστεί σε τριάντα χρόνια φυλάκισης ως αντάρτης;»

«Φυσικά και το γνωρίζω. Αλλά η μεταχείριση που υπέστη ο λοχαγός Savage και η κατάσταση στην οποία τον βρήκα στο νοσοκομείο της Λάρισας με κάνουν να πιστεύω πως δε θα αντέξει να ζήσει τριάντα χρόνια. Θα ήταν πολύ ατυχές να συμβεί κάτι τέτοιο σε έναν Βρετανό αξιωματικό».

«Τι θα θέλατε λοιπόν να κάνω εγώ;»

«Ο μόνος τρόπος για να τον θεραπεύσουμε είναι να τον αφήσουμε στη φροντίδα των συμπατριωτών του, των Βρετανών γιατρών που έχουν αιχμαλωτιστεί και βρίσκονται στα χέρια σας. Το καλύτερο θα ήταν να τον στείλετε στην Ιταλία».

Ο Ghigi φαινόταν σκεπτικός. Θα μπορούσε να λάβει μόνος του μια απόφαση; Αναμιβόλα θα έπρεπε να συζητήσει το ζήτημα εκτενώς με την Questura.

Αρχίσαμε να μιλάμε για άλλα θέματα, αλλά όλη την ώρα σκεπτόμουν τον άντρα που καιγόταν στον πυρετό, ξαπλωμένος σ' ένα κρεβάτι του νοσοκομείου της Λάρισας. Ίσως να ήταν αυτός ο λόγος που μου ενέπνευσε την ξαφνική χειρονομία στο τέλος της συζήτησης.

Καπνίζαμε καθώς συζητούσαμε και είχα παρατηρήσει το ζηλόφθονο βλέμμα του Ιταλού υπουργού, που έπεφτε πάνω στον αναπτήρα μου, έναν *Dunhill*. Ξαφνικά μου ήρθε η ιδέα να του τον προσφέρω.

Έπειτα από έναν μικρό διπλωματικό δισταγμό, δέχτηκε το δώρο με ευχαρίστηση. Όταν έφευγα του είπα:

«Κάθε φορά που τον χρησιμοποιείτε κύριε υπουργέ, να σκέφτεστε τον λοχαγό Savage».

Λίγες εβδομάδες αργότερα, άκουσα ότι ο Savage είχε μεταφερθεί πίσω στην Αθήνα, στο νοσοκομείο των φυλακών Αβέρωφ, και ότι σταδιακά ανάρρωνε.

Είχε σωθεί από τη Λάρισα, όπου είμαι σίγουρος ότι θα είχε πεθάνει,

αλλά τα βάσανά του δεν τελείωσαν εκεί. Μεταφέρθηκε στην Ιταλία, όπως το είχα ζητήσει, και τον πήγαν στο *Carcere Giudiziare* στο Μπάρι, και από εκεί στο *Istituto Penale* στην Άκουιλα όπου επιτέλους ξαναβρήκε τους αιχμάλωτους συμπατριώτες του.

Μια μέρα η Γενεύη έλαβε ένα καθησυχαστικό γράμμα από αυτόν για τη μητέρα του: «Στείλε πενήντα λίρες μέσω της ΔΕΕΣ. Είμαι καλά, αλλά χρειάζομαι ρούχα. Μην ξεχάσεις το δερμάτινο σακάκι και φαγητό για πρωινό».

Από τότε οι αντιπρόσωποι της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού διαρκώς ακολουθούσαν τα ίχνη του, μέχρι που επιτέλους ελευθερώθηκε από το Γερμανικό στρατόπεδο Oflag 79.

Δε νομίζω ότι ο Alistair Savage, λοχαγός του Δευτέρου Βασιλικού Συντάγματος, θα υποψιαζόταν ποτέ ότι χρωστούσε τη ζωή του σε έναν αναπτήρα *Dunhill*. Τι σήμαινε ακριβώς εκείνη η λάμψη ζωής που είχα δει στα μάτια του τότε στο νοσοκομείο της Λάρισας;

Η Αθήνα υπέφερε ακόμα τρομερά, αλλά επιβίωνε. Κατά τη διάρκεια του φοβερού χειμώνα του 1941, καταφέραμε να διανεμήσουμε 800.000 συσσίτια. Επιπλέον, είχαμε 450 κέντρα σίτισης για 100.000 παιδιά άνω των επτά ετών και 130 κέντρα που φρόντιζαν για το γάλα 74.000 βρεφών.

Το πλοίο *Kurtulus* είχε ήδη κάνει πέντε ταξίδια από την Κωνσταντινούπολη στον Πειραιά. Τον Γενάρη του 1942 έκανε το έκτο του ταξίδι.

Ένα πρωινό, ο Brunel ήρθε στο γραφείο μου εξαιρετικά αναστατωμένος. Το *Kurtulus* είχε προσαράξει στα Δαρδανέλια και είχε βυθιστεί με το πολύτιμο φορτίο του.

Αμέσως στείλαμε σήμα κινδύνου στην Άγκυρα και η τουρκική Ερυθρά Ημισέληνος φόρτωσε ένα νέο πλοίο, το *Dumlupinar*. Καταφέραμε να διατηρήσουμε τα συσσίτια τον Φεβρουάριο και τον Μάρτιο, αλλά για εβδομάδες ολόκληρες δεν είχαμε ψωμί.

Τα μέσα που είχαμε στη διάθεσή μας για να συνεχίσουμε το έργο μας δεν ήταν σταθερά, περιορίζονταν σε δύο ή το πολύ τρεις εβδομάδες. Ένα φορτίο με 5.000 τόνους μάς επέτρεπε να συνεχίζουμε για δέκα μέρες. Και ακόμη και τότε, μπορούσαμε να δίνουμε μόνο 200 γραμμάρια την ημέρα σε 12.000 ή 15.000 πεινασμένα στόματα. Μπορεί άραγε ένας άνθρωπος να θεωρείται πως έχει λάβει επαρκή τροφή, όταν το μόνο που έχει φάει από τη μια μέρα στην επόμενη είναι μια γαβάθα από σούπα λαχανικών;

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ευτυχώς, η ΔΕΕΣ στη Γενεύη είχε απευθυνθεί και αλλού για βοήθεια. Ο Σουηδικός Ερυθρός Σταυρός μάς έστειλε ένα πλοίο 5.000 τόνων, το *Hallaren*, το οποίο ήταν γεμάτο αλεύρι. Η Ελβετία έστειλε κονσέρβες με συμπυκνωμένο γάλα. Η Ιταλία μάς έστειλε λίγο παστό βοδινό και η Γερμανία μάς έστειλε μερικά βαγόνια γεμάτα πατάτες.

Έπειτα ένα άλλο σουηδικό πλοίο, το *Sturebog*, τέθηκε στη διάθεσή μας στη Μεσόγειο, προκειμένου να μεταφέρει το βρετανικό σιτάρι που ήταν αποθηκευμένο στην Αίγυπτο.

Καιρός ήταν. Βρισκόμαστε στα τέλη της άνοιξης του 1942. Ο χειμώνας είχε εξαντλήσει και τα τελευταία αποθέματα ενώ το καλοκαίρι που ερχόταν υποσχόταν μόνο μια πολύ φτωχή σοδειά. Στη μαύρη αγορά, που υπήρχε στην Αθήνα όπως και παντού, οι τιμές των λιγιστών τροφίμωντα οποία είχαν προμηθευτεί από τη συναλλαγή με τις κατοχικές δυνάμεις, είχαν φτάσει στα ύψη. Μια φραντζόλα ψωμί κόστιζε αρκετές εκατοντάδες δραχμές και λίγο λάδι ή ζάχαρη μερικές χιλιάδες.

Ξαφνικά τα νέα εξαπλώθηκαν στην Αθήνα:

«Το *Stureborg* ετοιμάζεται να πιάσει λιμάνι... Έρχεται το ψωμί... Το ψωμί είναι εδώ... Θα έχουμε ψωμί για τρεις εβδομάδες!»

Η χαρά αυτής της ειδήσης έκανε τους ανθρώπους να συρρέουν στον Πειραιά. Η αστυνομία έκανε ό,τι μπορούσε για να αποσυμφορήσει την αποβάθρα από τα κινούμενα πλήθη και να απομακρύνει τις εκατοντάδες βάρκες που παρενοχλούσαν το *Stureborg*, οι ιδιοκτήτες των οποίων προσφέρονταν να κάνουν τις πιο απίστευτες ανταλλαγές – για παράδειγμα, ένα αγαλματίδιο Ταναγραίας κόρης για μια κονσέρβα παστού χοιρινού.

Τα βαρούλκα άρχισαν να τρίζουν πάνω από τα αμπάρια και τα πλήθη σώπασαν. Το μόνο που ακουγόταν ήταν το κροτάλισμα των αλυσίδων, καθώς κατέβαιναν οι γάντζοι μέσα στο αμπάρι. Ακολουθούμενοι από χιλιάδες μάτια που κοιτούσαν με ανυπομονησία, ανέβηκαν ξανά, κουνώντας σακιά με αλεύρι στον αέρα στον γαλάζιο ουρανό.

Είχα κατεβεί στον Πειραιά με τον Gredinger για να γνωρίσουμε τον νεαρό Ελβετό που εκπροσωπούσε τη ΔΕΕΣ στο πλοίο. Ήταν ένας μεγαλόσωμος άντρας ντυμένος με σορτς και πράσινο πουκάμισο με το περιβραχιόνιο του Ερυθρού Σταυρού. Τον παρατήρησα καθώς έγερνε πάνω στο κατάστρωμα και παρακολουθούσε με φανερή συγκίνηση τη σκηνή που ξετυλιγόταν για πρώτη φορά μπροστά στα μάτια του.

«Ο Heider;»

«Ο γιατρός Junod; Καλημέρα».

Με προσκάλεσε με μια ευγενική χειρονομία να ανέβω στο κατάρωμα και προχώρησα προς τη γέφυρα του πλοίου, όπου ο Γερμανός φρουρός με επανέφερε στην πραγματικότητα.

«Ausweis, bitte⁴⁰?»

Ο Gredinger είχε προνοήσει για τα πάντα. Έδειξε τα χαρτιά μας και λίγο αργότερα ήμασταν στην καμπίνα του καπετάνιου —ένας πραγματικός θαλασσόλυκος!— που μας υποδέχτηκε με χαρά, αλλά δε φάνηκε εξίσου ευχαριστημένος με την παρουσία του Γερμανού αξιωματικού που μας συνόδευε.

Ο Heider θα ήθελε πολύ κατεβεί στη στεριά, αλλά αυτό απαγορευόταν αυστηρά. Ήταν όμως κατανοητό. Το *Stureborg* θα έφευγε για την Αλεξάνδρεια σε λίγες ώρες, μόλις θα τελείωνε η εκφόρτωση και οι Γερμανοί δεν ήθελαν να τον αφήσουν να δει περισσότερα από την κατάσταση στην Ελλάδα.

Ο Gredinger αγωνιά για την επόμενη αποστολή:

«Θα επιστρέψουμε πάλι σ' έναν μήνα», με διαβεβαίωσε ο Heider με νεανικό ενθουσιασμό.

Ο Σουηδός καπετάνιος κούνησε καταφατικά το κεφάλι του τραβώντας μια ρουφηξιά από το πούρο, θέλοντας και ο ίδιος να το επιβεβαιώσει.

Την ώρα που κατεβαίναμε από το πλοίο, τους φώναξα:

«Να προσέχετε στη θάλασσα... Οι κόκκινοι σταυροί σας προστατεύουν, αλλά ποτέ δεν ξέρεις τι δυσάρεστες περιπέτειες μπορούν να τύχουν. Έχετε τα μάτια σας ανοιχτά!»

Τι προαίσθημα με οδήγησε στην τελευταία προειδοποίηση; Επί τρεις εβδομάδες περιμέναμε μάταια να ακούσουμε ότι το *Stureborg* είχε φτάσει ασφαλές στην Αλεξάνδρεια. Η Γενεύη αναζητούσε τα ίχνη του στο Λονδίνο, τη Ρώμη, το Βερολίνο, την Άγκυρα, αλλά τίποτα. Το *Stureborg* είχε χαθεί στη θάλασσα και αρχίσαμε να πιστεύουμε ότι δε θα ακούγαμε ποτέ ξανά τίποτα για την τύχη του.

Ένα πρωί, κάπου στις ακτές της Παλαιστίνης, δύο Βεδουίνοι που περπατούσαν κατά μήκος του γκρεμού, είδαν πάνω στην άμμο ένα σώμα που το είχε ξεβράσει η θάλασσα. Όταν το ανέσυραν, διαπίστωσαν ότι ο άντρας ζούσε ακόμα. Κάποια λιγοστά κομμάτια από πιτζάμα κάλυπταν ακόμη το ισχνό κορμί του. Δεν ήταν παρά ένας σκελετός, αλλά ανέπνεε με δυσκολία. Σταμάτησαν στον παράκτιο δρόμο ένα βρετανικό φορτηγό που συμφώνησε να τον μεταφέρει στο νοσοκομείο στη Haifa.

⁴⁰ «Άδεια εισόδου παρακαλώ».

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ήταν ένας Πορτογάλος ναύτης και ο μοναδικός επιζών του Stureborg. Σταδιακά άρχισε να συνέρχεται και οκτώ μέρες αργότερα μπόρεσε επιτέλους να διηγηθεί την ιστορία του.

Το επόμενο πρωί από την αναχώρηση του Stureborg από τον Πειραιά, δύο ιταλικά αεροπλάνα πέταξαν πάνω από το πλοίο. Αυτό έγινε τρεις φορές, πράγμα που σημαίνει ότι είχαν αρκετό χρόνο για να παρατηρήσουν τους κόκκινους σταυρούς που είχαν ζωγραφιστεί στη λευκή πλευρά του πλοίου και στα φουγάρα. Παρ' όλα αυτά έριξαν μια βόμβα που έκοψε το πλοίο στα δύο.

«Το πλοίο βυθίστηκε μέσα σε δευτερόλεπτα, είτε ο Πορτογάλος. Ευτυχώς μια σχεδία αποδεσμεύτηκε αυτόματα, και δεκαεννιά από μας, όσοι δηλαδή κοιμόμασταν στο κατάστρωμα, καταφέραμε να ανέβουμε στις σανίδες της. Όσοι ήταν στις καμπίνες, όπως ο Ελβετός που μας συνόδευε, δεν πρόλαβαν να αντληφθούν τι είχε συμβεί.

Ή ο καπετάνιος και εγώ ήμασταν οι μόνοι που φορούσαμε τις πιτζάμες μας. Όλοι οι υπόλοιποι είχαν πέσει γυμνοί από τις αιώρες τους. Ήταν γυμνοί κάτω από τον καυτό ήλιο και δεν είχαν τίποτα για να σκεπαστούν. Εξαντλημένοι από τη ζέστη, βουτούσαν στο νερό και παρέμεναν εκεί για ώρες. Όταν έβγαιναν, η κατάστασή τους ήταν χειρότερη, γιατί τα καμένα τους κορμιά δεν μπορούσαν να ανεχτούν καθόλου ήλιο πια.

Ήξεραμε ότι ο άνεμος θα μας πήγαινε προς τη στεριά. Με προσεκτική κατανομή είχαμε αρκετά να φάμε και να πούμε, αλλά δεν μπορούσαμε να κάνουμε τίποτε για να προστατευτούμε από τον καταραμένο ήλιο. Όσοι έμπαιναν μέσα στο νερό είχαν φουσκάλες σε όλο τους το σώμα και το αλάτι έτρωγε τις πληγές τους. Την τρίτη μέρα είχαν καεί ως το κόκαλο και ξεκίνησαν να πεθαίνουν ο ένας μετά τον άλλον.

»Στο τέλος της εβδομάδας είχαμε μείνει μόνο εννιά πάνω στη σχεδία. Στο τέλος της δεύτερης εβδομάδας μόνο τρεις».

«Πόσο καιρό κράτησε αυτό;»

«Δεκαεννιά μέρες. Ο καπετάνιος πέθανε τελευταίος, μια μέρα πριν δω μια λεπτή γραμμή στεριάς στον ορίζοντα. Μπήκα στο νερό και κολύμησα ως την ακτή».

Μετά τη βύθιση του Stureborg η τελευταία μας ελπίδα να προμηθευτούμε αλεύρι εξανεμίστηκε. Για άλλη μια φορά οι αποθήκες μας ήταν άδειες, τα αποθέματά μας είχαν εξαντληθεί. Έπρεπε να βρούμε ένα νέο μέσο βοήθειας, κάποιο άλλο σχέδιο για να αποκτήσουμε τρόφιμα.

Η Γενεύη ασχολήθηκε με τη δύσκολη κατάστασή μας και επανέλαβε τις

προσπάθειές της στο Λονδίνο και στην Ουάσιγκτον. Η Στοκχόλμη έδειξε προθυμία να παράσχει πλοία, ωστόσο, για να μπορούν να πλεύσουν έξω από τα σκανδιναβικά ύδατα, ήταν απαραίτητη η ρήτρα παρέκκλισης από το γερμανικό διάταγμα που επέβαλλε στον σουηδικό στόλο να διατηρεί το ήμισυ του ναυτικού μέσα στον πορθμό Skagerrak. Από την πλευρά του, το υπουργείο Οικονομικού Πολέμου, θορυβημένο από τις μεγάλες ποσότητες που περνούσαν από τη ζώνη του αποκλεισμού, καθυστέρησε να δώσει τη συγκατάθεσή του. Ο πρόεδρός μας, ο Carl Burckhardt, χρειάστηκε να πάει στο Λονδίνο αυτοπροσώπως. Μια επιτροπή θα συνεδρίαζε στη Στοκχόλμη. Όλο αυτό έπαιρνε χρόνο, και στο ενδιάμεσο τίποτα το χειροπιαστό δε συνέβαινε ώστε να μετριάσει την αγωνία μας.

Περисσότερο από ποτέ η πρώτη προειδοποίηση του Brunel γινόταν πραγματικότητα: «*Μη αναστρέψιμη καταστροφή αν δεν...*»

Πώς θα μπορούσαμε να κάνουμε εκείνους τους ανθρώπους που η αποστολή τους ήταν να διεξάγουν αδίστακτους πολέμους να συμπάσχουν με τις ανησυχίες μας; Πώς θα τους κάναμε να συνειδητοποιήσουν το μέγεθος και την πραγματική εικόνα της τραγωδίας που διαδραματιζόταν μπροστά στα μάτια μας; Πώς θα τους κάναμε να δουν εκείνους τους άνδρες και τις γυναίκες πιο αδύναμους από παιδιά, εκείνα τα παιδιά που από τα χέρια και τα πόδια τους είχαν μείνει μόνο τα κόκαλα;

Ήμουν έτοιμος να φύγω για τη Γενεύη όταν, την ώρα που έκλεινα τις βαλίτσες μου, εμφανίστηκε μια νεαρή γυναίκα. Ήταν η Αμαλία Λυκουρέζου, μια Ελληνίδα νοσοκόμα που ήταν υπεύθυνη για τη διανομή γάλακτος στα βρέφη.

Ακούμπησε πάνω στο τραπέζι μου δύο πράσινους φακέλους. Μέσα σε αυτούς δεν υπήρχαν αναφορές παρά μόνο εκατοντάδες φωτογραφίες και λεπτομερείς περιγραφές. Ο φωτογραφικός φακός είχε περάσει από σπίτια για παιδιά, κέντρα διανομής, δρόμους, νοσοκομεία και είχε αποτυπώσει μια σειρά από θλιβερές φωτογραφίες καχεκτικών και παραμορφωμένων σωμάτων παιδιών που θα δυσκολευόταν κανείς να πιστέψει ότι ήταν ακόμη ζωντανά.

«Ορίστε, γιατρέ, εδώ βρίσκεται η καλύτερη απόδειξη που μπορείτε να έχετε. Πάρτε τες μαζί σας στην Ελβετία. Πείτε στους ανθρώπους εκεί ότι κάθε μέρα στην Αθήνα και σε όλη την επαρχία μπορούν να βρουν χιλιάδες παιδιά σε παρόμοια κατάσταση. Εάν δεν κάνουν κάτι πριν έρθει ο χειμώνας, κανείς δε θα μείνει ζωντανός στη χώρα μου».

Στη μεικτή επιτροπή που συγκλήθηκε στη Γενεύη από μέλη της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού και των Εθνικών Συλλόγων του Ερυθρού Σταυρού, τρομαγμένα πρόσωπα έσκυβαν πάνω από τις

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

φωτογραφίες που είχα φέρει μαζί μου. Οι διπλωμάτες ενημερώθηκαν.

Αμέσως μετά ο Σουηδός υπουργός μάς ενημέρωσε ότι οι ενέργειες της κυβέρνησης και του Σουηδικού Ερυθρού Σταυρού επρόκειτο να έχουν αποτέλεσμα.

«Φεύγετε για το Βερολίνο και τη Στοκχόλμη», μου είπε ο Carl Burckhardt.

Στο Βερολίνο, μετά από σύντομη συνδιάσκεψη με τους εκπροσώπους του Kriegsmarine⁴¹ και της Σουηδικής Πρεσβείας, αποφασίστηκε ότι εννέα πλοία του Ερυθρού Σταυρού, συνολικής χωρητικότητας 50.000 τόνων, θα μπορούσαν να εγκαταλείψουν τα σουηδικά ύδατα.

Στη Στοκχόλμη, οι υπουργοί της Μεγάλης Βρετανίας και των ΗΠΑ παρενέβηκαν αυτοπροσώπως σε μια μεγάλη συνδιάσκεψη το υπουργείο Εξωτερικών.

Η ανάγκη για συστηματική βοήθεια είχε επιτέλους αναγνωριστεί και το φορτίο είχε διαμορφωθεί γενναιόδωρα στους 15.000 τόνους σιτάρι μηνιαίως. Αυτό μας επέτρεπε να μοιράσουμε 200 γραμμάρια ψωμί σε δύομισι εκατομμύρια Έλληνες ημερησίως και 100.000 χιλιάδες κιλά γάλα σε σκόνη που θα ήταν αρκετά για να σώσουν 100.000 νεογέννητα.

Αυτοί που κράταγαν τα κλειδιά του αποκλεισμού δε δίσταζαν τώρα να επιδείξουν τη γενναιοδωρία τους. Είχαν δει τις εικόνες των παιδιών στην Αθήνα.

Στο εσωτερικό της Αρκαδίας υπάρχει ένα χωριουδάκι με το όνομα Ίσαρης. Βρίσκεται κολλημένο στην πλευρά του βουνού που δεσπόζει με τον όγκο του στη δυτική πλευρά του λεκανοπεδίου της Μεγαλόπολης. Οι κάτοικοι, στερημένοι από ψωμί και λάδι, επί έναν χρόνο έτρωγαν μόνο ρίζες, φύλλα και βελανίδια για να καταφέρουν να επιβιώσουν.

Όταν ήρθε το φθινόπωρο, ο δάσκαλος του χωριού μάς έγραψε:

«Εδώ και τρεις βδομάδες, ίσως και παραπάνω, οι άνθρωποι στο χωριό μου κάνουν την ίδια ερώτηση: “Ξέρεις αν το αλεύρι έχει φτάσει;” Και εγώ αναγκάζομαι να απαντάω: “Ναι” ή “Δεν ξέρω”. Το άγχος έχει φτάσει στα ύψη και, όπου κι να κοιτάξεις, το βλέπεις στα χλωμά και ταλαιπωρημένα πρόσωπα...

»Και τελικά ακούσαμε ότι ένα φορτηγό είχε φτάσει στη Μεγαλόπολη. Αμέσως τα μάτια ολονών έλαμψαν και οι άνθρωποι έμοιαζαν να περπατούν πιο ελεύθερα. Ένας νεαρός άντρας σκαρφάλωσε στο καμπαναριό της εκκλησίας και άρχισε να βαράει την καμπάνα. Ο ντελάλης του χωριού, εξαντλημένος από την πείνα, έτρεχε ρακένδυτος

⁴¹ Γερμανικό Πολεμικό Ναυτικό.

ΔΥΣΤΥΧΙΣΜΕΝΗ ΑΡΚΑΔΙΑ

και ξυπόλτος στους δρόμους του χωριού φωνάζοντας: “Αύριο Παρασκευή, όλοι θα μαζευτούμε στην εκκλησία του Αγίου Νικόλα για τη διανομή των τροφίμων!”

»Βαθιά συναισθήματα κυρίεψαν το χωριό. Οι γυναίκες έκαναν τον σταυρό τους και προσεύχονταν με δάκρυα στα μάτια για εκείνους τους σεβάσμιους ανθρώπους που δούλευαν για να σώσουν χιλιάδες ανθρώπινα όντα από τον πιο φριχτό θάνατο. Πολλοί πέρασαν όλη τη νύχτα που σημάδευε το τέλος αυτής της τραγωδίας με προσευχές.

»Τελικά, ξημέρωσε αυτή η μέρα. Ένα ανθρώπινο κύμα κατευθύνθηκε προς την εκκλησία. Άνδρες, γυναίκες και παιδιά έβγαιναν από τις τρύπες τους. Αν τους έβλεπες, θα πίστευες ότι ήταν παρέλαση από σκελετούς. Σύντομα, η πλατεία μπροστά από την εκκλησία ξεχειλισε από ένα απίστευτο πλήθος από σκιάχτρα που με δυσκολία στέκονταν όρθια στα πόδια τους. Πολλοί έσερναν τους εαυτούς τους όσο πιο μακριά μπορούσαν να φτάσουν και έπειτα κάθονταν κάτω στο γρασίδι, σε σημείο που να μπορούν να βλέπουν τη στροφή του δρόμου από τον οποίο θα έφτανε το φορτηγό της σωτηρίας τους».

»Η σιγουριά ότι θα σωθούν την τελευταία στιγμή έδωσε ζωντάνια στα εξαντλημένα κορμιά τους. Όλοι ένιωσαν την ανάγκη να μιλήσουν, να πουν ο ένας στον άλλο πώς κατάφεραν να επιβιώσουν, ποιο θαύμα τούς κράταγε ακόμα στη ζωή.

»Μερικά παιδιά κατάφεραν να σκαρφαλώσουν στα δέντρα και στα βράχια για να δουν πρώτα το μικρό σύννεφο σκόνης που θα έφερνε το πολύτιμο φορτηγό.

»Γύρω στις 10:00, ένας μεγάλος αναστεναγμός μάς προειδοποίησε ότι κάτι είχαν δει. Άνδρες και γυναίκες γονάτισαν και με τα χέρια σταυρωμένα στο στήθος, έψαλαν μέσα από τα χείλη τους τον Ύμνο της Αναστάσεως. Και μέσα στην απόλυτη σιγή που ακολούθησε, μια παιδική φωνή αναφώνησε με λυγμούς:

“Να τοι, έρχονται... Να τοι, έρχονται...”

ΦΡΟΥΡΙΟ ΚΑΙ ΦΥΛΑΚΗ

Το αεροπλάνο της Swissair έφυγε νωρίς το πρωί από τη Ζυρίχη με κατεύθυνση τη Στουτγάρδη και το Βερολίνο. Αυτό πρέπει να είναι το τέταρτο ή το πέμπτο ταξίδι μου στη Γερμανία από τότε που άρχισαν οι εχθροπραξίες. Μεταφέρω τη διπλωματική αλληλογραφία της Ελβετίας, την οποία το διπλωματικό σώμα μου ζήτησε να καταθέσω στην πρεσβεία μας.

Σχεδόν όλοι οι επιβάτες του αεροπλάνου είναι Γερμανοί, διπλωμάτες, βιομήχανοι, που γυρνούν από αποστολή. Μερικοί συνοδεύονται από τις συζύγους τους.

Στη Στουτγάρδη αποβιβαστήκαμε για να περάσουμε από το τελωνείο. Παραδώσαμε τα διαβατήρια, και οι βαλίτσες μας μεταφέρθηκαν στο αεροδρόμιο για τον έλεγχο. Οι δύο προσωπικές μου βαλίτσες είναι τοποθετημένες δίπλα σε άλλες, πάνω στον πάγκο, και οι σοβαροί αξιωματικοί με τα γκριζοπράσινα κάνουν εξονυχιστικό έλεγχο. Έπειτα οι επιβάτες ξαναπήραν τις θέσεις τους στο αεροπλάνο και ο έλικας άρχισε να περιστρέφεται. Έμεινα μόνος μέσα στην αίθουσα επισκεπτών: οι βαλίτσες μου ήταν ανέγγιχτες.

Ανησυχώ για το τελωνείο.

«Τι περιμένετε; Θα χάσω την πτήση...»

Έδειξε προφανώς να μην τον νοιάζει.

«Ich bedaure⁴². Το διαβατήριό σας βρίσκεται στην κατοχή της Γκεστάπο.

Κάνοντας μια δουλοπρεπή χειρονομία με παρακάλεσε να περιμένω στο μπαρ.

Μένω καθηλωμένος. Χιλιάδες σκέψεις περνούν από το μυαλό μου. Να φοβάμαι μια σύλληψη; Ψάχνω μάταια ποιος θα μπορούσε να είναι ο λόγος. Είχα μήπως διαπράξει άθελά μου κάποιο λάθος στις προηγούμενες αποστολές; Να ήθελαν οι Γερμανοί να εκδικηθούν την Επιτροπή που εκπροσωπώ; Όχι, είναι αδύνατον. Αισθάνομαι τη συνείδησή μου καθαρή.

«Herr Ober, ein Helles!⁴³».

Ο μπάρμαν μου σερβίρει μια δροσερή ξανθιά μπίρα που για μια στιγμή με κάνει να ξεχάσω τους ενδεχόμενους κινδύνους που εγκυμονεί η κατάσταση μου. Αν και η φρίκη των στρατοπέδων συγκέντρωσης

⁴² «Λυπάμαι».

⁴³ «Κύριε, μία Helles».

ΦΡΟΥΡΙΟ ΚΑΙ ΦΥΛΑΚΗ

στη Γερμανία ήταν πολύ λίγο γνωστή στα τέλη του 1941, κανείς δεν μπορούσε να μη σκεφτεί με τρόμο μια μέρα στο Νταχάου.

Το αεροπλάνο έφυγε περίπου στις 9:00. Τρεις ώρες είχαν περάσει και κατά το μεσημέρι αυτοί οι «κύριοι» έκαναν την εμφάνισή τους. Θα τους αναγνώριζα χωρίς δυσκολία από το βαρύ περπάτημα, το μικρό πράσινο καπέλο βιδωμένο στα ξυρισμένα τους κρανία, τη βλοσυρή τους όψη:

«Herr Doktor Junod?»

«Εγώ είμαι».

«Ακολουθήστε μας, παρακαλώ».

Ξέρω ότι θα ήταν μάταιο να διαμαρτυρηθώ, αλλά δεν καταφέρνω να συγκρατηθώ.

«Για ποιον λόγο διακόπτετε το ταξίδι μου;»

«Θα δείτε... Είστε στη διάθεση της Γκεστάπο. Έχουμε εντολές να σας κρατήσουμε».

Το αυτοκίνητο κινείται για μία ώρα διασχίζοντας την ύπαιθρο με κατεύθυνση τη Στουτγάρδη και σταματά μπροστά από ένα μεγάλο γκρι κτίριο. Ένας αστυνομικός κατεβάζει τις βαλίτσες μου, αλλά δεν αφήνω από τα χέρια μου τον σφραγισμένο σάκο που περιείχε τη διπλωματική αλληλογραφία.

Στον τέταρτο όροφο του κτιρίου, με βάζουν σ' ένα άνετο επιπλωμένο δωμάτιο που είχε έναν καναπέ και μία δερμάτινη πολυθρόνα, τα παράθυρα όμως του οποίου είχαν κάγκελα. Στη γωνία ενός μεγάλου γραφείου το ραδιόφωνο παίζει απαλά. Ένας γεροδεμένος αξιωματικός με χαιρετά με ένα ευγενικό *Guten Morgen*.

«Καθίστε... Σαν στο σπίτι σας...»

Δεν μπορούσε να είναι πιο φιλικός.

«Αλλά μην προσπαθήσετε να βγείτε έξω ή να τηλεφωνήσετε. Σε καμία περίπτωση δε θα πρέπει να επικοινωνήσετε με τον έξω κόσμο».

«Μπορείτε τουλάχιστον να ενημερώσετε τον Γερμανικό Ερυθρό Σταυρό, την Oberkommando της Βέρμαχτ και το υπουργείο εξωτερικών;»

«Ασφαλώς, θα δώσω τις απαραίτητες εντολές».

«Και τι σκοπεύετε να κάνετε με μένα;»

«Περιμένω οδηγίες από το Βερολίνο».

Αρνούμαι να καταλάβω. Όλα αυτά αρχίζουν να μου είναι αδιάφορα. Ευτυχώς έχω μαζί μου ένα βιβλίο για το κυνήγι της τίγρης μέσα στα δάση της Βεγγάλης και αυτές οι συναρπαστικές περιπέτειες με κάνουν

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

να ξεχνάω αυτό που ζω, τα συμπαγή κάγκελα που παρατήρησα στην είσοδο του κτιρίου μέχρι και την παρουσία αυτού του αξιωματικού που μου προσφέρει μία τόσο καταπληκτική φιλοξενία.

Νωρίς το απόγευμα, έχοντας τελειώσει το βιβλίο μου, τέντωσα το κορμί μου στον καναπέ και δε δυσκολεύτηκα να πέσω σ' έναν βαθύ ύπνο. Αυτό είναι ένα χαρακτηριστικό μου, το να μπορώ να κοιμάμαι οπουδήποτε όταν δεν έχω κάτι καλύτερο να κάνω.

Στις 7:00 το απόγευμα αισθάνθηκα κάποιον να μου χτυπά τον ώμο.

«Ξυπνήστε, θα σας πάμε για φαγητό».

Πετάχτηκα τρομαγμένος. Η θέα του αστυνομικού με επανέφερε στην πραγματικότητα και σκέφτηκα τις επαφές που έπρεπε να είχε κάνει για μένα.

«Λάβατε απάντηση από το Υπουργείο Εξωτερικών;»

«Φοβάμαι πως όχι», μου είπε με ένα λυπημένο χαμόγελο.

Θα μάθαινα αργότερα ότι δεν είχε ενημερώσει κανέναν για τη σύλληψή μου εκτός από τους ανωτέρους του.

Ένας αστυνομικός με πολιτικά με συνόδευσε σε μια μικρή καφετέρια όπου μου σέρβιραν ένα πενιχρό γεύμα. Στην επιστροφή πληροφορήθηκα ότι πρέπει να φύγω γρήγορα για τον σταθμό, διότι έπρεπε να με ανακρίνει η Γκεστάπο του Βερολίνου.

Το τρένο έφευγε στις 8:00. Οι δύο φύλακες-άγγελοί μου είχαν κάνει ειδική κράτηση σε ένα κουπέ της Β' θέσης. Με επέβλεπαν σε βάρδιες, αλλά απέφυγαν κάθε κουβέντα που προσπαθούσα να ανοίξω μαζί τους. Μπορεί να τους είχαν πει ότι είμαι κανένας επικίνδυνος κατάσκοπος ή κανένας τρομερός κακοποιός.

Κατά τη διάρκεια της νύχτας προσπαθούσα να καταλάβω τι σήμαινε αυτή η ξαφνική αλλαγή συμπεριφοράς των γερμανικών αρχών απέναντί μου. Πάντοτε διατηρούσα την αντικειμενικότητα που μου επέβαλλε τόσο η αποστολή μου όσο και η εθνικότητά μου, παρόλο που ορισμένα γεγονότα των οποίων είχα γίνει μάρτυρας ξυπνούσαν μέσα μου κάποια επιφυλακτικότητα ή αγανάκτηση. Ποτέ δεν εξέφρασα για το χιτλερικό καθεστώς την άποψη που θα ήταν δικαίωμά μου να διατυπώσω και πιστεύω ότι ποτέ δε διέπραξα την παραμικρή αδιακρισία κατά την άσκηση των καθηκόντων μου σε αυτή τη χώρα ή αλλού.

Ανακαλώντας στη μνήμη μου όλα τα γεγονότα στα οποία είχα οποιαδήποτε σχέση, όλες τις περιπτώσεις κατά τις οποίες ήταν καθήκον μου να παρέμβω, άρχισε να με πιάνει νευρικότητα και ίσως και λίγο άγχος. Η γνώση ότι η συνείδησή μου ήταν καθαρή δε με εμπόδισε να

τρέμω για το χειρότερο. Ήξερα καλά ότι όταν βρίσκεσαι στα χέρια των αρχών η αθωότητα δεν παρέχει απαραίτητα αρκετή προστασία. Είναι τόσο απλό να εξαφανίσεις έναν άνθρωπο... Ένα ατύχημα, επίσημες απολογίες, ειλικρινά συλλυπητήρια και το ζήτημα τελειώνει εκεί.

Η μόνη λύση θα ήταν να προειδοποιήσω εγκαίρως κάποιον από την αντιπροσωπεία μας. Αλλά πώς να φτάσουν οι πληροφορίες στον προορισμό τους; Ο αστυνομικός το είχε επαναλάβει πολλές φορές: «Με κανένα πρόσχημα δεν μπορείτε να επικοινωνήσετε με τον έξω κόσμο». Έκλεισε προσεκτικά τα στόρια στον διάδρομο... Εγώ εν τω μεταξύ καταστρώνω ένα σχέδιο ενώ η αυγή ξεπροβάλλει από το παράθυρό μου και προσεύχομαι στον ουρανό να με βοηθήσει να το πραγματοποιήσω.

Στις οκτώ το πρωί κατεβήκαμε από το τρένο στον σταθμό Anhalter Bahnhof. Ήμουν χαρούμενος που οι φρουροί με είχαν απαλλάξει από τις εξευτελιστικές χειροπέδες. Η λιγοστή τους ευγένεια με παρότρυνε να τους προτείνω να πάρουμε το πρωινό μας στον μπουφέ του σταθμού, όμως το μόνο που βρήκαμε εκεί ήταν κρύα μπίρα την οποία ρούφηξα με απέχθεια. Μέσα στην τεράστια σάλα του εστιατορίου που είναι γεμάτη στρατιωτικούς και ταξιδιώτες με ξυρισμένα κεφάλια, έψαχνα μάτια να δω κάποιο γνωστό πρόσωπο. Ήμουν έτοιμος να εμπιστευτώ σε οποιονδήποτε μου ενέπνεε εμπιστοσύνη ένα μήνυμα για την αντιπροσωπεία του Ερυθρού Σταυρού ή την ελβετική πρεσβεία, όμως πιθανώς η ιδιότητα των συνοδών μου να ήταν εύκολα αναγνωρίσιμη, καθώς το τραπέζι που καθόμασταν παραμένει άδειο.

Ένας αστυνομικός σηκώνεται, κάνει νεύμα στον άλλο να με προσέχει και μου λέει ότι πάει να τηλεφωνήσει στους ανωτέρους του για να μάθει πού πρέπει να με πάνε. Η αντίδρασή μου ήταν ξαφνική. Παίρνω το ύφος του αγανακτισμένου και χτυπάω το χέρι στο τραπέζι.

«Τι εννοείτε όταν λέτε ότι δεν ξέρετε πού πρέπει να με πάτε; Μα στο ξενοδοχείο Eden φυσικά, εκεί όπου μου έχουν κρατήσει δωμάτιο! Πείτε στους ανωτέρους σας ότι πριν από την επίσκεψή μας εκεί, επιθυμώ να πάρω ένα μπάνιο και να ξυριστώ. Δεν έχετε παρά να με συνοδέψετε. Έπειτα μπορείτε να μου κάνετε ό,τι θέλετε».

Οι γείτονες μας κοιτάνε περίεργα. Ο αστυνομικός πήρε ένα καλοσυνάτο ύφος και μου είπε ότι θα κάνει ό,τι είναι δυνατόν για να είμαι ευχαριστημένος. Στην πραγματικότητα, είχα θυμηθεί σωστά ότι ο επικεφαλής της αντιπροσωπείας του Βερολίνου, ο Roland Marti —πρώην αναπληρωτής μου στην Ισπανία— βρίσκεται επίσης στο ξενοδοχείο Eden. Θα πρέπει να είχε παραξενευτεί που δε με είδε να φτάνω την προηγούμενη με το αεροπλάνο από τη Ζυρίχη. Εάν είχε

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

τηλεφωνήσει στη Γενεύη, σίγουρα θα του είχαν επιβεβαιώσει την αναχώρησή μου και, ακόμα κι αν δεν μπορέσω να έρθω σε απευθείας επαφή μαζί του, το πέρασμά μου από το ξενοδοχείο σίγουρα δε θα περάσει απαρατήρητο.

Μισή ώρα αργότερα, ο αστυνομικός με ενημερώνει ότι το αίτημά μου έγινε δεκτό. Τι ανακούφιση! Το αυτοκίνητο της αστυνομίας κινείται στους δρόμους του Βερολίνου.

Όταν φτάσαμε στο λόμπι του ξενοδοχείου, ο ένας αστυνομικός με άφησε και στράφηκα με τον άλλον προς τη ρεσεψιόν. Ο υπάλληλος με αναγνώρισε αμέσως και έσπευσε να με ρωτήσει πώς ήταν το ταξίδι μου.

«Ganz gut⁴⁴», είπα, ρίχνοντας ένα ειρωνικό βλέμμα στον φύλακα-άγγελό μου. Έχει κρατήσει κάποιο δωμάτιο για εμένα ο Dr. Marti;

«Το 573, κύριε. Εκείνος βρίσκεται στο 553».

Άρα ήμασταν και οι δύο στον πέμπτο όροφο.

Βγαίνοντας από το ασανσέρ, αφήνω τον αστυνομικό να προχωρήσει στον διάδρομο για να ψάξω τους αριθμούς των δωματίων. Κατά τύχη περάσαμε μπροστά από το 553. Η καρδιά μου τώρα χτυπάει λίγο πιο δυνατά. Ο συνοδός μου βρίσκεται λίγα μέτρα πιο μπροστά. Πριν προλάβει να γυρίσει, ανοίγω απότομα την πόρτα του Marti.

«Γεια σου, Roland!»

«Γεια σου, Marcel».

Ο Marti δακτυλογραφεί στη γραφομηχανή μπροστά στο παράθυρο. Περπατάω προς το μέρος του, όμως ο αστυνομικός με αρπάζει από το μπράτσο. Ο Marti βλέπει τη χειρονομία και ξαφνιάζεται.

«Συνοδεύεσαι, Marcel;»

«Ναι, από την Γκεστάπο! Ενημέρωσε αμέσως το Υπουργείο Εξωτερικών».

Ημαστε ήδη στον διάδρομο και ο αστυνομικός, έξαλλος, σπεύδει να κλείσει μπροστά μου την πόρτα του 573. Δε με νοιάζει, εγώ είμαι ήρεμος. Τώρα πλέον κάποιος θα ασχοληθεί μαζί μου.

Ένα καλό μπάνιο είναι ανακουφιστικό μετά από όλες αυτές τις συγκινήσεις. Τα ρολά βουτύρου και ο καφές με γάλα που μου έφεραν κατάφεραν αμέσως να με συνεφέρουν.

Στο δωμάτιο ήρθαν άλλοι δύο αστυνομικοί για να βρουν τον συνάδελφό τους στη Στουτγάρδη. Με κοιτάζουν την ώρα που ντύνομαι και ξαφνικά τινάζονται πάνω όταν ο Dr. Marti ανοίγει την πόρτα, συνοδευόμενος

⁴⁴ «Αρκετά καλό».

από έναν αξιωματικό του Υπουργείου Εξωτερικών, ο οποίος είχε έρθει τρέχοντας μετά το τηλεφώνημά του. Αυτός ο νεαρός διπλωμάτης, τον οποίο γνωρίζω καλά, μου ζητάει συγγνώμη για την αδιανόητη σύλληψή μου. Με διαβεβαιώνει ότι όλα θα διευθετηθούν και βγαίνει έξω στον διάδρομο με κάποιον, ο οποίος πρέπει να ήταν ο επικεφαλής των αστυνομικών. Βρίσκω τον χρόνο να διηγηθώ την ιστορία μου στον Dr. Martí προτού γυρίσουν και οι δύο, οι οποίοι συζητούσαν έντονα και ανέφεραν συχνά το όνομα της οδού Prinz Albertstrasse. Καταλαβαίνω ότι ο αστυνομικός θέλει να με οδηγήσει στο κέντρο της Γκεστάπο και ότι ο διπλωμάτης φέρνει αντιρρήσεις, αλλά τελικά θα λυγίσει στην παντοδυναμία του πράκτορα του Χίμλερ. Του επιτρέπεται μονάχα να με συνοδεύει, δεν ισχύει όμως το ίδιο και για τον Martí.

Φύγαμε για την Prinz Albertstrasse και φροντίζω να μην ξεχάσω τη διπλωματική αλληλογραφία, την οποία δεν είχα αφήσει καθόλου από τα χέρια μου από τη χθεσινή μέρα. Η πόρτα ανοίγει και μας αρπάζει ένας στρατός από αξιωματικούς με πολιτικά αλλά και με στολές. Τα κάγκελα ανοίγουν αυτόματα περνάμε στους ατελείωτους διαδρόμους, όπου παντού είναι στοιβαγμένοι πράσινοι φάκελοι. Περιμένουμε μερικά λεπτά σε έναν προθάλαμο και, μη γνωρίζοντας τι επρόκειτο να συμβεί, σκέφτομαι πολύ σοβαρά να εμπιστευθώ την αλληλογραφία της πρεσβείας στον εκπρόσωπο του Υπουργείου Εξωτερικών. Τελικά με οδήγησαν μόνο μου στο γραφείο του Oberkriminalkommissar⁴⁵ Fisher.

«Guten Morgen».

Ο Fisher σηκώθηκε και έκανε μια ξερή χειραψία. Είχε μπλε μάτια και το ερευνητικό και ψυχρό βλέμμα του ναζί αστυνομικού. Εγώ πρέπει να ήμουν αρκετά χλωμός, αλλά αποφασισμένος να διατηρήσω τον αυτοέλεγχό μου.

Μου έδειξε την καρέκλα που βρισκόταν μπροστά από το γραφείο του. Στα αριστερά μου στεκόταν ο αστυνομικός που είχα ξανασυναντήσει στο ξενοδοχείο Eden και, πίσω από τη γραφομηχανή του, ένας νεαρός στενογράφος ετοιμαζόταν να καταγράψει την ανάκρισή μου.

Το κάνει σίγουρα για τους τύπους όταν ο Fisher μου ζητάει το βιογραφικό μου. Από τον ογκώδη φάκελο που βλέπω δίπλα του και γράφει πάνω το όνομά μου, είμαι σίγουρος ότι έχει αρκετές πληροφορίες για όλες τις δραστηριότητές μου κατά το παρελθόν. Ο φάκελος πρέπει να είχε εμπλουτιστεί ιδιαίτερα με αρκετά έγγραφα από τις αποστολές μου στην Ισπανία, καθώς μετά από λίγο αναφέρθηκε σε αυτές. Ωστόσο, η πρώτη ερώτηση που μου έκανε, με έφερε σε αμηχανία.

⁴⁵ Επικεφαλής της Γκεστάπο.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

«Herr Doktor, γνωρίζετε Γάλλους αξιωματικούς στη Γενεύη;»

«Ναι φυσικά... αρκετούς».

«Δώστε μου τα ονόματα».

Ο τόνος του έγινε πιο αυταρχικός. Παραθέτω κάποια ονόματα αλλά αυτό το όνομα που έψαχνε ο Fisher δεν πρέπει να ήταν ανάμεσά τους, διότι συνεχίζει να διατηρεί τον ανακριτικό του τόνο. Μου πρόσφερε ένα τσιγάρο και το άναψα.

«Ελάτε... κάντε μια προσπάθεια. Ένας Γάλλος αξιωματικός που πρέπει να τον είχατε συναντήσει με τους Κόκκινους της Ισπανίας».

Ξαφνικά κατάλαβα περί τίνος επρόκειτο. Εννοούσε τον συνταγματάρχη Bach στον οποίο η Κοινωνία των Εθνών είχε αναθέσει να οργανώσει την έξοδο των Διεθνών Ταξιαρχιών από την Ισπανία. Αλλά τι διάολο; Τι σχέση θα μπορούσε να έχει ο Bach στην ιστορία αυτή; Ναι, θυμάμαι να τον έχω γνωρίσει στη Γενεύη στην αρχή του πολέμου. Αισθάνομαι ότι ο Fisher προσπαθεί να διαβάσει το μυαλό μου και νιώθω μία αόριστη ανησυχία, καθώς με τον Bach μιλούσαμε πάντοτε ελεύθερα και μου φαίνεται ότι καμία από τις κουβέντες μας δεν περιείχε κάτι που να μας έθετε σε κίνδυνο». Είναι η σειρά μου να του προσφέρω ένα τσιγάρο. Αυτό με βοηθάει να ανακτήσω την ψυχραιμία μου. Τα χέρια μου δεν τρέμουν δίνοντας τη θήκη με τα τσιγάρα, κάτι που φαίνεται να παρατήρησε το διαπεραστικό βλέμμα του Fisher.

«Λοιπόν, θυμόσαστε τώρα τον συνταγματάρχη Bach;»

Με ρωτάει σαν να το είχε διαβάσει στα μάτια μου. Ήταν ανώφελο να αρνηθώ. Απεχθάνομαι το ψέμα.

«Ναι, θυμάμαι ότι είχαμε φάει μαζί ένα βράδυ στη Γενεύη».

Ο Oberkriminalkommissar δεν μπορεί να κρύψει την ικανοποίησή του. Αμέσως τράβηξε από τον φάκελο ένα γράμμα γραμμένο στα γαλλικά και άρχισε να το διαβάζει αργά:

«Στρατηγέ μου

Συνάντησα πρόσφατα έναν από τους φίλους μου, μία διεθνή και ευρέως γνωστή προσωπικότητα που επέστρεψε από τη Γερμανία. Νομίζει ότι οι Γερμανοί έχουν σημαντικά αποθέματα τοξικών αερίων, με τα οποία θα μπορούσαν εύκολα να δηλητηριάσουν όλο το Παρίσι...»

Ο Fisher με κοιτάζει κατάματα.

«Αυτό το γράμμα το υπογράφει ο συνταγματάρχης Bach. Σας θυμίζει τίποτα; Κάποια συζήτηση;»

Ξέρω ότι το βράδυ που συνάντησα τον Bach θίξαμε αυτό το θέμα,

αλλά δεν ήμασταν μόνοι. Σε αυτό το δείπνο, πήραν μέρος στη συζήτηση και άλλα άτομα που φαίνονταν πολύ πιο ενημερωμένα από μένα. Ωστόσο, δεν έχω καμία όρεξη να τους κατηγορήσω· και, κυρίως, θέλω να αποφύγω να ξεστομίσω το παραμικρό επιχείρημα που θα μπορούσε στο μέλλον να χρησιμοποιηθεί κατά του συνταγματάρχη Bach.

«Αν συζητήσαμε αυτή την υπόθεση», είπα, «το μόνο που κάναμε ήταν να σχολιάσουμε πληροφορίες που είχαν δημοσιευτεί σε όλα τα στρατιωτικά και τεχνικά εγχειρίδια της τότε περιόδου. Τίποτε από όλα αυτά που είδα στη Γερμανία κατά τη διάρκεια των αποστολών μου δε θα μπορούσε να μου επιβεβαιώσει κάτι για το οποίο όλος ο κόσμος φοβόταν πριν ακόμα η Γερμανία μπει στον πόλεμο». Ξέχασα συνειδητά τα μπουκαλάρια με αέριο μουστάρδας που μου είχαν δείξει στα υπόγεια του φρουρίου Pilsudski... Και προσθέτω: «Γιατί δίνετε τόση σημασία σε αυτό το γράμμα;»

«Απευθύνεται στον στρατηγό Gamelin, ανώτατο διοικητή του γαλλικού στρατού.»

«Σε τι αφορά εμένα αυτό;»

«Σε αυτό, κύριε αντιπρόσωπε· στο ότι υπάρχει ένα δεύτερο γράμμα...»

Ο Fisher προχώρησε τη διαδικασία με μεγάλη επιδεξιότητα. Ξανανοίγει τον φάκελο και διαβάζει ξεχωριστά μία-μία τις λέξεις:

«Στρατηγέ μου,

Η προσωπικότητα στην οποία αναφέρθηκα στο προηγούμενο γράμμα μου είναι ο Dr. Marcel Junod, αντιπρόσωπος της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού στη Γερμανία. Σας παρακαλώ να καταστρέψετε αυτό το δεύτερο γράμμα μετά την παραλαβή του.

Υπογραφή: Συνταγματάρχης BACH»

Έπειτα γίνεται πιο συγκεκριμένος, επιδεικνύοντας ένα έντονο αίσθημα περηφάνιας.

«Βρήκαμε αυτά τα δύο γράμματα μαζί με όλα τα απαραίτητα έγγραφα του Γαλλικού Γενικού Επιτελείου σε ένα τρένο του ανώτατου αρχηγείου (G.Q.G.) που πήραμε από τον ποταμό Λίγηρα.

Αυτή τη διευκρίνιση ακολούθησε μια ολιγόλεπτη σιωπή, την οποία περίμεναν με κάποιο τρόπο να διακόψω.

«Κύριε», λέω όσο πιο ήρεμα μπορώ, «ο ρόλος ενός αντιπροσώπου της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού είναι δύσκολος. Βλέπει πολλά πράγματα, πηγαίνει από τη μία χώρα στην άλλη, περνάει τα σύνορα τη στιγμή που οι υπήκοοι των εμπόλεμων χωρών δεν μπορούν να το κάνουν. Γνωρίζει καλά αυτό που συμβαίνει στα δύο στρατόπεδα.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Μέσα από τις έρευνές του και τις σχέσεις του με τις στρατιωτικές αρχές μαθαίνει πολλά πράγματα, ακόμα και πράγματα άσχετα προς την αποστολή του, τα οποία όμως θα ενδιέφεραν πολύ τον αντίπαλο. Από την αρχή των εχθροπραξιών έχω κάνει τέσσερα ταξίδια στη Γερμανία, πέρασα πολλές εβδομάδες στο Βερολίνο, στο Αμβούργο, στο Μόναχο... Έχω πάει στη Βαρσοβία, στο Όσλο, στην Αθήνα, στο Παρίσι και στο Μπορντώ. Επίσης, ήμουν στη Γενεύη, στη Στοκχόλμη, στη Λισαβόνα, και στο Λονδίνο... Και παρ' όλα αυτά, η καλύτερη επιβράβευση που μπορείτε να μου δώσετε, μετά από όλον αυτόν τον καιρό, είναι να μου προσάπτετε τα κουτσομπολιά που κυκλοφορούσαν πριν από δύο χρόνια και τα οποία θα μπορούσε να είχε δημοσιεύσει εκείνη την εποχή οποιαδήποτε εφημερίδα των Συμμάχων».

Ήμουν πολύ σίγουρος για τον εαυτό μου εκείνη τη στιγμή για να τα έχω αναφέρει όλα αυτά με τόσο σταθερό τόνο. Ο Fischer φαινόταν να γνωρίζει αρκετά καλά ότι στο τέλος οι κατηγορίες του θα λειτουργήσουν προς όφελός μου, αλλά δεν ομολογεί ακόμα ότι έχασε.

«Δε σας πιστεύω. Γνωρίζουμε τον συνταγματάρχη Bach. Εάν έστειλε τις πληροφορίες αυτές στο Γαλλικό Γενικό Επιτελείο, είναι επειδή έκανε τη δουλειά του».

«Αυτό είναι βέβαιο. Και εσείς τη δική σας».

Κοιτάω λοιπόν προσεκτικά τον Oberkriminalcommissar και συμπληρώνω αυστηρά:

«Καταλαβαίνω τι σκέφτεστε. Πιστεύετε ότι ανήκω στη στρατιωτική υπηρεσία πληροφοριών!» Και συνεχίζω: «Εάν πιστεύετε κάτι τέτοιο, τότε η Γκεστάπο σας δεν αξίζει πολλά, διότι εγώ δεν ανήκω στην υπηρεσία πληροφοριών!»

Το χαμόγελο επέστρεψε στο πρόσωπο του Fischer. Μιλάμε πια πιο απλά, και καταλήγει με το να σβήσει όλες τις υποψίες από το μυαλό του, επιστώντας μου την προσοχή στους κινδύνους που επιφυλάσσουν οι συζητήσεις που κάνω στην Ελβετία κάθε φορά που επιστρέφω από αποστολή. Δέχομαι την άποψή του και λέω ότι θα θεωρήσω το γεγονός ως ένα καλό μάθημα.

Το μέλλον μου δείχνει ότι το μάθημα δε χρειάστηκε μόνο σ' εμένα. Στη διάρκεια όλων των αποστολών που θα με φέρουν στη Γερμανία, στο πέρασμά μου από τα σύνορα ή στη διαμονή μου σε κατεχόμενες χώρες, δε θα χρειαστεί ποτέ ξανά να επισύρω την προσοχή της ανήσυχης Γκεστάπο.

Στον γυρισμό μου στο ξενοδοχείο *Eden*, ο Marti με καλωσόρισε με ένα μεγάλο χαμόγελο.

«Σε άφησαν ελεύθερο!»

ΦΡΟΥΡΙΟ ΚΑΙ ΦΥΛΑΚΗ

«Ναι, παλιόφιλε... Αυτό να μας μάθει να προσέχουμε τα μυστικά μας, ακόμα και τα πιο ακίνδυνα... Τα λόγια μας, μερικές φορές, μπορεί να κάνουν παράξενες «βόλτες» πριν καταλήξουν στο γραφείο ενός αστυνομικού».

Οι τρεις συνεργάτες του Marti στην αντιπροσωπεία μας στο Βερολίνο, ο Rubli, ο Descoeudres και ο Schirmer, δε μου έκαναν καμία ερώτηση. Στράφηκα προς το μέρος τους:

«Λοιπόν, ας στρωθούμε στη δουλειά τώρα».

Αυτή η δουλειά είναι σε μια Ευρώπη πολιορκημένη, κατεχόμενη, κατακτημένη· μια φυλακισμένη Ευρώπη, όπου εκατομμύρια άνθρωποι ζουν μέσα σε στρατόπεδα, ανάμεσα στα καινούρια σύνορα που δημιουργήθηκαν από τον πόλεμο, μέσα σε ζώνες αδιάβατες, αδιαπέραστες από τα συρματοπλέγματα, τα όρια των οποίων ποικίλλουν ανάλογα με το πεδίο της μάχης, δημιουργώντας έτσι μια ήπειρο σαν φρούριο, μια ήπειρο σαν φυλακή.

Η Γερμανία έφτασε στο αποκορύφωμα της κυριαρχίας της: στον Βορρά το Όσλο, στον Νότο το Ελ Αλαμείν, στη Δύση το Μπιαρίτζ στην Ανατολή το Stalingrad. Μέσα σε αυτό το τετράγωνο, είκοσι λαοί αντιστέκονται στον ζυγό. Από τις δέκα Οκτωβρίου η Βέρμαχτ βρίσκεται ακινητοποιημένη μπροστά από τη Μόσχα. Το αμερικανικό υλικό φθάνει στη Μόσχα από την Τεχεράνη και το Βλαδιβοστόκ: τα αγγλικά τανκς αποβιβάζονται στο Μούρμανσκ και ήδη έχει υψωθεί, κάτω από τις μπότες των κατακτητών, η μεγάλη ελπίδα της Αντίστασης.

Συγχρόνως ο πληθυσμός βλέπει τα βάσανά του να μεγαλώνουν. Η Νορβηγία, η Γαλλία, το Βέλγιο, η Ολλανδία και η Γιουγκοσλαβία περνούσαν έναν βαρύ χειμώνα. Η Πολωνία έγινε γερμανική επαρχία και παραδόθηκε στο έλεος του κυβερνήτη της.

«Poland existiert nicht mehr⁴⁶», μου είπε ο συνταγματάρχης Dibowski, του υπουργείου Υγείας της Γερμανίας όταν απαίτησα τον επαναπατρισμό των σοβαρά τραυματισμένων Πολωνών.

Σχεδόν όλα τα πλούτη αυτής της χώρας έχουν καταστραφεί από τον πόλεμο, τους βομβαρδισμούς ή συνειδητά από τους κατοίκους, για να μην αφήσουν τίποτα στον κατακτητή. Τα υπόλοιπα ήταν λεηλατημένα. Η Ελλάδα δεν ήταν η μόνη που γνώρισε τι θα πει πείνα...

Η πείνα είναι επίσης ο τρόμος των εκατομμυρίων φυλακισμένων. Είναι τόσοι πολλοί, που ο Oberkommando της Βέρμαχτ δε βρίσκει να τους απαραίτητους στρατώνες για να τους στεγάσει: 1.200.000 Γάλλοι,

⁴⁶ «Η Πολωνία δεν υπάρχει πια».

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

70.000 Βρετανοί, 80.000 Γιουγκοσλάβοι σε 23 Wehkreisen και σε 80.000 Arbeitskommandos⁴⁷. Η τεράστια πορεία των σκελετωμένων από την πείνα Ρώσων αιχμαλώτων –τρία ή τέσσερα εκατομμύρια, λένε οι Γερμανοί– σέρνονταν ανάμεσα στην Ουκρανία και στη Λευκορωσία. Μόνο 800.000 κατάφεραν να φτάσουν στη Γερμανία.

Παντού είχαν ξεκινήσει οι απελάσεις. Το Μπούχενβαλντ και το Νταχάου δεν ήταν πια αρκετά μεγάλα. „Δημιουργούν το Μπέλζεν, το Μαουτχάουζεν και όλα τα άλλα που αγνοούμε...

Αυτό είναι λοιπόν το άθροισμα όλων αυτών των καταπιεσμένων όντων, από τους οποίους μερικοί έχουν φτάσει στον πάτο της παρακμής και είναι καθήκον της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού να τους βοηθήσει και να τους προστατέψει μέσα στα πλαίσια των μέσων και των δυνατοτήτων που έχει στη διάθεσή της.

Χωρίς αμφιβολία, είναι σκόπιμο να θυμηθούμε ότι ούτε αυτά τα μέσα αλλά ούτε και αυτές οι δυνατότητες δεν εξαρτώνται από την καλή της θέληση.

Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού δεν έχει τίποτα στην κατοχή της. Δίνει μόνο ό,τι λαμβάνει. Και μόνο σε αυτούς που της έχουν επιτρέψει να πηγαίνει.

Κατά τη διάρκεια των δύο πρώτων χρόνων του πολέμου, η ποσότητα των κεφαλαίων και της αρωγής σε είδος –τρόφιμα και ρούχα– δε σταματούσε να αυξάνεται. Για τους 400.000 τόνους εμπορευμάτων που μετέφεραν τα πλοία του Ερυθρού Σταυρού χρειάστηκε ένα μεγάλο μέρος των 35 εκατομμυρίων ελβετικών φράγκων που τέθηκαν στη διάθεση της Επιτροπής. Το μισό ποσό ήταν από τα εμπόλεμα μέρη και το άλλο μισό από τις οργανωμένες φιλανθρωπίες των πόλεων και των χωριών της Ελβετίας.

Η μικρή βίλα Moynier είδε να διογκώνονται τόσο σημαντικά αυτές οι υπηρεσίες, που δύο μεγάλα ξενοδοχεία της Γενεύης και ολόκληρο το Palais Electoral μετά βίας τις χωρούσαν. Στη Ζυρίχη, τη Λοζάνη, τη Βέρνη και τη Βασιλεία, οι εθελοντές συνεργάτες, οι οποίοι διασφαλίζουν την καταμέτρηση της αλληλογραφίας των αιχμαλώτων πολέμου, αυξάνουν στις 3.500 τον αριθμό των εργαζομένων στη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού στην Ελβετία.

Στη στρατιωτική ορολογία, αυτό που μας κάνει να σκεφτόμαστε σαν ένα μέτωπο αυτή τη μόνιμη μάχη –συχνά τόσο επικίνδυνη και μερικές φορές θανάσιμη– που διεξάγεται για όλα τα θύματα του πολέμου είναι οι «υπηρεσίες υποστήριξης».

⁴⁷ Στρατόπεδα εργασίας.

Αλλά πόσοι είναι οι μαχητές στην πρώτη γραμμή του πολέμου;

Έπειτα από απίστευτες προσπάθειες, η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού κατάφερε να επισκεφθούν τα στρατόπεδα στη Γερμανία πέντε με έξι αντιπρόσωποί της. Ο έβδομος είναι στην Αθήνα όπου η αντιπροσωπεία υποστηρίζεται από μία Ελβετοσουηδική Επιτροπή. Στο Βελιγράδι, οι Γερμανοί επιτρέπουν έναν μόνο εκπρόσωπο που φέρει τον τίτλο του ανταποκριτή. Το ίδιο συμβαίνει και στο Παρίσι, αλλά σε όλα τα άλλα κατεχόμενα εδάφη κανένας μόνιμος αντιπρόσωπος δε γίνεται δεκτός.

Είμαστε λοιπόν οχτώ ή εννέα άνθρωποι στο σύνολο, οχτώ ή εννέα Ελβετοί, με πεδίο δράσης ολόκληρη την Ευρώπη. Και πόσο εύθραυστο μπορεί να είναι αυτό το δικαίωμα της παρουσίας μας...

Είναι σίγουρο ότι αυτοί που περιμένουν από εμάς μία παρέμβαση πάντα νικηφόρα, σε αναλογία με τις φρίκες που αφηνιάζουν, με τα βάσανα που συγκλονίζουν τον κόσμο ολόκληρο, αυτοί που περιμένουν ότι εμείς πάντα θα αντιστεκόμαστε με τη φωνή του οίκτου ή απλώς του δικαίου, και που πιστεύουν ότι είμαστε οπλισμένοι για να το πετύχουμε αυτό, πόσο πρόκειται να εκπλαγούν με αυτόν τον ασήμαντο αριθμό!

Στη Σύμβαση της Γενεύης του 1929 «περί μεταχείρισεως των αιχμαλώτων πολέμου», το όνομα της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού αναφέρεται σε μία μόνο φράση. Αναφέρεται στην πραγματικότητα στο άρθρο 88: *«Οι ανωτέρω διατάξεις δεν αντιτίθενται στην ανθρωπιστική δράση που μπορεί να αναπτύξει η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού για την προστασία των αιχμαλώτων πολέμου με τη συναίνεση των μετεχόντων εμπολέμων»*.

Αυτή η συναίνεση μας έχει δοθεί εν μέρει από το Βερολίνο, καθώς οι υπόλοιποι αντιπρόσωποί μας βρίσκονται από την πλευρά των εχθρών, στο Λονδίνο, στην Ουάσιγκτον, στην Αφρική ή στην Άπω Ανατολή, όπου προσφέρουν ισοδύναμη βοήθεια στους αιχμαλώτους του Άξονα. Το πλαίσιο της δράσης μας είναι λοιπόν αυστηρά οριοθετημένο από το κείμενο της σύμβασης πάνω στην οποία και στηριζόμαστε – αναφέρεται στους αιχμαλώτους πολέμου και μόνο σε αυτούς.

Μήπως εννοεί ότι όλοι οι αιχμάλωτοι πολέμου δικαιούνται την επέμβασή μας; Όχι, καθόλου. Αυτό είναι δικαίωμα μόνο των χωρών που έχουν υπογράψει τη σύμβαση.

Η Ε.Σ.Σ.Δ. δεν το έκανε. Όσο η Γερμανία χρησιμοποιεί το δικαίωμά της να μας απαγορεύει την είσοδο στα στρατόπεδα των αιχμαλώτων Σοβιετικών τόσο η Ε.Σ.Σ.Δ. δε μας ανοίγει τις πόρτες των στρατοπέδων με τους αιχμαλώτους Γερμανούς.

Αναλογιζόμενος έτσι τα προκαθορισμένα όρια που υιοθετούσαμε

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

αυστηρά στις προσεγγίσεις μας, θυμάμαι εκείνη την ημέρα που για πρώτη φορά πριν από επτά χρόνια, την προηγούμενη μέρα της αποχώρησής μου για την Αιθιοπία γνώρισα τον Sydney Brown μέσα στη βιβλιοθήκη της βίλας Moynier. Μου είχε πει αυτές τις λέξεις που μου είχαν κινήσει το ενδιαφέρον:

«Υπάρχουν τα κείμενα του Ερυθρού Σταυρού, όμως υπάρχει κυρίως το πνεύμα...»

Είναι αυτό ακριβώς το πνεύμα που μας ωθεί να πετύχουμε το ακατόρθωτο, να προσπαθούμε να διευρύνουμε χωρίς σταματημό τα πλαίσια που μας επιβάλλουν, ενώ οι αντίπαλες δυνάμεις τείνουν να μας ωθούν συνεχώς προς τα πίσω.

«Ας στρωθούμε στη δουλειά!»

Για τον Marti, για τον Rubli, για τον Descoeudres, για τον Schirmer όπως και για μένα σήμαινε αυτό: «Τι μπορούμε να επιχειρήσουμε που θα μας επιτρέψει να πάμε πιο μακριά, να βοηθήσουμε περισσότερα από αυτά τα εγκαταλειμμένα όντα, τα οποία τα συρματοπλέγματα των στρατοπέδων έχουν αποκόψει από τον κόσμο;»

Μέσα σε αυτό το μικρό δωμάτιο του ξενοδοχείου Eden όπου βρίσκεται το μοναδικό μας γραφείο στο Βερολίνο —το μεγάλο σπίτι της οδού Ballenstedstrasse θα το αποκτήσουμε αρκετά αργότερα— είμαστε πέντε άνθρωποι που στεκόμαστε πάνω από τον τεράστιο χάρτη της Γερμανίας και των κατεχόμενων χωρών. Με μικρούς κόκκινους σταυρούς σηματοδότημε την τοποθεσία των στρατοπέδων *Oflags*, *Stalags* όπου μας επιτρέπεται η είσοδος. Αλλά εκεί βλέπουμε κυρίως αυτά τα βασανιστικά κενά: τα ρωσικά στρατόπεδα που δεν εμφανίζονται καθόλου, μερικά πολωνικά στρατόπεδα που δεν εμφανίζονται πια με το πρόσχημα ότι οι αιχμάλωτοι έχουν γίνει εθελοντές εργαζόμενοι και τέλος αυτά τα καταραμένα μέρη για τα οποία μπορούμε να εικάσουμε μετά βίας το τρομακτικό αυτό μυστήριο, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης.

«Τρία εκατομμύρια δελτία», μου λέει με περηφάνια ο Herr Major Bourwieg, την ώρα που έμπαινα στους ατελειώτους διαδρόμους του παλιού σχολείου όπου τώρα στεγαζόταν το καλοδιατηρημένο Μητρώο της Βέρμαχτ.

Δίπλα στους στρατιώτες του γερμανικού στρατού είναι συγκεντρωμένα όλα τα ονόματα αυτών που έχει φυλακίσει στα στρατόπεδα.

Ο Herr Major Bourwieg είναι ο ανώτατος τεχνικός του Γραφείου για Υποθέσεις Αιχμαλώτων Πολέμου. Ψηλός, καλοξυρισμένος και ευθυτενής, είναι περήφανος για δύο πράγματα: τους τρεις γιους του, δύο από τους οποίους μάχονται στο Ανατολικό μέτωπο, και τα δελτία του.

Μου επέτρεψε να «επισκεφθώ» το γράμμα «Α». Καταλαμβάνει έναν ολόκληρο όροφο. Οι κυλιόμενες σκάλες σου επιτρέπουν να έχεις πρόσβαση και στα επάνω ράφια και η μέθοδος ταξινόμησης είναι τόσο τέλεια που η αναζήτηση ενός αιχμαλώτου πολέμου που βρίσκεται εξόριστος στην πιο απομακρυσμένη Kommando παίρνει μόνο μερικά λεπτά.

Δύο χρόνια αργότερα θα ξαναέβλεπα τον Herr Major Bourwie. Τα μαλλιά του θα ήταν γκρίζα και η πλάτη του καμπουριασμένη. Πάνω στο τραπέζι φωτογραφίες από δύο όμορφα ένστολα αγόρια. Τις παίρνει στα χέρια του με δάκρυα στα μάτια για να μου πει, με όποια πληγωμένη περηφάνια τού έχει απομείνει, πώς οι Γερμανοί αξιωματικοί ξέρουν να πεθαίνουν στο όνομα του τρίτου Ράιχ... Τρία χρόνια μετά δε θα έμενε τίποτα πια από τα δελτία του παρά μόνο οι στάχτες στον άνεμο...

Στο διπλανό γραφείο, ο Ταγματάρχης Breyer είναι ο διευθυντής των στρατοπέδων. Είναι ένας μικροσκοπικός ανθρωπάκος, στρογγυλός σαν μπάλα, με μάτια λαμπερά και έξυπνα, πάντα σε εγρήγορση. Φαίνεται καλή ψυχή που κρύβει τον τυπικό δυναμισμό του Γερμανού.

Με ενημερώνει λοιπόν μια μέρα, με βαθιά σύγχυση, για ένα σοβαρό πρόβλημα που κουβαλούσε στη συνείδησή του.

«Ach, diese Engländer! Γίνονται όλο και πιο απείθαρχοι. Σκεφτείτε λοιπόν, Herr Doctor, ότι μόλις μου είπαν ότι στο στρατόπεδο Doessel αρνήθηκαν μήλα αρίστης ποιότητας. Τα δώσανε να τα φάνε τα γουρούνια και εκείνα ψόφησαν! Ο κτηνίατρος διαπίστωσε ότι οι Άγγλοι είχαν τοποθετήσει μέσα στα μήλα λεπίδες ξυραφιού. Αχ, φριχτή ιστορία... Τι να κάνω;»

«Χμ! Μου φαίνεται περίεργο. Είστε σίγουρος για τα γεγονότα;»

Έχω ακόμα στη μνήμη μου την αναφορά του αντιπροσώπου μας που πέρασε από αυτό το στρατόπεδο, πριν από δύο ή τρεις μήνες. Ο ίδιος φαίνεται να πιστεύει ότι και οι Άγγλοι έχουν από την πλευρά τους κάποια παράπονα να υποβάλουν. Το στρατόπεδο είχε έλλειψη χώρου και οι αξιωματικοί ήταν υπεράριθμοι...

«Ναι, ναι, τα γνωρίζουμε όλα αυτά... Αλλά τα μήλα... Καταλαβαίνετε ότι δεν μπορούμε να παραδεχθούμε μια τόσο ανόητη απόπειρα. Πρέπει να πάρουμε πιο σκληρά μέτρα. Παρ' όλα αυτά, θα πάω εκεί ο ίδιος και θα κάνω την έρευνά μου».

«Θα μου επιτρέψετε να σας συνοδέψω;»

«Θα σας το πρότεινα και εγώ».

Την επόμενη μέρα, το τρένο από το Βερολίνο μάς πήγε στο Κάσσελ. Στον σταθμό μάς περίμεναν αξιωματικοί με αυτοκίνητα. Φορούσαν

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

μάλλινα γάντια, προστατευτικά προσωπίδα, και έγερναν ελαφρά με μια απότομη κλίση του στήθους. Οι στολές ήταν καθαρές, αλλά το ύφασμα φθαρμένο. Ο καθένας μας έκανε χειρονομία ευγένειας. Η φήμη μου ως του παλαιότερου αντιπροσώπου στη Γερμανία, οι αναμνήσεις που ίσως είχαν αφήσει στους πιλότους της Luftwaffe οι ανταλλαγές ομήρων στην Ισπανία, μου δίνουν κάποιο κύρος και αξιώνουν τον σεβασμό αυτών των κυρίων.

Πολλοί από τους αξιωματικούς είναι παλιοί αιχμάλωτοι του πολέμου 1914-1918. Θυμούνται ότι οι αντιπρόσωποι του Ερυθρού Σταυρού τους επισκέπτονταν ήδη από τότε, παρόλο που δεν υπήρχε ακόμα η Σύμβαση της Γενεύης για τη μεταχείριση των αιχμαλώτων πολέμου. Κάποιος μας διηγείται με συγκίνηση πώς τον υποδέχτηκαν στην αποθήκη του Ερυθρού Σταυρού στη Ρίγα, μετά από 500 χλμ. περπάτημα μέσω της Ρωσίας.

Διασχίσαμε μία χώρα με λόφους και δάση και φτάσαμε στο Doessel. Η μέρα ξημέρωσε μ' έναν γκριζο ουρανό. Ένα μικρό διαπεραστικό αεράκι φύσηξε τον σβέρκο μου. Σηκώνω τον γιακά στο παλτό μου και βάζω την τσάντα μου που ήταν γεμάτη από χαρτιά, κάτω από τη μασχάλη. Για μία ακόμη φορά, με διαπέρασε ένα ρίγος στη θέα των μεταλλικών πύργων και των φρουρών με τα ατσάλινα κράνη. Με την παραμικρή ένδειξη αναταραχής, τα πυροβόλα τους εστιάζουν αυτούς που τους ώθησε η νοσταλγία της ελευθερίας να ρισκάρουν την απόδραση. Νιώθω πάλι το ίδιο συναίσθημα αγανάκτησης και αποστροφής που με ταλαιπωρεί κάθε φορά που βλέπω ένα παγιδευμένο ζώο.

Οι Γερμανοί αξιωματικοί βιάζονται:

«Πώς θέλετε να προχωρήσετε στην επίσκεψη σας;»

Δεν τους άκουγα. Το πνεύμα μου ήταν ήδη με εκείνους που βρίσκονταν στο στρατόπεδο. Πίσω από αυτά τα συρματοπλέγματα βρίσκονται άνθρωποι σαν εμένα...

«Bitte, Herr Doctor», επιμένει ο Ταγματάρχης Brayer.

Πρέπει να επανέλθω στην επίσημη ιδιότητά μου.

«Μάλιστα, είμαι στη διάθεσή σας».

Και εκείνη τη στιγμή προχώρησε προς το μέρος μου ένας μικρός κατάξανθος ανθρώπακος, ο οποίος μου έδωσε το χέρι που ήταν μαλακό σαν το βαμβάκι και συστήθηκε: *Der Abwehr Offizier*. Μέσα στο στρατόπεδο αυτό σήμαινε ότι ήταν ο άνθρωπος των S.S. και της Γκεστάπο. Δε χαμογελάει ποτέ. Βλέπει τα πάντα. Μία λέξη του είναι καταδίκη χωρίς έφεση. Οι αναφορές του στέλλονται απευθείας στην πολιτική αστυνομία.

ΦΡΟΥΡΙΟ ΚΑΙ ΦΥΛΑΚΗ

Διασχίζουμε την είσοδο του στρατοπέδου, ανάμεσα στα δύο πλίνθινα κτίρια που στέγαζαν τη φρουρά. Οι φρουροί μάς απευθύνουν έναν τιμητικό χαιρετισμό.

Σ' έναν τεράστιο χώρο, βρίσκονται οι χαρακτηριστικοί ξύλινοι στρατώνες. Είκοσι εννιά εξυπηρετούν τη στέγαση, δύο τη σίτιση, ένας τα συμβούλια και τις συγκεντρώσεις. Πίσω από τρεις καλύβες που χρησιμοποιούνταν για το ταχυδρομείο και για τα δέματα του Ερυθρού Σταυρού ήταν τα εργαστήρια για την επισκευή των παπουτσιών και των ρούχων. Υπάρχουν 2.400 Βρετανοί, Καναδοί, Άγγλοι, Νοτιοαφρικανοί, Αυστραλοί, Νεοζηλανδοί αξιωματικοί και 473 ορντινάντσες.

Στο κέντρο του στρατοπέδου ένας μεγάλος χώρος χρησιμεύει ως γήπεδο. Το λασπωμένο έδαφος είναι γεμάτο σκουριά. Μπάλες ποδοσφαίρου, ρόπαλα κρίκετ, μπαστούνια του γκολφ, γάντια του μποξ- η Χ.Α.Ν⁴⁸ έχει ήδη περάσει από εκεί.

Μόλις άνοιξα την πόρτα του στρατώνα όπου βρίσκονταν οι «άνδρες εμπιστοσύνης», με καλωσόρισαν με χαρούμενα *good morning*. Όλοι οι αξιωματικοί στέκονται προσοχή, αλλά τα χαμόγελά τους παγώνουν. Τα βλέμματα πέφτουν πάνω στον Abwehr Offizier, ο οποίος με ακολουθεί βήμα βήμα. Γυρνώ προς το μέρος του, θεωρώντας ότι θα με αφήσει μόνο. Όμως όχι... δε φαίνεται να θέλει να καταλάβει. Έτσι κοιτάζω το ρολόι μου και του ζητάω να ξαναπεράσει σε μία ώρα. Ο S.S. εκνευρίζεται:

«Ganz unmöglich.....εντελώς αδύνατο. Πρέπει να είμαι παρόν στη συζήτηση».

«Πιστεύω, κύριε, ότι είναι παντελώς ανώφελο. Τι θα σκεπτόσασταν εσείς εάν ο αντιπρόσωπός μας στην Αγγλία έπρεπε να υποστεί την παρουσία ενός Βρετανού αξιωματικού ενώ μιλάει στους Γερμανούς αιχμαλώτους;»

Ο Abwehr Offizier διστάζει. Οι Άγγλοι παρακολουθούν το ματς με περιέργεια. Ξαφνικά ο Γερμανός αξιωματικός σημειώνει την ώρα.

«Ganz gut⁴⁹».

Χαιρετά και φεύγει.

Μόλις η πόρτα έκλεισε πίσω του, οι Άγγλοι με περιτριγύρισαν. Ο ανώτερος αξιωματικός, ο στρατηγός Somerset, μου συστήνεται.

«Είναι η πρώτη φορά που κάποιος διώχνει έξω αυτό το περιέργο ποντίκι», μου είπε με κέφι.

Κάθομαι στο τραπέζι μαζί με τους αξιωματικούς. Μου πρόσφεραν

⁴⁸ YMCA.

⁴⁹ «Πολύ καλά».

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

αγγλικά τσιγάρα, τα οποία δεν έβρισκα πια στην Ελβετία και μέσα σε μία ώρα αυτοί οι άνδρες μου μιλούσαν ελεύθερα.

Στον τοίχο, η Συνθήκη της Γενεύης, τυπωμένη στα αγγλικά, δημιουργεί έναν εντυπωσιακό πίνακα. Πάνω σε μία εταζέρα δίσκοι, ένα γραμμόφωνο, βιβλία βαλμένα στη σειρά επαβεβαιώνουν πως βρίσκομαι σε ένα από τα πιο «άνετα» στρατόπεδα της Γερμανίας. Όλες οι μορφές βοήθειας που συνέδεαν τον αιχμάλωτο με το «home, sweet home», ήταν εκεί για να μετριάσουν τη σκληρότητα της εξορίας.

Μία μόνο φορά, κατά τη διάρκεια της συζήτησης, ένας από τους αξιωματικούς τόλμησε να ρωτήσει:

«What is the news?»

Δεν επέμεινε περισσότερο μετά από την ασαφή απάντηση που του έδωσα.

Ρωτώ λοιπόν για την ιστορία με τα μήλα, η οποία τους κάνει να ξεσπάσουν στα γέλια.

«Όλο αυτό είναι χαζό», λέει ο Somerset. «Πριν από έναν μήνα η υπηρεσία διαβίωσης του στρατοπέδου μάς μοίρασε μήλα, τα οποία ήταν τελείως σάπια. Οι αξιωματικοί μας δεν τόλμησαν να αρνηθούν, απλώς τα πέταξαν μέσα σε έναν κάδο σκουπιδιών μαζί με άλλα απορρίμματα. Οι λεπίδες ξυραφιού ήταν εκεί πεταμένες, μαζί με τα άλλα αντικείμενα και αυτή είναι όλη η ιστορία. Πιστέψτε μας, εμείς δε θέλαμε να κάνουμε κακό σε αυτά τα κακόμοιρα γουρούνια».

Ένα απότομο χτύπημα ακούστηκε στην πόρτα. Ο Abwehr Offizier μπήκε χωρίς να περιμένει.

«Με συγχωρείτε. Έχει περάσει μία ώρα».

«Ακριβώς», του λέω εγώ ρίχνοντας μια γρήγορη ματιά στο ρολόι.

Οι εκπρόσωποι των κρατούμενων σηκώθηκαν και άρχισαν να ντύνονται. Ο Somerset είναι πολύ κομπός μέσα στο φαρδύ μπεζ πανωφόρι του. Πήρε τη μυγοσκοτώστρα από ουρά καμηλοπάρδαλης, η οποία πρέπει να του θύμιζε τις πολυτέλειες της κατοικίας στο Παντζάμπ. Φεύγουμε όλοι μαζί με τον Abwehr Offizier για την επιθεώρηση. Μέσα σε δύο ώρες, πηγαίνουμε από στρατόνα σε στρατόνα, και ο Somerset κάνει παρατηρήσεις για αυτά που θεωρεί ότι είναι αντικείμενο κριτικής. Δε φαίνεται καθόλου να ανησυχεί για τους Γερμανούς που μας συνοδεύουν.

Οι στρατώνες είναι υπερπλήρεις, αλλά οι αξιωματικοί έχουν ο καθένας από δύο κουβέρτες και σεντόνι. Δεν υπάρχει χώρος για να βάλουν τα προσωπικά τους αντικείμενα, καθώς τα ντουλάπια είναι λίγα, όμως

βλέπουμε σε μικρά τηγάνια τοποθετημένα πάνω σε τούβλα το νερό που βράζει για το τσάι. Οι Άγγλοι παραπονοιούνται για τη λογοκρισία των Γερμανών, οι οποίοι έχουν απαγορεύσει κάποια συγκεκριμένα βιβλία, αλλά η βιβλιοθήκη περιέχει τέσσερις χιλιάδες άλλα.

Στον Somerset δεν ξεφεύγει καμιά λεπτομέρεια. Καμιά φορά κουνάει την ουρά της καμηλοπάρδαλης για να διώξει τις φανταστικές μύγες, όμως υπάρχουν άλλα, πολύ αληθινά έντομα. Μου εξομολογήθηκε ότι τις προάλλες είχε σκοτώσει την εκατοστή ψείρα. Όμορφος ο πίνακας του κυνηγιού...

Μέσα σ' ένα μεγάλο τσιμεντένιο δωμάτιο γεμάτο νιπτήρες και τέσσερις μπανιέρες, μεγαλόσωμα παλικάρια, τελείως γυμνά, γέλαγαν και τριβόντουσαν στον ατμό του καυτού νερού.

«23 ντουζιέρες για 3.000 άνδρες, αυτό δεν είναι αρκετό», μου λέει ο ανώτερος αξιωματικός.

Τέλος, μπήκαμε στους εξοπλισμένους στρατώνες όπου γινόταν η διανομή των δεμάτων του Βρετανικού Ερυθρού Σταυρού. Οι άνδρες λαμβάνουν ένα κάθε βδομάδα, που τους δίνει ένα συμπλήρωμα πέντε κιλών τροφίμων: κρέας, τυρί, ζάχαρη, φρυγανιές, μαρμελάδα...

«Έχουμε 18.000 δέματα σε απόθεμα», μου είπε ο Somerset με χαρά.

«Και για τα ρούχα;»

«Εδώ έχουμε ένα θέμα. Ο διοικητής του στρατοπέδου θέλησε να μας τα μοιράσει σύμφωνα με το δικό του γούστο, γεγονός που είναι απαράδεκτο, καθώς αυτά τα υπάρχοντα είναι έτσι κι αλλιώς δικά μας».

Μετά από μία σύντομη συζήτηση συμφωνήθηκε ότι στο εξής η πόρτα των στρατώνων θα έχει δύο κλειδιά: το ένα για τον υπεύθυνο Γερμανό αξιωματικό και το άλλο για τον ταξίαρχο.

Η επίσκεψή μας διήρκεσε δύο ώρες. Πρέπει να αρνηθώ την πρόταση των Βρετανών αξιωματικών να μοιραστούμε το γεύμα, καθώς δεν μπορώ να απορρίψω την πρόσκληση του *Lagerkommandant*⁵⁰. Μισή ώρα αργότερα, μετά από το λιτό γεύμα που μου προσφέρθηκε στην τραπεζαρία των Γερμανών, έρχονται στον νου μου τα «φαι», τα «wheaties», η «marmalade» και η κούπα του Nescafé που είδα να ετοιμάζουν μέσα στον αγγλικό στρατώνα.

Κατά την έξοδό μου από το στρατόπεδο στις δύο το μεσημέρι, μια περίεργη εικόνα με έκανε να ξεχάσω ξαφνικά όλες τις καθησυχαστικές εντυπώσεις που μου άφησε το βρετανικό *Oflag*. Μία μακριά σειρά από καμπουριασμένους, καταβεβλημένους και αξιολύπητους άνδρες

⁵⁰ Διοικητή του στρατοπέδου.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

προχωρούσε στον δρόμο. Έμοιαζαν περισσότερο με σκλάβους που έσερναν βαριές αόρατες αλυσίδες παρά με αιχμαλώτους. Μερικοί από αυτούς φορούσαν πρασινωπά ξεσκισμένα πανωφόρια που έπεφταν μέχρι τους αστραγάλους τους. Όλοι είχαν γυμνά τα πόδια τους μέσα στα ξύλινα τσόκαρα, ή τυλιγμένα με χοντρές λωρίδες υφάσματος. Τα απομεινάρια της στολής που φορούσαν θύμιζαν τον πολωνικό στρατό, αλλά τα καπέλα από στόφα με μικρούς όγκους στην κορυφή και λουριά στο πηγούνι που τώρα κρέμονταν από τα αυτιά τους μου ήταν άγνωστα. Στράφηκα στον Breyer με απορία.

«Russen», είπε.

Προφέροντας αυτή τη λέξη, η χροιά του Γερμανού αξιωματικού έγινε πιο σκληρή, σχεδόν έβγαζε μίσος.

Οι άνδρες προχωρούσαν αργά προς το στρατόπεδο, το οποίο χωρίζεται από αυτό των Άγγλων με μια διπλή σειρά από συρματοπλέγμα. Ο Feldweibel ούρλιαζε κάποιες σύντομες διαταγές, οι οποίες επαναλαμβάνονταν από τους διερμηνείς. Όπως έβγαιναν μέσα από το λαρύγγι του, ακούγονταν σαν προσβολές.

Γυρνάω απότομα προς τον Breyer.

«Θα μπορούσα να επισκεφθώ αυτό το στρατόπεδο;»

Στο πρόσωπό του διαγράφηκαν μια σειρά από αιφνίδια αισθήματα. Πρώτα έκπληξη που ζητούσα κάτι τέτοιο, έπειτα υποψία για το συναίσθημα οίκτου που θα το είχε υπαγορεύσει και τέλος θυμό για το γεγονός ότι προφανώς είχα ξεχάσει τις σειρές των Γερμανών στρατιωτών που οδηγούνταν στη Σιβηρία.

«Γνωρίζετε καλά ότι οι Σοβιετικοί δεν έχουν υπογράψει τη Συνθήκη!»

«Ναι το γνωρίζω», είπα, προσπαθώντας ταυτόχρονα να πάρω ένα αδιάφορο ύφος, «αλλά θα με ενδιέφερε να δω Ρώσους από κοντά».

«Ja...» είπε ο άλλος με δισταγμό. «Έχουμε αυστηρές διαταγές, ξέρετε...» Εξάλλου, θα πρέπει να είστε ενήμερος σχετικά. Μέχρις ότου οι αντιπρόσωποι της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού αποκτήσουν πρόσβαση στους αιχμαλώτους μας που βρίσκονται στη Ρωσία, δεν μπορούμε να σας επιτρέψουμε την είσοδο στα στρατόπεδα με τους Ρώσους».

«Το γνωρίζω, όμως εγώ αναφέρομαι φυσικά σε μία επίσκεψη ανεπίσημη, καθαρά προσωπική. Δε θα υπάρχουν ούτε αναφορές, ούτε φωτογραφίες».

Ο Breyer δείχνει σαστισμένος. Το τρένο μας αναχωρεί σε δύο ώρες. Πώς θα μπορούσε να αρνηθεί, λοιπόν, να αξιοποιήσουμε τον χρόνο μας;

ΦΡΟΥΡΙΟ ΚΑΙ ΦΥΛΑΚΗ

«Ωραία, ας μπορούμε αφού το θέλετε».

Μιλάει χαμηλόφωνα σε έναν αξιωματικό, ο οποίος φεύγει αμέσως προς το μέρος των φρουρών.

Στην είσοδο του στρατοπέδου, στα αριστερά, οι άνδρες περνούσαν σε σειρά μπροστά από μια ξύλινη καλύβα. Αυτή ήταν η κουζίνα. Υπήρχαν δύο μεγάλα καζάνια που άχνιζαν. Κάθε κρατούμενος έδειχνε ένα δοχείο κάποιου είδους, μια γαβάθα, ένα παλιό κονσερβοκούτι ή ένα σπασμένο πιάτο. Ο άντρας αγγαρείας που μοίραζε το φαγητό δούλευε μηχανικά και αδιάφορα και, μέσα στη βιασύνη του, ένα μέρος του υγρού μπορεί να χυνόταν στο έδαφος. Ο άντρας κάνει μια δειλή κίνηση να πάρει αυτό που είχε χυθεί. Μια σκληρή χειρονομία τον αποθαρρύνει.

«Επόμενος... επόμενος...»

Πήγα πιο κοντά. Ήταν μια σούπα νερούλη όπου επέπλεαν απλά μερικά καρότα, μερικές πατάτες και ελάχιστα κομμάτια ινώδους κρέατος.

Μερικοί άνδρες είναι τόσο λιγωμένοι από την πείνα, που δεν περιμένουν να φτάσουν μέχρι τον στρατώνα για να φάνε. Τρεκλίζοντας, κρατάνε τα κύπελλα στο στόμα τους και καταπίνουν μεμιάς. Τα χείλη τους καίνε, αλλά δε χορταίνουν. Σκοντάφτουν με τις φαρδιές γαλότσες τους και βουλιάζουν στη λάσπη. Μερικοί μένουν εκεί, ενώ άλλους τους σηκώνουν οι σύντροφοί τους.

Για να απελευθερώσει τον δρόμο μπροστά μας, ο Feldweibel χτυπάει με το μαστίγιο τις καμπουριασμένες πλάτες. Η καρδιά μου χτυπάει πιο δυνατά. Δε θέλω όμως οι Γερμανοί να διαβάσουν στο πρόσωπό μου αυτό που αισθάνομαι. Προσπαθώ να μείνω απαθής.

Οι σκλαβωμένοι άνδρες μου ρίχνουν φευγαλέα βλέμματα και γρήγορα κοιτούν μακριά. Προσπαθώ να δω κάποια έκφραση στα ζαλισμένα πρόσωπά τους που αδιαφορούν για το μαστίγιο που δέρνει τις πλάτες τους. Τι συμβαίνει μέσα σε αυτές τις ψυχές της Ανατολής; Εξέγερση ή μοιρολατρία; Νιώθω ότι έχουν φτάσει στα όριά τους. Δεν έχουν παρά μόνο μια έγνοια: να ξαπλώσουν και να κοιμηθούν, να κοιμηθούν, να κοιμηθούν...

Μου είναι αδύνατον να μη συγκρίνω τις συνθήκες διαβίωσης σε αυτά τα δύο γειτονικά στρατόπεδα. «Εμείς έχουμε μόνο 23 ντουζιέρες για 3.000 άνδρες...» μου είχε πει ο ανώτερος αξιωματικός. Εδώ δεν υπήρχε τίποτα πέρα από μερικές υπαίθριες βρύσες απ' όπου έτρεχε κρύο νερό. Ούτε γράμματα, ούτε δέματα· και, φυσικά, ούτε τσιγάρα... Ούτε το παραμικρό στοιχείο που να θυμίζει τη μακρινή πατρίδα τους.

Μέσα στους στρατώνες οι άνδρες ξαπλώνουν ακόμα στα σανίδια. Έχουν δύο κουβέρτες, αλλά ούτε άχυρο ούτε στρώμα· και η σόμπα είναι κρύα...

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Στο αναρρωτήριο, οι ετοιμοθάνατοι είναι ξαπλωμένοι σε ψάθες. Τα βλέμματα είναι ήδη χαμένα. Ένας από αυτούς έχει χάσει τις αισθήσεις του.

«Το βράδυ θα είναι γυμνός σαν το σκουλήκι», μου λέει ο Feldweibel. «Με το που τα κακαρώνουν, οι σύντροφοι τρέχουν να τους αρπάζουν ό,τι έχουν. Έπειτα, αφού τους έχουν πάρει τα πάντα, έρχονται σ' εμένα και μου λένε: «Kamerade... Karut!»

Προσθέτει με πονηρό ύφος:

«Μερικές φορές δεν μπαίνουν καν στον κόπο να περιμένουν... Είναι ζώα, ξέρετε».

Δεν είπα τίποτα και έφυγα. Δεν μπορούσα να μιλήσω.

Μέσα στο τρένο προς το Βερολίνο, δεν μπορώ να διαγράψω από τη μνήμη μου τη φριχτή όψη αυτών των εξευτελισμένων ανθρώπων.

Από το Oflag με τους Βρετανούς αξιωματικούς μέχρι το *Lager* των Ρώσων, η απόσταση που τους χωρίζει είναι μόλις μερικά μέτρα. Ανάμεσα σε αυτά τα δύο άκρα, θυμήθηκα τη μοίρα όλων των κρατουμένων που εξαρτιόταν από την αυστηρότητα ή τα προνόμια των *Stalags* ή των *Commandos*. Ωστόσο, εδώ η αντίθεση είναι συγκλονιστική, γιατί τους επιβάλλεται την ίδια στιγμή, στον ίδιο τόπο και κάτω από την εξουσία του ίδιου νικητή.

Πώς γίνεται η λέξη «αιχμάλωτος» να χρησιμοποιείται τόσο διαφορετικά;

Κολλημένη στον τοίχο του Βρετανικού Στρατοπέδου, η συνθήκη της Γενεύης είναι γνωστή σε όλους και γίνεται σεβαστή από τους δεσμοφύλακες. Μέσα στον στρατώνα των Ρώσων, όμως, ο τοίχος είναι γυμνός.

Στη μία πλευρά σέβονταν τον αιχμάλωτο και συζητούσαν τις υποθέσεις του ήρεμα και σταθερά, ενώ στην άλλη το μαστίγιο κατέβαινε στην πλάτη του.

Στην κούραση της νύχτας μέσα στο τρένο, οι εικόνες που είχα δει εκείνη την ημέρα κατέκλυσαν πάλι το μυαλό μου. Από τη μία υγιή και αθλητικά σώματα που πάνω τους πέφτει το ζεστό νερό από τις ντουζιέρες και από την άλλη αδυνατισμένα πρόσωπα να πίνουν μια νερούλη σούπα μέσα από βρόμικα δοχεία. Από τη μία το τσάι που αγνίζει πάνω σε αυτοσχέδιες εστίες και από την άλλη σβηστές σόμπες και υγρασία να διαπερνάει τις ξεχαρβαλωμένες σανίδες.

Πήγα ξανά στον Oberkommando της Βέρμαχτ. Αυτή τη φορά δε με ενδιέφεραν τα σάπια μήλα και τα ξυραφάκια. Θα ήταν κάτι περισσότερο από μια διαμάχη για την εφαρμογή κάποιου άρθρου της Σύμβασης της

ΦΡΟΥΡΙΟ ΚΑΙ ΦΥΛΑΚΗ

Γενεύης. Έπρεπε να σώσω μια ομάδα σκλάβων από την απάνθρωπη μοίρα τους.

Αυτή τη φορά θα μιλήσω με τον ανώτερο του Breyer, τον στρατηγό Reinicke. Είναι η δεύτερη συνάντησή μου με αυτό τον αξιωματικό, τον ανώτατο αξιωματούχο των στρατοπέδων αιχμαλώτων μετά τον στρατηγό Keitel και τον Φύρερ.

«Στρατηγέ μου, μόλις γύρισα από το Doessel. Πιστεύω ότι η υπόθεση στο βρετανικό στρατόπεδο έχει κλείσει. Ο Reinicke συμφωνεί. «Όμως θα ήθελα να σας μιλήσω για το διπλανό στρατόπεδο».

«Ach, die Russen...».

«Ναι, οι Ρώσοι. Η κατάσταση τους είναι φριχτή».

Ο Reinicke είναι ένας αξιωματικός καριέρας με τον οποίον μπορώ να μιλήσω αρκετά ελεύθερα. Είναι απόλυτα ενήμερος για όσα συμβαίνουν.

«Το ξέρω, γιατρέ, όμως υπάρχουν δύο πράγματα που δεν πρέπει να ξεχνάμε. Από τη μία πλευρά έχουμε να στεγάσουμε πέντε με έξι εκατομμύρια αιχμαλώτους πολέμου, από τους οποίους τα τρία ή τα τέσσερα είναι Ρώσοι. Από την άλλη χιλιάδες οικογένειες δεν έχουν νέα από τους αγνοούμενους στρατιώτες στο Ανατολικό μέτωπο. Σιγά σιγά το άγχος τους δίνει τόπο στην οργή και στο μίσος. Μέχρις ότου εξασφαλίσετε την εφαρμογή της συνθήκης για τους δικούς μας στη Ρωσία, δεν μπορούμε να την εφαρμόσουμε στους Ρώσους που κρατάμε στα χέρια μας».

Πάντα ο ίδιος συμβιβασμός: ό,τι δίνεις παίρνεις... Αυτό είναι και το πρόβλημα της αμοιβαιότητας, στο οποίο προσκρούω κάθε φορά. Ωστόσο, προσπαθώ να το ξεπεράσω.

«Τα γνωρίζω όλα αυτά, στρατηγέ μου. Διεξήγαγα εγώ ο ίδιος ένα μέρος των διαπραγματεύσεων για το ζήτημα αυτό με τους Ρώσους διπλωμάτες στην Άγκυρα. Στην αρχή είχα την εντύπωση ότι οι Σοβιετικοί ήταν αποφασισμένοι να εφαρμόσουν ένα μέρος της Συνθήκης της Γενεύης. Δυστυχώς όμως, μετά από οκτώ μήνες, επικρατεί απόλυτη σιωπή γι' αυτό το θέμα και δε γνωρίζουμε καν την αιτία. Ωστόσο, η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού δεν μπορεί να μείνει με σταυρωμένα τα χέρια. Θέλουμε να πάρουμε άδεια από την κυβέρνηση του Ράιχ να βοηθήσουμε τους Ρώσους αιχμαλώτους στη Γερμανία, ακόμα και αν η αμοιβαιότητα δεν είναι εφικτή. Το θεωρούμε καθήκον μας να σας θέσουμε αυτό το θέμα σήμερα».

Ο Reinicke χάνεται στις σκέψεις του. Γύρω του στέκονται σιωπηλοί οι αξιωματικοί του. Άλλοι φαίνονται ενθαρρυντικοί, ενώ άλλοι κρατάνε μια παγερή επιφύλαξη, επικρίνοντας το θράσος μου.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Πέρασε αρκετή ώρα πριν μιλήσει ο Reinicke.

«Προσωπικά δεν είμαι αντίθετος και θεωρώ ότι ο στρατηγός Κάιτελ θα συμφωνήσει μαζί μου, όμως αυτό το θέμα είναι τόσο σημαντικό που μόνο ο Φύρερ είναι αρμόδιος να αποφασίσει. Θα σας δώσουμε την απάντησή του εν καιρώ».

Η απάντηση δεν ήρθε ποτέ, ούτε από τη μία πλευρά ούτε από την άλλη.

Οι μηχανισμοί προπαγάνδας των εμπόλεμων χωρών καταπιάστηκαν με αυτό το θέμα και, όσο τα ραδιόφωνα το αναμετέδιδαν σε όλο τον κόσμο, τα κορμιά των Ρώσων αιχμαλώτων στοιβάζονταν μέσα σε κοινούς τάφους.

Παράλληλα με αυτή την τραγωδία, ένα διαφορετικό δράμα εκτυλισσόταν στη Γερμανία, κάτι που κανείς ποτέ ως τότε δεν είχε γνωρίσει. Χιλιάδες πολίτες από όλες τις φυλές και όλες τις θρησκείες πέθαιναν ασταμάτητα μέσα στην εξορία των στρατοπέδων συγκέντρωσης.

Βλέπαμε από μακριά τους καπνούς που έβγαιναν από τους φούρνους των κρεματορίων του Μαουτχάουζεν, χωρίς όμως να γνωρίζουμε ότι χιλιάδες ανθρώπινα όντα μετατρέπονταν σε στάχτες. Υπήρχαν όμως οι υποψίες, ξέραμε ότι κάτι συνέβαινε. Τα υπομνήματα που έστελνε η Γενεύη στους εμπόλεμους έμεναν αναπάντητα.

Επειδή τα 52 έθνη που συνήλθαν το 1934 στο Τόκιο δε θεώρησαν επιτακτική ανάγκη να υπογράψουν μία σύμβαση για την προστασία των αμάχων, οι πόρτες των στρατοπέδων έμεναν ερμητικά κλειστές, μέχρι που η Γερμανία, ηττημένη πια, δεν ήταν σε θέση να φυλάξει τα φριχτά μυστικά της.

Πώς, όμως, τα πρώτα δέματα ειδών πρώτης ανάγκης κατάφεραν να μπουν το καλοκαίρι του 1943 μέσα στα στρατόπεδα του θανάτου; Πώς τους τελευταίους μήνες του πολέμου κατάφεραν να ξεχυθούν στους δρόμους της Γερμανίας, κάτω από τους βομβαρδισμούς και μέσα στον παλμό της ήττας, τα άσπρα φορητά της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού, οι εθελοντικές ομάδες των Ελβετών που έσπευσαν σε βοήθεια των Καναδών, Γάλλων και Αμερικανών αιχμαλώτων, αρπάζοντας τα θύματα από τους θαλάμους αερίων και τους φούρνους των κρεματορίων; Αυτή είναι μια συγκλονιστική ιστορία που θα έχουν να διηγούνται όσοι την έζησαν.

Εκείνη την περίοδο ετοιμαζόμουν να φύγω για την τελευταία μου αποστολή, η οποία θα με έστελνε στο πιο μακρινό άκρο της γης, σε ένα μέρος για το οποίο η Ευρώπη μέσα στον παλμό της νίκης αδιαφορούσε εντελώς: την Απω Ανατολή.

ΙΑΠΩΝΙΑ

ΣΤΟΝ ΔΡΟΜΟ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

Οι Πέρσες έχουν ένα ρητό: «Τον Ιούνιο η ζέστη είναι τόσο μεγάλη που ακόμη και οι μύγες πεθαίνουν. Τον Ιούλιο τα κουνούπια. Και τον Αύγουστο... οι Αμερικάνοι!»

Ωστόσο, οι Αμερικανοί παρέμεναν ανεπηρέαστοι από τέτοιες ανατολίτικες παροιμίες, αφού σε μια έρημο όχι μακριά από την Τεχεράνη εγκατέστησαν ένα τεράστιο στρατόπεδο που κάλυπτε 6.000 εκτάρια, του οποίου η οργάνωση και τα πρότυπα μέσα άνεσης γρήγορα προκάλεσαν τον απεριόριστο θαυμασμό των υπηκόων του Σάχη.

Από τα γύρω βουνά προχώρησαν σε εκτροπή των υδάτων των πηγών και το φρέσκο νερό χρησιμοποιήθηκε για τον εφοδιασμό μιας τεράστιας πισίνας, την οποία είχαν επενδύσει με μπλε πλακάκι. Τοποθετημένες ανάμεσα στους αμμόλοφους, οι καλύβες με τις μεγάλες τέντες τους σχημάτιζαν σκιερές αλές. Ζεστά και κρύα ντους λειτουργούσαν μέρα-νύχτα. Οι πόρτες και τα παράθυρα προστατεύονταν από τις εισβολές των εντόμων με μια τριπλή σήτα. Σε όλους τους χώρους συσσιτίων η ατμόσφαιρα διατηρούνταν δροσερή και ευχάριστη χάρη στις εγκαταστάσεις «κλιματισμού»: και όταν το κάμα της ημέρας έφτανε στο αποκορύφωμά του, οι ευτυχείς φιλοξενούμενοι μπορούσαν να απολαύσουν χυμούς φρούτων ή ούισκι με πάγο χάρη στα ψυγεία που διέθετε το στρατόπεδο.

Το στρατόπεδο του Amirabad είχε κατασκευαστεί για τη Μεραρχία του Περσικού Κόλπου σε μια περίοδο που οι στρατοί των von Paulus και Schwedler προήλυναν για να κατακτήσουν τις στέπες προς τον Καύκασο και τον Βόλγα. Ήταν ένα από τα τρία σημεία-κλειδιά, μέσω των οποίων οι Σύμμαχοι διοχέτευαν πολεμικό υλικό στη Ρωσία. Βρετανικά τανκς διέσχίζαν το Μούρμανσκ, αμερικανικά αεροπλάνα το Βλαδιβοστόκ ενώ τζιπ, φορτηγά και άλλα μέσα μεταφοράς την Τεχεράνη. Μέσα σε τρία χρόνια, είχαν περάσει από την Περσία και το Μπακού 150.000 οχήματα κάθε είδους κινούμενα προς το εσωτερικό.

Βρισκόμουν στο στρατόπεδο αυτό ως φιλοξενούμενος από τις 20 Ιουνίου του 1945 και για δεύτερη φορά από τότε που ξεκίνησε ο πόλεμος ήμουν στο κατώφλι της Ρωσίας.

Κάθε προσπάθεια να διασχίσω αυτό το σύνορο τον Οκτώβριο του 1941, όταν βρισκόμουν στην Άγκυρα για το ζήτημα των Γερμανών και Ρώσων αιχμαλώτων, είχε αποδειχθεί μάταιη.

Θα τα κατάφερνα τώρα;

ΣΤΟΝ ΔΡΟΜΟ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

Αυτή τη φορά είχα κάνει αίτηση εισόδου στην Ε.Σ.Σ.Δ. με σκοπό να πάω στην Ιαπωνία. Επρόκειτο να αντικαταστήσω τον επικεφαλής της αντιπροσωπείας μας στο Τόκιο, τον Dr. Paravicini, ο οποίος είχε αποβιώσει έναν χρόνο πριν. Μαζί μου ήταν ακόμα μία αντιπρόσωπος του Ερυθρού Σταυρού, η Margherita Straehler. Είχε γεννηθεί στη Γιοκοχάμα και μιλούσε άπταιστα ιαπωνικά. Επιπλέον, είχε μεγάλη εμπειρία στα ζητήματα του Ερυθρού Σταυρού που αφορούσαν στην Άπω Ανατολή, καθώς για τέσσερα χρόνια ήταν επικεφαλής της Αμερικανικής Υπηρεσίας για τους Αιχμαλώτους Πολέμου στη Γενεύη.

Όταν πάρθηκε η απόφαση γι' αυτό το ταξίδι οκτώ μήνες νωρίτερα, σκοπεύαμε να ακολουθήσουμε τον πιο εύκολο δρόμο μέσω Νέας Υόρκης, Σαν Φρανσίσκο και Βλαδιβοστόκ, αλλά οι Ιάπωνες είχαν ασκήσει βέτο.

«Δεν μπορούμε να σας επιτρέψουμε την είσοδο στη χώρα μας αφού έχετε διασχίσει εχθρικό έδαφος», είχε δηλώσει κατηγορηματικά ο Ιάπωνας Πρέσβης στη Βέρνη. «Είναι ζήτημα αξιοπρέπειας για την κυβέρνησή μου».

Είχε προτείνει, ωστόσο, μια διαδρομή που δε θα έθιγε την «αξιοπρέπεια» της κυβέρνησής του: Κάιρο, Τεχεράνη, Μόσχα, Σιβηρία και Μαντσουκούο. Η Ρωσία ήταν, φυσικά, το μοναδικό μέλος των Συμμάχων η οποία διατηρούσε ακόμη διπλωματικές σχέσεις με το Τόκιο. Κάναμε τις απαραίτητες διατυπώσεις στη Μόσχα για να αποκτήσουμε σοβιετική βίζα και όλο τον χειμώνα περιμέναμε την απάντηση του Κρεμλίνου. Όταν επιτέλους έφτασε στις 28 Μαΐου 1945, όριζε ότι οι βίζες για την Ε.Σ.Σ.Δ έπρεπε να σφραγιστούν στα διπλωματικά μας διαβατήρια στην Τεχεράνη.

Στο στρατόπεδο ανυπομονούσαν όλοι να μας βοηθήσουν. Η Margherita Straehler έμενε με τις νοσοκόμες του Ερυθρού Σταυρού και εγώ φιλοξενήθηκα στο παράπηγμα των αξιωματικών. Όλοι γνώριζαν πως βρίσκoμουν στον δρόμο προς την Άπω Ανατολή με σκοπό να κάνω το καλύτερο για τα παλικάρια που ήταν αιχμάλωτοι πολέμου.

Ένας Αμερικανός αξιωματικός γαλλικής καταγωγής, ο οποίος είχε ζήσει δεκαεπτά χρόνια στη Μόσχα, προσφέρθηκε να έρθει μαζί μας στο Σοβιετικό Προξενείο ως διερμηνέας. Πήρα μαζί μου έναν σάκο με έγγραφα του Ερυθρού Σταυρού, επειδή φοβόμουν ότι μπορεί να δημιουργηθεί θέμα, μιας και ήταν γραμμένα σε ξένη γλώσσα, και ήθελα να τα έχουν ελέγξει πριν τα μεταφέρω μέσα από τη Ε.Σ.Σ.Δ. στην Ιαπωνία.

Μας υποδέχτηκε ένας εκπρόσωπος του προξενείου, ένας κοντός, στιβαρός τύπος με φιλικό πρόσωπο. Μίλησε για λίγο με τον διερμηνέα

μας, αλλά δεν κατάλαβα τι έλεγαν. Παρ' όλα αυτά, φαινόταν να είναι καλά πληροφορημένος για την αποστολή μας. Ο Αμερικανός αξιωματικός μετέφραζε: Οι βίξες μας θα ήταν έτοιμες σε δύο ημέρες.

Όμως, όταν βγήκαμε έξω με ρώτησε με ένα κρυφό χαμόγελο:

«Αλήθεια, πιστεύετε ότι θα περάσετε;»

«Γιατί όχι; Ο ίδιος ο πρόξενος μας το επιβεβαιώνει».

«Δεν εννοώ αυτό. Αλήθεια, περιμένετε πως θα φτάσετε στη Μαντζουρία πριν μουν οι Ρώσοι;»

Όστε ο Αμερικανός λογάριάζε την πιθανότητα την οποία προσπαθούσα να βγάλω από το μυαλό μου από τότε που έφυγα από τη Γενεύη. Ακόμη και εκεί είχαμε ακούσει φήμες για μια επικείμενη κήρυξη πολέμου από τη Σοβιετική Ένωση στην Ιαπωνία, αλλά οι «καλά πληροφορημένοι» κύκλοι προωθούσαν τις φήμες τόσο συχνά, που στο τέλος δεν τις πιστεύαμε. Ωστόσο, στην Τεχεράνη υπήρχαν πολλοί λόγοι για να είναι κανείς καλύτερα ενημερωμένος, και ο Αμερικανός φίλος μου που βρισκόταν σε στενή επαφή με όσους έκαναν τις διαπραγματεύσεις ανάμεσα σε Ρώσους και Αμερικανούς, θα ήξερε για τι πράγμα μιλούσε.

Μπορούσα μόνο να ελπίζω ότι θα φτάναμε εγκαίρως και θα διασχίζαμε τα σύνορα με τη Μαντζουρία πριν από τα τανκς του Κόκκινου Στρατού. Θα είχα κερδίσει τον αγώνα μόνο όταν στον τελευταίο συνοριακό σταθμό της Σιβηρίας ο Ρώσος τελωνειακός υπάλληλος θα μου έδινε πίσω το διαβατήριο.

Δύο ημέρες αργότερα, όπως μας είχαν διαβεβαιώσει, οι σοβιετικές θεωρήσεις εισόδου είχαν σφραγιστεί στα διαβατήρια και έσπευσα στο ταξιδιωτικό γραφείο Intourist για να κλείσω θέσεις στο αεροπλάνο για τη Μόσχα. Ήταν ένα λιτό γραφείο στον πρώτο όροφο ενός κτιρίου, σε έναν από τους πιο πολυσύχναστους δρόμους της Τεχεράνης. Η εναέρια σύνδεση με τη Ρωσία είχε αποκατασταθεί σχετικά πρόσφατα και υπήρχαν πολλοί ταξιδιώτες που ανυπομονούσαν να γλιτώσουν από το δεκαήμερο ή δωδεκαήμερο ταξίδι στη Μόσχα με το τρένο.

Ο υπάλληλος άφησε το σαμοβάρι με το αχνιστό τσάι και πλησίασε για να δει τι θέλαμε. Μόλις του είπαμε τα ονόματά μας, μου έδωσε την εντύπωση ότι γνώριζε τα πάντα για εμάς και ότι κανένα εμπόδιο δε θα έμπαινε στον δρόμο μας.

«Θα ενημερωθείτε για την αναχώρηση του αεροπλάνου δύο με τρεις μέρες νωρίτερα, μου λέει ο εκπρόσωπος του Intourist. Μπορείτε βέβαια να ξαναπεράσετε σε τρεις ή τέσσερις μέρες».

Αυτό δεν ακούστηκε πολύ ενθαρρυντικό και μετέφερα τους

ΣΤΟΝ ΔΡΟΜΟ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

ενδοιασμούς μου σε έναν Αμερικανό λοχαγό, ο οποίος χαμογέλασε και μου είπε:

«Μη βιάζεστε τόσο. Έχουμε ανθρώπους στο στρατόπεδο οι οποίοι ενημερώνουν εδώ και δύο εβδομάδες και είναι επιχειρηματίες μιας κάποιας σπουδαιότητας για τους Ρώσους».

Στο Σοβιετικό Προξενείο με περίμενε ακόμα μια έκπληξη, όταν ενημερώθηκα ότι δεν υπήρχε κανείς με επαρκή εξουσία για να διευκολύνει τη διέλευση των εγγράφων που μετέφερα.

«Για να αποφύγετε τον έλεγχο στο τελωνείο, είναι προτιμότερο να τα εμπιστευτείτε στον αμερικανικό διπλωματικό σάκο από την Τεχεράνη στη Μόσχα. Όταν φτάσετε εκεί, θα τα βάλετε στον ιαπωνικό διπλωματικό σάκο και θα τα πάρετε ξανά στο Τόκιο».

Οι επισκέψεις στο Intourist δεν έφεραν αποτέλεσμα. Ένας Αμερικανός επιχειρηματίας που ήταν μπροστά μου άρχισε να κάνει σκηνή, απειλώντας ότι θα επιστρέψει στις ΗΠΑ, εκτός κι αν του παραχωρούσαν μια θέση στο αεροπλάνο μέσα στις επόμενες σαρανταοκτώ ώρες. Ο Ρώσος υπάλληλος παρέμεινε ασυγκίνητος και απάντησε απλά:

«Έχουμε έλλειψη από αεροπλάνα, αυτό είναι όλο».

Ωστόσο, ο Αμερικανός εξασφάλισε θέση μέσα σε σαράντα οκτώ ώρες και ειδοποιηθήκαμε για την επικείμενη αναχώρηση στις 4 Ιουλίου.

Νωρίς το πρωί αφήσαμε το στρατόπεδο για να πάμε στο αεροδρόμιο. Μαζί μας ήταν δύο Ρώσοι, τέσσερις Άγγλοι που εργάζονταν στη Βρετανική Πρεσβεία της Μόσχας και δύο Αμερικανοί μετεωρολόγοι. Το αεροπλάνο ήταν ένα C-47 και οι θέσεις του ήταν καλυμμένες με περσικά χαλιά. Οι αποσκευές ήταν στοιβαγμένες μεταξύ των επιβατών και σφιχτά δεμένες με σκοινιά.

Απογειωθήκαμε στις 5:00 ακριβώς. Το αεροπλάνο ανέπτυξε ταχύτητα ύψος και κατευθύνθηκε προς τον βορρά για να διασχίσει τις απότομες βουνοπλαγιές του όρους Ελμπρούς. Από την άλλη πλευρά, δάση και χωράφια απλώνονταν μακριά σε μια ήπια πλαγιά προς την Κασπία Θάλασσα. Πετάξαμε κατά μήκος της ακτής του Αζερμπαϊτζάν, η οποία τόσο συχνά περιγράφεται ως «Κυανή Ακτή» της Περσίας, έως ότου στο βάθος διακρίναμε ένα παράξενο δάσος από χαλύβδινους γερανούς γύρω από μια κιτρινόμαυρη πόλη, το Μπακού.

Προσγειωθήκαμε ανάμεσα στις πετρελαιοπηγές. Δίπλα σε ένα μονοπάτι με παρτέρια από λουλούδια το οποίο οδηγούσε στο κτίριο του αεροδρομίου, υπήρχε ένα άγαλμα του Στάλιν που έκλινε προς τα μπρός και χαμογελούσε σαν να μας καλωσόριζε.

Ήμουν πολύ συγκινημένος που βρίσκουμε επιτέλους στη Ρωσία για δύο λόγους. Πρώτα απ' όλα, επειδή είχα την ευκαιρία να γνωρίσω, αν και μόνο επιφανειακά, μια σπουδαία χώρα και δεύτερον επειδή είχα ξεπεράσει επιτυχώς όλες τις δυσκολίες, οι οποίες μέχρι τώρα είχαν αποτρέψει τους αντιπροσώπους της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού να εισέλθουν στη σοβιετική επικράτεια.

Όταν φτάσαμε στο τελωνείο, περίμενα ότι θα μας έκαναν αυστηρό έλεγχο. Οι Βρετανοί και οι Αμερικανοί επιβάτες άνοιγαν τις αποσκευές τους και έκαναν τις τελωνειακές τους δηλώσεις και ύστερα ήρθε η σειρά μας. Όταν όμως οι υπάλληλοι του τελωνείου είδαν τα διαβατήριά μας, μας παρέδωσαν τις αποσκευές χωρίς να τις ελέγξουν.

Μετά από τρεις ώρες πτήσης πάνω από την Κασπία Θάλασσα και το ερημωμένο δέλτα του Βόλγα, φάνηκε στο πλάνο το Στάλινγκραντ. Ένας όγκος από τανκς, φορτηγά και σαραβαλιασμένα αεροπλάνα σχημάτιζαν μια τεράστια μουντζούρα από σκουριά στα προάστια του.

Πιο πέρα υπήρχαν δασώδεις λόφοι, πράσινα λιβάδια και χωράφια, στα οποία ωρίμαζε η συγκομιδή. Μετά από ακόμη τρεις ώρες πτήσης σε αρκετά χαμηλό υψόμετρο, η εμφάνιση ολοένα πιο πυκνοκατοικημένων περιοχών δήλωνε ότι πλησιάζαμε στην πρωτεύουσα. Στο βάθος φάνηκαν οι πύργοι και οι θόλοι του Κρεμλίνου.

Στο αεροδρόμιο μας υποδέχτηκαν δύο ακόλουθοι της Βρετανικής Πρεσβείας και ο κ. Shirk, ο αντιπρόσωπος του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού στη Μόσχα.

«Είστε ελεύθερος απόψε;» ήταν η πρώτη ερώτηση μόλις κατεβήκαμε από το αεροπλάνο. Σήμερα είναι η 4η Ιουλίου και η πρεσβεία μας διοργανώνει μια μεγάλη δεξίωση για να γιορτάσει την Ημέρα της Ανεξαρτησίας.

Στο *Hotel National* όπου έμεναν οι περισσότεροι ξένοι θα είχαμε μόνο λίγες ώρες να ξεκουραστούμε από το ταξίδι και να ετοιμαστούμε για τη δεξίωση.

Από τα παράθυρα του ξενοδοχείου βλέπαμε τους ψηλούς τοίχους του Κρεμλίνου και την πύλη που οδηγούσε στην Κόκκινη Πλατεία, στο κέντρο της οποίας το Μουσώλειο του Λένιν άστραφτε στις αχτίδες του δύοντος σε φλογισμένες μοβ αποχρώσεις ήλιου.

Ήταν μια μεγαλοπρεπής εκδήλωση στην οποία ήταν καλεσμένες όλες οι επιφανείς προσωπικότητες της Σοβιετικής Ένωσης που βρίσκονταν στη Μόσχα εκείνο το διάστημα. Ο κ. Harriman, ο Αμερικανός πρέσβης, κουβέντιαζε με τον κ. Μολότοφ, ενώ Ρώσοι και Αμερικανοί στρατηγοί τσούγκριζαν συνεχώς τα ποτήρια τους.

ΣΤΟΝ ΔΡΟΜΟ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

Ο κ. Shirk με σύστησε στον Dr. Serge Kolesnikof, τον Πρόεδρο της Συμμαχίας των Εθνικών Συλλόγων του Ερυθρού Σταυρού και της Ερυθράς Ημισελήνου στη Σοβιετική Ένωση, ο οποίος μίλησε εκτενώς για το πνεύμα της θυσίας ως βάση για τις αρχές του Ερυθρού Σταυρού. Για εκείνον, ωστόσο, η σημαία υποδήλωνε πρωτίστως τη φροντίδα των τραυματιών, την εκπαίδευση των νοσοκόμων και την εργασία στα νοσοκομεία. Γνώριζε άραγε πως ήμασταν στον δρόμο μας προς την Ιαπωνία με στόχο να κάνουμε το καλύτερο δυνατό για τους αιχμαλώτους πολέμου δυνάμει παρόμοιων αρχών; Και να ήταν, δεν έκανε καμία σχετική αναφορά.

Την επόμενη μέρα ξεκινήσαμε τις διαδικασίες προκειμένου να συνεχίσουμε το ταξίδι μας όσο το δυνατόν γρηγορότερα. Αεροπορικά θα έπαιρνε μόνο δύο με τρεις μέρες να διασχίσουμε τη Σιβηρία, αλλά οι αεροπορικές γραμμές στην άλλη πλευρά της Μόσχας δεν ήταν ακόμη διαθέσιμες για τους ξένους και θα έπρεπε να χρησιμοποιήσουμε τα αργά και σκοτεινά βαγόνια του Υπερσιβηρικού. Ακόμη και τότε όμως απογοητευτήκαμε όταν ακούσαμε πως δε θα μπορούσαμε να αποκτήσουμε θέσεις για το τρένο νωρίτερα από μία εβδομάδα.

Για άλλη μια φορά άρχισα να φοβάμαι πως θα μπορούσαμε να βρεθούμε πίσω από τον Κόκκινο Στρατό. Οι ξένοι διπλωμάτες ήταν απρόθυμοι να κάνουν την παραμικρή πρόβλεψη, αλλά ο Σουηδός Πρέσβης Soederblom με καθησύχασε έως κάποιο σημείο.

«Θα έχετε αρκετό χρόνο για να φτάσετε εκεί».

Ξαναπέρα τον σάκο με το χαρτιά μου από την Αμερικανική Πρεσβεία. Το μόνο που είχα να κάνω τώρα ήταν να τον πάω στην Ιαπωνική Πρεσβεία και ξεκίνησα για εκεί χωρίς να γνωρίζω ακριβώς πώς να πάω. Μετά από λίγη ώρα συνειδητοποίησα πως είχα χαθεί και το μόνο που μπορούσα να κάνω ήταν να ρωτήσω έναν αστυνομικό.

«Iaponskoie Possolstvo;»

Καταλαβαίνοντας πως οι γνώσεις μου στη ρωσική γλώσσα περιορίζονταν λίγο πολύ σε αυτές τις δύο λέξεις ο άντρας έκανε το καλύτερο που μπορούσε για να δώσει οδηγίες, κυρίως χρησιμοποιώντας χειρονομίες. Χάρη στην καλοσύνη του να με κατευθύνει στη σωστή πορεία, έφτασα στην Ιαπωνική Πρεσβεία, όπου με υποδέχτηκε πολύ εγκάρδια ο Ιάπωνας Πρέσβης, ο κ. Sato. Ήταν πλήρως κατατοπισμένος για το ταξίδι μας και υποσχέθηκε να τηλεγραφήσει στην κυβέρνησή του για να ανακοινώσει την επικείμενη άφιξή μας. Του παρέδωσα τον σάκο με τα έγγραφα και με διαβεβαίωσε ότι θα τα έβαζε στον ιαπωνικό διπλωματικό σάκο.

«Θα ζητήσω», μου είπε, «να σας κρατήσουν θέσεις στα αεροπλάνα που φεύγουν από την Τσανγκτσούν για το Τόκιο αρκετά συχνά».

Ποτέ δεν υπαινίχθηκε ότι δε θα μπορούσαμε να φτάσουμε στην Τσανγκτσούν λόγω εχθροπραξιών και έτσι υπέμεινα την επιβεβλημένη διαμονή στη σοβιετική πρωτεύουσα με λιγότερη ανυπομονησία.

Περνούσαμε τον καιρό μας περιπλανώμενοι ελεύθερα μέσα στη Μόσχα. Στους δρόμους υπήρχε πάντα συνωστισμός. Παντού ήταν φανερό ο αποφασιστικός αγώνας του ρωσικού λαού, αλλά την ίδια στιγμή ήταν ξεκάθαρο ότι ο αγώνας αυτός ήταν εξουθενωτικός. Τα ρούχα των ντόπιων ήταν φθαρμένα και τα καταστήματα ήταν σχεδόν άδεια. Τα μοναδικά αληθινά χαρούμενα πρόσωπα που έβλεπα ήταν αυτά των παιδιών. Παρατηρώντας τόσες πολλές γυναίκες να κάνουν τις δουλειές των ανδρών και τόσες πολλές νέες κοπέλες να οδηγούν βαριά φορτηγά, οι σκέψεις μας επέστρεψαν στις εκατόμβες θυμάτων που είχε δημιουργήσει ο πόλεμος στο Δυτικό μέτωπο.

Την Κυριακή, ο Πρέσβης Roberts, ένας από τους φίλους μας στη Βρετανική Πρεσβεία, πρότεινε να μας πάει στην εξοχή. Πολύ λίγα αμάξια πέρασαν από δίπλα μας στον μεγάλο ασφαλοστρωμένο αυτοκινητόδρομο, ο οποίος διέσχισε την επίπεδη χώρα προς το Σμολένσκ. Μέσα σε μισή ώρα είχαμε διανύσει περίπου σαράντα χιλιόμετρα και σταματήσαμε κοντά σε κάτι συρματοπλέγματα και μισογκρεμισμένα χαρακώματα.

«Αυτό είναι το βαθύτερο σημείο της γερμανικής διείσδυσης», εξήγησε ο Roberts. Συνέβη στις 10 Οκτωβρίου 1941.

Στην καρδιά του καλοκαιριού, σε αυτή την απέραντη πεδιάδα, στερημένη από κάθε εμπόδιο και χωρίς καμία φυσική γραμμή άμυνας ήταν δύσκολο να δούμε τι θα μπορούσε να είχε εμποδίσει την ορμητική προέλαση της Βέρμαχτ, εκτός βέβαια από τους δύο αμείλικτους και ισχυρούς συμμάχους του ρωσικού λαού, το χιόνι και το κρύο, τα οποία είχαν καταφέρει να παραλύσουν την όλη κίνηση.

Στις 11 Ιουλίου κατευθυνθήκαμε επιτέλους προς τον σιδηροδρομικό σταθμό, με τη συνοδεία των φίλων μας από τον Αμερικανικό Ερυθρό Σταυρό, οι οποίοι μας είχαν δείξει τόση πολλή καλοσύνη κατά την παραμονή μας στη Μόσχα. Το τρένο φαινόταν ατελείωτα μακρύ και ήταν ήδη γεμάτο. Ταξιδιώτες επιβιβάζονταν για να τακτοποιηθούν κάπως μέσα στα βαγόνια ενώ ορισμένοι τολμηροί στέκονταν στους αναβατήρες μεταξύ των βαγονιών ή ξάπλωναν στις οροφές.

Υπήρχε μόνο μια κλινάμαξα και εκεί βρήκαμε τα δύο μονά κρεβάτια που μας είχαν εξασφαλίσει. Ήταν ένα παλιό βαγόνι, οι φθαρμένες δαντέλες και η ερειπωμένη επίπλωση του οποίου χρονολογούνταν πριν

ΣΤΟΝ ΔΡΟΜΟ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

από την επανάσταση. Τα κρεβάτια ήταν στρωμένα με γκριζωπά σεντόνια που κάλυπταν τα λεπτά και λιγδιασμένα στρώματα. Το πρώτο πράγμα που έκανα ήταν να ψεκάσω τα πάντα με D.D.T., ενώ δύο αχθοφόροι στοιβαζαν τα τριακόσια εβδομήντα κιλά των αποσκευών μας στις θήκες κάτω από την οροφή.

Η ατμομηχανή του τρένου σφύριξε σαν σειρήνα πλοίου. Ήταν το σήμα της αναχώρησής μας και μετά από μερικούς κραδασμούς το τρένο άρχισε να κινείται αργά.

Ο Υπερσιβηρικός κινείται πιο αργά σε σύγκριση με ένα λεωφορείο στη χώρα μου. Κάνει εννέα μέρες για να καλύψει τα 5.000 χιλιόμετρα ανάμεσα στη Μόσχα και τη Μαντζουρία, ενώ, εάν υπολογίσω τις στάσεις, η μέση ταχύτητά του δεν ξεπερνά τα 30 χιλιόμετρα την ώρα. Μια παράξενη πρακτική μάς βοήθησε να αποκτήσουμε μια πολύ σχετική αίσθηση του χρόνου: κανένα ρολόι της σιδηροδρομικής γραμμής από τη Μόσχα στο Βλαδιβοστόκ δεν είναι συγχρονισμένο με την πορεία του ήλιου. Έτσι, όταν τα ρολόγια έλεγαν πως ήταν μεσάνυχτα, εμείς βλέπαμε τον ήλιο να υψώνεται πάνω από τις σκεπές της Τσιτά.

Καθ' όλη τη διάρκεια της διαδρομής μπορούσαμε να αγοράζουμε ό,τι χρειαζόμασταν. Ακόμα και στον πιο μικρό σταθμό, οι αγρότες έρχονταν για να μας προσφέρουν τη σοδειά τους: φρούτα, λαχανικά, βούτυρο, ξινόγαλο, άγριες φράουλες και διάφορα άλλα είδη. Οι τιμές ήταν εξαιρετικά υψηλές. Καμία σχέση προσφερόμενου αγαθού και αντίτιμου. Για ένα αυγό ήθελαν ένα δολάριο. Κανένας δεν αγόραζε χωρίς πρώτα να παζαρέψει αυτές τις ευφάνταστες τιμές. Στη μέση περίπου της διαδικασίας το τρένο θα ξεκινούσε και πάλι, ενώ η διαπραγματεύση θα ξεκινούσε από την αρχή στον επόμενο σταθμό.

Υπήρχε ένα βαγόνι-εστιατόριο συνδεδεμένο με το τρένο, αλλά ήδη από τη Μόσχα μας είχαν προειδοποιήσει ότι οι τιμές ήταν απαγορευτικές. Ένας Ιάπωνας που είχε κάνει το ίδιο ταξίδι προς την αντίθετη κατεύθυνση ξόδευε πάνω από εκατό δολάρια την ημέρα. Καθώς δεν είχαμε χρόνο να καταπιαστούμε με μακρές διαπραγματεύσεις με το ρωσικό υπουργείο Εξωτερικών, το οποίο θα μπορούσε να είχε εκδώσει τα αναγκαία κουπόνια, θεωρήσαμε σοφότερο και πιο εύκολο να εφοδιαστούμε με προμήθειες για το μακρύ ταξίδι. Η πιστή μου γκαζέρια που είχα φέρι μαζί μου από τη Γενεύη μας βοήθησε να φτιάξουμε πολύ νόστιμα γεύματα.

Επειδή θα έπρεπε να μείνουμε για περίπου δέκα μέρες σε δύο πολύ στενούς θαλάμους, παραφορτωμένοι με επιπλέον σάκους, βαλίτσες και κιβώτια, θέλαμε να είμαστε όσο πιο άνετα γινόταν. Ο εισπράκτορας της κλινάμαζας προσφέρθηκε να μας βοηθήσει. Ήταν τόσο γέρος όσο η αρχαία δαντέλα και το γκριζο μούσι του του έδινε μια τόσο εκπληκτική

ομοιότητα με τον τελευταίο των Τσάρων, που αμέσως τον βαπτίσαμε «Νικόλαο».

Το παράθυρο της Margherita ήταν κλειστό και το σπασμένο τζάμι του συγκρατούνταν υποτυπωδώς από μια μεταλλική λαβή, το οποίο συγκρατούσε τα θαυράσματα για να μην πέσουν.

Ο «Νικόλαος» την παρακάλεσε να μην προσπαθήσει να το ανοίξει. Εκείνη βασανιζόταν πάρα πολύ από την αφόρητη ζέστη αλλά τουλάχιστον γλίτωσε από τα μαύρα στίγματα και την καπνία που απελευθέρωνε πίσω της η μηχανή. Εγώ είχα το αντίθετο πρόβλημα. Μετά από μισή ώρα κουραστικής προσπάθειας κατάφερα να χαμηλώσω το παράθυρο του θαλάμου μου αλλά, όταν θέλησα να το ξανακλείσω, δεν τα κατάφερα. Όταν επιτέλους βγήκαμε από το τρένο ήμουν σχεδόν τόσο μαύρος όσο ο διάβολος αλλά ως αντάλλαγμα είχα απολαύσει τις δροσερές νύχτες.

Ένας Σοβιετικός στρατηγός έχωσε τη μύτη του μέσα στο θάλαμό μου, ρούφηξε τη λαχταριστή μυρωδιά του τηγανητού μπέικον, και ήταν προφανώς περιχαρής με την πρόσκλησή μου να το μοιραστεί μαζί μας. Άλλοι δύο στρατηγοί, η γραμματέας του ενός από αυτούς, δύο άλλοι Ρώσοι υψηλοί αξιωματούχοι, ένας εκ των οποίων ήταν στον δρόμο του για τις ΗΠΑ και μια διάσημη βιολίστρια ήταν οι προνομιούχοι επιβάτες της κλινάμαζας μας.

Τις νύχτες περνούσαμε από μεγάλες πόλεις, τα ονόματα των οποίων ούτε καν γνώριζα και κάποιες φορές καθυστερούσαμε για μεγάλα χρονικά διαστήματα σε διακλαδούμενες γραμμές. Οι ατμομηχανές σφύριζαν μελαγχολικά κάθε φορά που διασταυρώνονταν με κάποιο τρένο στην άλλη πλευρά, θυμίζοντας τις σειρήνες των πλοίων που είχαν χαθεί στην ομίχλη. Ακόμη και στις όχθες της Νέας Γης δεν είχα ακούσει ποτέ τόσο δυσοίωνη συμφωνία.

Πήγα για ύπνο πολύ αργά, σχεδόν την αυγή, αλλά στις εννιά το πρωί ξύπνησα από έναν χτύπο στην πόρτα. Ήταν η Margherita που ήθελε το πρωινό της. Ο ήλιος έλαμπε μέσα από τους αραιούς κορμούς ενός δάσους από πεύκα και σημύδες. Το μεσημέρι φτάσαμε στην πρώτη μεγάλη πόλη που μπορούσα να αναγνωρίσω. Ήταν το Κίροφ, στον κόμβο της κύριας σιδηροδρομικής γραμμής για το Λένινγκραντ.

Φωτογραφίες του Λένιν, του Στάλιν και του Μολότοφ με γιγαντιαίες επιγραφές που γιόρταζαν τους αρχιτέκτονες της νίκης κρεμόντουσαν πάνω από το ετερόκλητο πλήθος που γέμιζε τις πλατφόρμες. Πολλοί ταξιδιώτες πήδηξαν αμέσως έξω από το τρένο και κατευθύνθηκαν προς ένα υπόστεγο, όπου είχε σχηματιστεί μια ουρά και κάτι μοίραζαν:

ΣΤΟΝ ΔΡΟΜΟ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

«*Kipiatok*», μου εξήγησε ο Νικόλαος.

Τα ρωσικά της Margherita είχαν κάνει εκπληκτική πρόοδο, και μετέφρασε: «Βραστό νερό».

Προχώρησα στην ουρά μαζί με τους υπόλοιπους. Το *Kipiatok* είναι μια μαγική λέξη στη Ρωσία και ακούγεται ακόμη πιο συχνά από τη λέξη «βότκα». Σε κάθε σταθμό, ουρές από ταξιδιώτες σχηματίζονταν ταχύτατα με αξιοπρόσεκτη πειθαρχία και υπομονή μπροστά από τα καζάνια με το βραστό νερό, το οποίο έβαζαν στα σαμοβάρια τους.

Όταν συνεχίσαμε το ταξίδι, προσπεράσαμε πολλά γερμανικά φορτηγά φορταμένα με υλικά όπως τόνρους, πρέσες και εργαλειομηχανές, χωρίς κανένα προστατευτικό κάλυμμα και άρα άχρηστα από την πολυκαιρία.

Δύο μέρες μετά την αναχώρησή μας από τη Μόσχα, φτάσαμε επιτέλους στα Ουράλια. Πέρα από τα φουνγάρα της μεγάλης βιομηχανικής πόλης του Μολότοφ περάσαμε μέσα από τη λοφώδη ύπαιθρο με τα βοσκοτόπια της που κατά κάποιον τρόπο μού θύμισε την ελβετική Γιούρα. Στην ορεινή περιοχή το κρύο έγινε αισθητό και μας πήρε μια ολόκληρη μέρα, μετά το Σβερντλόφσκ πριν συναντήσουμε πάλι την ασφυκτική ξηρασία της Σιβηρικής στέπας.

Μέχρι τότε είχαμε χάσει κάθε αίσθηση του χρόνου, του χώρου και της ταχύτητας που είχαμε συνηθίσει. Τα χωριά, απλωμένα σε κύκλους, μόλις που διέκοπταν τη μονοτονία της πεδιάδας όπου δεμάτια κριθαριού και άλλων σιτηρών βρίσκονταν στο έδαφος, το οποίο ήταν σχεδόν τόσο μαύρο όσο η τύρφη. Κοπάδια ζώων έβοσκαν ειρηνικά στη χαμηλή βλάστηση υπό την επίβλεψη ηλικιωμένων γυναικών και παιδιών.

Ένα γενικό αίσθημα ατονίας μάς έφερε πιο κοντά με τους συνταξιδιώτες μας και βρεθήκαμε να κάνουμε απροσδόκητες συζητήσεις. Η Γραμματέας του στρατηγού ρώτησε την Margherita από πού ερχόμασταν:

«Από τη Γενεύη».

«Πού είναι αυτό;»

«Στην Ελβετία».

«Και πού είναι η Ελβετία;»

«Κοντά στο Παρίσι».

«Α, μάλιστα...»

Ο στρατηγός μάς έδειξε ένα βιβλίο, το οποίο εκείνος και οι συνάδελφοί του μελετούσαν με ενθουσιασμό. Φαινόταν να είναι μια σημαντική πραγματεία για στρατηγικές τακτικές και ήταν γεμάτο σημειώσεις και

φωτογραφίες. Ένωθα πως ήταν πολύ περήφανος όσο προσπαθούσε να μου αποδείξει ότι για τους Σοβιετικούς αρχηγούς υπάρχει ένας τόσο συγκεκριμένος και αλάνθαστος οδηγός, όπως είναι το εγχειρίδιο του στρατιώτη για εμάς τους Δυτικούς.

Παρεμπιπτόντως, ήταν πολύ συμπαθητικοί και καλοσυνάτοι τύποι και μια φορά έφεραν μουσικούς που έπαιζαν κιθάρα και ντέφι στο βαγόνι για να τραγουδήσουν και να χορέψουν μαζί τους και να ανοίξουν ένα μπουκάλι κρασί.

Καθώς περνούσαν οι μέρες, έβλεπα να πλησιάζουμε σε εκείνο το σημείο του χάρτη όπου τότε θα ήμουν απόλυτα σίγουρος πως το μακρύ ταξίδι μας δεν ήταν ανώφελο. Ήταν κάπου πολύ μακριά στην Ανατολή, και ο χάρτης μου δεν ανέφερε καν το όνομα του συνοριακού σταθμού.

Ενίστε προσπερνούσαμε κονβόι του στρατού και η εικόνα όλων αυτών των όπλων, των τανκς και των αεροπλάνων με έκανε να αναρωτιέμαι εάν άραγε προορίζονταν για κάτι περισσότερο από απλά καλοκαιρινά στρατιωτικά γυμνάσια.

Μετακινήσεις στρατευμάτων, τις οποίες μπορούσαμε να διακρίνουμε τις νύχτες, καθυστερούσαν την ήδη αργή πορεία μας. Πριν το Νοβοσιμπίρσκ έπρεπε να περιμένουμε για έξι ώρες για να μας επιτρέψουν να περάσουμε τη μεγάλη γέφυρα πάνω από τον Ομπ αφού πέρα από τα Ουράλια η γραμμή είναι μονή και έπρεπε να παραχωρήσουμε προτεραιότητα στα τρένα που έρχονταν από την αντίθετη κατεύθυνση.

Ύστερα από πέντε μέρες και πέντε νύχτες ταξιδιού φτάσαμε στο Kraz-noy-arks στον Γενισέι, οπότε είχαμε διανύσει περίπου τα δύο τρίτα του ταξιδιού μας.

Με αυτό τον απελπιστικά αργό ρυθμό μετά βίας παρατηρούσαμε οποιαδήποτε αλλαγή στο τοπίο. Ωστόσο, η πεδιάδα γινόταν στενότερη και δάση από πεύκα κάλυπταν με τους κόκκινους κορμούς τους τελευταίους πρόποδες των βουνών Sayan, από τα οποία έρρεαν μαγευτικά ρυάκια προς την πεδιάδα. Πολύ συχνά το τρένο σταματούσε στο ύπαιθρο, σαν να ήθελε να ανακτήσει τάχα την ανάσα του και οι ταξιδιώτες έβγαιναν έξω για να ξαπλώσουν στο γρασίδι ή να μαζέψουν μπουκέτα από μαργαρίτες. Η ατμομηχανή θα σφύριζε αρκετές φορές και όλοι θα βρίσκονταν πάλι πίσω στα βαγόνια τους. Κανείς δε φαινόταν να βιάζεται, παρόλο που είχαμε καθυστερήσει ήδη δώδεκα ώρες.

Μια ολόκληρη εβδομάδα είχε περάσει μέχρι τη στιγμή που φτάσαμε στο Ιρκούτσκ, όπου βρήκαμε τον σιδηροδρομικό σταθμό γεμάτο στρατεύματα. Δύο ώρες αργότερα είδαμε κι άλλους στρατιώτες να συγκεντρώνονται γύρω από έναν μικρό βρόμικο σταθμό, ο οποίος

ΣΤΟΝ ΔΡΟΜΟ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

φαινόταν να έχει στηθεί άσκοπα στη μέση της υπαίθρου, αλλά πέρα από αυτόν οι βαριές δεξαμενές πετρελαίου απελευθέρωναν στήλες καπνού πάνω από τη γαλαζοπράσινη επιφάνεια της λίμνης Βαϊκάλης.

Όλο το απόγευμα το τρένο μας πήγαινε κατά μήκος της ηλιόλουστης όχθης ανάμεσα σε βράχια και πεύκα και, όταν επιτέλους την αφήσαμε πίσω μας, είδαμε τα ψηλά βουνά που σηματοδοτούσαν τα σύνορα με τη Μογγολία.

Η Τσιτά ήταν αρκετά κοντά τώρα. Δηλαδή ήταν μόνο μιας μέρας ταξίδι μακριά –μια μέρα και δύο βράδια–, αλλά σε εμάς φαίνονταν σχεδόν μακρύτερα από ό,τι όλο το υπόλοιπο ταξίδι μαζί.

Περαιτέρω αδικαιολόγητες στάσεις μάς καθυστέρησαν ακόμη περισσότερο. Το πρωί της 19ης Ιουλίου μάς βρήκε σταματημένους κοντά σε μια λίμνη και, αν η ανυπομονησία μου δεν είχε μεγαλώσει τόσο, θα μπορούσα να ευχαριστηθώ περισσότερο την εξάισια ομορφιά της. Τα πανιά από τις ψαρόβαρκες ξεχώριζαν μέσα από τη ροδί και μοβ ομίχλη που κάλυπτε τα ήρεμα νερά της. Στο βάθος άκουγα τους στρατιώτες να τραγουδούν εν χορώ. Μεγάλα λευκά πουλιά ξεπετάγονταν μέσα από τις καλαμιές όπως μεγάλωνε το πρωινό φως.

Η Margherita στάθηκε δίπλα μου. Και η ίδια σκεφτόταν με ανησυχία τον χρόνο που είχαμε χάσει και την ανταπόκριση που θα έπρεπε να προλάβουμε στην Τσιτά για να μας πάει στο Μαντσουκούο. Θα μας περίμενε άραγε, εάν αργούσε ο Υπερσιβηρικός;

«Πόσες ώρες έχουμε καθυστερήσει;» ρώτησε τον Νικόλαο.

Ο «Νικόλαος» ανοιγόκλεισε πέντε φορές το χέρι του:

«Εικοσιπέντε ώρες, *mamouchka*».

Η ατμομηχανή σφύριζε και το τρένο άρχισε να κινείται πάλι. Διανύσαμε λίγα χιλιόμετρα ακόμη και ιδού επιτέλους η Τσιτά με τη μεγάλη εικόνα του Στάλιν και ένα πλήθος ανθρώπων που κραύγαζαν και χειρονομούσαν, και ανάμεσά τους είδαμε έναν ψηλό τύπο με δερμάτινο μπουφάν να ανοίγει δρόμο προς το μέρος μας. Μίλησε αγγλικά και μας συστήθηκε με ένα πλατύ χαμόγελο:

«Niemkon, από το υπουργείο Εξωτερικών».

Έτρεξα να πάρω τις αποσκευές μας. Είχαμε μόνο λίγα λεπτά για να πάμε από το ένα τρένο στο άλλο.

«Τι γίνεται με την ανταπόκριση;»

«Έφυγε χθες».

«Και πότε φεύγει η επόμενη;»

Ο Niemkon έκανε μια χειρονομία ανατολίτικης αδιαφορίας.

«Σε μία εβδομάδα».

Αρχισα να φοβάμαι πως ποτέ δε θα διασχίζαμε τα σύνορα για τη Μαντζουρία.

Όταν μας αποχαιρέτησε στον σταθμό, ο Ρώσος στρατηγός μου είχε σφίξει με θέρμη το χέρι και είχε τονίσει τις λέξεις:

«Θα τα ξαναπούμε σύντομα».

Εννοούσε ότι θα μας έβλεπε στην Τσανγκτσούν; Προφανώς θα ήταν ανώφελο να ρωτήσω τον Niemkon και έπρεπε να περάσουμε στην Τσιτά μια εβδομάδα απόλυτης βαρεμάρας, ακούγοντας περιεργους θορύβους στους δρόμους και φοβούμενοι ότι θα μαθαίναμε οποιαδήποτε στιγμή πως ο Κόκκινος Στρατός προήλανε.

Αν τα σύνορα έκλειναν ξαφνικά, η αποτυχία μας θα είχε προκληθεί από κάτι αληθινά παράλογο. Είχαμε διασχίσει το ένα τέταρτο της υφηλίου, βρισκόμασταν στον δρόμο για έναν μήνα και είχαμε ξεκινήσει να κάνουμε τις πρώτες προετοιμασίες για το ταξίδι περίπου έναν χρόνο πριν· και θα αναγκαζόμασταν να επιστρέψουμε, επειδή είχαμε φτάσει στην Τσιτά με καθυστέρηση μιας μέρας.

Υπήρχαν πολύ λίγα πράγματα σε αυτή την πόλη-οχυρό που μπορούσαν να μας αποσπάσουν και να εμποδίσουν τις σκέψεις μας. Εάν αντικαταστήσεις τη ζωντάνια των πρώτων Αμερικανών κυνηγών με την ανατολίτικη ηρεμία αυτών των Μογγόλων, τότε μια απομακρυσμένη πόλη στην Άγρια Δύση τις ημέρες της καινοτομίας θα έπρεπε να μοιάζει κάπως με την Τσιτά. Οι μεγάλοι σε μήκος ευθείς δρόμοι, αμμώδεις και σκονισμένοι, ήταν γεμάτοι αυλάκια και λακκούβες, όπως η κοίτη του ποταμού.

Μόνο ένα ξενοδοχείο υπήρχε. Κάποτε θα ήταν ένα πολυτελές μέρος με πελάτες πλούσιους εμπόρους και άλλους που κατευθύνονταν προς την Κίνα, αλλά όλη η προηγούμενη δόξα του είχε ξεθωριάσει και στους ραγισμένους τοίχους κρέμονταν μόνο τα απομεινάρια από τα πολυτελή διακοσμητικά. Είδαμε πέντε από τα έξι απίστευτα βρόμικα δωμάτια πριν ανακαλύψουμε δύο τα οποία δεν ήταν τόσο άθλια όσο τα υπόλοιπα. Υπήρχε μόνο μια βρύση σε κάθε πάτωμα μέσα σε κάτι που έμοιαζε με αποθήκη και μια ανακοίνωση που προειδοποιούσε ότι το νερό ήταν ακατάλληλο προς πόση· ή ακόμη και για πλύσιμο δοντιών.

Δεν είχε εστιατόριο. Αποτελειώσαμε το υπόλοιπο των προμηθειών μας στα θλιβερά δωμάτιά μας, των οποίων τις πόρτες μάς συνιστούσαν να κλειδώνουμε τη νύχτα.

Υπήρχε μόνο ένα υπαίθριο αξιοθέατο στην πόλη και αυτό ήταν το

ΣΤΟΝ ΔΡΟΜΟ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

Πάρκο Πολιτισμού, όπου ανάμεσα στα δέντρα υψώνονταν τεράστια τα πορτρέτα των ηρώων της Σοβιετικής Ένωσης. Άνδρες και γυναίκες καθόντουσαν σιωπηλοί στα παγκάκια ακούγοντας μουσική από μια πίστα χορού όπου ζευγάρια στροβιλίζονταν. Τα ζευγάρια συχνά ήταν του ίδιου φύλου, κάποιες φορές δύο γυναίκες, κάποιες φορές δύο στρατιώτες που χόρευαν βαλς ο ένας στην αγκαλιά του άλλου. Μια μελωδία πρέπει να τους ξύπνησε μια κάποια νοσταλγία. Χειροκροτούσαν, για να την ακούσουν άλλη μια φορά. Η φωνή του Tino Rossi τραγουδούσε –λίγο ραγισμένη και βραχνή, γιατί ο δίσκος ήταν πολυχρησιμοποιημένος– αδιάκοπα κάτω από τα δέντρα της Τσιτά:

«Il pleut sur la route,

Dans la nuit j'écoute...»

Αν τύχαινε να ρωτήσεις ποιος ήταν ο Tino Rossi, θα σου έλεγαν ότι ήταν Αμερικανός. Εκείνο το καλοκαίρι του 1945 οι Ρώσοι απολάμβαναν οτιδήποτε ξένο λες και αντανakλούσε το γόητρο του Μεγάλου Συμμάχου. Πάνω στις αφίσες που γιόρταζαν την αδελφότητα των συμμαχικών δυνάμεων, οι ρωσικές και οι αμερικανικές σημαίες ήταν σε πρώτο πλάνο, ενώ εκείνες της Μεγάλης Βρετανίας και της Κίνας καταλάμβαναν μια ταπεινή θέση στο φόντο.

Ακόμη και ο Niemkon μου είπε κάποτε με ευγένεια:

«Ναι, φυσικά, εσείς στην Ουάσιγκτον...»

Και ο στρατιώτης που με χτύπησε φιλικά στον ώμο ρώτησε με εμφανή επιδοκμασία:

«Amerikanski?»

Αυτή η μόδα για τον αμερικανισμό ήταν το μοναδικό πράγμα που θύμιζε τον μακρινό κόσμο από τον οποίο νιώθαμε τόσο απομονωμένοι. Τι μάχες λάμβαναν χώρα στον Ειρηνικό; Τι αποφάσεις είχαν παρθεί στη διάσκεψη του Πότσταμ, η οποία είχε ξεκινήσει ενώ βρισκόμασταν ακόμη στην Τεχεράνη; Μάταια προσπαθούσαμε να μάθουμε νέα. Δεν υπήρχαν εφημερίδες στην Τσιτά και οι μόνες που μπόρεσε να ανακαλύψει η Margherita ήταν εκείνες που είχαμε φέρει μαζί μας από τη Μόσχα με τον Υπερσιβηρικό.

Όταν βγήκα έξω από την πόλη για να σκαρφαλώσω στους λόφους και η βλάστηση έκρυψε τη θέα της γκριζοκίτρινης πόλης, δυσκολευόμουν να πιστέψω πως βρισκόμουν στην καρδιά της Ασίας, στο ακρότατο όριο της μεγάλης ρωσικής πεδιάδας, μεγάλης όσο μία ήπειρος, και πως είχα καλύψει απέραντες εκτάσεις της. Η έρημος Γκόμπι ήταν πολύ κοντά, πέρα εκεί μακριά, πίσω από τα μπλε βουνά που υψώνονταν στον νότο.

Στον βορρά θα έπαιρνε μέρες και μέρες ταξιδιού για να φτάσει κάποιος στις παγωμένες όχθες του Λένα και της Αρκτικής.

Όταν γύρισα προς αυτή την απεραντοσύνη, όταν επανέλαβα με χαμηλή φωνή στον εαυτό μου τα αρχαία ονόματα και άκουσα τη μυστηριώδη ηχώ τους, ήταν επειδή οι σκέψεις μου με ώθησαν, σκέψεις που ήταν στενά συνδεδεμένες με την αποστολή μου.

Είχα διασχίσει αυτή την απέραντη έκταση για να πάω ακόμη μακρύτερα και να δώσω βοήθεια σε άνδρες ξεχασμένους. Ωστόσο, υπήρχαν και άλλοι ακόμη, και εγώ δεν ήμουν πρόθυμος να δημιουργήσω την εντύπωση ότι τους έχω ξεχάσει.

Υπήρχαν χιλιάδες Γερμανοί αιχμάλωτοι στη Σοβιετική Ένωση. Και υπήρχαν πολλοί άλλοι άνδρες στερημένοι την ελευθερία τους που δεν ήταν αιχμάλωτοι πολέμου. Πουθενά καθ' όλη τη διάρκεια του ταξιδιού μου δεν είχα δει τα παρατηρητήρια ή τα συρματοπλέγματα κάποιου στρατοπέδου συγκέντρωσης· αλλά στη διάρκεια αυτών των εννέα ημερών, παρόλο που δεν είχα τολμήσει να το εκφράσω, βρισκόμουν συνεχώς σε αναζήτηση τέτοιων σημαδιών.

Από τότε που περάσαμε τα Ουράλια δεν είχα δει τίποτα· και ακόμη δεν μπορούσα να δω τίποτα πέρα από λιβάδια και δάση και χωριά, το ένα πιο φιλήσυχο από το άλλο. Από τότε, όμως, που τα μυθιστορήματα του Ντοστογιέφσκι έγιναν γνωστά στον Δυτικό κόσμο, η φαντασία μας συνέδεε πολύ διαφορετικά πράγματα με το όνομα Σιβηρία.

«Αύριο θα βρίσκεστε στο Οπτορ».

Το Οπτορ ήταν ο συνοριακός σταθμός της Σοβιετικής Ένωσης. Τέσσερα χιλιόμετρα πιο μακριά, στο χωριό Mandchouli βρισκόταν και ο πρώτος στρατιωτικός σταθμός των Ιαπώνων.

Θα περνούσαμε τελικά;

Ένιωσα εφησυχασμό όταν είδα έναν Ρώσο φορτωμένο με αποσκευές να πηδάει μέσα στο θάλαμό μας. Ήταν ο διπλωματικός σάκος για το Τόκιο.

Όταν το τρένο άφησε την Τσιτά ήταν γεμάτο και σταδιακά ο αριθμός των επιβατών γινόταν όλο και μικρότερος, αλλά κατά τη διάρκεια των τελευταίων είκοσι τεσσάρων ωρών είχαμε δει όλο και περισσότερα σημάδια κατά μήκος της γραμμής ότι ο πόλεμος ήταν προ των πυλών: συγκεντρώσεις στρατευμάτων, αποθήκες όπλων και κονβόι μεταφοράς πολεμικών υλικών.

Κι έπειτα η ύπαιθρος ερήμωνε. Το χορτάρι που κυμάτιζε στη στέπα άρχισε σιγά σιγά να απομακρύνεται.

ΣΤΟΝ ΔΡΟΜΟ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

Εδώ και εκεί υπήρχαν ίσως μερικά σπίτια και μερικά υπόστεγα. Για ώρες το τρένο παρέμενε ακίνητο περιμένοντας σε πλατφόρμες που τσουρουφλίζονταν από τον ήλιο. Η ζέστη ήταν αποπνικτική και βαριά, όπως λίγο πριν από την καταιγίδα.

Το τρένο τώρα αποτελούνταν από δύο μόνο βαγόνια και μέσα σε αυτά υπήρχαν μόνο τέσσερις επιβάτες εκτός από εμάς: δύο Ιάπωνες διπλωμάτες, ο ένας από το Βερολίνο και ο άλλος από το Παρίσι, ο διπλωματικός μεταφορέας και ο Σοβιετικός Πρόξενος στο Mandchouli.

Ένας Ρώσος τελωνειακός μάς έδωσε πίσω τα διαβατήρια.

Το σφύριγμα της ατμομηχανής ακούστηκε. Το τρένο ξεκίνησε να κινείται προς μια ξύλινη γέφυρα και διασχίσαμε αργά τα σύνορα προς τη Μαντζουρία.

ΑΝΤΡΕΣ ΣΕ ΚΛΟΥΒΙΑ

Τον Σεπτέμβριο του 1941, εξήντα χιλιάδες Ιάπωνες αποβιβάστηκαν στην Ινδοκίνα. Τρεις μήνες μετά, οι συντονισμένες επιθέσεις στο Χονγκ Κονγκ και στο Περλ Χάρμπορ πυροδότησαν τον πόλεμο του Ειρηνικού.

Όταν εξαντλήθηκε και η τελευταία σταγόνα νερού στις τρύπιες δεξαμενές που είχαν αφήσει πίσω τους οι βομβαρδισμοί, η βρετανική φρουρά του Χονγκ Κονγκ παραδόθηκε στις 19 Δεκεμβρίου του 1941.

Δέκα μέρες μετά, κατεβαίνοντας από την Ταϊλάνδη και την Ινδοκίνα και εισβάλλοντας κατά μήκος της στενής λωρίδας γης, κοντά στα χίλια χιλιόμετρα, στον Κόλπο του Σιάμ και στον Ινδικό ωκεανό, οι Γιαπωνέζοι έφτασαν στο έσχατο άκρο της Μαλαισιανής Χερσονήσου. ΗΤζοχόρ, το κανάλι που τους χώριζε από τη Σιγκαπούρη είχε μόλις 500 μέτρα πλάτος.

Τρεις εβδομάδες ηρωικών μαχών από το Τρίτο Βρετανικό Σώμα Στρατού δεν μπορούσαν να αποτρέψουν αυτό που ο Τσώρτσιλ αποκάλεσε ως «τη μεγαλύτερη καταστροφή στη βρετανική ιστορία». Στις 15 Φεβρουαρίου 1947, ο στρατηγός Percival, ο κυβερνήτης της Σιγκαπούρης, αναγκάστηκε να υπογράψει την άνευ όρων παράδοση της πόλης. Ο ίδιος, μαζί και 70.000 στρατιώτες του αυτοκρατορικού στρατού, ήταν πλέον αιχμάλωτοι.

Στις 20 Φεβρουαρίου, οι Ιάπωνες αποβιβάστηκαν στο Τιμόρ, στην άλλη άκρη των Ολλανδικών Ινδιών, απειλώντας άμεσα την Αυστραλία. Οι Ολλανδοί αποκλείονταν σταδιακά στα νησιά τους. Η Σουμάτρα καταλήφθηκε από αλεξιπτωτιστές, η ναυτική βάση Surabaya εξουδετερώθηκε από τους καθημερινούς βομβαρδισμούς. Στις 9 Μαρτίου, το Τόκιο ανακοίνωσε την πτώση της Ιάβα και τη σύλληψη 98.000 αιχμαλώτων, ανάμεσα στους οποίους ήταν και ο στρατηγός Starkenborgh, ο κυβερνήτης των Ολλανδικών Ινδιών.

Στις 6 Μαΐου, στα Ανατολικά της Θάλασσας της Κίνας, τερματίστηκε έξω από τη Μανίλα η λυσσαλέα άμυνα των ηρώων του Corregidor, η οποία είχε διαρκέσει πέντε μήνες. Ο στρατηγός Wainwright υπέγραψε την παράδοση των Φιλιππίνων, και 50.000 αιχμάλωτοι πήραν τον δρόμο της εξορίας που ξεκίνησε από τη φριχτή πορεία του Μπατάαν, όπου χιλιάδες από αυτούς πέθαναν κάτω από τον ανελέητο ήλιο.

Αυτή η εξορία ήταν η πιο μακρινή και η πιο αδυσώπητη που έπρεπε να υποστούν οι άνδρες. Αιχμάλωτοι χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά από την πατρίδα, οδηγούνταν ακόμα μακρύτερα, μέχρι τα σύνορα της Βόρειας

Ασίας. Συνωστισμένοι μέσα σε ιαπωνικά πλοία, βομβαρδίστηκαν από την ίδια τους την αεροπορία. Πολλοί δε θα κατάφεραν να φτάσουν στα στρατόπεδα, όπου θα βρίσκονταν αποκομμένοι από τον κόσμο, πίσω από τις οχυρωμένες ακτές της Φορμόζας, μέσα στα χιονισμένα δάση του Χοκκάιντο ή στα βουνά της Μαντζουρίας.

Από τους 300.000 αιχμαλώτους που έπεσαν στα χέρια των Ιαπώνων κατά τους πρώτους μήνες του πολέμου, 100.000 θα έχουν πεθάνει μέχρι την απελευθέρωσή τους. Οι 200.000 επιζώντες ξεπρόβαλλαν εξαντλημένοι, από άγνωστα χωριά και στρατόπεδα, σκορπισμένοι πάνω στα νησιά ή στην ενδοχώρα της ασιατικής ηπείρου, από τις πέτρες της θάλασσας του Banda μέχρι τη ζούγκλα της Βιρμανίας.

Ένα σχεδόν αδιαπέραστο εμπόδιο τους καταδυναστεύει. Πιο πολύ κι από τη φυσική φυλακή, πιο πολύ και από την αχανή απόσταση που τους χωρίζει από τις εστίες τους, από τις οικογένειές τους, από τους συμπολεμιστές τους που αγωνίζονται για να τους ελευθερώσουν, είναι η απομόνωση από έναν λαό του οποίου ούτε τη γλώσσα ούτε τα έθιμα καταλαβαίνουν. Είναι ακόμα το τείχος της σιωπής που υψώνουν γύρω τους με επιδέξια σκληρότητα οι Ιάπωνες φρουροί.

Ένα γράμμα παίρνει έναν χρόνο για να φτάσει· και μόνο όταν οι Ιάπωνες δε φυλάνε τους σάκους στα γραφεία τους, χωρίς να τους ανοίξουν.

Σε κάποιες πολύ σπάνιες περιπτώσεις, ένα εξωτερικό βλέμμα διαπερνά τους τοίχους της φυλακής και τους αγγίζει. Τρεις Ελβετοί που κατοικούν στο Τόκιο εδώ και πολλά χρόνια δέχτηκαν τον δύσκολο ρόλο της εκπροσώπησης της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού. Στα τρία χρόνια τους επέτρεψαν να κάνουν μια σύντομη επίσκεψη στα στρατόπεδα της Κορέας μόλις τρεις φορές· δύο φορές μπόρεσαν να επισκεφθούν τη Φορμόζα, αλλά τη Μαντζουρία κατάφεραν να την επισκεφθούν τον Νοέμβριο του 1943, μετά από έναν χρόνο απόλυτης σιωπής. Εκεί δεν επισκέφθηκαν μόνο ένα στρατόπεδο, στο Μούκντεν. Και δεν πήγαν ποτέ στη Βιρμανία.

Σε πόσα αλλά παρόμοια στρατόπεδα πάνω σε κατακαμένα βουνά είναι φυλακισμένοι Αγγλοι, Ολλανδοί και Αμερικανοί, προερχόμενοι από τη Μαλαισία, το Βόρνεο, την Ιάβα και τις Φιλιππίνες;

Πού είναι οι πιλότοι που καταρρίφθηκαν στην Ιαπωνία, τα πληρώματα των πλοίων που αιχμαλωτίστηκαν στις νότιες θάλασσες;

Πού είναι ο Percival, ο υπερασπιστής της Σιγκαπούρης; Πού είναι ο Starkenborgh, ο κυβερνήτης των Ολλανδικών Ινδιών; Πού είναι ο Wainwright, ο ήρωας του Corregidor;

Κανείς δεν ξέρει.

Μόλις έφτασα στην Tsing-King, την 1η Αυγούστου 1945, στόχος μου ήταν να βρω πού κρατούνταν και να τους φτάσω με κάθε δυνατό τρόπο. Διασχίζοντας τη Μόσχα πριν από δεκαπέντε μέρες, είχα ήδη εκφράσει τις προθέσεις μου στον πρέσβη Sato, ο οποίος με είχε διαβεβαιώσει ότι θα τηλεγραφούσε το αίτημά μου στο Τόκιο. Ακόμα όμως δε γνώριζα εάν θα υποχωρούσε το Ιαπωνικό Γραφείο Αιχμαλώτων Πολέμου, το οποίο ήξερε να φυλάει πολύ καλά τα μυστικά του.

Μετά την άφιξή μου στη Μαντζουρία, μας ανέλαβαν, τη Μαργαρίτα Straehler και εμένα, ένα γκρουπ Ιαπώνων που μας συμπεριφέρονταν σαν να ήμασταν διακεκριμένοι καλεσμένοι, με μεγάλο σεβασμό, αλλά παρακολουθούσαν συνέχεια κάθε κίνηση και κάθε λέξη μας· και δε μας άφηναν ποτέ χωρίς επιτήρηση. Μεταξύ αυτών βρήκαμε τα μέλη του Ερυθρού σταυρού της Μαντζουρίας, οι οποίοι ήταν και αυτοί Ιάπωνες: λιγομίλητοι και άγρυπνοι.

Κατά την είσοδό μας στο μικρό ξενοδοχείο του Manchuli, μέχρι την αναχώρησή μας για το Τόκιο, ο χρόνος μας ήταν προγραμματισμένος ανά μία ώρα, και τον αφιερώναμε σχεδόν αποκλειστικά σε ευγενικές επισκέψεις σε εκπροσώπους του κράτους και σε επίσημες τελετές υποδοχής.

Διασχίσαμε 1.500 χιλιόμετρα μέσα στις εύφορες κοιλάδες της Μαντζουρίας, τους λόφους και τα βοσκοτόπια, τα χωράφια καλαμποκιού, κριθαριού και σόγιας, καλλιεργημένα από Κινέζους εργάτες υποδουλωμένους από τους Ιάπωνες εποίκους πριν από 14 χρόνια, κάτω από τους στρατιώτες του Mikado. Η ιαπωνική κατοχή έχει τοποθετήσει παντού το σημάδι της επίμονης υπομονής, των μεθοδικών και πειθαρχημένων προσπαθειών, το οποίο φαίνεται παντού, από την οργάνωση των πανομοιότυπων ιαπωνικών ξενοδοχείων μέχρι τη συχνότητα και την άνεση των τρένων της Μαντζουρίας.

«Το Μαντσουκούο είναι η πιο όμορφη επαρχία μας», επαναλαμβάνει σε κάθε ευκαιρία ο γέρος Ιάπωνας που μας παραχώρησαν για διερμηνέα, ο οποίος είχε μάθει κάποιες αγγλικές λέξεις σε ένα σχολείο αμερικάνικης ιεραποστολής.

Περάσαμε τρεις μέρες στη Χαρμπίν, μέσα στην εκκωφαντική οχλαγωγία των κινέζικων δρόμων. Μια βόλτα με ταχύπλοο στον ποταμό Sungary, μας αποκάλυψε στον ορίζοντα τους βουδιστικούς ναούς του, τις παγώδες και τα μνημεία τους. Η νοσταλγία της Αυτοκρατορίας των Τσάρων αντανάκλαται ακόμα στους χάλκινους τρούλους των ορθόδοξων εκκλησιών που έχτισαν στη Χαρμπίν οι 35.000 Ρώσοι μετανάστες που ξέφυγαν από την Επανάσταση των Μπολσεβίκων.

Μέσα στο τρένο που θα μας μετέφερε στην πρωτεύουσα της

Μαντζουρίας, δεν μπορούσα να μην υπενθυμίσω στους «ξεναγούς» μας ότι η αποστολή μας δε θα είναι ολοκληρωμένη αν δεν εμπεριέχει, όπως γινόταν μέχρι τώρα, σύντομες επισκέψεις στα νοσοκομεία, ακόμα και αν αυτές συνοδεύονταν από ανταλλαγές χαιρετισμών.

«Μόνο στην Τσανγκτσούν», μας είπαν, «οι αξιότιμοι ταξιδιώτες μας θα έχουν τη δυνατότητα να εκφράσουν την επιθυμία τους».

Εκείνη η στιγμή έφτασε, καθώς ένα βράδυ σε ένα επίσημο δείπνο – το έκτο από τη στιγμή της άφιξής μας στη Μαντζουρία– μαζεuthήκαμε στο τραπέζι του Kaminura, πρέσβη της Ιαπωνίας και απεσταλμένου του αυτοκράτορα Pu-Yi.

Η κυρία Kaminura ήταν Γιαπωνέζα, αλλά η ευρωπαϊκή κομψότητα του μαύρου μεταξωτού φορέματος με την κεντητή δαντέλα, ο ελαφρύς κυματισμός των λαμπερών μαλλιών της, τα άμμογα αγγλικά της, πρόδιδαν μια μακρά διαμονή στο Λονδίνο.

«Ήμασταν εκεί το 1940», μου είπε, «όταν άρχισαν οι φριχτοί βομβαρδισμοί που κράτησαν όλο τον χειμώνα. Όταν μπήκε η χώρα μας στο πόλεμο επαναπατριστήκαμε μαζί με τους διπλωμάτες. Τώρα η Ιαπωνία γνωρίζει με τη σειρά της την τύχη του Λονδίνου». Και με μια μικρή δόση νευρικότητας προσθέτει μιλώντας στη Marguerita: «Δε θα αναγνωρίσετε πλέον το Τόκιο, δεσποινίς. Η πόλη είναι κατεστραμμένη. Χάσαμε τα πάντα: το σπίτι μας, τις αναμνήσεις μας. Είναι τρομερό...»

Δε γνωρίζει ακόμα πως σε λίγες μέρες ένας άλλος πόλεμος, πολύ σύντομος αλλά με τεράστιες απώλειες, θα ξεκινούσε και εδώ.

Ο πρέσβης φοράει στολή όπως και ο σύμβουλός του ο κύριος Miyasaki, ενώ η σύζυγός του αναδεικνύει τη λεπτή σιλουέτα της που διαγράφεται μέσα από ένα εκθαμβωτικό γαλάζιο κιμονό.

Γύρω το ανθοστολισμένο τραπέζι ανακαλύψαμε το εθνικό έδесμα της Ιαπωνίας, το sukiyaki, περιχυμένο με ένα πολύ ωραίο κρασί που παράγουν τα άγρια αμπέλια της Μαντζουρίας.

Μόλις τελειώσαμε το γεύμα, ζήτησα από τον πρέσβη μια ιδιωτική ακρόαση και περάσαμε στο γραφείο του.

«Εξοχότατε, θα ήθελα να σας μιλήσω για την αποστολή μας».

«Στο Τόκιο δεν πρέπει να πάτε; Εκεί...»

«Όχι, εξοχότατε. Από εδώ πρέπει να ξεκινήσουμε. Η ιαπωνική κυβέρνηση δέχτηκε το αίτημά μου να επωφεληθώ από το πέρασμά μου στη Μαντζουρία για να επισκεφθώ τους αιχμαλώτους και να αξιολογήσω τις ανάγκες τους. Αυτό είναι το πρόγραμμα που μας έδωσαν».

Ο κύριος Kaminura κοιτάζει με προσοχή το πρόγραμμα.

«Δεν προβλέπεται δίωρη επίσκεψη σε ένα στρατόπεδο 1.600 αιχμάλωτων πολέμου στο Μούκντεν;»

Ρώτησα τον πρέσβη ξεκάθαρα και επίμονα:

«Πιστεύετε, εξοχότατε, πως ανάμεσά τους βρίσκονται ο στρατηγός Percival, ο κυβερνήτης Strakenborgh και ο στρατηγός Wainwright;»

Ακούγοντας αυτά τα ονόματα, ο Kaminura σήκωσε το κεφάλι του. Τα μάτια του δίπλωσαν ακόμα περισσότερο πίσω από τα κοκάλινα γυαλιά του. Σκέφτηκε για μια στιγμή.

«Όχι, δεν το πιστεύω».

«Πάνε δύο χρόνια, είπα, που ένας αντιπρόσωπός μας έδωσε το τελευταίο στίγμα αυτών των αξιωματικών στη Φορμόζα. Η ΔΕΕΣ είναι σχεδόν σίγουρη ότι στη συνέχεια μεταφέρθηκαν στη Μαντζουρία. Είναι απαραίτητο να επισκεφθώ το στρατόπεδο στο οποίο βρίσκονται».

Ο πρέσβης φαίνεται ιδιαίτερα αμήχανος.

«Ασφαλώς... Αν είναι σωστή η πληροφορία, το Τόκιο δε θα παραλείψει να σας δώσει την άδεια».

Και με συνοδεύει ξανά πίσω στο καθιστικό όπου η κυρία Kaminura σέρβιρε στους καλεσμένους της κούπες από ζαχαρωμένα φρούτα και σαμπάνια.

Για τρεις ακόμη ημέρες στην Τσανγκτσούν επανέλαβα διαβήματα με τις ιαπωνικές αρχές. Έπρεπε να εκμεταλλευτώ τις ελάχιστες στιγμές που είχα ελεύθερες μεταξύ των επίσημων επισκέψεων, τις οποίες ρύθμιζε, κατά τα φαινόμενα, ένα αυστηρό πρωτόκολλο: με τον υπουργό Εξωτερικών του αυτοκράτορα Pu-Yi και τον αναπληρωτή υπουργό Shimomura, τον στρατηγό Hata, αρχηγό του Γενικού Επιτελείου των ιαπωνικών στρατευμάτων και τον στρατηγό Miura, Πρόεδρο του Ερυθρού Σταύρου της Μαντζουρίας.

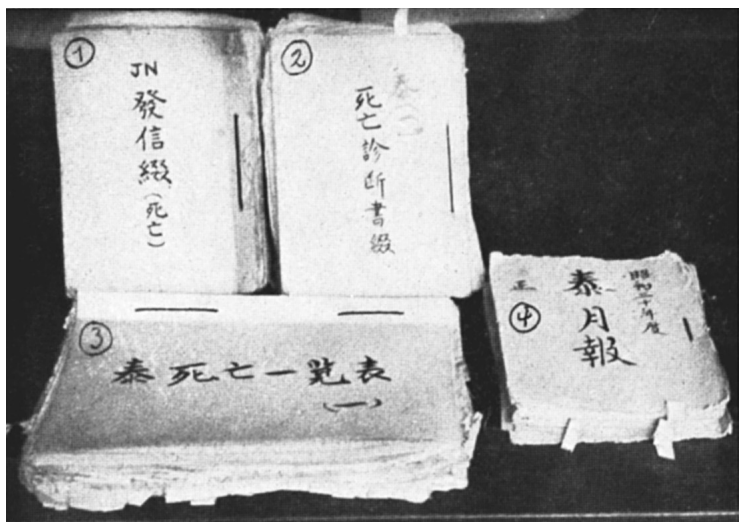
Μπαινοβγαίναμε στο παλάτι και στα κτίρια της διοίκησης. Παντού οι τελετές ήταν παρόμοιες: τσάι, γλυκά, υποκλίσεις... Εάν προηγουμένως δεν είχαμε κάνει σύντομα μαθήματα στους ιαπωνικούς τρόπους ευγενείας θα πιστεύαμε ότι όλες αυτές οι υποδοχές είχαν στην Τσανγκτσούν μια πρωταρχική αναγκαιότητα: να αποσπάσουν τους τοπικούς παράγοντες από την απραξία τους.

Αυτή η αυτοκρατορική πόλη είναι πολύ νέα όπως και ο αυτοκράτοράς της. Δημιουργήθηκε πριν από δώδεκα χρόνια από τους Γιαπωνέζους και παρατηρεί κανείς ότι τα καινούργια κτίρια πάνω στις μεγάλες λεωφόρους ή τα δέντρα που είναι ακόμα πολύ μικρά για να μεγαλώσουν μόνα τους, έχουν όλα την ίδια ηλικία.

ΑΝΤΡΕΣ ΣΕ ΚΛΟΥΒΙΑ

Στο γραφείο κρατουμένων των συμμαχικών δυνάμεων στην Ιαπωνία, αυτό το δεκαπεντάχρονο κορίτσι ήταν υπεύθυνο για όλα τα αρχεία.

Ιαπωνικά αρχεία με πληροφορίες για κρατούμενους των συμμαχικών δυνάμεων.

ΙΑΠΩΝΙΑ

Η έρημος της Χιροσίμα.

Ένα πτώμα απανθρακωμένο από την ακτινοβολία.

Όλες οι μεγάλες προσωπικότητες που μας υποδέχτηκαν προσφωνούν με τον ίδιο τρόπο, με τις ίδιες προσεκτικές χειρονομίες, τον ίδιο χαιρετισμό.

Κινέζικα πρόσωπα. Γιαπωνέζικα πρόσωπα.

Αλλά και όταν αρχίζουμε να μιλάμε για αιχμαλώτους, μας επιστρέφουν την ίδια σιωπή κάτω από αναρίθμητα χαμόγελα.

Στις 5 Αυγούστου, το τρένο που αναχωρεί από την Τσανγκτσούν για το Μούγκντεν είναι γεμάτο Ιάπωνες στρατιώτες. Μέσα στο κουπέ της Α΄ θέσης, δύο θέσεις παρέμεναν ελεύθερες. Μία για την Margherita και μία για μένα. Κανένας δεν καθόταν στον ελεύθερο χώρο δίπλα μας. Πολλοί αξιωματικοί στέκονταν όρθιοι στον διάδρομο, στριμωγμένοι ανάμεσα στα διπλανά κουπέ. Μας παρακολουθούσαν επίμονα, αλλά αισθανόμασταν ότι γύριζαν το κεφάλι αμέσως μόλις σηκώναμε το βλέμμα μας.

Είπα στον κύριο Miyasaki που μας συνόδευε:

«Θα θέλατε να προτείνουμε σε αυτά τα άτομα να μοιραστούμε το κουπέ;»

Ο Miyasaki χαμογέλασε.

«Θα σας συμβούλευα να μην κάνετε τίποτα. Είσαστε υψηλά πρόσωπα και, αν προσφέρετε σε απλούς επιβάτες να έρθουν κοντά σας, χάνετε το κύρος σας».

Το τρένο είχε πλέον αποκτήσει μεγάλη ταχύτητα. Περιοδικά περνούσε ένας ελεγκτής και έδινε εντολές: «Κλείστε τα στόρια».

Από μια σχισμή στην κουρτίνα διέκρινα μια γέφυρα που φυλασσόταν, έβλεπα στρατώνες... Από τότε που ήρθαμε στη Μαντζουρία είχα δει πολλά στρατεύματα και κονβόι να κατευθύνονται προς τον βορρά. Όλα έδειχναν ότι είχαν προβλέψει την επικείμενη επίθεση των Σοβιετικών και ότι σημαντικές ιαπωνικές δυνάμεις ετοιμάζονταν να αντισταθούν στην εισβολή στο Μαντσουκούο.

Ξαφνικά, μέσα στο βαγόνι, ένας στρατιωτικός σηκώθηκε και άρχισε να φωνάζει κάποιες λέξεις στα ιαπωνικά. Δεν άκουσα παρά κάποιες συλλαβές ακαταλαβίστικες:

«Κι κο κα κου... Κι κο κα κου...»

Όλοι οι επιβάτες σηκώθηκαν αμέσως από τα διπλανά κουπέ· το ίδιο κάναμε κι εμείς.

«Είναι η προσευχή για τους νεκρούς και τη νίκη», μου ψιθύρισε ο Miyasaki μόλις ξανακαθίσαμε.

Μετά από λίγα λεπτά, άλλος ένας επιβάτης είπε τα ίδια λόγια και όλο το βαγόνι ξανασηκώθηκε.

Μετά από πέντε ώρες φτάσαμε στο Μούκντεν που είναι η πολυπληθέστερη πόλη και το πιο σημαντικό βιομηχανικό κέντρο της Μαντζουρίας. Ενάμισι εκατομμύριο Κινέζοι και διακόσιες χιλιάδες Ιάπωνες ζουν μέσα σε χαμηλά σπίτια από χώμα και ξύλο. Υπάρχουν ελάχιστα μοντέρνα κτίρια από μπετόν που ξεπροβάλλουν ανάμεσα στις καμινάδες των εργοστασίων τα οποία δημιουργούν ένα γκρίζο σύννεφο καπνού στην περιοχή.

Δίνω κατευθείαν την κάρτα μου στον συνταγματάρχη Matsuda, τον επικεφαλής όλων των στρατοπέδων αιχμαλώτων πολέμου στο Μαντσουκού.

Το ίδιο βράδυ ήμασταν καλεσμένοι σε δείπνο από τον Κινέζο κυβερνήτη, τον κύριο Υί. Το ευγενικό και καλοσυνάτο παρουσιαστικό του ερχόταν σε αντίθεση με τον αλαζονικό αέρα που απέπνεε ο Ιάπωνας αντικυβερνήτης που κάθισε δίπλα του.

Ο κύριος Υί μου εξομολογήθηκε ότι πριν από δώδεκα χρόνια είχε παρατήσει την Ιατρική για να συνεργαστεί με τους Γιαπωνέζους κατακτητές. Όταν τον ρώτησα εάν προτιμούσε το παλιό του επάγγελμα από τη θέση του κυβερνήτη, μου είτε μονοκόμματα μπροστά στους Ιάπωνες, που είχαν στήσει αυτί.

«Δεν το έχω σκεφτεί ακόμα».

Αργά το βράδυ γυρίσαμε στο ξενοδοχείο με άμαξα, κάτω από τον λαμπερό έναστρο ουρανό. Ο Κινέζος αμαζάς είχε αφήσει το άλογο να πηγαίνει μόνο του στους σκοτεινούς δρόμους, εκεί όπου ένα αμάξι θα κινδύνευε να έχει πέσει στον βάλτο είκοσι φορές.

Στο Yamata βρήκα την κάρτα του Matsuda που μου έστειλε σαν απάντηση για την ευγένειά μου. Με ενημέρωνε ότι θα φεύγαμε την επόμενη μέρα στις εννιά για να επισκεφθούμε το στρατόπεδο αιχμαλώτων στο προάστιο του Μούκντεν.

Ο συνταγματάρχης Matsuda ήταν ένας μικρόσωμος άνδρας με φαρδείς ώμους. Στο τεράστιο σαγόνι με τα εξίσου τεράστια δόντια, μια κοντή μύτη στήριζε ένα χοντρό ζευγάρι γυαλιά που οδηγούσαν σ' ένα μικρό μέτωπο το οποίο κατέληγε σε ένα μικρό και ξυρισμένο κρανίο.

Πλαισιωμένος από δύο αξιωματικούς ντυμένους σαν και αυτόν, με το μεγάλο κυρτό σπαθί, προχωρούσε τελετουργικά μέσα στο σαλόνι του ξενοδοχείου Yamata. Οι τρεις Γιαπωνέζοι υποκλίθηκαν βαθιά τρεις φορές – αυτές οι τυπολατρικές και ευγενικές χειρονομίες μεταξύ μας

τους έκαναν να δείχνουν τόσο απόμακροι.

Μας πήγαν στο στρατόπεδο με αυτοκίνητα. Στην έξοδο των προαστίων, τα οποία χώριζαν εργοστάσια κατά μήκος τους δρόμους, εμφανίστηκε ένας μεγάλος άσπρος τοίχος, τα συρματοπλέγματα και το φυλάκιο. Τον προηγούμενο χρόνο, το εργοστάσιο είχε χτυπηθεί από βομβαρδισμούς των Αμερικανών και είχαν σκοτωθεί σαράντα αιχμάλωτοι.

Έκανα την ακόλουθη παρατήρηση στον Matsuda:

«Τα στρατόπεδα πρέπει να απέχουν τρία χιλιόμετρα από τον κοντινότερο στρατιωτικό στόχο. Αυτό προβλέπει η Σύμβαση της Γενεύης».

Ο Matsuda απάντησε:

«Μην ξεχνάτε, κύριε αντιπρόσωπε, ότι η Ιαπωνία δεν έχει επικυρώσει τη Σύμβαση για τους Αιχμαλώτους Πολέμου».

Αυτό ήταν αλήθεια. Ωστόσο, ελπίζαμε σε μια έμμεση αναγνώριση όταν τον Φεβρουάριο του 1942 η ΔΕΕΣ είχε λάβει από την ιαπωνική κυβέρνηση ένα τηλεγράφημα που έγραφε: «Είμαστε σύμφωνοι με την εφαρμογή της Σύμβασης της Γενεύης, υπό την προϋπόθεση της αμοιβαιότητας, και *mutatis mutandis*».

Σύνταγμα θα ανακαλύπταμε την ιαπωνική ερμηνεία αυτού του λατινικού όρου.

Ο συνταγματάρχης Matsuda μας πήγε πρώτα στην αίθουσα των Ιαπώνων αξιωματικών. Έγειρε πίσω το σπαθί του και κάθισε αναπαυτικά σε μια πολυθρόνα. Με ένα μεγάλο νεύμα έδωσε εντολή για ανάπαυση. Δεκαπέντε με είκοσι αξιωματικοί αντέγραφαν την κάθε πράξη του συνταγματάρχη τους. Ο Matsuda μας τους παρουσίασε έναν έναν με έκδηλη περηφάνια – η δύναμη ενός Ιάπωνα στρατιωτικού καθορίζεται από τον αριθμό των βοηθών του.

Ήμασταν μέσα σε σάλα αξιωματικών ή σε αίθουσα συνεδριάσεων; Η Margherita και εγώ καθίσαμε στις θέσεις που μας υπέδειξαν. Μπροστά μας, ο τοίχος ήταν γεμάτος με πίνακες και χάρτες με διαγράμματα και στατιστικά.

Ουσιαστικά, ο συνταγματάρχης Matsuda έκανε την παρουσίασή του όπως μιλάει ένας καθηγητής στους μαθητές του. Οι αξιωματικοί κάθονταν στην άκρη των θέσεων, γερμένοι προς τα εμπρός, τονίζοντας με θαυμαστικά επιφωνήματα μια διάλεξη την οποία έχουν ακούσει εκατό φορές. Επρόκειτο για την αναλυτική παρουσίαση του στρατοπέδου, των επιτυχιών του και των συνεχών βελτιώσεών του.

«Όταν οι αιχμάλωτοι έφτασαν από τις τροπικές περιοχές», θυμήθηκε

ο συνταγματάρχης Matsuda σχεδόν συγκινημένος, «βρίσκονταν σε αξιολύπητη κατάσταση. Ντυμένοι μόνο με μια μπλούζα και σορτσάκι, δυσκολεύτηκαν να αντέξουν τον τσουχτερό χειμώνα του Μαντσουκού. Πολλοί πέθαναν από πνευμονία ή από υποτροπιασμό της ελονοσίας, παρά την εξαιρετική φροντίδα που τους παρασχέθηκε».

Ανάμεσα σε κάθε πρόταση, με μια ξεκάθαρη τάση επίδειξης, ο συνταγματάρχης έκανε μια παύση. Σήκωνε το δεξί χέρι και, χτυπώντας το πόδι του, χτυπούσε τον σβέρκο του δύο ή τρεις φορές, συνοδεύοντας την κίνηση αυτή με έναν συριγμό που κατέληγε σε μια ηχηρή αναφώνηση:

«Να!»

Όλοι μαζί, οι αξιωματικοί απαντούσαν το ίδιο:

«Να...Να!»

Η Margherita Straehler με κοίταξε σοκαρισμένη. Θυμήθηκε, όπως και εγώ, ότι ο καθορισμένος χρόνος της επίσκεψής μας ήταν δύο ώρες. Μία ώρα έχει ήδη χαθεί σε αυτή την άσκοπη φλυαρία.

«Θα μας οδηγήσετε τελικά στους αιχμαλώτους;» τόλμησα να εκφράσω την επιθυμία μου στον συνταγματάρχη.

«Μα φυσικά... Μια στιγμή μόνο... Έχω πολύ σημαντικά πράγματα να σας πω ακόμα...»

Και συνέχισε τη διάλεξη, εγκωμιάζοντας όλο και πιο πολύ τη γαπωνέζικη μεγαλοφυχία.

Νεαρές κοπέλες, ντυμένες με «πολεμικό κιμονό» —ένα μπλε σακάκι πάνω από το παντελόνι— με μαύρες πλεξούδες στην πλάτη, μας σέρβιραν γκρι τσάι σε μικρά φλιτζάνια, έφερναν δίσκους με γλυκά, πρόσφεραν τσιγάρα ...

Μισή ώρα αργότερα κοίταξα το ρολόι μου και τόλμησα να διακόψω τον συνταγματάρχη:

«Η ανυπομονησία μου είναι πολύ μεγάλη», είπα, «για αυτό το στρατόπεδο που είναι τόσο οργανωμένο, τόσο άνετο και οι αιχμάλωτοι τυγχάνουν τόσο καλής μεταχείρισης».

Αυτή τη φορά ο Matsuda δεν μπορούσε να μου αρνηθεί και ξεκίνησε η συνοδεία με κροτάλισμα των σπαθιών.

Ένα μεγάλο προαύλιο και παντού γύρω του τσιμεντένια υπόστεγα.

Το προαύλιο είναι άδειο.

Πού είναι οι αιχμάλωτοι;

Τα υπόστεγα είναι άδεια.

«Στη δουλειά», απάντησε με φυσικότητα ο Matsuda στην ερώτησή μου.

«Οπότε θα πάμε στο μέρος της εργασίας τους;»

«Α όχι... Είναι πολύ μακριά».

«Θα δούμε τουλάχιστον τους “άνδρες εμπιστοσύνης”;»

«Na... Na... Είχαν μια ανειλημμένη υποχρέωση».

Όπως και κάποιες άλλες φορές στην καριέρα μου ως αντιπροσώπου ένιωθα τον θυμό να με κυριεύει, αλλά δεν μπορούσα να πω τίποτα. Ένα τέτοιο περιστατικό στην πρώτη μας «επίσκεψη» θα δημιουργούσε προβλήματα που θα προτιμούσα να αποφύγω. Εξάλλου, ο συνταγματάρχης Matsuda, επιβλητικός όπως πάντα, κατευθυνόταν προς ένα κτίριο που δε μου φαινόταν άδειο.

«Και ιδού το καταπληκτικό μας ιατρείο!» είπε και κατέβηκε τη σκάλα.

Στην κορυφή της σκάλας τέσσερις άνδρες με χακί σορτς και μπλουζάκι στάθηκαν σε στάση προσοχής μόλις μας είδαν. Ήταν οι πρώτοι αιχμάλωτοι που είδα στη Μαντζουρία.

Όταν βρεθήκαμε απέναντί τους, υποκλίθηκαν αργά, βαθιά, με τα χέρια κολλημένα στο σώμα, με ήσυχη συντονισμένη κίνηση, μέχρι το κεφάλι να αγγίξει τα γόνατα.

Μουρμούρισα χαμηλόφωνα, κάνοντας προσπάθειες για να κρύψω την αγανάκτησή μου:

«Αυτός δεν είναι ο τρόπος με τον οποίο χαιρετούν σε έναν Δυτικό στρατό».

«Αυτός είναι ο Ιαπωνικός τρόπος», αποκρίθηκε ο Matsuda με το αιώνια ανεξίτηλο χαμόγελο του.

Με οδήγησε σε έναν διάδρομο όπου βρίσκονταν οι θάλαμοι των ασθενών. Τοποθετημένοι κατά μήκος του τοίχου, δίπλα από κάθε πόρτα, τρεις ή τέσσερις αιχμάλωτοι, υποκλίνονταν καθώς περνάγαμε. Όσοι δεν μπορούσαν να σηκωθούν, κάθονταν οκλαδόν στην άκρη του κρεβατιού, με τα χέρια σταυρωμένα και το σώμα σε όρθια στάση, όσο τους το επέτρεπαν οι επίδεσμοι, οι πληγές ή τα ακρωτηριασμένα μέλη τους. Όταν σήκωναν το βλέμμα τους, με το σήκωμα της μπότας και του τελευταίου Ιάπωνα αξιωματικού, κάρφωναν το βλέμμα τους στο ταβάνι· τα βλέμματα τους δε διασταυρώνονταν ποτέ με τα δικά μας.

Ένιωσα τα χέρια μου να ιδρώνουν. Η Margherita Straehler ήταν κάτασπρη σαν το πανί. Ο Matsuda προσπάθησε να με απομακρύνει. Σταμάτησα μπροστά από μια ομάδα τριών Άγγλων και ενός Αμερικανού.

«Ποιος είναι ο γιατρός;» είπα με χαμηλό τόνο.

Κανέννας δε μου απάντησε. Πίσω μου οι Ιάπωνες παρέμεναν σιωπηλοί.

Επανέλαβα την ερώτησή μου μπροστά σε έναν ψηλό άντρα από τον οποίο μπορούσα να δω μόνο τον τεντωμένο λαιμό και το ανασηκωμένο πηγούνι του. Δεν κούνησε ούτε φρύδι. Ρωτώ αυστηρά τον Matsuda:

«Μπορεί κάποιος να απαντήσει στην ερώτησή μου;»

Οι Ιάπωνες έμειναν εμβρόντητοι από την τόλμη μου, αλλά ο Matsuda ήθελε και αυτός να αποφύγει το συμβάν. Γυρνάει προς έναν άντρα που ήταν κολλημένος στον τοίχο όπως όλοι οι άλλοι:

«Ιδού ο Αυστραλός γιατρός».

Πλησιάζω τον άνδρα και του δίνω το χέρι. Μένει ακίνητος. Πρέπει να μαζέψω όλες τις δυνάμεις μου για να προφέρω:

«How do you do?»

Το βλέμμα του τελικά πέφτει, αλλά δε γυρνάει το κεφάλι του προς το μέρος μου. Πιστεύω ότι πρέπει να επιδιώξει πρώτα την έγκριση του συνταγματάρχη. Τα δευτερόλεπτα περνούν αργά πριν το χέρι του προχωρήσει προς το δικό μου. Το σφίγγω σταθερά, προσπαθώντας να επικοινωνήσω με όλη τη συγκίνηση που αισθάνομαι, αφού θέλω να τη μεταφέρει, μετά την αναχώρησή μου, στους συντρόφους του.

Τον λέω γρήγορα ποιος είμαι και προσπαθώ να του πιάσω την κουβέντα. Δεν απαντάει παρά μόνο μονολεκτικά και πριν από κάθε λέξη νιώθω ότι το βλέμμα του κοιτάει τους Ιάπωνες. Τέλος τον ρωτώ:

«Θέλετε να μας συνοδέψετε στους ασθενείς;»

Ο Matsuda επεμβαίνει:

«Όχι. Θα μας οδηγήσει ο Ιάπωνας γιατρός».

Μου είναι αδύνατον να επιμείνω περισσότερο και αφήνω να πέσει αυτό το τρεμάμενο χέρι το οποίο μένει στη γάμπα, ενώ το βλέμμα του γυρνάει ξανά στο ταβάνι.

Βγαίνοντας από το ιατρείο, είδαμε στοιβαγμένα σε μια γωνιά του στρατώνα 400 δέματα του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού. Το ταξίδι που έκαναν τα δέματα μέχρι τη Μαντζουρία είναι αδιανόητο. Από το Σαν Φρανσίσκο διέσχισαν τον Ειρηνικό με ένα ρωσικό πλοίο. Στο λιμάνι της Κορέας, το πιο κοντινό στο Βλαδιβοστόκ, φορτώθηκαν σε ένα γιαπωνέζικο πλοίο, το Awamagu που τα μετέφερε στα λιμάνια της Ιαπωνίας και τις θάλασσες της Κίνας. Από το Fusan, ένα μέρος των δεμάτων –αυτά που βλέπαμε μπροστά μας– έφτασαν στο Μούκντεν με το τρένο. Τα άλλα ξεφορτώθηκαν στη Σαγκάη, τη Σιγκαπούρη, στις Μαλαισιανές Ινδίες και το Βόρνεο. Μερικά έφτασαν ακόμα και στα πιο απομακρυσμένα στρατόπεδα της ζούγκλας της Βιρμανίας.

«Γιατί αυτά τα δέματα δεν έχουν διανεμηθεί;» είπα στον Matsuda.

«Τα φυλάω για πιο μετά... Είναι ένα προληπτικό μέτρο, γιατί το Awamari δε θα φέρει άλλα – βυθίστηκε από ένα αμερικανικό υποβρύχιο στα ανοιχτά της Φορμόζας. Οι αιχμάλωτοι θα χαρούν περισσότερο εάν λάβουν ένα χριστουγεννιάτικο δέμα».

Σε ποια κατάσταση, σωματική και ηθική, βρίσκονται πραγματικά οι αιχμάλωτοι για τους οποίους δείχνει άγρυπνο ενδιαφέρον ο συνταγματάρχης Matsuda; Σε ποια εξουθενωτική δουλειά –σίγουρα πολύ συγκρίσιμη με αυτή των Κινέζων εργατών– έχουν εξαναγκαστεί; Δε θα το μάθω.

Η επίσκεψη στο στρατόπεδο Μούκντεν τελειώνει δίπλα από το νεκροταφείο. Μερικά χιλιόμετρα μέσα στην εξοχή υπήρχε ένας λόφος, στην κορυφή του οποίου βρίσκεται ένας λευκός σταυρός και από κάτω διακόσιοι μικρότεροι σταυροί παραταγμένοι.

Ανεβαίνοντας προς τα εκεί, μάζεψα από την άκρη του δρόμου κάποια λουλούδια του αγρού. Οι Ιάπωνες μιμήθηκαν την κίνησή μου – παρόλο που δεν έχουν οίκτο για τους ζωντανούς, τρέφουν έναν θρησκευτικό σεβασμό για τους νεκρούς.

Περνώντας αργά μπροστά από όλους τους σταυρούς διάβασα διακόσια ονόματα: βρετανικά, ολλανδικά, αμερικανικά. Μια πικρή θλίψη με κατέλαβε. Ξέρω ότι 1.600 εξόριστοι χάνουν κάθε μέρα και περισσότερο την ελπίδα για ζωή μέσα στα βουνά της Μαντζουρίας. Έχω δει μόνο κάποιους καμπουριασμένους σκλάβους, τα στόματα των οποίων έμειναν το ίδιο άφωνα όσο αυτοί εδώ οι τάφοι...

«Ζητήσατε να δείτε τον στρατηγό Wainwright;»

Ο συνταγματάρχης Matsuda μου το είπε αυτό με έναν απόμακρο τόνο στο αυτοκίνητο που μας οδήγησε πίσω στο ξενοδοχείο Yamata. Όπως τον κοίταξα έκπληκτος, ψάχνοντας να βρω κάποια παγίδα στην ερώτησή του, ένα χαμόγελο αποκάλυψε τα μεγάλα του δόντια. Χαίρεται ιδιαίτερα όταν μου ανακοινώνει ότι μετά από πολλές ανταλλαγές τηλεγραφημάτων μεταξύ Μούκντεν, Τσανγκτσούν και Τόκιο, η άδεια που είχα ζητήσει με τόσο πιεστικό τρόπο μόλις μου είχε δοθεί.

«Απόψε θα κοιμηθούμε στο Sze Ping Hai και αύριο θα πάρουμε το τρένο από το στρατόπεδο Seihan».

«Και ο στρατηγός Percival; Ο κυβερνήτης Starkenborgh;»

«Θα τους δείτε και αυτούς... Το στρατόπεδο Seihan είναι ο τόπος κράτησης δεκαπέντε ανώτερων αξιωματικών τους οποίους θεωρούμε αιχμαλώτους εξέχουσας σημασίας».

Είμαι έτοιμος να κάνω την εξής ερώτηση στον συνταγματάρχη Matsuda: Η επικείμενη επίσκεψη θα είναι παρόμοια με αυτή στο Μούκντεν; Θα μου δείξετε το δωμάτιο του στρατηγού Wainright, το δωμάτιο του κυβερνήτη Starkenborgh, το δωμάτιο του στρατηγού Percival, ενώ οι αξιωματικοί θα κρατούνται κάπου μακριά από το στρατόπεδο λόγω κάποιας ανειλημμένης υποχρέωσης;

Μετά την πρόσφατη εμπειρία μου, δεν υπάρχει σχεδόν καμία πιθανότητα να μην ξανασυμβεί κάτι αντίστοιχο. Αλλά στο μεταξύ σκέφτομαι ότι δεν πρέπει να χάσω αυτή τη μοναδική ευκαιρία να δω αυτούς τους ανθρώπους και να τους μιλήσω. Ακόμα κι αν δεν μπορέσουν να συζητήσουν ελεύθερα μαζί μου, όπως συνηθίζεται για κάθε κρατούμενο που προστατεύεται από τη Συνθήκη, τουλάχιστον θα ξέρουν ότι τους σκεφτόμαστε, ότι γνωρίζουμε σε ποια φυλακή βρίσκονται και ότι αυτή η φυλακή δεν είναι πια απροσπέλαστη.

Μέσα στο τρένο που μας πήγαινε στον βορρά, το βράδυ που ήμασταν όλοι μαζί με τους Ιάπωνες αξιωματικούς, δεν αναφέρθηκα καθόλου στην επίσκεψη που κάναμε την προηγούμενη μέρα, ούτε όμως και σε εκείνη που πρόκειται να κάνουμε την επόμενη μέρα.

Φτάσαμε στο Sze Ping Hai με καταπρακτώδη βροχή. Γλιστρούσαμε στους άναρχους κινέζικους δρόμους, με τις πινακίδες με τα μεγάλα γράμματα –κόκκινα, μαύρα, λευκά– να ταλαντεύονται πάνω από τα κεφάλια μας.

Την αυγή ξεκινήσαμε και πάλι και μέσα σε τρεις ώρες είχαμε διασχίσει τη μεγάλη κοιλάδα προς τα βορειοανατολικά. Στο βάθος, οι πλίνθινες καμινάδες και οι σωροί από σκουριά προανήγγελλαν ένα σημαντικό μεταλλευτικό κέντρο: το Seihan.

Ενώ διασχίζαμε με το αυτοκίνητο το κέντρο της πόλης, βλέπαμε τους μαυρισμένους από τον άνθρακα τοίχους. Πέρασαμε μπροστά από την είσοδο του ορυχείου και σταματήσαμε μπροστά από μια χαμηλή και μακρόστενη κατασκευή που περιβαλλόταν από ένα πάρκο, το οποίο, όπως με ενημέρωσαν, ήταν η παλιά κατοικία των μηχανικών.

Όταν το αυτοκίνητο πέρασε τον φράχτη και μας χαιρέτησαν με συριστική φωνή οι φρουροί, διαπιστώσαμε ότι οι Ιάπωνες στρατιώτες είχαν απομακρύνει βιαστικά κάποια άτομα που περπατούσαν κάτω από τα δέντρα. Ένα παρατημένο βιβλίο ακουμπισμένο σε ένα παγκάκι, δύο ρακέτες αφημένες στο γρασίδι του αυτοσχέδιου γηπέδου: φαίνεται ότι η ευχάριστη περιγραφή του συνταγματάρχη Matsuda για τη διαμονή των αιχμαλώτων του επιβεβαιωνόταν.

«Αθλήματα, ανάγνωση, τένις, ακόμα και ψάρεμα με καλάμι, όλα τους επιτρέπονται...»

Ωστόσο, δεν υπήρχε περίπτωση να έχουμε μία προσωπική επαφή με αυτούς, εάν πρώτα δεν ακούγαμε τη συνολική ενημέρωση σχετικά με την ιστορία του στρατοπέδου και τη γεωγραφική θέση, τις εξαιρετικές συνθήκες διαβίωσης που, όπως και οπουδήποτε αλλού, προσφέρονται σε αυτούς τους δύσμοιρους στρατιώτες, με αντάλλαγμα μια απλή παράδοση των όπλων τους και της τιμής τους.

Η διάλεξη γίνεται στην ιαπωνική σάλα των αξιωματικών με το ίδιο ακριβώς τελετουργικό όπως στο Μούκντεν και διαρκεί μιάμιση ώρα. Η ανυπομονησία μου είναι μεγάλη, αλλά δεν το δείχνω. Λίγο μετά θα εκφράσω στον Matsuda την επιθυμία μου να μιλήσω στον καθέναν από τους δεκαπέντε αιχμαλώτους ξεχωριστά.

Άραγε ο Matsuda να είχε μαντέψει την πρόθεσή μου; Μόλις σηκωθήκαμε για να πάμε στο σπίτι των μηχανικών, μας είπε μέσω του διερμηνέα την ακόλουθη φράση:

«Έχετε την άδεια να επισκεφθείτε το στρατόπεδο, εάν μου δώσετε τον λόγο της τιμής σας ότι δε θα κάνετε στους αιχμαλώτους καμία χειρονομία συμπάθειας και ότι δε θα ανοίξετε το στόμα σας, ακόμα και για να πείτε *Good Morning*».

Λέγοντας την κάθε λέξη ξεχωριστά, πρόσθεσε:

«Από τη σημερινή στάση σας θα εξαρτηθεί το μέλλον της αντιπροσωπείας της ΔΕΕΣ στην Ιαπωνία».

Ορίστε, λοιπόν, πώς μου ανταπέδωσε τη χειραψία με τον Βρετανό γιατρό και τα κάποια ενθαρρυντικά λόγια στο νοσηλευτήριο του Μούκντεν! Τώρα ξέρω πώς αντιλαμβάνονται τον ρόλο του αντιπροσώπου οι Ιάπωνες: τον θέλουν βουβό επισκέπτη ενώπιον βουβών αιχμαλώτων.

Θα πρέπει να το σκεφτώ καλά πριν διαμαρτυρηθώ. Με έχουν προειδοποιήσει ότι δε διακυβεύεται μόνο η τύχη της αποστολής μου, αλλά όλες οι δραστηριότητες της αντιπροσωπείας μας στο Τόκιο. Μια ανταλλαγή βλέμματος με τη Margherita Straehler επιβεβαιώνει ότι έχω καταλάβει σωστά το νόημα αυτής της προειδοποίησης. Ζυγίζω όλους τους κινδύνους και δηλώνω στον Matsuda:

«Μου είπατε ότι σε αυτό το στρατόπεδο υπάρχουν δεκαπέντε ανώτεροι αξιωματικοί. Συμφωνώ να μην πω ούτε μια λέξη στους δεκατέσσερις από αυτούς τους αιχμαλώτους, αλλά θα πρέπει να μου επιτρέψετε να πω σε έναν από αυτούς ότι είμαι ο αντιπρόσωπος της ΔΕΕΣ».

ΙΑΠΩΝΙΑ

Ο Matsuda σκέφτεται για λίγο και απαντάει:

«Μόνο αυτό θέλετε να του πείτε;»

«Θα πρέπει να είμαι σε θέση να τον ρωτήσω για την υγεία του, να του πω ότι η οικογένειά του έχει λάβει το τελευταίο μήνυμά του και να τον ρωτήσω εάν επιθυμεί να υποβάλει κάποιο αίτημα».

Ο Matsuda ξεφυσά βίαια και χτυπά το σβέρκο του με το γνωστό τικ. Προφανώς, η επιμονή μου τον βυθίζει σε ακόμα μεγαλύτερη αμηχανία. Ξέρω ότι είχε πάρει διπλή εντολή από το Τόκιο: από τη μία να με αποτρέψει από οποιαδήποτε επαφή με αυτούς τους «κρατούμενους εξέχουσας σημασίας» και από την άλλη να μου συμπεριφέρεται ως «διακεκριμένο καλεσμένο». Θα τολμήσει άραγε να μειώσει το κύρος μου μπροστά σε αυτούς τους αξιωματικούς;

«Όχι...»

Εκείνος διστάζει. Και εγώ έχω κερδίσει:

«Σε ποιον από τους αιχμαλώτους θα θέλατε να μιλήσετε;»

«Στον στρατηγό Wainwright».

«Ας είναι ... αλλά θα μου δώσετε τον λόγο σας ότι μπροστά στους άλλους...»

«Θα είμαι σιωπηλός».

Είναι μια παράξενη συμφωνία που κλείστηκε δέκα χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά από τη Γενεύη, σε ένα πάρκο που μου θυμίζει κάπως το πάρκο της μικρής βίλας Moynier, αλλά το οποίο βρίσκεται στην καρδιά της ενδοχώρας της Μαντζουρίας.

Προχωράω προς το γκρίζο σπίτι, το οποίο μοιάζει περισσότερο με κατοικία ανθρακωρύχου στο Borinage του Βελγίου παρά με φυλακή. Ένας μακρύς διάδρομος το διατρέχει από άκρη σε άκρη. Από το πλατύσκαλο διακρίνω δεκαπέντε ανοιχτές πόρτες, επτά στα δεξιά και οκτώ στα αριστερά.

Σε αυτόν εδώ τον χώρο που μοιάζει τόσο κοντινός στα οικεία τοπία μας, όπου σχεδόν τίποτα δε θυμίζει το αποπνικτικό μυστήριο της Ασίας, θα πρέπει να κάνω μια προσπάθεια να εκπροσωπήσω τη ΔΕΕΣ παρουσία του ήρωα του Corregidor, του υπερασπιστή της Σιγκαπούρης, του κυβερνήτη των Μαλαισιανών Ινδίων, των δώδεκα ακόμα ισοβάθμιων στρατιωτών, οι στρατοί των οποίων πολεμούν σε όλα τα σημεία του Ειρηνικού Ωκεανού.

Και ξαφνικά βρίσκομαι μπροστά σε ένα συγκλονιστικό θέαμα:

Στέκονται εκεί ακίνητοι στη μέση των δωματίων τους. Δεν μπορούν να

να διακρίνω τα πρόσωπά τους ακόμα και αν δεν είχα αποστρέψει το κεφάλι μου, αφού υποκλίνονταν, με τα χέρια στο σώμα, καθώς ξεπρόβαλλε το μεγάλο σπαθί του Matsuda.

Μου φάνηκε ότι ο τελευταίος αρνήθηκε αυτή την ταπείνωση. Ο θώρακάς του παρέμενε όρθιος.

«Ο στρατηγός Wainwright».

Η συγκίνησή μου είναι τόσο μεγάλη, που οι λέξεις βγαίνουν δύσκολα από τα χείλη μου. Παραμένει παγωμένος μπροστά στους Ιάπωνες που με περιβάλλουν. Νομίζει κανείς ότι δεν υπάρχει περιορισμός. Η φωνή του δονείται καθώς απαντά εν συντομία στις ανώφελες και παράλογες ερωτήσεις που μου επιτρέπεται να του κάνω.

«Πώς είσαστε;»

«Καλά. Το δεξί ισχίο με ενοχλεί λίγο».

«Είμαι ευτυχής που μπορώ να σας πω ότι οι δικοί σας είναι καλά και ότι έχουν λάβει το μήνυμά σας».

«Σας ευχαριστώ».

Όταν άκουσε το τελευταίο ερώτημα ζωντάνεψε.

«Θέλετε να υποβάλετε κάποιο αίτημα;»

«Σίγουρα. Μπορώ να το κάνω άμεσα;»

«Όχι».

Επενέβη ο Matsuda.

«Το αίτημα πρέπει να είναι γραπτό και να σταλεί στο Τόκιο».

Στο πρόσωπο του στρατηγού Wainwright διαγράφηκε ένα χαμόγελο αμφιβολίας.

Κλείσαμε την πόρτα. Η συνάντηση είχε τελειώσει. Δε διήρκησε ούτε δύο λεπτά.

Αφήνω το σπίτι, με τους Ιάπωνες σχεδόν να με σπρώχνουν, μάλλον διότι φοβούνται πολύ ότι θα φωνάξω σε αυτούς τους ανθρώπους το «au revoir» που μου ανεβαίνει στον λαιμό. Έχω περάσει μόνο από μπροστά τους, αλλά ξέρουν τουλάχιστον ότι γνωρίζω τον τόπο κράτησης τους.

Μόνο οι αιχμάλωτοι που έχουν αποκοπεί από τον κόσμο και για τρία χρόνια βλέπουν μόνο κίτρινα πρόσωπα μπορούν να εκτιμήσουν την αξία αυτού του «μικρού» αποτελέσματος: δύο μήνες ταξίδια από την Ευρώπη προς την Κίνα, από την Αίγυπτο, την Περσία, τη Μόσχα και τη Σιβηρία, για δύο λεπτά συνομιλίας με έναν αιχμάλωτο στη Μαντζουρία!

Είχαμε κάνει μόνο λίγα βήματα στον κήπο, όταν άκουσα τον θόρυβο

από μια έντονη συζήτηση και στη συνέχεια φωνές να έρχονται από την άλλη άκρη του σπιτιού. Ξαφνικά, ένας λεπτός, αναστατωμένος άντρας σπάει τον κλοιό των Ιαπώνων φρουρών και τρέχει προς το μέρος μου. Είναι χλωμός, αλλά αποφασισμένος. Χωρίς ανάσα, σταματά μπροστά από την ομάδα μας και μου λέει:

«Excuse me, Sir. Είμαι ο στρατηγός Percival. Θέλω να διαμαρτυρηθώ διότι σας δόθηκε η άδεια να μιλήσετε με τον στρατηγό Wainwright, ενώ εγώ είμαι ο ανώτερος αξιωματικός. Έχω να σας πω πολλά πράγματα που συμβαίνουν και πρέπει να γνωρίζετε».

Ήδη οι φύλακες των περικυκλώνουν και προσπαθούν να τον απομακρύνουν. Τι να κάνω; Έδωσα τον λόγο μου στον Matsuda να μιλήσω μόνο στον Wainwright, να μην πω ούτε μια λέξη, ούτε να κάνω κανένα νεύμα μπροστά σε άλλον αιχμάλωτο. Δεν έχω το δικαίωμα να πω στον στρατηγό Percival ότι δεσμεύομαι από μια τέτοια υποχρέωση, ούτε καν να του δώσω το χέρι μου. Ο Matsuda με κοιτάζει επίμονα και εξακολουθώ να ακούω την απειλή του μέσα μου: *«Από τη στάση σας σήμερα εξαρτάται το μέλλον της αντιπροσωπείας...»*

Τυρίζω προς τον διερμηνέα και του λέω στα αγγλικά, για να με καταλαβαίνει ο Percival:

«Η κατάσταση αυτή είναι απαράδεκτη. Θα σας παρακαλούσα να ζητήσετε από τον συνταγματάρχη Matsuda να μου επιτραπεί να δώσω τις απαραίτητες εξηγήσεις στον στρατηγό Percival. Δε γνώριζα ότι ήταν ο ανώτερος αξιωματικός του στρατοπέδου όταν ζήτησα να μιλήσω με τον στρατηγό Wainwright, και έχει απόλυτο δίκιο να εκπλήσσεται από το γεγονός ότι δεν απευθύνθηκα σε αυτόν. Ομολογώ ότι η επίσκεψη που πραγματοποιώ σήμερα μπορεί εύλογα να του φανεί παράξενη».

Ο διερμηνέας μεταφράζει. Οι Ιάπωνες μαζεύονται και συζητούν. Ο Percival δε με αφήνει από τα μάτια του.

Ο συνταγματάρχης Matsuda υποχωρεί για δεύτερη φορά.

«Μόνο για ένα λεπτό».

Σε ένα λεπτό είπα γρήγορα στον Percival ποιος είμαι, από πού έρχομαι, καθώς και τους όρους που μου έχουν επιβληθεί.

«Πότε θα επιστρέψετε;»

«Το συντομότερο δυνατόν».

«All right», μου είπε ο Percival, κρύβοντας την απογοήτευσή του. «Αλλά υποσχεθείτε μου ότι θα επιστρέψετε».

«Θα κάνω ό,τι μπορώ».

ΑΝΤΡΕΣ ΣΕ ΚΛΟΥΒΙΑ

Ήδη οι Ιάπωνες με απομακρύνουν, ενώ οι φρουροί συνοδεύουν τον Percival πίσω στο σπίτι. Ακόμα ακούω τη φωνή να μου φωνάζει επίμονα:

«Υποσχεθείτε μου ότι θα επιστρέψετε. Υποσχεθείτε μου ότι θα επιστρέψετε».

Δε θα χρειαστεί να επιστρέψω.

Εκείνη τη μέρα, στις 6 Αυγούστου 1945, δύο χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά από το στρατόπεδο Seihaan εξερράγη στον ουρανό της Χιροσίμα· η πρώτη ατομική βόμβα.

Τρεις εβδομάδες αργότερα, καθώς ανέβαινα τις σκάλες του New Grand Hotel στη Γιοκοχάμα, είδα δύο αξιωματικούς να με πλησιάζουν. Οι σειρές από παράσημα άστραφταν πάνω στις καινούργιες τους στολές.

«Χαίρομαι που σας ξαναβλέπω κ. Junod», μου είπε με χαμόγελο ο στρατηγός Wainwright. «Ο ΜακΆρθουρ μας επέτρεψε να σας επισκεφθούμε».

Και ο Percival πρόσθεσε:

«Και τώρα θα μπορέσουμε να τα πούμε με την ησυχία μας».

ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΟΜΟΡΙ

Θα φεύγαμε από την Τσανγκτσούν για το Τόκιο στις 9 Αυγούστου 1945, με ένα ιαπωνικό αεροπλάνο. Πριν από δώδεκα μέρες είχαμε περάσει τα σύνορα της Μαντζουρίας και επί έξι εβδομάδες δεν είχαμε ιδέα για το πώς εξελισσόταν ο πόλεμος στον Ειρηνικό. Οι Ιάπωνες στο Μούκντεν αλλά και οι Ρώσοι στην Τσιτά δεν ήταν καλά ενημερωμένοι· και κανένας δεν άκουγε το αμερικανικό ραδιόφωνο που τις τρεις τελευταίες μέρες αναμετέδιδε τα απαίσια νέα της Χιροσίμα.

Είχαμε αρχίσει να σκεφτόμαστε πως οι φόβοι μας για το ότι δε θα μπορέσουμε να διασχίσουμε τα σιβηρικά σύνορα εγκαίρως ήταν μάταιοι. Παρά τις μετακινήσεις στρατευμάτων που είχαμε δει και στις δύο πλευρές των συνόρων, οι Ρώσοι δεν είχαν κινηθεί.

Στις 8 Αυγούστου πήγαμε για ύπνο σχετικά αργά στο ξενοδοχείο Yamata στην Τσανγκτσούν, αφού πρώτα ετοιμάσαμε τις αποσκευές μας με σκοπό να φύγουμε το επόμενο πρωί. Περίπου στη 1:00 τα ξημερώματα ξύπνησα από τις καμπάνες και την οχλαγωγία στους διαδρόμους. Άνοιξα την πόρτα και είδα ανθρώπους να τρέχουν προς τις σκάλες. Επρόκειτο για προειδοποίηση αεροπορικής επιδρομής, ένα ασυνήθιστο γεγονός για την Τσανγκτσούν, καθώς η απόστασή της από τη βάση των αμερικανικών βομβαρδιστικών τύπου Boeing B17 ήταν πολύ μεγάλη.

Ωστόσο, σύντομα ακούστηκε στον ουρανό ο βόμβος των μηχανών. Πήγα να ξυπνήσω τη Margherita και κατεβήκαμε μαζί στο καταφύγιο του Hotel Yamata. Ήταν εξαιρετικά σταθερό αλλά οι τσιμεντένιοι τοίχοι του έσταζαν υγρασία και πέρασα μια περίεργη νύχτα μέσα στο σκοτάδι ανάμεσα στη Margherita που έτρεμε μέσα στη ρόμπα της και έναν Λευκορώσο μετανάστη, ο οποίος πολύ γρήγορα άρχισε να μου λέει τα πάντα για τη ζωή του και τις κακοτυχίες του.

Οι εκρήξεις ακούγονταν αμυδρά, αλλά περιστασιακά και όταν πλησίαζαν ο θόρυβος γινόταν εκκωφαντικός. Γύρω στις 5:00 το πρωί, τα πράγματα ησύχασαν και βγήκαμε από το καταφύγιο, αν και η λήξη του συναγερμού δεν είχε δοθεί ακόμη.

Καταφέραμε να κοιμηθούμε άλλη μία ώρα. Έπειτα ετοιμαστήκαμε και περιμέναμε με ανυπομονησία την άφιξη του εκπροσώπου της Ιαπωνικής Πρεσβείας, ο οποίος θα ερχόταν να μας πάρει στις οκτώ και μισή. Ωστόσο, δεν ξέραμε εάν η ζημιά που είχε προκληθεί το βράδυ τελικά θα εμπόδιζε την αναχώρησή μας.

ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΟΜΟΡΙ

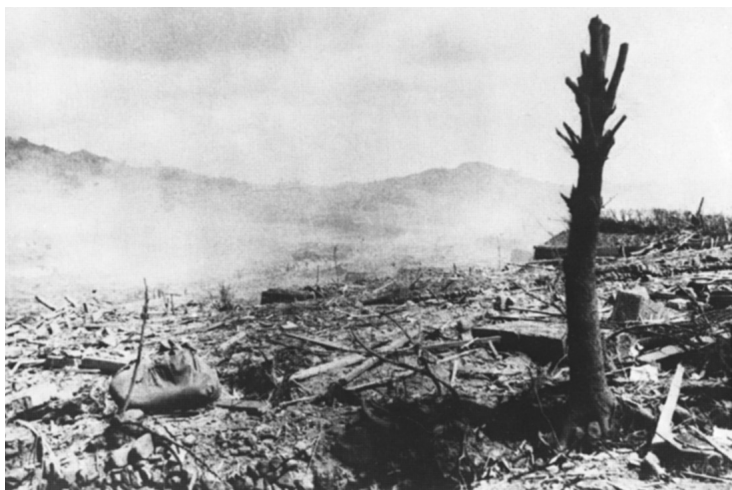

Εγκαύματα που προκλήθηκαν από τη βόμβα.

Εκτεταμένα εγκαύματα – η μέση του θύματος προστατευόταν κατά πάσα πιθανότητα από ανοιχτόχρωμη φανελένια ζώνη.

ΙΑΠΩΝΙΑ

Ό,τι απέμεινε από το Ναγκασάκι.

Μετά τη βόμβα. Παροχή πρώτων βοηθειών σε βρέφη.

ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΟΜΟΡΙ

Μόλις μπήκε στο λόμπι όπου τον περιμέναμε είτε:

«Οι Ρώσοι επιτέθηκαν το βράδυ στις 11:00. Τα δικά τους αεροπλάνα μάς βομβάρδισαν».

«Θα φύγει το αεροπλάνο για Τόκο παρ' όλα αυτά;»

«Δεν ξέρω. Ίσως... Θα περιμένουμε και βλέπουμε».

Δεν ήταν και πολύ ευχάριστο να περιμένουμε για δύο ή τρεις ώρες σε ένα αεροδρόμιο που είχε ήδη βομβαρδιστεί και μπορούσε να βομβαρδιστεί ανά πάσα στιγμή την πρώτη μέρα της κήρυξης του πολέμου. Γνωρίζαμε, ωστόσο, ότι εάν χάναμε το αεροπλάνο ίσως αποκλειόμασταν στη Μαντζουρία και αναγκαζόμασταν να πάρουμε προς τα νότια ένα από τα υπερπλήρη τρένα για τη Σαγκάη.

Προς το μεσημέρι έφτασε ένας αξιωματικός και μας οδήγησε στον αεροδιάδρομο. Υπήρχαν ήδη πολλά αεροπλάνα στον ουρανό, αλλά κανέναν δεν ήξερε εάν ήταν ρωσικά ή ιαπωνικά. Ο συναγερμός ίσχυε ακόμη.

Έξι Ιάπωνες αξιωματικοί κάθονταν ήδη στο μικρό δικινητήριο αεροπλάνο που θα μας πήγαινε στο Τόκιο. Ήμασταν οι τελευταίοι επιβάτες. Οι κουρτίνες είχαν προσεκτικά τραβηχτεί στην καμπίνα και το εσωτερικό της ήταν αρκετά σκοτεινό. Οι έλικες άρχισαν να γυρνάνε και κάποια στιγμή το αεροπλάνο κινήθηκε προς τα εμπρός με μια ραγδαίως αυξανόμενη ταχύτητα. Ανυπομονούσαμε να αισθανθούμε ότι είχαμε οριστικά αφήσει το έδαφος, καθώς είχαμε τη δυσάρεστη αίσθηση πως εκτοξευόμασταν στο μαύρο κενό.

Ακόμα και όταν ήμασταν στον αέρα, δεν εφησυχάσαμε. Μια τυχαία συνάντηση με ένα ρωσικό ή αμερικανικό αεροσκάφος θα μπορούσε να αποβεί μοιραία. Ωστόσο, η έλλειψη ύπνου από το προηγούμενο βράδυ και το σκοτάδι τριγύρω μας ήταν πιο ισχυρά από το άγχος μου, και πολύ γρήγορα αποκοιμήθηκα.

Η Margherita με ξύπνησε μετά από δύο ώρες και μου ψιθύρισε στο αυτί:

«Τα παράθυρα στις τουαλέτες δεν έχουν κουρτίνα».

Πήρα τον χάρτη και πήγα στην τουαλέτα. Πετούσαμε πάνω από τη θάλασσα και συνειδητοποίησα ότι, κατά πάσα πιθανότητα, βρισκόμασταν εκτός της ακτίνας δράσης των ρωσικών αεροσκαφών. Όταν επέστρεψα στην καμπίνα, παρατήρησα ότι και οι άλλοι επιβάτες πίστευαν το ίδιο πράγμα, αφού είχαν αρχίσει να μασουλάνε τεράστια σάντουιτς, κρίνοντας, δίχως αμφιβολία, ότι ο ένας κίνδυνος είχε ξεπεραστεί με ασφάλεια και ότι ο άλλος δεν ήταν ακόμη άμεσος.

Μία ώρα αργότερα, μια αλλαγή στον θόρυβο της πτήσης με έκανε να υποπτευθώ ότι πετούσαμε πάνω από στεριά. Μια γρήγορη ματιά πίσω από την κουρτίνα του παραθύρου μου έδειξε ότι πετούσαμε πάνω από μια δασώδη και πολύ δαντελωτή ακτογραμμή. Χάναμε ύψος ταχύτατα και σύντομα προσγειωθήκαμε σε έναν πολύ στενό αεροδιάδρομο.

«Φτάσαμε στο Τόκιο;»

«Όχι. Στην Τογιάμα».

Ήμασταν στη δυτική ακτή της Ιαπωνίας και θέλαμε λιγότερο από μία ώρα πτήσης για να διασχίσουμε ολόκληρη τη νησιωτική αυτοκρατορία. Ο πιλότος ρώτησε αν ο στρατηγός Doolittle και οι βομβαρδιστές του είχαν αναφερθεί κάπου στην περιοχή.

«Η πορεία είναι ελεύθερη», απάντησε το Τόκιο.

Θα μαθαίναμε πολύ αργότερα για ποιον λόγο ο ουρανός, ο οποίος συνήθως διασχιζόταν ξανά και ξανά από αεροπλάνα, ήταν τόσο άδειος εκείνο το βράδυ.

Η Αμερικανική Αεροπορία είχε ρίξει μόνο μία βόμβα εκείνη την ημέρα στην Ιαπωνία, αλλά η εκρηκτική της δύναμη ήταν ισοδύναμη με το φορτίο 2.000 βομβαρδιστικών. Επρόκειτο για τη δεύτερη ατομική βόμβα που στις 8:30 το πρωί –την ίδια ακριβώς ώρα που πληροφορούμασταν για την είσοδο της Ρωσίας στον πόλεμο– είχε πέσει στο Ναγκασάκι.

Το αεροπλάνο πετούσε χαμηλά πάνω από τη θάλασσα όταν στρίψαμε προς τον Κόλπο του Τόκιο. Στον ορίζοντα, μέσα στο απαλό φως του δειλινού, το μαύρο περίγραμμα μιας μεγάλης πόλης φαινόταν απέναντι στο νερό. Όταν πήραμε ύψος πριν από την προσγείωση στον αεροδιάδρομο της Hanada, ανάμεσα στο Τόκιο και τη Γιοκοχάμα, έβλεπα μόνο καμένα σπίτια, γκρεμισμένους τοίχους, σπασμένες καμινάδες και κατεστραμμένα υπόστεγα: ένα φανταστικό σάρωμα από συντρίμια σε σταχτί χρώμα που αναμειγνύονταν με τη νύχτα.

Μείναμε μόνο μία ημέρα στο Τόκιο, την 10η Αυγούστου, και το βράδυ, συνοδευόμενοι από τους φίλους μας της αντιπροσωπείας της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού στην Ιαπωνία, τον Angst, τον Billfinger και τον Pestalozzi, αναχωρήσαμε για την ΚαρUISava.

Μία διαδρομή πέντε ωρών με το αυτοκίνητο μας έφερε κοντά στο γοητευτικό αυτό χωριό, σε υψόμετρο 1.000 μέτρων, όπου σχεδόν όλοι οι ξένοι διπλωμάτες είχαν αναζητήσει καταφύγιο από τους επαναλαμβανόμενους βομβαρδισμούς της πρωτεύουσας.

Υπήρχαν μόνο δύο στενοί δρόμοι στην ΚαρUISava με ξύλινα σπίτια σε κάθε πλευρά, τα οποία ήταν όλα γιαπωνέζικα μαγαζιά. Οι κατοικήσιμες

ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΟΜΟΡΙ

βίλες ήταν διασκορπισμένες τριγύρω στο γειτονικό δάσος με έλατα και προσβάσιμες με στενά μονοπάτια μέσα από τους χαμηλούς θάμνους.

Μία από αυτές τις βίλες την είχαν εξασφαλίσει για εμάς. Ήταν ένα πραγματικό ιαπωνικό σπίτι με συρόμενες πόρτες και χάρτινους τοίχους, και στο πάτωμα υπήρχαν τα γνωστά *tatamis*, φτιαγμένα από πλεγμένο άχυρο. Οι δύο υπηρέτες, η Tie-san, μια μικρή Γιαπωνέζα με γυαλιστερά μάτια που θα ήταν η amah⁵¹ μας, και ο Li-san, ο Κινέζος μάγειρας, μας είχαν ετοιμάσει ένα πολύ χορταστικό γεύμα.

Η ησυχία του δάσους, οι όμορφοι κρίνοι με τις κόκκινες και λευκές γραμμές που κοσμούσαν τα δωμάτια και οι διάφανες πεταλούδες που πετάριζαν γύρω από τις λάμπες δημιουργούσαν μια ατμόσφαιρα ηρεμίας και γαλήνης που με δυσκολία έμοιαζε αληθινή μετά την κούραση και το ξενύχτι του ταξιδιού μας.

Το πρωί, ο ήλιος με ξύπνησε γύρω στις 9:00 και χρειάστηκε να σκεφτώ για λίγο μέχρι να θυμηθώ πού βρισκόμουν: όχι στο Παρίσι ή στο Βερολίνο, όχι στο Λονδίνο ή στη Μόσχα, όχι στο Κάιρο ή στην Τεχεράνη, αλλά στην Karuisava.

Η amah μπήκε στο δωμάτιο φέρνοντάς μου ένα γράμμα πάνω στις αναποδογορισμένες παλάμες των χεριών και μου το πρόσφερε με μια υπόκλιση γεμάτη χάρη.

Ήταν ένα μήνυμα από τον Kammerer, έναν από τους γραμματείς της αντιπροσωπείας μας. Το διάβασα ξανά και ξανά. Κάθε λέξη του γέμισε την καρδιά μου, μέχρι που ξεχείλισε από χαρά:

Αγαπητέ Dr. Junod. Το B.B.C. έχει μεταδώσει την αποδοχή από την Ιαπωνία των όρων του Πότσταμ. Έχουμε ειρήνη επιτέλους. Τα πλήθη χορεύουν στο Λονδίνο, στην πλατεία Τραφάλγκαρ.

Όλοι οι ξένοι –Γάλλοι, Βέλγοι, Σουηδοί, Ούγγροι και Ισπανοί που είχαν καταφύγει στην Karuisava και στις τριγύρω βίλες– είχαν τώρα μαζευτεί στους δυο της δρόμους και συζητούσαν τα καταπληκτικά νέα.

Πήγα αμέσως να επισκεφθώ τον πρόεδρό μας, τον M. Gorgé, ο οποίος για τέσσερα χρόνια είχε υπερασπιστεί γενναία στην Ιαπωνία τα συμμαχικά συμφέροντα που είχαν ανατεθεί στη διπλωματική αποστολή μας. Συμμερίστηκε τη χαρά μας, αλλά μας συμβούλεψε να μην είμαστε και πολύ σίγουροι.

«Οι Ιάπωνες δεν έχουν κάνει καμία επίσημη ανακοίνωση ακόμη. Τους ξέρω πολύ καλά. Κανείς δεν μπορεί να προβλέψει ποια μπορεί να είναι η αντίδρασή τους την τελευταία στιγμή. Εκτός από την άνευ όρων

⁵¹ Οικονόμος, καμαριέρα, νταντά.

ΙΑΠΩΝΙΑ

παράδοση, οι Σύμμαχοι απαιτούν από τον αυτοκράτορα να υποταχθεί στον απόλυτο έλεγχό τους. Πρέπει να μάθουμε εάν ο αυτοκράτορας θα συμφωνήσει και εάν θα τον υπακούσουν οι στρατηγοί του».

«Πιστεύετε ότι μια επανάσταση είναι πιθανή, εξοχότατε;»

«Δε θα ήθελα να πω με σιγουριά ότι δεν είναι, απάντησε. Αν είχατε ζηήσει στην Ιαπωνία όσον καιρό έχω ζηήσει εγώ, θα γνωρίζατε τι βίαιος φανατισμός κρύβεται πίσω από την επιφανειακή στωικότητα αυτού του λαού».

Την ίδια μέρα ήρθα σε επαφή με το ιαπωνικό υπουργείο Εξωτερικών που φέρει το βροντώδες όνομα Gaimucho. Στις 12 Αυγούστου, ο πρέσβης Susuki, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για όλα τα θέματα σχετικά με τους αιχμαλώτους πολέμου, μου έφερε ένα προσωπικό γράμμα από τον υπουργό Εξωτερικών Togo που μας καλωσόριζε στην Ιαπωνία και μας ενημέρωνε ότι η ιαπωνική κυβέρνηση πρότεινε να κάνει μία αξιοσημείωτη συνεισφορά στη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού.

Ρώτησα τον Susuki εάν η ιαπωνική κυβέρνηση είχε λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για να προστατέψει τους αιχμαλώτους πολέμου σε όλες τις περιστάσεις και, ιδιαίτερα, σε περίπτωση που ανέκυπταν προβλήματα στο χρονικό διάστημα ανάμεσα στη στιγμή που ο αυτοκράτορας δεχόταν τις απαιτήσεις των Συμμάχων και μέχρι την αποβίβαση των αμερικανικών στρατευμάτων. Ήταν φανερό ότι ήταν αγχωμένος:

«Θα πρέπει να πάτε στο Τόκιο μόλις τεθεί σε ισχύ η παράδοση. Δεν ξέρω τίποτα παραπάνω από εσάς για το τι μπορεί να συμβεί».

Στις 15 Αυγούστου, για πρώτη φορά στην ιστορία της Ιαπωνίας, ο αυτοκράτορας απευθύνθηκε στον λαό του από το ραδιόφωνο. Τη στιγμή που ο αυτοκράτορας άρχισε να μιλάει, η amah μας γονάτισε στο έδαφος, μπροστά από το megáfono και έπειτα ξάπλωσε, με το μέτωπό της να ακουμπάει το πάτωμα. Το Mikado ανακοίνωσε την άνευ όρων παράδοση. Δάκρυα έτρεξαν από τα μάτια της Tie-san. Όταν τελείωσε το μήνυμα, σηκώθηκε.

«Ο αυτοκράτορας γνωρίζει καλύτερα τι πρέπει να γίνει», είπε απλά.

Την επόμενη μέρα, άρχισαν να κυκλοφορούν ανησυχητικές φήμες. Στο Τόκιο λεγόταν ότι οι στρατηγοί μελετούσαν μία πιθανή κατάληψη της εξουσίας ενάντια στην απόφαση του αυτοκράτορα. Σε ολόκληρη τη Γιοκοχάμα είχαν πετάξει φυλλάδια που καλούσαν για τη συνέχιση του πολέμου μέχρις εσχάτων, την ολική καταστροφή της χώρας και τον θάνατο μέχρι και του τελευταίου στρατιώτη. Εξεγέρσεις είχαν ξεσπάσει σε μια σειρά πόλεων στον Νότο.

ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΟΜΟΡΙ

Αν οι αναταραχές γενικεύονταν, ποια θα ήταν η μοίρα των αιχμαλώτων;

Προκειμένου να προλάβουμε, να αποτρέψουμε, και να αναφέρουμε στην ιαπωνική κυβέρνηση, ίσως και στους Αμερικανούς, τους κινδύνους που διαφαίνονταν στον ορίζοντα, αποφασίσαμε οι αντιπρόσωποι της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού να πάνε το συντομότερο δυνατόν σε όλα τα κέντρα κράτησης αιχμαλώτων πολέμου: αλλά υπήρχαν επτά κέντρα, και μόλις τέσσερις αντιπρόσωποι. Παρ' όλα αυτά, κατάφερα να βρω τρεις ακόμα Ελβετούς που δέχτηκαν να μας βοηθήσουν και μαζί κάναμε μία μικρή σύσκεψη στη βίλα μας στην Κα-ruisava, με σκοπό να αποφασίσουμε τις λεπτομέρειες και τις ζώνες που θα αναθέτονταν σε κάθε αντιπρόσωπο.

Στις 17 Αυγούστου, αντίθετα προς τις συμβουλές των πιο συνετών, φτάσαμε στο Τόκιο με τρένο. Για να βρεθεί χώρος, η ιαπωνική αστυνομία άδειασε ένα κουπέ από τους επιβάτες του, ωστόσο αυτή η βίαιη πράξη δεν προκάλεσε καμία διαμαρτυρία. Σε κάθε στάση ξεπρόβαλλαν στην πόρτα μας περίεργα πρόσωπα. Κανένας δε μας έδειξε την παραμικρή εχθρότητα, μολοντί, για τους Ιάπωνες, κάθε λευκός ήταν αόριστα ένας νικηφόρος εχθρός.

Στο Τόκιο ήρθαμε αμέσως σε επαφή με τις αρχές και κανονίστηκε μια σύσκεψη με εκπροσώπους του Gaimucho, του υπουργείου Πολέμου, του υπουργείου Επικοινωνιών και της Υπηρεσίας Αιχμαλώτων Πολέμου.

Πάνω από όλα θέλαμε να μάθουμε ακριβώς πού βρίσκονταν τα στρατόπεδα. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, οι Ιάπωνες μας είχαν ενημερώσει αρκετές φορές ότι υπήρχαν σαράντα τρία στρατόπεδα, αλλά τώρα ανακαλύπταμε ότι υπήρχαν 103. Επίσης, μας είχαν πει επισήμως ότι ο αριθμός των αιχμαλώτων που βρίσκονταν στα χέρια τους ήταν 27.000. Τώρα ανακαλύπταμε ότι ήταν 34.000.

Οργανώθηκε σχέδιο για την εκκένωσή τους. Μέσω ασυρμάτου, ενημέρωσα τον στρατηγό ΜακΆρθουρ, το αρχηγείο του οποίου βρισκόταν ακόμη στη Μανίλα, ότι ήμασταν έτοιμοι να εγκαταστήσουμε συνδέσμους ανάμεσα στις ιαπωνικές και τις αμερικανικές αρχές σε κάθε λιμάνι και σε κάθε αεροδρόμιο όπου θα συγκεντρώνονταν αιχμάλωτοι πολέμου. Η Μανίλα είχε ήδη δώσει την εντολή να βάψουν με τεράστια λευκά γράμματα στις σκεπές των στρατοπέδων τα αρχικά «P.W.» ώστε τα αεροπλάνα των Συμμάχων να ρίξουν τρόφιμα και άλλα εφόδια με αλεξίπτωτα.

Το Τόκιο άρχισε να ετοιμάζεται για να υποδεχτεί τους νικητές. Λόχοι στρατιωτών δούλευαν σταθερά για να καθαρίσουν την πόλη, γεμίζοντας κρατήρες και χαρακώματα, απομακρύνοντας μάζες παλιοσίδερων,

αγκαθωτών συρμάτων και συντρίμμια από τη φωτιά που είχαν σκορπιστεί από άκρη σε άκρη σε μια τεράστια έκταση της πόλης. Εκτός από τα ευρωπαϊκά σπίτια και τα κτίρια του Μαρουνούτσι, σχεδόν όλες οι συνοικίες της πόλης είχαν καταστραφεί, αφού τα βομβαρδιστικά είχαν ρίξει σχεδόν αποκλειστικά εμπρηστικά. Τα γιαπωνέζικα σπίτια είχαν αρπάξει φωτιά σαν προσάναμμα. Τα μόνα έπιπλα που είχαν αντισταθεί στην πυρκαγιά ήταν οι θυρίδες που είχαν τοποθετηθεί για να προστατέψουν πολύτιμα και εύθραυστα αγαθά σε περίπτωση σεισμού, και, κατά συνέπεια, ένα περίεργο χαρακτηριστικό των πληγεισών περιοχών ήταν η εμφάνιση χιλιάδων χρηματοκιβωτίων που ξεχώριζαν πάνω στα συντρίμμια.

Ήταν μια απίστευτη δουλειά το να αποκτήσουμε όλα τα εχέγγυα ασφαλούς διέλευσης, τις άδειες, τις εξουσιοδοτήσεις και λοιπά, τα οποία ήταν απαραίτητα, ώστε οι αντιπρόσωποί μας να εκπληρώσουν τις αποστολές τους. Οι υπηρεσίες έμοιαζαν να ασχολούνται περισσότερο με το να καίνε τόνους χαρτιών, έγγραφα που τους εξέθεταν και φυλλάδια προπαγάνδας.

Επιτέλους, στις 24 Αυγούστου, οι αντιπρόσωποί μας έφυγαν από το Τόκιο για τις διάφορες αποστολές τους μαζί με επίσημους Ελβετούς εκπροσώπους, οι οποίοι ήταν η προστάτιδα δύναμη των αμερικανικών και βρετανικών συμφερόντων και επίσημους Σουηδούς εκπροσώπους που εκπλήρωναν την ίδια αποστολή για τους Βέλγους και τους Ολλανδούς.

Η αποκάλυψη πολλών στρατοπέδων των οποίων η ύπαρξη μας είχε αποκρυβεί από τους Ιάπωνες, και η εξακρίβωση των πληροφοριών που μας είχαν δοθεί, συχνά ανακριβείς και σίγουρα πλαστές, με οδήγησαν στο να επισκεφθώ το στρατόπεδο στο Ομογι σε ένα από τα μικρά νησιά στον Κόλπο του Τόκιο.

Συγκεκριμένα, έβαχνα τους 200 αεροπόρους για τους οποίους είχε γίνει γνωστό ότι είχαν πέσει με αλεξίπτωτο πάνω από την Ιαπωνία, αλλά την τοποθεσία των οποίων δεν καταφέραμε να ανακαλύψουμε παρά τις επαναλαμβανόμενες έρευνες καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου.

Η παραδοσιακή ιαπωνική υποδοχή στην αίθουσα των αξιωματικών, με φλιτζάνια τσαγιού, μικρά κέικ και μανταρίνια κομμένα στα τέσσερα κινδύνευε να είναι εξίσου μακρά διάρκειας, όπως τότε στο στρατόπεδο Μούκντεν, αλλά διέκοψα τις ανούσιες αβρότητες και ζήτησα από τον πρίγκιπα Shimasu, τον αντιπρόεδρο του Ιαπωνικού Ερυθρού Σταυρού, να ξεκαθαρίσει στον Ιάπωνα διοικητή του στρατοπέδου ότι από τώρα και στο εξής οι αιχμάλωτοι δεν ήταν υπό τις δικές του εντολές.

ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΟΜΟΡΙ

Αυτό έγινε, αλλά και πάλι έπρεπε να ακούσουμε σε μια τελευταία δήλωσή του, η οποία ήταν αρκετά εντυπωσιακή στη μορφή και ένα τόσο τυπικό παράδειγμα του πνεύματος που κυριαρχούσε στους Ιάπωνες αξιωματικούς εκείνη την περίοδο, ώστε η ουσία του αξίζει να καταγραφεί:

«Όπως όλοι οι σύντροφοί μου», είπε, «ήμουν αποφασισμένος να πολεμήσω μέχρι την τελευταία ανάσα. Αλλά μετά την ομιλία του αυτοκράτορα, όλα αυτά έχουν αλλάξει. Εκπλήρωσα το καθήκον μου διοικώντας αυτό το στρατόπεδο. Τώρα θα κάνω το καθήκον μου απελευθερώνοντας τους αιχμαλώτους υπό τις καλύτερες δυνατές συνθήκες».

Μετά από αυτό, μπόρεσα να μπω στις καλύβες όπου με έπιασε τρόμος όταν βρήκα ανάμεσα σε 1.500 αιχμαλώτους των οποίων η κατάσταση ήταν μόλις υποφερτή, μια ομάδα ανδρών οι οποίοι ήταν σκελετωμένοι, χλωμοί σαν φαντάσματα, με τα άκρα τους πρησμένα, λόγω του μπέρι-μπέρι, και που με δυσκολία μπορούσαν να σταθούν όρθιοι. Τα μάτια κοιτούσαν επίμονα και οι κόρες ήταν πολύ μικρές, ενώ στα πρόσωπά τους υπήρχε μια έκφραση αποχαύνωσης που σου σπάραζε την καρδιά. Έβλεπαν το φως του ήλιου για πρώτη φορά μετά από μήνες – κάποιοι από αυτούς μετά από χρόνια. Αυτοί ήταν οι 200 αεροπόροι που τους είχαν πάρει από τα κελιά του Γενικού Αρχηγείου στο Τόκιο όπου κρατούνταν απομονωμένοι κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Τους είχαν χτυπήσει και βασανίσει. Η κύρια διασκέδαση των δεσμοφυλάκων τους ήταν να τους κυνηγάνε μέσα στους ζοφερούς διαδρόμους του υπογείου, το οποίο χρησιμοποιούνταν ως φυλακή. Τουλάχιστον πενήντα από αυτούς δεν ήταν πια μόνο άρρωστοι, αλλά σχεδόν νεκροί. Ένας από αυτούς, ένας ταγματάρχης της Αμερικανικής Ναυτικής Αεροπορίας, μετά βίας μπορούσε να μιλήσει όταν προσπάθησε να μου διηγηθεί την ιστορία του. Δεν ήταν τίποτε άλλο πέρα από ένας σκελετός με ελάχιστη δύναμη για να σταθεί στα πόδια του. Έγεια προς το μέρος του:

«Ο πόλεμος τελείωσε. Μέσα σε μερικές μέρες θα είστε ελεύθεροι».

Προφανώς, δεν μπορούσε να το πιστέψει και δάκρυα κύλησαν πάνω στα βυθισμένα μάγουλά του, σαν να του έλεγα για κάποια μάταιη ελπίδα για να τον παρηγορήσω στα βάσανά του.

Στις 27 Αυγούστου, στις 9:00 το πρωί, χτύπησε το κουδούνι της πόρτας στη μικρή βίλα της γειτονιάς Torizaka όπου είχαμε βρει καταλύμα.

Η amah μου ανακοίνωσε ότι ένας Ιάπωνας αξιωματικός του Ναυτικού επιθυμούσε να μου μιλήσει. Βγήκα έξω.

«Είστε ο Dr. Junod;»

«Ακριβώς. Τι συμβαίνει;»

«Μου έχουν δοθεί οδηγίες να σας ενημερώσω ότι ο Ναύαρχος Badger θα σας περιμένει στο σκάφος San Diego στον Κόλπο Sungami στις 11:00 αύριο το πρωί. Θα στείλουμε ένα αυτοκίνητο να σας πάρει στις 8:00».

Το μήνυμά μου είχε φτάσει στη Μανίλα. Οι Αμερικανοί είχαν ήδη ενημερωθεί ότι κάναμε τα πάντα για να επιστρέψουμε τους αιχμαλώτους στα σπίτια τους. Όλη την ημέρα είχαμε δει εκατοντάδες αμερικανικά αεροπλάνα να πετάνε πάνω από το Τόκιο σε σχηματισμό, αλλά δε γνωρίζαμε ότι τα αμερικάνικα πολεμικά πλοία ήταν τόσο κοντά.

Το επόμενο πρωί το αυτοκίνητο ήταν εκεί, όπως είχαμε κανονίσει, και ξεκινήσαμε για τη Γιοκοχάμα. Μία ώρα αργότερα ήμασταν στο λιμάνι της Γιοκοχάμα που ήταν μία από τις πιο σημαντικές ναυτικές βάσεις της Ιαπωνίας.

Επιβιβάστηκα σε ένα πλοiάριο μαζί με άλλους δεκαπέντε Ιάπωνες, συμπεριλαμβανομένου ενός ναύαρχου, πέντε αξιωματικών και μερικών ναυτών που κουβαλούσαν μεγάλα ρολά χαρτιού. Ήταν τα σχέδια των αμυντικών έργων της ναυτικής βάσης και των ναρκοπεδίων, τα οποία προορίζονταν να παραδοθούν στους Αμερικανούς. Οι Ιάπωνες ήταν άοπλοι και εκτέλεσαν την αποστολή τους με σοβαρότητα και αξιοπρέπεια.

Όταν το πλοiάριο ξεπετάχτηκε πέρα από τον κόλπο, είδα το περίγραμμα των αμερικανικών πολεμικών πλοίων. Κάποια έμοιαζαν αγκυροβολημένα, ενώ άλλα περιπολούσαν συνεχώς πάνω και κάτω. Κατευθυνθήκαμε προς το ελαφρύ καταδρομικό San Diego. Καθώς πλησιάζαμε, καμιά εικοσαριά ρεπόρτερ που περίμεναν στα κάγκελα σήκωσαν τις κάμερες. Εκατοντάδες ναύτες ήταν πάνω στο κατάστρωμα –άλλοι σε σειρά δίπλα από τα κάγκελα, άλλοι κάθονταν στα βαριά πυροβόλα ή και πάνω σε βαρέλια με όπλα– και παρατηρούσαν τους δεκαπέντε Ιάπωνες καθώς ανέβαιναν στο κατάστρωμα, μικροί και άκαμπτοι μέσα στις στενές στολές τους. Τεράστιοι αστυνομικοί της Στρατιωτικής Αστυνομίας τούς έκαναν έλεγχο αφού επιβιβάστηκαν και στη συνέχεια τους κλείδωσαν σε μια καμπίνα.

Κάποιος με φώναξε από τη γέφυρα. Ανέβηκα τη σκάλα και παρουσιάστηκα στον Ναύαρχο Badger.

«Χαίρομαι πολύ που σας γνωρίζω», είπε. «Τι νέα μάς φέρνετε;»

Του περιέγραψα την κατάσταση όσο πιο σύντομα μπορούσα. Έπειτα, με σύστησε στον γιατρό της Μοίρας, τον Αρχιπλοiάρχη Boone, και στον διάσημο Harold Stassen, τον αρχηγό του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος,

ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΟΜΟΡΙ

ο οποίος στη διάρκεια αυτού του πολέμου υπηρετούσε τη χώρα του στο ναυτικό. Τους είπα ότι η κύρια ανησυχία μου ήταν να διασφαλίσω την εκκένωση των δύο στρατοπέδων στον Κόλπο του Τόκιο, Omori και Shinagava, όσο το δυνατόν συντομότερα. Στο πρώτο υπήρχαν 200 αεροπόροι σε άθλια κατάσταση και πολλοί από αυτούς θα μπορούσαν ακόμη να σωθούν εάν τους παρεχόταν άμεση ιατρική φροντίδα, ενώ στο άλλο υπήρχαν πολύ βαριά άρρωστοι άνδρες που είχαν μεταφερθεί από άλλα στρατόπεδα. Συγκεκριμένα σ' αυτό υπήρχαν και σαράντα αιχμάλωτοι των οποίων τη μεταφορά είχα απαιτήσει πρόσφατα από το απαίσιιο στρατόπεδο της Ofuna.

Ο Harold Stassen απομακρύνθηκε και επέστρεψε μετά από μερικά λεπτά με έναν ναυτικό χάρτη, πάνω στον οποίο ήταν σημειωμένη και η παραμικρή λεπτομέρεια.

«Εκεί βρίσκονται τα στρατόπεδα;» ρώτησε δείχνοντας το σημείο με το δάχτυλό του.

«Σωστά. Βρίσκονται σε πολύ μικρά νησιά, τα οποία συνδέονται με την ηπειρωτική χώρα με ξύλινες γέφυρες».

«Και θεωρείτε ότι είναι επείγον να πάμε και να τα βρούμε;»

«Πέρα από κάθε αμφιβολία. Κάποιοι από αυτούς είναι πολύ κοντά στο τέλος, και πρέπει να κάνουμε καθετί δυνατό για να τους δώσουμε μια πιθανότητα επιβίωσης: μεταγγίσεις αίματος, χορήγηση ορού και πενικιλίνης θα μπορούσαν ακόμη να κάνουν θαύματα».

Ο Boone και ο Strassen έδειχναν να με καταλαβαίνουν. Δυστυχώς, είχαν αυστηρές διαταγές που τους απαγόρευαν να αποβιβαστούν. Μέχρι στιγμής, μόνο μερικά αεροπλάνα είχαν προσγειωθεί στο Atzugui, περίπου δύο ώρες από το Τόκιο. Τότε επενέβη ο αρχιπλοίαρχος Simpson.

«Πρέπει να επικοινωνήσουμε με τη Μανίλα».

Εντός της ώρας, ο στρατηγός ΜακΆρθουρ είχε δώσει την άδεια.

«Θα έρθετε μαζί μας;» ρώτησε ο αρχιπλοίαρχος Boone.

Συμφώνησα και μεταφερθήκαμε σε ένα άλλο πλοίο, το *San Juan*, το οποίο βρισκόταν στον Κόλπο του Τόκιο. Μηχανοκίνητα αποβατικά με τετράγωνη πλώρη και μια κατασκευή ενός είδους κινητής γέφυρας, για να χαμηλώνει στην ακτή, άρχισαν να συγκεντρώνονται από όλα τα μέρη γύρω από το *San Juan*: ήταν τα λεγόμενα landing boats.

Ο Boone, ο Stassen και εγώ μπήκαμε μέσα πρώτοι και ξεκινήσαμε προς την κατεύθυνση που πίστευα ότι βρίσκονταν τα νησιά. Αφού προχωρήσαμε περίπου ένα μίλι, έχασα τον προσανατολισμό μου και άρχισα να νιώθω κάπως ντροπιασμένος για την ασάφειά μου.

ΙΑΠΩΝΙΑ

«Μην ανησυχείτε», είπε ο αρχιπλοίαρχος. «Θα καλέσουμε τα αεροπλάνα με τον ασύρματο».

Μερικά λεπτά αργότερα, τέσσερα ή πέντε αεροσκάφη εμφανίστηκαν και πετώντας σχεδόν στο ύψος της θάλασσας μας έδειξαν τον δρόμο. Μετά από λίγο, μπήκαμε σε ένα κανάλι ανάμεσα σε πασσάλους χωμένους μέσα στον βυθό της θάλασσας. Εμφανίστηκαν και στις δύο πλευρές κουρελιασμένοι άνθρωποι που φώναζαν από χαρά στην ιδέα της επικείμενης απελευθέρωσής τους. Κάποιοι από αυτούς βούτηξαν μέσα στο νερό για να μας συναντήσουν και άλλοι μας χαιρετούσαν αδύναμα με μπράτσα σαν σπύρτα. Στο κέντρο του νησιού, τρεις μεγάλες σημαίες υψώνονταν σε στύλους: η αμερικάνικη Old Glory, η βρετανική Union Jack και η τρίχρωμη ολλανδική.

Το σκάφος έφτασε στην ακτή και αποβιβάστηκαμε. Οι σύντροφοί μου περικυκλώθηκαν αμέσως από αιχμαλώτους που έκαναν χαρούμενες χειρονομίες και μιλούσαν όλοι ταυτόχρονα και έκαναν ένα σωρό ερωτήσεις. Όταν καταφέραμε να μπούμε στο εσωτερικό του στρατοπέδου, ένας Ιάπωνας φύλακας κατέβασε το τουφέκι του για να μας εμποδίσει να περάσουμε. Ο Simpson συνοφρυώθηκε. Εγώ επενέβην αμέσως.

«Ίσως δεν έχουν ενημερωθεί για τον ερχομό μας. Είναι καλύτερο να αποφύγουμε κάποιο περιστατικό και να πάμε κατευθείαν στον διοικητή του στρατοπέδου».

Ο συνταγματάρχης Sakata παρουσιάστηκε περικυκλωμένος από τους αξιωματικούς του. Η συνήθης τελετή στην αίθουσα των αξιωματικών δεν ταίριαζε καθόλου στο γούστο των Αμερικανών και ο αρχιπλοίαρχος Simpson αρνήθηκε ανυπόμονα τα μπισκότα και τα κομμένα στα τέσσερα μανταρίνια.

«Θα εκκενώσουμε το στρατόπεδο αμέσως», είπε κοφτά.

Ο συνταγματάρχης Sakata πέρασε το χέρι μέσα από τα μαλλιά του, έσκυψε το κεφάλι και χαμογέλασε:

«Να... δεν έχω πάρει τέτοια εντολή».

«Την παίρνετε τώρα από τον στρατηγό ΜακΆρθουρ».

Στο άκουσμα του μαγικού ονόματος όλες οι δυσκολίες εξαφανίστηκαν. Τα νέα ότι οι αιχμάλωτοι θα απελευθερώνονταν αμέσως εξαπλώθηκαν γρήγορα στο στρατόπεδο και ξέσπασε υστερική χαρά. Οι αιχμάλωτοι άρχισαν να χορεύουν και να τραγουδούν στον ήχο ενός μηχανικού πιάνου, το οποίο από κάπου είχαν ξεθάψει. Άλλοι μάζευαν βιαστικά τα φτωχικά υπάρχοντά τους σε δέματα μαζί με αναμνηστικά από την εξορία τους. Ένας αεροπόρος στηρίχτηκε πάνω στην κάσα της πόρτας

ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΟΜΟΡΙ

μιας καλύβας. Δάκρυα κύλησαν πάνω στο φθαρμένο και ρυτιδιασμένο πρόσωπό του. Η συγκίνηση ήταν πολύ μεγάλη γι' αυτόν. Έπεσε στο έδαφος και το αδύνατο σώμα του σφάδασε σαν να είχε πάθει κρίση. Τον μεταφέραμε στο αναρρωτήριο.

«Νευρικός κλονισμός», μουρμούρισε ο γιατρός του στρατοπέδου, σφίγγοντας τα δόντια για να καταπολεμήσει την έντονη κόπωση που ένιωθε.

Ενώσω προχωρούσε η εκκένωση του στρατοπέδου Ομορί, ο αρχιπλοίαρχος Boone και εγώ φύγαμε με ένα επιταγμένο αυτοκίνητο προς το νοσοκομειακό στρατόπεδο της Shinagava, το οποίο απείχε περίπου δέκα χιλιόμετρα. Ήταν έξι το απόγευμα και έπρεπε να βιαστούμε. Περάσαμε πεζοί πάνω από μια φθαρμένη ξύλινη γέφυρα για να φτάσουμε στο νησί.

Οι πρώτοι που μας υποδέχτηκαν στη Shinagava ήταν τρεις γιατροί αιχμάλωτοι, οι οποίοι είχαν τοποθετηθεί στο στρατόπεδο: ο διοικητής χειρουργός H.L. Cleave του Βρετανικού Βασιλικού Ναυτικού, ένας Βρετανός καπετάνιος ονόματι J.M. Warrack, και ένας Αμερικανός υποπλοίαρχος, ο M.L. Gottlieb. Πήραν αμέσως τον αρχιπλοίαρχο Boone στις καλύβες αυτού του περιέργου νοσοκομείου για μια γρήγορη επιθεώρηση, για να διαλέξει τις πιο επείγουσες περιπτώσεις προς εκκένωση.

Οι άρρωστοι άνδρες ήταν ξαπλωμένοι σε λεπτά στρώματα στο έδαφος, τα οποία ήταν γεμάτα έντομα. Τα μάτια τους έκαιγαν από τον πυρετό αλλά, όταν μας είδαν, φωτίστηκαν με μια μεγάλη χαρά. Οι χειρότερες περιπτώσεις ήταν θύματα υποσιτισμού και μπέρι-μπέρι. Δεν ήταν τίποτε άλλο πέρα από δέρμα και κόκαλα, εκτός από το γεγονός ότι τα άκρα τους ήταν φριχτά πρησμένα από οίδημα. Δύο ή τρία χρόνια αιχμαλωσίας τούς είχαν μετατρέψει σε ράκη και έκλαιγαν σιγανά στη σκέψη της απελευθέρωσής τους.

Η νύχτα είχε ήδη πέσει όταν τα πρώτα αποβατικά σκάφη ξεκίνησαν με τα ανθρώπινα φορτία τους. Εικοσιπέντε άρρωστοι άνδρες ήταν ξαπλωμένοι στο κάτω μέρος κάθε σκάφους που κατευθυνόταν προς την ανοιχτή θάλασσα.

Τα πλοία προσπαθούσαν να βρουν το πέρασμα χωρίς να μπλεχτούν στα δίχτυα των ψαράδων, τα οποία εκτεινόταν ανάμεσα στα βράχια. Πότε πότε, ο φάρος έριχνε μια ισχυρή δέσμη φωτός πέρα από το νερό και μετά εξαφανιζόταν ξαφνικά.

Πέντε μίλια μακριά από την ακτή περίμενε το νοσοκομειακό πλοίο Benevolence, το μόνο νοσοκομειακό της μοίρας του στόλου, με όλα τα φώτα του αναμμένα. Έλαμπε έντονα και γύρω του το νερό άστραφτε σαν φωτοστέφανο.

Τα αποβατικά σκάφη χρειάστηκαν μια ώρα, για να φτάσουν στο *Benevolence* και να μεταφέρουν τους επιβάτες τους και μετά έκαναν μεταβολή για να γυρίσουν για άλλους. Προκειμένου να τους δείξουν τον δρόμο, οι αιχμάλωτοι είχαν ανάψει μια μεγάλη φωτιά στο κοντινότερο σημείο του νησιού και οι φλόγες της έριχναν φως πάνω στις παράξενες σκηνές της επιβίβασης.

Καθ' όλη τη διάρκεια της νύχτας, τα σκάφη επέστρεψαν πολλές φορές και, σταδιακά, το στρατόπεδο άδειαζε. Οι άρρωστοι άνδρες, τους οποίους είχαν πάρει από τα άθλια αχυροστρώματά τους —κάποιοι από αυτούς σχεδόν είχαν χάσει τα λογικά τους— ξύπνησαν την επόμενη μέρα στο πολυτελές περιβάλλον ενός πλωτού νοσοκομείου. Επιτέλους, έβρισκαν πραγματική ξεκούραση σε ένα κανονικό κρεβάτι με καθαρά λευκά σεντόνια, σε μια φωτεινή και ήσυχη πτέρυγα με νοσοκόμες πάντα παρούσες για να φροντίσουν τις ανάγκες τους και να τους προσφέρουν όλη την περίθαλψη την οποία μπορεί να προσδοκούσαν από σπίτια που τους περίμεναν και από τη χώρα που τους είχε ξαναβρεί.

Home, sweet home...

Λίγα μόλις λεπτά μετά την άφιξή τους στο σκάφος, ο ασύρματος είχε στείλει τα ονόματά τους πέρα από τον Ειρηνικό, στο Κεντ ή στην πόλη της Αλαμπάμα απ' όπου κατάγονταν.

Η φωτιά στην παραλία στο Ομορί σιγόσβηνε. Όταν έφυγα νωρίς το πρωί με τους τελευταίους ασθενείς αιχμαλώτους, είχε μείνει μόνο μια κόκκινη λάμψη που σύντομα εξαφανίστηκε πίσω μας, καθώς ανοιγόμασταν στη θάλασσα.

Η θάλασσα είχε γίνει πιο φουρτουνιασμένη. Ένας ζεστός άνεμος που φυσούσε με δυνατές ριπές άπλωνε σταγόνες και ομίχλη μπροστά.

Το νοσοκομειακό πλοίο *Benevolence* υψωνόταν από πάνω μας, με τα φώτα του να λάμπουν. Για να περιορίσουν τα κύματα γύρω του, τα πολεμικά πλοία ελιχθήκαν σε τέτοια θέση, έτσι ώστε να σχηματίσουν ένα είδος κυματοθραύστη.

Μόλις τα τελευταία σκάφη ήταν εντός του τεχνητού λιμανιού, ξεχώριζαν από τους σταυροειδείς προβολείς των άλλων πλοίων που τα ακολουθούσαν μέχρι να μεταφέρουν τα φορτία τους μέσα σε σύννεφα από σταγόνες στο *Benevolence*.

Τα φορεία τραβήχτηκαν απαλά με σχοινιά στη φωτισμένη πλευρά του νοσοκομειακού πλοίου και τοποθετήθηκαν στην πρύμνη όσο πιο μαλακά γινόταν, στο κατάστρωμα πέρα από τα κάγκελα.

Η ΝΕΚΡΗ ΠΟΛΗ

Όταν επέστρεψα στο στρατόπεδο Omori, είδα τις πρώτες ομάδες πεζοναυτών να κατεβαίνουν από τα *landing boats* για να καταλάβουν την Ιαπωνία. Συγκεντρώνονταν στην ακτή του Κόλπου του Τόκιο σαν να επρόκειτο να αποχωρήσουν με ελιγμούς. Τα όπλα ακτινοβολούσαν στον ήλιο και οι Γιαπωνέζοι παρακολουθούσαν το θέαμα με ήρεμο ενδιαφέρον, χωρίς δυσκολία και εχθρότητα, σαν να ήταν μια καθημερινή άσκηση στο δικό τους ναυτικό.

Αυτοί οι άνδρες, η ύψιστη τιμή των οποίων είναι να μετράνε ανάμεσα τους έναν νεκρό πολεμιστή και οι οποίοι αισθάνθηκαν μια βαθιά περηφάνια να έχουν έναν γιο ανάμεσα στους καμικάζι, στους πιλότους των αεροπλάνων αυτοκτονίας και των τορπιλικών, δεν κάνουν ούτε μία χειρονομία, δε λένε ούτε μία λέξη κατά του εισβολέα. Ο αυτοκράτορας το είπε: *Ο πόλεμος τελείωσε...*

Την ώρα που περνούσε από μπροστά μας ένα απόσπασμα ναυτών με τον αρχικελευστή του, είδα έναν γέρο άνδρα με γκρι κιμονό, με ρυτιδιασμένα μικρά μάτια πίσω από τα χρυσά γυαλιά του, ο οποίος έστριψε ανέκφραστος το κεφάλι. Τα σφιγμένα χείλη του άνοιξαν σε ένα χαμόγελο ευγενικό και προσηνές. Ο γέρος άντρας ήταν πάρα πολύ συγκινημένος για να φτάσει στο σημείο χαμογελάσει. Ένας λευκός θα είχε κλάψει, εάν ήταν στη θέση του.

Επέστρεψα στο στρατόπεδο απ' όπου τη νύχτα είχαμε αρπάξει τους αιχμαλώτους που βρίσκονταν εκεί. Οι πόρτες είχαν μείνει ορθάνοιχτες, το προαύλιο ήταν άδειο. Το μηχανικό πιάνο περιμένει να το ξαναβάλουμε σε λειτουργία για να τραγουδήσει τον σκοπό της απελευθέρωσης. Ένα λυκόσκυλο ήρθε και τρίφτηκε στα πόδια μου. Ήταν η μασκότ του στρατοπέδου Ομόρι, και οι φίλοι του το είχαν εγκαταλείψει. Μόλις είδε τους ναύτες, σήκωσε τα αυτιά και άρχισε να τους ακολουθεί, φοβισμένος αλλά και σίγουρος, όπως ένας σκύλος χωρίς αφεντικό.

Κάτω από το υπόστεγο, στην αποθήκη, μέσα στις έρημες αίθουσες, παραμένουν κιβώτια παραβιασμένα: φάρμακα, προμήθειες, ρούχα που οι Αμερικανοί είχαν ρίξει με αλεξίπτωτα εδώ και δεκαπέντε ημέρες και τα οποία οι φυλακισμένοι είχαν παρατήσει φεύγοντας. Έχω πάρει την άδεια να τα πάρω όλα για να παράσχω βοήθεια στους χιλιάδες ξένους οι οποίοι προσέγγιζαν την αντιπροσωπεία μας, στους αμέτρητους αναξιοπαθόντες που αυτόν τον χειμώνα θα ζούσαν με στερήσεις. Στις 11:00 η ώρα, τα αεροπλάνα θα αρχίσουν να στριφογυρίζουν πάνω από τα κεφάλια μας. Οι Αμερικανοί εξακολουθούν να ανεφοδιάζουν αυτό το

στρατόπεδο που δεν κρατάει κανέναν δικό τους. Λευκά πακέτα πέφτουν από παντού, όπως τα βλήματα. Ο αέρας παρασύρει προς τη θάλασσα τα πολύχρωμα αλεξίπτωτα, τα οποία ανοίγουν σαν τεράστια λουλούδια σε μπλε, κίτρινο, κόκκινο και πράσινο χρώμα. Αλλά τα υπόλοιπα δέματα που πετιούνται απευθείας από την άτρακτο σκάνε στο χώμα ή τρυπούν τη στέγη των παραπηγμάτων. Ένα κιβώτιο των τριακοσίων κιλών, που περιέχει καμιά διακοσαριά ζευγάρια παπούτσια, «σκάει» κυριολεκτικά πέντε μέτρα μακριά. Μόλις που πρόλαβα να κάνω ένα πήδημα· και ξέρω ότι στα γειτονικά στρατόπεδα καμιά δεκαριά αιχμάλωτοι σκοτώθηκαν από αυτήν την κάπως βίαιη μορφή ανεφοδιασμού.

Οι Ιάπωνες, στους οποίους ο πόλεμος έχει επίσης στερήσει τα απαραίτητα εδώ και χρόνια, ορμούσαν για να μαζέψουν το «μάννα εξ ουρανού». Μόλις όμως αντιλαμβάνονταν ότι ο Ερυθρός Σταυρός ήταν υπεύθυνος για τη συγκέντρωσή τους, τότε όχι μόνο δίσταζαν να ιδιοποιηθούν και το παραμικρό κουτί κονσέρβας, αλλά βοηθούσαν στη φόρτωση των φορτηγών που θα τα μετέφεραν στο Τόκιο.

Το βράδυ της 31ης Αυγούστου πέρασα από το γραφείο μας στη συνοικία Marounouchi για να ρωτήσω εάν είχαμε νέα από τους έξι αντιπροσώπους μας που οργάνωναν στην επαρχία, όπως εμείς το κάναμε στο Τόκιο, τη συγκέντρωση και την καθοδήγηση των αιχμαλώτων προς τα σημεία επιβίωσης. Ο ένας από αυτούς, ο Bilfinger, βρισκόταν στην περιοχή της Χιροσίμα, και περίμενα το μήνυμά του με ιδιαίτερη ανησυχία.

Τρεις εβδομάδες μετά τις δύο βόμβες που έπεσαν στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι, στην πραγματικότητα δε γνωρίζαμε σχεδόν τίποτα για την κατάσταση των κατεστραμμένων πόλεων και για την τύχη των αμέτρητων θυμάτων τους. Το αμερικανικό ραδιόφωνο έκανε πολλά σχόλια για την προετοιμασία και για την εξαιρετική ισχύ αυτού του νέου όπλου, αλλά οι πληροφορίες για τις επιδράσεις του βομβαρδισμού περιορίζονταν σε αυτή την εξωφρενική πρόβλεψη: «Για τα επόμενα εβδομήντα χρόνια, το έδαφος θα είναι ραδιενεργό και τοξικό για κάθε ζωντανό οργανισμό».

Οι Αμερικανοί που είχα δει την προηγούμενη μέρα πάνω στο *Benevolence* έμειναν άφωνοι όταν εκστόμισα τη λέξη «Χιροσίμα». Απέφυγαν να με ανακρίνουν και ίσως για μερικά δευτερόλεπτα να νιώσαμε μια απροσδιόριστη δυσφορία. Ήξερα ότι ένας Αμερικανός δημοσιογράφος είχε καταφέρει να φτάσει με το αεροπλάνο κοντά στη Χιροσίμα, αλλά αμέσως απαγόρευσαν όχι μόνο το ρεπορτάζ αλλά και όσα είχαν καταγράψει τα στρατιωτικά αεροσκάφη επιτήρησης, τα οποία πετούσαν πάνω από την πόλη μετά την έκρηξη. Σίγουρα οι καυτές αποδείξεις από την καταστροφή δεν μπορούσαν, δεν επιτρεπόταν να ξεφύγουν από τα χέρια της Ανώτατης Ηγεσίας και των επιστημόνων.

Η ΝΕΚΡΗ ΠΟΛΗ

Οι Ιάπωνες, για άλλους λόγους βέβαια, κρατούσαν σιγή ιχθύος για την καταστροφή που προκάλεσε την ήττα τους. Για κάποιες ημέρες, οι εφημερίδες του Τόκιο περιέγραφαν ευρέως τις επιδράσεις της «ατομικότητας», για να προετοιμάσουν τα πνεύματα στην ιδέα της συνθηκολόγησης αλλά από τη στιγμή που αυτή ολοκληρώθηκε, δεν έγινε καμία πραγματική αναφορά στο πραγματικό μέγεθος της καταστροφής.

Μόνο μέσα από τις ιστορίες που διαδίδονταν προφορικά από το ένα άκρο της Ιαπωνίας στο άλλο αρχίσαμε να φανταζόμαστε τι σήμαινε για τους κατοίκους της Χιροσίμα το ξαφνικό ξέσπασμα του κατακλυσμού. Ο Nohara, ένας από τους γραμματείς μας που ήταν μιγάς, μας ανέφερε μερικές φορές το βράδυ με μισόλογα όσα ακούγονταν στα σπίτια των Γιαπωνέζων. Πολλοί από τους επιζώντες, ερχόμενοι να βρουν καταφύγιο στις οικογένειές τους, έκαναν τέτοιες περιγραφές, λες και διηγούνταν παραμύθια, που μετά βίας θα τις πίστευε κανείς. Αυτή η εκτυφλωτική λάμψη που προβάλλει μέσα από έναν γαλήνιο ουρανό, είναι ένα υπερφυσικό φαινόμενο, πιο δολοφονικό από έναν σεισμό, ένας τυφώνας φωτός, θερμότητας και αέρα που σκουπίζει το χρώμα και το μόνο που του αφήνει είναι μια πύρινη λαίλαπα.

Δε γνωρίζουμε τον αριθμό των νεκρών. Κάποιοι λένε πενήντα χιλιάδες και άλλοι μιλούν για διακόσιες χιλιάδες. Οι τραυματισμένοι θα ήταν επίσης πολυάριθμοι, ενώ οι χιλιάδες επιζώντες, που φαινομενικά δείχνουν αβλαβείς, πεθαίνουν ακόμα κάθε μέρα, παρασυρόμενοι από ένα ξαφνικό, παράξενο και ανεξήγητο κακό.

Μόλις την 1η Σεπτεμβρίου ο Gaimucho μου έδειξε μερικές φωτογραφίες που τραβήχτηκαν στη Χιροσίμα μετά την έκρηξη της βόμβας. Παρά τα όσα φανταζόμασταν μέχρι τότε, αυτές οι γκριζες εικόνες, σαν να ήταν θαμπωμένες από ένα είδος ακτινοβολίας, με αυτό το θρυμματισμένο χρώμα, είναι συγκλονιστικές. Οι κραυγές αυτών που είχαν χαθεί στην Πομπηία κάτω από τις πυρακτωμένες στάχτες και τη λιωμένη λάβα είχαν από καιρό σταματήσει. Εδώ το θέαμα είναι το ίδιο, αλλά δέκα, εκατό φορές πιο τεράστιο. Δεν υπήρχε λάβα, δεν υπήρχαν στάχτες. Υπήρχε μόνο ο καυτός αέρας που άγγιζε τους πέντε και έξι χιλιάδες βαθμούς! Και η κραυγή βρίσκεται ακόμη στα χείλη αυτών των ζωντανών όντων που τα ροκανίζει η λέπρα της φωτιάς.

Στις 2 Σεπτεμβρίου, στις 8:00 το πρωί, ένας Ιάπωνας αστυνομικός μου παραδίδει, στη βίλα μας στην Torizaka, το αντίγραφο του τηλεγραφήματος για το οποίο το Τόκιο δε χορήγησε ακόμα θεώρηση της λογοκρισίας. Ο Bilfinger, φθάνοντας στις τριάντα του μηνός στη Χιροσίμα, είχε γράψει αυτές τις λέξεις:

Φριχτή κατάσταση... Η πόλη κατά 90% είναικατεδαφισμένη. Όλα τα νοσοκομεία είναι κατεστραμμένα ή με σοβαρές ζημιές. Επισκέφθηκα δύο νοσοκομεία που είχαν στηθεί προσωρινά. Απερίγραπτες συνθήκες... Οι συνέπειες της βόμβας είναι τεράστιες. Πολλά από τα θύματα, ενώ φαινότουσαν να αναρρώνουν, ξαφνικά υποτροπιάζουν εξαιτίας της αποσύνθεσης των λευκών αιμοσφαιρίων και άλλων εσωτερικών τραυμάτων, και πεθαίνουν αυτή τη στιγμήσε πολύ μεγάλο ποσοστό. Πάνω από εκατό χιλιάδες τραυματίες βρίσκονται ακόμα στα τριγύρω προσωρινά νοσοκομεία τα οποία έχουν παντελή έλλειψη σε εξοπλισμό, επιδέσμους, φάρμακα... Παρακαλώ, κάντε σοβαρή έκκληση στην ανώτατη ηγεσία των Συμμάχων να στείλει άμεσα βοήθεια στην πόλη με αλεξίπτωτα... Επείγουσα ανάγκη για μεγάλες ποσότητες επιδέσμων, βαμβάκι, αλοιφές για τα εγκαύματα, σουλφαμίδες, πλάσμα αίματος και εξοπλισμό για μετάγγιση αίματος. Ανάγκη για άμεση δράση.

Πήρα το τηλεγράφημα και τις φωτογραφίες και κατευθύνθηκα στο Εμπορικό Επιμελητήριο της Γιοκοχάμα, όπου βρισκόταν το Γενικό Επιτελείο του στρατηγού ΜακΆρθουρ.

Μερικά λεπτά αργότερα, τέσσερις αξιωματικοί σκύβουν πάνω στο τραπέζι όπου είχα αφήσει τα έγγραφα χωρίς να πω κάτι. Ο στρατηγός Fitch, επικεφαλής της Υπηρεσίας Πληροφοριών, ο συνταγματάρχης Marcus, επικεφαλής της Υπηρεσίας Αιχμαλώτων Πολέμου, ο συνταγματάρχης Webster, διευθυντής της Υπηρεσίας Υγείας και ο συνταγματάρχης Sams, υπεύθυνος Βοήθειας για τους Άμαχους Πληθυσμούς.

Αυτοί ήταν οι τέσσερις πρώτοι Αμερικανοί που είδαν τις φωτογραφίες που τραβήχτηκαν στο έδαφος μετά την έκρηξη της ατομικής βόμβας.

Τα πρόσωπά τους κοιτούν προσεκτικά, σοβαρά, κάπως νευρικά τα απανθρακωμένα σώματα, τις πλάτες, τα στήθη απ' όπου κρέμονται κομμάτια σάρκας καμένης, πρησμένης, ροκανισμένης μέχρι τα κόκαλα.

Κανείς δε μιλά. Τα έγγραφα περνούν από χέρι σε χέρι. Ο στρατηγός Fitch βάζει τα γυαλιά του για να δει καλύτερα, διαβάζει δυο φορές το τηλεγράφημα και έπειτα γυρίζει προς το μέρος μου:

«What do you want?»

Χρειάζεται να το πω; Το μήνυμα του Bilfinger είναι ξεκάθαρο. Πάνω από εκατό χιλιάδες τραυματίες στερούνται περίθαλψης... Υπάρχει ανάγκη από επιδέσμους, σουλφαμίδες, πλάσμα αίματος. Προτείνω να οργανώσουμε μια αποστολή βοήθειας.

Ο στρατηγός απευθύνεται στον συνταγματάρχη Sams:

«Το ζήτημα εμπίπτει στη δική σας αρμοδιότητα».

Οι τέσσερις αξιωματικοί συνεννοούνται, έπειτα ένας από αυτούς συγκεντρώνει τα έγγραφα.

«Παρακαλώ να μου τα αφήσετε για να μιλήσω στον στρατηγό ΜακΆρθουρ».

Πέρασαν πέντε μέρες και στις 7 Σεπτεμβρίου ο συνταγματάρχης Sams με καλεί εκ νέου στη Γιοκοχάμα.

«Δεν είναι δυνατόν», μου λέει, «ο αμερικανικός στρατός να αναλάβει άμεσα μία δράση βοήθειας, αλλά ο στρατηγός ΜακΆρθουρ συμφωνεί να σας παραδώσει δέκα τόνους φάρμακα και υγειονομικό υλικό. Αυτά θα σας διανεμηθούν κάτω από τον έλεγχο και την ευθύνη του αντιπροσώπου της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού». Και προσθέτει: «Μία επιτροπή διερεύνησης αναχωρεί αύριο για τη Χιροσίμα. Σας έχουμε κρατήσει θέση σε ένα από τα αεροπλάνα».

Στις 8 Σεπτεμβρίου το πρωί, έξι αεροπλάνα απογειώθηκαν από το Atzugi. Στο δικό μας βρίσκονταν ο στρατηγός Newman, ο συνταγματάρχης Wilson και ένας από τους τεχνικούς της ατομικής βόμβας, ο φυσικός Morison.

Ο απογυμνωμένος κώνος του Φουτζιγιάμα χάνεται στον ορίζοντα όταν πετάμε πάνω από την «Εσωτερική Θάλασσα», ένα στρώμα μπλε στο χρώμα της λεβάντας σκεπασμένο από πράσινα και κίτρινα φυλλώματα, τόσο πολυάριθμα όσο και τα ακρωτήρια και τα δασώδη νησιά του.

Μια μεγάλη γκριζοκόκκινη κηλίδα καλύπτει την ακτή δεξιά μας. Είναι τα παλιοσίδερα και η στάχτη και σε έκταση 20 χιλιομέτρων βρίσκονται τα απομεινάρια από τα εργοστάσια, τα ντεπό και τις αποθήκες της Osaka-Kobé, μιας από τις πιο σημαντικές βιομηχανικές περιοχές της Ιαπωνίας. Μόνο μερικά τσιμεντένια σπίτια εδώ κι εκεί έχουν γλιτώσει από τις εμπρηστικές βόμβες.

Ξέρω ότι εκεί πέρα ο Bilfinger εγκατέστησε το στρατόπεδό του, αλλά εγώ ψάχνω μάταια τον Ερυθρό Σταυρό που θα μου το υποδείκνυε.

Γύρω στο μεσημέρι, βλέπουμε από το αεροπλάνο μια τεράστια έρημο, λευκή σαν να είχε πασπαλιστεί με κιμωλία, γυαλιστερή σαν το ελεφαντόδοντο που λαμπύριζε κάτω από τον ήλιο και που μαζί με τα παλιοσίδερα και τις στάχτες που την περιέβαλλαν ήταν ό,τι είχε απομείνει από τη Χιροσίμα.

Μέσα στο αεροπλάνο ο Morison ήταν πολύ νευρικός. Πήγαινε από το ένα παράθυρο στο άλλο, απορροφημένος από τα επιστημονικά στοιχεία που συλλέγει παρατηρώντας το τοπίο. Συγκρίνει τις φωτογραφίες, γράφει κάποιες παρατηρήσεις, χαράσσει στο σημειωματάριο ένα σχήμα

κατά προσέγγιση. Η ταραχή του έρχεται σε αντίθεση με τη φορτισμένη από συγκίνηση σιωπή του στρατηγού Newman. Όσο για μένα, νιώθω ένα πολύ παράξενο συναίσθημα, όχι τόσο λόγω αυτού που βλέπω μπροστά μου όσο της θύμησης που με στοιχειώνει: αναμνήσεις από τις φλεγόμενες καλύβες από άχυρο, τα *touchouls* της Αιθιοπίας να έχουν συντριβεί μέσα στους θαμινότοπους... Πετώντας πάνω από τη Χιροσίμα, η σκέψη μου είναι στην Ντέσιε.

Το αεροπλάνο κάνει πολλές βόλτες πάνω από την πόλη και στη συνέχεια προσγειώνεται είκοσι πέντε χιλιόμετρα πιο μακριά, στο Ιβακούι. Τα άλλα πέντε αεροπλάνα σταματούν δίπλα από το δικό μας. Ξεφορτώνουμε τους δεκαπέντε τόνους φαρμάκων, την ευθύνη των οποίων εμπιστεύομαι σε έναν υποπλοίαρχο του Ιαπωνικού Ναυτικού.

Οι υπόλοιποι αξιωματικοί έρχονται να μας χαιρετήσουν και μας ανεβάζουν σε ένα λεωφορείο που θα μας οδηγήσει στο Ιαπωνικό Αρχηγείο της επαρχίας της Χιροσίμα. Οδηγούσαμε για κάμποση ώρα, νιώθοντας τα τραντάγματα μέσα στο παλιό όχημα, μέχρι που η μηχανή άρχισε να αγκομαχάει και στο τέλος έσβησε. Η βλάβη που φοβόμασταν μας βρήκε στο κέντρο του χωριού.

Οι κάτοικοι έρχονται τρέχοντας και σχηματίζουν σιωπηλά έναν κύκλο γύρω από τους Αμερικανούς, τους οποίους έβλεπαν για πρώτη φορά. Η περιοχή δεν έχει ακόμα καταληφθεί. Όλοι οι Αμερικανοί είναι άοπλοι και κανένας Ιάπωνας στρατιώτης δεν τους συνοδεύει. Κάποια στιγμή νιώθω έναν φόβο, σκεπτόμενος την αντίδραση που θα μπορούσαν να έχουν απέναντι στην Ευρώπη οι επιζώντες μιας πόλης που δέχθηκε την ατομική βόμβα – απέναντι σ' εμάς κατ' επέκταση, μια επιτροπή επιστημονικής διερεύνησης στην οποία ο εχθρός ανέθεσε την επόμενη μέρα της καταστροφής να εξετάσει τις καταστροφές που προκλήθηκαν από τα δικά του όπλα.

Ο κύκλος γύρω τους γίνεται όλο και πιο στενός, αλλά τα πρόσωπα φωτίζονται από το ίδιο ντροπαλό χαμόγελο με το οποίο ο γέρος άντρας με το γκρι κιμονό είχε υποδεχτεί παλιότερα τους ναύτες στην ακτή του Ομορί. Κάποια παιδιά έρχονται κοντά μας και απλώνουν τα χέρια στα πακέτα με τα γλυκά και τη σοκολάτα που οι Αμερικανοί διανέμουν με τη γνωστή γενναιοδωρία τους. Κανένα αίσθημα δυσaráσκειας ή μίσους δε διαφαίνεται στο βλέμμα των Ιαπώνων. Μόνο μια έντονη περιέργεια.

Επειδή καθυστερούσαμε να φτιάξουμε τη βλάβη, έστειλαν ένα στρατιωτικό φορτηγό για να μπορέσουμε να συνεχίσουμε και έτσι, αργά το απόγευμα, φτάσαμε στο ύψωμα όπου βρισκόταν το Αρχηγείο, γύρω στα δεκαπέντε χιλιόμετρα νότια της πόλης.

Όταν πλησιάζαμε, οι φρουροί που φύλαγαν τα ξύλινα παραπήγματα έστρεψαν τα όπλα πάνω μας. Μας υποδέχτηκε ένας συνταγματάρχης, ο οποίος περιτριγυριζόταν από τους αξιωματικούς του. Οι χειραυνίες που ανταλλάξαμε υποδήλωναν την εγκαρδιότητά τους και αυτό με εξέπληξε ακόμα περισσότερο. Ήξερα ότι αυτοί οι άνδρες κατά βάθος υπέφεραν λόγω της πληγωμένης περηφάνιας τους, αλλά η εντολή του αυτοκράτορα ήταν αρκετά ισχυρή για να τους επιβάλει να μην εξωτερικεύουν τίποτα, και δύσκολα θα μπορούσε κάποιος να αναγνωρίσει σε αυτούς τους χαμογελαστούς στρατιώτες το δυσάρεστο συναίσθημα της ταπείνωσης του ηττημένου.

Ξεδιπλώνουμε τους χάρτες και, ενώ οι υπηρέτες μάς προσφέρουν τσάι, πιατέλες με μπισκότα, και τσιγάρα, παίρνουμε εντολές να επισκεφθούμε τη Χιροσίμα την επόμενη μέρα.

Την ώρα που έδνε ο ήλιος, επιβιβαστήκαμε σε ένα μικρό ατμόπλοιο που μας μετέφερε στο νησί Miyajima, όπου θα διέμενε η επιτροπή κατά τη διάρκεια της παραμονής της.

Ένα μικρό ψαροχώρι κάτω από τη σκιά των πεύκων εμφανίζεται σ' έναν κολπίσκο με ψιλή άμμο, πάνω από τον οποίο δέσποζε η πύλη ενός αρχαίου βουδιστικού ναού. Εκεί συνήθιζαν να πηγαίνουν οι Ιάπωνες στρατιώτες για να μάθουν τη μοίρα που τους περίμενε στον πόλεμο. Οι ιερείς τους έδιναν μια γραπτή απάντηση, την οποία κρατούσαν σφιχτά στο στήθος τους με ευλάβεια, σαν φυλαχτό που θα τους προστάτευε όχι από τον θάνατο, αλλά από το να μη χάσουν το θάρρος τους. Εάν ο οiwνός ήταν δυσμενής, καρφίτσωσαν το χαρτί σε ένα από τα ιερά δέντρα που σκέπαζαν με τον σεβάσμιο ίσκιο τους τον ναό, έτσι ώστε να κατευνάσουν τον θυμό του Βούδα.

Στο μικρό γιαπωνέζικο ξενοδοχείο που μας φιλοξενεί ξαναβρίσκω συγκεντρωμένα γύρω από μια πισίνα, με νερό που σχεδόν έβραζε, όλα τα άλλα μέλη της επιτροπής. Ο αρχηγός της είναι ένας φυσικός, ο στρατηγός Farrel με τρεις αξιωματικούς που τον συνοδεύουν, ο συνταγματάρχης Waren, οι λοχαγοί Flick και Nollen, καθώς και ένας γιατρός, ο συνταγματάρχης Oughterson. Τηρώντας τα έθιμα της ιαπωνικής φιλοξενίας, ήταν ντυμένοι με κιμονό και περπατούσαν μόνο ξυπόλυτοι πάνω στο μαλακό υφαντό χαλί από ψάθα.

Στην παρέα μας ήρθαν και δύο Ιάπωνες επιστήμονες: ένας γιατρός, ο Dr. Motohashi και ένας από τους καλύτερους χειρουργούς του αυτοκρατορικού πανεπιστημίου του Τόκιο, ο καθηγητής Tsusuki.

Αυτός ο τελευταίος είναι ένας φλογερός άνθρωπος, με μάτια που ακτινοβολούν από εξυπνάδα. Μιλάει αγγλικά και συχνά η σκέψη του

συννοψίζεται σε μια πολύ σύντομη φράση, σχεδόν βίαιη, που τονίζεται από μια απότομη χειρονομία.

«Χιροσίμα... Φριχτό! Το είχα προβλέψει – πάνε είκοσι δύο χρόνια...»

Δεν κάνει καμία αναφορά στις έρευνες σχετικά με τη διάσπαση του ατόμου, στις οποίες οι Ιάπωνες έχουν προχωρήσει πολύ από τη στιγμή που κατέχουν στο Τόκιο έναν επιταχυντή, αλλά σε μια παράξενη προσωπική εμπειρία που τότε πέρασε σχεδόν απαρατήρητη.

«Το 1923 ήμουν νέος γιατρός στο Αυτοκρατορικό Πανεπιστήμιο. Μόλις είχαμε αγοράσει από τις ΗΠΑ τους πρώτους σωλήνες Coolidge για τη θεραπεία του καρκίνου. Ένα βράδυ, όταν είχαν φύγει όλοι από το εργαστήριο, μου πέρασε από το μυαλό μια παράξενη ιδέα. Πήρα ένα κουνέλι και το εξέθεσα σε ακτίνες Χ. Ήμουν περίεργος να δω τη μαζική επίδραση των ακτίνων σε ένα ζωντανό ον. Άναψα τον σωλήνα στις 9:00 η ώρα. Στις 9:30, και μετά στις 10:00, το κουνέλι δεν έδειχνε κανένα σημάδι ενόχλησης. Στις 11:00 αντιδρούσε ακόμα κανονικά. Τα μεσάνυχτα, κουρασμένος από το ότι δεν έβλεπα να συμβαίνει τίποτα, έκοψα το ρεύμα.

»Πήρα το κουνέλι, το ακούμπησα πάνω στο χαλί που είχα στο γραφείο μου και άναψα ένα τσιγάρο. Ξαφνικά, το κουνέλι άρχισε να κάνει συσπάσεις και μετά από μερικά τινάγματα, πέθανε μπροστά στα μάτια μου.

»Πραγματικά εντυπωσιασμένος, έψαχνα μάτια να καταλάβω τους λόγους αυτού του καθυστερημένου θανάτου. Απογοητευμένος και γεμάτος περιέργεια από αυτή την εμπειρία, το έβαλα σε πάγο για να το εξετάσω αργότερα.

»Την επόμενη μέρα, ο επικεφαλής της κλινικής με επέληξε και άρχισε να με χλευάζει: “Σε κάποιες χώρες, Tsusuki, η ανώφελη βανουσότητά σας θα είχε τιμωρηθεί από τα δικαστήρια”. Δεν είπα τίποτα.

»Λίγες μέρες αργότερα, κάνοντας νεκροψία στο κουνέλι, διαπίστωσα προς μεγάλη μου έκπληξη ότι όλα τα όργανα, τα νεφρά, οι πνεύμονες, η καρδιά κ.λπ. αιμορραγούσαν. Στα δέκα, και στα άλλα είκοσι κουνέλια παρατήρησα τις ίδιες ανησυχητικές συγκεντρώσεις αίματος».

Ο Dr. Tsusuki έβγαλε από το μαντίλι του ένα έγγραφο. Ήταν η δημοσίευση των συμπερασμάτων του όπως παρουσιάστηκαν το 1926 στο Ντιτρόιτ, στο πλαίσιο του εικοστού έβδομου συνεδρίου της Αμερικανικής Εταιρείας Ακτινολογίας. Ο Dr. G.E. Pfahler, της Φιλαδέλφειας, τις σχολιάζει με ενδιαφέρον. Στη συνέχεια δημοσιεύτηκαν στη Νέα Υόρκη σε ένα σημαντικό ιατρικό περιοδικό με τον τίτλο: *Experimental Studies on the Biological Action of hard*

Roentgen Rays. Εμπειρικές μελέτες πάνω στη βιολογική δράση των σκληρών ακτίνων Roentgen.

«Τη συνέχεια αυτής της εμπειρίας», συνεχίζει ο καθηγητής Tsusuki, «θα τη δείτε αύριο και εσείς οι ίδιοι: Χιροσίμα. 100.000 τραυματίες, 80.000 νεκροί. Οι επιδράσεις είναι σχεδόν οι ίδιες. Μόνο το πεδίο εφαρμογής είναι διαφορετικό – είναι πολύ πιο εκτεταμένο».

Νωρίς το πρωί της 9ης Σεπτεμβρίου η επιτροπή διερεύνησης φεύγει από το νησί Miyajima. Πήγαμε με τα πόδια μέχρι τον δρόμο που χωρίζει το ξενοδοχείο μας από το λιμανάκι. Στο απαλό και διάχυτο φως της αυγής, τα επίχρυσα αετώματα της πύλης του ναού βρεχόταν από την εισερχόμενη παλίρροια. Παίρνουμε το πλοίο για να διασχίσουμε ξανά τη θάλασσα και να βγούμε στο κεντρικό νησί.

Εκεί μας περίμενε το μεταφορικό μας μέσο μαζί με δύο Ιάπωνες διερμηνείς, τη Miss Ito, που ήταν γεννημένη στον Καναδά, και έναν δημοσιογράφο που είχε ζήσει είκοσι χρόνια στις ΗΠΑ.

Και οι δύο άρχισαν να μου περιγράφουν πώς ήταν κάποτε η πόλη, για τη δραστηριότητα και τη γεωγραφική θέση της. Είχα ανάγκη να τα ακούσω, για να αντέξω το θλιβερό θέαμα που με περίμενε· να έχω μπροστά μου την τότε πραγματικότητα, την εικόνα μιας τόσο ζωντανής πόλης που αφανίστηκε από μία λάμψη.

«Η Χιροσίμα», μου λέει η μικρή Miss Ito, που έδειχνε τόσο εύθραυστη μέσα στο μπλε κιμονό, «είναι το “αχανές νησί”. Είναι κτισμένη στο Δέλτα του ποταμού Ota που πηγάζει από τα όρη Kamuri, και είναι η έβδομη πόλη της Ιαπωνίας. Τα επτά παρακλάδια του Ota –τα επτά ποτάμια που εκβάλλουν τα λασπώδη νερά τους στην Εσωτερική Θάλασσα– περικλείουν μέσα σε ένα σχεδόν τέλειο τρίγωνο ένα λιμάνι, εργοστάσια, ένα σπλοστάσιο, διωλιστήρια λαδιού, αποθήκες, 250.000 κατοίκους και 150.000 στρατιώτες».

Ο δημοσιογράφος μού περιγράφει τα μεγάλα επίσημα κτίρια, φτιαγμένα από μπετόν, και τα οποία δέσποζαν πάνω από τα παραδοσιακά σπίτια με ελαφρώς υπερυψωμένες στέγες που απλώνονταν σε περισσότερο από δέκα χιλιόμετρα μέχρι τους κατάφυτους λόφους που διακρίνω μακριά.

«Η πόλη ήταν άθικτη», μου είπε. «Ουσιαστικά δεν είχε υποστεί πλήγμα από τον εναέριο πόλεμο, με την εξαίρεση δύο ασήμαντων βομβαρδισμών: τον πρώτο στις 19 Μαρτίου του 1945 από αμερικάνικα αεροπλάνα και τον δεύτερο στις 30 Απριλίου από ένα ιπτάμενο φρουρίο.

»Στις 6 Αυγούστου του 1945, κανένα σύννεφο δεν άγγιξε τον ουρανό πάνω από τη Χιροσίμα. Μόλις που γινόταν αισθητός ο νότιος άνεμος. Το οπτικό πεδίο ήταν τέλειο μέχρι τα 15 ή και τα 20 χιλιόμετρα.

»Στις 7:09 το πρωί, ακούστηκαν οι σειρήνες του συναγερμού που ανακοίνωναν την παρουσία τεσσάρων εχθρικών αεροπλάνων B.29. Τα δύο από αυτά, αφού έστριψαν προς το βόρειο τμήμα της πόλης, έφυγαν προς τον νότο και χάθηκαν από τον ορίζοντα προς τη θάλασσα Shoho· τα άλλα δύο έστριψαν στα περίχωρα του Chukai και χάθηκαν νότια προς τη θάλασσα Bingo.

»Στις 7:31 σήμανε η λήξη του συναγερμού. Καθησυχασμένοι οι κάτοικοι βγήκαν από τα καταφύγια και επέστρεψαν στη δουλειά τους. Η πόλη ξαναβρήκε τη ζωντάνια της.

»Ξαφνικά, εμφανίστηκε στον ουρανό μια λευκή και ροζ εκθαμβωτική λάμψη, που συνοδευόταν από έναν υπερφυσικό σεισμό, τον οποίο ακολούθησε μια ασφυκτική ζέστη και ένας άνεμος που σάρωνε τα πάντα στο πέρασμά του.

»Μέσα σε μερικά δευτερόλεπτα, χιλιάδες άνθρωποι που βρίσκονταν στους δρόμους και στους κήπους του κέντρου της πόλης άρχισαν να καίγονται από ένα οξύ κύμα ζέστης. Κάποιοι πέθαναν ακαριαία, ενώ κάποιοι άλλοι σφάδαζαν ουρλιάζοντας από τον πόνο και τα φριχτά εγκαύματα. Τα πάντα –οδοφράγματα, φράχτες, σπίτια, εργοστάσια, αποθήκες– παρασύρθηκαν από τον γιγαντιαίο άνεμο και τα συντρίμια έμπαιναν σε έναν στρόβιλο που τα τραβούσε προς τον ουρανό. Οι γραμμές του τραμ μετατοπίστηκαν, λες και δεν είχαν καθόλου βαρύτητα. Τα βαγόνια εκτροχιάστηκαν. Τα άλογα, τα σκυλιά, τα βόδια υπέστησαν ό,τι και οι άνθρωποι. Ό,τι ήταν ζωντανό πάγωνε μέσα στον απερίγραπτο πόνο. Ακόμη και τα φυτά δε γλίτωσαν από την καταστροφή. Τα δέντρα τυλίχθηκαν στις φλόγες, έπεσαν τα φύλλα τους, τα φυτά και οι ορυζώνες έχασαν το πράσινο χρώμα και το χόρτο καιγόταν στο έδαφος όπως το ξερό άχυρο.

»Πέρα από αυτή τη ζώνη όπου τίποτα δε θα επιβιώσει, τα σπίτια κατέρρευσαν, οι ελαφρές κατασκευές ισοπεδώθηκαν σαν χαρτόκουτα· και αυτό τέσσερα με πέντε χιλιόμετρα από την έκρηξη. Όσοι είχαν μείνει μέσα στα σπίτια τους σκοτώθηκαν ή τραυματίστηκαν. Όσοι κατάφερναν να βγουν έξω από θαύμα, βρίσκονταν περικυκλωμένοι από τη φωτιά. Εάν, παρ' όλα αυτά, κάποιοι κατάφερναν να διαπεράσουν και τη φωτιά, θα πέθαιναν μετά από είκοσι με τριάντα μέρες, εξαιτίας των καταστροφικών και αμείλικτων ακτίνων Γ.

»Μερικές κατασκευές από μπετόν και από πέτρα αντιστάθηκαν στην έκρηξη, αλλά το εσωτερικό τους καταστράφηκε ολοσχερώς από το φύσημα του αέρα.

»Περίπου τριάντα λεπτά μετά την έκρηξη, ενώ ο καιρός ήταν καθαρός γύρω από όλη τη Χιροσίμα, μια ελαφριά βροχή διάρκειας πέντε λεπτών

Η ΝΕΚΡΗ ΠΟΛΗ

έπεσε στην πόλη – το φαινόμενο της ξαφνικής ανόδου υπερθερμασμένου αέρα που συμπτυκνώνεται στις ανώτερες ζώνες. Έπειτα σηκώθηκε ένας δυνατός άνεμος. Η φωτιά επεκτείνεται με ταχύτητα, επειδή οι γιापωνέζικες κατασκευές είναι φτιαγμένες σχεδόν αποκλειστικά από άχυρο και ξύλο.

»Το βραδάκι η φωτιά ελαττώθηκε και, όταν πια δεν είχε μείνει τίποτε άλλο για να κάψει, έσβησε. Η Χιροσίμα δεν υπάρχει πια...»

Ο Γιαπωνέζος κάνει μία παύση· και δεν μπορώ να περιγράψω με ποιο συγκρατημένο συναίσθημα κατάφερε να προφέρει αυτή μόνο τη λέξη:

«Κοιτάξτε...»

Βρισκόμαστε έξι χιλιόμετρα μακριά από τη γέφυρα Αίοι που βρίσκεται ακριβώς κάτω από το σημείο της έκρηξης. Ήδη στις στέγες τα κεραμίδια έχουν ξεκολλήσει, το χορτάρι στην άκρη του δρόμου έχει κιτρινίσει.

Στα πέντε χιλιόμετρα, τα σπίτια έχουν πέσει, οι στέγες έχουν διαλυθεί, ο σκελετός των σπιτιών έχει μετατοπιστεί μαζί με τα τοιχώματα. Και αυτό είναι μόνο ένα μέρος από το θλιβερό θέαμα από τις πόλεις που καταστράφηκαν από την εκρηκτική βόμβα.

Τέσσερα χιλιόμετρα περίπου από το κέντρο της πόλης, όλες οι κατοικίες είναι καμένες. Έχουν μείνει μόνο ίχνη από τα θεμέλια και σκουριασμένα παλιοσιδέρα. Αυτή η ζώνη μοιάζει με το Τόκιο, την Οσάκα, το Κόμπε, πόλεις που καταστράφηκαν από την εμπρηστική βόμβα.

Στα δύο χιλιόμετρα, δεν υπάρχει τίποτα. Όλα έχουν εξαφανιστεί. Είναι μία βραχώδης έκταση γεμάτη χαλίκια και δοκούς. Ο άνεμος και η πύρινη λαίλαπα ισοπέδωσαν τα πάντα, δεν άφησαν τίποτα όρθιο, παρά μόνο μερικούς πέτρινους τοίχους και κάνα δυο στρογγυλές καμινάδες που έμειναν στη θέση τους μάλλον από κάποιο θαύμα ισορροπίας.

Κατεβήκαμε από το όχημα και προχωρήσαμε αργά προς τα ερείπια της νεκρής πόλης. Μία απόλυτη ησυχία κυριεύει αυτή την έκταση που δεν έχει πια ζωή. Ούτε ένας επιζών δεν υπάρχει στα συντρίμια. Από μακριά στρατιώτες ανοίγουν ένα πέρασμα. Λίγο χορτάρι φυτρώνει ανάμεσα στις πέτρες, αλλά στον ουρανό δεν υπάρχει ούτε ένα πουλί.

Ο καθηγητής Tsusuki προχωράει μπροστά από εμάς και φωνάζει για να τον ακούμε όλοι. Οι λέξεις του είναι έντονα, διεγερτικά.

«Πρέπει να διευρύνουμε το πνεύμα μας... να προσπαθήσουμε να καταλάβουμε τα πάντα...»

Μας δείχνει τα υπολείμματα ενός τοίχου ο οποίος μόλις εξέχει από το έδαφος.

«Εκεί υπήρχε ένα νοσοκομείο... 200 κρεβάτια... 8 γιατροί... 20 νοσοκόμες... Όλος αυτός ο κόσμος είναι νεκρός... Never mind! Ατομική βόμβα!»

Κάποιες φορές ακούω μόνο τις τελευταίες λέξεις:

«Open our mind! Είναι τόσα πολλά αυτά που έχω να πω... Ας πούμε λοιπόν γι' αυτό.

»Εδώ υπάρχει μια μισοκατεστραμμένη τράπεζα. Δύο μέρες μετά τη βόμβα ήρθαν εδώ μερικοί υπάλληλοι από άλλη πόλη. Κοιμήθηκαν σε ένα δωμάτιο όπου υπήρχε ένα μεταλλικό κουρτινόξυλο και κουρτίνες από μετάξι. Όλους τους έπληξε η αναιμία...»

Την ώρα που οι Αμερικανοί φυσικοί κρατούν σημειώσεις και τοποθετούν τις συσκευές ανίχνευσης για να σιγουρευτούν ότι δεν υπάρχει ακτινοβολία, ο Tsusuki πηγαίνει τους γιατρούς στα νοσοκομεία. Εκεί θα δούμε το πιο τραγικό.

«Τα νοσοκομεία είναι διασκορπισμένα σε όλη την περιφέρεια μέσα σε λίγα κτίρια, τα οποία εμείς θεωρούμε “σωτήρια”, ακόμα και αν δεν υπάρχει στέγη· μερικοί τοίχοι αρκούν για να στοιβάξουμε τους τραυματισμένους κατά δεκάδες, και μερικές φορές κατά εκατοντάδες, χωρίς κρεβάτι, χωρίς νερό, χωρίς φροντίδα, χωρίς φάρμακα.

Το πρώτο στο οποίο σταματάμε βρίσκεται μέσα σε ένα μισοκατεδαφισμένο παλιό σχολείο. Τη νύχτα τίποτα δεν προστατεύει από τη βροχή ή από το κρύο τους 80 ασθενείς που είναι ξαπλωμένοι στο χώμα. Χιλιάδες μύγες πηγαίνουν στις ανοιχτές πληγές τους. Στο ράφι υπάρχουν μερικά δοχεία με φάρμακα. Οι επίδεσμοι γίνονται από χοντρά υφάσματα. Σε αυτό περιορίζονται οι φροντίδες που μπορούν να δώσουν οι πέντε ή οι έξι νοσοκόμες, τις οποίες βοηθούν περίπου είκοσι μικρά κορίτσια ηλικίας δώδεκα ως δεκαπέντε χρονών.

Μπροστά από τα συντρίμια, ο καθηγητής Tsusuki εξετάζει τα αιματοβαμμένα σώματα. Δείχνει μια γυναίκα σχεδόν αναισθητη, που οι φλόγες την έχουν παραμορφώσει:

«Λοίμωξη του αίματος... Λευκά αιμοσφαίρια σχεδόν εξαφανισμένα... Ακτίνες Γ... Καμία άμυνα... Θα πεθάνει απόψε, αύριο... *Ατομική βόμβα!*»

Μας μένει να επισκεφθούμε δεκάδες νοσοκομεία σαν και αυτά. Μέσα στο υπερσύγχρονο κτίριο του Ερυθρού Σταυρού της Ιαπωνίας δεν υπάρχουν πλέον παράθυρα και όλες οι συσκευές του εργαστηρίου έχουν τεθεί εκτός λειτουργίας. Εξακόσιοι από τους χίλιους ασθενείς πέθαναν τις πρώτες μέρες και τους έθαψαν σε διάφορα σημεία γύρω από το νοσοκομείο.

Δεν μπορούμε πραγματικά να διηγηθούμε τη φρίκη. Δεν μπορούμε να περιγράψουμε τα χιλιάδες στοιβαγμένα σώματα, τα χιλιάδες πρησμένα πρόσωπα, τις πληγωμένες πλάτες και τα πύωδη χέρια που σηκώνονται ψηλά για να αποφύγουν την επαφή με το σεντόνι.

Κι όμως, καθένα από αυτά τα όντα αντιπροσωπεύει ένα αόριστο άθροισμα από ανθρώπους που υποφέρουν. Αυτές οι παραμορφωμένες μάσκες θα διατηρήσουν για πάντα τον τρόμο εξαιτίας όσων έχουν δει. Τι να σκέφτονται άραγε όταν στο προσκέφαλό τους στέκονται οι Αμερικανοί;

Ο Tsusuki μοιάζει να μην αναρωτιέται. Φωνάζει όλο και πιο δυνατά:

«Όλοι αυτοί εδώ... Καταδικασμένοι! Αυτός εκεί, νεκρωτική στηθάγχη... Αυτός, σοβαρή λευκοπενία... Σε πολλές περιπτώσεις, οι μεταγγίσεις αίματος δεν έχουν αποτέλεσμα: τα αιμοφόρα αγγεία σπάνε...»

Μπαίνουμε σ' ένα απομονωμένο υπόστεγο στο βάθος ενός κήπου. Οι ατμοί της φορμόλης μάς ενοχλούν στα μάτια. Ο Tsusuki σηκώνει ένα σεντόνι κάτω από το οποίο βρίσκονται δύο σχεδόν απανθρακωμένα πτώματα.

«We must open our mind!»

Ακούγοντάς τον θα μπορούσαμε να μας φανταστούμε μέσα σε ένα γιγαντιαίο εργαστήριο όπου τα πειραματόζωα θα ήταν χιλιάδες ανθρώπινα όντα. Μας δείχνει, με παθιασμένο ενδιαφέρον για την επιστημονική έρευνα, μέλη που βρίσκονται ήδη σε αποσύνθεση, ιστολογικές τομές, στατιστικές από κλινικές και παθολογοανατομικές εξετάσεις.

«Κοιτάξτε στο μικροσκόπιο. Όλες οι πιθανές περιπτώσεις, έντονη υπερθερμία από μυϊκή ατροφία και εκφυλισμό. Φαίνεται ότι μάλλον η αιτία θανάτου είναι οξεία απλαστική αναιμία και λευκοπενία: συνήθεις επιπλοκές ... μολύνσεις... σηψαιμία...»

Ο Tsusuki γυρίζει προς το μέρος μου. Κρατάει στα χέρια του έναν εγκέφαλο γεμάτο από αιματικές διαχύσεις και, ξαφνικά, η βραχνή φωνή του πετάει αυτές τις φριχτές λέξεις:

«Χθες τα κουνέλια... Σήμερα οι Γιαπωνέζοι...»

Η επιτροπή διερεύνησης συνέχισε τη διαδρομή της προς το Ναγκασάκι. Εγώ έμεινα στη Χιροσίμα για να επιβλέψω τη διανομή των φαρμάκων.

Ένα πρωί, ένας νεαρός Ιάπωνας γιατρός με συνοδεύει στο τρένο που θα με πήγαινε στο Τόκιο.

Πάνω σε ό,τι έχει απομείνει στο αέτωμα του σταθμού, οι δείκτες του ρολογιού είναι σταματημένοι από την έκρηξη.

8:15 το πρωί.

Είναι η πρώτη φορά μέσα στην ιστορία της ανθρωπότητας που η αρχή μιας νέας εποχής γράφεται επάνω στο καντράν ενός ρολογιού.

Ποιο μουσείο θα κρατήσει αυτή τη μαρτυρία;

Η ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ DR. VISCHER

Στις 20 Σεπτεμβρίου του 1945, όλοι οι αιχμάλωτοι Αμερικανοί επαναπατρίστηκαν.

Η αντιπροσωπεία στο Τόκιο είχε τώρα άλλες υποχρεώσεις. Θα χρειαστεί να βοηθήσουμε, να θρέψουμε, να ντύσουμε τους χιλιάδες ξένους οι οποίοι έζησαν τον πόλεμο στην Ιαπωνία κάτω από άθλιες συνθήκες. Ανάμεσά τους είναι πολλοί ιερείς, Γάλλοι ή Ιταλοί ιεραπόστολοι, καλόγριες οι οποίες πέρασαν τρία χρόνια κλεισμένες στο μοναστήρι. Υπάρχουν ακόμα εκατοντάδες Εβραίοι, κυρίως Γερμανοί, οι οποίοι είχαν διωχτεί από τη ναζιστική αποικία, αλλά είχαν φυλακιστεί και βασανιστεί από τους Ιάπωνες.

Με τα τρόφιμα και τα είδη ρουχισμού που αφήνουμε πίσω, οι Αμερικανοί φτιάχνουν με χαρά ένα μεγάλο απόθεμα – στα 103 απελευθερωμένα στρατόπεδα, τα κιβώτια που προήλθαν από τους αλεξιπτωτιστές ανέρχονται στο ποσό των 400.000 δολαρίων.

Πρέπει λοιπόν σε όλα τα σημεία όπου ο ρόλος μας στην παροχή βοήθειας και τη μεσολάβηση μπορεί να φανεί χρήσιμος, να συνεισφέρουμε σε αυτό το τεράστιο εναλλακτικό σχέδιο το οποίο μέσα σε έναν χρόνο θα φέρει πίσω στο μικρό και πυκνοκατοικημένο Ιαπωνικό Αρχιπέλαγος εννέα εκατομμύρια Ιάπωνες.

Εννέα εκατομμύρια επαναπατρισμένοι, που προστίθενται σε εννέα εκατομμύρια αναξιοπαθούντες. Η εξαθλίωση είναι ακραία μέσα σε όλα τα σπίτια, σε όλες τις κατεστραμμένες πόλεις, σε όλα τα εργαστήρια που δεν έχουν δουλειά, αλλά οι Ιάπωνες τα υπομένουν με σιωπηλή πειθαρχία. Η υπακοή τους στον αυτοκράτορα είναι η ίδια μετά την ήττα, όπως τότε που ξεκινούσαν, πριν από δεκατέσσερα χρόνια, για την κατάκτηση του «Κίτρινου κόσμου». Μόνοι πάνω στα πλοία τύπου *Liberty*, τα οποία τους εμπιστεύονται οι Αμερικανοί, επιστρέφουν από την Κίνα, τις Μαλαισιανές Ινδίες ή τη Βιρμανία. Οι μόνοι Ιάπωνες αιχμάλωτοι βρίσκονται στη Ρωσία: Ο στρατός του Μαντσουκούο.

Από την Βατανία, τη Σιγκαπούρη, τη Μανίλα, το Χονγκ Κονγκ ή τη Σαγκάη, οι αντιπρόσωποι της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού, μερικοί από τους οποίους δεν είχαν δώσει σημεία ζωής για τρία χρόνια, αποκατέστησαν την επαφή τους με τη Γενεύη.

Μόνο ένας δεν απάντησε στο κάλεσμα. Ο Dr. Vischer, ο οποίος βρισκόταν στην Bandjermassin, στο νησί του Βόρνεο, τη στιγμή της Ιαπωνικής εισβολής.

Η ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ DR. VISCHER

Έχει περάσει ένας μήνας από τότε που ζήτησα στον Gaimucho να μεταφέρει τις οδηγίες μου σε όλους τους αντιπροσώπους στην Άπω Ανατολή, αλλά το όνομα του Vischer δεν προκάλεσε καμία αντίδραση.

«Θα το διαβιβάσουμε», μου απάντησε ο διευθυντής της Υπηρεσίας Αιχμαλώτων.

Ο Vischer δεν ανταποκρίθηκε.

Έκανα κι άλλα διαβήματα στο Τόκιο για να βρω τον λόγο αυτής της σιωπής. Και ο ίδιος υπάλληλος τελικά μου το ομολόγησε:

«Ο Dr. Vischer έχει πεθάνει».

«Πότε;»

«Τον Δεκέμβριο του 1943».

«Γιατί μου το αποκρύψατε;»

«Το υπουργείο Ναυτικών Υποθέσεων είναι αρμόδιο να σας εξηγήσει».

Στο υπουργείο, ένας αξιωματικός μου αποκαλύπτει ακόμα:

«Όλα τα έγγραφα που αφορούν αυτή την υπόθεση χάθηκαν μέσα στην πυρκαγιά του υπουργείου».

«Ποια υπόθεση;»

«Ο Dr. Vischer και η σύζυγός του είχαν καταδικαστεί από ένα δικαστήριο του Ιαπωνικού Ναυτικού».

Αναπήδησα.

«Για ποιον λόγο; Χωρίς αυτά τα έγγραφα, πώς θα βρω τους μάρτυρες, τα μέλη του δικαστηρίου;»

Ο αξιωματικός δίστασε για μια στιγμή, έπειτα με διαβεβαίωσε ότι θα ψάξουν. Τελικά, τρεις βδομάδες αργότερα, βρέθηκα αντιμέτωπος με έναν νεαρό και συνεσταλμένο υπολοχαγό του ναυτικού: τον εισαγγελέα του Bandjermassin.

«Εγώ ζήτησα την καταδίκη τους», είπε με έναν ψυχρό τόνο.

Συγκρατώ το θυμό μου, γιατί θέλω να μάθω τα πάντα, μέχρι την παραμικρή λεπτομέρεια.

«Ποιο έγκλημα διέπραξαν;»

«Ο Dr. Vischer είχε στην κατοχή του ένα περίστροφο;»

«Στο Βόρνεο, όλος ο κόσμος οπλοφορεί. Πρέπει πάντα να κουβαλάς περίστροφο, έστω για να διώχνεις τα τσακάλια».

«Πιστεύουμε επίσης ότι προσπάθησε να επικοινωνήσει μέσω T.S.F. με συμμαχικά υποβρύχια».

ΙΑΠΩΝΙΑ

«Είχε ασύρματο στο νοσοκομείο του;»

«Όχι. Μέσα στο σπίτι ενός ντόπιου».

«Ασφαλώς καταδικάσατε και τον ντόπιο».

«Όχι, μόνο τον Vischer».

«Τι είδους πληροφορίες προσπαθούσε να αναμεταδώσει;»

«Πληροφορίες για τους Ολλανδούς αιχμαλώτους πολέμου και κρατούμενους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης».

«Εάν το έκανε στο πλαίσιο της εφαρμογής της Σύμβασης της Γενεύης, η Ιαπωνία έπρεπε όχι να απαγορεύσει, αλλά να διευκολύνει αυτή την επικοινωνία».

«Λάμβανε χρήματα από το εξωτερικό».

«Αυτά τα οποία του έστελνε η Ελβετική πρεσβεία για την αποστολή του διαμέσου της κυβέρνησής σας».

«Υπήρχαν και πιο βαριές κατηγορίες εναντίον του».

«Ποιες;»

«Επιχείρησε να επικοινωνήσει με τους κρατούμενους».

Παραμένω σιωπηλός. Προσπαθώντας να χαλιναγωγήσω το έντονο συναίσθημα που με κυριεύει, κατάφερα μόνο να μουρμουρίσω:

«Ήταν καθήκον του να το κάνει».

Ο Γιαπωνέζος δεν καταλαβαίνει. Πιστεύει ότι έχει αποδείξει την ενοχή του ανθρώπου του οποίου αφαίρεσε τη ζωή και προσθέτει στο συμπέρασμά του:

«Ο Dr. Vischer και η γυναίκα του τα παραδέχτηκαν όλα με την ομολογία τους ότι ανήκαν σε μια μεγάλη αντι-ιαπωνική συνωμοσία».

Δε θέλω να ακούσω περισσότερα. Χρειάζομαι μια γραπτή αναφορά. Ο εισαγγελέας μου επαναλαμβάνει ακόμα μια φορά:

«Τα πρακτικά του δικαστηρίου έχουν καταστραφεί».

Επιμένω.

«Χρησιμοποιήστε τη μνήμη σας για να τα αποκαταστήσετε».

Τέσσερις μέρες μετά είχα στα χέρια μου το ακριβές κείμενο του κατηγορητηρίου.

Δεν είχα παρά να διαβάσω ανάμεσα στις γραμμές για να καταλάβω ποιος ήταν ο γολγοθάς του Vischer και της γυναίκας του. Βλέπω τα δάχτυλά τους να συνθλίβονται κατά τη διάρκεια των ανακρίσεων. Βλέπω την άθλια φυλακή και τον αξιωματικό του Kempetai να τους

Η ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ DR. VISCHER

ρίχνει σφαλιάρες και γροθιές για να τους κάνει να ομολογήσουν. Στο δικαστήριο μόνο η ιαπωνική γλώσσα ήταν αποδεκτή. Χωρίς διερμηνέα. Χωρίς δικηγόρο. Οποιαδήποτε υπεράσπιση ήταν κατά συνέπεια αδύνατη. Δε γνωρίζουν ακόμα την απόφαση που επηρεάζει τη ζωή τους μέχρι και τη στιγμή που τους οδηγούν στο μέρος της εκτέλεσης.

Εκεί τους αποκεφάλισαν με σπαθί, μαζί με τους είκοσι έξι ομήρους που είχαν προσπαθήσει να σώσουν.

Ο άνθρωπος, ο οποίος απαίτησε τη σφαγή στέκεται απαθής μπροστά μου, χωρίς να νιώθει τύψεις. Ίσως να έχει δίκιο. Ξέρω, όπως και αυτός, ότι ο Vischer ήταν ένοχος.

Ένοχος, επειδή ήθελε να πάρει τον κατάλογο των ομήρων. Ένοχος επειδή τους ενημέρωσε, με τόσα ρίσκα για τον ίδιο, για την οικογένειά του, για τον περίγυρό του— ότι προσπαθούσε να παραθέσει τα αιτήματά τους στις ιαπωνικές αρχές.

Ένοχος, επειδή προσπάθησε να τους προσφέρει βοήθεια.

Ένοχος, επειδή τους έφερνε νέα, ή απλώς επειδή τους πρόσφερε λίγη «τροφή» που ήταν πιο πολύτιμη από το ψωμί, λίγο «νερό» που ήταν πιο δροσερό από αυτό της πηγής: Την ελπίδα.

Δε χρειάζεται να ξαναδιαβάσω τα πρακτικά. Πρέπει απλώς να ξαναπώ στον εισαγγελέα που αποφάσισε αυτό το έγκλημα ποιες οδηγίες έχει ένας αντιπρόσωπος.

Γνωρίζω ότι ο Vischer είναι ένοχος, επειδή ανησυχούσε για την τύχη των αιχμαλώτων πολέμου. Από τους 700 αιχμαλώτους των Συμμάχων που ήταν έγκλειστοι στο Βόρνεο, έξι θα απομείνουν ζωντανοί κατά την απελευθέρωση.

Ξέρω ότι ο Vischer είναι ένοχος, επειδή έκανε κάθε προσπάθεια ώστε η ανάγκη τους για βοήθεια να γίνει γνωστή, ακόμα και αν έπρεπε να χρησιμοποιήσει ένα παράνομο μέσο. Εάν έστελνε μηνύματα, ξέρω ότι η βοήθεια που έψαχνε βρισκόταν μακριά, στη Γενεύη.

Γνωρίζω ότι ο Vischer και η γυναίκα του ήταν ένοχοι μιας μεγάλης συνωμοσίας— όχι αντι-ιαπωνικής, αλλά παγκόσμιας. Μιας συνωμοσίας της οποίας ο σκοπός είναι να βοηθάει τον άνθρωπο που υποφέρει και έχει για σημαία έναν κόκκινο σταυρό σε λευκό φόντο.

Και είμαι σίγουρος ότι ο Vischer είδε τη λάμψη της σημαίας ακόμα και όταν το σπαθί έσκιζε τον αέρα και τερμάτιζε τη ζωή του.

Τέσσερις μήνες πέρασαν από την άφιξή μου στο αεροδρόμιο του Hanayo και η αποστολή μου στην Ιαπωνία έφτανε στο τέλος της.

Πριν επιστρέψω στην Ευρώπη θα πάω στην Κίνα και τη Μαλαισία για να έρθω σε επαφή με τους αντιπροσώπους μας στην Άπω Ανατολή. Απέχουν χιλιάδες χιλιόμετρα ο ένας από τον άλλον, αλλά οι δεκαέξι Ελβετοί γιατροί, ιεραπόστολοι, έμποροι και επιχειρηματίες είναι αυτοί που διατηρούν την παρουσία της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού στην Ασία. Εκτός από τον Egle και τον Jost, στη Σαγκάη θα ξαναδώ και τον Senn από το Chunking, τον Zindel από το Χονγκ Κονγκ και τον Bessmer από τη Μανίλα. Με τον Schweizer στη Σιγκαπούρη θα γνωρίσω τον Hurlimann από τη Σαϊγκόν, τον Luthy από τη Σουμάτρα, τον Helbing από την Batavia και τον Salzmann από την Μπαγκκόκ.

Όλοι αυτοί θα μου πουν την ιστορία τους και θα μπορώ μόνο να ελπίζω ότι μια μέρα αυτές οι ιστορίες κάπου θα γραφτούν για να δείχνουν στον κόσμο τη μάχη που έδωσαν αυτοί οι άνθρωποι, ερχόμενοι συχνά αντιμέτωποι με πληγές και εξευτελισμούς, για να υπερασπιστούν τους απροστάτευτους και να σώσουν έστω και ένα κομμάτι της απειλούμενης ύπαρξής τους.

Λίγες μέρες πριν την αναχώρησή μου από το Τόκιο, την Ημέρα των Ευχαριστιών, ο ταξίαρχος Baker, ένας από τους Αμερικανούς αξιωματικούς και υπεύθυνος εξωτερικών σχέσεων, με ενημέρωσε ότι ο στρατηγός ΜακΆρθουρ επιθυμεί να δεχθεί την αντιπροσωπεία του Ερυθρού Σταυρού.

Πήγα στην ακρόαση μαζί με τη Margherita Straehler και τους συντρόφους Angst και Pestalozzi, οι οποίοι είχαν περάσει όλο τον πόλεμο στην Ιαπωνία, είχαν ζήσει κάτω από τους βομβαρδισμούς και έκαναν ό,τι μπορούσαν για να βοηθήσουν τους αιχμαλώτους των Συμμάχων.

Ο στρατηγός ΜακΆρθουρ μας υποδέχτηκε στο διαμπερές και ευρύχωρο γραφείο του στον τελευταίο όροφο του κτιρίου *Daiichi building*. Φορούσε τη συνήθη ενδυμασία του στρατού των Ηνωμένων Πολιτειών και το μόνο ενδεικτικό του υψηλού βαθμού του ήταν τα πέντε αστέρια σε κάθε ώμο. Σηκώθηκε από το γραφείο και πλησίασε προς το μέρος μας. Ήταν ένας ευθυτενής άνδρας, με διαπεραστικά μάτια που έλαμπαν στο λεπτό και γλωμό πρόσωπό του, κάτω από τα παχιά φρύδια.

Μας κάλεσε να καθίσουμε δίπλα στο παράθυρο, το οποίο είχε θέα στον περίβολο του αυτοκρατορικού παλατιού και, καθώς καθόμασταν και κάπνιζε, όπως συνήθιζε, την πίπα του, μας μίλησε ελεuthερα.

Μας ευχαρίστησε για τη δουλειά μας εκ μέρους όλων των Αμερικανών αιχμαλώτων, αλλά νιώσαμε ότι οι σκέψεις του πήγαιναν λίγο πιο πέρα από

Η ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ DR. VISCHER

την τύχη των δικών του ανδρών. Σκεφτόταν όλους αυτούς τους άνδρες που βοήθησε και προστάτευσε ο Ερυθρός Σταυρός, όλους αυτούς οι οποίοι στην εξορία και τον εξευτελισμό δεν είχαν άλλη ελπίδα και βοήθεια.

«Η ανώτατη αξία της ανθρώπινης ζωής και του ανθρώπινου αίματος ξεχάστηκε», είπε· «το ίδιο και η ανθρώπινη αξιοπρέπεια». Με σταθερή φωνή, τονίζοντας την κάθε λέξη, πρόσθεσε: «Η βία δεν είναι η απάντηση στα προβλήματα των ανθρώπων. Η βία από μόνη της δεν είναι τίποτα. Δεν έχει ποτέ τον τελευταίο λόγο. Ίσως να το βρίσκετε παράξενο ότι εγώ, ένας επαγγελματίας “εκτελεστής”, σας λέω κάτι τέτοιο».

Ο αρχιτέκτονας της νίκης του Ειρηνικού δεν κρύβει ότι, κατά την άποψή του, η ειρήνη βρίσκεται ακόμα μακριά. Όταν κοιτάζει προς τον νότο, βλέπει άραγε ακόμα το τεράστιο σύννεφο από τον καπνό των εκατομβών στα πέντε χρόνια του πολέμου;

«Ακόμα και με τα τωρινά μας όπλα», συνέχισε, «χωρίς να υπολογίζω αυτά που δεν έχουν ακόμα δημιουργηθεί, ένας νέος πόλεμος δε θα άφηνε πίσω του τίποτε άξιο αναφοράς».

Και σε πιο ακριβή λόγια σκιαγράφησε τον κίνδυνο του θανάτου και της καταστροφής που ακόμα πλανάται πάνω από τον κόσμο.

«Πάρα πολλά καταστράφηκαν σε αυτόν τον πόλεμο, και η φυσική εξάντληση είναι πολύ μεγάλη, για να υπάρξει ένας άλλος πόλεμος στα επόμενα είκοσι με είκοσι πέντε χρόνια. Και μετά; Τι θα συμβεί εάν από εδώ και πέρα δεν κάνουμε τα πάντα για να σώσουμε τον άνθρωπο από τον ίδιο τον εαυτό του;» Η φωνή του πήρε έναν επιθετικό τόνο όταν μίλησε για τους «τρελούς» που μπέρδεψαν και χειραγώγησαν την κοινή γνώμη, ενώ μια αγχωτική ερώτηση, η μοναδική πραγματική ερώτηση, έμενε ακόμα αναπάντητη.

«Ποιος μιλάει σήμερα χωρίς να έχει κάποιο συμφέρον; Η Εκκλησία δεν μπορεί να εισακουστεί πλέον. Η φωνή της ακούγεται μόνο μία φορά την εβδομάδα, ενώ οι τρελοί ξερνάνε την ανόητη προπαγάνδα τους κάθε μέρα στην τηλεόραση και το ραδιόφωνο».

Και ξαφνικά μας λέει: «Ποιος μπορεί να ενώσει αρκετές φωνές παντού και να μιλάει καθαρά, όχι πια στο όνομα της βίας, αλλά στο όνομα του πνεύματος;»

Παύση.

«Ίσως θα μπορούσε να το κάνει ο Ερυθρός Σταυρός...»

Είχε ήδη διώξει δυο φορές τον αξιωματικό που ήρθε για να του υπενθυμίσει κάποια σημαντικά ζητήματα που τον περίμεναν. Μιλούσε επί είκοσι λεπτά και τώρα η φωνή του έγινε πιο επιτακτική:

ΙΑΠΩΝΙΑ

«Ο Ερυθρός Σταυρός είναι πολύ μετριόφρων. Έχει μείνει για πολύ καιρό στη σκιά. Η δράση του δε θα έπρεπε να περιορίζεται στη βοήθεια των τραυματιών και στην οργάνωση υλικής βοήθειας. Οι στόχοι του είναι πολύ περιορισμένοι. Θα έπρεπε να πηγαίνει παραπέρα».

«Ο Ερυθρός Σταυρός κρατάει μια μοναδική θέση στον κόσμο μας. Απολαμβάνει διεθνούς εμπιστοσύνης. Η σημαία του γίνεται σεβαστή από όλους τους λαούς και τα έθνη. Η αξία του τώρα πρέπει να αξιοποιηθεί πλήρως. Θα πρέπει να επικεντρωθεί στην καρδιά του προβλήματος...»

Αυτή η πραγματικότητα υπαγόρευσε τα τελευταία λόγια του:

«Το μόνο θέμα είναι αν μπορείτε να βρείτε αρκετά μέσα για να υπερασπίσετε αυτές τις ιδέες και να μεταδώσετε αυτή την πίστη. Έχετε τα λεφτά; Έχετε τους ανθρώπους;»

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΜΑΧΗΤΗΣ

Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού είναι τώρα μόνιμα εγκατεστημένη σε ένα από τα μεγάλα ξενοδοχεία της Γενεύης, το οποίο της είχαν παραχωρήσει στη διάρκεια του πολέμου. Μια έντονη δραστηριότητα κυριαρχούσε στα γραφεία του παλιού *Carlton*, πάνω στο οποίο κυμάτιζε η σημαία του Ερυθρού Σταυρού. Ορίστε, ένα τέτοιο μεγάλο κτίριο ονειρευόμουν όταν έλαβα για πρώτη φορά, στο νοσοκομείο του Hasenrain, την κλήση της Διεθνούς Επιτροπής.

Όμως, εκείνο το βράδυ επέστρεψα στη βίλα Moynier.

Στο κέντρο του ήσυχου πάρκου αντίκρισα το μικρό σπίτι από όπου, δώδεκα χρόνια πριν, είχα ξεκινήσει το ταξίδι μου για την Αιθιοπία και που σήμερα είχε πια εγκαταλειφθεί. Είμαι μόνος μέσα σε αυτήν τη σχεδόν γυμνή αίθουσα όπου έχουν αφήσει το μεγάλο οβάλ τραπέζι με το πράσινο τραπεζομάντιλο.

Στον τοίχο ένας πίνακας απεικονίζει την πράξη που γέννησε, πριν από έναν αιώνα περίπου, τον Ερυθρό Σταυρό.

Ήταν το βράδυ της μάχης του Σολφερίνο, στις 24 Ιουνίου του 1859. Ο στρατός του Φραγκίσκου Ιωσήφ Α΄ είχε οπισθοχωρήσει. Οι Γάλλοι είχαν φέρει τη νίκη. Έθαβαν τους νεκρούς τους και φρόντιζαν τους τραυματίες τους.

Οι Αυστριακοί τραυματίες δεν περίμεναν καμία βοήθεια.

Ακόμη και νικημένοι, χωρίς όπλα και γεμάτοι αίματα, ήταν πάντα εχθροί.

Ένας άντρας που δεν ανήκε σε κανένα στρατόπεδο, ούτε των νικητών ούτε των ηττημένων, ένας άντρας που δεν ξεχώριζε ανάμεσα σε όλους αυτούς τους στρατιώτες ούτε φίλο ούτε εχθρό και δεν τον ενδιέφεραν οι στολές τους, πήγε σε αυτούς τους ετοιμοθάνατους και φρόντισε τα τραύματά τους.

Αυτή η πράξη είχε έναν αντίκτυπο τόσο μεγάλο που έχει γίνει φυσική, όχι μόνο για τα 80 εκατομμύρια υποστηρικτών που είναι σήμερα μέλη των Εθνικών Συλλόγων του Ερυθρού Σταυρού, αλλά για όλους τους ανθρώπους και για όλους τους μαχητές.

Το παιδί που σχεδιάζει στο τετράδιό του έναν σταυρό με κόκκινο μολύβι γνωρίζει τι συμβολίζει αυτό το έμβλημα, το οποίο έχει δει παντού: πάνω στο πακέτο με τους επιδέσμους, στα ασθενοφόρα, στα νοσοκομεία. Δεν υπάρχει κανένας άντρας, καμία γυναίκα, κανένα παιδί που να μην έχει

λάβει κάποια στιγμή μια φροντίδα στο όνομα του Ερυθρού Σταυρού. Σε όλες τις γλώσσες, η λέξη «βοήθεια» μεταφράζεται με αυτό το σήμα: Έναν κόκκινο σταυρό.

Ο πίνακας του Σολφερίνο δεν αναπαριστά για εμάς μια μάχη κερδισμένη από ένα στρατόπεδο και χαμένη από ένα άλλο. Είναι το σύμβολο μιας νίκης κατορθωμένης από τον ίδιο τον άνθρωπο, η οποία τον κάνει πρόθυμο να δει ακόμη τον πόνο σε εκείνον που μόλις χτύπησε.

Ωστόσο, η νίκη θα έχει ολοκληρωθεί μέχρι η ίδια προστασία να εξασφαλιστεί αποτελεσματικά για κάθε άνθρωπο που έχει στερηθεί τα μέσα άμυνάς του και είναι θύμα της σφαίρας που τον χτύπησε ή της ιδέας που υπηρέτησε. Και στις δύο περιπτώσεις, ο νικητής υφίσταται την ίδια θυσία. Εφόσον το χέρι συγκρατείται για να μην πυροβολήσει έναν τραυματισμένο εχθρό, η βία μπορεί να περιοριστεί απέναντι στον αφοπλισμένο αντίπαλο, ο οποίος δεν παύει να έχει δικαίωμα σε αυτό το ανώτατο αγαθό: την ακεραιότητά του. Ο Ερυθρός Σταυρός εκφράζει αυτές τις αναγκαιότητες που συνοψίζονται σε μια κοινή ιδέα: τον σεβασμό του ανθρώπου, χωρίς να κάνει διάκριση μεταξύ νικητών και ηττημένων και χωρίς να παρεμβαίνει στην κρίση ή στην καταδίκη ενός ενόχου.

Είναι αυτή που ενέπνευσε τις δύο Συνθήκες, τις οποίες όλα τα κράτη του κόσμου κλήθηκαν να προσυπογράψουν. Κάθε μέρα, η εμπειρία των ορίων τους και των κενών τους ορίζουν, στον πιο ακριβή προσδιορισμό τους, την ανάγκη επέκτασής τους. Στο μέλλον, είναι αναγκαίο να συμπληρωθούν και να επεκταθούν περαιτέρω, καθώς οι απειλές που τις υπαγορεύουν γίνονται παγκοσμίως πιο τρομακτικές. Το ίδιο πνεύμα οφείλει να επικρατήσει στους περιορισμούς του ολοκληρωτικού πολέμου και στην αδιαλλαξία του εμφυλίου πολέμου, χωρίς να αποκλείουμε τις εμφανείς παραβιάσεις κατά τις περιόδους ειρήνης.

Αυτά τα κείμενα δεν κάνουν κάτι άλλο παρά να ενσωματώνουν στην εφαρμογή τους την αρχή του ανθρωπισμού, το σύμβολο της οποίας είναι ο Ερυθρός Σταυρός. Εδώ απέκτησαν ζωή. Και κανένας δεν μπορεί να είναι σίγουρος ότι αυτή η αρχή δε θα εξαφανιστεί εάν ο οργανισμός που γεννήθηκε για να τη διαφυλάξει σταματήσει να διατηρεί ζωντανή αυτή τη φλόγα.

Όποια κι αν είναι η αξία και η σημασία τους, τα κείμενα περνάνε στην πράξη μόνο μέσα από τους ανθρώπους.

Συχνά, κατά τη διάρκεια αυτών των αποστολών που με οδηγούσαν σε όλα τα θέατρα του πολέμου, είχα και εγώ ο ίδιος την εντύπωση ότι διεξήγαγα μια μάχη.

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΜΑΧΗΤΗΣ

Έπρεπε να μάχομαι ενάντια σε όλους αυτούς που παραβίαζαν τις Συνθήκες, τις αγνοούσαν ή τις ξεχνούσαν. Έπρεπε να μάχομαι για να εφαρμοστούν· και έπρεπε να μάχομαι για να τις ξεπεράσουν. Έπρεπε να μάχομαι για να γίνει αποδεκτό το πνεύμα, όταν τα κείμενα ήταν ατελή.

Αυτός που αποδέχεται αυτήν την αποστολή δεν είναι καθόλου προστατευμένος από τους κινδύνους της μάχης, αλλά παραμένει τυφλός και κουφός ως προς τις αιτίες της.

Πάντα οι αντίπαλοι σε έναν πόλεμο είναι δύο, αλλά κοντά σε αυτούς –και ενίοτε ανάμεσά τους– εμφανίζεται ένας τρίτος μαχητής.

Μάχεται για τους ηττημένους και τους τραυματίες από τη μάχη των ανθρώπων. Σηκώνει το παράστημά του όταν ένα ανθρώπινο ον βρίσκεται, σε οποιαδήποτε μορφή, στο έλεος του εχθρού του. Δεν υπάρχει άλλος σκοπός πέρα από το να σταματήσει τον νικητή, όποιος κι αν είναι αυτός, να βασανίζει το θύμα του.

Παρέμβαση...

Αυτή είναι απλώς εκεί για να υπενθυμίζει στην εξουσία που αποφασίζει την ύπαρξη των δικών της θυμάτων, ακόμα και των μακρινών, και να της δείχνει την πραγματικότητα των βασάνων τους.

Για να εκπληρώσει αυτή την αποστολή σε όλα τα θέατρα του πολέμου και σε όλες τις ηπείρους, η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού είχε, στην κορύφωση της μάχης, 150 αντιπροσώπους, από τους οποίους δεκαέξι βρίσκονταν στην Άπω Ανατολή και δώδεκα στα κατεχόμενα εδάφη της Ευρώπης από τους Γερμανούς.

Ήμασταν μια χούφτα Ελβετών, από τους οποίους εκατομμύρια ανθρώπων ζητούσαν ανακούφιση της δυστυχίας τους, ένα γράμμα κάποιου αγαπημένου, ένα σημάδι ζωής της οικογένειας, μια υπενθύμιση του ανθρωπισμού στους δεσμοφύλακές τους· μια παρουσία στο βάθος ενός κελιού που τους φέρνει τον αέρα ενός κόσμου χαμένου και ελεύθερου, κάποια τρόφιμα που κατευνάζουν την πείνα τους και τους γλιτώνουν από έναν φριχτό θάνατο.

Πώς να μην ανησυχήσουμε με τις αποτυχίες που είχαμε από τον ανεπαρκή αριθμό που δε μας επέτρεπε να κατακτήσουμε και να παραβιάσουμε τις απαγορευμένες πόρτες, να είμαστε πάντα παρόντες σε όλα τα μέρη όπου η επέμβαση μας ήταν απαραίτητη; Πώς να μην επηρεαστούμε από την τραγική δυσαναλογία ανάμεσα στην αδύναμη ισχύ μας και στο εύρος του δράματος που εκτυλισσόταν;

Όταν διασχίζαμε τα σύνορα μιας εμπόλεμης χώρας αισθανόμασταν συχνά απίστευτα απομονωμένοι στη δουλειά μας.

Πού ήταν, λοιπόν, τα 80 εκατομμύρια υποστηρικτών της αρχής του Σολφερίνο; Είχαν άραγε τυφλωθεί από το διακύβευμα της μάχης, από το αυξανόμενο μίσος που γεννούσαν οι κατεστραμμένες πόλεις, οι τραυματίες και οι νεκροί τους;

Πώς, λοιπόν, να μη φοβηθείς τη μέρα που δεν υπάρχει πια καμία χώρα που να μην έχει εμπλακεί στη διαμάχη και η οποία θα μπορούσε να προσφέρει σε όλες τις υπόλοιπες την εγγύηση της ουδετερότητάς της;

Ωστόσο, σε αυτόν τον κόσμο που κυριαρχείται από τον φόβο και τη βία, συναντήσαμε κάποιες φορές ανθρώπους που δεν ήταν ουδέτεροι, αλλά των οποίων η σκέψη ήταν τόσο κοντά στη δική μας, που δέχθηκαν —παρά τον δικό τους πόνο, αλλά και ίσως εξαιτίας του— την παρουσία μας κοντά στους εχθρούς τους. Δε δίστασαν να αψηφήσουν την αδιαλλαξία της εξουσίας υπηρετώντας τον σκοπό μας.

Πρέπει να ευχηθούμε σε κάθε χώρα, μέσα σε κάθε κοινότητα, παρόμοιοι άνδρες να συνεχίζουν να βάζουν πάνω από τη μάχη την τιμή του να είσαι ο «τρίτος μαχητής».

Γράφω πάνω σε αυτό το τραπέζι όπου βρήκαν απήχηση όλοι οι πόλεμοι, όλα τα δράματα, όλες οι δυστυχίες του κόσμου. Τα αισθάνομαι να βρίσκονται εδώ, μαζί μου. Φαίνονται να συγκλίνουν προς αυτόν τον μοναδικό τόπο όπου έχουν ακουστεί —και ακόμη ακούγονται— τόσες σπαραχτικές εκκλησίες.

Μέσα στη σκιά που με περιβάλλει βλέπω να ορθώνονται όλα τα πονεμένα κορμιά, όλα τα ανήσυχα πρόσωπα, χαραγμένα από τον πόνο, που στοίχειωσαν την πορεία μου για έντεκα χρόνια.

Ξαναβλέπω τους σκελετούς να περπατάνε στις διαδρομές της Sidamo και τους Αιθίοπες, καμένους από το αέριο μoustάρδας, να φωνάζουν Abiet στον ανίσχυρο αυτοκράτορά τους μέσα στη βαριά νύχτα της Αιθιοπίας. Ξαναβλέπω τον Sembrebene στο κελί του να περιμένει την ώρα της εκτέλεσης και τα παιδιά του Μπιλμπάο να απλώνουν τα χέρια τους στη Maria Olazabal. Ξαναβλέπω αυτές τις χιλιάδες παιδιών να βασανίζονται από την πείνα στην Πολωνία και στην Ελλάδα. Ξαναβλέπω τους πολιτικούς κρατούμενους του στρατοπέδου της Λάρισας, τους Ρώσους αιχμαλώτους κάτω από το μαστίγιο του *Feldweibel*. Ξαναβλέπω το στρατόπεδο Μούκντεν και τους καμπουριασμένους άνδρες, το στρατόπεδο Ομορί και τους αεροπόρους που τυφλώνονται από το φως της μέρας. Ξαναβλέπω αυτές τις μάσκες του τρόμου που αποκαλύφθηκαν στη λευκή έρημο της Χιροσίμα.

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΜΑΧΗΤΗΣ

Αυτές οι εικόνες δεν ανήκουν στο χθες. Είναι το σήμερα, αλλά και το αύριο. Αυτοί οι τραυματίες, αυτοί οι αιχμάλωτοι είναι κοντά σας. Εσείς έχετε αναλάβει τη φύλαξή τους. Μην περιμένετε τους αγγελιοφόρους αυτής της εύθραυστης ελπίδας που έχουν χαράξει οι νομικοί για να θέσουν ένα όριο στη βία. Δε θα υπάρξουν ποτέ αρκετοί εθελοντές για να πάνε να συγκεντρώσουν τόσες κραυγές πόνου, τόσα πνιγμένα παράπονα στο βάθος των φυλακών και των στρατοπέδων.

Αυτοί που καλούν για βοήθεια είναι πολλοί. Εσείς είστε αυτοί τους οποίους περιμένουν.

Αποστολή

Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού (ICRC) είναι ένας αμερόληπτος, ουδέτερος και ανεξάρτητος οργανισμός που έχει ως αποκλειστική ανθρωπιστική αποστολή να προστατεύει τη ζωή και την αξιοπρέπεια των θυμάτων ενόπλων συρράξεων ή άλλων καταστάσεων βίας και να τους παράσχει ανθρωπιστική βοήθεια. Η ICRC επίσης επιδιώκει να αποτρέψει τον ανθρώπινο πόνο προωθώντας και ενισχύοντας το ανθρωπιστικό δίκαιο και τις οικουμενικές ανθρωπιστικές αρχές. Ιδρύθηκε το 1863 και βρίσκεται στις απαρχές της δημιουργίας των Συμβάσεων της Γενεύης και του Διεθνούς Κινήματος του Ερυθρού Σταυρού και της Ερυθράς Ημισελήνου. Συντονίζει τις διεθνείς δράσεις του κινήματος στη διάρκεια ενόπλων συρράξεων και άλλων καταστάσεων βίας.

Η συγκλονιστική ιστορία ενός αξιωματούχου της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού που από το 1935 έως το 1945 προσέφερε τις υπηρεσίες του σε ανθρώπους που υπέφεραν από τα δεινά των πολέμων.

ICRC

Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού
Ελευθερίου Βενιζέλου (Πανεπιστημίου) 25-29
10564 Αθήνα
T +30 2108259069
www.icrc.org
© ICRC, December 2019